ΙΣΤΟΡΙΑΙ

ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ.

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

ΙΣΤΟΡΙΑΙ

ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ

ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἕως τῶν ἡμερῶν μας,

ἐκ παλαιῶν ἀπανθισθεῖσαι, καὶ τὰ νεώτερα ἐξ ἀρίστων Γερμανῶν ἱστοριογράφων ἐλευθέρως μεταφρασθεῖσαι

ὑπὸ

Κ. Μ. ΚΟΥΜΑ.

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας.
Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ἀντωνίου Αὐκούλου.
(Anton v. Haykul.)

1830.

ΙΣΤΟΡΙΑΙ

ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ

ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἕως
τῶν ἡμερῶν μας,

ἐκ παλαιῶν ἀπανθισθεῖσαι, καὶ τὰ νεώτερα ἐξ
ἀρίστων Γερμανῶν ἱστοριογράφων ἐλευθέρως
μεταφρασθεῖσαι

ὑπὸ

Κ. Μ. ΚΟΥΜΑ.

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας.
Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ἀντωνίου Δύκουλου.
(Anton v. Haykul.)

1830.

»Ἱστορίας ἐὰν ἀφέλῃτις τὸ διὰ τί, καὶ πῶς καὶ τίνος χάριν »ἐπράχθη, καὶ τὸ πραχθὲν πότερα εὔλογον ἔσχε τὸ τέλος, »τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς, ἀγώνισμα μὲν, μάθημα δὲ οὐ γί-»νεται, καὶ παραυτίκα μὲν τέρπει, πρὸς δὲ τὸ μέλλον οὐδὲν »ὠφελεῖ τὸ παράπαν«. Πολύβ. Βιβλ. Γ', §. 31.

ΠΙΝΑΞ.

ΠΑΛΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ.

Βιβλίον Τέταρτον.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἕως τῆς μοναρχήσεως τοῦ Αὐγούστου.

(Ἀκολουθία.)

ΠΑΛΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ.

Βιβλίον Πέμπτον.

Οἱ τῆς Ῥώμης αὐτοκράτορες ἕως τῆς πτώσεως τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας.

(30 πρ. Χρ. — 476 ἀπὸ Χρ.)

ΠΑΛΑΙΑ ἹΣΤΟΡΙΑ.

Βιβλίον Τέταρτον.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἕως τῆς μοναρχήσεως τοῦ Αὐγούστου.

(Ἀκολουθία.)

32. Περσεὺς ὁ τελευταῖος τῆς Μακεδονίας βασιλεύς.

Πρὶν ἱστορήσωμεν τὰς νέας σχέσεις καὶ περιπλοκὰς τῆς Ἀνατολῆς, θέλομεν ἐνθυμηθῆν πρῶτον τοὺς μετὰ τῶν ἄλλων μεγάλων κινήσεων ἐπικρατοῦντας ἀκόμη ἀγῶνας τῶν Ῥωμαίων μὲ τοὺς Γαλάτας, Λίγυας καὶ Ἱσπανούς, μάλιστα ἐπειδὴ, κατὰ τὸν λόγον Ῥωμαίου ἱστοριογράφου, οἱ κοπιαστικοὶ οὗτοι πόλεμοι καὶ μόνον ξίφος ἀπαιτοῦντες ὑπῆρξαν γυμνάσιον, ὅπου ὁ Ῥωμαῖος στρατὸς ἐδυναμώθη εἰς τοὺς ἐνδόξους καὶ πλουτοποιοὺς πολέμους τῆς Ἀσίας, οἱ ὁποῖοι ὑπεστηρίζοντο μὲ δολίους πολιτικὰς τέχνας.

Οἱ φοβεροὶ Γαλάται κατετροπώθησαν. Καθὼς ἀρχήτερα οἱ Σένωνες, οὕτω τώρα ἐνικήθησαν καὶ σχεδὸν ἐξωλοθρεύθησαν οἱ Βόϊοι καὶ οἱ Κενομάνιοι. Νέαι Ῥωμαϊκαὶ ἀποικίαι εἰς Βονωνίαν, Μουτίνην καὶ Πάρμαν, καὶ εἰς αὐτὴν δὲ τὴν Ἀκυληΐαν, καὶ ἡ ἀπὸ Ἀριμίνου ἕως Βονωνίας νεόκτιστος ὁδὸς, τὴν ὁποίαν ἤρχισεν **(188)** ὁ πολλάκις νικήσας τοὺς Γαλάτας Αἰμίλιος Λέπιδος, ἐθεμελίοναν πάντοτε περισσότερον τὴν Ῥωμαϊκὴν δυναστείαν.

Μεγαλητέραν ἀντίστασιν ἔκαμναν ἀκόμη οἱ Λίγυες; ἐνοχλοῦντες μὲ τὰς εἰσβολάς των τὴν γειτονεύουσαν ἐπικράτειαν, καὶ ἐμποδίζοντες μὲ τὰς πειρατείας τὴν μετὰ τῆς Ἱσπανίας κοινωνίαν, καὶ δυσκόλως πολεμούμενοι εἰς τὰς ὀρεινὰς χώρας των.

Ἀλλὰ κατὰ τὸ 181 ἔτος εἰσέβαλεν εὐτυχῶς εἰς τὴν κρυψάναν τοῦ ὄρους των ὁ Αἰμίλιος Παῦλος, ὅςτις τὸ πρότερον ἔτος ἦτο ὕπατος, καὶ ἠνάγκασε φυλάς τινὰς ἐξ αὐτῶν νὰ κρημνίσουν τὰ τείχη καὶ νὰ παραδώσουν τὰ πλοῖά των. Εὐθὺς μετὰ τὸ τέλος τοῦ νέου Μακεδονικοῦ πολέμου τοὺς ἐκτύπησε κυριώτερα ὁ Φούλβιος Φλάκκος, καὶ ὑπέταξεν ἐντελῶς τὴν Λιγυστικήν.

Εἰς τὴν Ἱσπανίαν οἱ Λυσιτανοὶ δὲν ἔπαυαν εἰς τοῦτον τὸν καιρὸν νὰ ταράττουν δι' εἰσβολῶν τὴν ἐκτὸς ἐπαρχίαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ λαοὶ οὗτοι ἦσαν μακρὰν τῆς Ῥώμης, ἐμάχοντο μόνον περὶ τῆς ὑπάρξεώς των, καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἑνωθοῦν μὲ τὴν Καρχηδόνα διὰ τὴν γειτονίαν τοῦ τῶν Ῥωμαίων βοηθοῦ Μασαννάσσου· διὰ τοῦτο δὲν ἦσαν πλέον φοβεροὶ εἰς τὴν Ῥώμην. Τοιοῦτος κίνδυνος ἡτοιμάζετο ἀπὸ μίαν μόνον πολιτείαν, ἥτις καὶ αὐτὴ ἐκοσμοκράτησε ποτὲ, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν.

Ὁ Φίλιππος, τὸν ὁποῖον ἔφθειρε κατ' ἀρχὰς ἡ εὐτυχία, ἡ δὲ δυστυχία τὸν ἐδίδαξε νὰ μεταχειρίζεται φρονίμως τὰ ἀξιέπαινα προτερήματά του, ὑπέφερε δυσαρέστως τὸ βάρος τῆς Ῥώμης, ἥτις μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Ἀντιόχου τὸν ἐπεφορτίζετο τόσον βαρυτέρα, ὅσον ὀλιγώτερον οἱ Ῥωμαῖοι ἠδύναντο καὶ ἤθελαν νὰ ἀποβάλωσι τὴν δυσπιστίαν των. Ἡ δυσπιστία μᾶλλον ἐπερίσσευε κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, καθ' ὃν ὁ Φίλιππος ἐνεδυναμοῦτο διὰ νὰ ἀσφαλισθῇ ἐναντίον τόσον ἐπικινδύνων φίλων. Ἐπροσπάθει νὰ ὠφελῆται καλήτερα ἀπὸ τὰ πλούτη τῶν μεταλλείων του, ἐπερίσσευε τὰ τελώνια εἰς τοὺς ἐπιτηδείους αἰγιαλούς του, καὶ ἐσυνάθροισε πανταχόθεν φυγάδας καὶ ἀπόλιδας ἀνθρώπους διὰ νὰ πληθύνῃ τῶν χωρῶν του τοὺς κατοίκους, καὶ νὰ ὀχυρώσῃ τὰ φρούριά του. Τὰς προσπαθήσεις ταύτας ἐπεχείρησαν νὰ ἐμποδίσουν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ οἱ δο-

ρίκτητοι τόποι, τοὺς ὁποίους ὁ Φίλιππος ἔλαβεν εἰς τὸν τελευταῖον Αἰτωλικὸν πόλεμον, ὅπου ἔτρεφεν ἡ Ῥώμη τὴν τῶν κατοίκων πρὸς τοὺς Μακεδόνας δυσαρέσκειαν, ἔδωκαν ἱκανὴν ἀφορμὴν εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ των. Μεταχειριζόμενοι ἀμφίβολον τινὰ λόγον τοῦ Ἀκιλίου, ὅςτις εἶχεν ἀφήσειν τότε εἰς τὸν βασιλέα τὰς δορικτησίας ταύτας, τὸν ἠνάγκαζαν νὰ τὰς δώσῃ ὀπίσω. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἀπέκτησε καὶ εἰς τὴν Θρᾴκην χωρία τινα, τὰ ὁποῖα ἤθελε καὶ ὁ Εὐμένης, Π. χ. τὰς πόλεις Αἶνον καὶ Μαρώνειαν, οἱ Ῥωμαῖοι ἀκούοντες πάντοτε προθύμως τὰς κατηγορίας καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ Περγαμηνοῦ βασιλέως ἐπρόσταξαν τὸν Φίλιππον νὰ τοῦ παραχωρήσῃ καὶ ταύτας τὰς πόλεις καὶ ὅλους τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς Θρᾴκης.

Μ' ὅλον ὅτι κατάκαρδα τὰ ᾐσθάνθη ὁ Φίλιππος, καὶ τὴν διάθεσίν του ἐπρόδωκε μὲ φοβερισμὸν ὅςτις τοῦ ἐξέφυγε ποτὲ, καὶ ἐνοήθη ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους: Δὲν ἦλθεν ἀκόμη ὅλων τῶν ἡμερῶν ἡ ἑσπέρα *), μ' ὅλον τοῦτο διὰ νὰ κερδήσῃ καιρὸν, ἐστοχάσθη νὰ ἐξιλεώσῃ ἀκόμη καὶ τώρα τοὺς Ῥωμαίους. Διὰ τοῦτο ἔστειλε τὸν υἱόν του Δημήτρι-

*) Ἕως μὲν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν μᾶς ἦτο γνωστὸν τοῦτο ἐκ μόνου τοῦ Ῥωμαίου ἱστοριογράφου Λιβίου, ὅς τις γράφει (ΛΘ', 26): nondum omnium dierum solem occidisse, ἤγουν: μήπω δεδυκέναι πασῶν τῶν ἡμερῶν τὸν ἥλιον. Ἀφοῦ δὲ ὁ περίφημος Ἄγγελος Μάϊος ἐδημοσίευσε διὰ τοῦ τύπου τὰς ἐν τῷ Βατικανῷ εὑρισκομένας ἀνεκδότους ἐκλογὰς τῶν Ἑλλήνων ἱστοριογράφων, εὑρίσκομεν ἱστοροῦντα τὸ λεγόμενον καὶ τὸν Διόδωρον Σικελιώτην οὕτω: „Φίλιππος ὠνείδιζε τοῖς Θετταλοῖς, οἳ λοιδοροῦσι τοὺς προγεγονότας κυρίους, οὐκ εἰδότες ὅτι οὔπω πᾶς ὁ ἥλιος αὐτοῖς δέδυκε,“ τὸ ὁποῖον ἐννοήσαντες οἱ Ῥωμαῖοι τί σημαίνει, ὠργίσθησαν κατὰ τοῦ Φιλίππου. Ἴδε Διοδ. Ἱστορ. Βιβλιοθ. ἐκλογαὶ Βατικαναί, ἐκδ. Δινδορφίου, Λειψίᾳ, 1828. σ. 78. Παρῴδησε δὲ ὁ Φίλιππος ἐδῶ τὸν στίχον τοῦ Θεοκρίτου (εἰδ. Α', 102): ἤδη γὰρ φράσδει πάνθ' ἅλιον ἄμμι δεδυκεῖν, τὸν ὁποῖον ἑρμηνεύων ὁ Εὐστάθιος (Ἰλ. Χ. σελ. 1266. 47) λέγει: ἤγουν οὐ πάσας συντελεσθῆναι τὰς ἡμέρας τοῦ ζῆν, τὸ ὁποῖον σημαίνει. Δὲν ἐχάθησαν ἀκόμη ὅλαι αἱ ἐλπίδες. Κ.

ον, ὅς τις εἶχε διατρίψειν ὁμηρεύων πολλὰ ἔτη εἰς τὴν Ῥώμην καὶ εἶχεν ἀποκτήσειν ἐκεῖ προσωπικοὺς φίλους, διὰ νὰ ἀπολογηθῇ εἰς τὴν σύγκλητον πρὸς τὰς πολλὰς κατηγορίας, τὰς ὁποίας ἤκουεν ἀσμενέστατα ἡ Ῥώμη. Τὸν Δημήτριον ἐδέχθησαν φιλικώτατα, καὶ ἡ σύγκλητος τοῦ εἶπεν: Ἐπειδὴ αὐτὸς εἶναι εἰλικρινὴς φίλος τοῦ Ῥωμαίου λαοῦ, λησμονεῖ ὅλα, καὶ συγχωρεῖ τὸν πατέρα του· λόγος κακοῦργος, καθὼς ἔκρινεν ὁ δίκαιος καὶ εἰλικρινὴς ἱστοριογράφος Πολύβιος (Ἐκλ. μς΄.), σκοπὸν ἔχων νὰ διαιρέσῃ τὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, καὶ νὰ ἐρεθίσῃ τὸν Δημήτριον μὲ ἐλπίδας ἐναντίον ἀδελφοῦ καὶ πατρός. Τοὐλάχιστον οὕτως ἐφάνη ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος. Μεταξὺ Δημητρίου καὶ τοῦ διαδόχου τῆς βασιλείας Περσέως, ὅς τις ὁμοφώνως μὲ τὸν πατέρα του ἐμίσει θανασίμως τὴν Ῥώμην, ἐγενήθη κρυφία δυσπιστία, ἥτις ἐκατήντησεν εἰς φανερὰν ἔχθραν, καὶ τοῦτο τελευταῖον ἐστέρησε τὴν ζωὴν τοῦ Δημητρίου, ὅς τις ἠθέλησε νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν προστασίαν τῶν Ῥωμαίων, διότι ἐφονεύθη κατὰ προσταγὴν τοῦ πατρός του. Ὑψώθη λοιπὸν περισσότερον ἡ μεταξὺ Ῥώμης καὶ Μακεδονίας διχόνοια.

Ἀλλ' ὁ Φίλιππος πρὶν τελειώσῃ τὰς ἑτοιμασίας του, πρὶν εὕρῃ καιρὸν νὰ ἀρχίσῃ μὲ καλὰς ἐλπίδας τὸν ἀγῶνα, ἀπέθανεν (179) ἀφήσας μετὰ του βασιλείου τὸν πόλεμον τοῦτον κληρονομίαν εἰς τὸν υἱόν του Περσέα. Ἂν ὁ Φίλιππος ἐμετενόησεν εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς του διὰ τὸν φόνον τοῦ Δημητρίου, καὶ ἀντὶ τοῦ Περσέως ἠθέλησε ν' ἀφήσῃ τὸν θρόνον εἰς μακρυνόν τινα συγγενῆ του, εἶναι ἀβέβαιον, ἐπειδὴ τὸ ἐξεύρομεν ἐκ μόνης τῆς διηγήσεως τῶν ἐχθρῶν του Ῥωμαίων. Ὁ Ἕλλην Πολύβιος (Βιβλ. κς΄. ἐκ τοῦ περὶ ἀρετ. κ. κακίας) ἐπαινεῖ τὸν Περσέα ὡς ἄνδρα, τοῦ ὁποίου τὸ σῶμα ἦτο ἐπιτήδειον εἰς ὅλα τὰ ἔργα τοῦ πολέμου, ὅς τις εἶχε μεγάλην σεμνοπρέπειαν, καὶ

ἀπεῖχεν ἀπὸ τὴν πολυποσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκδιδόμενος συχνάκις ὁ πατήρ του δὲν ἐπαρατήρει τὰς σχέσεις του πρὸς τὴν ἄγρυπνον προσοχὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου. Ἦτο δὲ καλὸς ὁ νέος βασιλεὺς νὰ διασκεδάσῃ τὴν τῶν Ἑλλήνων δυσπιστίαν, τὴν ὁποίαν ἐγέννησεν ὁ πατήρ του εἰς τοὺς χρόνους τῆς εὐτυχίας του μὲ τὴν ὑπερηφάνειάν του, καὶ νὰ ἀποκτήσῃ πάλιν τὴν πίστιν των, τὸ ὁποῖον ἐστάθη ἡ πρώτη του φροντίς.

Ἡ περιφανεστάτη πολιτεία τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἀχαϊκὴ ὁμοσπονδία, ἐνόσῳ μάλιστα τὴν ἐνεψύχονεν ὁ Φιλοποίμην, ἔδειξεν ἕως τώρα τὴν Ἑλληνικὴν αὐτονομίαν, καὶ ἐβάσταζε μὲ τὰς σχέσεις της πρὸς τὴν Ῥώμην τὴν ἐλευθερίαν καὶ αὐθυπαρξίαν μέρους τῆς Ἑλλάδος κατ' ἀξίαν. Ἀλλ' ἡ Ῥώμη ἀγαπῶσα ὑπόδουλον ὑπακοὴν δὲν εὐχαριστεῖτο εἰς τὴν εὐγενῆ ταύτην ὑπερηφάνειαν, καὶ διὰ τοῦτο μὲ ζῆλον μέγαν ἐπροσπάθει νὰ ἀδυνατίσῃ τὴν συμπολιτείαν. Ἡ Μεσσήνη καὶ ἡ Σπάρτη, αἵτινες εἰς τὰς προϊστορηθείσας περιστάσεις (Τόμ. Β΄, σ. 548. 553.) ἔγειναν μέτοχοι τῆς συμπολιτείας, ἀλλὰ μὲ πολλὴν δυσαρέστησιν, δοκιμάζουσαι τώρα νὰ ἀποσπασθοῦν εὕρηκαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ κρυφὴν καὶ φανερὰν βοήθειαν. Καὶ ὄχι μόνον ἀλλ' ὅταν οἱ Ἀχαιοὶ, ἀποστατησάντων φανερῶς τῶν Μεσσηνίων (Τόμ. Β΄, σ. 564.), ἐζήτησαν ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους βοήθειαν, ἢ νὰ ἀπαγορεύσουν τοὺς Μεσσηνίους νὰ λαμβάνουν ὅπλα καὶ σῖτον ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, ἔδωκεν ἡ σύγκλητος τὴν κακομήχανον ἀπόκρισιν (Πολ. Ἐκλ. ΝΑ΄.): Ἡ Ῥώμη ἀδιαφορεῖ, καὶ ἂν ἀκόμη ἀποστατήσουν ἡ Κόρινθος, τὸ Ἄργος καὶ ἡ Λακεδαίμων. Ὁ λόγος οὗτος ἠρέθισε πολλοὺς συμμάχους εἰς ἀποστασίαν, καὶ ἐὰν δὲν ἦτο κακὸν τὸ ἀποτέλεσμα, αἴτιος εἶναι ὁ εὐτυχήσας τῶν Ἀχαιῶν πόλεμος. Λυκόρτας ὁ στρατηγός των ἐξεδίκησε τὸν θάνατον τοῦ Φιλοποίμενος, καὶ ἠνάγκασε τοὺς Μεσσηνίους νὰ δε-

χθοῦν Ἀχαϊκὴν φρουρὰν εἰς τὴν ἀκρόπολίν των (Παλύβ. Ἐκλ. ΝΒ'.). Καὶ ἡ Σπάρτη δὲ ἠναγκάσθη νὰ μείνῃ εἰς τὴν συμπολιτείαν, ἀλλὰ μὲ συνθήκας δυναμένας νὰ ὠφελοῦν τοὺς σκοποὺς τῆς Ῥώμης. Μῖσος κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ προθυμία νὰ ἑνωθοῦν μὲ τὸν Περσέα καὶ νὰ θραύσουν τὸν ζυγόν της δὲν ἔλειπεν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐὰν ὁ ἐπίσης καταθλιβόμενος ὑπὸ τῆς Ῥώμης βασιλεὺς τῆς Ἰλλυρίας Γέντιος (τοῦ ὁποίου αἱ μὲ τὸν Περσέα σχέσεις ἐπροδόθησαν ἤδη εἰς τοὺς Ῥωμαίους) ἔμβαινεν εἰς τὴν συμμαχίαν, ἠδύνατο οὗτος πλησιάζων εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἔχων ἱκανὴν θαλάσσιον δύναμιν νὰ γείνῃ ἐπικίνδυνος μὲν εἰς τὴν Ῥώμην, ὠφέλιμος δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Εἰς τὴν Ἀσίαν δὲν ἔλειπαν ζώπυρα. Ἡ Ῥόδος, ἥτις διαφερομένη μὲ τοὺς νέους της ὑπηκόους τοὺς Λυκίους ἤκουσεν ἀπὸ τὴν Ῥώμην (Πολ. Ἐκλ. Ξ'.): Ὅτι ἡ βουλὴ δὲν ὑπέταξε τοὺς λαοὺς τούτους εἰς τὴν ἐξουσίαν των, ἀλλὰ μόνον τοὺς ἐσύναψε συμμάχους τῆς νήσου, ἐπειράχθη δικαίως ἀπὸ τὴν ζηλοτυπίαν ταύτην. Εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου εἶχε φονευθῆ μὲν ὁ Ἀντίοχος (187), ἐβασίλευε δὲ ὁ υἱός του Σέλευκος Φιλοπάτωρ, πλήρης θάῤῥους καὶ ἐλπίδων νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀρχαίαν δύναμιν, καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν βασιλέων Πόντου, Καππαδοκίας, καὶ Βιθυνίας ἐμποδίζοντο ἀπὸ τὰς προσταγὰς τῆς Ῥώμης νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὸν ἐξαπλονόμενον Εὐμένην. Ἔδεσε δὲ ὁ Περσεὺς συγγενικὰς σχέσεις μὲ τοὺς ἡγεμόνας τούτους, ἐνῷ ἔλαβε μὲν γυναῖκά του τὴν θυγατέρα τοῦ Σελεύκου, ἔδωκε δὲ τὴν θυγατέρα του γυναῖκα εἰς τὸν Προυσίαν. Καὶ ἀπὸ τὴν Καρχηδόνα δὲ αὐτήν, ἥτις διὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὰς ἀδίκους προσβολὰς τοῦ Μασανάσσου διδομένης βοηθείας ἠρεθίσθη εἰς ἀληθινὴν μανίαν, ἤλπιζαν ὄχι μικρὰν συνέργειαν.

Τοιουτοτρόπως τὸ κοινὸν κατὰ τῆς Ῥώμης μῖσος ἠδύνατο νὰ συνάψῃ εὐκόλως καὶ στερεῶς τὰς πολιτείας ταύτας, καὶ ὁ Περσεὺς ἔτρεφε καλλίστας ἐλπίδας διὰ τὴν εὐτυχῆ ἔκβασιν τῶν ἐγχειρημάτων του. Ἀλλ' ἡ Ῥώμη μισουμένη διὰ τὴν δυναστείαν της, ἐφόβιζεν ἐν ταὐτῷ μὲ τὴν δύναμιν καὶ μὲ τὴν τύχην της πανταχοῦ, καὶ αἱ καρδίαι τῶν συγχρόνων μὴ κυβερνώμεναι ἀπὸ θεληματικήν των δύναμιν, ἐκλονοῦντο μεταξὺ τῶν παθῶν, καὶ μάλιστα εἰς τὰς πόλεις ἐνεκρώθη πᾶν κοινὸν φρόνημα, καὶ ἡ ἔλλειψις τῆς φιλοπατρίας ἐγέννησε μυσαρὰν πλεονεξίαν καὶ ἰδιωτικὰς ἐπιθυμίας, τὰ ὁποῖα εἰργάζοντο ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων μὲ ἐλπίδα κέρδους ἢ δυναστείας.

Τοιοῦτος ἦτο ἐξαιρέτως ὁ Καλλικράτης εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φιλοποίμενος. Ἐστάλθη ποτὲ εἰς τὴν Ῥώμην διὰ νὰ ἐνεργήσῃ τι ὑπὲρ τῆς συμπολιτείας εἰς τὰ Λακωνικὰ πράγματα· ἀντὶ δὲ τούτου εἶπε φανερὰ εἰς τὴν σύγκλητον (Πολύβ. Ἐκλογ. ΝΗ'.): Αἰτία εἶναι ἡ Ῥώμη, ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ὑπακούουσιν εἰς αὐτὴν ἱκανῶς, ἐπειδὴ δὲν προστατεύει ἰσχυρῶς τοὺς εἰς τὰς πόλεις Ῥωμαΐζοντας. Διὰ τοῦτο αὐτὸς καὶ οἱ ὅμοιοί του ἠγωνίσθησαν νὰ ἐμποδίσουν πᾶσαν σχέσιν τοῦ Περσέως, καὶ νὰ ἀναφλέξουν εἰς ὅλους τοὺς Ἕλληνας τὸ παλαιὸν μῖσος τῶν Ἀθηναίων καὶ Ἀχαιῶν, οἵτινες εἶχαν ἀπαγορεύσειν ποτὲ εἰς πάντα Μακεδόνα νὰ πατήσῃ τὴν ἐπικράτειάν των. Εἰς τὴν Θετταλίαν ἔγεινε τοῦτο εὐκολώτατα· εἰς τὴν καταδυναστευομένην Αἰτωλίαν ἔβοσκεν ἡ λύσσα τῶν ἐσωτερικῶν στάσεων. Μόνον ἡ Βοιωτία ἐστράφη πρὸς τὸν Περσέα.

Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐνήργει καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ εὔκαμπτος καὶ εὐγνώμων μαθητὴς τῶν Ῥωμαίων, ὁ βασιλεὺς Εὐμένης. Ἐπροσπάθει κατὰ πάντα τρόπον ν' ἀποκτήσῃ δύνα-

μιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καθὼς καὶ μὲ δῶρον ἑκατὸν εἴκοσι ταλάντων, τὸ ὁποῖον ἐπρόσφερεν εἰς τοὺς Ἀχαιοὺς, διὰ νὰ κάμνωσι μὲ τὸν τόκον τούτων τὰ ἔξοδα τῶν κοινῶν συνελεύσεων, ἔκρυπτε τὸν σκοπὸν τοῦτον ὑποκάτω εἰς τὸ κάλυμμα βασιλικῆς μεγαλοκαρδίας, καὶ τὸ ὁποῖον ἐκεῖνοι δι' αὐτὸ τοῦτο δὲν ἐδέχθησαν· ἀνεῤῥίπιζεν ὄπισθεν τῶν νώτων τῆς Μακεδονίας τοὺς Θρᾷκας, ὅπου εἶχε κάμειν συμμαχίαν ὁ Περσεὺς μὲ τὸν ἀνδρεῖον βασιλέα τῶν Ὀδρυσῶν Κότυν, καὶ ἐκατώρθωσε συμμαχίαν φυλῶν τινῶν μὲ τὴν Ῥώμην.

Ἡ ἀπόφασις τοῦ τῶν Καππαδοκῶν βασιλέως Ἀριαράθου, νὰστείλῃ τὸν υἱόν του εἰς τὴν Ῥώμην διὰ νὰ ἀνατραφῇ ἐκεῖ, ἔδειχνεν ὅτι καὶ ἐδῶ ἐνήργει περισσότερον ὁ φόβος παρὰ τὸ μῖσος τῆς Ῥώμης. Εἰς τὴν Συρίαν διεδέχθη Σέλευκον τὸν Φιλοπάτορα Ἀντίαχος ὁ Ἐπιφανὴς (176). Εἰς Ῥώμην ὁμηρεύσας οὗτος πολὺν χρόνον ἔδειξεν εἰς τὰ ἤθη του παράδοξον ἀνάμιξιν Ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας καὶ δεσποτικῆς αὐτογνωμοσύνης. Σύνεσις καὶ γενναιοφροσύνη τοῦ ἔλειπαν ἐξ ὁλοκλήρου. Ἐτόλμησε μὲν ἔπειτα νὰ παροργίσῃ καθ' ἑαυτοῦ τοὺς Ῥωμαίους, διεύθυνε δὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις κατὰ τῆς Αἰγύπτου, καὶ οὕτω δὲν ἐφοβερίζετο ἀμέσως ἡ Ῥώμη.

Δὲν ἐλάνθανε κἀνὲν ἐκ τούτων τοὺς Ῥωμαίους. Διὰ τοῦτο εἶχαν καλλίστας ἐλπίδας καὶ εἰς τὸν προκείμενον κατὰ τῆς Μακεδονίας ἀγῶνα, καὶ ὁ Εὐμένης δὲν ἔπαυεν ἀπὸ τοῦ νὰ φυσᾷ τὴν φωτίαν. Ὕπηγεν αὐτὸς ὁ ἴδιος εἰς τὴν Ῥώμην (172), καὶ τοὺς ἐβεβαίωσεν, ὅτι μαζὴ μὲ τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ ἴδῃ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἄνδρας, οἵτινες τὸν ὑπερευτύχισαν ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους, ἦλθε διὰ νὰ παρακινήσῃ τοὺς Ῥωμαίους νὰ καταπολεμήσουν τὸν Περσέα (Ἀππιαν. Μακεδ. Ἐκλ. Θ'.). Εἰς λόγον, τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησεν ἔμπροσθεν τῆς συγκλήτου,

ἐξήγησεν ἐχθρικὰ ὅλα τὰ κινήματα τοῦ Περσέως, καὶ ἀπηρίθμησεν ὅλα τὰ πολεμικὰ μέσα του. Ἔχει τριάκοντα χιλιάδας πεζῶν, πέντε χιλιάδας ἱππέων, ἀργύριον, μισθοφόρους ἐπέκεινα τῶν δέκα χιλιάδων, εἰς τὴν ὁπλοθήκην του ὅπλα διὰ τριπλάσιον τούτου στρατὸν, καὶ σῖτον διὰ δέκα ἔτη. Συναφθεὶς μὲ τοὺς Θρᾳκικοὺς λαοὺς ἤνοιξεν ἀνεξάντλητον πηγὴν στρατολογίας. Τελευταῖον ἀνέφερε λόγους τοῦ Περσέως, οἱ ὁποῖοι δὲν ἄφιναν ἀμφιβολίαν τίνα χρῆσιν ἔμελλεν οὗτος νὰ κάμῃ τῶν προπαρασκευῶν τούτων.

Ὁ λόγος τοῦ Εὐμένους ἠκούσθη μὲ χαρὰν ἀπ' ὅλην τὴν σύγκλητον, καὶ ὁ Μακεδονικὸς πρεσβευτὴς, ὅς τις ἦλθε νὰ ἀπολογηθῇ ὑπὲρ τοῦ Περσέως, εὗρηκε τὰς καρδίας πάντη προκατειλημμένας ἐναντίον τοῦ βασιλέως του. Διὰ τοῦτο τοὺς εἶπε τελευταῖον, ὅτι ἐὰν ἡ Ῥώμη ζητεῖ μετὰ ζήλου ἀφορμὴν πολέμου, θέλει ἀμυνθεῖν καὶ ὁ βασιλεύς του. Ἡ ἀφορμὴ εὑρέθη παραυτα. Ὁ Εὐμένης ἐπιστρέφων ἐπετροβολήθη εἰς κατηφορικὸν δρόμον πλησίον τῶν Δελφῶν, καὶ ἐπληγώθη, καὶ φήμη μετὰ χαρᾶς πιστευθεῖσα ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους ἤθελεν αἴτιον τοῦ συμβάματος τὸν Περσέα. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἠθέλησαν νὰ πιστεύσωσι καὶ ὅτι ὁ αὐτὸς ἐπαρακίνησε κάτοικον τινὰ τοῦ Βρεντεσίου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐσυνείθιζαν νὰ καταλύωσιν οἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀποστελλόμενοι τῆς Ῥώμης πρέσβεις, νὰ φαρμακώσῃ πρόσωπά τινα. Ἡ σύγκλητος λοιπὸν ἔστειλεν εἰς τὸν βασιλέα πρέσβεις, οἱ ὁποῖοι τοῦ ἐπρόβαλαν ὅλας τὰς ὑπὸ τοῦ Εὐμένους γενομένας κατηγορίας καὶ τὸν ἐνεθύμιζαν τοὺς ὅρκους τῆς συμμαχίας, τοὺς ὁποίους τρόπον τινὰ παρέβη. Ὁ Περσεὺς ἐκατηγόρησεν εἰς τὴν ἀπόκρισίν του τὴν πλεονεξίαν καὶ ὑπερηφάνειαν τῶν Ῥωμαίων, ἐπαραπονήθη πικρῶς διὰ τὴν ἐφορίαν, τὴν ὁποίαν ἔκαμναν δι' ἀπαύστων πρεσβειῶν, καὶ τελευταῖον τοὺς ἐφανέρωσεν, ὅτι ἐὰν οἱ Ῥω-

μαῖοι ἠγάπων νὰ ἔχουν μαζή του συμμαχίαν, πρέπει πρῶτον νὰ συμφωνήσωσι δικαιοτέρας συνθήκας, ἐπειδὴ ἡ μὲ τὸν πατέρα του παλαιὰ δὲν τοῦ ἀρέσκει. Εἰς ταύτην τὴν ἀπόκρισιν τοῦ ἐκήρυξαν οἱ Ῥωμαῖοι πρέσβεις τὴν παῦσιν τῆς φιλίας καὶ συμμαχίας.

33. Πόλεμος Ῥωμαίων κατὰ Περσέως.

(171 — 168 πρ. Χρ.)
(583 — 586 κτ. Ῥ.)

Ἀπεφασίσθη λοιπὸν καὶ ἀπὸ τὰ δύω μέρη ὁ πόλεμος. Ἔκαμαν εἰς τὴν Ῥώμην τὰς συνήθεις μεγάλας θυσίας καὶ προσευχὰς, μὲ τὰς ὁποίας ἐζήτουν τὴν εὔνοιαν τῶν θεῶν, ἐνεδυνάμωσαν τὸν στρατὸν, καθώπλισαν στόλον, εἰς τὸν ὁποῖον εἰσήγαγαν δύω τρίτα Ῥωμαίους, καὶ τὴν ἡγεμονίαν ὅλου τούτου τοῦ νέου πολέμου ἐνεχείρισαν εἰς τὸν ὕπατον Π. Λικίνιον Κράσσον. Ἀλλὰ δὲν ἠρκέσθησαν μόνον εἰς προπαρασκευὰς πολεμικάς· ἡ πολιτικὴ τῶν Ῥωμαίων ἤξευρε νὰ μεταχειρισθῇ καὶ ἄλλα μέσα πάντη διάφορα κατὰ τῶν ἐχθρῶν της. Μὲ ὄνομα πρέσβεων ἐστάλθησαν κατάσκοποι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν πρότερον διὰ νὰ βάλωσιν εἰς τὸ πηδάλιον τῶν πραγμάτων τοὺς Ῥωμαϊστὰς, καὶ νὰ τρομάξωσι τοὺς ἑτερόφρονας. Σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ μέρη ἐπέτυχαν τὸν σκοπόν των, ἐκτὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ βασιλέως, ὅςτις λέγεται ὅτι ἐδωροδόκησε τοὺς Ῥωμαίους πρέσβεις. Ἐπέτυχαν δὲ προσέτι νὰ διαιρέσωσι τοὺς Βοιωτοὺς, καὶ νὰ διαῤῥήξωσι τὸν μετὰ τοῦ Περσέως συνδεθέντα δεσμὸν, ἐνῷ τὰς κατὰ μέρος πόλεις ἠδύναντο εὐκόλως νὰ τὰς φέρωσιν εἰς συμμαχίαν τῆς Ῥώμης. Προσέ-

τι εἷς ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους πρέσβεις Κ. Μάρκιος Φίλιππος, φίλος τοῦ τῆς Μακεδονίας βασιλικοῦ οἴκου, ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ πρὸς καιρὸν καὶ τὸν Περσέα αὐτὸν, ὅςτις ὄχι ὀλιγώτερον τῶν συγχρόνων του ἐκλονεῖτο μεταξὺ μίσους καὶ φόβου. Τὸν ἐπαρακίνησε νὰ στείλῃ ἀκόμη μίαν φορὰν πρέσβεις εἰς τὴν Ῥώμην, μόνον, ὡς ἔπειτα ὁ αὐτὸς ἐκαυχήθη εἰς τὴν σύγκλητον, *) μὲ σκοπὸν δόλιον, τὸν μὲν Περσέα νὰ ἀναχαιτίσῃ ἀπὸ τὰ ἐγχειρήματά του, εἰς δὲ τοὺς Ῥωμαίους νὰ δώσῃ καιρὸν πρὸς τελείωσιν τῶν ἑτοιμασιῶν των. Διότι, καθὼς αὐτὸς τὸ προεῖδεν, οἱ πρέσβεις τοῦ βασιλέως δὲν ἐκατώρθωσαν τίποτε εἰς τοὺς τὸν πόλεμον ἀποφασίσαντας ἤδη Ῥωμαίους, ἀλλὰ, καθὼς ὅλοι οἱ Μακεδόνες, ἐπροστάχθησαν ν' ἀναχωρήσουν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν εἰς τριάκοντα ἡμερῶν διάστημα (Πολύβ. Ἐκλ. ΞΗ'.).

Μ' ὅλον ὅτι καὶ τώρα ἐπρόβαλαν τινὲς τῶν βουλευτῶν τοῦ βασιλέως νὰ ἐξιλεώσῃ τοὺς Ῥωμαίους μὲ παραχώρησιν τόπων καὶ πληρωμὴν ἀργυρίου, ἀλλ' ὁ Περσεὺς ἤξευρεν, ὅτι ἡ Ῥώμη ζητοῦσα τὸν παντελῆ ὄλεθρόν του ἤθελεν ἀποῤῥίψειν καὶ τοῦτο, καὶ ἀπεφάσισε νὰ μὴ χάσῃ χωρὶς ἔντιμον ἀγῶνα τὸ βασίλειόν του. Ἐσυνάθροισε λοιπὸν τὸν στρατόν του, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐπάνω ἀπὸ τὰ Καμβούϊα ὄρη ἐπέρασεν εἰς τὴν Θετταλίαν, καὶ ἐπροχώρησεν ἕως τῶν Γόννων, καὶ ὀχυρώσας τὸν τόπον τοῦτον ἠσφάλισε τὴν διὰ τῶν Τεμπῶν εἴσοδον (171). Ἀλλ' εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνειαν τοῦ πολέμου κρατήσαντες ὅλα τὰ φρούρια καὶ τοὺς ὀχυροὺς τόπους τῆς Ἰλλυρίας, καὶ μὴ ἐνοχλούμενοι ἀπὸ

*) Ἔψεξαν τινὲς τὸν δόλιον τοῦτον τρόπον ὡς ἀντίθετον τῆς παλαιᾶς Ῥωμαϊκῆς εὐθύτητος. „Ἀλλὰ, λέγει ὁ Λίβιος, ὁ ἀριθμὸς ἐκείνων, οἵτινες ἐπροτίμων τὸ ὠφέλιμον παρὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς, ἦτο μεγαλήτερος.“

τὸν ἀμφίβολον βασιλέα τῆς χώρας ταύτης, ἐπάτησαν τὰ χώματα τῆς Ἑλλάδος, ἔφθασαν χωρὶς νὰ ἐμποδισθῶσιν ἀπὸ τὸν Περσέα καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν Θετταλίαν.

Ἐπλησίασαν λοιπὸν καὶ οἱ δύω στρατοὶ εἰς τὸν ἄμεσον ἀγῶνα. Ἡ πρώτη μάχη συνέβη μεταξὺ τῶν ἐξ ἑκατέρου μέρους ἱππικῶν πλησίον τοῦ Συκυρίου, καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς Μακεδόνας λαμπρὰν ὑπεροχήν. Ἀλλ' ἐδῶ ἐφάνη σαφῶς ὅτι ὁ Περσεὺς δὲν ἦτο ἄξιος νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Ῥωμαίους. Εἶχεν ἤδη πλησιάσειν ἡ φάλαγξ εἰς τὸ νὰ τελειώσῃ τὴν νίκην, ὁπότε ὁ ἀκατάστατος βασιλεὺς ἀκούσας δειλὴν ἢ προδοτικὴν τινὸς συμβουλὴν, ἀφῆκε τοὺς Ῥωμαίους νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκ τοῦ κινδύνου διὰ νὰ τοὺς κάμῃ ἐπιῤῥεπεστέρους εἰς ἔντιμον τινὰ εἰρήνην. Τοὺς ἐπρόβαλεν ἐξισασμὸν, ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἔχοντες δόγμα νὰ φαίνωνται εἰς τὴν δυστυχίαν ὑπερηφανώτεροι καὶ τολμηρότεροι, τοῦ ὑπηγόρευσαν πρώτην συνθήκην νὰ ἐπιτρέψῃ καὶ ἑαυτὸν καὶ τὸ βασίλειόν του εἰς τὴν αὐτογνώμονα κρίσιν τῆς συγκλήτου (Πολύβ. Ἐκλ. ΞΘ'.).

Προήγετο λοιπὸν ὁ πόλεμος, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο δὲν συνέπεσεν ἄλλο ἀξιόλογον. Ὁ μὲν Περσεὺς ὑπῆγεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὁ δὲ ὕπατος εἰς τὴν Βοιωτίαν εἰς παραχειμασίαν, ὅπου ὁ στρατὸς ἔκαμνε τόσας ἀδικίας, ὥστε ἡ σύγκλητος ἔδωκε προσταγὴν νὰ μὴ δίδῃ τις τίποτε εἰς τοὺς Ῥωμαίους στρατηγοὺς χωρὶς ῥητὴν προσταγήν της *). Αἱ ἀδικίαι αὗται ἐνίσχυσαν τὸ κατὰ τῶν Ῥωμαίων μῖσος· προσέτι ἐσμικρύνετο καὶ ὁ φόβος, ἐνῷ ἡ ἐκστρατεία τοῦ δευτέρου ἔτους (170) γινο-

*) Παρόμοιαι κατηγορίαι, δίκαιαι κριθεῖσαι ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ἦλθαν καὶ ἀπὸ τὴν Ἱσπανίαν, ὅπου ἠνάγκασαν τοὺς κατοίκους οἱ Ῥωμαῖοι ἄρχοντες νὰ τοὺς πωλήσωσι μέρος σιταρίου μὲ μικρὰν τιμήν.

μένη ἀπὸ τὸν Ὀστίλιον Μαγκῖνον, ὅστις ἦτο αὐστηρότερος πρὸς τοὺς στρατιώτας, καὶ ἡμερώτερος πρὸς τοὺς συμμάχους, ἐπίσης δὲν ἐκατώρθωσε τίποτε καθὼς καὶ ἡ τοῦ πρώτου. Διότι κατὰ τὸν χειμῶνα, ὁπότε ὁ ὕπατος ἔστεκεν εἰς τὴν Θετταλίαν, καὶ ἐμποδίζετο ἀπὸ τὰ χιονοσκέπαστα ὄρη νὰ κτυπήσῃ τὴν Μακεδονίαν, ὑπέταξεν ὁ Περσεὺς τοὺς Δαρδανίους, συνέδεσε συμβιβάσεις μὲ τὸν Γέντιον, καὶ περιεγυρίσθη ἐκ τούτων τῶν μερῶν ἀπὸ ἀσφαλεῖς καὶ ἀγαθόφρονας γείτονας.

Ὁ δὲ Ῥωμαῖος ὕπατος ἐπροσπάθει μὲ διαφόρους τέχνας νὰ ἀντενεργήσῃ εἰς ὅλα ταῦτα. Οἱ ἀπόστολοί του ἔτρεχαν ἐπάνω κάτω ἐπαινοῦντες τὴν ἡμερότητα τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου, ἐπροφασίζοντο ὅμως ὅτι ἤξευραν ἀκριβῶς τίνες ἦσαν ἀληθεῖς φίλοι των, καὶ τίνες ἐδολιεύοντο, διὰ νὰ τοὺς φοβίζουν ὅλους. Ἐζήτουν νὰ κρημνίζουν τοὺς ἐνδοξοτέρους μὲ ψευδεῖς κατηγορίας, καθὼς τὸν Λυκόρταν εἰς τὴν Ἀχαΐαν, καὶ ἔσυρναν τοὺς ὑπόπτους εἰς τὴν Ῥώμην ἀνυπερθέτως· ταῦτα δὲ πολλαχοῦ μὲν ἐπέτυχαν τὸν σκοπὸν, τὸν ὁποῖον ἤθελαν, ἀλλ' ἀλλοῦ πάλιν, καθὼς εἰς τὴν Ἤπειρον, ἐπαρώξυναν τοὺς καταδιωκομένους νὰ μεταβοῦν φανερὰ εἰς τὸν Περσέα, τοῦ ὁποίου πανταχοῦ ἐπερίσσευαν οἱ φίλοι, μάλιστα ἐπειδὴ καὶ τὸ τρίτον ἔτος παρῆλθε χωρὶς μεγάλα κατορθώματα τῶν Ῥωμαίων.

Ὁ προειρημένος Κ. Μάρκιος Φίλιππος κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (169) ὑπατεύων τὸ δεύτερον, γέρων μὲ νεανικὸν πνεῦμα, ἔκαμε μεγάλην ἐκστρατείαν ἔχων καὶ ἐλέφαντας ὑπεράνω ἀπὸ τὰ Θετταλικὰ ὄρη. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἠδύνατο νὰ ἀφανίσῃ ὁλοκλήρως τὸν ὕπατον, ἂν ὁ Περσεὺς ἀκούσας μὲ φόβον τὴν πλησίασίν της δὲν ἀνεχώρει ἀφήσας ὅλα τὰ κέρδη του. Ἐκ ταύτης τῆς σχεδὸν ἀπιστεύτου ἀφροσύνης καὶ δειλίας ἠδυνήθη ὁ ὕπατος νὰ φθάσῃ εἰς τὰς πεδιάδας

καὶ νὰ ἔμβῃ εἰς κοινωνίαν μὲ τὸν Ῥωμαϊκὸν στόλον καὶ, τὸ ἔτι ἀξιολογώτερον, κυριεύσας τὰ ὠχυρωμένα Τέμπη νὰ συναφθῇ μὲ τὴν καρποφορωτάτην Θετταλίαν. Χωρὶς τούτου ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἤθελε χαθῆν ἀπὸ τὴν πεῖναν, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ στραφῇ τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλὰ καὶ μὲ ταύτας τὰς περιστάσεις δὲν ἠδυνήθη νὰ βασταχθῇ ἐδῶ ὁ ὕπατος, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ ὄπισθεν τοῦ Ἐνιπέως, ἐπέκεινα τοῦ ὁποίου ἔστεκεν ὁ βασιλεὺς εἰς θέσιν στερεωτάτην καὶ σχεδὸν ἀπρόσφαυστον.

Ἀκόμη λοιπὸν δὲν ἔχασεν ὅλας τὰς ἐλπίδας ὁ Περσεὺς, καθὼς ἔδειχνε καὶ ἡ γνώμη τῶν διαφόρων ξένων πολιτειῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπέβλεπαν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον· ἡ Ῥόδος, τῆς ὁποίας ἡ θαλασσινὴ ἐμπορία ἐμποδίζετο βέβαια ἀπὸ τὸν παρόντα πόλεμον, ἐτόλμησε νὰ προστάξῃ τὴν Ῥώμην εἰς εἰρήνην μὲ τόνον, ὅς τις ἐφαίνετο δυνατὸς νὰ κρατήσῃ τὴν εἰς ὅλας τὰς μικρὰς πολιτείας ἐπιθυμητὴν ἰσοῤῥοπίαν καὶ τῶν δύω δυνάμεων (Πολύβ. Ἐκλ. ΠϚʹ. ΠΖʹ.). Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Εὐμένης, ὁ πικρότατος ἐχθρὸς τοῦ Περσέως, ἤρχισε νὰ ὑποψυχραίνεται μὲ τὴν Ῥώμην. Ὁ στόλος του, κατὰ τὴν γνώμην τῶν Ῥωμαίων, δὲν ἐκατώρθωσε τίποτε, καὶ μὲ πρόφασιν ἀλλαγῆς τῶν αἰχμαλώτων συνεβιβάζοντο οἱ δύω βασιλεῖς πρὸς ἀλλήλους (Ἀππιαν. Μακεδ. Ἐκλ. ΙϚʹ.). Μόνον ἀσυγχώρητος φιλαργυρία τοῦ Περσέως, ὅς τις ἐφείδετο τοὺς θησαυρούς του διὰ ζωὴν ἐφύβριστον, τὸν ἐμπόδισε νὰ οἰκειωθῇ τὸν βασιλέα τοῦ Περγάμου. Ἡ φιλαργυρία αὕτη τοῦ ἥρπασε καὶ ἄλλους συμμάχους. Οἱ Βαστάρναι, πιθανῶς Γερμανικὴ φυλὴ οἰκοῦσα παρὰ τὸν Δανούβιον, τοῦ ἔστειλαν κατὰ τὴν ζήτησίν του δέκα χιλιάδας ἱππέων, καὶ ἰσαρίθμους πεζούς· ἀλλ' ὅταν ἔμελλε νὰ τοὺς πληρώσῃ τὸν πρῶτον μισθὸν, εἶπεν, ὅτι πέντε μόνον χιλιάδας ἐχρειάζετο, καὶ οὐδὲ τούτους δὲν ἠθέλησε νὰ

τοὺς εὐχαριστήσῃ δικαίως. Διὰ τοῦτο παροργισθέντες οὗτοι ἀνεχώρησαν ὅλοι καὶ ἐπιστρέφοντες κατηρήμαξαν τὴν Θράκην. Ἀλλ' ἐὰν καὶ ὑποθέσῃ τις, ὅτι ὄχι φιλαργυρία, ἀλλὰ δυσπιστία ἔκαμεν ἀμφίβολον τὸν Περσέα πρὸς τοὺς ἀλλαφύλους τούτους, ἀποδείχνεται ὅμως ἡ ἀξιοκατάκριτος μικρολογία του ἀπὸ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐπροσφέρθη πρὸς τὸν Γέντιον. Ὁ βασιλεὺς οὗτος μὲ συμφωνημένον ἀργύριον διὰ τὰ ἔξοδά του εἶχεν ἀποφασίσει νὰ πολεμήσῃ τακτικῶς τὴν Ῥώμην· ἀλλ' ὅταν ἔβαλεν εἰς τὴν φυλακὴν τοὺς δύω Ῥωμαίους πρέσβεις, ἐπρόσταξεν ὁ Περσεὺς τὰ ἀργύριον φορτωμένα ἁμάξια, τὰ ὁποῖα ἐπίτηδες παρήγγειλε νὰ ὑπάγωσιν ἀργοπόρως, νὰ ἐπιστρέψωσιν ὀπίσω, ἐπειδὴ ἐκεῖνος εἰς τὸ ἑξῆς ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἀμύνεται. Ἡ τύφλα τῆς φιλαργυρίας δὲν τὸν ἄφινε νὰ ἴδῃ, ὅτι μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἐκολόβονε τὴν δύναμιν καὶ ἐψύχραινε τὸν ζῆλον τοῦ Γεντίου (Ἴδε Πλούτ. Παῦλ. Αἰμ. 12. 13.).

Οἱ Ῥωμαῖοι ἔδειξαν εἰς τὰς περιστάσεις ταύτας ἐπίσης πολλὴν ἀταραξίαν καὶ φρόνησιν. Ἐφαίνοντο ὅτι δὲν ἐπαρατήρουν τὴν ψυχρότητα τῶν συμμάχων των διὰ νὰ ἐπιμένωσιν εἰς τὴν ἀμφιβολίαν των ἐκείνην, ἥτις αὐτοὺς μὲν τίποτε δὲν ἔβλαπτε, τὸν δὲ Περσέα τίποτε δὲν ὠφέλει. Ὡσαύτως δὲν ἔδειξαν ποσῶς δυσπιστίαν οὔτε εἰς τὴν δύναμιν οὔτε εἰς τὴν προτέραν των τύχην. Αὕτη δὲ ἐφάνη πάλιν μὲ τὴν παλαιὰν λαμπρότητά της εἰς τὴν νέαν ἐκστρατείαν (168). Πρῶτον ἐκρήμνισε καταγῆς ὁ στρατηγὸς Ἀνίκιος εἰς τριάκοντα ἡμέρας τὸ προτείχισμα, τὸ ὁποῖον ὁ Περσεὺς ἐπροσπάθησε νὰ κτίσῃ διὰ τοῦ Γεντίου. Στρατὸς Ῥωμαϊκὸς συναγμένος ἀπὸ πολλῆς διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰς τὸ Δυῤῥάχιον καὶ εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς Ἰλλυρικοὺς λόχους καὶ ἠνάγκασε τὸν εἰς τὴν μητρόπολίν του Σκόδραν πολιορκηθέντα βασιλέα νὰ παραδοθῇ (Ζωναρ. Θʹ, 24.).

Ὄχι τόσον ταχέως, ἀλλ' ὄχι ὀλιγώτερον εὐτυχῶς ἀνεπτύχθη ὁ κατὰ τοῦ Περσέως ἀγὼν διὰ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου. Ὁ ἄξιος οὗτος ἀνὴρ, τὸν ὁποῖον ἴδαμεν νικητὴν τῶν Λιγύων (σελ. 4), οἰκουροῦσεν ἔκτοτε ἐντίμως καταγινόμενος εἰς ἀνατροφὴν τῶν τέκνων του. Τώρα δὲ, ὁπότε ὁ λαὸς ἐδυσαρεστεῖτο, ὅτι ὁ δειλὸς καὶ ἀνάξιος ἐχθρός τῶν Περσεὺς ἀντέστεκε τόσον καιρὸν εἰς τὰ ὅπλα τῆς Ῥώμης, ἐνῷ ἐκ τῆς ἀναξιότητος τῶν στρατηγῶν ἐχαυνώθη καὶ ἡ πειθαρχία τοῦ στρατιωτικοῦ, διεύθυναν τὰ ὄμματα εἰς τὸν πρεσβύτην Αἰμίλιον, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἔδειξεν ὅτι δὲν ἠπατήθησαν. Ὁ Αἰμίλιος, εἰς τὸν ὁποῖον ἐνεπιστεύθη ὁ κατὰ τῆς Μακεδονίας πόλεμος, ἐφάνη μὲ ὅλην τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ στερεότητα, ἥτις ἠλπίζετο ἀπὸ τὸν σωτῆρα τοῦ ἐθνικοῦ κλέους. Πρῶτον ἀπεστάλθησαν ἄνδρες εἰς τὸν στρατὸν διὰ νὰ φέρωσιν ἀκριβῆ περιγραφὴν τῆς καταστάσεώς του. Ἀφοῦ ὑπέστρεψαν καὶ ἀνήγγειλαν τὰ πάντα, ἡτοιμάσθη ὁ Αἰμίλιος πρὸς ἐκστράτευσιν. Πρὶν ἀναχωρήσῃ, ὡμίλησε πρὸς τὸν λαὸν τὸν ἐφεξῆς λόγον, ὁ ὁποῖος δεικνύει σαφῶς πόσον εἶχαν ἐλαττωθῆν ἡ σεμνότης καὶ ἡ σύνεσις τῶν παλαιῶν εἰς τὴν Ῥώμην.

„Παρατηρῶ, ὦ ἄνδρες Ῥωμαῖοι, ἐσᾶς νομίζοντας, ὅτι ὁ πολυχρόνιος τῆς Μακεδονίας πόλεμος θέλει λάβειν δι' ἐμοῦ ἔντιμον τέλος. Εἶναι μὲν οἱ οἰωνοὶ καὶ τὰ σημεῖα ὅλα αἴσια, καὶ τὸ κατ' ἐμὲ σᾶς βεβαιόνω ὅτι θέλω μεταχειρισθῆν ὅλας μου τὰς δυνάμεις διὰ νὰ μὴ ψευσθῆτε τῶν ἐλπίδων σας. Πιστεύσατε δὲ εἰς τὸ ἑξῆς ὅσα σᾶς γράφω ἐγὼ, καὶ μὴ ἀκούητε φήμας ἀβεβαίους, αἵτινες ταράττουσι καὶ συγχύζουσι τὰς καρδίας. Ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι εἰς τὰ συμπόσια καὶ εἰς τὰ καπηλεῖα, οἵτινες ὁδηγοῦσι στρατοὺς εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐξεύρουν ἀκριβέστατα ποῦ πρέπει νὰ σταθοῦν στρατό-

πεδα, ποῦ νὰ κτισθοῦν χαρακώματα, διὰ τίνων στενῶν νὰ εἰσβάλῃ ὁ στρατὸς, ποῦ νὰ βαλθοῦν ἀποθῆκαι, πῶς φέρονται τὰ ἀναγκαῖα, πότε πρέπει τις νὰ πολεμήσῃ καὶ πότε νὰ ἡσυχάσῃ. Αὐτοῦ κρίνονται οἱ στρατηγοὶ ὡς ἐνώπιον δικαστηρίου, καὶ καθεὶς θέλει νὰ τὸν διδάξῃ τὰ καθήκοντα. Τοῦτο εἶναι μέγα ἐμπόδιον διὰ τὸν στρατηγὸν, καὶ ὀλίγοι ὑποφέρουν σκώμματα καὶ βλασφημίας μὲ ἀδιαφορίαν, ὡς ποτὲ ὁ Φάβιος. Ἐγὼ ἐπιθυμῶ διδαχὴν καὶ συμβουλὴν, ἀλλ' οἱ θέλοντες νὰ τὴν δώσουν πρέπει νὰ εἶναι μαζή μου, νὰ βλέπωσι τὰ περιστατικά μου, νὰ κοινωνῶσι τοὺς κινδύνους μου. Ἐὰν λοιπὸν εἶναι κανεὶς ἀπὸ σᾶς, ὅς τις συναισθάνεται ὅτι ἐμπορεῖ νὰ μὲ συμβουλεύῃ εἰς τὸν παρόντα πόλεμον, ἂς ἔλθῃ μαζή μου εἰς τὴν Μακεδονίαν· θέλει λάβειν πλοῖον, ἵππον, σκηνὴν καὶ τροφήν. Ὅς τις δὲ ἀποφεύγει τοὺς κόπους τούτους, οὗτος ἂς μὴ προστάζῃ ἐκ τῆς πόλεως, ἀλλ' ἂς σιωπᾷ καὶ ἂς στοχάζεται, ὅτι ἡμεῖς εἰς τὸ στρατόπεδον θέλομεν βουλεύεσθαι τὰ δέοντα" (Ἴδε Λίβιον ΜΔ'. 22.).

Ὅταν ἦλθεν εἰς τὸν στρατὸν, ἐσυμβούλευσε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τοὺς στρατιώτας νὰ φροντίζωσι μόνον διὰ τὰ σώματα καὶ διὰ τὰ ὅπλα των, τὰ δὲ ἄλλα νὰ ἀφήσωσιν εἰς τοῦ στρατηγοῦ τὴν φροντίδα. Εἰς ἀποβολὴν καὶ κατάργησιν τῶν καταχρήσεων, αἵτινες εἶχαν εἰσχωρήσειν, ἔδωκε τὰς ἀναγκαίας διαταγὰς, καὶ οἱ στρατιῶται, οἵτινες ἴδαν τὴν σοβαρὰν καὶ ἰσχυρὰν θέλησίν του, ὑπήκουαν ἀκριβέστατα. Ἤρχισε λοιπὸν τὸν πόλεμον, καὶ ἐματαίωσε τὴν βουλὴν τοῦ Περσέως, ὅς τις ἐπεστηρίζετο εἰς τὴν ἄμυναν. Διότι ἐνῷ κατὰ τὸ φαινόμενον ἔκαμε προσβολὴν κατ' αὐτοῦ, ἔστειλε Σκιπίωνα τὸν Νασικᾶν ἐπάνω ἀπὸ ὀρεινὰ μονοπάτια, τὰ ὁποῖα τοῦ ἔδειξαν κάποιοι πραγματευταὶ, εἰς τὰ νῶτα τοῦ Μακεδονικοῦ στρατοῦ, καὶ ὁ Περ-

σεὺς ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ τὸ χαρακωμένον στρατόπεδόν του, καὶ νὰ συρθῇ εἰς τὰ ὀπίσω.

Ἀμφιῤῥεπὴς ὢν εἰς δύω γνώμας ἢ νὰ ἐρημάξῃ ὅλους τοὺς ἀγροὺς καὶ νὰ μοιράσῃ ὅλον του τὸ στράτευμα εἰς τὰς ὀχυρὰς πόλεις, ἢ νὰ κινδυνεύσῃ περὶ τῶν ὅλων μὲ μίαν μάχην, ἀπεφάσισε τελευταῖον τὸ δεύτερον. Ἔμπροσθεν τῆς Πύδνης ἠθέλησε νὰ ἀγωνισθῇ περὶ τοῦ βασιλείου καὶ τῆς τιμῆς του, ἀλλ᾽ ὄχι μὲ τὴν σταθερὰν ἀπόφασιν ἢ νὰ νικήσῃ ἢ νὰ ἀποθάνῃ. Ὅταν ἤρχισεν ἡ μάχη, ἡ θέα τῆς πεπυκνωμένης Μακεδονικῆς φάλαγγος ἐγέμισεν ἔκστασιν καὶ φόβον καὶ αὐτὸν τὸν Αἰμίλιον, καθὼς αὐτὸς τὸ ἔλεγεν ἔπειτα· ἐβαστάχθη ὅμως μὲ βίαν διὰ νὰ μὴ δείξῃ εἰς τοὺς στρατιώτας τὴν ταραχὴν τῆς καρδίας του. Ἀλλ᾽ ὁ Περσεὺς ἔχασε παραυτα τὸ θάῤῥος του, καὶ ἐτράπη πρῶτος εἰς φυγήν, ἐνῷ χωρὶς ταύτην τὴν δειλοκαρδίαν του ἡ μάχη ἠδύνατο νὰ λάβῃ εὐτυχῆ δι᾽ αὐτὸν ἔκβασιν. Ἡ φυγή του ἔφερε γενικὴν ταραχὴν εἰς τὸν στρατόν του, ὁ ὁποῖος ἐκ τούτου ἐνικήθη κατὰ κράτος, ὅλη ἡ Μακεδονία ἐγκατέλειψε τὸν βασιλέα, ὅς τις πρῶτος ἐγκατέλιπεν αὐτὸς τὸν ἑαυτόν του· καμμία πόλις του δὲν τοῦ ἤνοιξε τὰς πύλας φοβουμένη πολιορκίαν· καὶ διὰ τοῦτο λαβὼν τοὺς ἀκαίρως καὶ ἀσκόπως, ἀλλὰ καὶ ὀλεθρίως συναχθέντας θησαυρούς του κατέφυγεν εἰς τὴν νῆσον Σαμοθράκην εἰς τὸ ἐκεῖσε ἱερόν. Ἀλλ᾽ ὑπὸ ἀπίστου Κρητὸς, ὅς τις τὸν ἐπαρακίνησε νὰ ἐκβῇ ἐκεῖθεν διὰ νὰ τὸν φέρῃ εἰς μακρύτερον καταφύγιον, καὶ ὅς τις τοῦ ἥρπασε μέρος τῶν θησαυρῶν του, ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ῥωμαίου ναυάρχου Γν. Ὀκταυΐου, ὅς τις εὐθὺς τὸν ἔστειλεν εἰς τὸν ὕπατον. Ἡ μὲν προσωπική του τύχη ἀπεφασίσθη παραυτα· ἡ δὲ τοῦ βασιλείου του φαίνεται ὅτι ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν Ῥώμην νὰ γείνουν κἄποια συμβούλια. Ἦσαν εἰς δι-

πλῆν γνώμην, ἂν πρέπῃ νὰ τὸ κάμουν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ἢ ὄχι. Τελευταῖον ὑπερίσχυσεν, ὡς φαίνεται, ἡ γνώμη τοῦ Κάτωνος, ὅς τις δικαίως ἐνόμιζε τὰς τοιαύτας δορικτησίας διαφθορὰν τοῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος, νὰ δώσουν εἰς τὴν χώραν τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ μὲ συνθήκας, διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς ἔμεινεν ἀδύνατος καὶ ἄβλαβος. Διότι μ᾽ ὅλους τοὺς πομπώδεις καὶ πανηγυρικοὺς λόγους τῆς συγκλήτου, ὅτι τὰ Ῥωμαῖα ὅπλα δὲν φέρουσι δουλείαν εἰς τοὺς ἐλευθέρους, ἀλλ᾽ ἐλευθερίαν εἰς τοὺς δούλους, καὶ ὅταν ἡ Ῥώμη πολεμῇ μὲ βασιλεῖς, τὸ τέλος δίδει νίκην μὲν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, αὐτονομίαν δὲ εἰς τοὺς λαούς, ἐκατάλαβαν οἱ Μακεδόνες ὅλην τὴν σημασίαν τοῦ νέου πολιτεύματος, τὸ ὁποῖον ὁ Παῦλος Αἰμίλιος περικυκλωμένος μὲ ὅλην τὴν λαμπρότητα Ῥωμαίου ὑπάτου ἀνήγγειλε τὸ ἐφεξῆς ἔτος εἰς μίαν ὁμήγυριν τῶν Μακεδόνων γενομένην εἰς τὴν Ἀμφίπολιν. Μὲ ὅλον ὅτι ἤξευρε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διὰ νὰ κρατήσῃ τὴν Ῥωμαϊκὴν μεγαλοπρέπειαν ὡμίλησε Ῥωμαϊστὶ, καὶ ὁ στρατηγὸς Ὀκτάβιος ἡρμήνευσε τὸν λόγον του εἰς τὸ Ἑλληνικόν (Λίβ. ΜΕ΄, 18.).

Κατὰ τὴν διαταγὴν ταύτην ἡ Μακεδονία εἰς τὸ ἑξῆς ἐγίνετο αὐτόνομος διοικουμένη ἀπὸ ἰδίους της προεστῶτας ἐκλεγομένους κατ᾽ ἔτος, ἀλλ᾽ ἐδιαιρεῖτο εἰς τέσσαρας πολιτείας, τῶν ὁποίων ἐπροστάχθησαν οἱ κάτοικοι οὔτ᾽ ἐπιγαμίας νὰ κάμνωσιν ἐκτὸς τῆς ἰδίας των χώρας ἕκαστος, οὔτε κτήματα νὰ ἔχωσι, καὶ νὰ πληρόνωσιν εἰς τὸ ἑξῆς τὸ ἥμισυ τῶν φόρων των. Μὲ ὁμοίας συνθήκας ἀπεφασίσθη καὶ ἡ τύχη τῆς Ἰλλυρίας, ὅπου φυλαί τινες μεταβᾶσαι πρότερον εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐκηρύχθησαν ἐλεύθεραι φόρων. Προσέτι ἀπηγορεύθη εἰς τοὺς Μακεδόνας νὰ κόπτωσιν αὐτοὶ ἢ νὰ ἀφίνωσιν ἄλλους νὰ κόπτουν εἰς τὰ δάση των ξύλα πρὸς ναυπηγίαν, καὶ τελευ-

ταῖον ἐλάμβαναν τὴν ἄδειαν μόνον εἰς τὰ σύνορά των νὰ ἔχωσι φρουρὰς κατὰ τῶν βαρβάρων. Ἡ ἐργασία τῶν χρυσοῦ καὶ ἀργύρου μεταλλείων ἀπηγορεύθη παντάπασιν, ἐπειδὴ εἰς αὐτοὺς μὲν δὲν ἤθελαν νὰ συγχωρήσωσι τὸ εἰσόδημα, νὰ τὰ ἐργάζωνται δὲ διὰ τὴν Ῥώμην διὰ δημοσίων μισθωτῶν ἐφαίνετο ἀσυμβίβαστον μὲ τὴν ὁποίαν τοὺς ἐχάρισαν ἐλευθερίαν. Ἐν ταὐτῷ δὲ ἐπροστάχθησαν ὅλοι οἱ ἔνδοξοι Μακεδόνες, ὅσοι ἐλειτούργουν τὸν βασιλέα, νὰ μετοικήσωσιν εἰς τὴν Ῥώμην μὲ πρόφασιν, ὅτι τὰ φρονήματά των ἠδύναντο νὰ ταράξωσι τὴν νέαν ἐλευθερίαν.

Πρὸς τὴν φαινομένην ταύτην φροντίδα ὑπὲρ τῆς τῶν λαῶν ἐλευθερίας ἀντέφασκεν ἡ τύχη, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμαζαν οἱ ἐνάρετοι ἄνδρες τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Οἱ Ῥωμαϊσταὶ ἐλύσσαζαν ἐκ πλεονεξίας ὄχι μόνον κατὰ τῶν ὅσοι ἐσυγκοινώνησαν ὁπωσοῦν μὲ τὸν Περσέα, ἀλλὰ καθ' ὅλων, ὅσοι εἶχαν αἴσθημα ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας. Τοιουτοτρόπως ἀπὸ μόνην τὴν Ἀχαΐαν μὲ κατηγορίαν τοῦ Καλλικράτους ἐσύρθησαν εἰς τὴν Ῥώμην χίλιοι ἄνδρες, (Πρβ. Πολύβ. Ἐκλ. ρχβ', καὶ Πλούτ. Μάρ. Κάτ. 9.) ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ ἱστοριογράφος Πολύβιος (166), διὰ νὰ τοὺς κρίνουν διὰ ἀδικήματα, τὰ ὁποῖα οὔτ' ἠδύναντο οὔτε ἠθέλησαν νὰ ἀποδείξωσιν. Μετὰ δεκαεπτὰ ἔτη ἔδωκαν τὴν ἄδειαν εἰς τριακοσίους, οἵτινες ἔμειναν ὑπόλοιποι ἀπὸ ὅλους, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ δὲ Καλλικράτης ἐμισήθη τόσον εἰς τὴν πατρίδα του, ὥστε τὰ παιδία, ὅταν ὑπάγοντα εἰς τὸ σχολεῖον τὸν συναντοῦσαν εἰς τὸν δρόμον, ἔκραζαν φανερά: προδότα, προδότα! Τρομερώτατα ὅμως ἐτιμωρήθησαν οἱ Ἠπειρῶται, καὶ ἐξαιρέτως οἱ Μολοσσοί, διότι μετέβησαν εἰς τὸν Περσέα. Ἑβδομήκοντα πόλεις παρεδόθησαν μίαν ἡμέραν εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν στρατιωτῶν, τὰ τείχη των κατηδαφίσθησαν καὶ 150,000

ἄνθρωποι ἐπωλήθησαν δοῦλοι, εἰς τρόπον ὥστε ἀφοῦ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἀργυρίων καὶ ἄλλων πολυτίμων πραγμάτων ἀπεχωρίσθη πρότερον διὰ τὸ κοινὸν τῆς Ῥώμης ταμιεῖον, ἔλαβαν πολλότατα λάφυρα καὶ οἱ στρατιῶται.

Καὶ ὅμως οἱ στρατιῶται, εἰς τοὺς ὁποίους ἔγεινεν ἐργόχειρον ὁ πόλεμος, δὲν εὐχαριστήθησαν μὲ ταῦτα, ἀλλ' ἐζήτουν μεγαλητέραν μερίδα τῶν βέβαια μεγαλωτάτων Μακεδονικῶν λαφύρων. Ἐκ τούτων τοῦ στρατοῦ τῶν θορύβων εὑρόντες λαβὴν οἱ ἐχθροὶ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου — τὸν ὁποῖον ἐκατηγόρουν μὲ ὄχι ἀρχαῖα τῆς Ῥώμης φρονήματα, ὅτι ὑπῆρξεν αὐστηρὸς ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τοὺς στρατιώτας, καὶ καθ' ὑπερβολὴν φειδωλὸς εἰς τοὺς μισθούς των — ἠθέλησαν νὰ τὸν στερήσωσι τὸν θρίαμβον. Ἀλλὰ τὸ δίκαιον ὑπερίσχυσε, καὶ ὁ Παῦλος ἔκαμε τὸν θρίαμβόν του μὲ λαμπρότητα, ὁποία δὲν εἶχε φανῆ ἕως τώρα. Περιγραφὴν αὐτοῦ δανειζόμεθα ἀπὸ τὸν Πλούταρχον (Παυλ. Αἰμ. 32 — 34.) διὰ νὰ παραστήσωμεν τὴν πομπὴν ταύτην.

Ὁ δῆμος, λέγει ὁ Πλούταρχος, ἔστησεν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ εἰς τοὺς δρόμους τῆς πόλεως ἰκρία (σανιδώματα ὑψηλὰ) διὰ νὰ βλέπουν ἐπάνω τούτων τὴν πομπήν· ὅλοι οἱ θεωροὶ ἐστολίσθησαν μὲ ἑορτάσιμα ἱμάτια· ὅλοι οἱ ναοὶ ἠνοίχθησαν, καὶ ἐστολίσθησαν μὲ στεφάνους, καὶ τὰ θυμιάματα ἐξέπεμπαν ἄφθονον εὐωδίαν. Τρεῖς ἡμέρας διήρκεσεν ἡ πομπή. Ἡ πρώτη μόλις ἐξήρκεσεν εἰς τὸ νὰ δείξῃ τοὺς αἰχμαλώτους ἀνδριάντας καὶ γραφὰς (εἰκόνας) καὶ κολοσσούς, τὰ ὁποῖα ἐκομίζοντο ἐπὶ διακοσίων πεντήκοντα ἁμαξίων. Τὴν δευτέραν ἡμέραν ἐκομίσθησαν τὰ κάλλιστα καὶ πολυτελέστατα ὅπλα τῶν Μακεδόνων, τὰ ὁποῖα ἤστραπταν θαυμασίως. Εἶχαν κράνη, καὶ ἀσπίδας, καὶ θώρακας, καὶ φαρέτρας, καὶ ἱππικοὺς χαλινοὺς κτλ. ἐρριμμένα ἐν

ἐπάνω τοῦ ἄλλου καὶ τεχνικῶς ἀνακατωμένα τόσον, ὥστε ταραττόμενα καὶ συγκρουόμενα πρὸς ἄλληλα, ἐπροξένουν φοβερὰν ὄψιν. Κατόπιν τῶν ὁπλοφόρων ἁμαξίων ἠκολούθουν τρισχίλιοι ἄνδρες βαστάζοντες ἀργυροῦν νόμισμα εἰς ἑπτακόσια πεντήκοντα τριτάλαντα ἀγγεῖα, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐβάσταζαν τέσσαρες ἄνδρες. Ὄπισθεν τούτων ἐφάνη μεγάλη φιάλη, τὴν ὁποίαν ἐκατασκεύασεν ὁ Αἰμίλιος μὲ δαπάνην δέκα ταλάντων στολισμένην μὲ πολυτίμους λίθους, καὶ πλῆθος μέγα χρυσῶν ποτηρίων καὶ σκευῶν ἀπὸ τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ Περσέως.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐφέρθη τὸ ἅρμα τοῦ Περσέως, εἰς τὸ ὁποῖον ἦσαν τὰ ὅπλα καὶ τὸ διάδημά του. Ἔπειτα ἐφέροντο δοῦλα τὰ τέκνα τοῦ βασιλέως, τὰ ὁποῖα διὰ τὸ ἀνήλικόν των δὲν ἠσθάνοντο τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, ἐβαστάζοντο ἀπὸ τοὺς δακρυμένους παιδαγωγούς των, καὶ ἐδιδάσκοντο νὰ ἐκτείνωσι χεῖρας ἱκέτιδας εἰς τὸν δῆμον. Ἠκολούθει δὲ καὶ ὁ Περσεὺς αὐτὸς θαμβωμένος καὶ ὡς ἀσυλλόγιστος ἀπὸ τὴν λύπην του· κατόπιν του ἤρχοντο οἱ φίλοι καὶ συνήθεις του, λυπημένοι καὶ κατησχυμμένοι, ὡς ἐκεῖνος. Ἔπειτα ἐφέρθησαν τετρακόσιοι χρυσοῖ στέφανοι, τοὺς ὁποίους αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἔπεμψαν μετὰ πρεσβειῶν ἀριστεῖα νίκης εἰς τὸν Αἰμίλιον. Τελευταῖον ἐφάνη καὶ ὁ Αἰμίλιος ἐνδυμένος ἁλουργίδα χρυσοκέντητον, καὶ βαστάζων εἰς τὴν δεξιάν του κλῶνα δάφνης. Ἐκάθητο εἰς λαμπρῶς στολισμένον θριαμβευτικὸν ἅρμα, καὶ κατόπιν ἠκολούθει ὅλος ὁ στρατὸς φοροῦντες δάφνας. Οἱ στρατιῶται ἔψαλλαν ᾠδὰς πατρίους μιγμένας μὲ γέλιον, ἢ παιᾶνας καὶ ἐπαίνους τοῦ στρατηγοῦ των. Ὁ δυστυχὴς Περσεὺς ἀπέθανε μετ' ὀλίγον εἰς τὴν φυλακήν· τὰ τέκνα του, ὅσα ἔζησαν, ἐπορίζοντο τὰ ἀναγκαῖα μὲ τοὺς κόπους των. Εἰς δεύτερον θρίαμβον, τὸν ὁποῖον ἔκαμεν ὁ στρατηγὸς Λ. Ἀνίκιος

διὰ τὴν Ἰλλυρίαν, ἐφέρθη ὁ βασιλεὺς Γέντιος μετὰ τῆς οἰκογενείας του.

Τόσον ἀμέτρως εἶχαν πλουτίσειν αἱ νίκαι αὗται τὴν Ῥώμην, ὥστε ἐφεξῆς εἰς διάστημα ἑκατὸν εἴκοσι τεσσάρων ἐτῶν δὲν ἐζητήθησαν οἱ πολῖται τὰς εἰσφορὰς, διὰ τῶν ὁποίων ἐγίνοντο πρότερον αἱ πολεμικαὶ δαπάναι.

34. Ἐξευτελισμὸς Συρίας, Αἰγύπτου καὶ ἄλλων ἀνατολικῶν πολιτειῶν.

Ὑπῆρξε πρᾶγμα πολλὰ ὠφέλιμον εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὅτι ἐνῷ ἐπολέμουν τὸν Περσέα, ὁ Ἐπιφανὴς Ἀντίοχος, ὡς προείπαμεν (σελ. 10), ἦτο ἐμπεριπλεγμένος εἰς πόλεμον μὲ τὴν Αἴγυπτον. Ἀφοῦ ἐνίκησεν εἰς τὸ Πηλούσιον (171), ἐξουσίασε μέγα μέρος τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἐνῷ ὁ νέος βασιλεὺς Πτολεμαῖος Ϛ'. ὁ Φιλομήτωρ ἐστενοχωρεῖτο σκληρὰ, οἱ Ἀλεξανδρεῖς ἔβαλαν εἰς τὸν θρόνον τὸν ἀδελφόν του Πτολεμαῖον Ζ'. τὸν Φύσκωνα (Τόμ. Β', σελ. 335). Ὁ Ἀντίοχος θαρρῶν εἰς ἐμφύλιον πόλεμον τῆς Αἰγύπτου ὑπέστρεψεν ὀπίσω, ἀλλ' οἱ δύω ἀδελφοὶ ἐξισάσθησαν, καὶ αὐτὸς πάλιν ἡτοιμάζετο εἰς προσβολὴν νέαν. Τότε ἐφάνησαν πενθηφοροῦντες πρέσβεις τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐπαρακάλουν βοήθειαν (168). Οἱ Ῥωμαῖοι χαίροντες ὅτι ἐπροσκαλοῦντο βοηθοὶ καὶ διαιτηταὶ ἔστειλαν πρεσβευτὴν μετὰ ἄλλων τὸν Γ. Ποπίλλιον Λαίναν αὐστηρὸν καὶ σκληρὸν ἄνδρα διὰ νὰ προστάξῃ τὸν Ἀντίοχον νὰ παραχωρήσῃ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον. Χρόνον ἱκανὸν ἐστάθησαν οἱ πρέσβεις εἰς τὴν Δῆλον· ὅταν δὲ ἔλαβε τέλος ὁ Μακεδονικὸς πόλεμος, ἐτελείωσαν καὶ αὐτοὶ τὴν ὁδοιπορίαν των. Εὔρη-

καν τὸν Ἀντίοχον πλησίον τῆς Ἀλεξανδρείας. Ὁ βασιλεὺς ἤπλωσε τὴν χεῖρατου εἰς τὸν Ποπίλλιον· ἀλλ᾽ ὁ ὑπερήφανος Ῥωμαῖος τοῦ ἐνεχείρισε πρῶτον τὴν ἔγγραφον ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου. Ὁ Ἀντίοχος τὴν ἀνέγνωσε καὶ ἀπεκρίθη, ὅτι θέλει σκεφθῆν περὶ τοῦ πράγματος. Μὲ προστακτικὸν τόνον ἔγραφε μὲ τὴν ῥάβδον κύκλον εἰς τὴν ἄμμον ὁλόγυρα τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ εἶπεν: „Ἐδῶ ἱστάμενος σκέφαι καὶ δός με ἀπόκρισιν·“ — „θέλω κάμειν ὅ,τι ζητεῖ ἡ σύγκλητος“, ἀπεκρίθη ἐκστατικὸς ὁ βασιλεὺς ἀφοῦ ἐσυλλογίσθη ὀλίγον, καὶ τότε τοῦ ἔδωκε τὴν χεῖρατου ὁ Ποπίλλιος (Πλούτ. Ἀποφθ. Γ΄. Ποπιλ. Πρβ. Πολύβ. Ἐκλ. 92.). Ὁ Ἀντίοχος ἐσήκωσε τὰ στρατεύματά του ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, καὶ ἔδωκεν ὀπίσω ὅλας τὰς δορικτήτους χώρας. Οἱ εἰς τὴν Ῥώμην σταλθέντες πρέσβειςτου διὰ νὰ τοὺς συγχαροῦν εἰς τὴν νίκην τὴν κατὰ τοῦ Περσέως, ἠναγκάσθησαν νὰ εἴπωσιν εἰς τὴν σύγκλητον: Ἡ εἰρήνη, τὴν ὁποίαν ἔδωκαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὸν βασιλέα, τοῦ εἶναι προτιμοτέρα παρὰ πᾶσαν νίκην, καὶ ὅτι ὑπήκουσεν εἰς τὰς προσταγὰς τῶν Ῥωμαίων πρέσβεων ὡς εἰς θεῶν ἐντολάς. Οὕτω μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Περσέως ἐταπεινώθησαν ὅλοι ἔμπροσθεν τῆς Ῥώμης.

Καὶ ὁ Εὐμένης δὲ ἠγωνίζετο τώρα μὲ ζῆλον μέγαν νὰ ἀπολογηθῇ εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἀλλὰ μόνον ἡ πίστις τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀττάλου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπρόσφεραν οὗτοι τὸ βανίλειόν του, τὸν διέσωσεν. Ἐπροσπάθησαν ὅμως μὲ κακομήχανον δολιότητα βοηθοῦντες μυστικῶς τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας καὶ τοὺς Γαλάτας νὰ τὸν φέρωσιν εἰς στενοχωρίαν. Ἐκήρυξαν δὲ τὴν Λίνον καὶ Μαρώνειαν ἐλευθέρας, διὰ νὰ μὴ τὰς δώσωσιν εἰς αὐτόν. Ὅταν δὲ ἠθέλησε νὰ ὑπάγῃ προσωπικῶς εἰς τὴν Ῥώμην, τοῦ προητοίμασαν μεγάλην καταφρόνησιν. Διότι ἡ σύγκλητος μὴ θέλουσα οὐδὲ ὡς ἐχθρὸν νὰ τὸν ἀποβάλῃ, οὐδὲ ὡς φίλον νὰ τὸν

δεχθῇ ἐξέδωκε τὸν ὑπερήφανον νόμον: Κανεὶς βασιλεὺς νὰ μὴ ὑπάγῃ εἰς τὴν Ῥώμην (Πολύβ. Ἐκλ. 98.).

Μὲ φανερωτέραν ὀργὴν ἐκαταφρονήθησαν οἱ Ῥόδιοι. Εἷς ἐκ τῶν στρατηγῶν ἐπρόβαλε τὸν κατ᾽ αὐτῶν πόλεμον, ὅταν οἱ πρέσβειςτων ἐπαρουσιάσθησαν εἰς τὴν σύγκλητον. Ἔπεσαν πρηνεῖς κλαίοντες, καὶ ὅταν τοὺς ἐπρόσταξεν ὁ ὕπατος, ἐσηκώθησαν νὰ ἀπολογηθῶσιν (Πολύβ. Ἐκλ. 93.). Ἀλλὰ μᾶλλον ἡ εὐγλωττία τοῦ Κάτωνος παρὰ ἡ χαμερπὴς ἐκείνων ταπείνωσις τοὺς διέσωσεν ἀπὸ τὸν παντελῆ ὄλεθρον. Ἠναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσουν τὴν Λυκίαν καὶ Καρίαν καὶ Καῦνον, καὶ νὰ κάμουν ἀκριβέστερον δεσμὸν μὲ τὴν Ῥώμην, τὸν ὁποῖον ἕως τώρα δὲν ἠθέλησαν νὰ δεχθοῦν, πρὸς διατήρησιν τῆς αὐτονομίαςτων.

Ἀλλ᾽ ἐὰν ἡ ὑπόκλισις αὕτη τοὺς ἦτο ἀναγκαία πρὸς σωτηρίαν, ἡμιλλῶντο ἐξ ἐναντίας οἱ τῆς Ῥώμης σύμμαχοι ἡγεμόνες ἴσως χωρὶς ἀνάγκην τίς νὰ ὑπερβῇ τὸν ἄλλον εἰς τὴν χαμέρπειαν. Προυσίας ὁ βασιλεὺς τῆς Βιθυνίας, αἰσχρὸς ἐπίσης καὶ κατὰ σῶμα καὶ κατὰ ψυχὴν, προαπήντησε τοὺς Ῥωμαίους πρέσβεις μὲ ἔνδυμα δούλου, εἰς τὸν ὁποῖον χαρίζεται ἡ ἐλευθερία, καὶ ὠνόμασε τὸν ἑαυτόν του ἀπελεύθερον τοῦ τῶν Ῥωμαίων δήμου, καὶ οὕτως ἔκαμεν ἑαυτὸν δοῦλον ἀντ᾽ ἐλευθέρου. Καὶ ὅταν μετὰ ταῦτα ὑπῆγε προσωπικῶς εἰς τὴν Ῥώμην, ἐφίλησε τὸ κατώφλιον τοῦ βουλευτηρίου, καὶ προσηγόρευσε τοὺς καθημένους: Χαίρετε, θεοὶ σωτῆρες (Πολύβ. Ἐκλ. 98.). Ὁ Μασανάσσης δὲν ἔμεινε κατόπιν τῶν δουλοπρεπῶν τούτων κολακειῶν. Ἔστειλε τὸν υἱόν του εἰς τὴν Ῥώμην, ὅς τις εἶπεν ὅτι ὁ πατήρ του κατῃσχύνθη μὲ δύω ταῦτα (Λίβ. ΜΕ΄. 13.): Ὅτι ἡ σύγκλητος τὸν ἐπαρακάλεσε, καὶ δὲν τὸν ἐπρόσταξε νὰ τοὺς βοηθήσῃ εἰς τὸν πόλεμον, καὶ ὅτι τοῦ ἔστειλε τὴν τιμὴν τοῦ δοθέντος ἀπ᾽ αὐτὸν σίτου,

ἐνῷ τὸ βασίλειόν του εἶναι ὅλον κτῆμα τῆς Ῥώμης, καὶ εἰς αὐτὸν ἀρκεῖ ὅ,τι ἂν τοῦ ἀφήσῃ ὑπόλοιπον ἡ σύγκλητος.

Οὗτοι καὶ οἱ τοιοῦτοι λόγοι τῶν πανταχόθεν συῤῥεόντων εἰς τὴν Ῥώμην πρέσβεων τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν ἐθνῶν δείχνουσι σαφῶς ποῖον βαθμὸν δυνάμεως ἔφθασεν ἡ Ῥώμη, καὶ ὅτι ἐφαίνετο ἀπολύτως ἀκλόνητος καὶ ἄψαυστος. Κανένα ἐχθρὸν δὲν ἐφοβεῖτο πλέον, καὶ ἡ σύγκλητος ἐχρειάζετο τώρα μόνον δολίαν πολιτικὴν διὰ νὰ συντρίψῃ ὁλοτελῶς καὶ τὰς παρούσας τῶν ἐπιλοίπων πολιτειῶν δυνάμεις.

Ἴδαμεν ἤδη, ὅτι ἐπροσπάθουν οἱ Ῥωμαῖοι τώρα νὰ κρατοῦν εἰς τὸν χαλινὸν τοὺς ἡγεμόνας τοῦ Περγάμου διὰ τῶν Γαλατῶν καὶ τοῦ τῆς Βιθυνίας βασιλέως Προυσίου. Εἰς τὸν βασιλικὸν τῆς Ἀλεξανδρείας οἶκον, ἡ διχόνοια τῶν δύω προειρημένων ἀδελφῶν τοὺς ὠφέλησε νὰ ἀφανίσουν πᾶσαν δυνατὴν ἐχθροπάθειαν ἐναντίον τῆς Ῥώμης μοιράσαντες ἀδίκως τὸ βασίλειον εἰς τοὺς δύω (162). Τὰς περὶ τοῦ θρόνου λογομαχίας τῶν Καππαδοκῶν ἔκρινεν ἡ Ῥώμη, καὶ ἡ Συρία ἡ δυνατωτάτη πασῶν τῶν Ἀσιανῶν πολιτειῶν ἔκλινε πάντοτε εἰς τὴν λειποθυμίαν ἀπὸ ἀσθενεῖς καὶ μωροὺς βασιλεῖς καὶ ἀπὸ δυστυχεῖς πολέμους.

Ἀφοῦ ἀπέθανεν Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς (164), ἐκράτησαν οἱ Ῥωμαῖοι τὸν Δημήτριον, υἱὸν Σελεύκου τοῦ Φιλοπάτορος, ὅςτις ὡμήρευεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἔπρεπε κυρίως νὰ ἀναβῇ τὸν θρόνον, ἐπειδὴ ὠφελοῦντο πλέον, ἐὰν ἐβασίλευεν ὁ ἀνήλικος υἱὸς τοῦ Ἐπιφανοῦς Ἀντιόχος ὁ Εὐπάτωρ, τοῦ ὁποίου οἱ ἐπίτροποι ἠδύναντο νὰ εἶναι ἀσφαλεῖς μὲ μόνην τὴν προστασίαν τῆς Ῥώμης. Προσέτι μὴ εὐχαριστηθέντες μὲ τοῦτο, ἔστειλαν πρσβευτὴν τὸν Γν. Ὀκτάβιον,

νὰ ἀφανίσῃ τὰ νεοσύνακτα πολεμικὰ ἐφόδια τῶν Σύρων, δηλαδὴ τὰ παρόντα πολεμικὰ πλοῖα καὶ τοὺς γυμνασμένους ἐλέφαντας, δυνάμει τῆς μὲ τὸν μέγαν Ἀντίοχον γενομένης συνθήκης των. Τὸ ἀδίκημα τοῦτο παρώξυνε τόσον τοὺς Σύρους, ὥστε ἐσκότωσαν τὸν Ὀκτάβιον. Ὁ Δημήτριος ὠφεληθεὶς ἐκ τῆς κατὰ τὴν Συρίαν ταραχῆς ταύτης, διέφυγεν ἀπὸ τὴν Ῥώμην (161), ἐπάστρευσε τὸν ἀνεψιόν του καὶ τοὺς ἐπιτρόπους του, καὶ ἐξουσίασε τὸν θρόνον, τὸν ὁποῖον τοῦ τὸν ἐγνώρισε καὶ ἡ Ῥώμη. Ἀλλ' οὔτε αὐτὸς ἠδύνατο νὰ γείνῃ φοβερὸς, ἐπειδὴ ἦτο ἐξ ὁλοκλήρου δομένος εἰς τὴν μέθην, οὔτε τὸ βασίλειόν του, τὸ ὁποῖον ἦτο περιπλεγμένον εἰς δυστυχῆ τινὰ πόλεμον κατὰ τῶν Ἰουδαίων, ἀφοῦ Ἀντιόχος ὁ Ἐπιφανὴς ἠθέλησε νὰ τοὺς στερήσῃ τοὺς θησαυροὺς τοῦ ναοῦ των τὰ ἤθη καὶ τὴν θρησκείαν των (Τόμ. Β', σελ. 346). Ἐσηκώθη δὲ κατὰ τοῦ Δημητρίου, καίτις υἱὸς λεγόμενος Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς Ἀλέξανδρος Βάλας βοηθούμενος νὰ ἀναβῇ τὸν θρόνον ἀπὸ Ῥωμαίους, Καππαδόκας, Αἰγυπτίους καὶ Ἰουδαίους, καὶ ἤρχισε μία σύγχυσις, ἥτις ἐβάσταξεν ἕως εἰς τὸν παντελῆ ὄλεθρον τοῦ τῆς Συρίας βασιλείου.

Ἐὰν δὲ τελευταῖον μεταξὺ τούτων τῶν δουλοπρεπῶν βασιλέων καὶ ἡγεμόνων ἐφαίνετο ὅτι ἐδιατηρεῖτο ἴχνος πνεύματος καὶ δυνάμεως εἰς δύω ἐλευθέρας πολιτείας, Ἀχαΐαν καὶ Καρχηδόνα, ἔγεινε καὶ τούτων ὁ ὁλόκληρος ἀφανισμὸς εὐθὺς ἀποῦ ἀπεφάσισεν ἡ Ῥώμη.

35. Ὁ τρίτος Καρχηδονικὸς πόλεμος. Κατασκαφὴ τῆς Καρχηδόνος.

(149 — 146 πρ. Χρ.)
(605 — 608 κτίσ. Ῥ.)

Ἕως τώρα ἐπροσπάθει ἡ Ῥώμη νὰ κρύπτῃ τὴν ἀχόρταγον φιλαρχίαν της μὲ τὸ φάσμα τῆς μεγαλοψυχίας καὶ δικαιοσύνης. Τώρα ὅμως ἀπέῤῥιψε τὸ ὀχληρὸν τοῦτο προσωπεῖον, καὶ ἐφανέρωσε τὴν ἀγενεστάτην ἀντιζηλίαν της, μάλιστα εἰς τὰ πράγματα τῆς Καρχηδόνος καὶ τῆς Ἑλλάδος. Μῖσος γενικὸν ἀνέφλεγε τὰς καρδίας τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῆς δυστυχοῦς Καρχηδόνος.

Ἔξαρχος τῶν ἐχθρῶν ταύτης τῆς πόλεως ἦτο ὁ Κάτων. Εἰς τὰς συνομιλίας, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο τώρα ἀπὸ τὴν σύγκλητον περὶ τῆς Καρχηδόνος, ἐσυμβούλευεν οὗτος ὁ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του ὀνομασθεὶς σοφώτατος τὸν παντελῆ ἀφανισμὸν τῆς πολιτείας ταύτης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν, ἂν ἀνεγεννᾶτο, ἐφοβεῖτο πάλιν νέους κινδύνους. Πρεσβεύσας εἰς Καρχηδόνα, περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ Μασανάσσου καὶ ἰδὼν τὴν ἀκμήν της, ὑπέστρεψε πλήρης θυμοῦ, καὶ ὁμιλῶν εἰς τὴν σύγκλητον ἀφῆκε νὰ πέσωσι τρία σῦκα νωπὰ ἀπὸ τὸν κόλπον του. „Βλέπετε, εἶπε, πόσον μᾶς γειτονεύει ἡ κατάρατος Καρχηδών; τὰ σῦκα ταῦτα τρεῖς ἡμέραι εἶναι ἀφοῦ τὰ ἔκοψα ἀπὸ συκῆν τῆς πόλεως ἐκείνης. Ἐὰν δὲν ἀφανισθῇ, δὲν εἴμεθα ἀσφαλεῖς“. Προσέτι εἰς ὁποιανδήποτε ἄλλην ὁμιλίαν του περὶ ἄλλων πραγμάτων ἐτελείονε πάντοτε μὲ τὸν λόγον τοῦτον „Δοκεῖ δέ μοι καὶ Καρχηδόνα μὴ εἶναι“ (Πλούτ. Μάρκ. Κατ. 27.). Πρὸς τοῦτον ἀντέλεγε πάντοτε Σκιπίων ὁ Νασικᾶς, υἱὸς τοῦ προειρημένου (Τόμ. Β', σελ. 543.), ὅς τις δὲν εἶχε τόσον σφοδρὸν μῖσος κατὰ τῆς Καρχηδόνος, εἴτε διότι δὲν ἤθελε νὰ ὑπερηφανευθῇ ὀλεθρίως ὁ λαὸς

μὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ τελευταίου ἐχθροῦ τῆς Ῥώμης, εἴτε διότι τὸ Νομαδικὸν βασίλειον καὶ ὁ ὑψηλόφρων βασιλεύς του χωρὶς ἀντίζηλον γείτονα τοῦ ἐφαίνετο ἐπικινδυνώτερος παρ' ὅσον ἠδύνατο νὰ φανῇ ἡ τεταπεινωμένη Καρχηδών. Διὰ τοῦτο ἀντέλεγε πάντοτε πρὸς τὸν Κάτωνα: „Δοκεῖ μοι Καρχηδόνα εἶναι.“

Δοκιμή, τὴν ὁποίαν κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἔκαμεν ἡ Καρχηδὼν εἰς τὰς ἰδίας αὐτῆς δυνάμεις, ἔδειξε σαφέστατα τὴν ἀδυναμίαν της. Τὰ πράγματα τῆς Καρχηδόνος εἶχαν γεννήσειν εἰς τὴν πολιτείαν των τρεῖς διαφόρους φατρίας. Οἱ μὲν ἐνόμιζαν ὅτι σωτηρία των ἦτο ἐὰν παρεδίδοντο ἐντελῶς εἰς τὴν Ῥώμην· οἱ δὲ, μισοῦντες μὲν ταύτην τὴν τύραννον, δυσπιστοῦντες δὲ εἰς τὰς ἰδίας ἑαυτῶν δυνάμεις, ἠνόνοντο μὲ τὸν Μασανάσσην, ὅς τις εἶχε συγγενεύσειν ἐξ ἐπιγαμίας μὲ πολλὰς ἐνδόξους οἰκογενείας τῆς Καρχηδόνος· ὑπῆρχαν δὲ τελευταῖον ἄλλοι, οἵτινες ἐμίσουν καὶ τὰς δύω ταύτας δυναστείας, ὥστε μὲ καμμίαν δὲν ἤθελαν κοινωνίαν, ἀλλ' ἐπίστευαν ὅτι μὲ τὴν ἰδίαν των ἰσχὺν ἠδύναντο νὰ γείνουν αὐθύπαρκτοι καὶ αὐτόνομοι. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων εἶχεν ὑπερισχύσειν ἡ τελευταία φατρία. Ἀγανακτήσασα ἀπὸ νέα ἄδικα προστάγματα τοῦ Μασανάσσου, ἀπεδίωξεν ὅλους τοὺς φίλους του ἀπὸ τὴν πόλιν, καὶ τοῦ ἐκήρυξαν πόλεμον, μ' ὅλον ὅτι ἀπηγορεύοντο ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους εἰς τὴν τελευταίαν εἰρήνην (Τόμ. Β', σελ. 527.), ἐπειδὴ εἰς αὐτοὺς δὲν ἠδύναντο νὰ εὕρωσι δικαιοσύνην. Ἀλλ' ἡ φατρία δὲν πρέπει νὰ συνεπληρόνετο ἀπὸ ἀξίους Καρχηδονίους, ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ ἄλλον προεστῶτα εἰμὴ τὸν πάσης ἐπιτηδειότητος γεγυμνωμένον Ἀσδρούβαν. Ὁ ἀγὼν διεκρίθη παραυτα πρὸς βλάβην τῶν Καρχηδονίων. Ὁ ἐννενηκοντούτης Μασανάσσης μὲ πεντήκοντα χιλιάδας στρατοῦ τοὺς ἐστενοχώρησεν οὕτως, ὥστ' ἐδέχθησαν ὅλα τὰ προστάγματά του, καὶ

ὑπεχρεώθησαν νὰ τοῦ πληρώσωσι φόρον πέντε χιλιάδας ταλάντων (151) (Ἀππιαν. Καρχ. 68—73.).

Ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ τις, ὅτι ἡ ἔκβασις αὕτη καθησύχασεν ὅλας τὰς καρδίας τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ τὴν ἐπικινδυνότητα τῆς Καρχηδόνος· ἀλλ' ὅλον τὸ ἐναντίον· ἀπέλυσεν ὅλον τὸ μῖσος, καὶ ὁ Κάτων ἐζήτει τώρα ἐπιμόνως ἐξολοθρευτικὸν πόλεμον, ὁ ὁποῖος ὑπέσχετο ἐν ταὐτῷ πλουσίαν τροφὴν εἰς ὅλους τοὺς φιλοδόξους καὶ φιλάρπαγας. Ἡ Ἰτύκη, ἥτις ἔσπευσε νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἐπετάχυνε τὴν ἀπόφασιν ἐνῷ εὐκόλυνε τὸν πόλεμον.

Ἔμφοβοι οἱ Καρχηδόνιοι μὴ τοὺς ἐπέλθῃ πόλεμος ἀπὸ τὴν Ῥώμην ἠγωνίσθησαν νὰ ἀποδείξουν τὸν κατὰ τοῦ Μασανάσσου πόλεμον ἔργον μιᾶς φατρίας, καὶ ἐξώρισαν τὸν Ἀσδρούβαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τὸ μεταξὺ οἱ δύω ὕπατοι τοῦ 149 ἔτους Μαν. Μανίλιος καὶ Λ. Μάρκιος Κηνσορῖνος μετέβησαν εἰς τὴν Σικελίαν μὲ στράτευμα καὶ μὲ στόλον, ἔστειλαν οἱ Καρχηδόνιοι πάλιν πρέσβεις, οἱ ὁποῖοι παρέδιδαν τὴν πολιτείαν των εἰς τοὺς Ῥωμαίους μὲ τρόπον, ὅς τις τοὺς ἀνεδείκνυεν αὐτογνώμονας κυρίους των. Ἡ σύγκλητος ἐφανέρωσεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι τώρα ἐπίασαν τὸν ὀρθὸν δρόμον, τοὺς ἐβεβαίωσε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τοὺς νόμους καὶ τὴν χώραν των, ἀλλ' ἐπίτηδες δὲν ἀνέφερε τίποτε περὶ τῆς πόλεώς των. Ἐζήτησαν ὅμως οἱ ὕπατοι ὅμηρα τριακόσια τέκνα τῶν ἐνδοξοτέρων. Οἱ Καρχηδόνιοι ἐπλήρωσαν τὸ πρόσταγμα καὶ παρέδωκαν τὰ παιδία, ἀλλ' οἱ ὕπατοι ἀντὶ νὰ στραφῶσιν ὀπίσω μὲ τὸ στράτευμα εἶπαν, ὅτι τὰ λοιπὰ, ὅσα ἀνήκουσιν εἰς τελείωσιν τοῦ πολέμου, θέλουν τὰ ἀκούσειν εἰς τὴν Ἰτύκην (Ἀππιαν. Καρχηδ. 74 — 78.).

Μὲ μεγάλην ἀνησυχίαν καὶ ταραχὴν ἐκ τῆς ἀβεβαιότητος ἴδαν τὴν τρομερὰν ἀπόβασιν τῶν Ῥωμαίων. Εἰς τὴν παλαιὰν τοποθεσίαν τοῦ στρατοπέδου τοῦ Σκιπίωνος ὁ Κηνσορῖνος περικυκλωμένος

ἀπὸ τὸν στρατόν του, καθήμενος ἐπὶ θρόνου ἐδέχθη τοὺς πρέσβεις τῆς Καρχηδόνος. Εἰς τὴν δευτέραν των ἀπολογίαν καὶ εἰς τὴν περὶ τῆς σωτηρίας των δέησιν ἀπεκρίθη συντομώτατα, ὅτι εἶχαν δὰ μάθειν τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου ἀπὸ τὴν σύγκλητον· τοὺς ἐπῄνεσεν ὅτι ταχέως παρέδωκαν τοὺς ὁμήρους, ἐπρόσθεσεν ὅμως νέον σκληρότερον πρόσταγμα, νὰ τοῦ παραδώσουν τὰ ὅπλα καὶ τὸν στόλον των, ἐπειδὴ ἀγαπῶντες δὰ εἰλικρινῶς τὴν εἰρήνην δὲν τὰ χρειάζονται. Καὶ ταύτην τὴν θυσίαν, τὴν ὁποίαν ἐνόμιζαν ἀστοχάστως τελευταίαν τὴν ἔστερξαν οἱ ταλαίπωροι καὶ παρέδωκαν εἰς τὸν ἐπὶ τούτῳ διορισθέντα Σκιπίωνα Νασικᾶν 200,000 ἐντελεῖς ὁπλισμοὺς, καὶ τὸν στόλον, τὸν ὁποῖον οἱ ὕπατοι ἔκαυσαν ἔμπροσθεν τῆς πόλεως. Πολλοὶ περιφανεῖς Καρχηδόνιοι, πολλοὶ ἱερεῖς κτλ. εἶχαν συνοδεύσειν εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον τὰ φορτωμένα ἁμάξια. Ἐὰν καὶ ἦτο μεγάλη ἡ προθυμία τῶν ταλαιπώρων Καρχηδονίων νὰ ἐκπληρώσωσι τὰ ἐφυβριστότατα καὶ τυραννικώτατα προστάγματα, μεγαλήτερον ἦτο τὸ μῖσος τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ ἀπάνθρωπος ἐπιθυμία των νὰ κατατρέξωσιν ἕως ἐξουδενώσεως τὴν Καρχηδόνα. Ἐχρειάζετο μόνον νὰ εἶναι ἄοπλος διὰ νὰ ὑποφέρῃ τὸ φρικτότατον καὶ θηριωδέστατον. Μὲ σκοτεινὸν βλέμμα τοὺς ἐπρόσταξεν ὁ Κηνσορῖνος νὰ πληρώσωσιν ἀκόμη τὸ τελευταῖον του πρόσταγμα: Νὰ παραιτήσωσι τὴν πόλιν Καρχηδόνα, τὴν ὁποίαν ἀπεφάσισαν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ κρημνίσωσι, καὶ νὰ κατοικήσουν τεσσαράκοντα σταδίους μακρὰν τῆς θαλάσσης, ὅπου θέλουν. Ἡ θάλασσα, ἐπρόσθεσεν ὁ Κηνσορῖνος μὲ πειρακτικωτάτην χλεύην, τοὺς ἀπατᾷ μὲ τὴν εὐκολίαν τοῦ κέρδους, καὶ τοὺς κινεῖ εἰς ἀδικίας, ἀλλ' ἡ ξηρὰ, ἂν καὶ μικρότερον, δίδει ὅμως μονιμώτερον κέρδος. Προσέτι θέλει τοὺς ἐξαλειφθῆν μακρὰν οἰκοῦντας τῆς θαλάσσης καὶ μὲ τὸν ἀφαν-

σμὸν τῶν τῆς πόλεως μνημείων ἢ κεντριστικὴ μνήμη τοῦ προτέρου μεγαλείου των· ἡ λήθη εἶναι τὸ μόνον θεραπευτικὸν τῆς δυστυχίας των, καὶ τὸ μόνον σταθερὸν μέσον φιλίας μὲ τὴν Ῥώμην (Πρβ. Ἀππιαν. Καρχ. 78—89.).

Τοὺς τελευταίους λόγους τοῦ ὑπάτου διέκοψαν αἱ θρηνώδεις κραυγαὶ τῶν Καρχηδονίων. Μὲ σχήματα ἀπελπισίας ἐκαταράσθησαν τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἐπεκαλέσθησαν τοὺς θεοὺς νὰ γείνουν τιμωροὶ τῆς τρομερωτάτης ἀπάτης των. Ὅταν δὲ ἠκούσθη ἡ τραγικὴ ἀγγελία εἰς τὴν Καρχηδόνα, ἐνθουσίασεν ὅλους μία αἴσθησις καὶ μία θέλησις νὰ ἐκδικηθοῦν καὶ νὰ ἀντισταθοῦν ἕως θανάτου. Ἐὰν καὶ ἄοπλοι, καὶ φοβεριζόμενοι ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν εἰς τὰς πύλας των, ἀπεφάσισαν ὅμως νὰ καταβάλουν τὴν τελευταίαν δύναμίν των ὑπὲρ τῆς ἀρχαίας καὶ πολυαγαπήτου πόλεώς των, καὶ ὑπὲρ τῶν πολυτίμων μνημείων τῶν προπατόρων των. Τὸ ἀνυπόφορον πρόσταγμα ἀπηρνήθησαν ὅλοι ὁμοφώνως· ἀποφασισμένοι ὅλοι οἱ κάτοικοι ἐπρόσμεναν τὸν φοβερὸν ἀγῶνα καὶ τὴν πολιορκίαν. Μὲ παραδόξους κόπους ἐπροσπάθουν νὰ ἀναπληρώσουν τὴν ἔλλειψιν τῶν ὅπλων, τὰ ὁποῖα καὶ δὲν τὰ εἶχαν δώσειν ὅλα *). Ἄνδρες καὶ γυναῖκες, νέοι καὶ γέροντες ἀκαταπαύστως, χωρὶς οὐδὲ τὴν νύκτα νὰ ἡσυχάζωσιν, ἐκαταγίνοντο εἰς ἑτοιμασίαν ἀμυντικῶν μέσων. Οἱ ναοὶ καὶ τὰ δημόσια οἰκοδομήματα ἐμεταβάλθησαν εἰς ἐργαστήρια, ὅλα τὰ μέταλλα ἐσυνάχθησαν διὰ κατασκευὴν ὅπλων· αἱ γυναῖκες ἔδιδαν τὰ μαλλία τῆς κεφαλῆς των διὰ νὰ κατασκευάζουν σχοινία. Ὁ πρῴην ἐξόριστος Ἀσδρούβας ἀνεκαλέσθη, ὅς τις συνάξας εἴκοσι χιλιάδας στρατιωτῶν ἔμελλε νὰ ἀγωνίζεται ἔξω τῆς πόλεως, ἐνῷ ἄλλος τις Ἀσδρού-

*) Ὁ Ζωναρᾶς (Θ΄, 26.) λέγει ῥητῶς, ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι ἐκράτησαν πολλὰ ὅπλα κρυμμένα.

βας συγγενὴς τοῦ Μασανάσσου ἐκυβέρνα τὴν πόλιν (Ἀππιαν. Καρχ. 92.). Ἐὰν ὅλαι αὗται αἱ ἑτοιμασίαι δὲν ὠφέλησαν, οἱ Καρχηδόνιοι ὅμως ἀπέκτησαν τὸ ἀθάνατον κλέος νὰ πέσωσι μετὰ ἡρωϊκὴν καὶ ξενήκουστον ἀντίστασιν.

Οἱ Ῥωμαῖοι ὕπατοι μὴ φοβούμενοι πλέον τὴν ἀδυναμίαν τῆς Καρχηδόνος, ἢ προβλέποντες, ὅτι γρήγορα ἔμελλε νὰ ἐμβῇ φόβος εἰς τόπον τῆς ἀπελπισίας ἐκάθηντο ἱκανὸν καιρὸν ἄπρακτοι. Τελευταῖον ἤρχισαν νὰ προσβάλουν τὴν πόλιν ἀπὸ τὸ δυτικὸν ἑλῶδες τὸ πλέον μέρος τῆς θαλάσσης καὶ ἀπὸ τῆς ξηρᾶς. Ἀλλ' εὕρηκαν καὶ εἰς τὰ δύω μέρη γενναίαν ἀντίστατιν, καὶ προσέτι ὁ διὰ ξηρᾶς στρατὸς ἀπὸ ἐξόρμησιν ἐκ τῆς πόλεως, καὶ ἄλλοτε ἀπὸ προσβολὴν τοῦ Ἀσδρούβου, ὅς τις μετὰ τοῦ στρατεύματός του ἀπέκοψε τὴν εἰσκομιδὴν τῶν ἀναγκαίων εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἔπαθε μεγάλην φθορὰν, καὶ ἴσως ἤθελεν ἀφανισθῆν ἐξ ὁλοκλήρου, ἐὰν ὁ Π. Κορνήλιος Σκιπίων Αἰμιλιανὸς, ὢν χιλίαρχος, δὲν τὸν ἔσωζε μὲ τὴν φρόνησιν καὶ ἀνδρίαν του *). Ὁ νέος οὗτος ἐμεταχειρίσθη πρὸς ὄφελος τῆς Ῥώμης περίστασίν τινα συμβᾶσαν κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον. Ἀπέθανεν ὁ Μασανάσσης ἀφήσας πολλὰ τέκνα, καὶ ἀφῆκεν ἐπίτροπον τὸν Σκιπίωνα νὰ διαθέσῃ τὸ βασίλειόν του. Ἐνῷ λοιπὸν οὗτος ἔδωκεν εἰς τὸν Γολόσσην τὴν πολεμικὴν δύναμιν καὶ τὴν περὶ πολεμου καὶ εἰρήνης πληρεξουσι-

*) Ἀππιαν. Καρχ. 94—99. Ὁ πρεσβύτερος Κάτων ἐπρόφερε τότε διὰ τὸν Σκιπίωνα στίχον ὁμηρικὸν, ὅπου ἡ Κίρκη ζωγραφίζει εἰς τὸν Ὀδυσσέα τὸν ἐν ᾅδου κατοικοῦντα μάντιν Τειρεσίαν (Ὀδυσ. Κ,495):

Οἶος πέπνυται, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσιν· ἤγουν:

Μόνος αὐτὸς εἶν' ἄνθρωπος, σκιαὶ τρέχουν οἱ ἄλλοι.

Ὁ Σκιπίων οὗτος ἦτο υἱὸς τοῦ περιφήμου Αἰμιλίου Παύλου, καὶ υἱοθετήθη ἀπὸ υἱὸν τοῦ μεγάλου Ἀφρικανοῦ Σκιπίωνος. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν συνήθειαν ὠνομάζετο Σκιπίων Αἰμιλιανός. Πλούτ. Μάρ. Κάτ. 27.

ότητα, φαίνεται ὅτι ἐπαρατήρησε τὴν πολεμικὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πίστιν τούτου τοῦ ἡγεμόνος. Ὁ νέος βασιλεὺς ἔφερε πάραυτα τὸ ἀπαραίτητον γενόμενον ἱππικὸν Νομάδων (Ἀππιαν. Καρχ. 106—107.).

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ὕπατος τοῦ ἐφεξῆς ἔτους (148) Λ. Κορνήλιος Πίσων οὔτε κατὰ τῆς πόλεως οὔτε κατὰ τοῦ Ἀσδρούβου ἐκατώρθωσε τίποτε, καὶ ἀναθαῤῥήσαντες οἱ Καρχηδόνιοι ἠρέθιζαν τὴν Μαυριτανίαν εἰς βοήθειάν των, ὁ δῆμος τῆς Ῥώμης ἤρχισε νὰ συλλογίζεται περὶ τοῦ πολέμου τούτου, καὶ ἤλπιζεν ἀπὸ τοῦ Σκιπίωνος τὴν κυβέρνησιν ταχεῖαν καὶ εὐτυχῆ ἔκβασιν. Ὅταν δὲ οὗτος ἦλθεν εἰς τὴν Ῥώμην ζητῶν νὰ γείνη ἀγορανόμος, ὁ δῆμος ὁμοψύχως τὸν ἀνέδειξεν ὕπατον τοῦ ἐφεξῆς ἔτους μὴ παρατηρήσας τὸν νόμον, κατὰ τὸν ὁποῖον κανεὶς δὲν ἐγίνετο ὕπατος πρὶν ὑπάρξῃ ἀγορανόμος καὶ στρατηγὸς, καὶ πρὶν φθάσῃ τὸ τεσσαρακοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος. Τοῦ ἐδόθη δὲ χωρὶς κλήρων καὶ ὁ τῆς Ἀφρικῆς πόλεμος. Ὁ Σκιπίων πληρεξούσιος γενόμενος νὰ παραλάβῃ ὅσους ἐθελοντὰς ἠγάπα, καὶ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τοὺς συμμάχους ἡγεμόνας ὅσα ἤθελεν, ἔφερε μέγα στράτευμα εἰς τὴν Ἀφρικὴν (147), καὶ ἀποκατέστησεν εἰς τὸν στρατὸν τὴν εὐταξίαν, ἐνῷ πρότερον οἱ στρατιῶται εἶχαν δοθῆν εἰς διαρπαγάς. Μετὰ ταῦτα ἐπεχείρησε τὴν προσβολήν (Ἀππιαν. Καρχ. 112—117.).

Ἡ Καρχηδὼν ἔκειτο ἐπάνω χερσονήσου, ἥτις συνεδένετο μὲ τὴν ξηρὰν διὰ στενωτάτου ἰσθμοῦ. Ἐδῶ ὁ Σκιπίων ἀνήγειρε μέγα χαράκωμα, καὶ ἀπέκοψε πᾶσαν κοινωνίαν τῆς πόλεως μὲ τὴν ξηράν. Τοιοῦτον τι ἠθέλησε νὰ κάμῃ μὲ ἐπίπονον ἐπισώρευσιν χώματος καὶ διὰ θαλάσσης διὰ νὰ τοὺς κλείσῃ τὸν λιμένα, ἀλλ' οἱ Καρχηδόνιοι μὲ κόπους ἀδιακόπους ἤνοιξαν νέαν ἔξοδον λιμένος. Ἐξουσίασε δὲ ὁ Σκιπίων καὶ ὅλους τοὺς ὀχυροὺς τόπους τοὺς

ἐκτὸς τῆς πόλεως, τοὺς ὁποίους ἐβάσταζαν ἕως τώρα οἱ Καρχηδόνιοι, καὶ ἐξαιρέτως τὴν πλησιόχωρον Νέφεριν, καὶ ὑπέταξεν ὅλην τὴν ξηρὰν, ὥστε ἡ εἰσκομιδὴ ἠδύνατο νὰ γείνῃ μόνον διὰ θαλάσσης ἀπὸ μακρυνοὺς τόπους. Τοῦ Ἀσδρούβου ἡ ἀνοησία ὠφέλησε πολὺ τοὺς Ῥωμαίους, διότι ἀπέβαλε τὸν μέχρι τοῦδε κυβερνήτην τῆς πόλεως, ὅς τις ἦτο ὕποπτος διὰ τὴν συγγένειάν του μὲ τὸν Γολόσσην, καὶ ἐμβῆκεν αὐτὸς εἰς τὴν πόλιν μὲ τὸ περισσότερον μέρος τοῦ στρατεύματός του, καὶ οὕτως ἡ ἐπικράτεια τῆς ξηρᾶς παρητήθη εἰς τὸν ἐχθρόν. Εἰς τὴν πόλιν ηὔξησε μὲ τὰ στρατεύματά του τὴν αἰσθητὴν γενομένην σπάνιν· ἡ δυναστικὴ ὑπεροχή του καὶ ἡ εἰς τοιαύτην ἀνάγκην εὐζωΐα του ἠρέθιζε τοὺς πολίτας εἰς ἀγανάκτησιν. Τὸ ἔαρ τοῦ ἐφεξῆς ἔτους (146) ἐκυρίευσεν ὁ Σκιπίων ἐξ ἐφόδου τὸν λιμένα Κώθωνα ὀνομαζόμενον, καὶ ἀπεκεῖ εἰσέβαλαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὴν πόλιν, ἥτις δὲν ἐχωρίζετο μὲ τεῖχος ἀπὸ τὸν λιμένα. Δὲν ἔμεινεν εἰς τοὺς Καρχηδονίους ἄλλο ὑπόλοιπον εἰμὴ τὸ ἐντὸς τῆς πόλεως πλέον μὲ τὴν ξηρὰν γειτονεῦον στερεὸν φρούριον ἡ Βύρσα. Ἐδῶ ὅμως συνεπυκνώθη φοβερώτατα ὅλη ὁμοῦ ἡ δύναμις τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀκρόπολις αὕτη συνείχετο διὰ τριῶν ἀγυιῶν, ὅπου ἦσαν ὑψηλότατοι οἶκοι, μὲ τὸ τῆς πόλεως μέρος, διὰ τοῦ ὁποίου εἶχεν εἰσέλθειν βιαίως ὁ Σκιπίων. Οἱ Καρχηδόνιοι ἀπὸ τὰς σκεπαστὰς καὶ εἰς τοὺς δρόμους ἐπολέμουν ἀνδρειότατα τοὺς Ῥωμαίους. Ὁ Σκιπίων ἔβαλε φωτίαν καὶ ἔκαυσε τοὺς οἴκους, καὶ εἰσῆλθε διὰ τῶν καπνιζόντων ἀκόμη ἐρειπίων πατῶν πληγωμένους, σφαγμένους, καὶ καυμένους νεκρούς (Ἀππιαν. Καρχ. 127—120).

Ἓξ ἡμέρας καὶ ἓξ νύκτας διήρκεσεν ὁ τρομερὸς οὗτος ἀγὼν, ἕως οὗ τελευταῖον ἐκυριεύθη ἡ ἀκρόπολις. Τότε πενήντα χιλιάδες ἄνδρες καὶ γυναῖκες ὑπόλοιποι ἐκ τῶν 700,000 ἐγκατοίκων ἐζή-

τησαν ἔλεος καὶ τὸ ἀπήλαυσαν. Μόνον ἐννέα χιλιάδες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φυγάδες Ῥωμαῖοι, καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἀσδρούβου ἀντεφέροντο ἀκόμη ἀπὸ τὸ ὑψηλότερον μέρος ἐντὸς ναοῦ, καὶ ἔλαβαν τέλος ῥιφθέντες ἐθελονταὶ εἰς τὰς φλόγας, τὰς ὁποίας ἔναψαν αὐτοὶ, ἐξαιρουμένου τοῦ Ἀσδρούβου καὶ τῆς γυναικός του, οἵτινες ὑπέφεραν νὰ ζῶσι μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδως των εἰς τοὺς ἀγροὺς ἐλεηθέντες ἀπὸ τὸν Σκιπίωνα *). Πολλὰς ἡμέρας ἐσυγχωρήθη διαρπαγὴ εἰς τοὺς στρατιώτας, ἀφοῦ πρότερον ἐχωρίσθησαν τὰ ἐκλεκτὰ λάφυρα καὶ μάλιστα τὰ ἱερὰ ἀφιερώματα, τὰ ὁποῖα μὲ χωριστὸν πλοῖον ἐστάλθησαν εἰς τὴν Ῥώμην. Ὅταν ὁ Σκιπίων ἴδε τὴν κοκκίνην καὶ εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀναβαίνουσαν φλόγα τῆς καιομένης πόλεως, ἥτις ἐξουσίασε τὸν κόσμον ὑπὲρ τὰ πεντακόσια ἔτη, καὶ εἰς δεκαεπτὰ ἡμερῶν πυρκαϊὰν μετεβλήθη εἰς στάκτην, εἶπε προαισθανόμενος τὴν μέλλουσαν τῆς Ῥώμης τύχην πρὸς τὸν συνοδεύοντα αὐτὸν Πολύβιον τοὺς Ὁμηρικοὺς στίχους (Ἰλιαδ. δ, 164.).

Ἔσσεται ἦμαρ, ὅταν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἱρὴ,
Καὶ Πρίαμος, καὶ λαὸς ἐϋμμελίω Πριάμοιο **).

*) Κατὰ δὲ τὸν Ἀππιανὸν (Καρχ 131.) ἡ γυνὴ ὑβρίσασα ἔμπροσθεν τοῦ Σκιπίωνος τὸν χαπερπῆ ἄνδρα της ἐῤῥίφθη μετὰ τῶν τέκνων της εἰς τὰς φλόγας. Κ.

**) Ἤγουν: Θέλει ἐλθεῖν μίαν φορὰν ἡμέρα, ὅταν Τροία.
Καὶ Πρίαμος κ' οἱ Τρῶες του πίπτουν ἐν ἀπωλείᾳ.

Τῆς Ἱστορίας τοῦ Πολυβίου πέντε βιβλία ἐκ τῶν τεσσαράκοντα σώζονται ὁλόκληρα. Τὸ τέλος τοῦ δευτέρου Καρχηδονικοῦ πολέμου ἱστορεῖται εἰς τὰς διασωθείσας παρεκβολὰς ἐκ τοῦ ΙΕ'. Τὸ περιέχον τὸν τελευταῖον πόλεμον καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνος ἠφανίσθη μετὰ τῶν ἄλλων. Διὰ τοῦτο τώρα εὑρίσκεται μόνον εἰς τὸν Ἀππιανὸν (Καρχηδ. 132) τὸ ἱστορούμενον ἀνωτέρω. Διηγεῖται οὗτος, ὅτι ὁ Πολύβιος ἠρώτησε τὸν Σκιπίωνα τί σημαίνουν τὰ ἔπη ταῦτα, καὶ ὅτι ὁ Σκιπίων ὡμολόγησε πρὸς αὐτὸν φανερὰ τὸν περὶ τῆς πατρίδος του Ῥώμης φόβον του. Ἦτο δὲ, λέγει, ὁ Πολύβιος διδάσκαλός του, τὸ ὁποῖον συμπεραίνεται ἀπὸ τὸ σωζόμενον λείψανον τοῦ ΛΑ'. βιβλίου εἰς τὰς περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας Ἐκλογάς. Κ.

Ἡ δὲ Ῥώμη ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν τῆς νίκης μὲ χαρὰν ἀνέκφραστον, τῆς ὁποίας δὲν ἔγεινε μέτοχος ὁ πρὸ ὀλίγου ἀποθανὼν Κάτων, καὶ εὐφράνθη διὰ τὸν ἀφανισμὸν πολιτείας, „μὲ τὴν ὁποίαν ἑκατὸν εἴκοσιν ἔτη ἀκαταπαύστως ἦτο ἢ εἰς πόλεμον ἢ εἰς ἑτοιμασίαν πολέμου ἢ εἰς ἀβέβαιον εἰρήνην, καὶ κατὰ τῆς ὁποίας διήρκεσε τὸ μῖσος περισσότερον παρὰ ὁ φόβος." Διὰ τοῦτο καὶ ὁ τόπος τῆς ἐξ ὁλοκλήρου ἀφανισθείσης πόλεως ἐπεπεδώθη καὶ ἐξωμαλίσθη ὥστε νὰ μὴ φαίνεται ἴχνος πόλεως, καὶ μὲ πανηγυρικὴν καὶ πομπικὴν κατάραν ἐκαταδικάσθη εἰς ἐρημίαν αἰώνιον. Ἡ δὲ ἐπικράτεια τῆς Καρχηδόνος ἔγεινε Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία ἐξαιρουμένων τινῶν χωρίων, τὰ ὁποῖα ἐδόθησαν εἰς τὴν Ἰτύκην καὶ εἰς τὴν Νομαδίαν.

36. Πόλεμος κατὰ τῆς τῶν Ἀχαιῶν συμπολιτείας. Κατασκαφὴ τῆς Κορίνθου.

(147 — 146 πρ. Χρ.)
(607 — 608 κτ. Ῥ.)

Κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν, ὁπότε ἡ Ῥώμη ἠφάνιζε τὴν Καρχηδόνα, ἄλλοι στρατηγοὶ μὲ εὐτυχίαν μὲν ἴσην, μικρότερον δὲ μῖσος ἐπολέμουν τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἀχαΐαν. Ἡ πρώτη βαρυνθεῖσα τὴν χαρισθεῖσαν ἐλευθερίαν εἰς αὐτὴν ἢ ἀνίκανος οὖσα νὰ τὴν βαστάξῃ ἠκολούθησε κάποιον πλάνον Ἀνδρίσκον (Ζωναρ. Θ', 28.), ὅς τις ὠνόμασεν ἑαυτὸν Φίλιππον καὶ υἱὸν τοῦ Περσέως, εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῆς Ῥώμης. Εὐτυχήσασα κατ' ἀρχὰς πλέον διὰ παράβλεψιν τῆς Ῥώμης παρὰ δι' ἰδίαν της δύναμιν, ἐνικήθη τελευταῖον ἀπὸ τὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν Καικίλιον Μέτελλον, καὶ μετεβάλθη εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν (148).

Τὴν αὐτὴν τύχην ἔπαθε τώρα καὶ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς, μ' ὅλον ὅτι ἡ ἐλευθερία της, ἀφοῦ ἐχάθησαν ὅλοι οἱ ἐνάρετοι καὶ ἐλευθερόφρονες ἄνδρες της, ἦτο ψιλὸν φάσμα, τὸ ὁποῖον ἀνέδειχνε παντάπασιν ἄβλαβον τὴν αὐτονομίαν της. Διὰ τοῦτο δὲν εἶχεν ὁ ἀφανισμός της ἐκείνην τὴν ἡδονὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, μὲ τὴν ὁποίαν κατέσκαψαν τὴν Καρχηδόνα.

Ἀφορμὴν εἰς τοῦτο ἔδωκαν αἱ παλαιαὶ ἔριδες μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀχαΐας, αἱ ὁποῖαι ἔφεραν πόλεμον, ὅπου ἐνικήθησαν οἱ Σπαρτιᾶται. Κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν (148) ἦλθαν Ῥωμαῖοι πρέσβεις καὶ ἐπροξένησαν νέον ἀναβρασμὸν κηρύξαντες εἰς τὴν συνέλευσιν τῆς Κορίνθου: „Ἡ σύγκλητος κρίνει εὔλογον, ὄχι μόνον ἡ Λακεδαίμων, ἀλλὰ καὶ τὸ Ἄργος καὶ ἡ Ἀρκαδικὴ Ὀρχομενὸς καὶ ἡ Ἡράκλεια καὶ ἡ Κόρινθος νὰ χωρισθοῦν ἀπὸ τὴν τῶν Ἀχαιῶν συμπολιτείαν“ (Παυσ. Ἀχαϊκ. ΙΔ', 1.). Τοῦτο παρώξυνεν εἰς θυμὸν ὅλους, τὸν ὁποῖον ἔδειξαν ἀμέσως μὲν εἰς τοὺς παρόντας Σπαρτιάτας ὡς πρωταιτίους τούτων, ἐμμέσως δὲ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς πρέσβεις τῆς Ῥώμης.

Ἡ σύγκλητος ἔμεινεν ἡσυχωτέρα εἰς τοῦτο παρ' ὅσον ἠδύνατό τις νὰ συμπεράνῃ. Δίαιος καὶ Κριτόλαος οἱ ἀρχηγοὶ καὶ ἡγεμόνες ὅλων τῶν μισορωμαίων ἐνόμιζαν ὅτι ἐφοβήθησαν οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἐνησχολοῦντο εἰς τοὺς πολέμους τῆς Καρχηδόνος καὶ Ἰσπανίας, μ' ὅλον ὅτι ἡ Ῥώμη καὶ εἰς πολὺ βαρυτέρας περιστάσεις δὲν ἐνέδωκε ποτὲ ἐκ φόβου. Ἀπεκρίθησαν λοιπὸν εἰς τοὺς νέους ἀπεσταλμένους περὶ συμβιβασμοῦ πρέσβεις τῆς Ῥώμης μὲ ἰσχυρογνωμίαν, καὶ ἐπαρακίνησαν τὸ συνέδριον τῶν συμμάχων νὰ κηρύξῃ πόλεμον διὰ λόγου μὲν κατὰ τῆς Σπάρτης, δι' ἔργου δὲ κατὰ τῆς Ῥώμης (Πολύβ. Ἐκλογ. 144.). Τόλμη μετὰ ἀσθενείας, λέγει ὁ Παυσανίας (Ἀχαϊκ.

ΙΔ', 4.) εἰς ταύτην τὴν περίστασιν, εἶναι μανία, ἀλλ' ἐδῶ ἦτο καί τι πλέον, ἐπειδὴ ὁ ἀρχηγὸς δὲν εἶχε κάμμίαν προσωπικὴν ἀρετήν.

Ὁ Κριτόλαος, ὅς τις ἦτο στρατηγὸς τὸ 147 ἔτος, μὲ μέσα, τὰ ὁποῖα ἐδελέαζαν τοὺς πένητας, καὶ μὲ τὸ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους μῖσος, ἐσύναξε στράτευμα, καὶ ἐκτύπησε τὴν Ἡράκλειαν, ἥτις ἦτο ἀμφίβολος. Ὁ δὲ Μέτελλος νικήσας κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν τὸν Ψευδοφίλιππον καὶ ἱστάμενος εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἐπροσπάθει νὰ καθησυχάσῃ τοὺς Ἕλληνας διὰ νὰ ὑψώσῃ περισσότερον τὴν νίκην του μὲ τοῦτο. Ἀλλ' ὅταν δὲν ἐκατώρθωσε τίποτε, ὥρμησεν ἐναντίον των μὲ τὸ στράτευμά του. Εὐθὺς οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν Ἡράκλειαν μετεχώρησαν ὄπισθεν τῶν Θερμοπυλῶν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τόπος δὲν ἐθάῤῥυνε τὸν Κριτόλαον· ἔφυγεν εἰς τὴν Λοκρίδα, ὅπου ἐπροφθάσθη καὶ ἐκτυπήθη τὸ στράτευμά του· αὐτὸς δὲ ἐχάθη, ἢ φονευθεὶς εἰς τὴν μάχην, ἢ ἀποθανὼν αὐτοχείρως μὲ φαρμάκιον.

Εἰς τὸν τόπον του ἐμβῆκεν ὁ τοῦ προτέρου ἔτους στρατηγὸς Δίαιος, ὅς τις ἀπεφάσισε νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν πόλεμον μὲ τὴν αὐτὴν σφοδρότητα. Ἐστρατολόγησε δώδεκα χιλιάδας δυνατοὺς δούλους, ἠνάγκασε τοὺς πλουσίους εἰς χρηματικὰς συνεισφορὰς, καὶ ἐπρόσταξε νὰ συναχθοῦν ὅλοι οἱ ἐλεύθεροι νέοι εἰς τὴν Κόρινθον. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἀγὼν δὲν ἐξήρχετο ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμὸν ὅλου τοῦ ἔθνους ὑπὲρ αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας, ἀλλ' ἠρχίσθη ἀπὸ τὸ μῖσος μικρᾶς τινὸς φατρίας καὶ ἀπὸ τὰ πάθη τοῦ ἀπόρου πλήθους, ἔφεραν αἱ βίαι αὗται εἰς ὅλους τοὺς ἄλλους ἀληθινὴν ἀπελπισίαν. Πολλοὶ, λέγει ὁ Πολύβιος (ἐκ τοῦ ΛΑ' εἰς τὸ περὶ ἀρετ. κ. κακ.), φοβούμενοι τὴν ἐπανάστασιν τῶν δούλων, λυπούμενοι τοὺς εἰς τὸν πόλεμον συρομένους συγγενεῖς των, καὶ τυραννούμενοι ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν εὐτυχοῦς ἐκ-

βάσεως, ἐφονεύοντο αὐτοχείρως, ὥστε κατὰ τὴν παροιμίαν καὶ οἱ ἐχθροί των ἔπρεπε νὰ τοὺς συμπονῶσιν.

Ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς ἐφαίνετο ὅτι τοὺς ἐμεταχειρίζετο ὡς πλανημένους, ἐνῷ δὲν ἠνώχλησε τὰς ἀπὸ τοὺς κατοίκούς της παντελῶς ἐγκαταλειφθείσας Θήβας, μηδ' ἐπείραζε τοὺς φυγάδας, καὶ ὅταν ἡ Ἀχαϊκὴ φρουρὰ τῶν Μεγάρων δὲν τοῦ ἔκαμε κἀμμίαν ἀντίστασιν, τοὺς ἐπρόβαλεν ἀκόμη μίαν φορὰν τὴν εἰρήνην. Ἀλλ' ὁ Δίαιος ἀπέῤῥιψε τὰ προβλήματα, καὶ ἐτόλμησε νὰ δώσῃ μάχην ὄχι μακρὰν τῆς Κορίνθου κατὰ τοῦ ἀπὸ τὴν Ῥώμην σταλθέντος ὑπάτου Μομμίου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὁ Μέτελλος ἀσμένως ἤθελε νὰ στερήσῃ τὴν νίκην ταύτην (146). Μ' ὅλον ὅτι οἱ πεζοὶ ἠγωνίσθησαν μὲ ἀνδρίαν καὶ ἀπελπισίαν, ἔπαθαν ὅμως οἱ Ἀχαιοὶ ἧτταν τελείαν. Ὁ Δίαιος ἀντὶ τοῦ νὰ εἰσέλθῃ μὲ τὸ στράτευμάτου εἰς τὴν Κόρινθον, καὶ βαστάζων τὸν ὀχυρὸν τοῦτον τόπον νὰ ἀναγκάσῃ τοὐλάχιστον τοὺς Ῥωμαίους εἰς μετριώτερον ἐξισασμὸν, ἔφυγεν εἰς τὴν Μεγαλόπολιν, ὅπου ἐφαρμακώθη αὐτοχείρως. Ἡ ἀπὸ τοὺς προστάτας της ἐγκαταλειφθεῖσα Κόρινθος ἔμεινεν ἀνοικτὴ εἰς τὸ νικηφόρον στράτευμα.

Ἡ δυστυχὴς αὕτη πόλις, ὡς κέντρον τοῦ κατὰ τῆς Ῥώμης μίσους, ἔμελλε νὰ πληρώσῃ τὸ ἁμάρτημα ὅλων τῶν ἄλλων. Καθὼς πρὸ ὀλίγων μηνῶν κατεστράφη τρομερῶς ἡ Καρχηδὼν, οὕτω τώρα ἐκρημνίσθη καὶ ἡ Κόρινθος. Ὁ εἰσορμήσας στρατὸς ἥρπασε τοὺς ἀνθρώπους της, οἵτινες ἐσκοτώθησαν ἢ ἐπωλήθησαν δοῦλοι, τὰ πλούτη της διήρπασε καὶ τὰ τεχνουργήματά της ἔσυρεν εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ πῦρ ἰσχυρὸν κατέκαυσεν ὅλους τοὺς οἴκους της, καὶ ἡ καθέδρα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου καὶ πλούτου, τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῆς ἠδυπαθείας ἔγεινεν ἄφαντος ἀπὸ τῆς γῆς τὸ πρόσωπον.

Ὁ Μόμμιος δὲν ἦτο Σκιπίων, καὶ ἡ τότε ἀρχίσασα νὰ ἐμβαίνῃ εἰς τὰς Ῥωμαϊκὰς καρδίας Ἑλληνικὴ παιδεία εἰς τὴν ἰδικήν του δὲν εὕρηκεν εἴσοδον. Ὅταν ἄνθρωπος διωρισμένος ἀπὸ τὸν Ἄτταλον βασιλέα τοῦ Περγάμου εἰς δημοπρασίαν τῶν λαφύρων ἐπρόσφερε 600,000 σεστέρτια (45,000 φιορίνια Αὐστριακὰ) διὰ μίαν εἰκόνα τοῦ ζωγράφου Ἀριστείδους παριστάνουσαν τὸν Βάκχον, ἐπρόσταξεν ὁ ὕπατος ταχέως νὰ τὴν κρατήσουν νομίζων ὅτι μαγική τις δύναμις ἠδύνατο νὰ δώσῃ εἰς παρδαλὴν σανίδα τοιαύτην ἀξίαν. Γελοιωδέστατα δὲ ἐπρόσταξε τοὺς φέροντας εἰς τὴν Ῥώμην ἀγάλματα καὶ εἰκόνας ἀμιμήτους τῶν πρὸ πολλοῦ ἀποθανόντων περιφήμων τεχνιτῶν νὰ προσέχουν, φοβερίζων αὐτοὺς, ὅτι ὅς τις θραύσῃ ἢ διαφθείρῃ κἀνὲν ἐξ αὐτῶν χρεωστεῖ μὲ δαπάνην του νὰ τὸ κάμῃ καινούργιον. Μ' ὅλον τοῦτο πρέπει νὰ εἴπωμεν πρὸς ἔπαινόν του, ὅτι ἀπὸ τὰ πλούτη τῆς Κορίνθου δὲν ἰδιοποιήθη τίποτε.

Τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα ἐμεταχειρίσθη ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος καὶ πρὸ πάντων ὁ Μόμμιος, ὅς τις ἔδειχνε τὴν ἀρχαίαν Ῥωμαϊκὴν ἀρετὴν μὲ ἔλλειψιν παιδείας, ἀλλὰ καὶ μὲ δικαιοσύνην καὶ ἀπλεόνεκτον ἦθος, χωρὶς μεγάλην σκληρότητα. Ἀφοῦ ἐκόπησαν ὅλοι οἱ δεσμοί της, μετεμορφώθη μὲν εἰς ὑποτελῆ φόρου Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἐκρημνίσθησαν δὲ αἱ πόλεις Θῆβαι καὶ Χαλκὶς καὶ τὰ τείχη ἄλλων πόλεών της, μ' ὅλον τοῦτο τῆς ἐδόθη κἄποια ἀβλαβὴς αὐτονομία· καὶ ἡ Ἑλλὰς ὠφελήθη εἰς ταύτην τὴν νέαν κατάστασίν της ἀπὸ τὴν μεσιτείαν τοῦ καὶ εἰς τὰ δύω ἔθνη ἀγαπητοῦ Πολυβίου (Ἴδε τὸ περὶ ἀρ. κ. κακ. ἐκ τοῦ ΛΑ'), ὅς τις ὑπηρέτησε τὴν πατρίδα του κατὰ τοῦτο μὲ μεγάλην ἀρετήν. Καὶ οἱ Ἕλληνες δὲ ἦσαν τόσον βέβαιοι, ὅτι ἐὰν ἀντέστεκαν περισσότερον ἤθελαν πάθειν χειρότερα, ὥστε εἰς τὰ στόματα ὅλων ἔγεινε παροιμία: Δὲν ἐσωζόμεθα, ἐὰν δὲν

ἠφανιζόμεθα ταχέως (Ζωναρ. Θ΄, 31.). Τοιουτοτρόπως ἔλαβε τέλος ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς, ἥτις πρὸ πεντήκοντα ἐνιαυτῶν εἶχε χαιρετήσειν τὴν ἀπατηλὴν αὐτονομίαν μὲ μέθην χαρᾶς, ὅταν τῆς τὴν ἐπρόσφεραν οἱ νῦν ἐξουσιασταί της (Τόμ. Β΄. σελ. 539). Καὶ ὅμως ἐκεῖνοι οἱ χαρμόσυνοι ἀλαλαγμοὶ δὲν προεσήμαιναν ἄλλο· διότι ὅς τις λαμβάνει τὴν ἐλευθερίαν του μόνον ἀπὸ ξένον ἐλευθερωτὴν, ἔκαμεν αὐτὸς τὴν κρίσιν περὶ τῆς μελλούσης τύχης του.

37. Πόλεμος εἰς τὴν Ἱσπανίαν. Νομαντίας πτῶσις.

(151 — 133 πρ. Χρ.)
(603 — 621 κτ. Ῥ.)

Κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν καὶ εὐθὺς μετὰ τοῦτον μετέβαινε κατ᾽ ὀλίγον καὶ ἡ Ἱσπανία εἰς τὴν σχέσιν δορικτήτου ἐπαρχίας μὲ σκληροὺς ἀγῶνας, ἐπειδὴ ἡ πλεονεξία καὶ ἡ ἀλαζονεία καὶ ἡ ἀπιστία τῶν κυβερνητῶν Ῥωμαίων παρώξυνεν ἕως ἀπελπισίας τοὺς λαοὺς τῆς Ἱσπανίας. Τοιουτοτρόπως Σερούϊος Σουλπίκιος Γάλβας κυβερνήτωρ τῆς ἐκτὸς Ἱσπανίας ἐνίκησε καὶ ἔφερεν εἰς συνθήκην τινα τοὺς Λυσιτανοὺς, οἵτινες λῃστεύοντες κατέφθειραν τὴν ἐπαρχίαν ἐκείνην. Ἀλλ᾽ ὅταν οὗτοι πολλαὶ χιλιάδες τὸν ἀριθμὸν παρεδόθησαν εἰρηνικῶς εἰς αὐτὸν, καὶ δι᾽ ὅρκων ἐγυμνώθησαν ἀπὸ τὰ ὅπλα (Ἀππιαν. Ἰβηρ. 60.), ἐκ μυσαρᾶς πλεονεξίας *) κινούμενος ὥρμησεν ἀπίστως καὶ προδοτικῶς κατ᾽ αὐτῶν καὶ τοὺς ἐσκότωσεν ὅλους (151).

*) Ἐδῶ ἀνήκει ὁ τοῦ Σκιπίωνος Αἰμιλιανοῦ λόγος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Βαλέριος Μάξιμος. Ἦτο εἰς τὴν σύγκλητον ἔρις τίς ἐκ τῶν δύω ὑπάτων τοῦ 144 ἔτους ἔπρεπε νὰ σταλῇ εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ὁ Αὐρήλιος Κόττας, ἢ οὗτος ὁ Σουλπίκιος Γάλβας. „Οὐδέτερος, εἶπεν ὁ Σκιπίων· διότι ὁ μὲν δὲν ἔχει τίποτε, ὁ δὲ δὲν ἀναπαύεται μὲ τίποτε.“

Ἡ αἰσχρὰ αὕτη ἀδικία, ἀποδειχθεῖσα μὲν ὑπὸ Κάτωνος τοῦ προστάτου τῆς τεθλιμμένης Ἱσπανίας, μὴ τιμωρηθεῖσα δὲ ἀπὸ τὴν σύγκλητον, διήγειρε τοὺς Λυσιτανοὺς εἰς μανίαν καὶ ἐκδίκησιν. Οὐΐρίαθος, ἀνὴρ γένους μὲν χαμηλοῦ, φρονήματος δὲ ὑψηλοῦ, διαφυγὼν τὴν σφαγὴν ἐκείνην, ἔγεινεν ἡγεμὼν τοῦ λαοῦ του καὶ ἔκαμνε πόλεμον, ὅς τις πάντη προσφυῶς μὲ τὴν ἰδιότητα τῆς χώρας κατεχλεύαζε τὰς τέχνας τῶν Ῥωμαίων. Νῦν μὲν μαχόμενος, νῦν δὲ φεύγων, καὶ ἄλλοτε μὲν κρυπτόμενος, ἄλλοτε δὲ ὁρμῶν ἐξ ἐφόδου κατεκούραζε τοὺς Ῥωμαίους καὶ τοὺς ἐνίκα πάντοτε. Δέκα περίπου ἔτη εἶχε διαρκέσειν ὁ πόλεμος οὗτος, ὅταν ὁ ἀνθύπατος Φάβιος Σερουΐλιανὸς ἐδέχθη εἰρήνην, τὴν ὁποίαν ὁ Οὐΐρίαθος, ὅς τις δὲν εἶχεν ἀλαζονευθῆν ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν, τοῦ τὴν ἐπρόσφερε μὲ συνθήκην (141): Νὰ εἶναι σύμμαχος τῆς Ῥώμης, καὶ καθεὶς νὰ κρατήσῃ τὰ ἕως τοῦδε δορίκτητα χωρία (Ἀππιαν. Ἰβηρ. 69.)· εἰρήνην, ἥτις δὲν ἦτο ὁμοία μὲ τὰς μέχρι τοῦδε γενομένας ἀπὸ τοὺς νικηθέντας δυνατοὺς βασιλεῖς, ἀλλὰ τὴν ὁποίαν ἔστερξεν ὁ δῆμος· τόσον φοβερὸς ἐφάνη ὁ ἐχθρὸς οὗτος. Ἀλλ᾽ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Φαβίου Σερουΐλιανοῦ Κ. Σερουΐλιος Καιπίων ὑπατεύσας τὸ **140** ἔτος καὶ σταλθεὶς εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἐζήτησε νὰ χαλάσῃ τὴν ἄτιμον ταύτην εἰρήνην, καὶ παροτρύνων τὴν σύγκλητον ἔκαμε τὸν σκοπόν του. Μὴ δυνάμενος νὰ κατορθώσῃ τι μὲ τὸν πόλεμον καὶ καθὼς οἱ προκάτοχοί του κτυπούμενος καὶ νικώμενος, μὲ χρήματα πολλὰ κερδήσας τινὰς τῶν Λυσιτανῶν ἐδολοφόνησε τὸν Οὐΐρίαθον (Ἀππιαν. Ἰβηρ. 74.). Μὲ κακοήθειαν ἀσυγχώρητον ἐγλύτωσαν οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ ἐχθρὸν, τὸν ὁποῖον ἡ δύναμίς των δὲν ἐνίκα, καὶ ἡ πλεονεξία των δὲν τοὺς ἐσυγχώρει νὰ τὸν ἔχουν γείτονα.

Εἰς δὲ τὴν ἐντὸς ἐπαρχίαν συχνάκις περιεπλέκοντο εἰς πολέμους μὲ τοὺς Κελτίβηρας, ἔπειτα

ὅμως εἶχε κάμειν ἐδῶ ὁ ὕπατος Μέτελλος νικηφόρους προόδους καὶ τὰς πλείστας τῶν φυλῶν ἠνάγκασεν εἰς ὑποτελῆ τινα σχέσιν (143). Ἀλλ' ὁ Κ. Πομπήϊος ὑπατεύων τὸ 141 ἔτος καὶ σταλθεὶς ἐνταῦθα, μὲ ἀδικίαν τινα ἐσήκωσε πόλεμον βαρὺν κατὰ τῆς εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη πόλεως Νομαντίας. Ἡ μικρὰ αὕτη πόλις (διότι μόνον ὀκτὼ χιλιάδας πολεμιστῶν εἶχε) ἦτο τὸ κέντρον, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ὀχυρὰν καὶ ἀπαραβίαστον θέσιν συνεπυκνόνετο ἄλλοτε μὲν κρυφίως, ἄλλοτε δὲ φανερῶς ἡ ἀντίστασις ὅλων τῶν πέριξ κατοίκων. Τὰ Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα γυμνούμενα πάντοτε ἀπὸ πειθαρχίαν καὶ τιμὴν, ἐνικῶντο συχνάκις. Ὁ ὕπατος Γ. Ὀστίλιος Μαγκῖνος με ὅλον τὸν στρατόν του ἐπερικλείσθη ἐντελῶς ἀπὸ τέσσαρας χιλιάδας Νομαντίνων, καὶ μόνον ὁ ταμίας του Τιβέριος Γράκχος, ὅςτις ἠγαπᾶτο ἀπὸ τοὺς Κελτίβηρας ἐνθυμουμένους τὸν πατέρα του, μὲ μετρίας συνθήκας (137) ἔσωσε τὴν ζωὴν δυσμυρίων Ῥωμαίων (Πλούτ. Τιβ. Γράκ. 5.). Ἀλλ' ἡ ὑπερηφάνεια τῶν Ῥωμαίων ἀπέρριψε τοιαύτην εἰρήνην, καὶ ἡ δεισιδαιμονία των ἠθέλησε νὰ ἀθωώσῃ τὴν ἀπιστίαν των μὲ παράδοσιν τοῦ ὑπάτου. Οἱ Νομαντῖνοι ἐδέχθησαν ταύτην τὴν ἐξιλέωσιν τόσον ὀλίγον, ὅσον πάλαι ποτὲ καὶ οἱ Σαυνῖται καὶ ἐσυνέχιζαν εὐτυχῶς τοὺς ἀγῶνας των ἕως οὗ ἀπεφάσισε τελευταῖον ὁ δῆμος τῆς Ῥώμης νὰ ἐκδικήσῃ ταύτην τὴν ἀτιμίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἔκλεξεν ὕπατον τὸν νικητὴν τῆς Καρχηδόνος τὸν Σκιπίωνα Αἰμιλιανὸν, περὶ τοῦ ὁποίου εἶπαν οἱ σύγχρονοί του ὅτι ποτὲ δὲν εἶπεν οὐδ' ἔπραξέ τι ἀνάρμοστον. Χωρὶς νὰ χρειασθῇ κλήρους ἔλαβεν ὁ Σκιπίων ἐπαρχίαν του τὴν Ἱσπανίαν (134), καὶ ἐπλήρωσε καὶ ταύτην τὴν φορὰν τὰς ἐλπίδας τῆς πατρίδος, ἐπειδὴ ἐτελείωσε τὸν πόλεμον μετὰ δεκαπέντε μῆνας. Πρῶτον εἰσήγαγε πάλιν εἰς τὸ στράτευμα τὴν ἐγκράτειαν

καὶ πειθαρχίαν· δύω χιλιάδας ἀσέμνους γυναῖκας ἀπεδίωξεν ἀπὸ τὸ στρατόπεδον καὶ ἐπώλησε τοὺς φορτηγοὺς ἵππους ὅλους, διὰ νὰ μὴ ἔχουν ἀνάπαυσιν τρυφηλὴν οἱ στρατιῶται (Ἀππιαν. Ἰβηρ. 85.). Ἔπειτα περιέκλεισε τὴν πόλιν πανταχόθεν. Ἀλλ' ἐνίκησε μόνον τὰ τείχη, ὄχι δὲ καὶ τοὺς κατοίκους. Ἀφοῦ ἡ ἀνάγκη ἔφθασεν εἰς τὸ ἔσχατον, καὶ ἐχάθη πᾶσα σωτηρίας ἐλπὶς, ἐφονεύθησαν ὅλοι αὐτοχείρως διὰ ξίφους *) καὶ πυρὸς, καὶ παρέδωκαν εἰς τὸν νικητὴν μόνον ἐρείπια πυρκαϊᾶς, ὑπεράνω τῶν ὁποίων [ὁ Σκιπίων τὴν κατηδάφισεν ἐντελέστερα (Ἀππιαν. Ἰβηρ. 98.)] εἰσεχώρησε, καὶ ἐντεῦθεν ἡ Ῥωμαϊκὴ δυναστεία εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἱσπανίας.

Κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἀπέκτησεν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ ἄλλην χώραν καθ' ὑπερβολὴν ἀξιόλογον. Ὁ δεύτερος διάδοχος τοῦ ἐκ τῆς προτέρας ἱστορίας πολλὰ γνωστοῦ μας βασιλέως τοῦ Περγάμου Εὐμένους ὁ μωρὸς Ἄτταλος Γ. ἀπέθανεν ἀφήσας διὰ διαθήκης κληρονόμον τῶν θησαυρῶν καὶ τοῦ βασιλείου του τὸν δῆμον τῆς Ῥώμης (Πλούτ. Τιβ. Γρακ. 14.). Εἰς μάτην ἐπολέμησε μὲ ἑξαετεῖς ἀγῶνας (130 — 124) λεγόμενός τις υἱὸς τοῦ Εὐμένους Ἀριστόνικος νὰ κρατήσῃ ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους τὴν κληρονομίαν ταύτην. Τὸ Περγαμηνὸν βασίλειον, τὸ ὁποῖον περιεῖχε τὸ μέγιστον καὶ κάλλιστον μέρος τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὠνομάσθη Ἀσία καὶ ἐκηρύχθη ἐπαρχία (Στράβ. ΙΓ΄, 4.), καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ δυναστεία ἀπέκτησεν ἀπρόοπτόν τινα ἔκτασιν. Πολλὰ ἔτη ἤδη πρότερον ὁ Σκιπίων ὅταν ἦτο τιμητὴς μετέβαλε τὴν συνήθητου προσευχήν: Θεοὶ μεγαλύνατε τὴν δύναμιν τῆς Ῥώμης, εἰς τήν: Θεοὶ, σώσατε τὴν δύναμιν τῆς Ῥώμης. Ὁ Σκιπίων ἐκατάλαβε τὸν κίνδυνον τῆς Ῥώμης, ἐὰν πάντοτε μεγα-

*) Οὕτω διηγοῦνται οἱ περισσότεροι ἱστοριογράφοι. Ὁ Ἀππιανὸς (Ἰβηρ. 97.) λέγει, ὅτι τινὲς ἔλαβαν τοῦτο τὸ τέλος, οἱ δὲ ἄλλοι παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

λήτερον φορτίον δορικτήτων ἐπαρχιῶν ἐσυσωρεύετο ὡς νεκρὰ ὕλη εἰς τὸ μικρὸν ζωντανὸν κέντρον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκεῖνοι οἱ περίφημοι λόγοι του, τοὺς ὁποίους ἐξεφώνησεν εἰς τὰ τρίμματα τῆς Καρχηδόνος, (σελ. 38) δὲν προῆλθαν βέβαια ἀπὸ ἀδιόριστον αἴσθημα, τὸ ὁποῖον ἐμπνέει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἡ μεταβολὴ τῶν πραγμάτων.

Ἀλλὰ μόλις ἠδύνατο νὰ εἰκάσῃ τότε ὁ ἥρως, πόσον ἐγγὺς ἦτο ὁ καιρὸς οὗτος, ὁπότε ἡ Ῥώμη ἐλευθερωθεῖσα ἀπὸ πάντα ἐξωτερικὸν φόβον, ἐκρημνίσθη ὑποκάτω τοῦ ἰδίου της βάρους, ἠῤῥώστησεν ἀπὸ τὴν ἰδίαν της διαφθορὰν, κατήντησεν εἰς ἐσωτερικὸν ἀναβρασμὸν, καὶ ἠφάνισεν αὐτὴ τὴν ἀπὸ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν ἀκατανίκητον δύναμίν της. Διότι εἰς τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, ὁπότε αὐτὸς ἐπάλαιε μὲ τῶν Νομαντίνων τὴν ἀπελπισίαν, ἤρχισαν τὰ πρῶτα πυρετώδη συμπτώματα ὡς προάγγελοι τῆς θανατηφόρου ἀῤῥωστίας.

---

38. Πολεμικὴ τῶν Ῥωμαίων.

Ἀλλὰ πρὶν μεταβῶμεν εἰς τὴν διήγησιν τούτων τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν νέον τμῆμα τῆς ἱστορίας τῶν Ῥωμαίων, ἔχομεν σκοπὸν νὰ παρατηρήσωμεν ἐν παρέργῳ τὴν τοῦ λαοῦ τούτου πολεμικὴν, ἥτις πρέπει νὰ ἦτο ἐξ ἅπαντος ἐξαίρετος, ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι ἔχοντες ἔμφυτον προτέρημα εἰς τὸν πόλεμον ἐγυμνάσθησαν ἐν ταυτῷ ἀδιακόπως εἰς αὐτόν.

Πρὸ τῆς εὑρέσεως τῆς πυροκονίας καὶ τῆς ἐφαρμογῆς της εἰς τὸν πόλεμον, ἐπαρατηρεῖτο πολὺ περισσότερον ἡ προσωπικὴ ἀνδρία τοῦ πολεμιστοῦ, καὶ εἰς τὰς πολιορκίας τῶν φρουρίων ἠναγκάζοντο μὲ μηχανὰς καὶ πολυειδεῖς συνθέσεις μερι-

κῶν δυνάμεων νὰ ἐκτελοῦν τοῦτο, τὸ ὁποῖον κατορθόνει ταχύτερα ἡ τρομερὰ δύναμις τῆς κόνεως. Διὰ τοῦτο τὸν παλαιὸν χρόνον ἐδιήρκουν περισσότερον αἱ πολιορκίαι, καὶ αἱ μάχαι, εἰς τὰς ὁποίας ἐκτυποῦντο ἀνὴρ πρὸς ἄνδρα, ἦσαν πολὺ αἱματωδέστεραι. Μὲ τοῦτον τὸν σκοπὸν ἐγίνοντο τὰ ἀμυντήρια καὶ πολεμιστήρια ὅπλα τῶν Ῥωμαίων στρατιωτῶν. Τὴν κεφαλὴν τοῦ ὁπλίτου στρατιώτου τῆς λεγεῶνος ἐσκέπαζε περικεφαλαία χαλκῆ ἢ σιδηρᾶ· τὸ στῆθος ἐφύλαττε θώραξ τῆς αὐτῆς ὕλης, καὶ εἰς τοὺς πόδας δὲ περιεβάλλοντο σιδηραῖ κνημῖδες. Διὰ νὰ ἀπαντᾷ τὰ βέλη καὶ τὰς λόγχας ἀσφαλέστερα ἐβασταζεν ὁ στρατιώτης μὲ λωρίον δεμένην εἰς τὸν ἀριστερόν του βραχίονα ἀσπίδα τετράπουν τὸ μῆκος καὶ τρίπουν τὸ πλάτος συγκολλημένην ἐκ δύω σανίδων, σκεπασμένην μὲ δέρμα, καὶ περισιδηρωμένην εἰς τὰ ἄκρα. Οἱ ἱππεῖς ἐβάσταζαν ἀσπίδα μικροτέραν καὶ στρογγύλην. Ἐφίππειον (ἤγουν σέλαν) καὶ ἱπποβαθμίδας δὲν ἐγνώριζαν οἱ Ῥωμαῖοι· ἐγυμνάζοντο διὰ τοῦ δόρατος νὰ πηδῶσιν ἐπάνω εἰς τὸν ἵππον, καὶ ἀντὶ ἐφιππείου ἐμεταχειρίζοντο σκέπασμα μάλλινον ἢ δερμάτινον.

Πολεμικὰ ὅπλα ἐβάσταζεν ὁ Ῥωμαῖος στρατιώτης ξίφος μυτηρὸν καὶ δίστομον, καὶ ἢ δύω λόγχας ἢ ἓν μακρύτερον καὶ βαρύτερον δόρυ. Εἰς τὴν ὁδοιπορίαν καθεὶς στρατιώτης παρεκτὸς τῶν ὅπλων του ἦτο ἀνάγκη νὰ βαστάζῃ καὶ τὴν ζωοτροφίαν του διὰ πολλὰς ἡμέρας, καὶ προσέτι πριόνιον, καλάθιον, σχοινίον, χειρόμυλον, ἅλυσον, χύτραν, πέλεκυν καὶ τρεῖς ἢ τέσσαρας πασσάλους, μὲ τοὺς ὁποίους ἠδύνατο πᾶσαν στιγμὴν νὰ περιχαρακωθῇ τὸ στρατόπεδον. Μὲ τοῦτο τὸ μέγα φορτίον, τὸ ὁποῖον συνήθως ἐδιπλόνετο εἰς ἓν δέμα καὶ ἐφέρετο εἰς τὸν ὦμον, ἐχρεωστουν νὰ πορεύωνται καὶ μὲ κάποιαν τάξιν. Ἐὰν

ἐπρόκειτο μακρὰ καὶ ταχεῖα ὁδοιπορία, ἔφερναν τὰ βάρη ταῦτα ἀχθοφόρα ζῶα καὶ δοῦλοι, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθουν εἰς κἄποιον ἀπόστημα ὄπισθεν.

Σπεῖρα καὶ τάγμα καὶ σημαία συνωνύμως λαμβανόμεναι αἱ λέξεις κατὰ τὸν Πολύβιον (ϛ΄, 22) ἦσαν τὸ δέκατον μέρος μιᾶς λεγεῶνος, ἢ ἑνὸς στρατοπέδου. Ἡ λεγεὼν ἦτο διάφορος κατὰ καιροὺς διαφόρους. Περιεῖχεν ὅμως πέντε ἢ ἓξ χιλιάδας ἀνδρῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς πᾶσαν λεγεῶνα προσετίθεντο καὶ σύμμαχοι, διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ τις νὰ τὴν λογαριάσῃ διπλασίαν. Κεντυρίωνες, ἤγουν ἑκατόνταρχοι καὶ ταξίαρχοι ὠνομάζοντο οἱ ἡγούμενοι τῆς σπείρας ἢ τοῦ τάγματος. Πᾶσα δὲ σπεῖρα εἶχε δύω ταξιάρχους. Εἰς τὴν σπεῖραν τῶν γεροντοτέρων περιείχοντο οἱ λεγόμενοι Τριάριοι· εἰς δὲ τὴν τῶν ἀκμαιοτάτων οἱ λεγόμενοι Πρίγκιπες. Πάσης λεγεῶνος ὁ προεστὼς ὠνομάζετο δήμαρχος στρατιωτικὸς, ἢ, κατὰ τοὺς Ἕλληνας ἱστοριογράφους τῶν Ῥωμαϊκῶν πραγμάτων, χιλίαρχος. Οἱ χιλίαρχοι, τέσσαρες ἢ ἓξ τὸν ἀριθμὸν, ὑπέκειντο ἀμέσως εἰς τὸν ὕπατον ἢ εἰς τὸν τούτου Λεγάτον, ἤγουν ὑποστράτηγον *).

Εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν τειχῶν πολὺν καιρὸν ἦσαν ἄπειροι οἱ Ῥωμαῖοι. Ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἐδιδάχθησαν τὴν χρῆσιν τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν. Εἰς ταύτας ἀνήκουσιν οἱ βαλισταὶ καὶ οἱ καταπέλται, ἐκ τῶν ὁποίων ἔρριπταν διὰ χορδῶν ἐλαστικῶν ὀξύτατα τεντωμένων ἄλλοτε μὲν λίθους, ἄλλοτε δὲ μεγάλας καὶ μυτηρὰς δοκοὺς μὲ τόσην δύναμιν, ὥστε ἀπὸ διακοσίων ἢ τριακοσίων βημάτων συνέθραυαν ἰσχυρότατα χαρακώματα. Κἄποτε ἐμεταχειρίζοντο τοὺς βαλιστὰς εἰς τὸ νὰ ῥίπτωσιν ἀνα-

*) Ἴδε Πολύβ. ϛ΄, 17 — 40, ὅπου περιγράφονται τὰ πολεμικὰ ἐπιτηδεύματα τῶν Ῥωμαίων, τῶν ὁποίων εἶναι ἐπιτομὴ τὸ παρὸν τμῆμα. Ὁ Πολύβιος ὀνομάζει στρατόπεδον τὴν λεγεῶνα. Κ.

φλεγμένας ὕλας εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ χαρακώματα τῶν ἐχθρῶν· προσέτι ἐσφενδόνιζαν καὶ λάσπην καὶ πτώματα ἀνθρώπων ἢ ἵππων.

Ἐὰν ἤθελαν νὰ ὑποσκάψωσι τὰ τείχη ἢ πλησίον αὐτῶν νὰ στήσωσι χώματα, καὶ ἐφοβοῦντο φωτίαν ἢ λίθους ἢ βέλη τῶν πολιορκουμένων, ἔβαλεν ἔμπροσθέν του πᾶς ἐργάτης κάλαθον, ἢ ἔκτιζαν ξύλινα κινητὰ τείχη σκεπασμένα μὲ νοτισμένα δέρματα, καὶ ὄπισθεν αὐτῶν εἰργάζοντο πολλοὶ ἀνενοχλήτως. Ἐὰν ἤθελαν νὰ προσβάλωσιν εἰς τὸ τεῖχος, ἐβάσταζαν πολλοὶ ὁμοῦ ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς τὴν μεγάλην χελώνην, ὑποκάτω τῆς ὁποίας σκεπαζόμενοι ἐπροχώρουν εἰς τὸ τεῖχος. Ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἔμαθαν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ τὴν χρῆσιν τῶν κινητῶν πύργων, καὶ τοὺς ἔκτιζαν τόσον ὑψηλοὺς, ὥστε ὑπερέβαιναν τὰ τείχη τῆς πόλεως καὶ αὐτοὺς τοὺς πύργους της· μηχανὰὶ τεράστιοι, περὶ τῶν ὁποίων μόλις δύναταί τις νὰ καταλάβῃ πόθεν ἐπήγαζεν ἡ βία τοῦ νὰ τὰς σύρωσιν ἐπὶ τροχῶν καὶ νὰ τὰς φέρωσι πλησίον τῶν τειχῶν. Διότι ἐνῷ εἰς τὸ κάτω σανίδωμα εὑρίσκοντο βαλισταὶ καὶ κατεπέλται καὶ κριοὶ, τὸ ἐπάνω ἦτο γεμάτον ἀπὸ σφενδονήτας καὶ τοξότας.

Οἱ τειχοκαταλύται εἶχαν διάφορα σχήματα καὶ ὀνόματα, ἀλλ᾽ ἦσαν ὅμοιοι κατὰ τοῦτο, ὅτι συνέκειντο ἀπὸ μακρὰν ὁριζοντείως ἱσταμένην δοκὸν, ἥτις ἢ ἐκρέματο ἀπὸ ἀλύσεις, ἢ ἐκινεῖτο διὰ τροχαλιῶν. Εἰς τὸ ἔμπροσθεν ἄκρον ἦτο σιδηροῦν τι σχῆμα, τὸ ὁποῖον ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῆς τοῦ κριοῦ κεφαλῆς ἔδιδεν εἰς ὅλην τὴν μηχανὴν τὸ ὄνομα κ ρ ι ό ς. Ἐὰν ἐπλησίαζεν ἡ μηχανὴ αὕτη εἰς τὸ τεῖχος, ἐξ ἅπαντος τὸ ἐκρήμνιζε· διότι ἐὰν ἐβάλλετο εἰς κίνησιν ἡ βαρεῖα δοκὸς, εἰς τὸ ὁποῖον ἐχρειάζοντο πολλοὶ στρατιῶται, συνέθραυεν ἀφεύκτως καὶ τοὺς σκληροτάτους λίθους. Οἱ δὲ πολιορκούμενοι ἐπρο-

στατεύοντο κατὰ ταύτης κρεμῶντες σακκία γεμάτα γῆς ἀπὸ τὰ τείχη, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐφθείρετο ἡ δύναμις τῶν κρουσμάτων, ἢ προσπαθοῦντες νὰ κρημνίσωσιν ὅλην τὴν μηχανὴν ἢ νὰ τὴν στρέψουν πλαγίως, ἢ μὲ μακρὰς σιδηρᾶς λαβὰς νὰ λιγύσωσιν εἰς τὰ ὀπίσω τὴν τοῦ κριοῦ κεφαλὴν, ἢ τελευταῖον φονεύοντες τοὺς ἐργάτας, οἱ ὁποῖοι ὅμως ἠσφαλίζοντο ἱκανῶς διὰ τῶν ξυλίνων τειχῶν, σκεπασμένων μὲ βρεγμένα δέρματα.

Τὰ στρατόπεδα τῶν Ῥωμαίων, καὶ μάλιστα τὰ χειμερινὰ, τὰ ὁποῖα ἀντὶ σκηνῶν συνέκειντο ἀπὸ καλύβας, ἐφαίνοντο ὅμοια ὠχυρωμένων πόλεων. Ἀκριβεστάτη εὐταξία ἐπεκράτει εἰς αὐτά· ἔβλεπέ τις δρόμους κανονικοὺς, πύλας, ἀγορὰς, χαρακώματα· πᾶσα σπεῖρα εἶχε τὸν προσταγμένον τόπον της. Πρὶν φθάσῃ ὁ στρατὸς, γεωμέτραι ἐμέριζαν καὶ κατεμέτρουν τακτικῶς ὅλον τὸν τόπον· εὐθὺς δὲ ἀφοῦ ἔφθανεν, ἤρχιζεν ἡ ἐργασία. Αἱ σκηναὶ συνέκειντο ἀπὸ δέρματα συῤῥαμένα μὲ σχοινίον. Κυριώτερον μέρος τοῦ στρατοπέδου ἦτο τὸ πραιτώριον ἢ στρατηγεῖον, ὅπου ἔστεκαν ἡ σκηνὴ τοῦ στρατηγοῦ καὶ αἱ τῶν ὑποστρατήγων του. Κατὰ δεξιὰν αὐτοῦ ἦτο τὸ Καιστώριον ἢ ταμιεῖον, ὅπου εἶχε τὴν σκηνήν του ὁ ταμίας.

Ὁ ἡμερήσιος μισθὸς στρατιώτου λεγεῶνος ἦτο 5 ἀσσάρια (7 περίπου κρεϋτσάρια Αὐστριακά). Παρεκτὸς τοῦ μισθοῦ καὶ τοῦ ἐνδύματος ἐλάμβανε καθεὶς καὶ μέτρον τι σιταρίου· ὁ ἀνδραγαθῶν ἐλάμβανε παντοδαπὰ δῶρα, ἁλύσεις κτλ. Ὁ ἀναβαίνων πρῶτος ἐχθρικὸν τεῖχος ἐβραβεύετο μὲ χρυσοῦν στέφανον, τὸν ὁποῖον ἐφόρει δημοσίως εἰς τὰς πανηγύρεις. Ἐνδοξότερος δὲ ἦτο ὁ στέφανος, ἐὰν ὁ ἀνδραγαθῶν ἠλευθέρονε πολιορκουμένην πόλιν, μ' ὅλον ὅτι ἐκατασκευάζετο ἐκ χόρτων, καὶ εἰ δυνατὸν ἀπὸ τὰ φυόμενα εἰς τὸν αὐτὸν τόπον.

Αἱ ἐλαφρώτεραι τιμωρίαι τῶν μὲν ἀξιωματικῶν ἦσαν καθαίρεσις ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ καὶ στέρησις τοῦ μισθοῦ· οἱ δὲ κοινοὶ ἐξυλοκοποῦντο συχνάκις ἕως θανάτου· κἄποτε δὲ ἀπεκεφαλίζοντο μὲ πέλεκυν. Ἐὰν ἐλειποτάκτουν ὁλόκληροι σπεῖραι ἢ λεγεῶνες, ἢ δὲν ἐπλήρονα ἄλλως τὰ καθήκοντά των, ἐξῃρεῖτο διὰ κλήρου ὁ δέκατος καὶ ἐθανατόνετο. Ἡ αὐστηρὰ αὕτη ποινὴ ὠνομάζετο **Decimatio**, ἤγουν ἀποδεκάτωσις.

Ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ τῶν Ῥωμαίων ἐγίνετο μὲ διαφόρων εἰδῶν ἐμφυσηματικὰ ὄργανα. Ἡ συνήθης σημαία τῆς λεγεῶνος ἦτο ἀργυροῦς ἀετὸς, ὅς τις καρφωμένος ἐπὶ μακροῦ δόρατος ἐφέρετο ἔμπροσθέν της.

---

39. Αἱ Γράκχειοι ταραχαί.

(133 — 121 πρ. Χρ.)
(621 — 633 κτ. Ῥ.)

Αἱ μέχρι τοῦδε ἱστορηθεῖσαι τεράστιοι δορικτησίαι τῆς Ῥώμης εἶχαν μετακινήσειν τὴν παλαιὰν πολιτείαν ἀπὸ τὴν ἕως τώρα ἰσοσταθμίαν της τόσον, ὥστε, ἐὰν ἔμελλε νὰ ὑπάρξῃ περαιτέρω ἡ Ῥώμη, ἐχρειάζετο ἀναγκαίως θεραπείαν. Ἡ δὲ θεραπεία αὕτη ἔπρεπε νὰ διευθυνθῇ κατὰ πρῶτον εἰς τὴν σχέσιν τῶν ἀρχόντων πολιτῶν καὶ τῶν ἀρχομένων ὑπηκόων· ἡ νόσος αὕτη τῆς σχέσεως ἐγεννήθη μὲν ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν αὔξησιν τῶν ἀρχομένων, ηὐξήθη δὲ καθ' ὑπερβολὴν διὰ τῆς μεταβαλθείσης καταστάσεως τῶν ἀρχόντων.

Διότι οὗτοι ἦσαν τώρα διῃρημένοι ὡς πρὸς τὴν δύναμιν καὶ τὸν πλοῦτον εἰς δύω ἄνισα μέρη. Ἀφοῦ ἡ διαφορὰ τῶν πατρικίων καὶ δημοτῶν εἶχε

λησμονηθῆν καὶ ἐξαλειφθῆν παντάπασι μὲ τὴν ἰσότητα τῶν δικαίων *), ἐγενήθη πάλιν κατ' ὀλίγον νέα της ὑπεροχὴ τῶν ἀπὸ πατρικίους ἢ δημότας καταγομένων, τῶν ὁποίων οἱ πρόγονοι ἐλειτούργησαν μεγάλα πράγματα εἰς τὴν πολιτείαν. Ὠνομάσθησαν οὗτοι εὐγενεῖς (nobiles), καὶ κατ' ὀλίγον ἐξουσίασαν σχεδὸν τὰς κερδαλέας ἀρχὰς καὶ τὴν βουλήν. Ἔγεινε δὲ τοῦτο κανὼν τρόπον τινὰ εἰς αὐτούς, ὥστε ὅς τις χωρὶς λαμπρῶν προγόνων ἔμβαινεν εἰς πολιτικὰς ἀρχάς, ὠνομάζετο ἀπ' αὐτοὺς καινοῦργος (novus homo). Ἡ εὐγένεια λοιπὸν τώρα ἀντιδιαιρέθη ἀπὸ τὸν κοινὸν λαόν, ὡς πάλαι ποτὲ τὸ γένος τῶν Πατρικίων.

Οἱ εὐγενεῖς οὗτοι μὲ τὴν δύναμίν των εἶχαν κυριεύσειν ἐν ταὐτῷ καὶ τὸν πλοῦτον ὅλων τῶν ἀγρῶν. Ὅταν ὑπέταξαν τὰ ἔθνη τῆς Ἰταλίας, μέγα μέρος τῶν δορικτήτων ἀγρῶν εἶχε κρατήσειν ὡς λάφυρα ἡ πολιτεία. Οὗτοι δὲ ἔπειτα μέρος μὲν ἐδόθησαν ὀπίσω εἰς τοὺς νικημένους, μέρος δὲ ἐμοιράσθη εἰς ἀποικίας, ἐκ τῶν ὁποίων μικρὰ τμήματα ἔλαβαν καὶ ἰδιῶται. Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον οἱ τὰ πολλὰ ἔχοντες καὶ ὑπερπλουτοῦντες ἐκυρίευσαν καὶ τοὺς τῶν ὑποδεεστέρων ἀγροὺς δι' ἀγοράσεως, ἢ καὶ διὰ δολίων ἢ βιαίων μέσων. Ἐκ δὲ τούτου, καὶ διότι εἰς γεωργίαν τῶν χωρίων τούτων ἐμεταχειρίζοντο μόνον τοὺς δούλους, ἐγενήθη διπλοῦν τι κακόν.

Πρῶτον ὅτι εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ ἀπάτριδες οὗτοι καὶ ἐπαναστατικοὶ δοῦλοι ἐπληθύνθησαν τόσον ὑπέρμετρα, ὥστε ἐφοβερίζετο ἀπ' αὐτοὺς καὶ ἡ ἀσφάλεια ὅλης τῆς χώρας. Ἡ Σικελία ἔδωκε τὸ παράδειγμα κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον. Οἱ δοῦλοι εὑρόντες ἡγεμόνα των τινὰ Εὔνουν ἐπανεστάστησαν, ἐσυνάχθησαν ἑξήκοντα χιλιάδες δυσαρεστημένων, καὶ ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν ἀρχηγόν των. Ἄλλος τοιούτων ἀνδραπόδων ἡγεμὼν ἦτο ὁ Κλέων· λογαριάζουν, ὅτι ὅλοι μαζὴ ἐπαναστάτησαν 200,000 δοῦλοι, οἵτινες μὲ ἅμιλλαν κατηρήμαζαν τὴν καλὴν Σικελίαν. Τέσσαρα ἔτη (134 — 131) ἠγωνίζοντο εἰς μάτην οἱ Ῥωμαῖοι κύριοι καὶ ὕπατοι, ἕως οὗ τελευταῖον ἐπέτυχεν ὁ ὕπατος Ῥοπίλιος νὰ δώσῃ τέλος εἰς τὴν φοβερὰν ταύτην ἐπανάστασιν (Πρβ. Διόδ. Σικελ. Ἐκλ. ἐκ τοῦ ΛΔ'.).

*) Κατὰ τὸ 173 ἔτος πρ. Χρ. ὑπῆρξαν ἤδη δύω ἐκ τοῦ δήμου ὕπατοι, μετὰ τοῦτο εὐθὺς δύω ἐκ τοῦ δήμου τιμηταί.

Δεύτερον, ὅτι ἡ Ἰταλία ἠρημώθη ἀπὸ ἀληθινοὺς καὶ πιστοὺς πολίτας, εἰς τῶν ὁποίων τὸ πλῆθος ἐστηρίζετο ὡς εἰς θεμέλιον ἡ διατήρησις τῆς ἀποκτηθείσης δυναστείας. Ὁ ὑπόλοιπος μείνας πολὺς ὅμιλος μόλις ἦτο πίστεως ἄξιος διὰ τὴν πενίαν, καὶ τόσον ὀλιγώτερον, ὅσον ηὔξανεν ἀπὸ ἀπελευθέρους καὶ πολιτογραφημένους πρῴην δούλους. Διὰ τὸ δεύτερον τοῦτο, εἶχεν ἤδη κρίνειν (169) ἀναγκαῖον ὁ τιμητὴς Τιβ. Σεμπρώνιος Γράκχος νὰ περιορισθοῦν οἱ ξένοι οὗτοι εἰς τὰς φυλὰς τῆς πολιτείας, καὶ νὰ ἐμποδισθῇ ἡ γενική των κοινωνία ὡς ἐπιζήμιος.

Εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν ἀληθινῶν πολιτῶν ἐπρόκειντο δύω δρόμοι. Πρῶτον, ἐὰν ἔδιδαν τὸ τῆς Ῥώμης πολιτικὸν δίκαιον εἰς τοὺς Λατίνους, καὶ ἄλλας Ἰταλιώτιδας φυλάς. Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἀνεπαύετο ἐν ταὐτῷ καὶ δικαία τις καὶ φυσικὴ ἐπιθυμία, ἐπειδὴ οἱ λαοὶ οὗτοι κατὰ τὰ ἤθη καὶ τὴν γλῶσσαν δὲν ἦσαν πλέον ξένοι, καὶ μὲ τὴν ἀνδρίαν καὶ τὸ αἷμα των συνήργησαν τὴν τῆς Ῥώμης παγκόσμιον κυριαρχίαν. Τόσον δὲ σφοδρὰ ἦτο ἡ δικαία των αὕτη ἐπιθυμία, ὥστ' ἀπὸ ἀναριθμήτους κρυμμένας ὁδοὺς ἔτρεχαν εἰς ἀπόλαυσιν τούτου τοῦ κέρδους, καὶ ἡ φρόνησις ἀπῄτει νὰ τοὺς τὰ δώσουν αὐτόματοι διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν βίαν. Ἀπ' ἄλλου μέρους ἤθελεν αὐξήσειν καὶ ἀνανεωθῆν ὠφελιμώτατα μὲ τοῦτον τὸν τρόπον τὸ Ῥωμαϊκὸν πολίτευμα μὲ

πλῆθος ἀδιαφθόρων, εὐκαταστάτων, καὶ πεπαιδευμένων *) ἀνδρῶν.

Ὁ δεύτερος δρόμος ἦτο, ἐὰν τὰ πολλὰ κτήματα καὶ οἱ πολλοὶ ἀγροὶ τῶν πλουσιωτάτων ἐμοιράζοντο εἰς τοὺς πενεστέρους πολίτας. Τοῦτο δὲν ἦτο οὔτε ἄδικον οὔτε παράνομον, ἐνῷ οἱ ἀγροὶ ἐκεῖνοι ἦσαν κυρίως κτῆμα τῆς πολιτείας ὡς λάφυρα πολεμικὰ, καὶ προσέτι ὑπῆρχεν ἔτι ὁ παλαιὸς μὲν, μὴ τηρούμενος δὲ νόμος τοῦ Λικινίου, κατὰ τὸν ὁποῖον κἀνεὶς πολίτης δὲν ἐσυγχωρεῖτο νὰ ἔχῃ πλέον παρὰ πεντακόσια πλέθρα (Τόμ. Β. σελ. 436).

Ἀλλ' ἀπὸ οὐδένα τῶν δύω τούτων δρόμων ἦτο εὔκολον νὰ φθάσῃ τις εἰς τὸ σκοπούμενον τέλος. Τὸν πρῶτον ἔκλειαν ἡ σύνταξις τῆς πολιτείας καὶ ἡ ὑπερηφάνεια τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν. Ὁ δεύτερος παρεκτὸς τῆς ἀντιστάσεως τῶν πλουσίων περιεῖχε καθ' ἑαυτὸν πολλὰς ἀκάνθας. Ἐπειδὴ πολὺν καιρὸν ἐσυνείθισαν τὰ κοινὰ κτήματα νὰ μεταχειρίζωνται ὡς ἴδια, ἐμβῆκαν νέα δίκαια σχέσεων δυσκολοαναίρετα. Πολλοὶ ἀγροὶ ἐδόθησαν μερίδες κληρονομικαὶ πρὸς ἐξισασμὸν ἄλλων λαβόντων ἀργύρια, πολλοὶ ἐνεχυράσθησαν ἢ ἐπωλήθησαν, εἰς πολλοὺς ἐκτίσθησαν νέα οἰκοδομήματα μὲ ἴδια τῶν κτητόρων ἔξοδα· καὶ πρὸ πάντων ἦτο τώρα δυσκολώτερον νὰ ἀποχωρισθοῦν τὰ κοινὰ ἀπὸ τῶν ἰδιωτικῶν κτημάτων.

Μ' ὅλον τοῦτο ἀνὴρ ἔνδοξος διὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν παιδείαν του δὲν ἐτρόμαξε νὰ πατήσῃ τοῦτον τὸν δρόμον. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο Τιβέριος Σεμπρώνιος Γράκχος υἱὸς τοῦ προειρημένου (σ. 55.) ὁμωνύμου τιμητοῦ καὶ ἔγγονος τοῦ

*) Εἰς τὸν Βροῦτον τοῦ Κικέρωνος (κεφ. 46.) ἀναφέρεται ἐκ τούτων σειρὰ μεγάλων ῥητόρων, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ ὑπερήφανος Ῥωμαῖος δὲν εὑρίσκει μόνον τὴν ἀστειότητα (urbanitas).

Ἀφρικανοῦ Σκιπίωνος, τοῦ ὁποίου θυγάτηρ ἦτο ἡ μήτηρ του Κορνηλία, γυνὴ πεπαιδευμένη μὲ Ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν, ἀφιερώσασα τὴν ζωήν της εἰς ἀνατροφὴν τῶν τέκνων της, ἀφοῦ χηρεύσασα ἀπηρνήθη νὰ γείνῃ σύζυγος τοῦ ζητήσαντος αὐτὴν βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου (Πλούτ. Τιβ. Γράκ. 1.).

Ἡ θέα τῆς ἠρημωμένης, πάλαι ποτὲ ἀκμαζούσης Τυῤῥηνίας ἐκλόνισε τὴν καρδίαν τούτου τοῦ Τιβ. Γράκχου κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ νεωτέρου του ἀδελφοῦ (Πλούτ. Τιβ. Γρακ. 8.). Ἐσυμπόνησε λαὸν συμπληροῦντα τώρα τὸ Ῥωμαϊκὸν στράτευμα, ὅς τις (καθὼς λέγει λείψανόν τι λόγου Γρακχικοῦ διασωθὲν ἀπὸ τὸν Πλούταρχον Τιβ. Γρακ. 9.) ἐμάχετο διὰ νὰ περισσεύῃ τὰ πλούτη καὶ τὰς τρυφὰς ὀλίγων τινῶν καὶ αὐτὸς, ἐνῷ ὠνομάζετο κύριος τῆς οἰκουμένης, δὲν ὥριζε τίποτε ἄλλο εἰμὴ φῶς καὶ ἀέρα.

Κατὰ τὸν καιρὸν, ὁπότε ὁ μὲν Σκιπίων ἐτελείωσε τὸν κατὰ τῶν Νομαντίνων πόλεμον, ὁ δὲ ὕπατος Πίσων ἐπολέμει τοὺς δούλους τῆς Σικελίας, εἰς δὲ τὴν Ἀσίαν ἐπροπαρασκευάζοντο (133) νὰ βεβαιώσουν διὰ τῶν ὅπλων τὴν διαθήκην τοῦ Ἀττάλου (σελ. 47), ὁ Γράκχος δήμαρχος ἀποδειχθεὶς ὥρμησε νὰ ἀνανεώσῃ τὸν τοῦ Λικινίου νόμον, ἀλλὰ μὲ πολλὴν μαλακότητα, Νὰ κρατήσῃ καθεὶς τὸ ἥμισυ προσέτι τῶν 500 πλέθρων διὰ καθὲν ἀνήλικον τέκνον του, καὶ τὸ ὅλον νὰ θεωρῆται εἰς τὸ ἑξῆς ὡς ἴδιον κτῆματου. Ἡ σύγκλητος, συγκροτουμένη τὸ πλεῖστον μέρος ἐκ πλουσίων καὶ κτηματικῶν, ἐδυσαρεστήθη καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἀντέταξε διὰ δόλων καὶ ἐρεθισμῶν δήμαρχον ἄλλον τὸν Ὀκτάβιον ἐναντίον τούτου τοῦ νόμου. Ἀλλὰ τοῦ Γράκχου ἡ τόλμη δὲν ἐφοβήθη τὴν ἀντίστασιν ταύτην, καὶ διὰ νὰ σώσῃ ὠφέλιμον νόμον ἔδωκε τὸ κακὸν παράδειγμα πῶς δύνανται νὰ ἀνατραποῦν νόμοι διὰ τῆς αὐτογνωμοσύνης τοῦ δήμου. Ὁ δῆμος

ἠγάπα ἐνθουσιωδῶς τὸν Γράκχον καὶ τὰς γνώμας του. Τὸν ἐκατάπεισε λοιπὸν ὁ Γράκχος, καὶ ἐκαθαίρεσε τὸν δήμαρχον, πρᾶγμα ἀνήκουστον ἕως τώρα. Φαίνεται ὅμως ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἠσθάνθη πόσον ἐπικίνδυνον ἦτο τὸ ἔργον του τοῦτο. Διότι ἐνῷ κατεψήφιζαν αἱ φυλαὶ τὸν δήμαρχον, τὸν ἐπαρακάλεσεν αὐτὸς ἀκόμη μίαν φορὰν νὰ ἀναιρέσῃ τὸν λόγον του διὰ νὰ φυλαχθῇ εἰς τὸ ἀξίωμά του. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ὀκτάβιος ἔμεινε σταθερὸς, ἔχασε τὸ ἀξίωμά του, καὶ μόλις ἔσωσε τὴν ζωήν του ἀπὸ τὸν παρωργισμένον δῆμον (Ἀππιαν. Ἐμφυλ. Α΄, 12.).

Ὁ νόμος λοιπὸν ἐκυρώθη καὶ κατὰ πατροπαράδοτον συνήθειαν ἐπροστάχθησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσίν του τρεῖς ἄνδρες, αὐτὸς ὁ Γράκχος, ὁ νεώτερος ἀδελφός του Γάϊος, καὶ ὁ πενθερός του Ἄππιος Κλαύδιος *). Ἡ ἐχθροπάθεια, μὲ τὴν ὁποίαν ἡ σύγκλητος ἐδοκίμαζεν ὅλους τοὺς τρόπους νὰ γεννήσῃ ἐμπόδια, ἔκαμνεν ἐμπαθέστερον τὸν ἀγῶνα εἰς τρόπον ὥστε ἤρχισεν ὁ Τιβέριος νὰ φοβῆται μεγάλας βίας, ἐπειδὴ ἐπαπειλεῖτο φανερὰ εὐθὺς ἀφοῦ παρέλθῃ τὸ ἔτος τῆς δημαρχίας του νὰ κριθῇ καὶ νὰ καταδικασθῇ κατὰ νόμους διὰ τὰ ἕως τώρα ἔργα του.

Ἡ ἀσφάλεια λοιπὸν καὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ νόμου του ἐν ταὐτῷ ἀπήτει νὰ κρατήσῃ τὴν δημαρχίαν καὶ εἰς τὸ ἑπόμενον ἔτος. Οἱ πολέμιοί του ἐματαχειρίσθησαν ὅλας των τὰς δυνάμεις νὰ τὸ ἐμποδίσωσιν· ἔπρεπεν ὅμως ὀλίγας ἐλπίδας νὰ εἶχαν εἰς τοὺς ἀγῶνάς των, ἐπειδὴ ἐπίασαν βίαια μέσα. Διότι

*) Κατὰ τὸν Πλούταρχον (Τιβ. Γράκ. 14.) ἐπρόβαλεν εἰς νέον νόμον νὰ ἐξοδευθῶσιν οἱ θησαυροὶ τοῦ τελευταίου βασιλέως τοῦ Περγάμου πρὸς βοήθειαν τῶν νέων ἀποικιῶν. Εἰς τὴν ἐπιτομήν του Λιβίου LVIII. φέρεται: Ἔκαμε τοῦτο τὸ πρόβλημα, ἐπειδὴ δὲν ἦταν ἱκανοὶ ἀγροὶ διὰ νὰ ἀναπαύσουν τὰς διεγερθείσας ἐλπίδας τοῦ δήμου.

ὅταν ὁ δῆμος ἐσυνάχθη εἰς τὸ Καπιτώλιον, συνῆλθε καὶ ἡ σύγκλητος διὰ νὰ βουλευθῇ πῶς νὰ ἀντιπολεμήσῃ τὴν γνώμην τοῦ Γράκχου. Ἐπειδὴ δὲ ἐκατηγόρουν τὸν δήμαρχον, ὅτι διὰ τοῦ δήμου σκοπὸν εἶχε νὰ κρημνίσῃ τὴν σύγκλητον καὶ νὰ τυραννήσῃ, ἀπεφάσισαν ὁμοψήφως, ὅτι ὁ ὕπατος ἐχρεώστει νὰ σώσῃ τὴν δημοκρατίαν διὰ τῶν ὅπλων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ὕπατος Μούκιος Σκαιουόλας, ὁ μέγιστος νομοδιδάσκαλος τοῦ καιροῦ του, γνωρίζων τὸν ἀληθινὸν καὶ δίκαιον σκοπὸν τοῦ Γράκχου, ἐσυμβούλευσε νὰ μετριάσουν τὸ πρᾶγμα, ἐκβῆκεν ὁ μέγας ἀρχιερεὺς Σκιπίων Νασικᾶς υἱὸς τοῦ προειρημένου (σελ. 30) καὶ εἶπεν: „Ὁ ὕπατος προδίδει τὴν πόλιν· ὅς τις θέλει νὰ τὴν σώσῃ, ἄς μὲ ἀκολουθήσῃ.“ (Πλούτ. Τιβ. Γράκχ. 19.). Ἐσηκώθη εὐθὺς ἀπὸ τὴν καθέδραν του καὶ συνωδευμένος ἀπὸ πολλοὺς ὁμόφρονάς του ἔσπευσεν εἰς τὸ Καπιτώλιον. Μανιώδης καὶ φονικὴ ἐμφύλιος μάχη ἐθανάτωσε μετὰ πολλῶν ἄλλων καὶ τὸν Γράκχον εἰς τὰς πύλας τοῦ ναοῦ. Χιλίαρχός τις ἔρριψε τὸν νεκρὸν ἰδιοχείρως εἰς τὸν Τίβεριν, ὡς νεκρὸν κακούργου. Ἡ σύγκλητος ἠκολούθει τὴν νίκην της ἐξετάζουσα καὶ τιμωροῦσα τοὺς ἐναντίους της. Ὁ δῆμος, ὅς τις συχνάκις εἰς τοιαύτας περιστάσεις παραμελεῖ τοὺς προστάτας του, ἔστρεψεν ὅλον του τὸ μῖσος κατὰ τοῦ Σκιπίωνος τοῦ Νασικᾶ. Οἱ φοβερισμοὶ ἐγίνοντο φανερὰ, καὶ ἡ σύγκλητος διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ τὸν ἡγεμόνα της, τὸν ἔστειλε μὲ πρεσβείαν τινὰ εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἀπὸ λύπην καὶ μελαγχολίαν του ἀπέθανεν ἐκεῖ μετ' ὀλίγον.

Ἐπειδὴ ὅμως μαζὴ μὲ τὸν ἀρχηγὸν δὲν ἠφανίσθη καὶ ὁ περὶ τῶν ἀγρῶν νόμος, ἀλλ' ὁ εἰς τὸν τόπον τοῦ Γράκχου ἐκλεχθεὶς Φούλβιος Φλάκκος μετὰ τοῦ Παπιρίου Κάρβωνος καὶ Γ. Γράκχου ἐνήργουν μὲ ζῆλον μέγαν διὰ τὴν ἐκτέλεσίν του, οἱ

ἐναντίοι σιμὰ εἰς τὰ ἄλλα ἐκίνησαν καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Ἰταλίας κατὰ τοῦ νόμου, ἐνῷ οὗτοι ἤρχισαν νὰ φοβῶνται μὴ χάσωσιν· ὅσους εἶχαν κρατήσειν ἀγροὺς, ἢ ἀπέκτησαν διὰ μισθώσεως καὶ ἀγοράσεως. Σκιπίων ὁ Αἰμιλιανὸς ἐπιστρέψας τώρα ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, καὶ καθὸ ζηλωτὴς τῶν ἀρίστων ἐπαινέσας τὸν φόνον τοῦ Γράκχου δημοσίως, ἔγεινε προεστὼς τῶν δυσαρεστημένων τούτων. Ἀπεφάσισεν αὐτὸς ὅτι ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τί ἐστὶ δημόσιον καὶ τί ἰδιωτικὸν κτῆμα δὲν ἀνήκει εἰς τοὺς τρεῖς ἄνδρας, ἀλλ' εἰς τὸν ὕπατον Γ. Σεμπρώνιον Τουδιτανὸν (129). Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος ἀποφεύγων τὴν ταραχὴν ταύτην ὑπῆγεν εἰς πόλεμον τινὰ εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, ἐκατήντησεν ὅλη ἡ ὑπόθεσις εἰς νέκρωσιν τινὰ, ἴσως ἐπίτηδες ἐνεργηθεῖσαν ἀπὸ τὸν Σκιπίωνα. Διὰ ταῦτα τὸ ἐξαφνικὸν τέλος τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅς τις μετ' ὀλίγον εὑρέθη μίαν πρωΐαν νεκρὸς εἰς τὴν κλίνην του, ἀπεδόθη γενικῶς εἰς τὸ μῖσος τῆς Γρακχείου φατρίας *), ἥτις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σκιπίωνος ἐπανέλαβε τὸν ἀγῶνα της μὲ νεαρὰν σταθερότητα.

Ὅταν δὲ ὁ ζηλωτὴς Φούλβιος Φλάκκος ἐπέτυχε νὰ ὑπατεύσῃ (125), διὰ νὰ οἰκειωθῇ τοὺς Ἰταλικοὺς λαοὺς, ἐπρόβαλε νὰ τοὺς δοθῇ τὸ πολιτικὸν δίκαιον. Ἀλλ' ἡ σύγκλητος ἀποστρεφομένη τοῦτο ἀπεμάκρυνε τὸν ὕπατον εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου προστατεύσας οὗτος τὴν πόλιν Μασσαλίαν κατὰ τῶν Σαλύων, Ἀλλοβρόγων καὶ Ἀρουέρνων ἔβαλε τὸ θεμέλιον Γαλλικῆς ἐπαρχίας ἐπέκεινα τῶν Ἄλπεων. Ἀλλ' ἡ πόλις Φρεγέλλαι, ἥτις ἐμπιστευομένη εἰς τοῦτο τὸ πρόβλημα ἔκαμνε συνωμοσίας εἰς τὸ νὰ λάβῃ μὲ βίαν τὸ πολιτικὸν τοῦτο δίκαιον, ἐκρημνίσθη ἐξ

*) Τὸ ἀμοιβαῖον μῖσος ἐκορυφώθη τόσον, ὥστε εἶπαν, ὅτι τὸν φόνον τούτου ἔκαμεν ἡ γυνὴ τοῦ Σκιπίωνος, ἀδελφὴ τοῦ Γράκχου.

ὁλοκλήρου ἀπὸ τὸν στρατηγὸν Ὀπίμιον πρὸς παράδειγμα ὅλων.

Τώρα δὲ ἐπαρουσιάσθη ὁ ἐπικινδυνότατος φίλος τοῦ φονευθέντος καὶ τολμηρότατος προαγωνιστὴς τοῦ νόμου του, ὁ νεώτερος ἀδελφός του Γ. Γράκχος. Οὗτος ἦτο μὲ λαμπρότερα προτερήματα στολισμένος, καὶ ἐξαιρέτως μὲ ῥητορικοῦ λόγου ἀκαταμάχητον δεινότητα, ἀλλ' ἐν ταὐτῷ ἐμπαθέστερος καὶ σφοδρότερος, ἐπειδὴ ἐφαίνετο ὅτι ἡ σκιὰ τοῦ ἀδελφοῦ του τὸν ἤλαυνεν εἰς ἐκδίκησιν *). Ἡ σύγκλητος, φοβουμένη αὐτὸν ἀπὸ πολλῆς ἐπροσπάθει νὰ τὸν κρατῇ μακρὰν τῆς Ῥώμης εἰς τὴν Σαρδὼ, ἐπεκτείνουσα τὴν ἐξουσίαν του ὡς ταμίου. Ἀλλ' ὁ Γράκχος ἐξέσχισε τὸ δίκτυον. Ἀφῆκε τὴν Σαρδὼ, ἔσπευσεν εἰς τὴν Ῥώμην, ἀπελογήθη διὰ τὴν ἔλευσίν του (Πλούτ. Γ. Γράκχ. 2. 3.) καὶ ἀπέκτησε, τὸ ὁποῖον ἐφοβεῖτο ἡ σύγκλητος, τὴν δημαρχίαν, καὶ τὴν ἐκράτησε συνεχῶς δύω ἔτη (123. 122). Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐπροσπάθησε νὰ τελειώσῃ τὸ ἔργον τοῦ ἀδελφοῦ του μὲ μεταβολὰς καὶ προσθήκας, αἱ ὁποῖαι τοῦ ἐφάνησαν τώρα ἀναγκαῖαι μετὰ τὴν πεῖραν τοῦ ἕως τώρα ἀγῶνος.

Ἐβεβαιώθη λοιπὸν ἀσφαλῶς ὁ περὶ τῶν ἀγρῶν νόμος, ἀλλ' ὁ Γάϊος Γράκχος δὲν ἐκατέγεινεν εὐθὺς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ πραγματικὴν διανομὴν τῶν χωρίων· ἔκαμε δὲ διαταγὰς, αἵτινες ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς προετοιμασίαι. Ἔκτισε πολλὰς Λατινικὰς ἀποικίας, διὰ τῶν ὁποίων ἐπροσπάθει νὰ οἰκειωθῇ πρῶτον τοὺς κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του παροξυνθέντας συμμάχους, ἕως οὗ ἡ δόσις τοῦ γενικοῦ

*) Εἰς τεμάχιόν τι τοῦ Δίωνος Κασσίου (τεμάχ. 90 τῶν προτ. 34 βιβλίων) φέρεται: Ὁ Γράκχος εἶχε τὰ αὐτὰ φρονήματα μὲ τὸν ἀδελφόν του· μόνον ὅτι ἐκεῖνος ἐκ τῆς ἀρετῆς παρετράπη εἰς τὴν φιλοτιμίαν, καὶ ἐκ ταύτης εἰς τὴν κακουργίαν, ὁ δὲ Γάϊος φύσει ταραχώδης ὢν ἔπραττε τὸ κακὸν μὲ θέλησιν καὶ προαίρεσιν.

πολιτικοῦ δικαίου, τὸ ὁποῖον ἠγωνίζετο νὰ κατορθώσῃ *); νὰ τοὺς κινήσῃ εἰς τὸ νὰ δεχθοῦν ἀσμενέστατα τοὺς καρποὺς τοῦ νόμου τούτου. Ὁ περὶ τοῦ σίτου νόμος (lex frumentaria) ἐκδοθεὶς κατὰ συνέργειαν ἰδικήν του, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ πτωχοὶ πολῖται ἔμελλαν νὰ λαμβάνωσι σῖτον μὲ τιμὴν μετριωτάτην διὰ δαπάνης τοῦ κοινοῦ ταμιείου, ἠδύνατο ἴσως νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀποζημίωσις τῆς βραδύνσεως τοῦ νόμου ἐκείνου. Ἦτο ὅμως ἐξ ἅπαντος πολλὰ κακὸν μέσον, ἐπειδὴ ἐνέκρουε μάλιστα τὸν σκοπὸν τοῦ τῶν ἀγρῶν νόμου, ὅς τις ἀπέβλεπεν νὰ γεννήσῃ μεταξὺ τοῦ δήμου φιλεργίαν καὶ ἰδιοκτησίαν, ἀληθινὴν φιλοπατρίαν καὶ γνήσιον χαρακτῆρα πολίτου, καὶ ἀπεστέρει δοξομανεῖς τινὰς τὴν ἀφορμὴν νὰ διαφθείρωσι μὲ χρήματα τὸν δῆμον.

Νέα πάντη καὶ εἰς τὴν σύγκλητον ἄμεσος προσβολὴ ἔγεινε τὸ πρόβλημα νόμου, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν λόγον Ῥωμαίου ἱστοριογράφου, ἀπέδειχνε δικέφαλον τὴν πολιτείαν. Δηλαδὴ τὸ δικαστικὸν ἀξίωμα εἰς πολιτικὰ ἀδικήματα, τὸ ὁποῖον εἶχαν ἕως τώρα μόνον οἱ συγκλητικοὶ, καὶ κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν τὸ ἐκακομεταχειρίσθησαν **) καθ' ὑπερβολὴν πρὸς σωτηρίαν τῶν κακούργων συναρχόντων των, νὰ δοθῇ τοῦ λοιποῦ εἰς τοὺς ἱππεῖς, σύστημα μεταξὺ τοῦ δήμου καὶ τῶν ἀρχόντων γενῶν, τὸ ὁποῖον τότε δὲν εἶχε ἄλλο εἰμὴ τὸ ὄνομα κοινὸν μὲ τοὺς παλαιοὺς Ῥωμαίους ἱππεῖς τοὺς ἐπὶ τῶν

*) Ὁ Κικέρων ἀναφέρει λόγον τοῦ Γ. Φαννίου κατὰ Γράκχου ὑπὲρ τῶν συμμάχων (de sociis et nomine latino), ὅπου λέγει, ὅτι πολλοὶ εὐγενεῖς τῆς Ῥώμης συνήργησαν εἰς τοῦτο. Ὑπελαμβάνετο δὲ εἷς ἐκ τῶν καλλίστων λόγων τοῦ καιροῦ ἐκείνου.

**) Κατηγορίαι κατὰ ὑπάτων καὶ στρατηγῶν διὰ κατάθλιψιν τῶν ἐπαρχιῶν, ἢ κατὰ παντὸς ἄρχοντος διὰ παράνομον σπουδαρχίαν, ἦσαν συχναὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

βασιλέων ὀνομαζομένους οὕτω διὰ τὰ πολεμικὰ ἀνδραγαθήματά των. Ἐπειδὴ νὰ εἶναι τις ἱππεὺς, ἀνάγκη ἦτο νὰ τιμηθῇ ἱκανὴ ἡ περιουσία του, διὰ τοῦτο οἱ ἱππεῖς ἦσαν σχεδὸν πλουσιώτεροι παρὰ τοὺς ἄλλους πολίτας· καὶ οὗτοι ἐμισθόνοντο συνήθως τὰς κοινὰς τῆς πολιτείας προσόδους· καὶ ἐκέρδαιναν ἐκ τούτων τόσα, ὥστε ἦσαν σχεδὸν εἰς τὰς χεῖρας των ὅλα τὰ ἀργύρια, διὰ τῶν ὁποίων ἴσχυαν μεγάλως εἰς τὴν πολιτείαν. Διὰ τοῦτο ὁ Γράκχος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ οἰκειωθῇ τοιοῦτον ἰσχυρὸν σύστημα (Πλούτ. Γ. Γράκχ. 9.).

Μὲ ποῖα αἰσθήματα ἔβλεπε ταῦτα ἡ σύγκλητος, εὐκόλως καταλαμβάνεται. Διὰ τοῦτο ὠφελήθη κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τὸν καιρὸν, ὁπότε ἦτο ὁ Γ. Γράκχος εἰς τὴν Ἀφρικὴν φροντίζων νὰ κτίσῃ ἀποικίαν εἰς τὸ ἀπὸ τὸν Σκιπίωνα κατηραμένον ἔδαφος τῆς Καρχηδόνος, διὰ νὰ ὑποσκάψῃ τὴν δύναμίν του. Ἐβοήθησε δὲ κατὰ τοῦτο τὴν σύγκλητον συνδήμαχός τις τοῦ Γράκχου, ὁ Μ. Λίβιος Δροῦσος, ὅς τις μέρος μὲν ἐπροσπάθησε νὰ ἐμποδίσῃ τὸν νόμον τοῦ Γράκχου, μέρος δὲ νὰ ἀσθενίσῃ τὴν εἰς αὐτὸν εὔνοιαν τοῦ δήμου. Διὰ τοῦτο δὲν εὐτύχησεν ὁ Γράκχος νὰ ἐκλεχθῇ δήμαρχος καὶ τὸ τρίτον ἔτος, ὁ δὲ θανάσιμος ἐχθρὸς τῶν νεωτερισμῶν τούτων Γ. Ὀπίμιος ἐξ ἐναντίας ὑπάτευσε κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος.

Εἰς ταύτας τὰς περιστάσεις ὑπέστρεφεν ὁ Γ. Γράκχος ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν διὰ νὰ ἐκλέξῃ ἀποίκους, τοὺς ὁποίους ἔμελλε νὰ φέρῃ ἐκεῖ. Ἀλλὰ τώρα ἐξηπλώθη φήμη ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν, ὅτι κακός τις οἰωνὸς εἶχε δείξειν τὴν δυσαρέσκειαν τῶν θεῶν περὶ τῆς ἀποικίας ταύτης. Ἡ σύγκλητος λοιπὸν ἠθέλησε νὰ καταργήσῃ τὸν ἐκδοθέντα νόμον περὶ τῆς ἀποικίας ταύτης (Ἀππιαν. Ἐμφ. Α΄,24.). Ἐνῷ ἐπροσπάθουν καὶ τὰ δύω μέρη νὰ ματαιώσουν τὸν σκοπὸν τοῦ ἐναντίου των, ἄναψε πάλιν δευτέρα ἐμφύλιος μάχη, εἰς τὴν

ὁποίαν ἐνίκησεν ἡ σύγκλητος διὰ τοῦ ὑπάτου της, ὅστις διὰ τοῦ τύπου: Νὰ φροντίσῃ μὴ βλαφθῇ ἡ πολιτεία, ἔλαβε δικτατωρικὴν ἐξουσίαν. Ὁ Γράκχος καὶ ὁ Φούλβιος Φλάκκος μετὰ τρισχιλίων ἄλλων πολιτῶν (Πλούτ. Γ. Γρακχ. 18.) ἐσκοτώθησαν (121).

Τοιοῦτο ἦτο τῶν Γράκχων τὸ τέλος. Τίς ἐκ τῶν δύω φατριῶν τοῦ ἀγῶνος ἐφάνη εὐγενεστέρα καὶ τιμιωτέρα, κἀνεὶς δὲν θέλει ἀμφιβάλλειν. Κανεὶς δὲν θέλει χαρῆν διὰ τὴν νίκην τῶν εἰς τὴν ἀλαζονείαν καὶ πλεονεξίαν νενεκρωμένων ἀρίστων: Ἀλλ' ἐν ταὐτῷ ἡ ἱστορία αὕτη μᾶς δίδει μέγα καὶ συμβουλευτικὸν παράδειγμα, ὅτι ἡ αὐτογνωμοσύνη καὶ περὶ τῶν εὐγενεστάτων φρονημάτων καὶ τῶν ἀρίστων σκοπῶν δὲν δύναται ποτὲ νὰ καθιερωθῇ. Δικαιοσύνη εἶναί ἡ βάσις πάσης ἀληθινῆς ἐλευθερίας· παράβασις δὲ τῶν καθεστώτων δικαίων διὰ βιαίας ἀντιπολιτεύσεως ποτὲ δὲν δύναται νὰ φέρῃ εἰς σωτηρίαν. Ἀλλ' οὐδὲ οἱ ἄριστοι διὰ τῆς αἰσχρᾶς νίκης των ἠδυνήθησαν νὰ ἡσυχάσωσιν, ἐπειδὴ θαμβωμένοι ἀπὸ τὴν αἰσχροκέρδειαν ἐκαταφρόνησαν πᾶσαν εὐτυχῆ μεταβολὴν τῆς διεφθαρμένης καταστάσεως. Ὁ μὲν περὶ τῶν ἀγρῶν νόμος ἠφανίσθη διὰ τῆς νίκης ταύτης ἐντελῶς, ἐπειδὴ δὲ ἔμειναν ἄλλοι νόμοι τοῦ Γράκχου, οἵτινες ἐδιετήρουν τὴν μεταξὺ εὐγενῶν καὶ δημοτῶν διχόνοιαν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τῶν κυριευόντων γενῶν ηὔξανε διὰ τῆς νομιζομένης νίκης καὶ ἀσφαλείας των· ἡ πολιτεία ἔτρεφε τὰ ἐπικινδυνότατα σπέρματα τῆς ταραχῆς, καὶ καθὼς ἡ ἀκολουθία τῆς ἱστορίας θέλει μᾶς διδάξειν ἦτο ἀπάτη τῆς συγκλήτου, ὅταν ὁ ὕπατος Ὀπίμιος ἐδιώρισε καὶ ἔκτισαν ναὸν εἰς τιμὴν τῆς Ὁμονοίας (Ἀππιαν. Ἐμφυλ. 26.). Καὶ ὁ Ὀπίμιος δὲ αὐτὸς δὲν διέφυγε, καθὼς θέλομεν ἀκούσειν ἔπειτα, τὴν δικαίαν τιμωρίαν.

40. Πόλεμος κατὰ τοῦ Ἰουγούρθα.

(111 — 106 πρ. Χρ.)
(643 — 648 κτίσ. Ῥ.)

Ὁ πόλεμος οὗτος καθὸ ἐξωτερικὸς ἀγὼν δὲν εἶναι τόσον ἀξιοσημείωτος, ὅσον ἐπειδὴ ἐξ αὐτοῦ ἐκβαίνουσι τὰ νήματα τὰ φέροντα εἰς τὸν λαβύρινθον τοῦ μετ' ὀλίγον ἐπομένου ἐμφυλίου πολέμου, τοῦ ὁποίου ἐξηγεῖ τὰς αἰτίας δι' ἀνακαλύψεως τῆς μεγίστης διαφθορᾶς τῶν κυριευόντων οἴκων. Ὁ ἥρως τοῦ πολέμου τούτου Ἰουγούρθας ἐτόλμησε τὸ ἐγχείρημά του ἐξεύρων τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῆς Ῥώμης.

Ἦτο οὗτος ἔγγονος μὲν τοῦ Μασανάσσου, ἀνεψιὸς δὲ τοῦ Μικίψου, τοῦ τότε βασιλεύοντος εἰς τὴν Νομαδίαν, καὶ πρώϊμα ἔδειξε πνεῦμα προσφυὲς εἰς πᾶν ἔργον, ἀλλ' ἐν ταὐτῷ καὶ φιλοδοξίαν ἐπιδεκτικὴν παντὸς κακουργήματος. Ἡ ἰδιότης αὕτη τοῦ χαρακτῆρος του, καὶ αἱ σχέσεις, τὰς ὁποίας ἔδησε μὲ πολλοὺς ἐνδόξους Ῥωμαίους, ἐνῷ διέτριβεν εἰς τὸν Νομαντινὸν πόλεμον σταλμένος εἰς τοὺς Ῥωμαίους μὲ βοηθητικὸν τῆς Νομαδίας στράτευμα, τὸν ἀνέδειξαν τόσον φοβερὸν, ὥστε ὁ θεῖος Μικίψας πλέον φροντίζων διὰ τοὺς υἱούς του Ἱέμψαλον καὶ Ἀδέρβαλον παρὰ ἐξ ἀγάπης, τὸν υἱοθέτησε, καὶ τὸν ἔκαμε συγκληρονόμον τῆς βασιλείας του μετὰ θάνατον.

Ὁ Μικίψας ἀπέθανεν (118)· ἀλλ' αἱ ἐλπίδες του δὲν ἐπληρώθησαν· ἡ δοξομανία τοῦ Ἰουγούρθα ἠδύνατο νὰ ἀναπαυθῇ μὲ τὸ ὅλον, καὶ ἡ ἀθυμία τοῦ ἐξαδέλφου του εἰς τὸ νὰ στερηθῇ μέρος τῆς βασιλείας ἔφερεν εὐθὺς τὴν διχόνοιαν, καὶ ὁ Ἰουγούρθας ἔστειλε καὶ ἐφόνευσε τὸν Ἱέμψαλον εἰς τὸ παλάτιόν του. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἐδι-

αίρεσεν ὅλον τὸ βασίλειον· ἐμερίσθησαν οἱ μὲν εἰς τὸν πάμφοβον Ἀδέρβαλον, οἱ δὲ εἰς τὸν πάντολμον Ἰουγούρθαν. Τίποτε δὲν ἔλειπε διὰ νὰ νικήσῃ ἐντελέστατα ὁ Ἰουγούρθας.

Ὁ Ἀδέρβαλος δὲν ἴδεν ἄλλην σωτηρίαν εἰμὴ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ νὰ παρακαλέσῃ τὴν σύγκλητον εἰς ὑπεράσπισίν του. Ὁ Ἰουγούρθας ἔστειλεν εὐθὺς κατόπιν πρέσβεις νὰ δικαιολογήσῃ ὅσον ἦτο δυνατὸν τὴν ἀδικίαν του. Μὲ χρήματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐστερέωσε τῶν παλαιῶν γνωρίμων του τὴν φιλίαν καὶ ἀπέκτησε καὶ ἄλλων νέων, ἔπεισε τὴν σύγκλητον τόσον, ὥστ' ἔστειλαν δέκα πρέσβεις ἀρχηγὸν ἔχοντας τὸν ἐκ τῶν Γρακχείων ταραχῶν γνωστόν μας Ὀπίμιον εἰς τὴν Ἀφρικὴν νὰ διαιρέσουν τὸ βασίλειον μεταξὺ Ἰουγούρθα καὶ Ἀδερβάλου, ὁπότε ὁ Ἰουγούρθας ἔλαβε τὸ καλήτερον μέρος. Μόλις ἔφυγεν ἐκεῖθεν ἡ πρεσβεία, καὶ ὁ Ἰουγούρθας ὥρμησε κατὰ τοῦ ἀδυνάτου Ἀδερβάλου καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ κλεισθῇ εἰς τὴν Κίρταν. Εἰς μάτην οὗτος ἐπεκαλέσθη δύω φοραῖς τὴν Ῥωμαϊκὴν σύγκλητον εἰς προστασίαν του· εἰς μάτην ἐφάνησαν δύω φοραῖς Ῥωμαῖοι πρέσβεις. Ὁ Ἰουγούρθας ἐματαίωσεν ὅλας τὰς εἰς ὄφελος τοῦ Ἀδερβάλου προσπαθήσεις, καὶ εἰς τοῦτον τὸν δυστυχῆ δὲν ἔμεινεν ἄλλο εἰμὴ νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν ἐχθρόν του, ὅς τις παραβὰς τὸν ὁποῖον ἔδωκε λόγον τὸν ἐφόνευσεν (112).

Ἴσως καὶ τώρα οἱ δωροδοκημένοι φίλοι τοῦ Ἰουγούρθα ἤθελαν ὑπερισχύσειν πρὸς ὄφελός του εἰς τὴν σύγκλητον, ἐὰν ὁ δήμαρχος Μέμμιος δὲν ἐμπόδιζε τὴν ἐντροπὴν ταύτην. Φοβούμενοι λοιπὸν τὸν δῆμον καὶ ἐντρεπόμενοι ἡ σύγκλητος ἔστειλαν τὸν ὕπατον Λ. Καλπούρνιον Βηστίαν (111) μὲ στράτευμα εἰς τὴν Ἀφρικήν. καὶ εἶπαν εἰς τοὺς ἐλθόντας τώρα πρέσβεις τοῦ Ἰουγούρθα, ὅτι ἐὰν δὲν

ἦλθαν νὰ ἀναγγείλωσιν ἐντελῆ ὑποταγὴν τοῦ κυρίου των, νὰ ἀναχωρήσωσι παραυτα ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν φαινόμενον φοβερισμὸν ἤξευρεν ὁ Ἰουγούρθας νὰ καταπραΰνῃ. Ἠγόρασεν ἀπὸ τὸν φιλάργυρον ὕπατον, καὶ ἀπὸ τὸν ἰσχύοντα πολὺ εἰς τὴν σύγκλητον Σκαῦρον, τὸν ὁποῖον ἔλαβεν ὁ Καλπούρνιος μαζή του διὰ μεγαλητέραν του ἀσφάλειαν, μίαν εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας δὲν ἔχασε τὸ βασίλειόν του κατὰ τὴν πρώτην ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου, ἀλλ' ἔδωκε μόνον τριάκοντα ἐλέφαντας, μέγα πλῆθος ἵππων καὶ κτηνῶν, καὶ μετρίαν τινα ποσότητα ἀργυρίου. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐλέφαντας τούτους, τοὺς ἵππους κτλ. μαζὴ μὲ τοὺς αὐτομόλους του ἔλαβεν ὀπίσω μὲ δόλιον καὶ αἰσχρὸν τρόπον ἀπὸ τὸν ὕπαρχον, τὸν ὁποῖον ὁ ὕπατος εἶχεν ἀφήσειν εἰς τὸ στρατόπεδον ὅταν ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Ῥώμην.

Τὸ πρᾶγμα τοῦτο ἐπίκρανε τὸν δῆμον τῆς Ῥώμης καθ' ὑπερβολὴν, καὶ ὁ δήμαρχος Μέμμιος εἶπε τὰ ἐξ ἁμάξης κατὰ τῶν εὐγενῶν, καὶ ἐπρόβαλε νὰ φέρουν μὲ ὑποσχέσεις ἀληθινὰς καὶ βεβαίας τὸν Ἰουγούρθαν εἰς τὴν Ῥώμην διὰ νὰ καταδώσῃ αὐτὸς ἐκείνους, διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῶν ὁποίων ἀπεκότησε νὰ περιϋβρίσῃ τόσον αὐθαδῶς τὴν Ῥωμαϊκὴν μεγαλειότητα. Ἦλθεν ὁ Ἰουγούρθας κρύπτων τὴν βασιλικὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἀλαζονείαν του ὑποκάτω ταπεινῶν ἐνδυμάτων, μ' ὅλον ὅτι διὰ τὸ ἀργύριόν του καὶ διὰ τὴν τῶν δωροδοκημένων περὶ τῆς ἰδίας των ἀσφαλείας φροντίδα προήξευρεν ἤδη τὴν σωτηρίαν του. Ὅταν δὲ ἐφάνη ἔμπροσθεν τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ ὁ Μέμμιος τὸν ἐπαρακίνει νὰ φανερώσῃ τοὺς αἰτίους, ἐκβῆκεν ἄλλος δήμαρχος διεφθαρμένος μὲ ἀργύριον τοῦ Ἰουγούρθα καὶ τὸν ἀπηγόρευσε νὰ μὴ ἀποκριθῇ. Ἐλευθερωθεὶς οὕτως ἀπὸ τὸ παρὸν κακὸν, ἐτόλμησε παραυτα νέαν ἄλλην

κακουργίαν. Διὰ τοῦ ἀκολούθου του Βομίλκου ἐφόνευσεν ἕνα συγγενῆ του τὸν Μισσίβαν, ὅςτις παρακινηθεὶς ὑπό τινων εἶχεν ἐλθεῖν εἰς τὴν Ῥώμην διὰ νὰ ἐνεργήσῃ νὰ λάβῃ αὐτὸς τὸ βασίλειον τῆς Νομαδίας. Ὁ μὲν Βομίλκας διεσώθη ἀπὸ τὴν δικαίαν ποινὴν μὲ φυγὴν, ὁ δὲ Ἰουγούρθας, διὰ τὰς ὑποσχέσεις τῆς ἀσφαλείας του, ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν θαυμάζων καὶ αὐτὸς τὴν διαφθορὰν τῆς Ῥώμης, ἥτις, καθὼς εἶπεν ὁ αὐτὸς, ταχέως ἤθελε κυριευθῆν, ἐὰν μόνον εὑρίσκετο ἀγοραστής.

Τὸν ἠκολούθησε μὲν παραυτα Ῥωμαϊκὸς στρατὸς **(110)**, ἡ δὲ ἄμυνα δὲν τοῦ ἦτο δύσκολος· ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ, ὁ ὕπατος Ἀλβῖνος, εἴτε ἀπατώμενος ἀπὸ τὴν δολιότητα τοῦ Ἰουγούρθα εἰς τὰς παρατάξεις καὶ εἰς τὰς συμβιβάσεις, εἴτε, ὡς λέγουσι τινὲς, δωροδοκημένος τακτικῶς, δὲν ἔκαμε κἀνὲν σπουδαῖον κίνημα· καὶ ὁ ἀδελφός του Αὖλος, τὸν ὁποῖον ἀφῆκεν εἰς τὸ στράτευμα ἀναχωρήσας αὐτὸς εἰς τὴν Ῥώμην, ἐκ κενοδοξίας καὶ φιλαρπαγίας ἐπεχείρησεν ἐκστρατείαν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸν ἐστενοχώρησε τόσον ὁ Ἰουγούρθας διὰ δόλου καὶ ἀνδρίας, ὥστε διὰ συνθήκης ἀτίμου ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν Νομαδίαν. Ἡ ἀτιμία αὕτη ἦτο μεγαλητέρα παρὰ νὰ μὴ παροργίσῃ γενικῶς ὅλους τοὺς Ῥωμαίους. Ἀπέῤῥιψαν τὴν συνθήκην ὡς γενομένην χωρὶς γνώμην τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου, καὶ ἐδιώρισαν τὸν τοῦ ἐπομένου ἔτους **(109)** ὕπατον Μέτελλον, νὰ ἐκδικήσῃ τοῦτο τὸ ὄνειδος. Ὁ Μέτελλος ἦτο μὲν εἷς ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς, καὶ ἴσως ὁ ὑπερηφανώτατος πάντων· ἀλλὰ φρόνημα ὑψηλὸν καὶ αἴσθημα τῆς ἀξίας τῆς πατρίδος του τὸν ἔκαμναν ἱκανὸν νὰ τελειώσῃ ἐνδόξως τὸν ἐπονείδιστον τοῦτον πόλεμον. Δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ σώσῃ τὴν τιμὴν τῆς εὐγενείας. Ὁ Δήμαρχος Γ. Μαμίλιος Λιμετανὸς ἔσυρεν εἰς τὸ κριτήριον τοὺς ὑπόπτους ὅτι ἐπώλησαν εἰς τὸν ἐχθρὸν τὴν τιμὴν τῆς πατρίδος. Ἡ ἐξέτασις αὕτη ἔγεινεν ἀπὸ τοὺς νέους δικαστὰς ἐκ τοῦ ἱππικοῦ τάγματος κατὰ τὸν νόμον τοῦ Γράκχου δύω ἔτη μὲ σφοδρότητα, ἥτις σαφηνίζει τὴν ὑπὸ τῆς τῶν εὐγενῶν ἀλαζονείας διεγερθεῖσαν ἐμπάθειαν τοῦ δήμου, καὶ μὲ αὐστηρότητα, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξωρίσθησαν τέσσαρες ὑπατικοὶ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Ὀπίμιος, καὶ, τὸ μέχρι τοῦδε ἀνήκουστον, εἷς ἀρχιερεὺς, ὁ Σουλπίκιος Γάλβας, ὥστ' ἐνίκησεν ἐντελῶς ὁ δῆμος τοὺς μὲ τὸν τρόπον τοῦτον καταταπεινωθέντας εὐγενεῖς.

Ἡ ἐνέργεια τῆς νίκης ταύτης ἐφάνη καὶ εἰς τὴν τύχην τοῦ Μετέλλου, ὅςτις εἶχεν ἤδη ἀρχίσειν εὐτυχῶς τὸν εἰς τὴν Ἀφρικὴν πόλεμόν του, καὶ ἤλπιζε καὶ εὐτυχῶς νὰ τὸν τελειώσῃ. Μὲ τὴν σταθερότητα καὶ φρόνησίν του ἐθραύσθησαν ὅλαι αἱ τοῦ Ἰουγούρθα καὶ πολεμικαὶ καὶ πολιτικαὶ παγίδες. Ὁ Μέτελλος ἐκυρίευσε πολλὰς ἐξαιρέτους πόλεις, καὶ κατηρήμαξε τὴν χώραν τόσον, ὥστε ὁ Ἰουγούρθας ἠναγκάσθη νὰ προβάλῃ συνθήκας εἰρηνοποιούς. Ὁ Μέτελλος ἐζήτησε μεγάλην ποσότητα ἀργυρίου, μέγα πλῆθος ὅπλων καὶ ἵππων, καὶ ἔλαβε τὰ ζητηθέντα. Ἀφοῦ τὸν ἐγύμνωσεν οὕτω, τὸν ἐζήτησε νὰ ἔλθῃ προσωπικῶς εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον. Ἐφοβήθη τώρα ὁ Ἰουγούρθας τὸν ἔσχατον κίνδυνον, καὶ ἐπροτίμησε νὰ ἀνανεώσῃ, ἂν καὶ δυστυχὴς, τὸν πόλεμον. Ἀλλ' αἱ ἴδιαι καὶ πλησιόχωροι δυνάμεις του ἐξέλιπαν εὐθύς· κατέφυγεν εἰς τὰς μεσημβρινὰς ἐρημίας τῆς χώρας του· ὥπλισε τοὺς ἀγρίους Γαιτούλους, καὶ παρέλαβε βοηθὸν τὸν γαμβρόν του Βόκχον, βασιλέα τῆς Μαυρουσίας. Μὲ τὰς τούτου δυνάμεις ἐνισχυθεὶς ἀντιπαρετάχθη πάλιν ἐναντίον τοῦ Μετέλλου.

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Μέτελλος ἐσκέπτετο τὰ μέσα νὰ

πολεμήσῃ προσφυέστατα τὸν νέον τοῦτον ἐχθρὸν, ἔμαθεν ὅτι ἤρχετο ἄλλος νὰ παραλάβῃ τὸ ἔργον του. Οὗτος ἦτο ὁ Μάριος, τὸν ὁποῖον ἡ κατάστασις τῆς πολιτείας τὸν ἐπροσκάλεσεν εἰς μεγάλα ἀνδραγαθήματα. Ἦτο γεννημένος εἰς τὴν Ἄρπιναν, πόλιν, ἥτις εἶχε τὸ δίκαιον νὰ εἶναι οἱ κάτοικοί της πολῖται Ῥωμαῖοι, καὶ ἐκατάγετο ἀπὸ πτωχὴν καὶ ἀνώνυμον γενεάν. Στερημένος τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, ἥτις ἐστόλιζε τοὺς τότε εὐγενεῖς Ῥωμαίους, ἦτο πλήρης ὑγιοῦς νοός, τραχείας δυνάμεως καὶ ἀρχαϊκῆς στυφότητος (Πλούτ. Γ. Μάρ. 2.)· εἰς τὰ στρατιωτικὰ καὶ πολεμικὰ *) εἶχεν ἐξαιρέτους γνώσεις, καὶ ἔκαμε καὶ αὐτὸς ἰδίας του ἐφευρέσεις. Μὲ πολλοὺς ἀγῶνας καὶ κόπους κατὰ τῶν ἐνδόξων Ῥωμαίων ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ τὸν βαθμὸν τῆς πραιτωρίας, καὶ τὸν ἔλειπε μόνον ἡ ὑπατεία, ἡ ὁποία, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Σαλουστίου, ὡς ἰδιόκτητόν τι περιεφέρετο ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα μόνον μεταξὺ τῶν εὐγενῶν λεγομένων Ῥωμαίων. Ἀλλ' ἡ διάθεσις τοῦ Ῥωμαίου δήμου ἐφαίνετο τώρα χαριστικὴ εἰς τοιοῦτον ἐγχείρημα, καὶ ὁ Μάριος ὑποστράτηγος ὢν τοῦ Μετέλλου ἀπεφάσισε νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Ῥώμην νὰ σπουδαρχήσῃ τὴν ὑψηλὴν ταύτην ἀρχήν. Ὁ Μέτελλος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ ἀναχωρήσῃ, ἔμεινεν ἐκστατικὸς ἀκούσας τὸν σκοπόν του, καὶ τὸν ἐσυμβούλευσε φιλικῶς νὰ μὴ ὑπερπηδήσῃ τὰ ὅριά του· ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος ἐπέμενε, τοῦ εἶπε μὲ καταφρονητικὴν χλεύην. „Τί σπεύδεις τόσον. Δὲν εὐχαριστεῖσαι, ἂν συνυπατεύσῃς μὲ τὸν υἱόν μου;" (Πλούτ. Γ. Μάρ. 8.) Ὁ υἱός του ἦτο εἴκοσι δύω ἐτῶν, καὶ ἡ νόμιμος

*) Ὁ μέγας Σκιπίων Αἰμιλιανὸς τοῦ εἶχε δώσειν κολακευτικωτάτην μαρτυρίαν. Ὅταν πρὸ τῆς Νομαντίας ἔπεσε λόγος μίαν φοράν, ὅτι μετὰ τὸν θάνατόν του κανεὶς δὲν ἤθελεν ἀναπληρώσειν τὸν τόπον του, ἐκτύπησε τὸν Μάριον εἰς τὸν ὦμον λέγων: Οὗτος! (Πλούτ. Γ. Μάρ. 3.).

ἡλικία τοῦ ὑπάτου τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος. Ἐκ τούτου παροξυνθεὶς ὁ Μάριος ἔσπευδε πρὸς τὸν σκοπόν του σφοδρότερα. Οἰκειώθη τοὺς στρατιώτας μὲ καλὴν μεταχείρισιν· εἰς τοὺς πραγματευτὰς, οἱ ὁποῖοι ἐστέναζαν περὶ εἰρήνης, ὑπεσχέθη ταχεῖαν τελείωσιν τοῦ πολέμου, τὸν ὁποῖον ἐμάκρυνεν ὁ Μέτελλος ἐκ δοξομανίας, οἱ Ῥωμαῖοι ἱππεῖς, καταφρονηθέντες εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Μαρίου, ἐσυνήργουν καὶ αὐτοὶ τὴν ἐπιθυμίαν του. Ὅλοι οὗτοι δι' ἐπιστολῶν ἐπροτίμων τὸν Μάριον ἀπὸ τὸν Μέτελλον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ οὗτος δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπίμονον θέλησίν του· ὑπῆγεν ὁ Μάριος εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐκλέχθη ἀπὸ τὸν δῆμον ὕπατος, καὶ χωρὶς τὴν θέλησιν τῆς συγκλήτου, ἥτις ἐδιώριζε καὶ τὸ τρίτον ἔτος στρατηγὸν τὸν Μέτελλον, διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου, ἐδόθη εἰς τὸν Μάριον ἡ κυβέρνησις τοῦ τῆς Ἀφρικῆς πολέμου.

Ὁ Μάριος ἐλθὼν καὶ μὲ ἄλλα στρατεύματα, ἤρχισε τὸ ἔργον του μὲ ἀνήσυχον δραστηριότητα (107). Ἐκτύπησε καὶ κατεδίωκε τὸν οὐδέποτε τακτικῶς ποῦποτε βασταχθέντα Ἰουγούρθαν· καὶ ἐπειδὴ ἴδεν ὅτι τοῦτο δὲν ἔφερνεν εἰς τὸν σκοπὸν, ἐκαταγίνετο νὰ κυριεύῃ μίαν πόλιν τῆς Νομαδίας μετὰ τὴν ἄλλην. Ἐτόλμησε δὲ νὰ εἰσχωρήσῃ καὶ εἰς τὴν μεσημβρινωτάτην, ἄνυδρον, φαρμακερῶν ὄφεων πλήρη χώραν μὲ τόλμην τινὰ, ἥτις, ἐπειδὴ εὐτύχει πανταχοῦ, ἐφαίνετο ὑπερανθρώπινός τις ἀνδρία βοηθουμένη οὐρανόθεν. Οἱ στρατιῶται ὑπέφεραν ὅλα τὰ δεινὰ, ἐπειδὴ ὁ στρατηγός των συμμετελάμβανε πάντα κίνδυνον καὶ πᾶσαν κακοπάθειαν.

Εἰς τὸ στράτευμα τοῦ Μαρίου ἦτο τότε ταμίας ὁ μετέπειτα περίφημος ἐχθρός του Λ. Κορνήλιος Σύλλας. Ἐκατάγετο ἀπὸ παλαιὸν πατρικίων

γένος, καὶ κατὰ τοῦτο καθὼς κατὰ πάντα ἦτο ὅλον τὸ ἐναντίον τοῦ Μαρίου. Σαλούστιος, ὁ ἀξιόλογος ἱστορητὴς τοῦ Ἰουγουρθικοῦ πολέμου, μᾶς ζωγραφεῖ τὸν Σύλλαν οὕτως: „Ὁ Σύλλες ἦτο ἐπίσης διδαγμένος ἀκριβῶς καὶ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν παιδείαν· μέγας εἰς τὸν νοῦν· ἐπιῤῥεπὴς εἰς τὰς ἡδονὰς, ἐπιῤῥεπέστερος εἰς τὸ κλέος. Τρυφῶν εἰς τὴν ἀργίαν του, δὲν ἐμποδίζετο ὑπὸ τῆς ἡδονῆς ἀπὸ τὰς ἀσχολίας του. Ἦτο εὔγλωττος, δόλιος, ἡδὺς εἰς τοὺς φίλους· ἱκανὸς νὰ κρύπτῃ τὴν γνώμην του, δαπανηρὸς εἰς πολλὰ, καὶ μάλιστα εἰς τὸ ἀργύριον· καθ' ὑπερβολὴν εὐτυχὴς, ἀλλ' οὐδέποτε πρὸ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου παρ' ἀξίαν· ὥστε ἐμπορεῖ τις νὰ ἀπορήσῃ, ἂν ἡ δύναμις ἢ ἡ τύχη του ἦτο μεγαλητέρα." — Ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ἦτο πάντῃ ἄπειρος τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου ἐπρόκοψε θαυμασίως. Ἐν ταυτῷ δὲ ἐπεμελεῖτο μὲ ὅλους τοὺς τρόπους νὰ ἕλκῃ πάντας εἰς τὴν ἀγάπην του.

Αἱ πρόοδοι τοῦ Μαρίου ἔκαμαν τὸν Βόκχον νὰ τρέμῃ περὶ τῆς ἰδίας του ἀσφαλείας καὶ τῆς τοῦ βασιλείου του. Ἤρχισε νὰ διαπρεσβεύεται πρὸς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Μάριον νὰ τοῦ στείλῃ πιστόν τινα, μὲ τὸν ὁποῖον ἠδύνατο νὰ συμβουλευθῇ περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων. Ὁ Μάριος ἔκλεξεν εἰς τοῦτο τὸν Σύλλαν (Πλούτ. Γ. Μάρ. 10.), καὶ ὁ Σύλλας ἐκατάφερε τὸν ἀμφίγνωμον Βόκχον εἰς τὸ νὰ τοῦ παραδώσῃ τελευταῖον τὸν Ἰουγούρθαν, τὸν ὁποῖον εἶχε δελεάσειν καὶ λάβειν εἰς τὰς χεῖρας του (106). Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἐτελείωσεν ὁ πόλεμος, καὶ ὁ Ἰουγούρθας ἀπήλαυσε τελευταῖον τὸν μισθὸν τῶν κακουργημάτων του. Μεσοπαράφρων ἤδη ἐπροπορεύθη τοῦ θριαμβεύσαντος Μαρίου· ἀφοῦ παρῆλθεν ἡ πομπὴ, ἐῤῥίφθη εἰς ὑπόγειον δεσμωτήριον. Φερόμενον δὲ ἐκεῖ τὸν ἐξέδυσεν ὁ λαὸς καθ' ὁδὸν τὰ

ἱμάτια, καὶ τοῦ ἔκοψαν τὰ λοβία τῶν αὐτίων διὰ νὰ λάβουν τὰ χρυσᾶ του ἐνώτια. Ἕξ ἡμέρας ἀφοῦ ἐβάλθη εἰς τὴν φυλακὴν, ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν πεῖναν (Πλούτ. Γ. Μάρ. 12.).

Ὁ Μάριος ἐφύλαξε τὸν λόγον του, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἐτελείωσε τὸν πόλεμον· ἀλλὰ τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα τῆς εὐγενείας τοῦ ἐσμίκρυνε τοῦτο τὸ ὄνομα, ἐπειδὴ ἡ ἐπικίνδυνος συμβίβασις μὲ τὸν Βόκχον εὐτύχησε μόνον διὰ τῆς τόλμης καὶ ἐπιτηδειότητος τοῦ Σύλλα. Τοῦτον τὸν οἰκεῖον του ἐπῄνουν ὡς ἀληθινὸν τελειωτὴν τοῦ πολέμου, καὶ οὕτω τὸν ἀνέδειχναν εἰς τὸ μέλλον πολέμιον τοῦ Μαρίου. Ἀλλ' ὅμως πρὶν ἀντιπαραταχθῶσιν οἱ πολῖται κατ' ἀλλήλων διῃρημένοι εἰς δύω καὶ στρατηγούμενοι ἀπὸ τοὺς δύω τούτους ἄνδρας, ἔδωκεν ἡ τύχη εἰς τὸν Μάριον τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὴν δόξαν τοῦ ὅτι ἔσωσεν ὅλους, καὶ τατὰ τοῦτο τὸν ἀνέδειξεν ὑψηλότερον τοῦ ἐχθροῦ του.

41. Κίμβροι καὶ Τεύτονες.

(113 — 101 πρ. Χρ.)
(641 — 653 κτ. Ῥ.)

Ἡ μεγάλη σειρὰ τῶν Ἄλπεων, αἱ ὁποῖαι κεῖνται ὡς τόξον ἐντεταμένον περὶ τὴν βόρειον Ἰταλίαν, καὶ τὴν ἀποχωρίζουν ὡς ἂν τεῖχος ἀπὸ τοὺς τότε ἀκόμη ἀγρίους τόπους καὶ λαοὺς, ἤρχισε κατ' ὀλίγον νὰ ἀνοίγῃ τὰς διόδους της. Οἱ Ῥωμαῖοι εἶχαν ἤδη εἰσχωρήσειν κατὰ μέρος εἰς τοὺς λαοὺς τῶν νοτίων καὶ ἀνατολικῶν κοιλάδων καὶ κρημνῶν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἰδίας ἑαυτῶν χώρας· κατ' ἄλλο δὲ μέρος πρὸς δυσμὰς εἶχαν περάσειν ὑπεράνω τοῦ ὄρους διὰ νὰ ἐκτείνωσι τὴν δυναστείαν των καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, καθὼς ἴδαμεν ἀνωτέρω (σελ. 60). Τώρα ὅμως ἐφοβέριζαν ἄγριοι λαοὶ νὰ εἰσβάλλωσιν εἰς τὴν

πολυτελῆ Ἰταλίαν μὲ μανιώδη ἀνδρίαν, μὲ ἀσυνήθιστα ὅπλα, καὶ πολλοὶ τὸ πλῆθος, ἐπειδὴ, κατὰ τὸν Πλούταρχον (Γ. Μάρ. 11.), ὁπλοφόροι μόνον ἦσαν τριακόσιαι χιλιάδες, καὶ ἔτι περισσότερον πλῆθος γυναικῶν, παιδίων καὶ ἀπολέμων. Κίμβροι καὶ Τεύτονες ὠνομάζοντο· ἦσαν ἐκ Γερμανικοῦ γένους, ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἤξευραν πόθεν ἤρχοντο κυρίως. Ἐφάνησαν κατὰ πρῶτον οἱ Κίμβροι εἰς τὰς κοιλάδας τῶν ἀνατολικῶν Ἄλπεων. Ὁ ὕπατος Γν. Παπίριος Κάρβων ἐκ τῆς Ἀκυληΐας διαβὰς τὰς Κορινθιακὰς Ἄλπεις τοὺς συνήντησεν εἰς τὴν Νορηΐαν *), καὶ ἐνικήθη κατὰ κράτος (113).

Μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἠκούσθησαν πλέον οἱ Κίμβροι ἕως τοῦ 109 ἔτους, ὁπότε ἐφάνησαν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἐζήτουν χώραν νὰ κατοικήσωσιν. Ἐστράτευσε τώρα κατ' αὐτῶν ὁ ὕπατος Μ. Ἰούνιος Σιλανὸς καὶ ἐνικήθη. Μετὰ δύω ἔτη (107) ἀνέλαβεν ὁ ὕπατος Λ. Κάσσιος Λογγῖνος τὸ νὰ πολεμήσῃ τοὺς Τιγυρινοὺς (ἐκ τῆς σημερινῆς Ζυρίχου), οἵτινες εἶχαν ἑνωθῆν μὲ τοὺς Κίμβρους, ἀλλ' ἐνικήθη καὶ αὐτὸς καὶ ἐσκοτώθη· ὁ δὲ ὑποστράτηγός του ἠναγκάσθη νὰ σώσῃ τὴν ζωήν του ἐξαγοράζων αὐτὴν μὲ τὴν ἐντροπὴν τῆς ὑφερπύσεως ὑποκάτω τοῦ ζυγοῦ. Τρομερωτάτην ὅμως καταστροφὴν ἔπαθαν οἱ Ῥωμαῖοι (105) στρατηγούμενοι ἀπὸ τὸν ὕπατον Γν. Μάλλιον, ἄνθρωπον χωρὶς πνεῦμα καὶ χωρὶς ἀρετὴν, καὶ τὸν ἀνθύπατον Καιπίωνα, ὅς τις διαρπάσας αἰσχρῶς τοὺς θησαυροὺς τῶν ναῶν τῆς Τολώσσης ἐμισήθη ὑπὸ πάντων **). Καὶ οἱ δύω στρατοὶ, τῶν ὁποίων προσέτι ἦσαν οἱ ἡγεμόνες ἀσύμφωνοι, ὀγδοήκοντα χιλιάδας στρατιωτῶν περιέχοντες πλὴν ὀλίγων φυγάδων, κατεκομματιάσθησαν, καὶ τὰ

*) Ὁ Μάννερτος τὴν θέλει εἰς τὸν τόπον τῆς σημερινῆς Νεϋμαρκίας εἰς τὴν Στειρίαν.

**) Ἐπιστρέψας ἐτιμωρήθη μὲ τὴν δήμευσιν τῶν κτημάτων του, τὸ ὁποῖον, ὡς φαίνεται εἰς τὴν ἐπιτομὴν τοῦ Λιβίου LXVII. δὲν ἐσυνέβη μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν βασιλέων.

στρατόπεδα ἐκυριεύθησαν. Τί ἔμενε πλέον νὰ φοβῶνται, παρὰ νὰ ἴδωσι τοὺς τρομεροὺς τούτους ἐχθροὺς ὁρμῶντας κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν Ῥώμην; Ἀλλὰ δὲν εἶχε φθάσειν ἀκόμη ὁ καιρὸς, ὁπότε ἔμελλε νὰ γείνῃ λάφυρον τῶν Γερμανῶν ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐπικράτεια.

Κατὰ τοῦτον τὸν κίνδυνον διεύθυνεν ὁ δῆμος τὰ βλέμματα εἰς τὸν Μάριον, ὅς τις ἀκόμη ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν Ἀφρικὴν διατάσσων τὸ Νομαδικὸν βασίλειον. Κατὰ δύω νόμων, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν ἀπηγύρευε νὰ μὴ ἐκλέγεται ὕπατος μὴ ὢν εἰς τὴν Ῥώμην, ὁ δὲ νὰ μὴ ὑπατεύῃ κἀνεὶς τὸ δεύτερον ἐντὸς δεκαετίας, τοῦ ἐδόθη ἡ ὑπατεία. Καὶ ὄχι μόνον ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πόλεμος οὗτος ἐπολυχρόνησε, τὸ μὲν διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ λαοῦ, τὸ δὲ διότι ἦτο ἀναγκαῖος τοιοῦτος στρατηγὸς ἔμεινε — πρᾶγμα ἀνήκουστον ἕως τώρα — ὕπατος τέσσαρα ἔτη (Πλούτ. Γ. Μάρ. 12. 14.) κατὰ συνέχειαν (104 — 101).

Ἦτο δὲ ὁ Μάριος τῳόντι ἀνὴρ, ὅς τις ἠδύνατο νὰ ἐμπνεύσῃ φόβον μὲν εἰς τοὺς ἀγρίους, θάῤῥος δὲ εἰς τὸν δειλιάσαντα στρατόν. Ἡ σωματικὴ ῥωμαλαιότης του, τὸ ἄγριον πρόσωπόν του, ἡ ἀκάματος ἐνέργειά του, καὶ ἡ στυφότης τῶν ἠθῶν του ἐνεθουσίασαν τοὺς στρατιώτας. Εἰς δὲ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ, ὅπου ἡ ἄμετρος φιλοδοξία του δὲν τὸν ἄφινε νὰ ἀτακτήσῃ οὐδὲ τὸ παραμικρὸν, ἐδείχθη ὡς ἀνὴρ εὐθὺς καὶ φιλοδίκαιος.

Εἰς δὲ τοῦτο τὸ μεταξὺ οἱ ἐχθροὶ ἀντὶ τῆς Ἰταλίας ὥρμησαν εἰς τὴν Ἱσπανίαν, καὶ ὁ Μάριος κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἐγύμνασε καὶ ἐσκλήρυνε τοὺς στρατιώτας του μὲ ὅλην τὴν πολεμικὴν αὐστηρότητα. Μόνον κατὰ τὸ τρίτον ἔτος (102) συνηντήθη μὲ τοὺς Τεύτονας εἰς τὴν μεσημβρινὴν Γαλλίαν· Οἱ Κίμβροι εἶχαν ἀποχωρισθῆν ἀπ' αὐτοὺς διὰ νὰ ὑπάγουν διὰ τῆς Γερμανίας εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ὁ Μάριος ἐχαρακώθη εἰς στερεὸν στρατόπεδον πλησίον τοῦ Ῥοδανοῦ, καὶ ἔμενεν ἐκεῖ ἀργὸς ἕως οὗ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι στρατιῶται ἠγανάκτησαν ἐναντίον του (Πλούτ. Γ. Μάρ. 15. 16.). Ἀλλὰ μὲ σοφίαν ἐμπόδισεν ὁ στρατηγὸς τὴν ἀκόμη ἄκαιρον ἐπιθυμίαν των εἰς μάχην, καὶ ἠρκεῖτο νὰ συνειθίζῃ τὰς λεγεῶνας εἰς τὴν τρομερὰν ὄψιν τῶν βαρβάρων, οἵτινες περιεκύκλοναν τὸ στρατόπεδον καὶ ἔκραζαν ἔξω τοὺς Ῥωμαίους μὲ ὕβρεις εἰς ἀγῶνα. Τελευταῖον ἐκουράσθησαν οἱ Τεύτονες, καὶ πορευόμενοι ἔμπροσθεν τοῦ στρατοπέδου του, ἐκίνησαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Μάριος τοὺς ἠκολούθει κατὰ πόδας ἀπὸ ἀνασταθμοῦ εἰς ἀνασταθμόν. Τελευταῖον εἰς τὰς Ἀκούας Σεξτίας (τὴν σήμερον Aix τῆς Provence) ἀπεφάσισε νὰ ἐμβῇ εἰς μάχην. Τὴν πρώτην ἡμέραν ἐνικήθησαν ἐντελῶς οἱ Ἄμβρωνες, λαὸς σύμμαχος τῶν Τευτόνων. Οἱ καταδιώκοντες Ῥωμαῖοι, οἵτινες ἐφέροντο ἐξ ἐφόδου εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἐχθρῶν, ἴδαν τώρα νεοφανὲς θέαμα· αἱ γυναῖκες τῶν Ἀμβρώνων ὡπλισμέναι μὲ πελέκεις καὶ ξίφη ἐκτύπουν ἐδῶ μὲν τοὺς ἐχθρούς, ἐκεῖ δὲ τοὺς φεύγοντας οἰκείους των· μὲ τὰ ξίφη ἐπολέμουν ἀνικήτως τοὺς Ῥωμαίους ἕως θανάτου (Πλούτ. Γ. Μάρ. 18. 19). Ἀλλὰ κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν δὲν ἔγεινε κρίσις τοῦ ἀγῶνος. Οἱ Τεύτονες δὲν εἶχαν μεθέξειν ἀπὸ τὸν ἀγῶνα, καὶ τὰ τρομερά των πολεμικὰ βρυχήματα, τὰ ὁποῖα ἔκαμναν ὅλην τὴν νύκτα, ἠχολόγουν φρικτῶς εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον. Ἡ ἐφεξῆς ὅμως ἡμέρα ἔδωκεν εἰς τὸν ὑπέροχον νοῦν τῶν Ῥωμαίων ἐντελῆ νίκην κατὰ τῶν πολεμικῶν καὶ θαῤῥαλέων, ἀλλ' ὠμῶν καὶ ἀπανθρώπων βαρβάρων. Οἱ φονευμένοι λέγονται τόσον πολλοί, ὥστε οἱ Μασσαλιῶται ἔφρασσαν τοὺς ἀμπελῶνας μὲ τὰ κόκκαλά των, καὶ τὰ χωράφια ἀπὸ τὴν σῆψιν τῶν νεκρῶν ἔδωκαν τὸ ἐφεξῆς θέρος μέγα πλῆθος γεννημάτων.

Κατὰ δὲ τὸ ἐφεξῆς ἔτος (101) ἐσπρώχθη εἰς τὰ ὀπίσω ἀπὸ τὴν ἄνω Ἰταλίαν ὁ ἀνθύπατος Κ. Λουτάτιος Κάτλος ὑπὸ τῶν τὰς Ἄλπεις διαβάντων Κίμβρων. Ὁ Μάριος μὲ τὸ στράτευμά του ὑπῆγεν εἰς βοήθειαν τοῦ Κάτλου· οἱ Ῥωμαῖοι ἠριθμοῦντο ὅλοι ὁμοῦ πεντήκοντα πέντε χιλιάδες. Εἰς τὰς ζεστὰς ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου συνέβη ἡ μάχη, ὄχι μακρὰν τῆς Βερώνης, ἐναντίον ἀναριθμήτου πλήθους τῶν βαρβάρων. Πολλὴν ὥραν ἦτο ἀμφίβολος ἡ κρίσις, τελευταῖον ἐνίκησαν οἱ Ῥωμαῖοι· ὅλον τὸ ἔθνος τῶν Κίμβρων λέγουν ὅτι ἐξωλοθρεύθη κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν. Καὶ ἐδῶ δὲ τελευταῖον ἔλαβαν μετοχὴν τοῦ ἀγῶνος αἱ γυναῖκες, καὶ ὅταν ἐχάθη πᾶσα ἐλπίς, ἐφόνευσαν καὶ ἑαυτὰς καὶ τοὺς οἰκείους των (Πλούτ. Γ. Μάρ. 27.). Οἱ Ῥωμαῖοι ἠγωνίσθησαν εἰς ταύτην τὴν μάχην, ὡς λέγει μέγας τις ἱστοριογράφος *), ὄχι μόνον ὑπὲρ τῆς δόξης καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος των, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν νόμων, ἠθῶν, τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν τοῦ νοτίου κόσμου, καὶ ὑπὲρ παντὸς μεγάλου καὶ ἀγαθοῦ, ὅ,τι ἔλαβεν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἡ Ῥώμη, καὶ μετέβη ἀπὸ τῆς Ῥώμης εἰς τὴν ἄλλην Εὐρώπην. Ὅταν διεκωδωνίσθη ἡ ἀγγελία τῆς μεγάλης νίκης τοῦ Μαρίου εἰς τὴν Ῥώμην, εἰς τὰς τραπέζας ἐπροσφέρθησαν σπονδαὶ εἰς αὐτὸν ὡς εἰς ἀθάνατον θεόν· ὁ δῆμος τὸν ὠνόμασε τρίτον κτίστην τῆς Ῥώμης, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ὑπερήφανοι ἐχθροί του ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμολογήσωσιν, ὅτι αὐτὸς ἔσωσε τὴν πολιτείαν (Πλούτ. Γ. Μάρ. 27.).

Εἰς τὸν καιρὸν τοῦ πολέμου τούτου ἐξεῤῥάγη καὶ δευτέρα τῶν δούλων ἐπανάστασις καθ' ὑπερβολὴν ἐπικίνδυνος εἰς τὴν Σικελίαν. Οἱ ἐπαναστάται ἀνηγόρευσαν βασιλέα των Σάλβιόν τινα, ὅς τις ὀνομάσας ἑαυτὸν Τρύφωνα, περιεκυκλώθη μὲ ὅλα τὰ παράσημα τῆς βασιλικῆς ἀξίας, καὶ

*) Ἰωάννης Μύλλερος.

ἔκαμεν ὅλας τὰς διαταγὰς τακτικῆς κυριαρχίας. Κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος ταύτης τῆς ἐπαναστάσεως εὐτύχησε νὰ τὴν ἀφανίσῃ ἐντελῶς ὁ ὕπατος Μ. Ἀκύλιος (101).

42. Νέοι ἀναβρασμοὶ εἰς τὴν Ῥώμην.

(100 — 92 πρ. Χρ.)
(654 — 662 κτίσ. Ῥ.)

Μόλις ἐσώθη ἡ πολιτεία ἀπὸ τοὺς ἐπικινδυνοτάτους ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς, καὶ παρευθὺς ἀνεφάνησαν μὲ νέαν σφοδρότητα οἱ ἐσωτερικοὶ στασιασμοὶ, οἱ ὁποῖοι εἶχαν καθησυχάσειν εἰς τὸν καιρὸν τῶν κινδύνων ἐκείνων, καὶ ἀνεπτύχθη πάλιν ἀγὼν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπαρουσιάσθη στασιάρχης καὶ ἀδιάλλακτος ἐχθρὸς τῆς εὐγενείας ὁ Μάριος μὲ ἀμφίβολον φήμην. Διότι ὑπάτευσε τὸ ἕκτον (100) δι' ἀργυρίου, τὸ ὁποῖον ἐξώδευε πλουσίως, καὶ διὰ τοῦ δήμου, ὅς τις ἦτο ἔκδοτος εἰς αὐτὸν τὸν νικητὴν τῶν βαρβάρων, καὶ ἤλπιζε παρ' αὐτοῦ προστασίαν κατὰ τῶν ἀρίστων, ἐπειδὴ ὁ κίνδυνος, ὅς τις ηὔξανεν ἀπὸ τὴν συνήθειαν τοῦ νὰ κυριεύῃ εἷς ἀνὴρ, ἐλησμονήθη ἐκ τῆς τῶν παθῶν θερμότητος. Καθεὶς ἤθελε μόνον νὰ κρημνίσῃ τοὺς ἐναντίους του. Τὸ πρῶτον θῦμα, τὸ ὁποῖον ἐζήτει τώρα ἡ νικῶσα φατρία, ἦτο ὁ Μέτελλος, τοῦ ὁποίου ἡ πτῶσις ἔμελλε νὰ ταπεινώσῃ μὲν ὅλην τὴν εὐγένειαν, νὰ ἀναπαύσῃ δὲ τὰ πάθη τοῦ Μαρίου. Οὗτος δὲ ἠνώθη μὲ τὸν στρατηγὸν Γλαυκίαν διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον, καὶ μὲ τὸν δήμαρχον Σατορνῖνον *), τὸν ὁποῖον ὁ Μέτελλος τιμη-

*) Ὁ Σατορνῖνος εἶχε δείξειν ἤδη τὸ βιαστικόν πνεῦμα του ὅταν ἐσπουδάρχει νὰ γείνῃ δήμαρχος. Διότι ἀφοῦ ἐκλέχθησαν ἤδη ἐννέα δήμαρχοι, καὶ ὁ δέκατος τόπος ἐκινδύνευε νὰ κρατηθῇ ἀπὸ Νώνιον τινὰ, ἔβαλε καὶ τὸν ἐσκότωσαν χωρὶς ἀργοπορίαν (Πλούτ. Γ. Μάρ. 29. Ἀππιαν. Ἐμφυλ. Α', 32.).

τῆς ὢν ἐλύπησεν ἀποδιώξας αὐτὸν ἀπὸ τὴν σύγκλητον.

Ὁ Σατορνῖνος ἐπρόβαλε τώρα νόμους, οἱ ὁποῖοι ἔμελλαν νὰ ἑλκύσουν τὸν δῆμον, καὶ πρὸς χάριν αὐτοῦ ἐφοβέριζαν τὸν ὄλεθρον τῆς συγκλήτου, ἥτις ἦτο ὠφέλιμον καὶ σωτηριῶδες ἀντισήκωμα. Ἐπρόβαλε: Νὰ δίδεται δωρεὰν ὁ σῖτος εἰς τὸν δῆμον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξηντλεῖτο τὸ εἰς ὑπεράσπισιν τῆς συγκλήτου ἀναγκαῖον κοινὸν ταμιεῖον· νέους νόμους ἀγρῶν, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐδίδοντο εἰς τοὺς πτωχοὺς πολίτας ἀγροὶ Γαλατικοὶ, ἐκ τῶν ὁποίων εἶχαν ἐκδιώξειν οἱ Κίμβροι τοὺς προτέρους κτήτοράς των· οἱ ἀπόμαχοι νὰ λαμβάνουν κτήματα εἰς τὴν Ἀφρικήν· νὰ σταλθοῦν ἀποικίαι εἰς τὴν Σικελίαν, Ἀχαΐαν, Μακεδονίαν· καὶ διὰ πᾶσαν μίαν ἐκ τούτων νὰ διορίσῃ ὁ Μάριος τρεῖς πολίτας.

Πρὸς ἀποφυγὴν πάσης ἐνδεχομένης ἐμποδίσεως τούτων τῶν νόμων, οἱ ὁποῖοι μὲ βιαιότατα μέσα ἐκυρώθησαν, ἀπεφασίσθη νὰ κάμῃ ὅρκον ἡ σύγκλητος ὅτι θέλει τοὺς συντηρήσειν. Ἐφάνη ἀνάρμοστον καὶ ἀνοίκειον εἰς τὴν ἀξίαν ταύτης τῆς συναρχίας νὰ κάμῃ τοιοῦτον ὅρκον, καὶ εἰς τὴν προγενομένην σύνοδον ἀπεφάσισεν ἡ σύγκλητος καὶ ὁ ὕπατος Μάριος νὰ τὸν ἀποφύγωσιν. Ἀλλ' ὅταν ἔμπροσθεν τῆς τοῦ δήμου ἐκκλησίας προσταχθέντες ἀπὸ τὸν δήμαρχον ἔδειξε πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς ὑπακοῆς ὁ ὕπατος Μάριος, τὸν ἠκολούθησε καὶ τὸ μέγιστον μέρος (Πλούτ. Γ. Μάρ. 29.). Μόνον ὁ Μέτελλος ἀντέστη μὲ γενναιότητα, καὶ πληροφορημένος τὸ ἀξίωμα: Ὅτι χρεωστεῖ νὰ πράττῃ τις τὸ ἀγαθὸν καὶ μὲ κίνδυνον, ἐκαταφρόνησε τοὺς φοβερισμοὺς τοῦ δήμου, ἀπέβαλε δὲ καὶ τὴν προσφερθεῖσαν βοήθειαν τῶν φίλων του, διὰ νὰ μὴ γενηθῇ ἐξ αἰτίας του ἐμφύλιος πόλεμος. Παρευθὺς ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Ῥώμην, καὶ ἐξωρίσθη ἐθε-

λουσίως εἰς τὴν Ῥόδον, ὅπου ἔζη μελετῶν τὰς ἐπιστήμας (Πλούτ. Γ. Μάρ. 29.).

Ἡ νίκη αὕτη ἀνέδειξε τὸν Σατορνῖνον τολμηρὸν τόσον, ὥστ' εἶναι ἀμφίβολον ἂν ὁ Μάριος ἐπήνει τὴν τόλμην του. Διότι ὁ Σατορνῖνος γενόμενος δήμαρχος τρίτην φορὰν, καὶ θέλων νὰ βοηθήσῃ τὸν Γλαυκίαν εἰς τὴν ὑπατείαν, τὴν ὁποίαν ἐζήτει ὁ Μέμμιος, ἐκαταφρόνησε τόσον τοὺς νόμους, ὥστ' ἔβαλε καὶ ἐφόνευσαν εἰς τὴν ἀγορὰν τὸν Μέμμιον. Ἡ πρᾶξις αὕτη διήγειρεν εἰς ὀργὴν ὅλους, καὶ ὁ Σατορνῖνος φοβούμενος τὸν κίνδυνον κατέφυγε μὲ τοὺς ὀπαδούς του εἰς τὸ Καπιτώλιον. Ὅλη ἡ πόλις ἐταράχθη· ὅλοι οἱ συγκλητικοὶ καὶ ἱππεῖς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ πρεσβύτης Κ. Μούκιος Σκαιουόλος στηριζόμενος εἰς τὴν βακτηρίαν του, ἐφάνησαν ὡπλισμένοι· ἔμπροσθέν των ἐπροπορεύετο ὁ Μάριος, τὸν ὁποῖον ἡ τύχη ἠνάγκασε τρόπον τινὰ νὰ γείνῃ σωτὴρ τῆς πατρίδος τὸ δεύτερον. Μὴ δυνάμενος ἢ μὴ θέλων νὰ σώσῃ τοὺς ἐγκλείστους, ἐπολιόρκησε τὸ Καπιτώλιον, καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ παραδοθοῦν. Ἐπειδὴ δὲ ἔπειτα ἐπρόσταξε νὰ κλεισθοῦν οἱ πιασμένοι εἰς τὸ βουλευτήριον, διὰ νὰ καταδικασθοῦν, ὡς ἔλεγε, κατὰ νόμους, ὥρμησε τὸ πλῆθος κινηθὲν ἀπὸ δυσπιστίαν κατὰ τοῦ οἴκου, καὶ ἐσκότωσε τοὺς ὑπαιτίους αὐτεξουσίως καὶ ἔδειξε μὲ τοῦτο νέον παράδειγμα παραβάσεως τῶν νόμων.

Ἐκ τῆς νίκης ταύτης ἐνδυναμωθεῖσα καὶ ἐπαρθεῖσα ἡ σύγκλητος μετεκάλεσε τὸν Μέτελλον μ' ὅλην τὴν ἀντίστασιν δημάρχων τινῶν, καὶ τὸν ἐδέχθη μὲ κοινὴν εὐφροσύνην *). Ὁ Μάριος λυπηθεὶς ἐκ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Μετέλλου, καὶ, ὡς φαίνεται, μὴ πιστεύων εἰς κάμμίαν φατρίαν, ἀπεμακρύνθη χρόνον τινὰ εἰς τὴν Ἀσίαν μὲ πρόφασιν νὰ προσφέρῃ ἐκεῖ εἰς τὴν Μητέρα τῶν θεῶν θυσίαν, τὴν ὁποίαν εἶχε τάξειν. Ἐπιστρέψας δὲ οὔτε τὰ φρονήματα τοῦ δήμου εὕρηκεν εὐνοϊκώτερα, καὶ τοὺς ἐχθρούς του ἀκόμη ἔχοντας τὴν μεγίστην δύναμιν. Δὲν ἐτόλμησεν οὐδὲ τὴν τιμητείαν νὰ ζητήσῃ, ἀλλ' ἠναγκάζετο νὰ βλέπῃ τῶν εὐγενῶν τὴν μερίδα ἐξυψόνουσαν τὸν Σύλλαν, καὶ πανηγυρίζουσαν αὐτὸν μὲ καταφρόνησιν ἐκείνου. Ὅταν δὲ ὁ τῆς Μαυρουσίας βασιλεὺς Βόκχος μετὰ ἄλλων ἀγαλμάτων ἔστειλεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ σύμπλεγμα παριστάνον τὴν τοῦ Ἰουγούρθα εἰς τὸν Σύλλαν παράδοσιν, τὸ ὁποῖον ἐστήθη εἰς τὸ Καπιτώλιον, ἐπικράνθη τόσον ὁ φιλόδοξος Μάριος, ὥςτε ἤθελεν ἐγχειρήσειν μάχην κατὰ τοῦ Σύλλα, ἐὰν πόλεμος ἐγγὺς ἐκρήξεως πολλὰ ἐπικίνδυνος δὲν ἐμπόδιζε τὰς κινήσεις ταύτας (Πλούτ. Γ Μάρ. 31.).

*) Ὁ Π. Φούριος ἀνθιστάμενος σφοδρῶς εἰς τὴν ἐπιστροφὴν κατεσπαράχθη ἀπὸ τὸν δῆμον (Ἀππιαν. Ἐμφυλ. Α', 33.).

43. Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος.

(91 — 89 πρ. Χρ.)
(663 — 665 κτ. Ῥ.)

Αἱ περὶ πολιτικῶν ἀδικημάπων δίκαι, τὰς ὁποίας ἔχασαν οἱ συγκλητικοὶ διὰ τὸν στασιασμὸν καὶ τὴν ἀδικίαν των, δὲν ἐνεπιστεύθησαν εἰς καλητέρας χεῖρας· τὸ κακὸν ἔλαβε τώρα ἄλλον δρόμον, καὶ ἔγεινεν ὀλεθριώτερον. Ἐὰν πρότερον ἠθωόνοντο λῃστρικοὶ καὶ ἄδικοι κυβερνήτορες, τώρα ἐκαταδικάζοντο τιμημένοι καὶ φιλοδίκαιοι. Ὅςτις ἐκ τῆς ἐπαρχίας του δὲν ἐδωροδόκει τοὺς ἐν τῇ Ῥώμῃ προὔχοντας, ἐκατηγορεῖτο δολίως εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐκαταδικάζετο ἀπὸ τοὺς ἱππεῖς. Ἀρκεῖ νὰ φέρωμεν παράδειγμα τὸν καταδικασθέντα (92) Ῥοτίλιον Ῥοῦφον, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν καταδίκην ἐσυνήργησε

πολὺ καὶ ὁ Μάριος. Ἦτο οὗτος εἷς ἀπὸ τοὺς τιμιωτάτους ἄνδρος τοῦ καιροῦ του· ἀλλ' ὁ ζῆλος, μὲ τὸν ὁποῖον ἀντέστεκεν εἰς τὰς ἀδικίας τῶν τελωνῶν, τὸν ἔκαμε μισητὸν εἰς τοὺς ἱππεῖς. Ἡ ἀγανάκτησις, τὴν ὁποίαν διήγειρεν ἡ κακοῦργος χρῆσις τοῦ δικαστικοῦ ἀξιώματος, ἔδιδεν εἰς τὴν σύγκλητον ἐλπίδας νὰ τὸ ἐξαναλάβῃ αὐτή. Εἰς ταύτας τὰς περιστάσεις ἐκβῆκε κατὰ τὸ 91 ἔτος ἀνὴρ τολμηρὸς καὶ δυνατὸς, ὁ δήμαρχος Μ. Λίβιος Δροῦσος, υἱὸς τοῦ ἐναντιωθέντος εἰς τὸν Γ. Γράκχον (σελ. 63) ἀποφασίσας νὰ δώσῃ εἰς τὴν σύγκλητον πάλιν τὸ δικαστικὸν ἀξίωμα· ἀλλ' ἡ σύγκλητος νὰ δεχθῇ εἰς τὸ μέρος της τριακοσίους ἱππεῖς. Καθὼς φαίνεται ἐπροσπάθει νὰ βάλῃ ἀντισήκωμα τῶν ἱππέων τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἐπολέμει ὁ Κ. Καιπίων οἰκειούμενος τὸν δῆμον, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπέσχετο ἀποικίας, καὶ τοὺς Ἰταλοὺς συμμάχους, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπέσχετο τὸ πολιτικὸν δίκαιον. Ἀλλὰ μὲ τοῦτο τὸ μέσον ἐμισήθη καὶ αὐτὸς καὶ ὁ σκοπός του ἀπὸ τὴν δύσπιστον σύγκλητον. Ἐδυσαρέστει δὲ καὶ τὸ σφοδρὸν καὶ ὑψηλὸν φρόνημά του. Τὸν ὕπατον Φίλιππον, τὸν μεγαλήτερον ἐχθρόν του, διακόψαντα τὴν ὁμιλίαν του, ἐπρόσταξε καὶ ἔῤῥιψαν εἰς τὴν φυλακὴν μὲ τόσην βίαν, ὥστ' ἔῤῥευσεν αἷμα ἀπὸ τὴν μύτην τοῦ ὑπάτου. Ἀλλὰ κατατρεχθεὶς ἀπὸ τοὺς ἐνδόξους, μισηθεὶς ἀπὸ τοὺς ἱππεῖς, ἐνοχληθεὶς ἀπὸ τοὺς Ἰταλικοὺς λαοὺς ἐφονεύθη εἰς τὸν οἶκον του ὁ Δροῦσος καὶ ἔγεινε θῦμα τῆς στασιαστικῆς μανίας (Ἀππιαν. Ἐμφυλ. Α', 36). Ὅλοι οἱ νόμοι του ἀκυρώθησαν, καὶ νέος νόμος τοῦ δημάρχου Οὐαρίου ἐπρόσταζεν ἐξέτασιν ἐπὶ κριτηρίου κατὰ τῶν ὅσοι ἤθελαν εἰπεῖν ἢ πράξειν τι ὑπὲρ τῶν Ἰταλῶν συμμάχων (Ἀππιαν. Ἐμφ. Α' 37.). Πολλοὶ ἔνδοξοι κατεδικάσθησαν μὲ τὸν νόμον τοῦτον.

Διὰ τῆς συχνῆς ἀποτυχίας τῶν ἐλπίδων καὶ

διὰ τῆς ἐμπαθείας τῶν ἐχθρῶν των ἐπαρωργίσθησαν καθ' ὑπερβολὴν οἱ λαοὶ τῆς Ἰταλίας*). Σαβέλλοι, Σαυνῖται, Λευκανοὶ, Μαρσοὶ, Μαῤῥουκῖνοι, Οὐηστῖνοι καὶ Πικεντῖνοι ἐσηκώθησαν τώρα κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ δὲν εἶχαν σκοπὸν τὸ νὰ πολιτογραφηθοῦν εἰς αὐτὴν, ἀλλὰ νὰ τὴν ἀφανίσουν, ἢ τουλάχιστον νὰ γείνουν αὐτόνομοι. Ἀνέδειξαν τὸ Κορφίνιον (ὄχι μακρὰν τοῦ σημερινοῦ popoli) πόλιν τῶν Πελιγνῶν μητρόπολίν των, καὶ τῆς ἔδωκεν τὸ ἐμφαντικὸν ὄνομα Ἰταλία· ἔταξαν γενικὴν σύγκλητον, καὶ ἔδωκαν τὴν κυβέρνησιν τοῦ πολέμου εἰς δύω ὑπάτους τὸν Πομπαίδιον Σίλωνα, Μαρσὸν, καὶ τὸν Ἀπόνιον, Σαυνίτην, καὶ εἰς δώδεκα μαζή των στρατηγούς. Οἱ δὲ λοιποὶ Ἰταλικοὶ λαοὶ ἔμειναν πιστοὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἐξαιρέτως οἱ Λατῖνοι, οἵτινες εἰς τὰ παρόντα περιστατικὰ ἤλπιζαν τὸ πολιτικὸν δίκαιον. Ἐκ δὲ τῶν Ὀμβρικῶν καὶ Τυῤῥηνῶν φαίνεται ὅτι μέγα μέρος προσετέθη ὕστερον εἰς τοὺς συμμάχους. Οἱ πιστοὶ οὗτοι μείναντες λαοὶ ἦσαν ἂν ὄχι οἱ μόνοι (διότι μνημονεύει ἡ ἱστορία καὶ ξένους βοηθοὺς, καὶ μάλιστα Νομάδας), ἀλλ' οἱ ἐξαίρετοι προστάται τῆς Ῥώμης εἰς τὸν ἐπικινδυνότατον τοῦτον πόλεμον, καὶ τοὺς ἐχρειάζετο ἡ Ῥώμη τόσον πλέον, ὅσον αἱ ἴδιαί της δυνάμεις ἐξησθένησαν πολὺ διὰ τῶν διχονοιῶν, αἱ ὁποῖαι οὐδ' εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην δὲν ἐλησμονήθησαν παντάπασι **). Προσέτι κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦ-

*) Οἱ Πικεντῖνοι, ὡς λέγει Δίων ὁ Κάσσιος (τεμάχ. 113 ἐκ τῶν προτ. 34. βιβλ.), ἐξουσίασαν τοὺς μὴ θελήσαντας νὰ γείνουν κοινωνοὶ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ τοὺς ἐκακομεταχειρίσθησαν ἐπονειδίστως. Τῶν γυναικῶν ἀπέκοψαν τῆς κεφαλῆς τὰς τρίχας καὶ τὸ δέρμα.

**) Εἰς τεμάχιον τοῦ Δίωνος Κασσίου (τεμάχ. 112, ἐκ τῶν προτ. 34 βιβλ.) ἱστορεῖται, ὅτι ὁ Ῥοτίλιος Λοῦπος, τοῦ ὁποίου ἦτο συγγενὴς καὶ ὑποστράτηγος ὁ Μάριος, ἐκατηγόρησε τοὺς εἰς τὸ στράτευμά του εὑρισκομένους πατρικίους ὅτι τάχα ἐπρόδιδαν τοὺς σκοπούς του εἰς τὸν ἐχθρόν. Κατ' εὐτυχίαν ἀνεκαλύφθησαν κατάσκοποι καὶ προδόται οἱ Μαρσοί.

τον χρόνον ἐσηκώθη εἰς τὴν Ἀσίαν ἐχθρὸς ἐπικινδυνότερος, ὁ φοβερὸς Μιθριδάτης, ὅςτις ἐφοβέριζε τὰ μερίσῃ καὶ νὰ διαφθείρῃ καὶ ταύτας τὰς δυνάμεις.

Ὁ κυρίως ἀγὼν ἤρχισεν ἀπὸ μίαν αἱματοχυσίαν εἰς τὸ Ἄσκλον. Ἡ πόλις αὕτη ἔστειλεν ὁμήρους τῆς πίστεώς της εἰς τὸ Κορφίνιον, καὶ ὅταν τὸ ἔμαθεν ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς Κ. Σερουΐλιος ἔσπευσεν ἐκεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ κινδύνου, ἀλλὰ πολλὰ ἀκαίρως ἐμεταχειρίσθη τὸν προστακτικὸν τόνον κατὰ τῶν Ἀσκλαίων, καὶ μαζὴ μὲ ὅλους τοὺς ἐκεῖ εὑρεθέντας Ῥωμαίους ἐφονεύθη ἀπὸ τοὺς παροργισθέντας κατοίκους (Ἀππιαν. Ἐμφυλ. Α', 38). Τοῦτο ἦτο σύνθημα τῆς γενικῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ σύμμαχοι, καὶ ἐξαιρέτως οἱ ἀνδρεῖοι Μαρσοὶ — ἐκ τῶν ὁποίων ὀνομάζεται καὶ Μαρσικὸς ὁ παρὼν πόλεμος — ὁδηγούμενοι ἀπὸ ἀξίους στρατηγοὺς, προστατευόμενοι ἀπὸ τὰς τοποθεσίας τῆς χώρας των, καὶ ἐνθουσιῶντες ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἔδειξαν ἰσχυρὰν καὶ δυσνίκητον ἀντίστασιν. Οἱ Ῥωμαῖοι ὠφελήθησαν κατὰ πολλὰ ἀπὸ τὰς ἀποικίας των, διὰ τῶν ὁποίων ἐβάσταζαν τὸ θέατρον τοῦ πολέμου εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῶν ἐχθρῶν των, καὶ ἐνησχόλουν ἐκεῖ τὰς δυνάμεις των, ἐπειδὴ οὗτοι χωρὶς νὰ κυριεύσωσι τὰς ἀποικίας δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν.

Εἰς ταύτας διεύθυναν καὶ οἱ σύμμαχοι τὴν πρώτην καὶ ἐξαίρετον προσοχήν των. Ἡ μὲν Ἄλβα ἐπολιορκεῖτο ἀπὸ τοὺς Μαρσοὺς *), ἡ δὲ Αἰσερνία ἀπὸ τοὺς Σαυνίτας. Οἱ δεύτεροι ἔῤῥευσαν ἐπάνω

*) Ἐὰν ἡ Ἄλβα ἔπεσεν εἰς τὴν ἐξουσίαν των, εἶναι ἀμφίβολον καὶ ἀπίθανον· ἡ Αἰσερνία ὅμως ἐκυριεύθη.

εἰς τὴν καρποφόρον κοιλάδα τῆς Καμπανίας, καὶ ἐκυρίευσαν τὰ ἀξιόλογα χωρία Νῶλαν, Σταβίας καὶ Σάλερνον. Εἰς τὴν Ἀπουλίαν ἐκυρίευσαν οἱ σύμμαχοι τὴν Οὐενουσίαν, Κανύσιον καὶ Κάννας. Τὸ Ἄσκλον ἐκαταστάθη εἰς τὸν βοῤῥᾶν ἰσχυρὸν καὶ ἐπικίνδυνον φρούριον κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὁ ὕπατος Λ. Ἰούλιος Καῖσαρ ἔκαμε δυστυχῆ μάχην κατὰ τῶν Σαυνιτῶν εἰς τὴν Καμπανίαν, καὶ ὁ συνύπατός του Ῥοτίλιος ἔχασεν εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ῥεάτου καὶ τὴν νίκην καὶ τὴν ζωὴν κατὰ τῶν Μαρσῶν. Ἀπὸ Καμπανίας ἕως Πικεντίνης ἐξηπλόνετο ἐχθρικῶν δυνάμεων ἅλυσις, ἥτις ἐφοβέριζε νὰ δεσμεύσῃ τὴν Ῥώμην. Ἡ τύχη ἐφαίνετο ὅτι ἐξύφονε τὰς ἐλπίδας τῶν συμμάχων.

Ἡ Ῥώμη μ' ὅλον τοῦτο ἠνδρίζετο· ἦτο πεπρωμένον νὰ ἀφανισθῇ αὐτὴ ὑφ' ἑαυτῆς. Διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν πίστιν τῶν μὴ ἀποστατησάντων λαῶν τῆς Ἰταλίας, ἐδόθη διὰ τοῦ Ἰουλιακοῦ νόμου τὸ πολιτικὸν δίκαιον εἰς τοὺς Λατίνους, καὶ, ὡς φαίνεται, εἰς Τυῤῥηνικούς τινας καὶ Ὀμβρικοὺς λαούς. Ἐναντίον τῶν ἀποστατῶν ἀνέπτυξαν οἱ Ῥωμαῖοι τὰς δυνάμεις τῶν ὅπλων των. Ὁ Μάριος ἐῤῥίφθη ὡς τεῖχος ἐναντίον τοῦ χειμάῤῥου τῶν Μαρσῶν, καὶ τοὺς ἐδίωξεν ὀπίσω εἰς τὰ στενά των· πολλαὶ, ἂν ὄχι ὅλαι εὐτυχεῖς, μάχαι συνέβησαν ἐκεῖ. Ὁ δὲ ὕπατος Λ. Ἰούλιος Καῖσαρ ἐνίκησε τοὺς Σαυνίτας εἰς τὰς Ἀχέρας τόσον, ὥστε ἡ Ῥώμη ἐκβῆκεν ἀπὸ τὸν κίνδυνον, καὶ ἐπίσης ἐνίκησε τοὺς Πικεντίνους ὁ Γν. Πομπήϊος Στράβων, καὶ διευθύνθη ἐκεῖθεν εἰς πολιορκίαν τοῦ Ἄσκλου, καὶ εἰς τὸ νὰ κτυπήσῃ τοὺς Οὐηστίνους. Ὁ Σύλλας ἐμεγάλυνε τὴν σειρὰν ταύτην τῶν εὐτυχημάτων μὲ λαμπρὰν νίκην πλησίον τῶν Σταβιῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἀπέσπασε πάλιν ὅλους τοὺς αἰγιαλοὺς ἀπὸ τοὺς Σαυνίτας, ἐνίκησε τοὺς Ἱρπίνους, καὶ περιδραμὼν τὰ συνήθη

στενὰ εἰσέβαλε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Σαυνῖτιν. Ὁ δὲ Πομπήϊος ὕπατος ὢν τὸ 89 ἔτος ἐτελείωσε καὶ ἐστεφάνωσε τὸν δρόμον τοῦτον τῆς νίκης κυριεύσας τὸ Ἄσκλον, τὸ ὁποῖον κατεσκάφη ὡς ἐξιλεωτικὸν θῦμα ὑπὲρ πολλῶν φονευθέντων στρατηγῶν τῆς Ῥώμης, καὶ πολλῶν ἐρημωθεισῶν πόλεων. Ὁ τρομερὸς οὗτος πόλεμος, ὅς τις ἐπλησίαζε τώρα εἰς τὸ τέλος, ἔφθειρε 300,000 ἰσχυροὺς ἄνδρας τῆς Ἰταλίας.

Οἱ Πικεντῖνοι, Μαρσοὶ, Πελιγνοὶ, Οὐηστῖνοι, Μαῤῥουκῖνοι εἶχαν παραδοθῆν ἑλκυσθέντες, ὡς φαίνεται, μάλιστα ἀπὸ τὸν νόμον τοῦ δημάρχου Πλαυτίου, ὅς τις τοὺς ἔδιδε τὸ Ῥωμαϊκὸν πολιτικὸν δίκαιον. Μόνον οἱ Σαυνῖται, οἵτινες ἐπροστάτευσαν μὲ πεῖσμα τὴν Νῶλαν, καὶ οἱ Λευκανοὶ, οἱ ὁποῖοι ἐβαστάχθησαν εἰς τὸ Βρεντέσιον, ἔμειναν ἀκόμη ἐχθροὶ καὶ ἔνοπλοι, ἀλλὰ μονωθέντες, καὶ συνωθηθέντας εἰς τὰ ἔσχατα τῆς Ἰταλίας δὲν ἦσαν πλέον ἐπικίνδυνοι. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι σπινθῆρες τῆς ἐσβεσμένης σχεδὸν πυρκαϊᾶς ἐφυλάχθησαν διὰ νέον ἐμπύρευμα, τὸ ὁποῖον αὐξηθὲν διὰ τῶν νέων πολιτῶν ὡς καυσίμων τινῶν ὑλῶν ἀνήφθη τώρα εἰς τὴν πατρικὴν ἐσχάραν τῆς Ῥώμης, καὶ ἐσβέσθη ἀφοῦ κατεκάη ὁλοτελῶς αὕτη.

44. Ὁ πρῶτος ἐμφύλιος πόλεμος.

(88 — 87 πρ. Χρ.)
(666 — 667 κτ. Ῥ.)

Τὸ νέον τοῦτο πῦρ ἐγενήθη ἀπὸ τὴν τριβὴν τῶν δύω φατριῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ πολλῆς ἐδιαίρουν τὴν πολιτείαν, καὶ ἐξαιρέτως ἀπὸ τὴν φιλοδοξίαν τῶν ἀρχηγῶν των Μαρίου καὶ Σύλλα. Εἰς τὸν

δεύτερον, στολισμένον μὲ τὰ τρόπαια τοῦ τελειωθέντος συμμαχικοῦ πολέμου, καὶ βραβευμένον μὲ τὴν ὑπατείαν, ἔμελλε νὰ ἀνοιχθῇ νέον στάδιον δόξης διὰ τοῦ πολέμου, ὅς τις ἡτοιμάζετο κατὰ τοῦ Μιθριδάτου. Ὁ γέρων Μάριος, ὅς τις εἰς τὸν συμμαχικὸν πόλεμον εἶχε ζητήσειν ἑβδόμην ὑπατείαν, ἐπεθύμει τώρα τὴν ἡγεμονίαν τούτου τοῦ πολέμου, καὶ ἐπροσπάθει νὰ παραγκωνίσῃ τὸν Σύλλαν.

Καθεὶς ἐπεκαλέσθη τὴν δύναμιν καὶ βοήθειαν τῆς φατρίας του, καὶ ὁ Μάριος ἐδυναμώθη τώρα περισσότερον διὰ τῶν νέων πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπαραπονοῦντο, ὅτι δὲν εἰσήχθησαν εἰς τὰς μέχρι τοῦδε καθεστώσας τριάκοντα πέντε φυλὰς, ἀλλὰ περιεκλείσθησαν εἰς ὀκτὼ ἢ ἐννέα φυλὰς νέας, αἵτινες ἐψήφιζαν μετ' ἐκείνας. Ὁ Μάριος ἐμεταχειρίζετο ὄργανον τῆς κατὰ τῶν ἐχθρῶν προσβολῆς του τὸν δήμαρχον Σουλπίκιον, τοῦ ὁποίου ἡ εὐγλωττία *), καὶ τόλμη καὶ δραστηριότης ὑπέσχοντο μεγάλα. Ὁ Σουλπίκιος ἐπρόβαλε τρεῖς νόμους (88): Νὰ ἀνακαλεσθοῦν οἱ ἐξόριστοι, οἱ νέοι πολῖται καὶ οἱ ἀπελεύθεροι νὰ μοιρασθοῦν εἰς τὰς παλαιὰς φυλὰς, καὶ ὁ Μάριος νὰ κυβερνήσῃ τὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον. Οἱ δὲ ὕπατοι Σύλλας καὶ Κ. Πομπήϊος Ῥοῦφος, ἡ σύγκλητος, καὶ μέγα μέρος τῶν παλαιῶν πολιτῶν ἀντέστεκαν μὲ σφοδρότητα εἰς τοὺς νόμους τούτους. Ἀλλ' ὁ Σουλπίκιος, περιγυρισμένος ἀπὸ ἐνόπλους νεανίσκους ἐξ ἱππικῶν γενῶν, τοὺς ὁποίους ὠνόμαζεν Ἀντισύγκλητον, καὶ βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς νέους πολίτας, οἱ ὁποῖοι συνέῤῥευσαν εἰς τὴν Ῥώμην, ὑπερενίκησε τὴν ἀντίστασιν, ἠνάγκασε

*) Εἰς τὴν εὐγλωττίαν του δίδει ὁ Κικέρων, ἐὰν καὶ ἀντίπαλος ὅλων τῶν ἐχθρῶν τῆς εὐγενείας, ἐπαινετικὴν μαρτυρίαν. Τὸν ὀνομάζει ῥήτορα τραγικὸν καὶ μέγαν (orator tragicus et grandis). Ἡ φωνή του ἦτο κραταιὰ καὶ γλυκεῖα, τὰ σχήματά του ὡραῖα καὶ ἀξιοπρεπῆ.

τοὺς ὑπάτους εἰς φυγὴν, καὶ πρὸ πάντων ἐδιώρισε καὶ ἔκλεξαν τὸν Μάριον στρατηγὸν τοῦ Μιθριδατικοῦ πολέμου. Δύω χιλίαρχοι ἐστάλθησαν νὰ παραλάβουν δι᾽ αὐτὸν τὸ πλησίον τῆς Νώλης ἱστάμενον στράτευμα (Πλούτ. Γ. Μαρ. 35.).

Ἀλλ᾽ ὁ Σύλλας ἀπέσπασε πάλιν τὴν νίκην ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του διὰ τολμήματος, τὸ ὁποῖον ἀνέδειξεν ἐμφύλιον πόλεμον τὰς μέχρι τοῦδε τῆς βίας καὶ τοῦ φόνου σκηνάς *). Διότι ἔδραμεν εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐκεῖνο στράτευμα, τὸ ὁποῖον ἔστεκε πλησίον τῆς Νώλης (Πλούτ. Σύλλ. 9.), ἐπαράστησεν εἰς αὐτὸ τὴν ὕβριν καὶ ἀδικίαν, τὴν ὁποίαν ὑπατεύων ἔπαθεν ἀπὸ τὸν Μάριον καὶ Σουλπίκιον, καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειάν του. Ἡ κατάστασις τῶν στρατιωτῶν τούτων, τῶν ὁποίων τὰ ἤθη καὶ ἡ πειθαρχία καὶ ἡ φιλοπατρία ἔπνίγησαν πρὸ πολλοῦ εἰς τὴν πτωχείαν καὶ εἰς τὴν γενικὴν διαφθορὰν, τοὺς ἔκαμνε τώρα νὰ ὑπακούωσιν εἰς πάντα δυνατὸν ἄνδρα, διὰ τοῦ ὁποίου ἤλπιζαν λάφυρα καὶ μισθούς. Δὲν ἔχασαν λοιπὸν καιρὸν, ἀλλ᾽ ἠκολούθησαν ὀκτακισχίλιοι τὸν Σύλλαν, καὶ ἐλιθοβόλησαν τοὺς πολλὰ βραδέως ἐλθόντας ἀποστόλους τοῦ Μαρίου. Τώρα πρώτην φορὰν Ῥωμαῖος ὕπατος ἠγεμόνευσε Ῥωμαῖον στρατὸν ἐναντίον τῆς Ῥώμης.

Ὅλοι τώρα ἐβάλθησαν εἰς κίνησιν διὰ νὰ μοιρασθῶσιν εἰς τὰς δύω φατρίας. Ἀπὸ τῶν στρατοπέδων καὶ ἀπὸ τῆς χώρας ἤρχοντο εἰς τὴν πόλιν ὁμοθυμαδὸν, ἀπὸ τὴν πόλιν ὑπήγαιναν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Σύλλα, ὅς τις εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ, ἀφοῦ ἐξήτασε τὴν σημασίαν τῶν ἱερῶν καὶ τῶν οἰωνῶν **) νὰ μάθῃ τὴν εὐτυχῆ ἔκβασιν τοῦ νεω-

*) Ἐπὶ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου ὁ πραίτωρ Ἀπελλῖνος ἀνέλαβε τοὺς χρεώστας ὡς κριτής· ἀλλ᾽ ἀπὸ τοὺς τοκογλύφους δανειστὰς ἐθανατώθη εἰς τὴν ἀγοράν.

**) Μὲ τὰ ἀρχαϊκὰ Ῥωμαίου φρονήματα εἶχε μαζῇ καὶ ἀρχαϊ-

τερισμοῦ, ὅς τις καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον ἔβαλεν εἰς κάποιον φόβον, ἐστράτευεν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν του εἰς τὴν πόλιν. Ἄοπλοι ὄντες οὗτοι εὑρίσκοντο εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν. Ἔστειλαν πρῶτον εἰς τὸν Σύλλαν δύω πραίτωρας οἵτινες νὰ τὸν προστάξουν ἐν ὀνόματι τῆς συγκλήτου νὰ ἐπιστρέψῃ ὀπίσω. Τούτους οἱ στρατιῶται δείραντες καὶ γυμνώσαντες τῶν πραιτωρικῶν των ἐνδυμάτων ἀπέπεμψαν ἀπράκτους. Νέοι πρέσβεις προβάλλοντες μετριώτερα ἠπατήθησαν ἀπὸ τὸν Σύλλαν. Ὁ Σύλλας τοὺς ἠκολούθει κατὰ πόδας καὶ ἐφάνη ἔμπροσθεν τῶν πυλῶν τῆς μητροπόλεως.

Θέλων δὲ νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς αὐτὴν, εὗρηκεν ἀντίστασιν τινὰ ἀπὸ τὸν δῆμον, ὅς τις ἐκ τῶν σκεπαστῶν ἔρριπτεν ἐπάνωτου λίθους καὶ κεραμίδας. Ἀλλὰ τότε ἐφάνη ὁ Σύλλας μὲ τὴν δᾷδα εἰς τὴν χεῖρα, ἐπρόσταξε τοὺς τοξότας νὰ τοξεύσωσι ἔμπυρα βέλη, καὶ ἐφοβέριζε νὰ κατακαύσῃ τὴν Ῥώμην, ἂν τὸν ἀντέστεκεν. Εἰς τὴν πόλιν ἔκαμε μάχην κατ᾽ ἀρχὰς ἀμφίβολον κατὰ τοῦ Μαρίου, ὅς τις ἐπῆρεν εἰς χεῖρας ἀετὸν (σημαίαν τῆς πολιτείας) διὰ νὰ διώξῃ ὀπίσω τοὺς ἀμφιρρεπεῖς στρατιώτας, ἕως οὗ ἐμβῆκαν ἀλλαχόθεν ἄλλα στρατεύματα, ἔπεσαν εἰς τὸν Μάριον καὶ Σουλπίκιον κατὰ νώτων, καὶ τοὺς ἔτρεψεν εἰς φυγήν.

Ὁ Σύλλας καὶ ὁ μετ᾽ αὐτοῦ ἐπιστρέψας εἰς τὴν πόλιν δεύτερος ὕπατος Πομπήϊος ἐφρόντισαν νὰ μὴ διεγείρουν ταραχὰς τὴν νύκτα εἰς τὴν πόλιν οὔτε ἡ ὑπεροψία τῶν νικητῶν οὔτε ἡ ἀγανάκτησις τῶν νικημένων. Ἀλλὰ τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν συνεκάλεσαν τὸν δῆμον, ἀπελογήθησαν, ὅτι ἡ εἰσαχθεῖ-

κὴν εὐσέβειαν καὶ δεισιδαιμονίαν. Ἔφερε πάντοτε ἐπὶ τοῦ στήθους του μικρὸν εἰκόνισμα τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς κακῶν ἀλεξιτήριον, καὶ εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του δὲν ἐσύσταινε τόσον πολὺ ἄλλο, ὅσον τὴν παρατήρησιν τῶν ὀνείρων.

σα διαφθορὰ τῆς πολιτείας διά τινων φιλοδόξων ἔκαμαν ἀναγκαῖα τὰ τοιαῦτα, καὶ ἔλαβαν μέτρα ἔχοντα σκοποὺς νὰ ἀφανίσουν κατ' ὀλίγον πάλιν τὴν αὐξήσασαν ὑπεροχὴν τῆς μόνης ὀχλοκρατίας. Ἐν ταυτῷ δὲ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἐκήρυξαν ἐχθροὺς τῆς πατρίδος τὸν Σουλπίκιον καὶ τὸν Μάριον. Τὸν πρῶτον ἐφόνευσαν προδοθέντα ὑπὸ δούλου του· ὁ δὲ Μάριος μὲ πολλὰς πλάνας καὶ κινδύνους διέφυγε τοὺς ὑπὸ Σύλλα σταλθέντας εἰς εὕρεσίν του. Μίαν φορὰν ἠναγκάσθη νὰ κρυφθῇ μεταξὺ τῶν φορτίων ἀμάξης φορτωμένης, ἄλλοτε εἰς ἑλώδη λίμνην, τελευταῖον ἐπιάσθη ἀπὸ προσωπικόν του ἐχθρὸν ἐκ Ταῤῥακίνης, καὶ παρεδόθη εἰς τοὺς ἄρχοντας τῶν Μιντουρνῶν. Ἀλλ' οὗτοι, μ' ὅλον ὅτι ὁ Μάριος ἐκηρύχθη εἰς τὴν Ῥώμην ἀπροστάτευτος ἀπὸ τοὺς νόμους, συνήργησαν τὴν σωτηρίαν καὶ φυγήν του *). Κατ' ἀρχὰς, διηγεῖται ὁ Πλούταρχος, ἠθέλησαν οἱ Μιντουρνήσιοι νὰ τὸν φονεύσωσι, καὶ ἐπειδὴ κἀνεὶς δήμιος δὲν ἐτόλμα, ἔστειλαν Γάλλον τινα ἢ Κίμβρον ἱππέα πρὸς αὐτόν. „Τολμᾷς, ἄνθρωπε, ἔκραξεν ὁ γέρων ἥρως, νὰ φονεύσῃς τὸν Γάϊον Μάριον;“ Τρομαχθεὶς ὁ στρατιώτης ἀπὸ τὰ σπινθηροβόλα ὀμμάτια, καὶ ἀπὸ τὴν βροντώδη φωνήν του, ἀνεχώρησε καὶ ὡμολόγησεν ὅτι δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐκτελέσῃ τοιοῦτον ἔργον. Ὁ Μάριος ἐντεῦθεν ἐσώθη εἰς μικράν τινα νῆσον τῶν Λιβυκῶν αἰγιαλῶν, ὅπου εὕρηκε καὶ ὅλους τοὺς φυγόντας, καὶ ἐπρόσμεναν τὴν στιγμὴν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ νὰ ἐκδικηθῶσιν (Πλούτ. Γ. Μάρ. 37. 39.).

Ἡ στιγμὴ αὕτη δὲν ἠργοπόρησεν. Ἀφοῦ ὁ Σύλλας διὰ τῶν ὅπλων διέταξεν ὅλα τὰ τῆς πόλεως κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του, ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ Μιθριδάτου. Ἡ πρὸς τὴν

*) Cicero pro Plancio, c. 10.

ἐκστρατείαν ταύτην ἐπιθυμίατου τὸν ἔκαμε νὰ μὴ καταλάβῃ τὸν κίνδυνον, ὅςτις μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἔμελλε νὰ ἐγερθῇ κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῆς φατρίας του εἰς τὴν Ῥώμην, ἢ νὰ δώσῃ πολλὴν πίστιν εἰς τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα ἐμεταχειρίσθη ἐναντίον τούτου. Ἀνηγόρευσεν ὑπάτους τοῦ ἐφεξῆς ἔτους τὸν Γν. Ὀκτάβιον, καὶ Λ. Κορνήλιον Κίνναν. Ἀπὸ τοῦ πρώτου τὴν ἡμερότητα καὶ ὁμοφροσύνην ἤλπιζε πίστιν καὶ προστασίαν. Ἐγνώριζε μὲν τοῦ δευτέρου τὸν ταραχώδη καὶ ἐπικίνδυνον χαρακτῆρα, ἐνόμισε δὲ ὅτι τὸν ἐδέσμευσε μὲ τὴν ἐκλογὴν ταύτην, καὶ μὲ τὸν ὅρκον, τὸν ὁποῖον ἐδέχθη πρὸς συντήρησιν τῶν καθεστώτων. Εἰς τὰ παρατηρητικὰ τῶν Ἰταλικῶν λαῶν στρατεύματα εἰς τὴν Ἀπουλίαν, Ὀμβρικὴν καὶ πλησίον τῆς Νώλης ἔβαλεν ἀρχηγοὺς ἰδικούς του, καὶ εἰς τὸν πρῴην ὕπατον Κ. Πομπήϊον Ῥοῦφον συγγενῆ του ἐνεπίστευσε τὴν ἐφορίαν ὅλης τῆς Ἰταλίας, καὶ τὸ εἰς τὴν χώραν τῶν Μαρσῶν στράτευμα τοῦ Γν. Πομπηΐου Στράβωνος.

Ἀλλ' ὅλαι αὗται αἱ προφυλάξεις ἔμειναν ἀνωφελεῖς. Εὐθὺς ἀφοῦ ἀνεχώρησεν ὁ Σύλλας μὲ τὸ στράτευμά του ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, διήγειρεν ὁ Κίννας παράυτα ταραχὴν περὶ τῆς τῶν νέων πολιτῶν εἰς τὰς παλαιὰς φυλὰς διαμοιράσεως, καὶ τῆς ἀνακαλέσεως τῶν ἐξορίστων. Συνεκροτήθη εἰς τὴν πόλιν μάχη μεταξὺ τῶν δύω ὑπάτων καὶ τῶν φατριῶν των τόσον αἱματώδης, ὥστε μόνον ἀπὸ μέρους τοῦ Κίννα λέγουν ὅτι ἐφονεύθησαν δέκα χιλιάδες. Ὁ Κίννας ἐνικήθη καὶ ἔφυγεν. Ἀλλ' εἶχεν ἤδη ὁ Σύλλας δείξειν, ὅτι καὶ εἰς τὴν τοιαύτην κατάστασιν δὲν ἔπρεπέ τις νὰ ἀπελπίζεται. Ὁ Κίννας καὶ οἱ φίλοι του ἔσπευσαν οἱ μὲν εἰς τοὺς νέους πολίτας τῶν Ἰταλικῶν πόλεων, οἱ δὲ εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν στράτευμα τῆς Καμπανίας· ἠρέθισαν τοὺς

στρατιώτας τόσον, ὥστ' ἔδωκαν εἰς αὐτὸν τοὺς ῥαβδοφόρους ὡς εἰς ἀληθινὸν ὕπατον, καὶ ὡρκίσθησαν νὰ τὸν ἀκολουθήσωσι πανταχοῦ. Ἡνωμένος λοιπὸν μὲ τοὺς συμμάχους ἐκίνησεν ἐναντίον τῆς Ῥώμης. Ἐκεῖ ἔγειναν ὅλαι αἱ ἑτοιμασίαι πρὸς ὑπεράσπισιν, ἀλλὰ μὲ ἀσθενῆ μέσα. Εἶχαν φέρειν τὸ εἰς τὴν Πικεντίνην στράτευμα, ἀλλὰ τοῦτο μολυσμένον μὲ τὸ αἷμα τοῦ ἀπὸ τὸν Σύλλαν διορισθέντος στρατηγοῦ των Πομπηΐου Ῥούφου, καὶ κυβερνώμενον ἀπὸ τὸν Πομπήϊον Στράβωνα τὸν πιθανῶς αἴτιον τούτου τοῦ φόνου, δὲν ἠδύνατο νὰ τὸ ἀντιπαρατάξουν μὲ πίστιν ἐναντίον ἐχθροῦ, ὅςτις ἐνεδυναμόνετο πᾶσαν ὥραν. Διότι ἔσπευσαν ἐκεῖ ὁ Μάριος ὑπὸ τοῦ Κίννα ἀνακαλεσθεὶς, τοῦ ὁποίου ἡ ὀργὴ καὶ ἡ φιλεκδικία ἐφαίνετο τόσον τρομερὰ, ὥστε ὁ εὐγενέστατος καὶ ἐνερατώτερος τῶν τοῦ Κίννα φίλων Σερτώριος εἶχεν ἀντισταθῆν εἰς τὴν ἀνακάλεσίν του· ἀλλ' εἰς μάτην· ἐπειδὴ ὁ Μάριος εἶχεν ἀράξειν εἰς τὴν Τυῤῥηνίαν. Μὲ πένθιμα ἱμάτια διήρχετο τὰς πόλεις καὶ ἐνθυμίζων τὰς ἓξ ὑπατείας του καὶ τὰς κατὰ τῶν Κίμβρων νίκας του, ἐκίνει ἔλεον μὲν καὶ πίστιν πρὸς ἑαυτὸν, ἐλπίδας δὲ εἰς τοὺς Τυῤῥηνούς. Ἓξ χιλιάδες Τυῤῥηνῶν ἡνώθησαν μαζή του, ὅταν ἐκίνησε κατὰ τῆς Ῥώμης νὰ τὴν περικλείσῃ πανταχόθεν βοηθούμενος ἀπὸ τὸν Κίνναν καὶ Σερτώριον.

Ὁ εἰς τὴν πόλιν στρατὸς μὴ ἐμπιστευόμενος εἰς τὸν ἄβουλον καὶ ἄπρακτον Ὀκτάβιον ἔδειχνε σημεῖα νὰ αὐτομολήσῃ εἰς τοὺς ἔξωθεν ἐρχομένους. Οἱ δοῦλοι, τοὺς ὁποίους ἐνόμιζεν ἀνάξιον ὁ Ὀκτάβιος νὰ οἰκειωθῇ μὲ ὑπόσχεσιν ἐλευθερίας, συνέῤῥεαν εἰς τὰ στρατόπεδα τῶν πολεμίων. Εἰς τοιαύτας περιστάσεις τοὺς ἐφάνη ἐπικίνδυνον νὰ ἀφήσωσιν εἰς τὴν μάχην τὴν διάκρισιν τῶν πραγμάτων. Διὰ τοῦτο ἠθέλησαν μὲ εἰρηνικὴν συμφωνίαν νὰ ἀποπέμψουν τὸν κίνδυνον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐφοβερίζετο ἡ πόλις ἀπὸ τὸν Μάριον καὶ Κίνναν. Κατ' ἀρχὰς δὲν ἤθελε ν' ἀκούσῃ τίποτε ὁ Κίννας, ἕως οὗ τὸν ἐγνώρισεν ἡ σύγκλητος ὕπατον· καὶ ὁ Μάριος εἰρωνικῶς ἐζήτει νὰ ἀκυρωθῇ ἡ τῆς ἐξορίας του ἀπόφασις πρὶν εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν (Πλούτ. Γ. Μάρ. 43.). Ὁ Κίννας ὑπεσχέθη ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας τῶν ἐναντίων του· ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἠθέλησε νὰ βεβαιώσῃ μεθ' ὅρκου τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην, εὐκόλως ἐσυμπεραίνετο, ὅτι ἔμελλαν νὰ χορτάσωσι τὴν ἀγριωτάτην των ἐκδίκησιν κατὰ τῶν ἐχθρῶν των.

Μόλις εἶχαν εἰσελθεῖν, καὶ ἁρπαγὴ, λεηλασία, φόνος μὲ ἀπάνθρωπον καὶ ἀχαλίνωτον ἄδειαν ἐμαίνοντο εἰς τὰς ἀγυιὰς καὶ εἰς τοὺς οἴκους τῆς πόλεως. Τὸν Μάριον ἐσυνώδευε φρουρὰ δούλων καὶ κακούργων, τοὺς ὁποίους ἐσυνάθροισε μὲ ἐλπίδα ἐλευθερίας. Καθ' οὗτινος ἔκαμνε σημεῖον, τὸν ἐφόνευαν. Πᾶν νεῦμα του ἐσήκονε τὴν ζωὴν ἑνὸς τῶν ἐχθρῶν του· ὁ ὕπατος Ὀκτάβιος πρῶτος ἐφονεύθη εἰς τὴν ὑπατικὴν καθέδραν του, καὶ ἡ κεφαλή του ἐκαρφώθη εἰς τὸ βῆμα. Ἡ αὐτὴ τύχη κατέλαβε καὶ πολλοὺς ἐνδόξους συγκλητικοὺς καὶ ἱππεῖς, καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὸν Ἀντώνιον τὸν πρῶτον ῥήτορα τοῦ καιροῦ του, τοῦ ὁποίου ἡ εὐγλωττία καὶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐμπόδισεν ὀλίγην ὥραν τὴν λύσσαν τῶν στρατιωτῶν. Ὅταν ἐφέρθη εἰς τὸν Μάριον ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἀντωνίου, τὴν ἔβαλεν ἐπὶ τῆς τραπέζης του, καὶ ἐβόσκετο μὲ τὴν αἱματώδη θεὰν ὁ θηριοκάρδιος. Ὅταν ὁ Κ. Κάτλος, μέτοχος τοῦ κατὰ τῶν Κίμβρων πολέμου μὲ τὸν Μάριον, ἔμαθεν ὅτι ἐστάλθησαν κατ' αὐτοῦ φονεῖς, ἐπνίγη ἐθελουσίως εἰς τοὺς ἀτμοὺς τῶν ἀνθράκων (Πλούτ. Γ. Μάρ. 44.). Ὅλαι αἱ ὑπὲρ τοῦ ἀξιολόγου τούτου ἀνδρὸς δεήσεις ἔγειναν εἰς μάτην. Ἐφάνη νεκρὰ πᾶσα αἴσθησις ἀνθρωπίνη εἰς

τὸν θηριωθέντα Μάριον, καὶ ὁ Κίννας αὐτὸς τὸν ἐτρόμαζεν. Καὶ χωρὶς δὲ προσταγὴν οἱ ἄγριοι δοῦλοι ἔκαμναν ἀναριθμήτους ἀδικίας καὶ αἰσχουργίας. Ἔθραυαν τοὺς οἴκους, τοὺς διήρπαζαν, ἐσκότοναν τοὺς ἄνδρας, ἀτίμαζαν τὰς γυναῖκας. Πέντε νυχθήμερα ἐμαίνοντο εἰς τὴν πόλιν· οἱ νεκροὶ ἐσωρεύθησαν εἰς τὰς ἀγυιὰς, ἐπειδὴ ἦτο ἀπηγορευμένον νὰ μὴ τοὺς θάπτωσι. Καμμία προσταγὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς κακούργους φονεῖς, ἕως οὗ τελευταῖον ὁ Κίννας καὶ ὁ Σερτώριος ἐσηκώθησαν μίαν νύκτα μὲ τὰ στρατεύματά των, ὥρμησαν εἰς τὸ στρατόπεδόν των, καὶ τοὺς ἐφόνευσαν ὅλους τετρακισχιλίους τὸν ἀριθμόν. Καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν Ῥώμην ἔκαμαν τὰς ἀνηκούστους ἀπανθρωπίας, ἀλλ' ὅλαι αἱ λεωφόροι ἐσκεπάσθησαν ἀπὸ πτώματα. Ὀλίγοι μόνον διέφυγαν, καὶ μετ' αὐτῶν ἡ γυνὴ καὶ τὰ τέκνα τοῦ Σύλλα· ἔτρεξαν οὗτοι εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Σύλλα, ὅςτις εἰς τὴν Ῥώμην ἐκηρύχθη ἐχθρὸς τῆς πατρίδος, ἐνῷ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἀσίαν ἐνίκα τὸν ἐπικινδυνότατον ἐχθρὸν τῆς Ῥώμης. Καὶ ἡ ἡμετέρα δὲ διήγησις πρέπει νὰ πετάξῃ ἐκ τῶν αἱματωδῶν σκηνῶν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Σύλλα διὰ νὰ θεωρήσῃ τὸν ὁπωσοῦν παρηγορητικὸν τῆς καρδίας μας ἀγῶνα τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀνδρίας πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθρούς των.

45. Ὁ πρῶτος Μιθριδατικὸς πόλεμος.

(88—84 πρ. Χρ.)
(666—670 κτ. Ῥ.)

Μιθριδάτης ὁ ὀνομασθεὶς Εὐπάτωρ καὶ Μέγας, ἕβδομος ἀπὸ τοῦ κτίστου (Τόμ. Β', σελ. 348)· βασιλεὺς τοῦ Πόντου, ὅςτις ἐτόλμησε νὰ ἐμβῇ εἰς ἀγῶνα κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ νὰ πολεμήσῃ περὶ τῆς

δυναστείας τῆς Ἀσίας, ἦτο ὄχι ὀλιγώτερον φοβερὸς
διὰ τὸν καιρὸν, ὁπότε ἐφάνη, παρὰ διὰ τὰς προ-
σωπικάς του ἰδιότητας. Τὸ ῥωμαλαῖον σῶμά του,
τὸ ὁποῖον ἦτο ἱκανὸν νὰ ὑποφέρῃ εὐκόλως πᾶσαν
κακοπάθειαν, περιέκλειε ψυχὴν, ἥτις ἐπεχείρει τὰ
βαρύτατα καὶ δὲν ἐνικᾶτο ἀπὸ καμμίαν δυστυχίαν.
Ἐκ νεότητος καταδιωκόμενος καὶ κινδυνεύων μὲ
ἀγῶνας ἀδιακόπους ἐχθρῶν, καὶ διατηρούμενος εἰς
ἀγρίας ἐρημίας συνησθάνθη ἐντελῶς τὰς δυνάμεις
του. Μὲ τὴν ἀπάνθρωπον αἱματώδη αὐστηρότη-
τά του ἐδείχνετο συγγενὴς τῶν βαρβάρων, τοὺς
ὁποίους ἐβασίλευεν· εἰς τὴν μητρόπολίν του Σινώ-
πην, ἀποικίαν Ἑλληνικὴν, ἐδιδάχθη τέχνας καὶ
ἐπιστήμας Ἑλλήνων (Ἀππιαν. Μιθριδ. 112.). Τὴν
παντοδαπότητα τῶν ὑπ' αὐτοῦ κυριευομένων λαῶν
τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς μαύρης θαλάσσης
πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς βοῤῥᾶν συνεχώνευσεν εἰς τὸν
ἑαυτόν του, ὅςτις ἤξευρεν εἴκοσι δύω γλώσσας,
καὶ πρὸς καθένα ὡμίλει τὴν ἰδικήν του, καὶ τοὺς
ἔφερεν εἰς ἑνότητα (Πλίν. Φυσικ. ἱστ. Ζ', α, 24.).
Τιμὴ τοῦ δικαίου καὶ καθήκοντος καὶ φιλανθρωπία
ἔμειναν εἰς αὐτὸν ξένα. Τίποτ' ἄλλο δὲν ἐγνώριζεν
οὐδὲ ἐτίμα εἰμὴ τὴν δύναμιν καὶ τὰ σχέδια τῆς
κυριαρχίας του, τὰ ὁποῖα ἤθελε νὰ ἐκτελέσῃ δι'
αὐτῆς. Τὸ ἀδιάλλακτον κατὰ τῆς Ῥώμης μῖσός του
τὸν ἔκαμεν ἡγεμόνα τῆς κάτω Ἀσίας, ἥτις ἤλπιζε
νὰ ἄρξῃ ποτὲ μὲ τὸ μέσον του. Τρία ἔτη περιο-
δεύσας ταύτην τὴν χώραν ἐξέτασε καὶ ἔμαθε
τὰς γνώμας ὅλων τούτων τῶν λαῶν, καὶ τοὺς
οἰκειώθη.

Αἱ προσπαθήσεις αὗται τὸν ἔφεραν εὐθὺς εἰς ἐχθρικὰς συμπλοκὰς μὲ τὴν Ῥώμην. Εἶχε κυριεύσειν μέρος τῆς Παφλαγονίας ὡς ἀποζημίωσιν τῆς Φρυγίας, τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ ἀπέσπασαν ἐνῷ ἦτο νήπιος, καὶ εὑρὼν ὀρφανὸν τὸν θρόνον τῆς Καππαδοκίας ἔγεινε κύριος αὐτός. Τελευταῖον

ἐκ δύω διαφερομένων ἀδελφῶν περὶ τοῦ θρόνου τῆς Βιθυνίας ἐβοήθησε τὸν νεώτερον Σωκράτη εἰς ἀποδίωξιν τοῦ ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους προστατευομένου πρεσβυτέρου. Ἡ Ῥώμη ἀνέλαβεν εἰς τὸ σκέπος της καὶ τὴν Βιθυνίαν καὶ τὴν Καππαδοκίαν, καὶ ἔφερεν εἰς τὰς χώρας ταύτας ὀπίσω τοὺς νομίμους βασιλεῖς των (90). Οἱ δὲ δύω οὗτοι ἡγεμόνες παρακινηθέντες ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους ἤρχισαν νὰ πολεμοῦν τὸν Μιθριδάτην· καὶ εἰσβαλόντες εἰς τὴν χώραν του ἔκλεισαν τὸν Βόσπορον, καὶ τοῦ ἐμπόδισαν τὴν μεγάλην ἐμπορίαν του.

Ὁ Μιθριδάτης, μ' ὅλον ὅτι ἐβοηθεῖτο ἀπὸ τὸν ἰσχυρὸν τῆς Ἀρμενίας βασιλέα Τιγράνην, καὶ εἶχεν ἱκανὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἠδύνατο νὰ αὐξήσῃ διὰ συμμαχιῶν μὲ τοὺς φιλοπολέμους Σκύθας καὶ Θρᾶκας, καὶ τελευταῖον ἐπρόσταζε στόλον τριακοσίων πλοίων, δὲν ἀντεστάθη κατ' ἀρχάς, ἀλλ' ἐπαραπονήθη εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαίους ἐπάρχους. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι δὲν τοῦ ἀπεκρίθησαν φιλικά, ἡνωμένος ὁ Μιθριδάτης μὲ τὸν βασιλέα τῆς Ἀρμενίας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Καππαδοκίαν καὶ τὴν ἐκυρίευσε (89), καὶ ἔπειτα ἐστράφη κατὰ τῆς Βιθυνίας. Τὸ βασιλικὸν στράτευμα τῆς Βιθυνίας καὶ οἱ Ῥωμαῖοι Ἀκύλιος καὶ Κάσσιος σπεύσαντες εἰς βοήθειαν μὲ τὰς λεγεῶνας των ἐνικήθησαν, ἡ Βιθυνία ἐκυριεύθη, καὶ ὅλη ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία Ἀσία ἕως τοῦ Αἰγαίου πελάγους ὄχι μόνον ἐξουσιάσθη, ἀλλὰ καὶ ἐκαθαρίσθη ἀπὸ τῶν ἐκβιαστῶν της δι' αἱματωδεστάτης πρὸ πολλοῦ ἐναποταμιευομένης ἐκδικήσεως (88). Διότι μίαν νύκτα δι' ὅλης τῆς Ἀσίας ὅλοι οἱ Ῥωμαῖοι (ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδες κατὰ τὸν Πλούταρχον, Σύλλ. 24. κατὰ δὲ τὴν ἐλαχίστην ἀπαρίθμισιν ὀγδοήκοντα χιλιάδες ἄνθρωποι) ἐφονεύθησαν, καὶ διηρπάγησαν, ὅπου μάλιστα ἐφάνησαν συνεργοὶ αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις. Οἱ Λέσβιοι παρέδωκαν τὸν Ἀκύλιον, ὅστις ἠσθάνθη ἐντελέστατα τὴν σκληρότητα τοῦ Μιθριδάτου. Ἐδεσμεύθη, ἐμαστιγώθη, ἐκαθίσθη εἰς γάδαρον, καὶ περιεφέρθη εἰς ὅλας τὰς πόλεις ἀναγκαζόμενος νὰ κράζῃ ὁ ἴδιος ὅτι εἶναι ὁ Ἀκύλιος· τελευταῖον ἔχυσαν ἐντὸς τοῦ στόματός του χωνευμένον χρυσὸν περιγελῶντες ἀπανθρώπως τὴν τῶν Ῥωμαίων φιλοχρυσίαν (Ἀππιαν. Μιθρ. 21.).

Ἐκ ταύτης τῆς γενικῆς κατὰ τῶν Ῥωμαίων μανίας ἐξῃρέθη μόνον ἡ Ῥόδος. Ἔδωκε καταφύγιον εἰς τοὺς προσφυγόντας Ῥωμαίους, καὶ τοὺς ἐπροστάτευσεν ἀνδρείως, ὅταν ὁ Μιθριδάτης ἐπολιώρκησε τὴν νῆσον καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης. Ἡ Ῥόδος ἤθελε πάθειν τὰ πάνδεινα, ἐὰν εὐτύχουν ἕως τέλους τὰ ἐγχειρήματα τοῦ Ποντίου βασιλέως *).

Ἐνῷ ὁ Μιθριδάτης ἔμενεν εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ νὰ στερεώσῃ καὶ διατάξῃ τὰ ἀποκτημένα, ἔστειλε τὸν στρατηγόν του Ἀρχέλαον, ὅστις εὐδοκίμησε τὰ μέγιστα κατὰ ταύτας τὰς νίκας, εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐσυμπέραινε τόσον μῖσος κατὰ τῆς Ῥώμης, ὅσον ἐφάνη εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἡ προσέγγισις τοῦ στρατηγοῦ τούτου ἐγέννησε τῳόντι παντοδαπὰς κινήσεις εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων· φανερώτατα δὲ ἐκηρύχθησαν οἱ Ἀθηναῖοι, πρῶτον κινηθέντες ἐκ κολακειῶν καὶ δώρων τοῦ Ποντικοῦ βασιλέως, ἔπειτα διὰ μυσαροῦ τινὸς σοφιστοῦ ὀνομαζομένου Ἀριστίωνος (Ἀππιαν. Μιθρ. 28.), ἢ Ἀθηνίωνος (Ἀθήν. 48 — 53.),

*) Ἡ Χίος ὅμως, ἥτις καὶ αὐτὴ συμμαχοῦσα μὲ τοὺς Ῥωμαίους ἐπολέμει τὸν Μιθριδάτην, ἔπαθε τῳόντι τὰ πάνδεινα. Χία τριήρης κατέσεισε τὸ πλοῖον, ὅπου ἦτο ὁ Μιθριδάτης. Μετὰ δύω ἔτη ἔστειλε Ζηνόβιον τινὰ ναύαρχον, ὅστις κυριεύσας τὴν πόλιν τῶν Χίων πρῶτον μὲν τοὺς ἐγύμνωσεν ἀπὸ τὴν περιουσίαν των, ἔπειτα δὲ ἐμβιβάσας ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδία εἰς πλοῖα, τοὺς ἔστειλεν εἰς τὸν Μιθριδάτην, ὅστις τοὺς διεμοίρασεν εἰς ὅλα τὰ χωρία τοῦ Πόντου. Ὁ Σύλλας ἔπειτα εἰρηνεύσας μὲ τὸν Μιθριδάτην, τὸν ὑπεχρέωσε νὰ στείλῃ εἰς τὴν πατρίδα των τοὺς δυστυχεῖς Χίους. Ἴδε τὸν Ἀππιαν. Μιθριδ. 25 — 58. Κ.

ὅς τις διὰ βοηθείας τῶν ξένων λόχων ἔγεινε μανιωδέστατος τύραννος. Ἡ πόλις λοιπὸν αὕτη ἦτο καθέδρα τῆς Μιθριδατικῆς δυνάμεως, μὲ τὴν ὁποίαν ἡνώθησαν ἡ Σπάρτη, ἡ Ἀχαΐα καὶ ἡ Βοιωτία· ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Μιθριδάτου ἔμελλε νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν διὰ νὰ βαστάξῃ τὴν βόρειον Ἑλλάδα.

Τὴν χώραν ταύτην ἐφαίνετο ὅτι ἔχασεν ἡ Ῥώμη, καὶ ἤθελε τὴν χάσειν βέβαια, ἐὰν ὁ Μιθριδάτης ἐπεχείρει πρὸ ἑνὸς ἐνιαυτοῦ, ὁπόταν ἡ Ῥώμη ἦτο ἀκόμη περιπλεγμένη εἰς τὸν συμμαχικὸν πόλεμον. Ἀλλὰ πρὸς εὐτυχίαν τῶν Ῥωμαίων ἦτο τελειωμένος ὁ κυριώτερος ἀγὼν, καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῆς τοῦ Σύλλα φατρίας ἔστειλεν ἐναντίον του στρατηγὸν ὅς τις ἤρχισε μὲ ἀσφαλῆ καὶ ἰσχυρὰν χεῖρα τὸν πόλεμον. Ὁ Σύλλας ἐφάνη εἰς τὴν Ἑλλάδα (87), καὶ ἐπειδὴ δὲν εὕρηκεν ἀκόμη κλεισμένας τὴν Θεσσαλίαν καὶ Βοιωτίαν, ὥρμησεν ἀμέσως κατὰ τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ μὲν πόλις ἐπροστατεύετο ἀπὸ τὸν Ἀριστίωνα, ὁ δὲ λιμὴν ἀπὸ τὸν Ἀρχέλαον. Ὁ Σύλλας ἔβαλεν ὅλας τὰς δυνάμεις του διὰ νὰ κυριεύσῃ τάχιστα τοὺς τόπους τούτους. Διὰ νὰ κτίσῃ πολιορκητικὰ ὄργανα ἔκοψε τὸ περίφημον καὶ ὡραῖον ἄλσος τῆς Ἀκαδημίας, καὶ διὰ νὰ λάβῃ ἀργύριον, τὸ ὁποῖον δὲν ἤλπιζε τώρα ἀπὸ τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπαναστᾶσαν Ῥώμην, ἐπέβαλε χεῖρας εἰς τοὺς χαραγμένους καὶ ἀχαράκτους θησαυροὺς τῶν ναῶν τῆς Ὀλυμπίας, τῶν Δελφῶν *) καὶ τῆς Ἐπιδαύρου. Τὰ μέσα ταῦτα ἐτάχυναν τὴν τῶν Ἀθηνῶν πτῶσιν. Ἀφοῦ τὴν ἐστενοχώρησε μὲ πεῖναν, ἀνέβησαν τὰ

*) Πρὸς τοὺς Ἀμφικτύονας ἔγραψε νὰ τοῦ στείλουν τοὺς θησαυρούς· διότι αὐτὸς ἢ δύναται νὰ τοὺς φυλάξῃ ἀσφαλέστερα, ἢ ἂν τοὺς μεταχειρισθῇ, πάλιν δύναται νὰ τοὺς πληρώσῃ (Πλούτ. Σύλλ. 12.), καὶ τῷ ὄντι ἀντὶ τούτων ἀφιέρωσεν ἔπειτα εἰς τὰ εἰρημένα ἱερὰ τὸ ἥμισυ τῆς τῶν Θηβαίων γῆς (Ἀππιαν. Μιθρ. 54.).

στρατεύματά του ἀπὸ ἀσθενὲς μέρος, καὶ τὴν καθιέρωσαν εἰς σκληρόν τινα ὄλεθρον. Μιαιφονία καὶ φιλαρπαγία ἐμαίνοντο εἰς τοὺς δρόμους, καὶ κατέπνιγαν τοὺς οἴκους μὲ αἵματα, καὶ οἱ κάτοικοι ἦσαν σχεδὸν ἐξ ἡμισείας ἐξωλοθρευμένοι διὰ τοῦ ξίφους, ὅταν τελευταῖον ὁ Σύλλας ἐκαταπείσθη διὰ δεήσεων νὰ φεισθῇ τοὺς πολλοὺς πρὸς χάριν τῶν ὀλίγων, καὶ τοὺς ζῶντας πρὸς χάριν τῶν ἀποθαμμένων, καθὼς ἔλεγεν αὐτὸς αἰνιττόμενος τὴν ἐνδοξοτάτην ἀρχαιότητα τῶν Ἀθηναίων (Πλούτ. Σύλλ. 14.).

Ἡ πόλις τοῦ Πειραιῶς ὄχι πολὺ ὕστερον ἐδοκίμασε τὴν αὐτὴν αὐστηρὰν τύχην, ἀφοῦ ἠναγκάσθη νὰ τὴν παραιτήσῃ ὁ Ἀρχέλαος, ἀλλὰ δὲν ἐπαραίτησε καὶ ὅλην τὴν Ἑλλάδα· διότι ἔπλευσεν εἰς τὰς Θερμοπύλας μὲ τὸν στόλον του, μὲ τὸν ὁποῖον ἐθαλασσοκράτει. Ἐδῶ ἡνώθη μὲ τοὺς Μιθριδατικοὺς λόχους, οἱ ὁποῖοι ἔφθασαν ἀπὸ τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν. Ἐκ τούτων ἐσυστήθη πάλιν πολυάριθμον πλῆθος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ᾐσθάνθη κἄποιον φόβον ὁ μικρότερος στρατὸς τοῦ Σύλλα ἐλθὼν εἰς τὴν Βοιωτίαν τώρα ἀπὸ τὴν ἔρημον καὶ ἄκαρπον Λιβύην. Ἀλλ' ὅμως ἐδείχθη παραυτὰ ὅτι ἐκεῖνο ἦτο σωρὸς ἄψυχος μὴ διατηρούμενος μὲ τάξιν καὶ πειθαρχίαν. Πρὸς μεγαλητέραν τύχην τοῦ Σύλλα ἐστενοχωρήθη εἰς ὀρεινὸν καὶ μικρὸν τόπον, καὶ οὕτως εὐκόλυνε τὸν ὀλιγώτερον μὲν, ἐμπειρότερον δὲ στρατὸν τῶν Ῥωμαίων κυβερνώμενον ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Σύλλα νὰ νικήσῃ λαμπρότατα πλησίον τῆς Χαιρωνείας (Πλούτ. Σύλλ. 16.).

Πολλὰ σμικρυμμένος ὁ Μιθριδατικὸς στρατὸς κατέφυγεν εἰς τὴν Χαλκίδα. Ἐδῶ ὅμως ἔλαβεν ὁ Ἀρχέλαος νέαν καὶ μεγάλην βοήθειαν ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, καὶ μετ' αὐτῆς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν· διδαχθεὶς, ὡς φαίνεται, ἀπὸ τὴν πεῖραν ἐκράτησε τώρα τὴν μεγάλην πεδιάδα τοῦ Ὀρχομενοῦ

ἀνεμποδίστως, ἐπειδὴ ὁ Σύλλας μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ νίκην μετέβη εὐθὺς εἰς τὴν Θετταλίαν διὰ νὰ ἀντιπαραταχθῇ εἰς ἐχθρὸν ἄλλον, τὸν ὕπατον Φλάκκον, τὸν ὁποῖον ἔστειλεν ἡ ἐν Ῥώμῃ νικῶσα φατρία νὰ κάμῃ ἐν ὀνόματι τῆς Ῥώμης τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Μιθριδάτου καὶ ἐν ταὐτῷ κατὰ τοῦ Σύλλα. Μαθὼν δὲ τὰ νεωστὶ συμβάντα εἰς τὴν Βοιωτίαν ὁ Σύλλας, ὑπέστρεψεν εὐθὺς καὶ ἐπολέμησε τοὺς ἐχθροὺς πλησίον Ὀρχομενοῦ. Ταύτην τὴν φορὰν ἐκλονίζετο ἡ τύχη. Ἔφυγαν ἤδη οἱ Ῥωμαῖοι στενοχωρούμενοι ἀπὸ τὸ ἱππικὸν τῶν βαρβάρων· τότε ἐπήδησεν ἀπὸ τὸν ἵππον ὁ Σύλλας, ἥρπασεν ἀπὸ τὸν ἀετοφόρον τὴν σημαίαν, καὶ ἐφώναξεν: „Ἐδῶ, ὦ Ῥωμαῖοι, εἶναι ἔνδοξον εἰς ἐμὲ νὰ ἀποθάνω· ἐὰν ἐρωτηθῆτε ποῦ ἐπροδώκατε τὸν αὐτοκράτορά σας; εἴπατε: εἰς τὸν Ὀρχομενόν." Ταῦτα εἰπὼν ὥρμησεν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν· οἱ στρατιῶται ἐντραπέντες ἀπὸ τοῦτον τὸν λόγον, ἔδραμαν κατόπιν του, καὶ ἐνίκησαν (Πλούτ. Σύλλ. 21.). Ὁ Μιθριδατικὸς στρατὸς σχεδὸν ἠφανίσθη ὅλος. Ὁ Ἀρχέλαος διεσώθη μόνος ἐνῷ κατ' ἀρχὰς ἐχώθη εἰς μίαν ἑλώδη λίμνην, ἔπειτα δὲ μὲ πλοιάριον ἔφυγεν εἰς τὴν Χαλκίδα, καὶ ἐπεριωρίσθη τώρα μόνον εἰς τὸν στόλον του.

Ἀλλ' ὁ Σύλλας ἐβουλεύετο νὰ τοῦ ἁρπάσῃ καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο ὅπλον. Κατ' ἀρχὰς ἤδη τοῦ πολέμου εἶχε στείλειν τὸν ὑποστράτηγόν του Λ. Λικίνιον Λούκουλλον εἰς τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον νὰ συναθροίσῃ ἐκεῖ στόλον, καὶ αὐτὸς δὲ ἔβαλε καὶ ὥπλιζαν πλοῖα εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς λιμένας. Μ' ὅλον ὅτι ὁ Λούκουλλος δὲν ἔλαβε τίποτε ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου, καὶ μόλις διέφυγε τοὺς μὲ τὸν Μιθριδάτην συνηνωμένους πειρατὰς, ἐσύναξεν ὅμως εἰς τὰ παραθαλάσσια καὶ εἰς τὰ νησία στόλον τινὰ, μὲ τὸν ὁποῖον ἠδύνατο δι' ἑνὸς κτυπήματος νὰ

συνθραύσῃ ὅλον τὸν πόλεμον, ἐὰν αἱ τότε διχόνοιαι τῆς Ῥώμης δὲν ἐμίσουν περισσότερον τοὺς οἰκείους παρὰ τοὺς ἐχθρούς των. Διότι ὁ στρατὸς τοῦ Μαρίου εἶχε μεταβῆν ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐκεῖ ὁ πάντῃ ἀνεπιτήδειος στρατηγὸς, ὁ ὕπατος Φλάκκος, ἔπεσεν εἰς λογομαχίαν μὲ τὸν ὑποστράτηγόν του Φιμβρίαν. Οὗτος, ἀνὴρ θρασὺς καὶ ἄγριος, ὅστις ἐνήργει εἰς τὰς ἐν τῇ Ῥώμῃ ἀπανθρωπίας τῆς Μαριανῆς φατρίας, ἐκίνησε τοὺς στρατιώτας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ στρατηγοῦ, τὸν ὁποῖον ἐμίσουν διὰ τὴν φιλαργυρίαν καὶ σκληρότητά του· καὶ μὲ προσταγὴν τοῦ Φιμβρίου ἐπνίγη ὁ Φλάκκος. Ἁρπάσας δὲ τὴν στρατηγίαν οὗτος ἠνάγκασε τὸν Μιθριδάτην νὰ ἐγκλεισθῇ εἰς τὴν Πιτάνην, μικρὰν πόλιν εἰς τὰ παραθαλάσσια τῆς Φρυγίας. Ἐδῶ τὸν ἐπολιόρκει ἀπὸ ξηρᾶς, καὶ ὁ Μιθριδάτης ἦτο χαμένος, ἐὰν καὶ ὁ Λούκουλλος τὸν ἐστενοχώρει διὰ θαλάσσης. Ἀλλ' οὗτος ἐθυσίασε τὸ κλέος του καὶ τὴν κοινὴν σωτηρίαν εἰς τὴν φατρίαν καὶ εἰς τὸν Σύλλαν, καὶ ὁ Μιθριδάτης διέφυγεν εἰς τὴν Μιτυλήνην (Ἀππιαν. Μιθρ. 52.).

Τώρα δὲ ὁ Μιθριδάτης ἤρχισε νὰ προβάλῃ εἰς τὸν Σύλλαν συνθήκας εἰρήνης διὰ τοῦ Ἀρχελάου. Ἐπειδὴ δὲ στηριζόμενος εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν διχόνοιαν, καὶ εἰκάζων, ὅτι ὁ Σύλλας διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ ταχέως εἰς τὴν Ῥώμην, ἤθελε θυσιάζων τὸ τῆς Ῥώμης ὄφελος νὰ ἀγοράσῃ ἀργυρικὴν καὶ θαλάσσιον βοήθειαν, ἐπρόβαλε κατ' ἀρχὰς ὑπερήφανα ζητήματα. Ἀλλ' ὁ Σύλλας ἐνθυμεῖτο πάντοτε ἐδῶ τὴν τιμὴν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς πολιτείας. Ὁ Μιθριδάτης, εἶπεν ὑπερηφάνως, χρεωστεῖ νὰ εὐχαριστῆται ὅτι ἔχει τὴν χεῖρά του, τὴν ὁποίαν ἐβάπτισεν εἰς τὸ αἷμα πολλῶν χιλιάδων Ῥωμαίων (Πλούτ. Σύλλ. 23.). Ἐζήτησεν ἀπ' αὐτὸν τὴν παραχώρησιν τῆς Παφλαγονίας, Καππαδοκίας, Γαλατίας, καὶ τῆς Ῥωμαϊ-

κῆς ἐπαρχίας, δύω χιλιάδας τάλαντα, καὶ ἑβδομήκοντα ὡπλισμένα πλοῖα. Ὁ Μιθριδάτης διδαχθεὶς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Σύλλα ἀπὸ τὰς ἀνδραγαθίας του ἤρχισε νὰ φοβῆται καὶ τὰς Ἑλληνικὰς τῆς Ἀσίας πόλεις, τῶν ὁποίων ὁ πρότερος ἐνθουσιασμὸς μετεβάλθη τώρα εἰς δυσπιστίαν καὶ φανερὰν ἐχθροπάθειαν. Τοιουτοτρόπως ἠδυνήθη ὁ Ἀρχέλαος, ἀγορασμένος ὅλος ἀπὸ τὸν Σύλλαν, νὰ τὸν καταπείσῃ εὐκόλως εἰς τὸ νὰ στέρξῃ τὴν εἰρήνην, καὶ εἰς μίαν προσωπικὴν συνομιλίαν μὲ τὸν Σύλλαν γενομένην εἰς Δάρδανον (Πλούτ. Σύλλ. 24.), ἔστερξεν ὁ Μιθριδάτης ὅλα τὰ ζητήματα (84). Μετὰ ταῦτα ἐστράφη ὁ Σύλλας ἐναντίον τοῦ Φιμβρίου, ὅς τις ἐφονεύθη αὐτοχείρως, ἐπειδὴ οἱ στρατιῶται ἀπείθησαν εἰς αὐτόν. Ὁ στρατὸς μετέβη εἰς τὸν Σύλλαν.

Ἔμεινε τώρα νὰ τιμωρήσῃ τὴν ἀποστασίαν τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Σύλλας ἐπεθύμει νὰ ἐκδικήσῃ τοὺς εἰς τὴν πατρίδα του ἐχθρούς του, δὲν ἐζήτησε τὸ αἷμα, ἀλλὰ τοὺς θησαυροὺς τῶν Ἀσιανῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπόν του, καὶ πρὸ πάντων νὰ ὑποχρεώσῃ τὸν στρατόν, τὸ ὄργανον τῆς ἐκδικήσεώς του. Ἡ ἐπαρχία Ἀσία ἐπροστάχθη νὰ πληρώσῃ εἴκοσι χιλιάδας τάλαντα, καὶ τὴν προπληρωμὴν πέντε ἐτῶν φόρου, καὶ ὅλον τὸν στρατὸν νὰ τὸν φιλεύσῃ φίλευμα πολυεξοδώτατον. Διότι πᾶς οἰκοκύριος ἐχρεώστει εἰς τοὺς εἰς αὐτὸν κατοικοῦντας στρατιώτας παρεκτὸς τῆς συνειθισμένης τροφῆς νὰ πληρώσῃ εἰς καθένα καθημέραν δεκαὲξ δραχμὰς (πέντε φιορίνια καὶ εἴκοσι κρεϊτσάρια Αὐστριακά), καὶ εἰς πάντα ταξίαρχον πεντήκοντα δραχμὰς καθ' ἡμέραν καὶ μίαν στολὴν οἰκιακὴν καὶ ἄλλην λαμπρὰν (Πλούτ. Σύλλ. 25.)· φόροι οὗτοι ἀφόρητοι, οἵτινες, ἐπειδὴ μάλιστα οἱ Ἀσιανοὶ διὰ νὰ συνάξωσι τὰς ζητουμένας ἀργυρικὰς ποσότητας ἔπεσαν εἰς τὰς χεῖρας τῶν φιλαργύρων καὶ

τοκογλύφων τοκιστῶν Ῥωμαίων, ἠφάνισαν ἐκ θεμελίων τὴν ἐπαρχίαν ταύτην.

---

46. Σύλλα φρικτὴ ἐξουσία, δικτατωρία καὶ θάνατος.

(84—78 πρ. Χρ.)
(670—676 κτ. Ῥ.)

Μετὰ τετραετῆ ἀπουσίαν ὑπέστρεψεν ὁ Σύλλας εἰς τὴν Ῥώμην. Γράψας ἐπιστολὴν πρὸς τὴν σύγκλητον ἀνήγγειλε τὰς ἀνδραγαθίας του, καὶ παρέστησε τὴν ἀπὸ τοὺς ἐναντίους του γενομένην εἰς αὐτὸν ἀδικίαν, καὶ τοὺς ἐφανέρονε τὸν ἐρχομόν του, καὶ τὴν ἀπόφασίν του νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ὕβριν τῆς πατρίδος καὶ τὴν ἰδικήν του. Ὁ νικηφόρος καὶ ὅλος εἰς αὐτὸν ἔκδοτος στρατὸς, οἱ εἰς τὴν ἐξουσίαν του θησαυροὶ καὶ τὰ πλοῖα, καὶ τὸ ὑπερήφανον συναίσθημα τῆς ἀσφαλείας, μὲ τὰ ὁποῖα, μὴ φροντίζων διὰ τοὺς ἐχθρούς του, εἶχε ταπεινώσειν τὸν ὑπερήφανον ἐχθρὸν τῆς πατρίδος του, ἔδωκαν πολλὴν ἐνέργειαν εἰς τὸν φοβερισμὸν τοῦτον.

Οἱ κυριώτεροι ἐχθροί του δὲν ὑπῆρχαν πλέον· ὁ Μάριος ὑπὸ γήρως καὶ φροντίδων ἀπέθανε κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἑβδόμης ὑπατείας του (86), τυπτόμενος ἀπὸ τὴν συνείδησιν, ὅτι δι' ἀμέτρου φιλοδοξίας καὶ μηδένα σκοπὸν ἐχούσης φιλεκδικίας ἠφάνισε καθὸ πολίτης τὴν πατρίδα του, τὴν ὁποίαν εἶχε σώσειν καθὸ στρατηγός *). Ὁ Κίννας, περὶ

*) Σκληρὰ κρίσις περὶ αὐτοῦ κεῖται εἰς Δίωνα τὸν Κάσσιον (Τεμάχ. 94. ἐκ τῶν προτ. 34. βιβλ.). Ὑπῆρξε, λέγει, φίλος παντὸς κοινοῦ πολίτου, ἐπειδὴ τοιοῦτος ἦτο καὶ αὐτὸς τὸ γένος, καὶ ἐχθρὸς παντὸς εὐγενοῦς· ἦτο πάντοτε πρόθυμος νὰ ἀπατᾷ καὶ νὰ ἐπιορκῇ, ὅπου ἤλπιζεν ὄφελος, καὶ δὲν πρέπει τις νὰ ἀπορῇ, ὅτι τόσον πολὺν καιρὸν ἐλάνθανε τοὺς ἀνθρώπους, ἐπειδὴ διὰ δόλου καὶ τύχης, ἥτις τοῦ ἔγεινε κατ' ἀρχὰς εὐνοϊκή, ἀπέκτησε καὶ τὸ κλέος τῆς ἀρετῆς.

τοῦ ὁποίου λέγει ὁ Βελλήϊος Πατέρκουλος: Ἐτόλμησεν ὅ,τι κἀνεὶς ἀγαθὸς δὲν τολμᾷ, καὶ ἐξετέλεσεν ὅσα μόνον ὁ ἐναρετώτατος δύναται νὰ ἐκτελέσῃ, καὶ αὐτὸς δὲν ὑπῆρχε πλέον. Τρία ἔτη κατὰ συνέχειαν εἶχε κρατήσειν αὐτεξουσίως τὴν ὑπατείαν, καὶ ἐπροσπάθησε νὰ ἀσφαλίσῃ καὶ ἑαυτὸν καὶ τὴν φατρίαν του ἐναντίον τοῦ ἐπιστρέφοντος Σύλλα μὲ παντοδαπὰς ἑτοιμασίας καὶ ὁπλισμούς· ὅταν δὲ μὲ τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἤθελε νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, ἐσκοτώθη ἀπὸ τοὺς ἰδίους ἑαυτοῦ στρατιώτας εἰς τὸν Ἀγκῶνα (84). Ἀντὶ τούτων ἦσαν τώρα ἀρχηγοὶ τῆς φατρίας: Μάριος ὁ υἱὸς, ὅμοιος τοῦ πατρός του κατὰ τὴν σκληρότητα, ἀλλ' ὄχι καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν καὶ ἐπιτηδειότητα, Παπίριος Κάρβων, οἱ δύω ὕπατοι τοῦ ἐπομένου ἔτους Νορβανὸς καὶ Λ. Σκιπίων, καὶ τελευταῖον ὁ ἀγαθώτερος, ἀλλ' ὄχι πάντων δυνατώτατος Σερτώριος.

Ὁ Σύλλας δὲν εἶχε πλέον παρὰ τεσσαράκοντα χιλιάδας στρατιώταις· ἀλλ' ἦσαν οὗτοι γυμνασμένοι εἰς τὰ πολεμικὰ, καὶ στερεὰ συνδεδεμένοι μὲ τὸν ἡγεμόνα των· καὶ περικυκλωμένος ἀπὸ μέγα πλῆθος συγκλητικῶν καταφυγόντων εἰς αὐτὸν *), ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ πολλοὺς ὀπαδοὺς καὶ ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, ἡ ὁποία ἐπρόσμενεν ἀπ' αὐτὸν ἐλευθερίαν. Διὰ τοῦτο ὅταν ἄραξεν εἰς τὸ Βρεντέσιον (83), ηὔξησεν ὁ στρατός του ἀπὸ συνδρομὴν πολλῶν, καὶ μεταξὺ ἄλλων ἀνδρῶν ἐφάνη πρὸς μεγάλην χαράν του ὁ πολυτίμητος Μέτελλος Πῖος, ὅς τις τὸν ἐβοήθει μὲ τὴν ὑπόληψιν, καὶ ὁ νεανίσκος, μετέπειτα περίφημος γενόμενος Γν. Πομπήϊος, ὅς τις τὸν ἐνεδυνάμωσε μὲ στράτευμα, τὸ ὁποῖον ἐστρατολόγησεν αὐτός. Τὴν πρώτην ἀντίστασιν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἀντιπαρέταξεν ὁ ὕπατος Νορβανὸς εἰς τὸ Κανύσιον, ἀντέκρουσε μὲ τὴν δύναμιν καὶ τὴν τύχην τοῦ ξίφους του. Τὸν δὲ ἄλλον ὕπατον Λ. Σκιπίωνα, ὅς τις τοῦ ἠναντιώθη εἰς Τέανον, τὸν ἐγύμνωσεν ἀπὸ τὰ ὅπλα μὲ πανουργίαν καὶ δολιότητα *). Μαθὼν ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος δὲν ἠγάπα τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, μὲ πρόφασιν ἀνακωχῆς ὅπλων ὑπῆγεν εἰς τὸν Σκιπίωνα νὰ συνομιλήσῃ περὶ τῆς εἰρήνης, τῷόντι δὲ νὰ καταπείσῃ τὸν στρατὸν νὰ συναφθῇ μαζή του. Ἐπέτυχε δὲ τὸν σκοπόν του τόσον, ὥστε ὁ Σκιπίων μετὰ τὴν σχίσιν τῆς ἀνωφελοῦς ταύτης συμβιβάσεως θέλων νὰ πιάσῃ τὰ ὅπλα ἀφέθη ἀπ' ὅλους του τοὺς στρατιώτας καὶ ἔπεσεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Σύλλα, ὅς τις τὸν ἀπέλυσε μὴ δυνηθεὶς νὰ τὸν οἰκειωθῇ· (Πλούτ. Σύλλ. 27. 28.).

Ὅλη ἡ μεσημβρινὴ Ἰταλία, ἐξαιρουμένων τῶν χωρίων, τὰ ὁποῖα ἐβάσταζαν οἱ ἐπαναστάται Σαυνῖται, ἦτο τώρα εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Σύλλα. Ἡ Ῥώμη μὲ τὴν ἐπικράτειάν της καὶ τὸ βόρειον μέρος ἐπροστατεύετο ὄχι χωρὶς ἐλπίδας ἀπὸ τὴν Μαριανὴν φατρίαν, ἥτις ἀνηγόρευσεν ὑπάτους τοῦ ἐπομένου ἔτους τὸν νεώτερον Μάριον καὶ τὸν Κάρβωνα, καὶ εἰς τὴν πόλιν ἐθέριζεν ὅλους τοὺς ὑποπτευομένους συστασιώτας τοῦ Σύλλα· ὁ Κάρβων ἐβάσταζε τὴν Τυῤῥηνίαν καὶ Ὀμβρικὴν, ὁ δὲ Μάριος τὸ Λάτιον καὶ τὴν Ῥώμην. Κατὰ τοῦ πρώτου ἐστράτευσεν εἰς τὰ παράλια τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους ἐπάνω ὁ Μέτελλος καὶ ὁ Πομπήϊος· ὁ Μέτελλος ἐκρότησε σφοδρὰν καὶ νικηφόρον μάχην παρὰ τὸν ποταμὸν Αἶσιν· ὁ Σύλλας ἐπροχώρησε κατὰ τοῦ Μαρίου, ὅς τις ἐστάθη μεταξὺ Σιγνίου καὶ Πραινεστοῦ διὰ νὰ τοῦ ἐμποδίσῃ τὸν εἰς τὴν Ῥώμην δρόμον. Ὁ Σύλλας ἐκρήμνισε τὸν ἐχθρὸν τοῦτον (82) μὲ

*) Ὁ Κικέρων (Φιλιππ. XII. 11) ὀνομάζει τοὺς περὶ τὸν Σύλλαν: τὸ ἄνθος τῆς εὐγενείας (Florem nobilitatis).

*) Ὁ Κάρβων εἶχεν ἤδη εἰπεῖν: ἔχομεν νὰ καταπολεμήσωμεν ἐν ἑνὶ ἀνδρὶ λέοντα καὶ ἀλώπεκα, καὶ νὰ φοβώμεθα περιττότερον τὴν ἀλώπεκα (Πλούτ. Σύλλ. 28.).

τὴν συνήθη του δεξιότητα καὶ τύχην· εἰσῆλθε δὲ μετὰ βίας ὁ Μάριος εἰς τὴν ἐκ φύσεως καὶ τέχνης ὠχυρωμένην Πραινεστὸν, πολιορκούμενος ἀπὸ τὸν Ὀφέλλαν *)· ὁ δὲ Σύλλας ἔσπευσεν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐμβῆκεν ἀνεμποδίστως, ἀπεδίωξε τοὺς ἐχθρούς του, ἔλαβε μέτρα διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ εἰς τὸν ἑαυτόν του τὴν πόλιν. Ἔπειτα ὥρμησε κατὰ τοῦ Κάρβωνος, ὅς τις ἀκόμη ἀντέστεκεν ἔξω, μεγάλως ἐνδυναμωθεὶς ἀπὸ τὴν Γαλλίαν καὶ Ἱσπανίαν, ὅπου εἶχεν ὑπάγειν ὁ Σερτώριος δυσαρεστημένος, ὡς φαίνεται, ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν φίλων του. Ὁ Σύλλας αὐτὸς ἠγωνίσθη εἰς τὴν Τυῤῥηνίαν κατὰ τοῦ Κάρβωνος, καὶ μάλιστα πλησίον τοῦ Κλουσίσίου· ὁ δὲ Πομπήϊος καὶ ὁ Μέτελλος εἰς τὴν Ὀμβρικὴν κατὰ τοῦ ὑποστρατήγου, γενικῶς μὲ εὐτυχίαν· ἡ αὐτομολία καὶ προδοσία εὐκόλυναν τοὺς ἀγῶνάς των.

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ματαίως ἐπρόσμενεν ὁ Μάριος εἰς τὴν Πραινεστὸν βοήθειαν ἀπὸ τοὺς φίλους του. Ὁ Σύλλας καὶ ὁ Πομπήϊος ἐματαίοναν τὰς δοκιμὰς τοῦ Κάρβωνος διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ὁ πρῶτος ἐβάσταζεν ἀκόμη ἐπιμόνως τὰ στενὰ, διὰ τῶν ὁποίων ἤρχετο ἰσχυρὸν καὶ ἀνδρεῖον στράτευμα Σαυνιτῶν καὶ Λευκανῶν ὁδηγούμενον ἀπὸ δύω παρωργισμένους καὶ ἀξίους στρατηγοὺς Πόντιον Τελεσῖνον καὶ Λαμπόνιον διὰ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν. Ἀλλ' ὅταν οὗτοι ἀποκρουσθέντες ἐδῶ ἔσπευσαν τολμηρῶς εἰς τὸν Ῥώμην ἐλπίζοντες νὰ τὴν κυριεύσωσιν ἔξαφνα, καὶ οὕτω νὰ βοηθήσωσιν ἐν-

*) Ὁ Δίων Κάσσιος παρατηρεῖ (Τεμάχ. 134 ἐκ τῶν προτ. 34 βιβλ.), ὅτι ὁ Σύλλας παρέδωκε τὸ στράτευμα εἰς τοῦτον τὸν ἄτιμον ἄνθρωπον, μ' ὅλον ὅτι τὸν περιεκύκλοναν πολλοὶ καλήτεροι ἄνδρες· ἔκαμε δὲ τοῦτο ἀφοῦ δὲν ἐφοβεῖτο πλέον κανένα ἐχθρὸν συχνότερα καὶ μὲ σκοπὸν διὰ νὰ ἔχῃ προθυμότερα ἐργαλεῖα. Ἀλλ' αὐτὸν τοῦτον τὸν Ὀφέλλαν, ὅταν ἐπροσπάθει νὰ γείνῃ ἐναντίον τῆς θελήσεώς του ὕπατος, ἔβαλε καὶ τὸν ἐσκότωσαν εἰς τὴν ἀγορὰν (Πλαύτ. Σύλλ. 33.).

τελῶς καὶ τὸν Μάριον καὶ τὴν φατρίαν του, ἐματαίωσεν ὁ Σύλλας μὲ τὴν ταχύτητα καὶ ἀνδρίαν του καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο μέσον τῆς σωτηρίας. Μὲ σφοδροτάτην μάχην, εἰς τὴν ὁποίαν ἔπεσαν νεκροὶ πεντήκοντα χιλιάδες ἀνθρώπων, ἐνίκησε μετὰ βίας καὶ ἐκράτησε τὴν πόλιν. Ἐπαραδόθη λοιπὸν ἡ Πραινεστὸς, καὶ ὁ νεώτερος Μάριος φοβούμενος τὴν θηριώδη ἐκδίκησιν τοῦ νικητοῦ ἐφονεύθη αὐτοχείρως. Ὁ Κάρβων μετὰ πολλὰς φθορὰς πλησίον Φιδεντίας ἔφυγεν εἰς τὴν Ἀφρικήν. Ἡ Ἰταλία ἀπὸ κορυφῆς μέχρι ποδῶν ὑποταχθεῖσα ἐπρόσμενε τὴν τύχην της ἀπὸ τὸν νικητὴν μὲ παλμοὺς τῆς καρδίας.

Ἡ τύχη αὕτη δὲν ἦτο πραεῖα. Ἐὰν ὁ Σύλλας πρότερον, ὅταν ἐπροσπάθει νὰ οἰκειωθῇ τοὺς ἀνθρώπους, ἦτο ἀγαθὸς καὶ φιλόφρων, μετὰ τὴν νίκην ἔδειξεν ὅλην τὴν αὐστηρότητα, σκληροκαρδίαν καὶ ἀπανθρωπίαν, ἐνῷ ὅσοι ἐφαίνοντο ἐμπόδιοι τῶν νέων σκοπῶν του, ἀπεφάσισε νὰ τοὺς ἀφανίσῃ ἀνηλεῶς· καὶ πολλὰ θύματα ἐπροσφέρθησαν εἰς τὴν πλεονεξίαν, φιλαρπαγίαν καὶ φιλοφονίαν τῶν ἀπανθρώπων κοινωνῶν του. Τὸ πρῶτον φρικτὸν παράδειγμα ἔκαμεν εἰς τοὺς Σαυνίτας, οἱ ὁποῖοι διέφυγαν μὲν τὰς χεῖράς του εἰς τὴν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ῥώμης νίκην του, περιέπεσαν δὲ εἰς αὐτὰς ἔπειτα. Ἐπειδὴ ἐνόμιζεν ὅτι ἦτο πληροφορημένος, ὅτι ἡ Ἰταλία δὲν ἡσύχαζε πρὶν ἀφανισθοῦν ἐξ ὁλοκλήρου οἱ Σαυνῖται, ἐπρόσταξε νὰ φέρουν ὅλους ἐκείνους εἰς ἕνα τόπον καὶ νὰ τοὺς σφάξουν ἑξακισχιλίους τὸν ἀριθμόν. Τὸ ἀποτρόπαιον τοῦτο ἔργον ἔγεινε πλησίον τοῦ τόπου, ὅπου εἶχε συναθροίσειν ὁ Σύλλας τὴν σύγκλητον, καὶ τὴν ὠνείδιζεν αὐστηρότατα διὰ τὰ μέχρι τοῦδε εἰς αὐτὸν ἔργα της. Ὅταν λοιπὸν ἠκούοντο οἱ ὀλολυγμοὶ καὶ θρῆνοι καὶ ὀδυρμοὶ τῶν φονευομένων, ἐκυρίευσε τοὺς συγκλητικοὺς τρόμος καὶ φρίκη. Ἀλλ' ὁ Σύλλας, χωρὶς νὰ μεταβάλῃ

τὸ πρόσωπόν του, τοὺς ἐπρόσταξε νὰ προσέχουν εἰς τοὺς λόγους του, καὶ νὰ μὴ τοὺς μέλῃ τί ἐγίνετο ἔξω. Εἶναι πονηροὶ τινὲς, εἶπεν, οἱ ὁποῖοι νουθετοῦνται διὰ προσταγῆς μου (Πλούτ. Σύλ. 30.).

Μετὰ τοῦτο ἠκολούθησαν οἱ φόνοι ὅλων τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς ἐναντίας μερίδος. Ὁ Σύλλας προέγραψε δήμευσιν, ἥτις ἐντὸς ὀλίγου ἐξηπλώθη εἰς τεσσαράκοντα συγκλητικοὺς καὶ χιλίους ἑξακοσίους ἱππεῖς (Ἀππιαν. Ἐμφ. Α', 95:). Οὗτινος τ' ὄνομα εὑρίσκετο εἰς τὴν τρομερὰν ταύτην προγραφὴν, ἀφιερόνετο μὲν αὐτὸς εἰς τὸν θάνατον, ἐδημεύετο δὲ ἡ περιουσία του, ἐκηρύττοντο δὲ οἱ υἱοὶ καὶ ἔγγονοί του ἔκπτωτοι τῶν δημοσίων ἀξιωμάτων. Διὰ νὰ θανατωθοῦν δὲ πραγματικῶς οἱ προγραφέντες, ἐπεκηρυκεύθησαν δύω τάλαντα εἰς πᾶσαν κεφαλὴν, καὶ οὕτως ἐφόνευσαν δοῦλοι μὲν δεσπότας, υἱοὶ δὲ πατέρας (Πλούτ. Σύλ. 31.). Ποινὴ θανατικὴ ἐμπόδιζε νὰ μὴ δεχθῇ κἀνεὶς τοὺς φυγάδας εἰς τὸν οἶκον του, οὐδὲ νὰ βοηθήσῃ τὴν διάβασίν των.

Ἤρχισαν λοιπὸν τώρα αἱ σφαγαὶ εἰς τὰς ἀγυιὰς, εἰς τοὺς οἴκους, εἰς τοὺς ναοὺς, ἢ ὅπου ἄλλοῦ ἔφερνεν ἡ μοῖρα εἰς ἓν τὸν σφαγέα καὶ τὸ σφάγιον. Ἐκ τῶν φονέων ἐφάνη ἀπανθρωπότατος ὁ μετέπειτα φημισθεὶς Κατιλίνας. Εἶχεν οὗτος προφονεύσειν τὸν ἀδελφόν του, καὶ ἐπαρακάλεσε τώρα τὸν Σύλλαν νὰ τὸν συναριθμήσῃ εἰς τὴν προγραφήν. Καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν Ῥώμην καὶ τοὺς Ῥωμαίους ἐμαίνετο τὸ ἐκδικητικὸν ξίφος, ἀλλὰ τὸ τιμωρητικὸν δικαστήριον περιέλαβεν ὅλην τὴν Ἰταλίαν, καὶ, ὅπου μόνον ἐφαίνετο ἴχνος κοινωνίας μὲ τοὺς ἐναντίους, ἐκαταδίκαζεν ὄχι μόνον ἰδιώτας, ἀλλ' ὁλοκλήρους πόλεις. Ἐκ τούτων ἔπαθαν σκληρότατα ὅσαι παρεδόθησαν δωρεὰν εἰς τοὺς στρατιώτας, τῶν ὁποίων ἐξήπλωσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν εἴκοσι τρεῖς λεγεῶνας καὶ εἰς πικροτέραν ἀνάμνησιν τοῦ περὶ τῶν ἀγρῶν Γρακχείου νόμου, τοὺς ἐνοίκισεν εἰς δημοσίους καὶ ἰδιωτικοὺς ἀγρούς. Εἰς δέκα χιλιάδας δούλων ἐχάρισε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ πολιτικὸν δίκαιον, καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματός του τοὺς ὠνόμασε Κορνηλίους.

Καὶ ὄχι μόνον ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ μακρυνώτατα μέρη τῆς μεγάλης ἐπικρατείας ἐξηπλώθη ἡ φρίκη· καὶ αἱ ἐπαρχίαι, σύμμαχα ἔθνη καὶ ἡγεμόνες χωρὶς παρατήρησιν νόμου, συνηθείας καὶ δικαίου κατεβαρύνθησαν τοὐλάχιστον μὲ τεραστίους ἀργυρολογίας, ἐπειδὴ τὸ μὲν ταμεῖον *) εἶχεν ἐξαντληθῆν ἐκ τῶν ἐμφυλίων τούτων πολέμων, αἱ δὲ χρεῖαι τοῦ Σύλλα καὶ τῶν φίλων του δὲν εἶχαν ἀναπαυθῆν διὰ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων διαρπαγῶν. Διότι τάχιστα καὶ ὁρμητικώτατα κατεχώνευεν ὁ Σύλλας τοὺς αἱματωμένους θησαυροὺς εἰς τρυφὰς καὶ εὐωχίας, μὲ τὰς ὁποίας ἑώρταζε τοὺς κατὰ Μιθριδάτου καὶ τῆς Ἰταλίας θριάμβους του, ἐνῷ ἐγίνοντο καὶ ἀφοῦ ἔγειναν αἱ τρομακτικαὶ αὗται σκηναὶ τῶν φόνων. Διὰ νὰ εὐφράνῃ καὶ νὰ τέρψῃ τὸν λαὸν, καθὼς ἔλεγε, μετὰ τόσας πολλὰς κακοπαθείας, τοὺς ἔδιδε καθημερινῶς συμπόσια μὲ τόσην ἀσωτίαν, ὥστε καθ' ἡμέραν ἐῤῥίπτοντο εἰς τὸν Τίβεριν τὰ πολλὰ περισσεύοντα φαγητὰ, καὶ μὲ τόσην πολυτέλειαν, ὥστε κρασία τεσσαράκοντα ἐτῶν καὶ παλαιότερα ἀκόμη ἐκιρνῶντο εἰς τὰ πλήθη τοῦ ὄχλου. (Πλούτ. Σύλ. 35.).

Ἀλλ' ἡ χειμωνώδης ἀνεμοζάλη, ἥτις εἶχε κατακλονίσειν τὰ ἐνδότατα τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας ἔπρεπε νὰ μὴ τελειώσῃ μόνον μὲ τερπνὰς καὶ ἑορταστικὰς ἡμέρας. Ὁ Σύλλας ἔβαλλε καὶ σκοπὸν σπουδαῖον καὶ μέγαν τῶν αἱματωδῶν καὶ φθοροποιῶν ἀγώνων του· ἤθελε νὰ θεραπεύσῃ τὴν πολιτείαν καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν παλαιάν της ἀριστο-

*) Ὁ Μάριος καὶ ὁ Κάρβων διὰ θεσπίσματος τῆς συγκλήτου εἶχαν προστάξει καὶ ἐχωνεύθησαν τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη τῶν ναῶν διὰ νὰ πληρώσωσιν εἰς τὰ στρατεύματα τὸν μισθόν των.

κρατικὴν μορφήν. Διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν τῆς δικτωρίας, ἥτις μετὰ τὸν δεύτερον Καρχηδονικὸν πόλεμον δὲν ἦτο πλέον εἰς χρῆσιν, ἀλλ' εἰς ἀδιόριστον καιρὸν καὶ μὲ γενικὴν πληρεξουσιότητα νὰ κτίσῃ καὶ νὰ κρημνίσῃ ὅ,τι ἤθελεν.

Ἐκρήμνισε λοιπὸν ὅλους τοὺς εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους εἰσαχθέντας νεωτερισμοὺς, διὰ τῶν ὁποίων εἶχε λάβειν ὑπεροχὴν τὸ δημοκρατικὸν μέρος τῆς πολιτείας· ἐξαιρέτως ἔγεινε τοῦτο εἰς τὴν δημαρχικὴν ἐξουσίαν, μ' ὅλον ὅτι αὕτη ὑπῆρξε μᾶλλον ὄργανον παρὰ αἰτία τῆς διαφθορᾶς. Ἀφῃρέθη ἀπ' αὐτῆς πᾶσα νομοδοτικὴ ἐξουσία, καὶ τῆς ἐπεριωρίσθη κατὰ πολλὰ ἡ ἀρχαία ἄδεια τῆς ἀντιλογίας, καὶ διὰ νὰ ἀποσπασθῇ αὕτη ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τοὺς τολμηροὺς καὶ φιλοδόξους, ἐπροστάχθη: Κανεὶς δήμαρχος νὰ μὴ ζητῇ ὑψηλοτέρας πολιτικὰς ἀρχάς. Ἐν γένει δὲ αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ ἐπροστάχθη νὰ γίνωνται κανονικῶς καὶ βαθμηδὸν ἀπὸ τοῦ ταμίου ἕως τὸν ὕπατον, χωρὶς νὰ μεσολαβῇ κἀμμία τοῦ λαοῦ ἢ ἄλλου τινὸς συνέργεια εἰς ὕψωσιν τινὸς τῶν ἀγαπητῶν των φίλων· αἱ δὲ ἱερατικαὶ ἀξίαι νὰ δίδωνται τοῦ λοιποῦ καθὼς καὶ εἰς τοὺς παλαιοὺς χρόνους ὄχι ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἀλλ' ἀπὸ τὸν ἱερατικὸν σύλλογον.

Ὅ,τι ἀφῃρέθη ἀπὸ τὸν δῆμον, προσετέθη εἰς τὴν σύγκλητον, ἥτις ἀνεπληρώθη διὰ τριακοσίων ἱππέων, περὶ καθενὸς τῶν ὁποίων ἐψηφίζετο εἰς τὰς φυλάς (Ἀππιαν. Ἐμφ. Α΄, 100.). Ἡ σύγκλητος ἔλαβε πάλιν τὴν προεδρίαν εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου, καὶ τὴν μεγάλην της δύναμιν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν κοινῶν πραγμάτων, καὶ μάλιστα τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας, καὶ ἀπήλαυσεν ἐκ νέου τὸ νὰ κυβερνᾷ αὐτὴ μόνη τὰ δικαστήρια. Μὲ αὐστηροὺς νόμους κατὰ φονέων καὶ κακούργων ἐπροσπάθει ὁ Σύλλας νὰ χαλιναγωγήσῃ τὴν ἐπικρατοῦσαν θηριωδίαν, καὶ μὲ νόμους διαιτητικοὺς τὴν βόσκουσαν πολυτέλειαν καὶ ἀσωτίαν.

Τοιουτοτρόπως ἐπίστευσεν ὁ εὐτυχὴς *) Σύλλας συγχέων παρὰ πολὺ τὴν αἰτίαν μὲ τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι τῷόντι ἀνέκτισε τὸ ἐπαινούμενον οἰκοδόμημα τῆς παλαιᾶς πολιτείας ἐκ τῶν ἐρειπίων της. Ἐπλανᾶτο, ὅτι αὐτὸς μὲ τὴν ἀλαζονείαν καὶ αὐτογνωμοσύνην ὠμοῦ καὶ ἀπανθρώπου στρατοῦ ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ καὶ νὰ ἀναζωοποιήσῃ τὴν ἰσχὺν παλαιῶν διαταγῶν θεμελιωμένων ἐπὶ νομιμότητος καὶ ἐλευθερίας, ἢ ὅτι διὰ τῶν ἑκατὸν χιλιάδων στρατιωτῶν, τοὺς ὁποίους ἔστειλε νὰ ἁρπάσωσι ξένα κτήματα καθυβρίζοντες τοὺς καθεστῶτας νόμους, καὶ μὲ τοὺς δέκα χιλιάδων Κορνηλίους του ἠδύνατο νὰ προβάλῃ δημιουργοὺς καὶ προστάτας τῶν παλαιῶν, νηφαλίων, αὐστηρῶν καὶ ἁπλῶν χρόνων.

Ἐκυριεύθη δὲ τόσον ἀπὸ ταύτην τὴν πλάνην του ὅτι ἐπαγίωσε τὰ πράγματα εὐτυχῶς, ὥστε πρὸς ἔκστασιν πάντων, ὡσὰν νὰ ἐχόρτασε τὴν δύναμιν καὶ τὸ μεγαλεῖόν του, ἐκατέβη μόνος ἀπὸ τὸ ὕψος καὶ παραίτησε τὴν δικτατωρίαν (79). Περικυκλωμένος ἀπὸ ἀσέμνους γυναῖκας, χορευτὰς, ψάλτας, ὑποκριτὰς, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχε χαρίσειν πολλὰ ἀπὸ τῶν δημευθέντων ἀγαθῶν, ὑπῆγεν εἰς τὸ πλησίον τῆς Κύμης ἀγροκήπιόν του, καὶ ἐδόθη εἰς τὰς τρυφὰς, ἐνῷ ἐνταυτῷ κατεγίνετο νὰ συγγράφῃ τὴν ἱστορίαν τῆς ζωῆς του, καὶ νὰ δώσῃ λογαριασμὸν τῶν ἔργων του καὶ εἰς τοὺς συγχρόνους καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους του. Τελειώσας δὲ τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ἓν ἔτος μετὰ τὴν παραίτησίν του, ἀπέθανεν ἀπὸ ἀηδῆ τινα ἀῤῥωστίαν **) (78).

---

*) Αὐτὸς ὠνόμασε τὸν ἑαυτόν του οὕτως, Felix. Πλούτ. Σύλ. 34.

**) Φθειρίασιν, λέγει ὁ Πλούταρχος. Σύλ. §. 36.

47. Πομπήϊος καὶ Κράσσος. Σερτώριος, Σπάρτακος καὶ οἱ πειραταί.

(77 — 67 πρ. Χρ.)
(677 — 687 κτ. Ῥ.)

Μόλις ἀπέθανεν ὁ Σύλλας, καὶ ἤρχισεν ἡ μεγάλη διαφθορὰ τῆς πολιτείας καὶ τῶν ἰδιωτῶν — εἰς τοὺς ὁποίους ἡ βιαία μεταβολὴ τῶν κτημάτων καὶ ἡ διέγερσις παντὸς πάθους ἐπερίσσευσε περισσότερον τὴν διχόνοιαν — νὰ γεννᾷ ταραχὰς νέας. Μ. Αἰμίλιος Λέπιδος ὑπατεύων τότε ἐπροσπάθησε νὰ καταισχύνῃ τὸν πλάστην τῆς παρούσης καταστάσεως ἐμποδίζων τὸν μετὰ πομπῆς ἐνταφιασμόν του, καὶ νὰ ἀφανίσῃ ὅλην τὴν πλάσιν του ἀκυρῶν τοὺς νόμους του. Ἀλλ' ἐνίκησαν καὶ τώρα ἀκόμη οἱ φίλοι τοῦ Σύλλα. Ὁ νεκρὸς ἐφέρθη μετὰ λαμπρᾶς παρατάξεως εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐκαύθη εἰς τὸ Ἄρειον πεδίον· ὁ δὲ Λέπιδος, ὅς τις εἶχε συναθροίσειν στράτευμα, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ (Ἀππιαν. Ἐμφ. Α', 105 — 107.).

Ἀλλὰ μὲ τοῦτο δὲ ἐκατωρθώθη τίποτε ἀκόμη. Διότι ἡ ὥρα δὲν εἶχε φθάσειν ἀκόμη· ἀκόμη δὲν ἐφάνη ἀνὴρ, ὅς τις ἠδύνατο νὰ κυβερνήσῃ τοὺς καιροὺς καὶ τὴν πολιτείαν. Διότι δὲν ἐφαίνετο τώρα ἀγὼν μεταξὺ ἀριστοκρατικῶν καὶ δημοκρατικῶν, ἀλλ' ἡ πολιτεία ἐφαίνετο ὅτι ἔτρεχε γιγαντιαῖα βήματα νὰ ῥιφθῇ εἰς ἡγεμονικὴν τινὰ δυναστείαν.

Ὁ Γν. Πομπήϊος, φίλος τοῦ Σύλλα, ἐνήδρευε τὴν ἐξουσίαν ταύτην, μ' ὅλον ὅτι ἐστοχάζετο ὅτι ἠδύνατο νὰ τὴν συνδέσῃ μὲ τὸν τῆς συγκλήτου φόβον ἀπὸ τοὺς δημοκρατικοὺς καὶ μὲ τὴν ὑπόληψιν τῶν νόμων *). Ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον μόνον μὲ τὴν ἐξουσίαν τοῦ εὐμεταχειρίστου δήμου

*) Ὁ Τάκιτος, ἐνῷ συγκρίνει τὸν Πομπήϊον μὲ τὸν Σύλλαν, λέγει εὐφυῶς περὶ τοῦ πρώτου: occultior non melior (κρυφιώτερος ὄχι ἀγαθώτερος).

ἠδύνατο νὰ εὐτυχήσῃ, θέλομεν ἰδεῖν παραυτα πῶς διὰ νὰ λάβῃ εἰς χεῖράς του τὸ ὄργανον τοῦτο ἠλευθέρωσε τὴν δημαρχίαν ἀπὸ τὸν ὁποῖον εἶχε πάθειν περιορισμὸν, καὶ ἔκαμε τὴν μεγίστην ῥῆξιν εἰς τοῦ Σύλλα τὴν δημιουργίαν.

Τὴν πολεμικὴν δόξαν, χωρὶς τὴν ὁποίαν δὲν ἐδελεάζοντο τὰ στρατεύματα, εἶχεν ἤδη τὴν θεμελιώσειν ἐνῷ συνεπολέμει μὲ τὸν Σύλλαν. Νικήσας τὸν Δομίτιον ἕνα ἐκ τῆς Μαριανῆς φατρίας καταφυγόντα εἰς τὴν Λιβύην, ὠνομάσθη ὑπὸ τοῦ Σύλλα Μέγας (Magnus) Πομπήϊος (Πλούτ. Πομπ. 12, 13), καὶ ἐδόθη εἰς τὸν εἴκοσι τεσσάρων ἐνιαυτῶν νεανίσκον, ὅς τις ἀκόμη δὲν εἶχε λάβειν καμμίαν πολιτικὴν ἀρχὴν, λαμπρὸς θρίαμβος, ὄχι χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ καὶ ὁ Σύλλας κάποιον φθόνον ἐναντίον του. Καὶ μετὰ θάνατον δὲ τοῦ Σύλλα δὲν τοῦ ἔλειψεν ἀφορμὴ εἰς τὴν πολυκύμαντον Ῥώμην νὰ δείξῃ νέας στρατηγικὰς ἀρετάς· καὶ ἡ τύχη εἰργάζετο μὲ πλουσιοπάροχον εὔνοιαν νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὰ ἀξιολογώτατα σχεδὸν χωρὶς κόπον.

Πρώτη βαθμὶς τῆς νέας δόξης του ἦτο ὁ κατὰ τοῦ Σερτωρίου πόλεμος. Ὁ ἀξιόλογος οὗτος ἀνὴρ εἶχε μεταβῆν εἰς τὴν Ἱσπανίαν ὡς προείπαμεν (σελ. 106), καὶ ἐσύστησεν ἐκεῖ τρόπον τινὰ νέαν Ῥώμην περιγυρισμένος ἀπὸ πολλοὺς φυγάδας Ῥωμαίους, τοὺς ὁποίους ὠνόμαζε σύγκλητόν του (Πλούτ. Σερτ. 23.). Μὲ τὴν χρηστότητά του οἰκειώθη τοὺς ἄλλως δυσμεταχειρίστους Ἱσπανικοὺς λαοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐφάνη ἄνθρωπος διάφορος παρὰ τοὺς πλεονέκτας καὶ ὑπερηφάνους Ῥωμαίους, οἵτινες τοὺς ἐπρόσταζαν ἄλλοτε. Οἱ Ἱσπανοὶ τὸν ἐτίμων καὶ τὸν ἠγάπων ὀνομάζοντές τον δεύτερον Ἀννίβαν. Τοὺς ἐσυνείθιζεν εἰς τὰ Ῥωμαϊκὰ ἤθη, καὶ τὰ τέκνα τῶν ἐνδοξοτέρων συναθροίσας εἰς πόλιν μεγάλην τὴν Ὄσκαν (Πλούτ. Σερτώρ. 14.) ἔβαλε καὶ ἐδιδάσκοντο τὰς Ἑλληνικὰς καὶ Ῥωμαϊκὰς ἐπιστήμας.

Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἀνέλαβε τὴν δύναμιν τοῦ λαοῦ διὰ τὸν σκοπόν του, καὶ ἐπειδὴ ἔμπειρος καὶ ἐπιτήδειος στρατηγὸς ὢν ἐμεταχειρίζετο ἐπωφελῶς τὴν τοποθεσίαν τῆς Ἱσπανίας, εἶχεν ἀντισταθῆν ἕως τώρα ἀκαταινικήτως εἰς τὴν φατρίαν τοῦ Σύλλα. Ὁ Πομπήϊος, χωρὶς νὰ λάβῃ ἀκόμη καμμίαν ἀρχὴν, ἀλλὰ φιλὸς ἱππεὺς ὢν ἐστάλθη τώρα βοηθὸς (77) εἰς τὸν ὑπὸ Σύλλα προαπεσταλμένον ἐκεῖ Μέτελλον Πῖον, ὅστις ἦτο τώρα γέρων, καὶ ἔκδοτος εἰς τὴν ἡδυπάθειαν.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀμφιβολία, ὅτι καὶ εἰς τὰς ἡνωμένας αὐτῶν δυνάμεις ἤθελεν ἀντισταθῆν πολὺν καιρὸν ἀκόμη ὁ Σερτώριος, ἐπειδὴ ἐκέρδαινε πάντοτε νέας ἐπινοίας εἰς τὸ πνεῦμά του, νέας δυνάμεις εἰς τὴν πίστιν τῶν Ἱσπανῶν, νέας ὠφελείας εἰς τὴν ἰδιότητα τῆς χώρας, νέας ἐλπίδας εἰς τὴν μὲ τὸν Μιθριδάτην συμμαχίαν (Πλούτ. Σερτ. 23.), ἐὰν δὲν ἐγεννᾶτο δυσπιστία μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Ῥωμαίων συντρόφων του, ὥστε αὐτὸς μὲν ἐφοβεῖτο προδοσίαν ἀπὸ τούτους, οὗτοι δὲ ἐκδίκησιν ἀπ' αὐτόν. Περπέννας, πρῴην φίλος τοῦ πεσόντος ὑπάτου Λεπίδου, εἶχε φέρειν εἰς τὴν Ἱσπανίαν στρατὸν διὰ νὰ εἶναι ἐκεῖ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν σύγκλητον, ἀλλ' ἠναγκάσθη ἀπὸ τὰ ἴδιά του στρατεύματα νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸν Σερτώριον, καὶ νὰ τὸν γνωρίσῃ κεφαλήν του. Τώρα ἔγεινεν ἀρχηγὸς τῶν δυσαρεστημένων, οἵτινες συνώμοσαν κατὰ τοῦ στρατηγοῦ των, καὶ ὁ Σερτώριος ἐφονεύθη (Πλούτ. Σερτ. 26.) εἰς ἓν συμπόσιον (79). Εἰς μάτην ἐπροσπάθησεν ὁ Περπέννας, κατασταθεὶς ἤδη ἀρχηγὸς, νὰ βαστάξῃ τὸν τόπον τοῦ Σερτωρίου. Ὁ Πομπήϊος κατῄσχυνε παραυτα τὴν ὑπερηφάνειάν του. Ὁ Περπέννας κατενικήθη, ἐπιάσθη καὶ ἐθανατώθη. Εὐκόλως λοιπὸν ἐκέρδησεν ὁ Πομπήϊος δεύτερον θρίαμβον.

Τρίτον διὰ νὰ ἀποκτήσῃ ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ ἡ τύχη τοῦ ἔδωκε πάλιν ἀφορμὴν νὰ

ἀνοίξῃ ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ τελειωθέντος κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν δουλικοῦ πολέμου ἔντιμον πύλην, διὰ τῆς ὁποίας εἰσῆλθεν εἰς ταύτην τὴν χώραν. Ὁ ἐπονείδιστος καὶ φοβερὸς οὗτος δουλικὸς πόλεμος προκύψας ἀπὸ ἀφανῆ ἀρχὴν ἀπέβη ἐπικινδυνότατος εἰς τὴν Ῥώμην διὰ τοῦ παραδόξου Σπαρτάκου. Θρᾷξ οὗτος τὸ γένος ἔπεσεν εἰς πόλεμον αἰχμάλωτος καὶ ἐπωλήθη εἰς τὴν Καπύην ὡς μονομάχος (Ἀππιαν. Ἐμφυλ. Α'. 116.), ἤγουν εἷς ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ἀθλίους ἀγωνιστὰς, οἱ ὁποῖοι εἰς τοὺς ἀπανθρώπους, ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἕως μανίας ἀγαπωμένους ἀγῶνας, ἠναγκάζοντο νὰ παλαίωσι περὶ ζωῆς καὶ θανάτου. Ὁ γενναιόφρων Σπάρτακος μὴ ὑποφέρων τὸ ἄτιμον τοῦτο ἔργον ἔφυγεν ἀπὸ Καπύης μαζὴ μὲ ἑβδομήκοντα συναθλίους του. Οἱ δοῦλοι τῆς μεσημβρινῆς Ἰταλίας, καὶ ἐξαιρέτως οἱ ποιμένες τῶν Ἀπεννίνων ἐσυνάχθησαν εὐθὺς σωρηδὸν ὁλόγυρά του. Ἁρπαγαὶ καὶ λῃστεῖαι τοὺς ἔκαμαν νὰ ὁπλισθῶσι τακτικώτερα. Αἱ ἄοπλοι πόλεις τῆς Καμπανίας καὶ τῆς Βρυττίας ᾐσθάνθησαν πρῶται τὰ τρομερὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀχαλινώτου ταύτης μανίας. Στρατηγὸς Ῥωμαῖος νικηθεὶς ἐδιδάχθη νὰ φοβῆται τὴν ἀνδρίαν των, καὶ τὰ ἁρπασθέντα παράσημα τῆς στρατηγίας του ἐκόσμησαν ὡς σύμβολα ἀρχῆς τὸν Σπάρτακον.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ λόχοι των ηὔξησαν καθ' ὑπερβολὴν, ἐμερίσθησαν εἰς δύω. Ὁ μὲν Σπάρτακος ἐπροχώρησε κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς ἄνω Ἰταλίας· ὁ δὲ Κρίξος, στρατηγὸς ἄλλος, ἔμεινεν εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν. Ἀλλ' ἀνάξιος ἢ ἀπρόσεκτος ὢν ἐπολεμήθη οὗτος ἀπὸ τὸν Ῥωμαῖον πραίτωρα Ἄρειον, καὶ μὲ τὸ στράτευμά του εἴκοσι χιλιάδας, ἐκτυπήθη καὶ ἠφανίσθη (72). Ἔπεσε λοιπὸν ὁ Σπάρτακος μεταξὺ δύω στρατῶν, ἀλλ' ὢν εὐτυχέστερος καὶ ἀξιώτερος παρὰ τὸν Κρίξον, ἐνίκησεν ἐξ ὁλοκλήρου δύω ὑπάτους καὶ τὸν πραίτωρα Ἀρει-

ον, εἰς δὲ τὴν ἄνω Ἰταλίαν τὸν ἀνθύπατον Κάσσιον καὶ τὸν Πραίτωρα Μάλλιον. Ὁ Σπάρτακος ἐσυμβούλευσε τώρα τοὺς ἰδικούς του νὰ περάσωσι τὰς Ἄλπεις διὰ νὰ ἀνοίξουν ἐκεῖθεν τὸν εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ πατρίδα των δρόμον· ἀλλ' οὗτοι ὑπερηφανευθέντες ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν ἐπεθύμουν ἐκδίκησιν καὶ λαφυραγωγίαν· ὑπέστρεψε λοιπὸν ὁ Σπάρτακος μὲ τὸν στρατόν του διὰ νὰ φοβερίσῃ τὴν Ῥώμην καὶ τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν.

Καθ' ὑπερβολὴν ὠργισμένοι οἱ Ῥωμαῖοι ἐναντίον στρατηγῶν καὶ στρατιωτῶν, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ προστατεύσουν τὴν πολιτείαν κατὰ τῶν δούλων ἔδωκαν τὴν κατὰ Σπαρτάκου στρατηγίαν εἰς τὸν Πραίτωρα Μ. Λικίνιον Κράσσον. Οὗτος εἶχε δείξειν εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἀνδρίαν καὶ ἐπιτηδειότητα· μεγαλητέραν τιμὴν τοῦ ἔδιδαν τὰ πλούτη, τὰ ὁποῖα ἐσύναξεν εἰς τοὺς διωγμοὺς ὡς φίλος τοῦ Σύλλα. Μὲ ταῦτα τὰ μέσα ἠδύνατο κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον νὰ εἶναι τοῦ Πομπηΐου ἀντίζηλος.

Ὁ Κράσσος διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν πρὸ πολλοῦ ἐκλείψασαν πειθαρχίαν ἐπρόσταξε νὰ δεκατεύσουν (ἴδε σελ. 51) ἓν μέρος τοῦ νικηθέντος στρατεύματος. Κρατήσας τὰ τῶν Ἀπεννίνων στενὰ ἐπροστάτευσε τὴν φοβεριζομένην μητρόπολιν, καὶ ἠκολούθησε τὸν Σπάρτακον, ὅστις ἐσύρθη εἰς τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν τῆς Ἰταλίας, ὥστε βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς ἐπικρατοῦντας πειρατὰς νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Σικελίαν, ὅπου ἤλπιζε νὰ ἀνάψῃ δουλικὸν πόλεμον εὐτυχέστερον τοῦ δὶς προδοκιμασθέντος (σελ. 55 κ. 77) καὶ νὰ θεμελιώσῃ δουλικὸν βασίλειον (Πρβ. Ἀππιαν. Ἐμφ. Α'. 118.).

Ἀλλ' ἡ ἀπιστία τῶν ἀπατησάντων αὐτὸν πειρατῶν τοῦ ἐματαίωσαν τὴν βουλὴν ταύτην. Ὁ Κράσσος λοιπὸν ἐπροσπάθησε νὰ τὸν ἐγκλείσῃ καὶ νὰ τὸν ἀποκόψῃ ἀπὸ τὸ στερεὸν χωρίον, τὸ ὁποῖον

ἐβάσταζε, μὲ ἐπίπονον τινὰ φραγμὸν ἑπτὰ περίπου μιλίων. Ἀλλὰ μετὰ πολλὰς μάχας ἐπέτυχεν ὁ Σπάρτακος νὰ θραύσῃ τὸν φραγμὸν, νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν Λευκανίαν, καὶ νὰ τρομάξῃ ἐκ νέου τὴν Ῥώμην. Ἀπεφάσισε τώρα ἡ σύγκλητος νὰ κράξῃ τὸν Λούκουλλον ἀπὸ τὴν Θρᾴκην καὶ τὸν Πομπήϊον ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν διὰ νὰ δώσῃ τέλος εἰς τὸν φθοροποιὸν τοῦτον τρία ἔτη ἤδη διαρκοῦντα πόλεμον. Ἡ πλησίασις τοῦ πρώτου ἐμπόδισε τὸν Σπάρτακον νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ Βρεντέσιον, καὶ τὸν ἐκίνησε κατὰ τοῦ Κράσσου, ὅστις ἐπιθυμῶν ν' ἀποκτήσῃ μόνος τὴν δόξαν τούτου τοῦ πολέμου ἐμεταχειρίζετο ὅλας του τὰς δυνάμεις, καὶ — ὡς φαίνεται, βοηθούμενος διὰ διχονοιῶν τῶν δούλων — πρῶτον μὲν λόχους τινὰς, ὕστερον δὲ ἐνίκησε καὶ ἠφάνισε καὶ ὅλην τὴν δύναμιν τοῦ πολέμου καὶ αὐτὸν τὸν Σπάρτακον (71). Μόνον πέντε χιλιάδες ἐξ αὐτῶν, οἵτινες φεύγοντες ἀπὸ τὰ Ἀπέννινα ἔτρεχαν εἰς τὰς Ἄλπεις, ἔπεσαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐπιστρέφοντος Πομπηΐου, ὅστις τώρα ἐκαυχᾶτο, ὅτι νικήσας αὐτοὺς ἐξεῤῥίζωσε τὸν δουλικὸν πόλεμον, καὶ ἐπροσπάθει νὰ ἁρπάσῃ ἀπὸ τὸν Κράσσον, καθὼς ποτὲ ὁ Σύλλας ἀπὸ τὸν Μάριον, τὰ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα ἐπινίκια (Πλούτ. Πομπ. 21.).

Ἐφαίνετο ἤδη ἱκανὴ ὕλη πρὸς ἐμφύλιον πόλεμον. Δύω ἀντίζηλοι ἀντιπαρετάχθησαν· καὶ οἱ δύω ὡς εἰς ἀγῶνα ἡτοιμασμένοι ἐκράτουν τὰ στρατεύματά των συνηγμένα, καὶ οἱ δύω ἐζήτουν τὴν ὑπατείαν, καὶ οἱ δύω, μ' ὅλον ὅτι ὁ Πομπήϊος ἦτο μόνον ἱππεὺς *) καὶ δὲν εἶχε διαβῆν διὰ καμ-

*) Διὰ τοῦτο ὁ δῆμος ἔτερψε τὴν φιλόδοξον κοσμιότητα τοῦ Πομπηΐου μὲ παράδοξον τινὰ σκηνήν. Διότι ὅταν ἐπεθεώρει ὁ τιμητὴς τὸ ἱππικὸν, ἐνῷ ὁ Πομπήϊος ἔφερεν ἔμπροσθεν τὸν ἵππον του ἐρωτηθεὶς κατὰ τὴν συνήθειαν: „Ἐστράτευσας, ὦ Πομπήϊε, πάσας τὰς κατὰ νόμον στρατείας;“ — πάσας, ἀπεκρίθη, ὑπ' ἐμαυτῷ αὐτοκράτορι“ (Πλούτ. Πομπ. 22.)· ὁ ἀλαλάζων δῆμος

μιᾶς βαθμίδος ἀπὸ τὰς προσταχθείσας ὑπὸ Σύλλα, ἔλαβαν τὴν ἀξίαν ταύτην (70). Ὁ Πομπήϊος εἵλκυσε πρὸς ἑαυτὸν τὸν δῆμον διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας, καὶ διὰ βοηθείας τοῦ ἀπὸ τὸν πραίτωρα Κότταν δοθέντος νόμου, διὰ τοῦ ὁποίου ὄχι μόνον ἡ σύγκλητος, ἀλλὰ καὶ οἱ ἱππεῖς καὶ οἱ ταμίαι ἀνήκοντες εἰς τὸν δῆμον ἐκοινώνουν ἀπὸ τὴν δικαιοδοσίαν. Ὁ δὲ Κράσσος ἐφίλευσε τὸν δῆμον εἰς δέκα χιλιάδας τραπέζας, καὶ ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν σῖτον διὰ τρεῖς μῆνας. Ἡ διχόνοια τῶν δύω ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστ' ἐκάλεσαν συνεργοὺς εἰς φιλίωσίν των καὶ αὐτοὺς τοὺς θεούς. Ἱππεύς τις ἐπαρουσιάσθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἶπεν, ὅτι ὁ Ζεὺς φανεὶς εἰς τὸ ὄνειρόν του τὸν ἐπρόσταξε νὰ φιλιώσῃ τοὺς δύω ὑπάτους, καὶ ὅλος ὁ δῆμος δὲν ἔπαυσε παρακαλῶν καὶ κλαίων ἕως οὗ τελευταῖον ὁ Κράσσος καταβὰς ἀπὸ τὴν καθέδραν του ὑπῆγε καὶ ἔδωκε τὴν χεῖρά του εἰς τὸν Πομπήϊον (Πλούτ. Πομπ. 23.). Ἐνηγκαλίσθησαν λοιπὸν ἐνῷ τοὺς εὐφήμει ὅλος ὁ δῆμος καὶ πρὸς χαρὰν αὐτοῦ ἐπρόσταξαν τὴν διάλυσιν τῶν στρατευμάτων. Τοιουτοτρόπως διεσκεδάσθη τὸ μαῦρον σύννεφον. Ὁ Κράσσος δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ ἀντιπαραταχθῇ πρὸς τὸν Πομπήϊον· καὶ ἡ φιλοδοξία τοῦ Πομπηΐου, μὴ ὑποφέροντος πλησίον του ὅμοιον, ἀνεπαύθη μὲ τὴν εὔνοιαν τῆς τύχης καὶ τοῦ δήμου, ὅς τις τὸν ἐτίμα ὑπὲρ τοὺς ὁμοίους του.

Ἐπεκράτουν τότε εἰς τὴν μεσόγειον θάλασσαν φοβεροὶ πειραταὶ πρὸς βλάβην πάσης ἐπιμιξίας. Ὁ

ἐλησμόνησεν, ὅτι μόνον ἐκ τῆς νοσώδους καταστάσεως τῆς πολιτείας ἔφθασεν εἰς τοῦτο τὸ θέαμα. Ἐχρεώστει δὲ καὶ ὁ Οὐάῤῥων νὰ συνθέσῃ διὰ τὸν Πομπήϊον ὅς τις δὲν ὑπῆρξεν ἀκόμη συγκλητικὸς, ὅταν ἔγεινεν ὕπατος, σύγγραμμα περὶ τῆς διατάξεως καὶ ὅλης τῆς ἐν τῇ συγκλήτῳ διαγωγῆς.

ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους προξενηθεὶς ἀφανισμὸς τῶν θαλασσίων δυνάμεων ἄλλων πολιτειῶν, ἡ πτώχευσις πολλῶν, ἐξαιρέτως Ἀσιανῶν ἐπαρχιῶν, τὸ κέρδος τῆς πειρατείας διὰ τῆς λαθρεμπορίας, εἶχαν παρακινήσειν καὶ αὐξήσειν τοὺς πειρατάς· ὁ δὲ πόλεμος κατὰ τοῦ Μιθριδάτου, ὅς τις τοὺς ἐπροστάτευεν, ἐκορύφωσε τὸ κακὸν εἰς ἀκαταγίκητον σχεδὸν δύναμιν. Ἡ ἠνωμένη δύναμις τούτων τῶν πειρατῶν (ἐπειδὴ μὲ χίλια πλοῖα ἐσύστησαν ἤδη κοινήν τινα ἑταιρείαν), καὶ οἱ ὀρεινοὶ αἰγιαλοὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου εἶχαν δυσπροσίτους φωλεὰς, εἶχαν ματαιώσειν ἕως τώρα τὰ δοκίμια τοῦ νὰ τοὺς ἀφανίσουν. Ὁ κίνδυνος ἐγίνετο πάντοτε μεγαλήτερος. Ἡ Ῥώμη ἔπαθε πολλάκις πεῖναν μὴ δυναμένη νὰ λάβῃ σῖτον ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀπὸ τὴν Ἀφρικήν. Τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας δὲν ἦσαν ἀσφαλῆ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομάς των, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Τίβεριν εἰσέπλευσαν οἱ πειραταὶ πλησίον τῆς Ὀστίας (Πλούτ. Πομπ. 24.).

Μόνον τοῦ Πομπηΐου ἡ τύχη καὶ ἡ δύναμις ἐφαίνοντο ὅτι ἠδύναντο νὰ θεραπεύσουν τὸ κακόν. καὶ ὁ δήμαρχος Γαβίνιος ἐπρόβαλε νὰ σταλθῇ εἷς ἐκ τῶν ὑπάτων μὲ πληρεξουσιότητα, ὅς τις εἰς διάστημα τριῶν ἐτῶν νὰ καθαρίσῃ ὅλην τὴν μεσόγειον θάλασσαν, καὶ ὁ δῆμος ἔκλεξε τὸν Πομπήϊον *). Ἡ σύγκλητος εἰς μάτην ἐπροσπάθησε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν χρῆσιν ἰατρικοῦ, τὸ ὁποῖον ἦτο χειρότερον παρὰ τὴν ἀῤῥωστίαν· καὶ ὁ Πομπήϊος αὐτὸς ἐφαίνετο ἀμφίβολος νὰ δεχθῇ δύναμιν, ἥτις τὸν ἀνέδειχνε κύριον σχεδὸν τῆς ἡμισείας Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας. Ἤθελε νὰ φανῇ ὅτι ἡ ἀνάγκη ἐπρόσταξε ταύτην τὴν ἄμετρον ἐξουσίαν χωρὶς ἐνέργειαν τῆς φιλοδοξίας του. Ἐπ' ἀληθείας δὲ ἔδειξεν ὁ Πομπήϊος

*) Εὐθὺς ἀφοῦ ἐκλέχθη, ἔπεσαν παραυτὰ αἱ διὰ τὴν ἐμποδισμένην ἀγορὰν ἀκριβαὶ τιμαὶ τῶν ζωοτροφιῶν καὶ ἄλλων ὑπερθαλασσίων ἐμποριῶν.

δι' ἔργων, ὅτι μᾶλλον ἐχρειάζετο αὐτὸν ἡ ἐξουσία, παρὰ τὴν ἐξουσίαν αὐτός· διότι εἰς βραχύτατον χρόνον διὰ τῆς στερεᾶς ἐπιμονῆς του καὶ τῶν σοφῶν του διαταγῶν ἐκρήμνισε τὸ κακὸν ἐκ θεμελίων. Ἐμοίρασεν ὅλην τὴν θάλασσαν καὶ τὰς νήσους καὶ τοὺς αἰγιαλοὺς εἰς δεκατρεῖς μοίρας· εἰς πᾶσαν μίαν ἐδιωρίσθη εἷς στόλος μικρὸς καὶ εἷς ναύαρχος, καὶ οὕτως ἐκαθαρίσθη πανταχόθεν ἡ θάλασσα, καὶ οἱ πειραταὶ δὲν εὕρισκάν που καταφύγιον. Εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς Κιλικίας, ὅπου ἦτο συμπυκνωμένον ὅλον τὸ πλῆθος των, ἐναυμάχησε κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἐνίκησε. Κάμμία σωτηρία δὲν τοὺς ἔμενεν ὑπόλοιπος εἰμὴ νὰ παραδοθῶσιν. Ἐννενήκοντα μεγάλα πλοῖα μὲ χαλκᾶ ἔμβολα, καὶ πολλότατα μικρὰ, πλούσια μὲ πολλὰ πολεμικὰ ἐφόδια καὶ τροφὰς, καὶ εἴκοσι χιλιάδες αἰχμάλωτοι ἔπεσαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Πομπηΐου. Τοὺς τελευταίους ἐμεταχειρίσθη φιλανθρώπως. Τοὺς μετῴκισεν εἰς διάφορα ἔρημα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀσίας ἐλπίζων, ὅτι ἀπομακρυνόμενοι ἀπὸ τοὺς αἰγιαλοὺς καὶ λαμβάνοντες ἀγροὺς θέλουν ἐπιστρέφειν ἀπὸ τὴν ἕως τώρα ζωήν των εἰς πολιτικὴν καὶ νόμιμον φιλεργίαν. Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἐκαθαρίσθη ἡ θάλασσα ἐντὸς τεσσαράκοντα ἡμερῶν, καὶ, καθὼς ἔλεγεν ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ θριάμβου του, ἐδόθη πάλιν ἡ ἐξουσία της εἰς τοὺς Ῥωμαίους (Πλούτ. Πομπ. 25 — 29.).

48. Ὁ τελευταῖος Μιθριδατικὸς πόλεμος· ὁ Πομπήϊος διατάσσει τὴν Ἀσίαν.

(75 — 62 πρ. Χρ.)
(679 — 692 κτ. Ῥ.)

Ἡ πρὸς τὴν εὐεργεσίαν ταύτην εὐγνωμοσύνη τοῦ Ῥωμαίου δήμου ἐφανερώθη μὲ τοῦτο, ὅτι ἔσπευ-

σε νὰ δώσῃ ὕλην εἰς τὴν ἀκούραστον τύχην τοῦ ἐγκωμιαζομένου ἥρωος διὰ νέον ἔπαινόν του. Ἐνῷ ἀκόμη ὁ Πομπήϊος ἐνησχολεῖτο εἰς διάταξιν ὅσων ἔλαβε διὰ τοῦ τελευταίου πολέμου, ἔκαμεν ὁ δήμαρχος Μανίλιος τὸ ὑπὸ Κικέρωνος διὰ τῆς λαμπρᾶς εὐγλωττίας του συνηγορηθὲν πρόβλημα, ὅτι ἡ πληρεξουσιότης τοῦ Πομπηΐου εἰς τὸν πειρατικὸν πόλεμον ἐχρεώστει νὰ μακρυνθῇ περισσότερον καὶ νὰ ἐξαπλωθῇ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὅπου ὁ Λούκουλλος — καὶ αὐτὸς μαθητὴς τοῦ Σύλλα καὶ ἀντίζηλος τοῦ Πομπηΐου — περιεπλέχθη ἔκ τινος ἤδη χρόνου εἰς πεισματώδη κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον, καὶ ἐπὶ τέλους ἔμελλε νὰ δώσῃ εἰς ἄλλον τὸ τῆς νίκης βραβεῖον. Διὰ νὰ ἴδωμεν τί εὕρηκεν ἐδῶ νὰ πράξῃ ὁ Πομπήϊος καὶ τί ἔπραξε, πρέπει νὰ μάθωμεν τί εἶχε πράξειν ἕως τότε ὁ Λούκουλλος.

Ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου εἰς τὴν μετὰ τοῦ Σύλλα γενομένην εἰρήνην (σελ. 102) εἶχε μὲν παραιτήσειν ὅσα ἀπέκτησεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὄχι δὲ καὶ τὰς ἐλπίδας του, ἐνῷ ὁ Σύλλας τὸν ἀφῆκε κύριον τῆς ἰδίας του πρώτης δυνάμεως. Καὶ δεύτερος πόλεμος μὲ τὴν Ῥώμην, ὅστις εἶχεν ἐκραγῆν εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Ἀσίας ἀναχώρησιν τοῦ Σύλλα, καὶ παραυτα ἐτελειώθη (82 — 80), δὲν ἠδυνήθη νὰ τοῦ ἁρπάσῃ τὰς ἐλπίδας ταύτας, ἐπειδὴ ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς Μουρήνας, διὰ τῆς φιλοδοξίας τοῦ ὁποίου ἀνεφλέχθη κυρίως, δὲν εἶχεν ἀπολαύσειν κάμμίαν ἀπ' αὐτὸν δάφνην (Ἀππιαν. Μιθρ. 64 — 66.). Διὰ τῆς δυστυχίας, τὴν ὁποίαν ὁ Μιθριδάτης ἔπαθεν ὅταν τὸ πρῶτον ἐδοκίμασε νὰ λάβῃ τὴν τῆς Ἀσίας κυριαρχίαν, ἐδιδάχθη (καθὼς ἐνόμισε) πῶς νὰ εὐτυχήσῃ τὸ δεύτερον, καὶ διὰ τοῦτο μὲ ζῆλον μέγαν ἐδιώρθωσε καὶ ἐπλήθυνε τὰ στρατεύματά του, καὶ τὰ ἐγύμνα-

σε κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ῥωμαίων *). Τοῦ
ἐφάνη δὲ ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ ἐμβῇ εἰς τρίτον πό-
λεμον μὲ ταῦτα τὰ μέσα, ὅταν ὁ τῆς Βιθυνίας
βασιλεὺς ἀπαθανὼν ἀφῆκε τὸ βασίλειόν του διὰ δια-
θήκης κληρονομίαν εἰς τὴν Ῥώμην. Διὰ νὰ ἀπο-
διώξῃ τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην γειτονίαν ἀπεφάσισε
νὰ λάβῃ τὸν θρόνον τοῦτον αὐτὸς, καὶ εἰσέβαλε
μὲν εἰς τὴν Παφλογωνίαν, ἐκήρυξε δὲ ἡ Ῥώμη
κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον (75).

Ἡ στρατηγία τοῦ νέου τούτου ἀγῶνος ὑπῆρξεν
ὑπόθεσις σφοδρᾶς ἁμίλλης μεταξὺ τῶν δύω ὑπά-
των Κόττα καὶ Λουκούλλου. Ἐπειδὴ ἐκεῖνος ὅς τις
ἤθελε καὶ ἠδύνατο νὰ παρευδοκιμήσῃ καὶ τοὺς δύω,
ὁ Πομπήϊος, ἐπολέμει τότε τὸν Σερτώριον εἰς τὴν
Ἱσπανίαν, ἐπέτυχαν οὗτοι καὶ οἱ δύω τὸν σκοπόν
των, καὶ Κόττας μὲν ἔλαβε τὴν ἐπαρχίαν τῆς
Βιθυνίας, Λούκουλλος δὲ τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν ἄμε-
σον ἐξουσίαν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου. Ὁ Λούκουλ-
λος στολισμένος μὲ Ἑλληνικὴν παιδείαν (Πλούτ.
Λούκουλ. 1.) καὶ πολυμάθειαν καὶ περίφημος ἕως
τώρα διὰ τῆς ἐπιτηδειότητός του καὶ τῶν πολιτικῶν
του γνώσεων, ἐφάνη ἐνταῦθα καὶ στρατηγὸς μέ-
γας. Ἤρχισε τὴν ἐκστρατείαν του μὲ τὴν ἐλευθέ-
ρωσιν τῆς Κυζίκου, τὴν ὁποίαν (ὡς θύραν ὅλης
τῆς Ἀσίας κατὰ τὸν λόγον τοῦ Κικέρωνος) ὁ
Μιθριδάτης μετὰ μίαν κατὰ τοῦ Κόττα νίκην ἐπολι-
όρκει μὲ ὅλην τὴν δύναμίν του καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ
διὰ θαλάσσης. Στενοχωρηθεὶς ὑπὸ τοῦ Λουκούλ-
λου ὁ βασιλεὺς ἐσήκωσε τὴν πολιορκίαν ἀφοῦ ἔχασε
πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ πλοῖα (Πλούτ. Λούκουλ.
10 — 12.). Ὄχι ὀλιγώτερον διακριτικὴ ἦτο ἡ νί-
κη τοῦ Λουκούλλου κατὰ τοῦ βασιλικοῦ στόλου

*) Ὅταν ἠναγκάσθη ὁ τοῦ Φιβρίου στρατὸς νὰ παραδοθῇ εἰς
τὸν Σύλλαν, κατέφυγαν πολλοὶ ἀρχηγοὶ πρὸς τὸν Μιθριδάτην.
Εἶχε δὲ τοῦ στείλειν καὶ ὁ Σερτώριος ἕνα Ῥωμαῖον ταξίαρχον.

πλησίον τῆς Λήμνου (73) (Ἀππιαν. Μιθρ. 77.).
Ὁ Μιθριδάτης εἶχε γεμίσειν τὸν στόλον τοῦτον
μὲ ἐκλεκτοὺς στρατιώτας, καὶ ἔβαλεν εἰς αὐτὸν
ναυάρχους Σερτωριανοὺς, οἱ ὁποῖοι εὑρέθησαν εἰς
αὐτόν· ἦτο διωρισμένος διὰ τὴν Ἰταλίαν, διὰ νὰ
ἀνάψῃ ἐκεῖ πολεμικὴν πυρκαϊὰν, τὴν ὁποίαν ὁ ἐκεῖ
ἐκραγεὶς πόλεμος ἠδύνατο νὰ ἀναδείξῃ ἐπικινδυνοτά-
την. Μὲ τὰς νίκας λοιπὸν τοῦ Λουκούλλου ἠλευ-
θερώθη ὅλη ἡ Βιθυνία, καὶ μετεβάλθη ἀπὸ τὸν
Κότταν εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν.

Ἀλλ' ὁ Λούκουλλος ἐπροχώρησε μὲ τὸν στρα-
τόν του διὰ νὰ κτυπήσῃ τὸν Μιθριδάτην εἰς τὴν
ἰδίαν του χώραν. Ὁ βασιλεὺς καταδιωκόμενος ὑπὸ
τοῦ ἐχθροῦ ταχύτερα παρ' ὅσον ἐστοχάζετο, ἠσφά-
λισε τὰ φρούριά του, ἐπρόσταξε τοὺς λαοὺς τοὺς
πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς βοῤῥᾶν τῆς Μαύρης θα-
λάσσης νὰ τοῦ στείλουν νέα καὶ ἀκμαῖα στρατεύ-
ματα, καὶ ὑπῆγε νὰ ζητήσῃ βοήθειαν ἀπὸ τοὺς
βασιλεῖς τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Πάρθων. Πάρ-
αυτα ἐφάνη ἠτοιμασμένος ἔμπροσθεν τῶν Καβεί-
ρων, τῆς μητροπόλεώς του, ἀντικρὺ τοῦ Λουκούλ-
λου, ἀλλὰ καὶ ἡ νέα του αὕτη δύναμις ἠφανίσθη
πάλιν πλέον ἀπὸ φόβον καὶ σύγχυσιν εἰς τὸ φεύγειν
παρὰ ἀπὸ νίκην (72). Τὰ Κάβειρα παρεδόθησαν
εἰς τὸν Λούκουλλον, ὁ δὲ Μιθριδάτης ἔφυγεν εἰς
τὴν Ἀρμενίαν, ἀφοῦ ἐπρόσταξε καὶ ἐσκότωσαν πρῶ-
τον τὰς γυναῖκας καὶ τὰς ἀδελφάς του διὰ νὰ μὴ πέ-
σουν εἰς τοῦ ἐχθροῦ τὰς χεῖρας. Ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη
νὰ σώσῃ καὶ τὰ ἀπειράριθμα πλούτη, τὰ ὁποῖα
εἶχεν εἰς τοὺς θησαυρούς του (Πλούτ. Λουκουλ. 18.).

Ἀφοῦ ὁ Λούκουλλος ἐκυρίευσε ὅλην τὴν Καπ-
παδοκίαν καὶ τὸ κυρίως βασίλειον τοῦ Πόντου, ἐπε-
χείρησε νὰ διορθώσῃ τὴν δυστυχίαν, ἡ ὁποία κατε-
βασάνιζε τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν Ἀσίαν ἀπὸ τοῦ
πρώτου ἤδη Μιθριδατικοῦ πολέμου. Ἡ ἀπὸ τὸν

Σύλλαν προσταχθεῖσα τότε εἰσφορὰ τῶν εἴκοσι χιλιάδων ταλάντων ἀνέβη τώρα διὰ τῶν τόκων καὶ ἀνατοκισμῶν τῶν αἰσχρῶν δανειστῶν εἰς 125,000. Οἱ δανεισταὶ ἐκακομεταχειρίζοντο σκληρῶς τοὺς ὀφειλέτας. Αἱ πόλεις ἠναγκάζοντο νὰ δίδωσι τὰ κειμήλια τῶν ναῶν των· περιφανεῖς πολῖται ἐδεσμεύοντο, ἐδέροντο καὶ ἐφυλακόνοντο. Τοὺς ἄφιναν γυμνοὺς ὑποκάτω εἰς τὸν καύσωσα τοῦ θέρους, καὶ ἀνυποδήτους τοὺς ἐπρόταζαν τὸν χειμῶνα νὰ στέκουν εἰς τὰ νερὰ καὶ εἰς τὰ χιόνια· καὶ τελευταῖον τοὺς ἐπώλουν δούλους μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων.

Εἰς τοῦτον τὸν δυστυχέστατον τόπον, ὅπου ἔπασχαν οἱ ἄνθρωποι χειρότερα παρὰ ἐὰν τοὺς κατεδίωκαν λύκοι καὶ τίγρεις, ἐφάνη ὁ Λούκουλλος ὡς θεός τις προστάτης. Τὸν συνειθισμένον τόκον δώδεκα πρὸς τὰ ἑκατὸν ἐκαταβίβασεν εἰς ἓν τρίτον, ἀπηγόρευσε τὸ νὰ προσθέτουν εἰς τὰ κεφάλαια τοὺς τόκους, καὶ νὰ λαμβάνουν τῶν τόκων τόκους, ἐπρόσταξε νὰ ἀφεθῇ εἰς καθένα χρεώστην μέρος τῶν εἰσοδημάτων του πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς του, καὶ ἐμεταχειρίσθη τρόπους νὰ πληρωθοῦν ὅλα τὰ χρέη μὲ εὐκολώτερον τρόπον εἰς διωρισμένον καιροῦ διάστημα (Πλούτ. Λούκουλ. 20). Διὰ ταύτης τῆς εἰς τὸν λαὸν τοῦτον εὐεργεσίας του παρώργισε τοὺς τοκογλύφους δανειστὰς, οἵτινες ἐνήργησαν νὰ τοῦ ἐμποδίσουν τὸ στάδιον τῆς νίκης, τὸ ὁποῖον ἔτρεχεν ἐνδόξως.

Εἶχε δὲ σηκωθῆν ἐναντίον του καὶ ἐχθρὸς ἄλλος ὁ Τιγράνης, ὅς τις ἐλευθερώσας τὸ Ἀρμενιακόν του βασίλειον ἀπὸ τὴν κυριότητα τῶν Πάρθων, τὸ ἐξήπλονε μὲ δορικτησίας ἐκ τῶν γειτόνων, ὅπου ἦσαν καὶ μέρη τοῦ Συριακοῦ ὑποκείμενα τώρα εἰς τὴν Ῥώμην. Διὰ τοῦτο ὠνομάσθη βασιλεὺς βασιλέων, καὶ ὑπεραίρετο ἀνοήτως εἰς τὴν δυναμίν του. Διότι ἀντὶ τοῦ νὰ συμμαχήσῃ κατ' ἀρχὰς μὲ τὸν Μιθριδάτην, καὶ νὰ ἀποδιώξῃ τοὺς Ῥωμαίους ἀπὸ τὰ σύνορά του, ἤθελε τώρα τοὺς διὰ νικῶν ἀνδρισθέντας νὰ ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὸν δρόμον των. Ὁ Λούκουλλος δὲν τὸν ἐφοβήθη καθόλου· εἰσέβαλεν ἐπέκεινα τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγριος εἰς τὴν Ἀρμενίαν (69). Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ, τὴν ὁποίαν ἀντέταξεν ὁ Τιγράνης εἰς τὸν σφοδρὸν ἐχθρόν του, ἐκτυπήθη ἀπὸ τὸν Λούκουλλον· ὁ δὲ μέγας στρατός του εἰκοσαπλάσιος τοῦ Ῥωμαίου ἔπαθε πλησίον Τιγρανοκέρτων *), τῆς μητροπόλως τοῦ βασιλείου, καταστροφὴν ἀπίθανον, ἥτις ἑρμηνεύεται ἀπὸ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ τῶν Ῥωμαίων πνεύματος καὶ τῆς τῶν Εὐρωπαίων ἐμπειρίας τοῦ πολέμου ἐν γένει ὑπὲρ τοὺς ἀπαιδεύτους καὶ ἀτέχνους λαοὺς τῆς Ἀσίας. Ἡ μητρόπολις μὲ ὅλους τῆς θησαυρούς της ἔγεινε βραβεῖον καὶ μισθὸς τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ ἀξίου των στρατηγοῦ, ὅς τις μὲ τὴν φρόνησιν καὶ μὲ τὰ ὅπλα του οἰκείωσεν εὐκόλως εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τὴν Ῥώμην τοὺς γείτονας τοῦ Τιγράνου ἡγεμόνας καὶ λαούς (Ἀππιαν. Μιθρ. 85. 86.). Ἐπεθύμει δὲ ὁ Λούκουλλος νὰ συνδέσῃ φιλικῶς καὶ τοὺς Πάρθους μὲ τὴν Ῥώμην, καὶ οὕτω νὰ κόψῃ τὰς ἐσχάτας ἐλπίδας τῶν βασιλέων Μιθριδάτου καὶ Τιγράνου. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸ κατορθώσῃ, ἀπεφάσισε νὰ τοὺς καταπολεμήσῃ. Ἀλλὰ πρὸς ἐκτέλεσιν ταύτης τῆς ἀποφάσεώς του τὸν ἐμπόδιζαν ἡ δυσαρέσκεια καὶ ὁ φανερὸς γογγυσμὸς τῶν ἀπὸ τὰ λάφυρα ὑπερηφανευθέντων στρατιωτῶν του, τῶν ὁποίων ἡ ἀντίστασις τοῦ ἔκαμε τελευταῖον ἀδύνατον τὴν ἐγγυτάτην τελείωσιν τοῦ ἔργου του, τὴν ἐντελῆ καταστροφὴν τοῦ Μιθριδάτου.

Διότι ὁ Λούκουλλος εἰσέβαλεν εἰς τὸ βόρει-

*) Τὴν πόλιν ταύτην ἔκτισε πρῶτος ὁ Τιγράνης, καὶ ἠναγκασμένως τὴν ἐκατοίκισε μὲ πολλοὺς πανταχόθεν. Ὁ Λούκουλλος ἔστειλε πάλιν τοὺς ἠναγκασμένους τούτους κατοίκους εἰς τὰς πατρίδας των (Πλούτ. Λούκ. 25. 26. 29.).

ον μέρος τῆς Ἀρμενίας, καὶ πάλιν ἐνίκησε νίκην με-
γάλην πλησίον εἰς τὰ Ἀρτάξαρα (68)· ἀλλ' ὅταν
ἤθελε νὰ πολιορκήσῃ ταύτην τὴν πόλιν, οἱ στρατιῶται
του δὲν ἔστερξαν νὰ μείνωσι πολὺν καιρὸν ἐνταῦθα
(Πλούτ. Λούκ. 31. 32.). Ἐρεθιζόμενοι ἀπὸ τοὺς τοῦ
στρατηγοῦ των ἐχθροὺς, οἵτινες τοὺς ἐπαράστηναν τὰ
εὐκολώτερα καὶ μεγαλήτερα κέρδη τῶν τοῦ Πομπηΐου
στρατιωτῶν, πειραζόμενοι ἀπὸ τὴν αὐστηρίαν, μὲ
τὴν ὁποίαν ὁ Λούκουλλος ἐμπόδιζεν ὅσον ἠδύνατο
τὰς ἁρπαγὰς, καὶ ἑπομένως τὸν πλουτισμόν των *),
καὶ τελευταῖον ἀποκάμνοντες πρὸς τὸ ψυχρὸν κλί-
μα τῆς Ἀρμενίας, ὅπου ὁ χειμὼν ἤρχισεν ἀπροσ-
δοκήτως πρώϊμα, ἔκραξαν φανερὰ ζητοῦντες νὰ με-
ταφερθοῦν εἰς ἡμερωτέρας χώρας. Ὁ Λούκουλλος
ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ, καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν με-
σημβρινωτέραν καὶ γλυκυτέραν Μεσοποταμίαν, ὅπου
ἐκυρίευσε τὴν (Νίσιβιν Πλούτ. Λούκουλ. 32.).

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς διέτριβεν ἐν-
ταῦθα, εὕρηκε καιρὸν ὁ ἀκούραστος Μιθριδάτης νὰ
συνάξῃ νέα στρατεύματα, καὶ ὑπέταξε τὸ βασίλειόν
του καὶ μέρος τῆς Καππαδοκίας, ἀφοῦ ἐνίκησε καὶ
ἐξωλόθρευσε τοὺς ἐκεῖ εὑρισκομένους Ῥωμαϊκοὺς
λόχους **). Ἡ Ῥώμη λοιπὸν ἐφάνη ὅτι ἀπὸ τοῦ
τέλους τοῦ πολέμου ὑπέστρεψεν εἰς τὴν ἀρχὴν, καὶ
ἐσηκώθησαν τώρα αἱ κραυγαὶ κατὰ τοῦ Λουκούλ-
λου πανταχόθεν, ἐπειδὴ ὄχι μόνον οἱ φίλοι
τοῦ Πομπηΐου ἐφώναζαν, ἀλλ' ἐξαιρέτως καὶ ὅλοι

*) Τὸ νὰ τὸν ἐπιπλήξουν ὅμως, ὅτι ἐπλούτισε τὸν ἑαυτόν του, δὲν φαίνεται ἄλογον, ἐὰν στοχασθῇ τις τὴν μετέπειτα πολυτέλειαν καὶ τὴν ἀπίστευτον ἀσωτίαν του. Πόσον ὅμως ἐγύμνωναν τοὺς λαοὺς, τὸ δείχνει ὁ Κικέρων αὐτὸς, ἐνῷ λέγει, ὅτι πολλὰ ἔθνη ὡπλίσθησαν κατὰ τῆς Ῥώμης ἐκ μόνου φόβου μήπως οἱ Ῥωμαῖοι προχωρήσωσι διὰ νὰ διαρπάσωσι τὸν πλούσιον ναὸν τῶν Κομάνων.

**) Εἰς μίαν μάχην ἔπεσαν εἴκοσι τέσσαρες χιλίαρχοι, ἑκατὸν πεντήκοντα ἑκατόνταρχοι, καὶ ἑβδομήκοντα χιλιάδες Ῥωμαῖοι στρατιῶται.

οἱ ἔνδοξοι καὶ ἰσχυροὶ τραπεζῖται καὶ τοκογλύφοι,
οἵτινες μέρος μὲν ἦσαν πειραγμένοι ἀπὸ τὰς εἰς
τὴν Ἀσίαν διαταγὰς τοῦ Λουκούλλου, ὡς προείπα-
μεν, μέρος δὲ διὰ τὸ μάκρος τοῦ πολέμου ἐμποδί-
ζοντο ἀπὸ τὰς ἀργυρικὰς συναλλαγὰς, τὰς ὁποίας
ἔκαμναν ἐκεῖ, καὶ ἤλπιζαν ταχύτερον τέλος ἀπὸ
τὴν τύχην τοῦ Πομπηΐου *). Ὁ δὲ Λούκουλλος προ-
βλέπων ταῦτα ἠθέλησε νὰ ἁρπάσῃ ὅσον δυνατὸν
γρήγορα ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς του τὴν πρόφασιν ταύ-
την, καὶ νὰ ἀποδιώξῃ πάλιν τὸν Μιθριδάτην, ἀλλ'
αἱ πεῖραι του ὄχι μόνον εἰς τὰς ἑτοιμασίας τοῦ
Ποντικοῦ βασιλέως ἐματαιώθησαν, ἀλλὰ καὶ εἰς
τὴν ἐντελῆ ἐπανάστασιν τοῦ στρατεύματός του, καὶ
ἐξαιρέτως τῶν τοῦ Φιμβρίου λεγεώνων, τῶν ὁποί-
ων ὁ τῆς στρατιωτικῆς ὑπουργίας καιρὸς παρῆλθε,
καὶ αἱ ὁποῖαι, πάντοτε ἔχουσαι τὸ πρᾶγμα κατὰ
νοῦν, τώρα μαθοῦσαι ὅτι ὁ Πομπήϊος, ὡς εἴπαμεν
(σελ. 121) ἀνηγορεύθη στρατηγὸς εἰς τὸν πόλεμον
τοῦτον, ἐνόμισαν ὅτι δὲν ἐχρεώστουν νὰ ὑποτάσσων-
ται πλέον εἰς τὸν Λούκουλλον.

Ἐφάνη δὲ καὶ ὁ Πομπήϊος αὐτὸς παρευθὺς εἰς
τὴν Ἀσίαν (66). Συνελθόντες δὲ οἱ δύω στρατη-
γοὶ εἰς τὴν Γαλατίαν ἐλογομάχησαν σφοδρότατα
πρὸς ἀλλήλους, ὁ μὲν Πομπήϊος ὀνειδίζων εἰς τὸν
Λούκουλλον τὴν ἀχόρταστόν του φιλαργυρίαν, οὗτος
δὲ εἰς ἐκεῖνον τὴν ὑπερβολικήν του φιλοδοξίαν, καὶ
κανεὶς, λέγει ὁ ἱστοριογράφος Βελλήϊος, δὲν ἠδύ-
νατο νὰ ἐλέγξῃ τὸν ἄλλον ψεύστην. Εἰς μάτην
ἐπροσπάθει ὁ Λούκουλλος ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ὁ πόλε-
μος ἐτελείωσε καὶ δὲν χρειάζεται στρατηγόν. ὅλος
ὁ διάλογος δὲν ἀπετέλεσεν ἄλλο, εἰμὴ ὅτι ὁ Πομ-

*) Ὁ Κικέρων λέγει, ἐὰν τὰ εἰσοδήματα τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν μόλις ἐξαρκοῦσιν εἰς ὑπεράσπισίν των, ἡ Ἀσία ὑπερέχει ὅλας τὰς χώρας διὰ τῆς προσόδου τῶν ἀγρῶν της, λειβαδίων, ἁλατουργείων καὶ μεταλλείων, καὶ διὰ τῶν πλουσίων τελωνίων της.

πήϊος ἐξέδωκε πρόσταγμα νὰ μὴ ὑπακούῃ τις πλέον εἰς τὸν Λούκουλλον, καὶ ὁ στρατὸς δελεαζόμενος ἀπὸ τὴν τύχην του ὑπετάχθη εἰς αὐτὸν ἀσμενέστατα.

Μ' ὅλον ὅτι ὁ Λούκουλλος ἔπαθε τὴν ταπείνωσιν ταύτην εἰς τὴν Ἀσίαν, μ' ὅλον τοῦτο ἡ Ῥώμη εἰς τὴν ἐπιστροφήν του τοῦ ἔδωκε λαμπρότατον θρίαμβον. Παρητήθη ὅμως ὁλοτελῶς ἀπὸ τὰ κοινὰ πράγματα ἔκτοτε, εἴτε ἀπὸ ἀθυμίαν καὶ μελαγχολίαν, εἴτε ἀπὸ ἀκράτητον κλίσιν εἰς τὰς ἡσύχους ἡδυπαθείας. Ἐπέρασε τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς του εἰς τὴν ἀπόλαυσιν ὅλων τῶν τῆς αἰσθήσεως ἡδονῶν, τὰς ὁποίας ἠδύνατο νὰ τοῦ φέρῃ ἡ ἀναρίθμητος περιουσία του. Ἡ λαμπρότης τῶν κήπων καὶ ἀγροκηπίων του, τὸ πλῆθος τῶν πολυτιμήτων τεχνουργημάτων καὶ σκευῶν του, ἡ πολυδάπανος τρυφὴ τῆς τραπέζης του τὸν ἀνέδειξαν ἀληθινὸν ἀρχέτυπον Ἐπικουρείου (Πλούτ. Λούκουλ. 37—42.).

Πάντη διάφορος ἦτο ὁ Πομπήϊος, ὅς τις ἐμβῆκε καὶ ἔτρεχε μὲ ἐπιθυμίαν τὸ στάδιον τῶν κόπων καὶ τῆς δόξης, τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο εἰς τὴν Ἀσίαν. Μὲ τὴν συνήθη του δραστηριότητα καὶ ταχύτητα ἔστρεφε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ νῦν μὲν τὰ ὅπλα, νῦν δὲ τὰς πολιτικάς τέχνας του. Μὲ τὰ δεύτερα οἰκειώθη πρῶτον τὸν νέον βασιλέα τῶν Πάρθων Φραάτην, ὠφελήθη ἔπειτα ἀπὸ διχόνοιαν συμβᾶσαν μεταξὺ Τιγράνου καὶ τοῦ υἱοῦ του, καὶ ἐχθροπάθειαν τινὰ μεταξὺ τοῦ Τιγράνου καὶ τοῦ Μιθριδάτου, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ὑπέλαβε τοῦτον ἐρεθιστὴν τοῦ υἱοῦ του. Τοιουτοτρόπως τώρα ἔχασεν ὁ Μιθριδάτης πᾶσαν ξένην βοήθειαν, καὶ ὁ Πομπήϊος ὥρμησε κατ' αὐτοῦ μὲ ὅλην του τὴν δύναμιν. Ὁ Μιθριδάτης ἐπιμελούμενος νὰ μὴ περιπλεχθῇ εἰς μάχην, ὠπισθοχώρει πάντοτε. Ἀλλ' ὁ Πομπήϊος τὸν ἐπρόφθασεν ὑποχωροῦντα εἰς τὴν Ἀρμενίαν ἐντεῦθεν

τοῦ Εὐφράτου, καὶ μίαν νύκτα ἐπολέμησε τὸν στρατόν του, ὅς τις μὴ στοχαζόμενος τὴν πλησίασιν τῶν Ῥωμαίων ὥδευε στενὴν τινὰ κοιλάδα. Ἡ ἀναρμοστία τοῦ τόπου, ὅς τις δὲν ἐσυγχώρει εὐταξίαν, ἡ ἐκ τῆς ἀπροόπτου ἐφόδου γεννηθεῖσα σύγχυσις, καὶ ἡ νὺξ, ἥτις πρῶτον μὲν μὲ τὸ σκότος της, ἔπειτα δὲ μὲ τὸ φεγγάριον τῆς σελήνης τοὺς ἠπάτα, ἐπετάχυναν τὴν φθορὰν τῶν βαρβάρων (Πλούτ. Πομπ. 32.). Ὅσοι δὲν ἐφονεύθησαν ἢ δὲν ἠχμαλωτίσθησαν, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἀγρίαν. Ὁ Μιθριδάτης, πρὸς τὸν ὁποῖον τώρα ἔκλεισεν ὁ Τιγράνης τὸ βασιλειόν του, διὰ τῶν Καυκασίων πυλῶν ἔφυγεν ἕως τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον, ἀλλ' ὄχι μὲ καρδίαν ταπεινωμένην, ἀμμὴ, καθὼς πάντοτε αἱ βουλαί του ὑψόνοντο εἰς μεγάλα, μὲ ἀπόφασιν βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς Σκύθας νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸν βόρειον αἰγιαλὸν τῆς Μαύρης θαλάσσης εἰς τὴν Δακίαν, καὶ ἐκεῖθεν, ἀφίνων ὄπισθεν τὸν Πομπήϊον νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν (Πρβ. Ἀππιαν. Μιθρ. 102).

Ὁ δὲ Τιγράνης πάντη ἀνομοίως μὲ τὸ ἰσχυροκάρδιον τοῦτο πνεῦμα ἐζήτησε τὴν σωτηρίαν του εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Πομπηΐου, ὅς τις συνοδευόμενος μὲ τὸν ἀποστάτην ἐκείνου υἱὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν του. Ταπεινὰ καὶ χωρὶς βασιλικὸν στολισμὸν Τιγράνης ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλέων ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ, ὅς τις ἐλεήσας τὴν πτῶσιν τοῦ ἀνθρωπίνου μεγαλείου, καὶ πάντοτε κυνηγῶν τὸ κλέος τῆς ἡμερότητος, τὸν ἀνέστησε, τὸν ἐκάθισε πλησίον του, καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν, ὅτι ὑπὸ μὲν τοῦ Λουκούλλου ἔχασε Φοινίκην, Συρίαν κτλ. ὑπ' αὐτοῦ δὲ βαστάζει τὴν Ἀρμενίαν, καὶ ἀπολαμβάνει τὴν συμμαχίαν τῶν Ῥωμαίων, τὴν ὁποίαν ἔπειτα ἠναγκάσθη νὰ ἀγοράσῃ μὲ ποσότητα ἑξακισχιλίων ταλάντων (Ἀππιαν. Μιθρ. 114.). Ἐπίτηδες ὁ Πομπήϊος ἠθέλησε νὰ διαφυλάξῃ τὸν γέροντα Τιγράνην,

καὶ νὰ ἀνταμείψῃ τὸν νέον, ὡς γαμβρὸν καὶ πελάτην τοῦ Παρθικοῦ βασιλέως, μόνον μὲ τὴν παραχώρησιν τῆς Σωφηνῆς. Μὲ λύπην ψευσθεὶς ὁ νεανίας τῶν ἐλπίδων ἐπροσφέρθη τόσον σφοδρῶς καὶ ἀστοχάστως πρὸς τὸν Πομπήϊον, ὥστε οὗτος τὸν ἔδεσε καὶ τὸν ἐφύλαττε νὰ τὸν φέρῃ εἰς τὴν Ῥώμην (Πλούτ. Πομπ. 33.).

Ἐζήτει τώρα ὁ Πομπήϊος τὸν Μιθριδάτην, ἀνέβη εἰς τὰ βόρεια μέρη, ἐπολέμησε τοὺς Κόλχους καὶ Ἀλβανοὺς, καὶ ἤθελε νὰ διαπεράσῃ τὰ στενὰ τοῦ Καυκάσου, διὰ νὰ κυνηγήσῃ τὸν ἐχθρόν του εἰς τὰ βόρεια μέρη τῆς Μαύρης θαλάσσης. Μαθὼν δὲ, ὅτι ὁ δρόμος καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἦτο δυσκολώτατος, ἀπεφάσισε νὰ παραιτήσῃ τὸν Μιθριδάτην εἰς τὴν κακὴν μοῖραν του, καὶ ἐπρόσταξε τὸν στόλον του, ὅς τις εὑρίσκετο εἰς τὸ στόμα τοῦ Φάσιδος ποταμοῦ, νὰ παρατηρῇ τὸν βασιλέα μὴ τύχῃ καὶ πλεύσῃ πουποτε διὰ νὰ λάβῃ τροφὰς ἢ ἄλλα χρειώδη (Πλούτ. Πομπ. 34.). Αὐτὸς δὲ ὁ Πομπήϊος ὑπέστρεψε διὰ νὰ διευθετήσῃ τὰς διὰ τῆς νίκης μεταβληθείσας σχέσεις τῶν Ἀσιανῶν πολιτειῶν καὶ ἡγεμόνων.

Εἰς τὴν Ἀμισὸν, ὅπου ὑπῆγε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἔργον τοῦτο (64), ἐπαρουσιάσθησαν ἔμπροσθέν του δώδεκα βασιλεῖς, καὶ πολλοὶ ἀσθενέστεροι ἡγεμόνες, οἱ ὁποῖοι ἐδέχθησαν ἀπὸ τὰς χεῖρας του τὴν ὕπαρξίν καὶ τὴν μέλλουσαν δύναμίν των (Πλούτ. Πομπ. 38). Ἐξαιρέτως δὲ ἐφροντίσθησαν ὁ βασιλεὺς τῆς Καππαδοκίας, καὶ ὁ υἱός του ἀπὸ τὸν πρῶτον Μιθριδατικὸν πόλεμον γνωστοῦ μας Ἀντιόχου. Ὁ μὲν πρῶτος ἔλαβεν ἐπαρχίας τινὰς παραχωρηθείσας ἀπὸ τὸν Τιγράνην· ὁ δὲ δεύτερος ἔγεινεν ἡγεμὼν καὶ ἀρχιερεὺς τοῦ περιφήμου τῶν Κομάνων ναοῦ. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἐπροσφέρθη ὁ Πομπήϊος ὑπερηφάνως καὶ καταφρονητικῶς πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Πάρθων, ὅς τις ἔγεινε τώρα γείτων τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπι-

κρατείας, ἐπειδὴ ἡ Συρία καὶ ἡ Φοινίκη μετεβλήθησαν εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Διὰ τοῦτο ὁ Πομπήϊος ἐκ τῆς Ἀμισοῦ ὑπῆγεν εἰς ταῦτα τὰ μέρη, καὶ κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἐγνωστοποίησεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πετραίας Ἀραβίας τὸν φόβον τῶν τῆς Ῥώμης ὅπλων, καὶ τελευταῖον ἔκαμεν ὑποτελεῖς εἰς τὴν Ῥώμην τοὺς Ἰουδαίους.

Λογομαχία τις περὶ τῆς ἀρχιερωσύνης καὶ τῆς βασιλείας (Δίων. Κάσ. λζ΄, 15.), διεγερθεῖσα εἰς τὸν λαὸν τοῦτον μεταξὺ δύω ἀδελφῶν ἐκ τοῦ γένους τῶν Μακκαβαίων (Τόμ. Α΄, σελ. 346) ἔδωκε πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν εἰς τὸν Πομπήϊον. Ὑρκανὸς ὁ πρεσβύτερος ἔπρεπε νὰ ἔχῃ καὶ τὰς δύω ἀξίας. Ἀλλ᾽ ὁ Ἀριστόβουλος, ἰσχυρότερος καὶ τολμηρότερος ἐκείνου, τὰς ἐκυρίευσε καὶ τὰς δύω μὲ βίαν. Ἀφοῦ δὲ καὶ τὰ δύω μέρη ἐπεκαλέσθησαν βοηθοὺς τὸν βασιλέα τῆς Πετραίας Ἀραβίας, καὶ τοὺς Ῥωμαίους ὑποστρατήγους Γαβίνιον καὶ Σκαῦρον, ἐπρόστρεξαν τώρα καὶ εἰς τὸν Πομπήϊον φθάσαντα εἰς τὴν Δαμασκόν. Ὁ Πομπήϊος ἀνέλαβε τὸν Ὑρκανὸν, τὸν ὁποῖον ἐσυμβούλευεν ὁ Ἀντίπατρος ὁ προπάτωρ τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλικοῦ τῶν Ἡρωδιαδῶν γένους. Ὁ δὲ Ἀριστόβουλος καταφυγὼν εἰς τὸν ὠχυρωμένον ναὸν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐπολιορκήθη εἰς αὐτὸν, καὶ μετὰ τὴν ἐξ ἐφόδου κυρίευσιν τοῦ ναοῦ *) ἐπιάσθη μαζὴ

*) Δώδεκα χιλιάδες Ἰουδαίων ἐθανατώθησαν, καὶ ἐξ αὐτῶν πολλοὶ ἱερεῖς, οἵτινες ἐπὶ τῆς ἐφόδου ἐκαταγίνοντο εἰς τὴν θυσίαν. Ἐνῷ ἐκεῖνοι ἐσαββάτιζαν, ὁ Πομπήϊος ἐκυρίευσε τὴν πόλιν. — Τίποτε δὲν ἦτο εἰς τοὺς Ἰουδαίους δεινότερον παρὰ ἡ βεβήλωσις τοῦ ναοῦ των, ἐνῷ ὁ Πομπήϊος μὲ πολλοὺς εἰσῆλθεν εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων ἀλλὰ δὲν ἤγγιξε τοὺς θησαυροὺς τοῦ ναοῦ (Ἴδε Φ. Ἰώσηπ. Ἰουδ. πολ. Α΄. κεφ. 6 — 7.). Οἱ Ῥωμαῖοι ἐνόμισαν τοὺς Ἰουδαίους ἀθέους (impia gens) ἐπειδὴ δὲν εἶχαν κἀνὲν θεοῦ τινος εἴδωλον. Inde vulgatum, λέγει ὁ Τάκιτος, nulla intus deum effigie vacuam sedem et inania arcana, τοῦτ᾽ ἔστιν „ὅθεν ἔγνωσται μηδεμίαν ἔνδον ἑστάναι θεῶν εἰκόνα καὶ διάκενα μυστήρια εἶναι.“

μὲ δύω υἱοὺς καὶ δύω θυγατέρας του αἰχμάλωτος. Ὁ Ὑρκανὸς ἔλαβε τὴν ἀρχιερωσύνην χωρὶς τὴν βασιλικὴν ἀξίαν. Τὸ Ἰουδαϊκὸν βασίλειον ἔχασεν ὅλας τὰς ἀπὸ τῆς Κοίλης Συρίας ἀνηκούσας εἰς αὐτὸ πόλεις καὶ χώρας, καὶ ὁ λαὸς ἐπλήρωσε δώδεκα χιλιάδας τάλαντα.

Ἐνῷ ἐδῶ ὁ Πομπήιος μὲ μεγάλην εὐκολίαν ἐχάριζε βασίλεια καὶ διαδήματα, ἡ ἀκόμη πιστή του τύχη ἐκατώρθωσεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ δυσκολώτατον, καὶ ἔφερεν εἰς ἡσυχίαν τὸ ἀκούραστον πνεῦμα τοῦ Μιθριδάτου. Οἱ μεγάλοι καὶ τολμηροὶ στοχασμοί του δὲν εὕρηκαν κἀμμίαν χώραν εἰς τὰς καρδίας τῶν οἰκείων του. Ὁ φόβος ἀπὸ τὴν μεγαλυνομένην τῆς Ῥώμης δύναμιν, καὶ ἡ ὑποψία περὶ τοῦ τολμηροῦ ἐγχειρήματος, ἐνδυναμωθέντα καὶ διὰ τῆς δεισιδαιμονίας ἀπὸ φοβερόν τινα σεισμὸν τῆς γῆς ἐγέννησαν προδοσίαν καὶ ἐπανάστασιν. Ὁ Μιθριδάτης ἀντέταξεν εἰς τὰς κινήσεις ταύτας δυσπιστίαν καὶ ὠμότητα, καὶ ὕφονε πάντοτε τὴν ἐχθροπάθειαν, ὥστε τελευταῖον ὁ ἴδιος αὐτοῦ υἱὸς Φαρνάκης, ἐλπίζων νὰ λάβῃ ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους τὸν πατρικόν του θρόνον πρὸς ἀνταμοιβὴν, ἔβαλε καὶ ἐφόνευσαν τὸν πατέρα του, ἐνῷ αὐτὸς οὗτος ἐκ λύπης καὶ ἀπελπισίας ἐδοκίμασε νὰ φονευθῇ αὐτοχείρως διὰ δηλητηρίων φαρμάκων (63) (Ἀππιαν. Μιθρ. 111.).

Ἀφοῦ ὁ Πομπήϊος ἐδέχθη τὴν χαρμόσυνον ταύτην ἀγγελίαν, ἔσπευσεν εἰς τὸν Πόντον διὰ νὰ τελειώσῃ ἐκεῖ τὴν διευθέτησιν τῆς Ἀσίας. Ὁ Φαρνάκης ἔλαβε μισθὸν τῆς χρηστῆς μυσαρίας του τὰ πρὸς βοῤῥᾶν καὶ ἀνατολὴν δορίκτητα μέρη τοῦ Μιθριδάτου· μέρος τοῦ Πόντου ἐδόθη εἰς τὸν ἡγεμόνα τῆς Γαλατίας Δηϊόρατον· ἄλλο δὲ, καὶ ἐξαιρέτως τὰς παραθαλασσίους πόλεις ἕως Διοσκουριάδος ἐκράτησαν οἱ Ῥωμαῖοι. Εἰς τὰ στρατεύματά του ἐμοίρασεν ὁ Πομπήϊος πλούσια δῶρα· ἐπιστρέ-

φων δὲ εἰς τὴν Ῥώμην ἔδειξε πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἐλευθεριότητα, καὶ ἐξαιρέτως εἰς τοὺς πεπαιδευμένους ἄνδρας τῆς Μιτυλήνης, Ῥόδου καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐξέπληξε τὸν κόσμον μὲ τὴν μετριοφροσύνην, μὲ τὴν ὁποίαν αὐτὸς, ὁ τρομερὸς εἰς ὅλην τὴν Ἀσίαν, ἐφάνη ὅτι ὑπέταξε τὸ πολεμικὸν κλέος εἰς τὸ κλέος τῶν ἀνδρῶν τούτων (Πλούτ. Πομπ. 41. 42.).

Ἀλλ' ἡ μετριοφροσύνη αὕτη ἐφάνη ἔτι λαμπροτέρα ἔμπροσθεν τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων. Διότι ἐνῷ ἡ Ῥώμη καὶ ὅλη ἡ Ἰταλία ἐπρόσμενε μὲ παλμοὺς τῆς καρδίας στρατηγὸν, τὸν ὁποῖον πράξεις ὑπερθαύμαστοι καὶ δύναμις πλέον παρὰ βασιλικὴ ἠδύναντο νὰ τὸν ἀναδείξουν ἐραστὴν διαρκεστέρας ἐξουσίας εἰς τὴν πατρίδα του, καὶ ὁ ὁποῖος πρὸς ἐπίτευξιν τοιούτου σκοποῦ εἶχεν εἰς τὰς προσταγάς του νικηφόρον καὶ ἔκδοτον εἰς αὐτὸν στρατὸν, ἀπέλυσεν ὁ στρατηγὸς ὅλον τοῦτον τὸν στρατὸν εὐθὺς ἀφοῦ ἄραξεν εἰς τὸ Βρεντέσιον. Μόνον μὲ τοὺς φίλους καὶ οἰκείους του συνοδευόμενος, ὡς κοινός τις ὁδοιπόρος, διώδευσε τὴν Ἰταλίαν ὑπαντώμενος καὶ εὐφημούμενος πανταχοῦ ἀπ' ὅλους τοὺς κατοίκους, οἵτινες τὸν ἐθαύμαζαν τώρα ἐλευθερώτερα διὰ τὰς μεγάλας του πράξεις, τῶν ὁποίων τὸ πλῆθος μόλις ἠδυνήθη νὰ ζωγραφηθῇ καὶ νὰ παρασταθῇ εἰς διήμερον θρίαμβον.

Ὁ θρίαμβος ἦτο σχεδὸν ὁ πλουσιώτατος καὶ λαμπρότατος ἀφ' ὅσους εἶχεν ἰδεῖν ποτὲ ἡ Ῥώμη. Ἐπὶ προπορευομένων πινάκων ἦσαν γραμμένα τὰ ὀνόματα τῶν νικημένων· ὅτι χίλια φρούρια ἐκυριεύθησαν μὲ τὰ ὅπλα, ἐννεακόσιαι πόλεις ἐπαρθήθησαν, τριάκοντα ἐννέα πόλεις ἐκτίσθησαν ἢ οἰκίσθησαν νεωστὶ, μὲ πόσα μελιόνια ἐπερισσεύθη διὰ τῶν νικῶν του ἡ ἐτήσιος πρόσοδος τῆς πολιτείας. Ἐφάνη ἡ εἰκὼν τῆς φοβερᾶς νυκτερινῆς μάχης καὶ νίκης (σελ. 129), καὶ ἐβλέποντο ἐπὶ ἀναριθμήτων ἁμαξῶν τὰ λαφυ-

ραγωγηθέντα ὅπλα, πλοίων πρῶραι, καὶ τὰ μιλιόνια χρυσοῦ ἀχαράκτου καὶ χαραγμένου, τὰ ὁποῖα ἐβάλθησαν εἰς τὸ κοινὸν θησαυροφυλάκιον. Ἐφάνησαν τελευταῖον καὶ τὰ νικηθέντα ἔθνη διὰ τῶν τριακοσίων εἴκοσιν ἡγεμόνων καὶ ἐνδόξων προσώπων, τὰ ὁποῖα ἐστόλιζαν τὸν θρίαμβον· ὁ υἱὸς τοῦ Τιγράνου, τέσσαρες υἱοὶ τοῦ Μιθριδάτου, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων Ἀριστόβουλος, ὁ ἡγεμὼν τῶν Κόλχων, Ἀλβανῶν κτλ. Ὅλοι ἐνδυμένοι τὰ πάτριά των φορέματα, καὶ ἀδέσμευτοι ἐπροπορεύοντο ἔμπροσθεν τοῦ μὲ πολυτίμους λίθους πλουσιώτατα στολισμένου θριαμβευτικοῦ ἅρματος. Ἐπ' αὐτοῦ διέπρεπεν ὁ Πομπήϊος στολισμένος μὲ τὴν νομιζομένην στολὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου εὑρεθεῖσαν εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ Μιθριδάτου· (Ἀππιαν. Μιθρ. 116. 117.)· οἱ κόλακες τὸν ἴσωσαν μὲ τοῦτον τὸν περιβόητον ἥρωα τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' ὄχι καὶ ἡ τύχη. Διότι τὸν μὲν Ἀλέξανδρον ἥρπασεν ὁ θάνατος ἀπὸ τὸ μέσον τῶν λαμπρῶν νικῶν του μὲ ὅλον τὸ μέγεθος τοῦ κλέους καὶ τῆς λαμπρότητος, τὸν δὲ Πομπήϊον ἐπρόσμενεν ἀξιοθρήνητον τέλος, ὡς θέλομεν ἰδεῖν.

49. Ἡ τοῦ Κατιλίνα συνωμοσία.

(63 · 62 πρ. Χρ.)
(691 · 692 κτ. Ῥ.)

Ἡ λαμπρὰ πορφύρα, μὲ τὴν ὁποίαν ὁ τροπαιοφόρος στρατηγὸς ἐστόλισε τὴν πατρίδα του ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ κόσμου, ἐσκέπαζεν ἀῤῥωστικὸν καὶ πλησίον τοῦ θανάτου εὑρισκόμενον σῶμα. Ἐνῷ τὰ Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα ἐμάχοντο καὶ ἐνίκων τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς, ἀντεφέροντο

αἱ δύω ἐπίσης διεφθαρμέναι ζωτικαὶ δυνάμεις τῆς
πολιτείας, ὁ δῆμος καὶ ἡ σύγκλητος, μὲ ὀλέθριον μα-
νίαν *). Οἱ δήμαρχοι ἐπροσπάθουν νὰ ἁρπάσουν
πάλιν ἀπὸ τῆς συγκλήτου τὴν ὑπεροχὴν, τὴν ὁποί-
αν ἔλαβε διὰ τοῦ Σύλλα, καὶ συχνάκις ἐκακομετα-
χειρίζοντο τὸν δῆμον πρὸς ἴδιον ἑαυτῶν ὄφελος· ἡ
δὲ σύγκλητος ἀντέστεκεν εἰς ἐχθρὸν, τοῦ ὁποίου ἡ
νίκη ἔφερνεν ἀγρίωσιν καὶ διάλυσιν τοῦ πολιτεύμα-
τος. Ἀνήκουστος ἐπιθυμία τῶν πολυτελῶν τρυφῶν,
ἥτις ἐθήρευε καὶ κατέτρωγε μεγάλους πλούτους, ἀρ-
γὴ πτωχεία καὶ βαρέα χρέη, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον
αἱ ἀδικίαι ἠδύναντο νὰ γείνουν ἐλευθερώτριαι,
ηὔξαναν τὰς φατρίας τῶν ἀντιφερομένων. Πάντοτε
ἠφανίζετο πλέον τὸ ὅλον, καὶ ἐφαίνοντο μόνον μέ-
ρη· ἐκ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἀνεχώρησεν ἡ ἡσυ-
χία καὶ ἡ ἐλευθερία, καὶ συνήδρευε μόνον ταραχὴ
καὶ συνω. [illegible]σία· μὲ ἐπαναστάσεις ἐθέτοντο ἢ ἀθε-
τοῦντο νόμοι· δωροδοκίαι καὶ βίαι ἔκλειαν ἢ ἀνοι-
γαν τὸν εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς δρόμον· αἰτία
καὶ ἀθωότης, καταδίκη καὶ ἀπόλυσις ἐπωλοῦντο ἀπὸ
τὸ μῖσος ἢ τὴν αἰσχροκέρδειαν. Βδελυρὰ συνωμο-
σία, εἰς τὴν ὁποίαν ἡνώθησαν ὅλοι οὗτοι οἱ πνι-
γηροὶ καὶ μοχθηροὶ καὶ λοιμώδεις ἀτμοὶ διὰ νὰ κά-
μουν τρομερὸν χειμῶνα, ἀνεκαλύφθη, ἐνῷ ἀκόμη
ὁ Πομπήϊος ἦτο εἰς τὴν Ἀσίαν, περιέχουσα ὅλον
τὸ βάθος τῆς διαφθορᾶς ταύτης, καὶ ἐὰν ἐξεῤῥή-
γνυτο, ἤθελε κατασυντρίψειν τὴν πολιτείαν εἰς ἀνα-
ρίθμητα θρύμματα.

Ἀρχηγὸς τῆς συνωμοσίας ταύτης ἦτο ὁ προει-

*) Καθὼς ὁ Γαβίνιος διὰ τὴν πρότασίν του (ἀνωτ. σελ. 119) παρ' ὀλίγον ἤθελε φονευθῆν εἰς τὴν σύγκλητον, οὕτω τώρα ἐνεκάλει ὁ δήμαρχος Λικίνιος τὸν πρεσβύτην βουλευτὴν Ῥαβίριον ὡς φονέα τοῦ πρὸ τριάκοντα ἓξ ἐτῶν φονευθέντος Σατορνίνου μὲ σκοπὸν, διὰ ξανανεωμένης ἐρεύνης παλαιῶν ψηφισμάτων τῆς συγκλήτου καὶ περασμένων πραγμάτων, νὰ ἀσφαλίσῃ τοιούτους ἄνδρας, ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ Σατορνῖνος.

ρημένος (σελ. 108) ὀπαδὸς τοῦ Σύλλα Λ. Σέργιος Κατιλίνας ἐκ γένους ἐπιφανεστάτου. Τὸν ἴδαμεν ἤδη ἀδελφοκτόνον, ἀλλὰ δὲν ἐβάσταζε τοῦτο μόνον τὸ κακούργημα ὁ ἄνθρωπος οὗτος, φαίνεται δὲ μᾶλλον ὅτι ὅλη του ἡ ζωὴ ὑπῆρξε σειρὰ κακουργημάτων. Εἶχεν ἤδη καταναλώσειν ἀσώτως καὶ τὴν ἰδικήν του καὶ ἄλλων τὰς περιουσίας, καὶ ἐδίψα νέους θησαυροὺς νὰ καταπίῃ, χωρὶς νὰ τρομάζῃ κἀνὲν κακούργημα τοῦ κόσμου. Μὲ ταῦτα τὰ ῥυπαρὰ φρονήματάτου ἤθελε μένειν κρυμμένος ὑποκάτω τῆς κόπρου τῶν οὐδαμινῶν κακούργων, ἐὰν τὰ προτερήματα τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματός ἡνωμένα μὲ τὴν ἐσχάτην μυσαρίαν δὲν τὸν ἀνέδειχναν ἐπικινδυνότατον κακεργάτην. Ἦτο εὔγλωττος, δόλιος, τολμηρὸς, ἀνδρεῖος καὶ ἐπίμονος εἰς πᾶσαν κακοπάθειαν. „Δὲν πιστεύω, λέγει ὁ Κικέρων εἰς ἕνα ἀπὸ τοὺς λόγους του, ὅτι ἔζησε ποτὲ ἐπὶ τῆς γῆς τέρας σύνθετον ἐξ ἀντιφακῶν καὶ ἀσυμβιβάστων ὁρμῶν καὶ ἐπιθυμιῶν ἄλλο παρὰ τὸν Κατιλίναν. Τίς ποτὲ ὑπῆρξεν ἀγαπητότερος εἰς περιφήμους ἄνδρας; τίς πιστότερος μὲ τοὺς αἰσχροτάτους; Τίς ἐκ τῶν Ῥωμαίων ἔλαβέ ποτε τὴν καλητέραν μερίδα; τίς ὑπῆρξε ποτὲ βδελυκτότερος ἐχθρὸς τῆς πολιτείας; Τίς ἐμολύνθη πλέον ἀπὸ τὰς ἡδονὰς; τίς ἐπέμενε μᾶλλον εἰς τοὺς κόπους; Τίς ἀχορταγώτερος εἰς τὰς ἁρπαγάς; τίς ἀσωτάτερος εἰς τὴν ἐλευθεριότητα; Θαυμάσιον ἐπιτηδειότητα εἶχεν ὁ ἀνὴρ οὗτος εἰς τὸ νὰ ἀποκτᾷ πολλοτάτους φίλους, καὶ νὰ τοὺς ὑποχρεόνῃ μὲ εὔνοιαν, κακοπάθειαν, καὶ ἐπ' ἀληθείας μὲ κακουργίαν· ἡ εὐμετάβλητος φύσιςτου τὸν ἔκαμνε νὰ συστρέφεται καὶ νὰ συντρέπεται μὲ τὰς περιστάσεις· σπουδαῖος μὲ τοὺς σοβαρούς· εὔθυμος μὲ τοὺς χαίροντας· ἐμβριθὴς μὲ τοὺς γέροντας· ἀστεῖος μὲ τὴν νεότητα· ἄσωτος μὲ τοὺς ἀσώτους.“ Αἱ ἔξοχοι αὗται δεξιότητες

τὸν ἀνέδειξαν ἡγεμόνα ὁλοκλήρου στίφους νεανίσκων ὁμοίων του κατὰ τὴν μοχθηρίαν, φιληδονίαν καὶ φιλοδοξίαν καὶ καταβυθισμένων εἰς ἄβυσσον χρεῶν διὰ τὴν ἄσωτον διαγωγήν των. Καὶ τολμηραὶ δὲ καὶ διεφθαρμέναι γυναῖκες συνεμίχθησαν ὡς κακαὶ ἐριννύες εἰς τὸν συρφετὸν τοῦτον. Συναισθανόμενος ὁ Κατιλίνας τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἐπροξένει τοιαύτη φατρία, ἐνῷ ἡ ἔνοπλος δύναμις ἦτο μακρὰν μετὰ τοῦ Πομπηΐου, καὶ τὰ ἐξουσιάζοντα γένη ἀπήλαυαν τὴν ὑπεροχήν των μὲ ἄφροντιν ἡσυχίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐξουσιάσῃ τὴν πολιτείαν, νὰ κρημνίσῃ ὅλα τὰ καθεστῶτα, καὶ ἐπάνω τῶν ἐρειπίων των νὰ στήσῃ δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τοὺς ὀπαδούς του ἀπαλλαγὴν τῶν ἀπείρων χρεῶν, πλούτη, ἀρχὰς, ἱερωσύνην καὶ αὐτογνώμονα ἐξουσίαν (Πλούτ. Κικέρ. 10.).

Ἤλπιζε προσέτι καὶ εἰς παντοδαπὴν ἄλλην βοήθειαν. Οἱ μὲν στρατιῶται τοῦ Σύλλα, καταδαπανήσαντες τὰ εἰς αὐτοὺς χαρισθέντα ἀγαθὰ, ἐπεθύμουν νέον ἐμφύλιον πόλεμον διὰ νὰ ἀποκτήσουν νέα πλούτη· οἱ δὲ ἀπόγονοι τῶν ὑπὸ Σύλλα φυγαδευθέντων, στερηθέντες τὰ ἰδικάτων καὶ πᾶσαν ἔντιμον ἐλπίδα, ἤλπιζαν νὰ ἀπολαύσουν τὰ πατρικά των ἀπὸ μίαν πολιτικὴν μεταβολήν· τελευταῖον δὲ ὁ πτωχεύσας ἀχαλίνωτος δῆμος ἐλογαρίαζεν ἀπόκτησιν θησαυρῶν καὶ τιμῶν ἀπὸ πόλεμον κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν τοῦ Σύλλα στρατιωτῶν. Καὶ ὄχι μόνον ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοδοξία ἐπισήμων ἀνδρῶν (καθὼς καὶ ὑπώπτευσαν τὸν Κράσσον *) καὶ τὸν Καίσαρα), οἵτινες δὲν ἤθελαν νὰ γείνουν κοινωνοὶ τοιούτων κακούργων κινήσεων, ἀλλὰ νὰ ὠφεληθοῦν ἀπ' αὐτὰς, ἐφάνη ὅτι συνεβοήθησε τὸ κακομηχάνημα.

*) Ὁ Κράσσος ὠνομάσθη τῷόντι ἀπὸ καταδότην εἰς τὴν σύγκλητον ὡς μέτοχος. Πολλοὶ ὅμως δὲν ἐπίστευσαν, νομίζοντες τοῦτο δολιότητα τῶν συνωμοτῶν ἢ πλάσμα τῶν ἐχθρῶντου. Οἱ πιστεύοντες ἐσιώπησαν φοβούμενοι τὸν Κράσσον. Ἡ σύγκλητος λοιπὸν ἔκρινεν ὅλην τὴν καταδοσίαν ἐπίπλαστον. (Πρβ. Πλούτ. Μ. Κράσ. 13.).

Ὁ Κατιλίνας ἠθέλησε πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ μελετήματός του νὰ γείνῃ ὕπατος, ἀλλ' αἱ εἰκασίαι τῶν σκοπῶν του ἐκίνησαν ὅλους τοὺς ἀγαθόφρονας νὰ τὸν ἀποκλείσουν ἐκ τούτου, καὶ νὰ δώσουν τὴν ἔντιμον ταύτην ἀρχὴν εἰς ἐνάρετον τινὰ ἀντίπαλον τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος, δηλαδὴ εἰς τὸν Μ. Τύλλιον Κικέρωνα. Ὁ μέγιστος οὗτος καὶ τοῦ καιροῦ του καὶ ὅλων τῶν Ῥωμαίων ῥήτωρ (γενν. 107) ἐγεννήθη εἰς Ἄρπιναν τὴν πατρίδα τοῦ Μαρίου. Ἀπὸ τὸν πατέρα του προσδιορισθεὶς ὁ παῖς νὰ δώσῃ λαμπρότητα καὶ τιμὴν εἰς τὸ μέχρι τοῦδε ἄγνωστον ὄνομα τῆς οἰκογενείας του ἐφέρθη πρώϊμα εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐπέτυχεν ἀνατροφὴν ἐξαίρετον. Ἐδιδάχθη ἀπὸ διδασκάλους Ἕλληνας, οἵτινες τότε διέτριβαν πολλότατοι εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐδόθη ὅλος εἰς τὴν μελέτην τῆς ῥητορικῆς, φιλοσοφίας καὶ Ἑλληνικῆς φιλολογίας, καὶ μὲ πνεῦμα λαμπρότατον στολισμένος, καὶ ἐπιμέλειαν ἀκατάπαυστον ἀποκατεστάθη ὁ πρῶτος σοφὸς τῶν Ῥωμαίων. Τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην, ἀναγκαίαν εἰς πάντα Ῥωμαῖον ἐπιθυμοῦντα νὰ λάβῃ πολιτικὰς ἀρχὰς, ἐμελέτησεν ἐπίσης. Μ' ὅλον ὅτι πρώϊμα ἀνεφάνη τὸ προτέρημα τῆς εὐγλωττίας του, μ' ὅλον τοῦτο κἀμμίαν ἡμέραν δὲν ἄφινε νὰ παρέλθῃ χωρὶς νὰ γυμνάζηται νὰ ὁμιλῇ ἐκ τοῦ προχείρου. Εἰκοσιεπταετὴς ἐφάνη κατὰ πρῶτον εἰς τὸ δικαστήριον διὰ νὰ συνηγορήσῃ καὶ νὰ ἀπολογηθῇ ὑπέρ τινος κατηγορηθέντος παράνομον καὶ βίαιον ἔγκλημα. Εἰς ταύτην τὴν ὀλέθριον τῆς πολιτείας ἐποχὴν, ὁπότε παντοδαπὰ τοιαῦτα ἀδικήματα ἔδιδαν συχνάκις ἀφορμὴν εἰς τοιαύτας κρισολογίας, ὁπότε πολλοὶ καὶ μεγάλοι Ῥωμαῖοι περιεπλέκοντο εἰς τοιαύτας κακὰς ἔριδας καὶ δίκας, ὁ ἐπιτήδειος ῥήτωρ εὕρισκε καιρὸν νὰ ἀποκτᾷ φίλους ἐκ τῶν ἐνδοξοτέρων, καὶ νὰ ἐμβαίνῃ εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ δήμου προστατεύων τοὺς ἀθώ-

ους, ἢ πολεμῶν τοὺς ἰσχυροὺς κακούργους. Σέξτος τις Ῥώσκιος ἦτο ὁ πρῶτος, τὸν ὁποῖον ἐσυνηγόρησεν εἰς λόγον του τινὰ, σωζόμενον ἀκόμη, καὶ μὲ τόσην δραστηριότητα, ὥστε ὁ μὲν Ῥώσκιος ἀπελύθη τῆς κατηγορίας μὲ εὐφημίας ὅλων τῶν ἀκροατῶν, ὁ δὲ συνήγορός του ἐφημίσθη ὅτι κἀνὲν πρᾶγμα δὲν ἦτο δύσκολον εἰς τὴν τέχνην του. Ἀφοῦ δὲ μετὰ ταῦτα πρὸς τελειοποίησίν του περιῆλθε τὴν Ἑλλάδα, ἔγεινε ταμίας κατὰ τὸ τριακοστὸν τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, τὸ ὁποῖον νομίμως ἔπρεπε νὰ περάσῃ ὁ ζητῶν ἀρχὰς, καὶ καθὸ τοιοῦτος ἐβάλθη συμβοηθὸς τοῦ τῆς Σικελίας ἐπάρχου. Ἐκεῖ δὲ ἔδειξε τόσην φρόνησιν καὶ ἀρετὴν, ὥστε εἰς κἀνένα Ῥωμαῖον ἔπαρχον δὲν ἐφανέρωσαν οἱ κάτοικοι ἀγάπην καὶ τιμὴν ὅσον εἰς αὐτόν. Ἀφοῦ δὲ ὁ Κικέρων διῆλθε τὰς μεταξὺ ἀρχὰς δηλ. ἀγορανομίαν καὶ πραιτωρίαν, καὶ ἐδείχθη θερμὸς φίλος τοῦ Πομπηΐου προστατεύσας τὴν ὑπὸ Μανιλίου προβληθεῖσαν γνώμην ὡς εἴπαμεν (σελ. 121), ἐζήτησε τώρα καὶ τὴν ὑπατείαν διὰ τὸ 63 ἔτος, καὶ τὴν ἔλαβε μὲ ὁμόφωνον ψῆφον ὅλων τῶν φυλῶν (Πρβ. Πλούτ. Κικέρ. 1 — 11.).

Ἀλλ' ἡ ὑπατεία ἦτο τώρα ἐπικίνδυνος ἐξουσία. Διότι μ' ὅλον ὅτι ὁ Κατιλίνας δὲν ἐπέτυχε νὰ ὑπατεύσῃ, μ' ὅλον ὅτι δὲν ἠδυνήθη οὐδὲ διὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος νὰ ἀπολαύσῃ τὴν ἐπιθυμίαν του, μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἐπαραίτησε τὸν σκοπόν του. Ἐπροσπάθει τώρα νὰ σηκώσῃ ἐκ μέσου τὸν Κικέρωνα, καὶ νὰ ἐξουσιάσῃ τὰ ἀξιολογώτατα μέρη τῆς πόλεως. Ἀλλ' ὁ Κικέρων ἐπρόλαβε μὲ ἀνήσυχον ἐνέργειαν ὅλας ταύτας τὰς μηχανάς του, ἐπολέμησε προσωπικῶς τὸν ἐχθρόν του μὲ σφοδρὸν λόγον, τὸν πρῶτον τῶν σωζομένων Κατιλινικῶν, ἔμπροσθεν τῆς συγκλήτου, ὅπου ὁ Κατιλίνας ἐπαρουσιάζετο πάντοτε ἀκόμη μὲ θρασύτητα μεγάλην. Ἠναγκάσθη

ὅμως νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Τυῤῥηνίαν, ὅπου ἔστεκεν ὁ Μάλλιος, ἀνὴρ ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Σύλλα, ἔχων ἤδη συναγμένον στρατὸν διὰ τοὺς σκοπούς του (Πλούτ. Κικέρ. 16.).

Ὁ Κατιλίνας ἐνεδύθη ἐδῶ τὰ παράσημα τῆς ὑπατείας, καὶ ἤθελε μὲ τὰ ὅπλα νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ ἐγχειρήματα, τὰ ὁποῖα ἐνήργουν οἱ εἰς τὴν πόλιν φίλοι του, ὁ Κέθηγος, ὁ πραίτωρ Λέντλος κτλ. καὶ οἱ ὁποῖοι δὲν ἐσκόπευαν ἄλλο μικρότερον, εἰμὴ νὰ βάλλωσι φωτίαν εἰς δώδεκα μέρη τῆς πόλεως, κατὰ ταύτην τὴν σύγχυσιν νὰ σκοτώσουν τὸν Κικέρωνα, καὶ πολλοὺς συγκλητικοὺς καὶ ἄλλους ἐνδόξους, καὶ ἔπειτα νὰ ἑνωθῶσι μὲ τὸν Κατιλίναν. Ὁ δὲ ὕπατος ἠγωνίζετο ἀδιακόπως νὰ ἀντιστέκῃ εἰς τὰς βουλάς των, καθὼς τὰς προῃσθάνετο μὲ τὸ διορατικόν του ὄμμα· διότι, ἐνῷ ἦσαν τόσαι φατρίαι καὶ ἀντιζηλίαι εἰς τὴν πόλιν, δὲν ἐτόλμα νὰ ἐπιχειρήσῃ τι κατ᾽ αὐτῶν χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀδιστάκτους ἀποδείξεις. Μόνον ὁ Κατιλίνας ἐκηρύχθη ἐχθρὸς τῆς πολιτείας ἀπὸ τὴν σύγκλητον, ἐπειδὴ ἔδειξεν αὐτὸς τὸν ἑαυτόν του δημοσίως τοιοῦτον.

Ἀλλὰ τὸ συμβεβηκὸς ἔφερεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ὑπάτου ἀσφαλεῖς ἀποδείξεις καὶ κατὰ τῶν ἐν τῇ πόλει ἀρχιστασιωτῶν. Διότι οἱ συνωμόται ἐδοκίμασαν νὰ εἰσάξουν εἰς τὴν συνωμοσίαν των τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀλλοβρόγων, Γαλατικῆς φυλῆς, διατρίβοντας τότε εἰς τὴν Ῥώμην, διὰ νὰ οἰκειωθῶσι τὸν ἀνδρεῖον τοῦτον λαὸν, τοῦ ὁποίου ἡ κοινότης ἐκατηγορήθη γενικῶς ὡς συναίτιος εἰς τὸ ἐκτεταμένον τοῦτο κακόν. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι κατ᾽ ἀρχὰς ἠθέλησαν νὰ εἶναι τοῦ κακοῦ ἐλεύθεροι, ἀμφιβάλλοντες τὰς γνώμας, ἐφανέρωσαν τελευταῖον εἰς τὸν Κικέρωνα ὅλον τὸ πρᾶγμα. Κατὰ προσταγήν του ἐπροφασίσθησαν ὅτι ἐμβαίνουν εἰς τὴν φατρίαν των, καὶ οὕτω τοῦ ἔδωκαν ἐγγράφους ἀποδείξεις (Πρβ. Ἀππιαν. Ἐμφ. Β΄. 4.). Διὰ τούτων ἐπίασεν ὁ Κικέρων τοὺς καταμηνυομένους ἀρχηγοὺς πέντε τὸν ἀριθμὸν, καὶ ἀπέδειξεν εἰς τὴν σύγκλητον τοὺς ἀξιοτιμωρήτους σκοπούς των τόσον, ὥστε κἀνεὶς πλέον δὲν ἀμφίβαλλεν, ἐζητεῖτο δὲ μόνον πῶς νὰ τοὺς μεταχειρισθῶσιν.

Ὁ πρῶτος ἐρωτηθεὶς, διωρισμένος ὕπατος τοῦ ἐφεξῆς ἔτους, Σιλανὸς ἐπρόβαλε θάνατον. Ὡμογνώμησαν εὐθὺς ὅλοι οἱ συγκλητικοὶ ἕως οὗ ἦλθεν ἡ σειρὰ εἰς τὸν Γ. Ἰούλιον Καίσαρα, ὅς τις τότε εἶχεν ἐκλεχθῆν πραίτωρ τοῦ ἐφεξῆς ἔτους. Ἀντεστάθη οὗτος εἰς τὴν γνώμην των, ἐπρόβαλε φυλακὴν διὰ βίου, καὶ στέρησιν τῶν κτημάτων των, καὶ ἐστηρίχθη εἰς τὴν παρανομίαν τοῦ ἀποφασισθέντος θανάτου ἀπὸ μόνην τὴν σύγκλητον καὶ εἰς τὴν ἐπικινδυνότητα τοῦ τοιούτου παραδείγματος *). Ἡ ὑπόληψις καὶ ἡ τοῦ λόγου δεινότης του εἵλκυσαν σχεδὸν τὴν γνώμην ὅλων, ὅταν ἐσηκώθη εἰς τὸ μέσον Μ. Πόρκιος Κάτων. Ἦτο οὗτος δισέγγονος τοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχητέραν ἱστορίαν πολλὰ γνωστοῦ μας τιμητοῦ Κάτωνος. Εἰς τοὺς χρόνους τούτους τῆς βαθείας διαφθορᾶς εἶχε διαφυλάξειν ὁ Κάτων σπάνιον καθαρότητα τῶν φρονημάτων, αὐστηρότητα ἠθῶν, καὶ ἀκλόνητον χρηστότητα καὶ δικαιοσύνην. Ὁ νοῦς του ἐτράφη μὲ τὰ δόγματα τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐγεμίσθη ὅλος ἀπὸ τὴν ἀγάπην καὶ φροντίδα διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ δίκαια καὶ τοὺς νόμους τῆς πατρίδος. Εἶχεν ὅλην τὴν σταθερότητα καὶ δύναμιν χαρακτῆρος ψυχῆς ἀρχαίας Ῥωμαϊκῆς, καὶ ἦτο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος πρὸς τὸν παρόντα καιρὸν, μὲ τὸν ὁποῖον δὲν ἤξευρε νὰ προσαρμοσθῇ, τὸ μόνον ἔγκλημα, τὸ ὁποῖον ἠδύνατό

*) Ὁ Καῖσαρ ἐνήργησεν ἐξαιρέτως (Ἴδε σελ. 135 Σημ.) εἰς τὴν ἐγκάλεσιν τοῦ Ῥαβιρίου. Ἐμπορεῖ λοιπὸν νὰ συμπεράνῃ τις τίνα σκοπὸν εἶχε μὲ τοῦτο.

τις νὰ τοῦ ἐπιφέρῃ *). Ὁ ἀνὴρ οὗτος, δήμαρχος τότε ὤν, ἐσηκώθη τώρα εἰς τὴν σύγκλητον, ἀπέδειξε τὸν κίνδυνον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπλησίαζαν ὅλοι, ὅτι ἡ ἐλευθερία ἀλλὰ καὶ ἡ ζωὴ παίζεται, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ κρατοῦν φυλακωμένους τοὺς κακούργους, καὶ ὅτι μὲ τὴν αὐστηρὰν αὐτῶν τιμώρησιν θέλει θραυσθῆν ἡ ῥάβδος ἐπάνω εἰς τὸ στράτευμα τοῦ Κατιλίνα, καὶ εἰς ὅλην τὴν συνωμοσίαν. Ἐζήτησε νὰ θανατωθοῦν ὡς φανεροὶ κακοῦργοι κατὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν (more majorum). Ἀφοῦ δὲ ἐτελείωσε, συνεψήφισαν μὲ αὐτὸν ὅλοι, καὶ ἡ γνώμη του ἀπεφασίσθη ἀπὸ τὴν σύγκλητον (Ἀππιαν. Ἐμφυλ. Β΄. 5. 6.).

Ὁ ὕπατος Κικέρων ἐπρόσταξε νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ καταδίκη κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα εἰς τὴν φυλακὴν, διὰ νὰ μὴ ἐλευθερωθῶσιν οὔτε διὰ βίας οὔτε διὰ δόλου. Κατὰ δὲ τοῦ Κατιλίνα ἐστάλθη ὁ ἄλλος ὕπατος Ἀντώνιος, ὅστις δὲν ἦτο πάντη ἐλεύθερος ὑποψίας. Ὁ Κατιλίνας ἐνεκλείσθη εὐθὺς εἰς τὰ στενὰ τῶν Ἀπεννίνων πλησίον Πιστωρίας, καὶ ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τὴν εἰς τὴν Γαλλίαν φυγήν του, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ εὕρῃ τὴν σωτηρίαν του εἰς τὸν θάνατον, τὸν ὁποῖον ἔπαθαν καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ὀπαδοί του μανιωδῶς μαχόμενοι (Ἀππιαν. Ἐμφυλ. Β΄. 6. 7.).

Μ' ὅλον ὅτι ὅλοι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς συνωμοσίας ἔλειψαν, μ' ὅλον τοῦτο ἡ λοιπὴ φατρία τοῦ Κατιλίνα δὲν ἔπαυσε νὰ ἐνεργῇ, ἀλλὰ πολὺ ἡσυχώτερα καὶ δολιώτερα. Διεύθυναν οὗτοι τὸ μῖσος καθ' ὅλων ὅσοι ἀνεκάλυψαν καὶ ἐτιμώρησαν τὴν συνωμοσίαν, Π. χ. Ἀντωνίου, Φλάκκου κτλ. καὶ ἐξαιρέτως κατὰ τοῦ Κικέρωνος. Ὁ δήμαρχος Μέτελλος Νέπως ἐκατηγόρησε καὶ αὐτὸν καὶ τὴν σύγκλητον ἔμπροσθεν τοῦ δήμου παράνομον βίαν κατὰ τῶν πολιτῶν καὶ

*) Ὁ Κικέρων λέγει εἰς μίαν ἐπιστολὴν περὶ αὐτοῦ: Βλάπτει συχνάκις τὰ κοινὰ, ἐπειδὴ γνωμοδοτεῖ οὕτως ὡς νὰ ὑπῆρχεν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ῥωμύλου.

ἔκαμε καὶ πρόβλημα νόμου: Νὰ ἀνακαλεσθῇ ὁ Πομπήϊος ἀπὸ τὴν Ἀσίαν μὲ τὸν στρατόν του διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πολιτείας ἐναντίον τῆς βίας τοῦ Κικέρωνος. Ἀλλ' ὁ Κάτων, ὅστις ἴδε τὸν κίνδυνον τῆς καθ' ὅλης τῆς συγκλήτου διευθυνομένης γνώμης, μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του (διότι ὁ Μέτελλος ἐμεταχειρίσθη ἐνόπλους πολλοὺς εἰς τὴν ἀγορὰν) ἐκαταπολέμησε τὸν συνάρχοντά του. Διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ ἀφοβίας του ἠνάγκασε τελευταῖον τὸν Μέτελλον νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Ῥώμην, καὶ ἐφάνη ὅτι ἔθραυσε καὶ αὐτὴν τὴν φοβερότητα τοῦ Πομπηΐου.

50. Πομπήϊος, Καῖσαρ, Κράσσος σύμμαχοι.

(60 · 59 πρ. Χρ.)
(694 · 695 κτ. Ῥ.)

Ἡ καταπάτησις τῆς ἀποτροπαίου ταύτης ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ αὐστηρὰ τιμωρία τῶν κοινωνῶν της, ὕψωσε πάλιν χρόνον τινα τὴν δύναμιν τῆς συγκλήτου *), ἀλλ' εἰς τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς ἡσυχίας ἔβραζαν εἰς τὸ βάθος οἱ κακοὶ ἀέρες τοῦ καιροῦ, καὶ ἔσπευδαν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Ὁ ἐρχομὸς τοῦ Πομπηΐου διέλυσε πάλιν τὰς ἀσθενεῖς δυνάμεις. Ἐνῷ ἀπέλυσε τὸν στρατόν του, διὰ νὰ μὴ *φαίνεται* ὅτι ἤθελε νὰ εἶναι κύριος καὶ ἡγεμὼν, ἔχασε τὴν δύναμιν τοῦ νὰ εἶναι πραγματικῶς, καὶ τὸ ἐκατάλαβε πάραυτα. Οἱ ἀληθινοὶ φί-

*) Ὁ Κικέρων εἰς μίαν του ἐπιστολὴν ὀνομάζει τὸν ἀπὸ τῆς ὑπατείας του ἕως τῆς ὑπατείας τοῦ Καίσαρος χρόνον, *ὑμετέρους χρόνους* (nostra tempora)· τότε ἐβασίλευεν ἡ δύναμις τῆς συγκλήτου.

λοι τῆς δημοκρατίας, πρὸ πάντων ὁ Κάτων (διότι εἶχεν ἀποθάνειν τότε ὁ ἀγαθὸς Κάτλος, ὁ δὲ Κικέρων δὲν ἀντέστεκε δημοσίως) ἐνόμιζαν καθήκοντων νὰ ἀντιτάσσωνται εἰς τὸ ἐπικίνδυνον μέγεθός του, καὶ νὰ τὸν ἀναγκάζουν καὶ νὰ εἶναι ὅ,τι ἤθελε νὰ φαίνεται. Ὁ Λούκουλλος, τοῦ ὁποίου τὸ μέγιστον τῆς δόξης μέρος ἥρπασεν ὁ Πομπήϊος· Μέτελλος Κρητικὸς, ὅςτις νικῶν τὴν πειρατικὴν Κρήτην ἐμποδίσθη ἀπὸ τὴν ἀντιζηλίαν τοῦ Πομπηΐου· Κράσσος, ὅςτις ἐμίσει καὶ ἐφοβεῖτο τὸν ἀντίζηλον τῆς ἐπὶ τοῦ πλούτου στηριζομένης δυνάμεώς του· ὁ ὕπατος τοῦ 60 ἔτους Μέτελλος Κέλερ, ἀπὸ τὸν ὁποίου τὴν ἀδελφὴν εἶχε χωρισθῆν ὁ Πομπήϊος, ἐνόμιζαν καὶ αὐτοὶ ὅλοι διὰ τὰς προσωπικάς των ταύτας αἰτίας δίκαιον καὶ ὠφέλιμον νὰ πεπεινώσωσι τοιοῦτον ἀντίπαλον.

Ὅταν λοιπὸν ὁ Πομπήϊος ἐζήτει νὰ ἐπικυρωθοῦν ὑπὸ τῆς συγκλήτου ὅσα ἔπραξεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου εἶχε στερήσει καὶ χαρίσειν διαδήματα, βασίλεια εἶχε θεμελιώσειν καὶ ἀφανίσειν, καὶ νὰ δοθοῦν ἀγροὶ εἰς τοὺς στρατιώτας του, τότε ἀντεστάθη μὲ ζῆλον μέγαν ὅλη ἡ ἑνωμένη δύναμις τῶν δημοσίων καὶ προσωπικῶν ἀντιπάλων του. Περὶ τούτου ἐκατήντησαν εἰς βιαίας πράξεις. Ὁ δήμαρχος, ὅςτις ἐπρόβαλε τὴν μοίρασιν τῶν ἀγρῶν, ἐπρόσταξε νὰ φυλακώσουν τὸν ἀντισταθέντα ὕπατον Μέτελλον. Ὅλη ἡ σύγκλητος ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ· ὁ δήμαρχος διὰ νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ, ἐδιώρισε νὰ στηθῇ εἰς τὴν εἴσοδον τὸ δημαρχικὸν θρονίον· ἀλλ' ὁ ὕπατος ἐπρόσταξε νὰ κρημνίσουν τὸ θρονίον διὰ νὰ γείνῃ δρόμος εἰς τὴν σύγκλητον. Ὁ δὲ Πομπήϊος ἐντραπεὶς καὶ αἰσθανθεὶς τὴν ἀδυναμίαν του, δὲν ἐδοκίμασε νὰ κάμῃ τίποτε πλέον μὲ τὸν τρόπον τοῦτον.

Εἰς ταύτην τὴν ἀμηχανίαν του τὸν ἐπλησίασεν ὡς βοηθὸς, ἀνὴρ, τὸν ὁποῖον ἡ τύχη προπαρεσκεύαζεν ἐχθρὸν καὶ νικητήν του. Ἦτο ὁ Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ὁ μέγιστος πάντων τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ τώρα παριστάνει δραστικώτατον πρόσωπον, καὶ ἐφεξῆς τὸ πρῶτον τῆς πολιτείας, διὰ τοῦτο εἶναι τόπος ἐδῶ ἁρμοδιώτατος νὰ ἐκθέσωμεν ὀλίγα τινὰ ἐκ τῆς ἀρχητέρας ζωῆς του. Ἓξ ἐνιαυτοὺς ἦτο νεώτερος τοῦ Πομπηΐου, καὶ δεκαεννεατὴς νεανίσκος, ὅταν ὁ Πομπήϊος ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Σύλλαν τὸ ἐπώνυμον Μέγας. Ἀλλὰ δὲν ἐφρόνει ταπεινότερα παρὰ ὅλους ἐκείνους, οἵτινες εἶχαν τὰς μεγίστας ἀρχὰς, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν νεανικὴν ἡλικίαν του ἐδείχθη πλέον ἀνὴρ παρὰ ὁ μέγας Πομπήϊος. Εἶχε νυμφευθῆν τὴν Κορνηλίαν θυγατέρα τοῦ Κίννα, καὶ ὅταν ὁ Σύλλας ἐμαίνετο καθ' ὅλων τῶν ὀπαδῶν καὶ συγγενῶν τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Κίννα, ἐπροστάχθη ὁ Καῖσαρ, ὅςτις προσέτι ἦτο καὶ ἀνεψιὸς τῆς γυναικὸς τοῦ Μαρίου, νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὴν Κορνηλίαν. Τοῦτο δὲν ἐφαίνετο σκληρόν τι πρόσταγμα, ἐπειδὴ καὶ ὁ Πομπήϊος εἶχεν ἀποδιώξειν τὴν γυναῖκα του Ἀντιστίαν, διὰ νὰ νυμφευθῇ τὴν Αἰμιλίαν προγονὴν τοῦ παντοδυνάμου Σύλλα, ἥτις ἐγγαστρωμένη ἡρπάσθη ἀπὸ τὸν πρότερον ἄνδρα της [ἡ μήτηρ τῆς Ἀντιστίας μὴ ὑποφέρουσα τὸ ὄνειδος τοῦτο ἐφονεύθη αὐτοχείρως]. Τοῦτο μὲν ἔπραξεν ὁ μέγας Πομπήϊος (Πλούτ. Πομπ. 9), ὁ δὲ Καῖσαρ ἐξ ἐναντίας εἶπε μεγαλοφώνως, ὅτι κάμμίαν ἀνθρωπίνην προσταγὴν δὲν ἀκούει διὰ νὰ διώξῃ γυναῖκα, τὴν ὁποίαν ἀγαπᾷ. Ἡ εὐγενὴς αὕτη ἀντίστασις τὸν ἐζημίωσε τὴν ἀρχιερωσύνην καὶ τὰ κληρονομικὰ ἀγαθὰ τῆς γυναικός του, καὶ ἐπειδὴ ὁ Σύλλας ἐπροσπάθει καὶ νὰ τὸν φονεύσῃ, ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Ῥώμην. Πᾶσαν νύκτα ἤλλαζε τόπον, καὶ ἐπειδὴ τοῦ συνέβη καὶ ἀῤῥωστία, ἠναγ-

κάσθη νὰ φέρεται περαιτέρω βασταζόμενος εἰς φορεῖον. Τελευταῖον τὸν ἔφθασαν οἱ κατάσκοποι τοῦ Σύλλα, καὶ μετὰ βίας ἐξηγόρασε τὴν ζωήν του διὰ τοῦ ἀργυρίου, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐπικηρύκευμα κατὰ τῶν φυγάδων. Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ φίλοι τινὲς τοῦ Δικτάτωρος εἶχαν μεσιτεύσειν ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ αὐταὶ δὲ αἱ Ἑστιάδες ἐπαρακάλεσαν διὰ τὴν ζωήν του ἕως οὗ τελευταῖον ἐνέδωκεν ὁ Σύλλας, εἰπὼν τὰ ἐμφαντικὰ ταῦτα λόγια: „Ἔχετέτον, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξεύρητε, ὅτι αὐτὸς, περὶ τοῦ ὁποίου παρακαλεῖτε μὲ τόσην ἐπιμονὴν, θέλει φέρειν ποτὲ τὸν παντελῆ ὄλεθρον τῶν ἀρίστων, ἐπειδὴ ἐντὸς τοῦ Καίσαρος κρύπτονται πολλοὶ Μάριοι.“ Τόσον ἔβλεπεν ἡ ὀξυδέρκεια τοῦ Σύλλα τὰ ἀκόμη ἀφανῆ ἐσωτερικὰ τοῦ νεανίσκου (Πρβ. Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ. 1.).

Ὁ Καῖσαρ ἐστάλθη ἔπειτα εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου ἔκαμε τὰς πρώτας του ἐκστρατείας, καὶ ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα. Ἀπὸ τὴν Ἀσίαν ἔπλευσεν εἰς Ῥόδον διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ Μόλωνα τὸν περίφημον ῥήτορα τῶν χρόνων ἐκείνων. Κατὰ τὸν πλοῦν τοῦτον ἔπεσεν εἰς χεῖρας πειρατῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχαν διωχθῆν ἀκόμη ἀπὸ τὸν Πομπήϊον. Οἱ πειραταὶ ἐζήτουν ἀπ' αὐτὸν λύτρα εἴκοσι τάλαντα. Ὁ Καῖσαρ τοὺς ἐπεριγέλασεν ὅτι ἀπὸ ἄνδρα τοιοῦτον, ὁποῖους ἦτο αὐτὸς, δὲν ἐζήτησαν περισσότερα, καὶ τοὺς ὑπεσχέθη πεντήκοντα. Ἐνῷ προαπέστειλε τοὺς συντρόφους του διὰ νὰ συνάξωσι τὸ ἀργύριον, ἔμεινεν αὐτὸς μὲ ἕνα ἰατρὸν καὶ μὲ δύω δούλους ἓξ ἑβδομάδας εἰς ταύτην τὴν ἀχρείαν ἑταιρείαν, καὶ ἔκαμε τὸν ἑαυτόν του τόσον σεβαστὸν εἰς τοὺς πειρατὰς, ὥστε δὲν ἐφαίνετο ὅτι ἦτο αἰχμάλωτος, ἀλλὰ δεσπότης των. Ὅταν ἤθελε νὰ κοιμηθῇ, τοὺς ἐπρόσταζε νὰ σιωπῶσι. Κάποτε διὰ νὰ ἀστεΐζεται, τοὺς ἀνεγίνωσκε ποιήματα ἢ συγγράμματα, τὰ ὁποῖα

εἶχε συνταγμένα, καὶ ἐὰν δὲν τὰ ἐθαύμαζαν, τοὺς ὠνόμαζε μὲ γέλια μεγάλα βαρβάρους, καὶ τοὺς ἐφοβέριζεν ὅτι θέλει τοὺς σταυρώσειν ἀφοῦ ἐλευθερωθῇ. Οἱ πειραταὶ τὸ ἐνόμιζαν νεανικὴν κενοδοξίαν, καὶ ἔχαιραν εἰς τοὺς λόγους του. Τελευταῖον ἦλθε τὸ ἀργύριον ἀπὸ τὴν Μίλητον, καὶ ὁ Καῖσαρ ἐλύθη μὲ πεντήκοντα τάλαντα, καθὼς εἶχεν ὑποσχεθῆν. Ἀλλὰ δὲν ἐλησμόνησεν οὐδὲ τὴν ἄλλην του ὑπόσχεσιν· ὥπλισε πλοῖα τινὰ εἰς τὴν Μίλητον, ἐπέπεσεν εἰς τοὺς πειρατὰς, ἔλαβε τοὺς θησαυρούς των, ἐπίασε τοὺς περισσοτέρους, καὶ τοὺς ἐσταύρωσεν εἰς Πέργαμον (Πρβ. Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ. 2.). Εὐθὺς ἔπειτα ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην ὅπου διὰ τῆς εὐγλωττίας καὶ γλυκύτητός του πρὸς τὸν δῆμον ἀπέκτησε πολλοὺς φίλους. Τοὺς δυνατοὺς ἤξευρε νὰ ἀπατᾷ προσφυῶς, ὥστε δὲν τὸν ἐφοβοῦντο παντάπασιν. Ἐνῷ ἐβουλεύετο μεγάλα καὶ τολμηρὰ, τὸν ὑπελάμβαναν φιλοκαλλωπιστὴν, ἐπειδὴ ἐνδύνετο γλαφυρώτατα. Ἀλλ' ὅταν ἔγεινε ταμίας, εὕρηκεν ἀφορμὴν νὰ δειχθῇ ἰσχυρὸς τοῦ δήμου προστάτης. Ἀπέθανεν ἡ χήρα τοῦ Μαρίου κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον, καὶ ὁ Καῖσαρ ἀνεψιὸς αὐτῆς ὢν ἐξεφώνησεν ἐπιτάφιον ἐγκώμιον, καὶ ἔστησε τὰς εἰκόνας αὐτῆς καὶ τοῦ Μαρίου, ἐνῷ ἦτο ἀπηγορευμένον. Ἐπῃνέθη καὶ ἐχειροκροτήθη ὑπὸ πάντων· διότι, ἐπειδὴ τὰ ἔργα τοῦ Μαρίου εἶχαν ἀκόμη πολλοὺς φίλους ἐκ τοῦ δήμου, διὰ τοῦτο ἐκαμάρωσαν τὸν τολμηρὸν ἄνδρα, ὅς τις δὲν ἐτρόμαζε τοὺς ἀρίστους. Μετὰ ταῦτα ἐσυνώδευσε ταμίας ὢν τὸν στρατηγὸν Ἀντίστιον εἰς τὴν ἐκτὸς Ἰσπανίαν. Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὰ Γάδειρα, ἰδὼν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἡρακλέους ἀνδριάντα Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου ἐστάθη ἔμπροσθέν του κυριευμένος ἀπὸ πάθος ἀσυνήθιστον. „Οὗτος εἰς τὴν ἡλικίαν μου ἐκυρίευσεν ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ἐγὼ δὲν ἔκαμα τίποτε ἀκόμη,“ ἐφώναξε μὲ λύπην καὶ

μὲ δίψαν φιλοπραγμοσύνης (Δ Κάσσ. λζ΄, 52.). Μετὰ
ταῦτα ἔγεινεν ἀγορανόμος, καὶ ἐπειδὴ, καθὼς ἦτο ἔργον
τῆς ἀγορανο ίας, ἔδιδε θεάματα καὶ παιγνίδια εἰς τὸν
δῆμον, τὰ ἔκαμε τόσον λαμπρὰ καὶ καλὰ, ὥστ' ἀκό-
μη δὲν εἶχεν ἰδεῖν ἕως τώρα ὁ δῆμος τοιαῦτα. Διὰ
τοῦτο ὁ λαὸς τὸν ἐπρόκρινεν ἀπὸ τοὺς πρεσβυτέ-
ρους καὶ ἐνδοξοτέρους εἰς τὴν ἀξίαν τῆς ἀρχιερω-
σύνης. Προείπαμεν ὅτι ἐκλέχθη πραίτωρ εἰς τὸ
ἔτος, ὁπόταν ὑπάτευεν ὁ Κικέρων. Μετὰ παρέλευ-
σιν τοῦ ἔτους τούτου, τοῦ ἐδόθη ἐπαρχία ἡ ἐκ-
τος Ἱσπανία. Εἰς τὴν ὁδοιπορίαν του ἔφθασεν εἰς
μικρὸν καὶ πτωχὸν πολίχνιον ἐπέκεινα τῶν Ἄλπε-
ων, ὅπου οἱ σύντροφοί του τὸν ἠρώτησαν δι' ἀστεϊ-
σμὸν: „Ἆράγε εἶναι καὶ ἐδῶ φιλοτιμίαι περὶ ἀρχῶν
καὶ ἅμιλλαι περὶ πρωτείων καὶ φθόνοι τῶν δυνατῶν
πρὸς ἀλλήλους; „Ἐγὼ μὲν, εἶπεν ὁ Καῖσαρ, προ-
κρίνω νὰ εἶμαι ἐδῶ πρῶτος παρὰ ἔσχατος εἰς τὴν
Ῥώμην" (Πρβ. Πλούτ. Ἰουλ. Καῖσ. 5 κ. 11).

Ὑπάτευεν ὁ Μέτελλος Κέλης, ὅς τις ὡς εἴπα-
μεν ἀντεστάθη εἰς τὸν Πομπήϊον, ὅταν ὁ Καῖσαρ
ὑπέστρεψεν ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν ταύτην. Εἶχε νική-
σειν ἀνησύχους τινὰς λαοὺς εἰς τὴν Ἱσπανίαν, καὶ
ἔμελλε διὰ τοῦτο νὰ πανηγυρίσῃ θρίαμβον. Ἀλλ'
ἐπειδὴ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἐνέπιπτεν ἡ ἀρχαι-
ρεσία τῆς ὑπατείας, καὶ κατὰ τὸν νόμον δὲν ἐσυγ-
χωρεῖτο νὰ ἐμβῇ εἰς τὴν πόλιν πρὸ τοῦ θριάμβου,
καὶ ὁ Κάτων ἀντέκειτο σταθερῶς εἰς τὸ πρόβλημά
του νὰ τὸν ψηφίσουν καὶ ἀπόντα, διὰ τοῦτο παρη-
τήθη τὸν θρίαμβον διὰ νὰ λάβῃ τὴν ὑπατείαν, ἥτις
τοῦ ὑπέσχετο μεγαλητέρους καὶ πλουσιωτέρους θρι-
άμβους, καὶ ἐφάνη εἰς τὴν πόλιν διὰ τὴν σπουδαρ-
χίαν ταύτην. Ἔχων βεβαίαν τὴν εὔνοιαν τοῦ δή-
μου, ἐχρειάζετο νὰ οἰκειωθῇ καὶ τοὺς δύω στασι-
άρχας τὸν Κράσσον καὶ τὸν Πομπήϊον. Μὲ τὴν
γοητευτικὴν τέχνην, μὲ τὴν ὁποίαν ἐκυρίευε τὰς
καρδίας, καὶ μὲ τὴν ὀξυδερκῆ ἐκείνην φρόνησιν,

μὲ τὴν ὁποίαν ἐκαταλάμβανεν ἀνθρώπους καὶ σχέ-
σεις, εὐτύχησε νὰ τοὺς κάμῃ φίλους του καὶ τοὺς
δύω, ἐὰν καὶ ἦσαν ἐχθροὶ ἀλλήλων. Δὲν ἔλαβε
λοιπὸν μόνον τὴν ὑπατείαν, ἀλλ' ἐκατώρθωσε καὶ
τὸ ἔτι μεγαλήτερον· ἐφιλίωσε πρὸς ἀλλήλους τοὺς
δύω ἀντιπάλους, ἐπειδὴ ἔβλεπεν ὅτι μόνον διὰ τῆς
ἑνότητος ταύτης ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς σκοπούς
του, τοὺς ὁποίους ἐσυνήργουν ἐκεῖνοι κατὰ τὸν αὐ-
τὸν καιρὸν, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐπίστευαν ὅτι ἐνερ-
γοῦσι διὰ τὸν ἑαυτόν των. Μεθ' ὅρκου ἐστερεώθη
ἡ κατ' ἀρχὰς μυστικὴ φυλαχθεῖσα ὁμόνοια (Δ.
Κάσσ. λζ΄, 57.).

Ὅλη ἡ δύναμις τῆς πολιτείας εὑρίσκετο τώ-
ρα εἰς τὰς χεῖρας των. Ὅλη ἡ ἐξουσία καὶ δύνα-
μις τῆς συγκλήτου ἠφανίζετο κατ' ὀλίγον· μὲ τὰ δο-
κίμια, τὰ ὁποῖα ἔκαμνε πρὸς ἀντίστασιν, ἀνεκά-
λυπτε μόνον τὴν ἀδυναμίαν της. Ὁ Καῖσαρ διὰ
νὰ ἑλκύσῃ τὸν δῆμον, ἐπρόβαλε νόμον περὶ τῶν
ἀγρῶν, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε ἐπρόβαλλαν οἱ δήμαρ-
χοι. Ἀλλὰ τὸν συνέταξε μὲ τόσην φρόνησιν καὶ
παρατήρησιν τοῦ δικαίου, ὥστε πρῶτον τὸν ἐπρό-
βαλεν εἰς τὴν σύγκλητον, καὶ οἱ θερμότατοι ἀντί-
παλοί του, ὁ συνύπατός του Βίβουλος, καὶ ὁ Κά-
των δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὸν ἀναιρέσωσιν ἀπὸ κα-
νὲν μέρος, ἀλλ' ἠρκέσθησαν νὰ τὸν ἀποβάλουν
μόνον ὡς νεωτερισμόν. Ὁ Κάτων εἶπε: Δὲν με
μέλει ἡ διανομὴ τῶν ἀγρῶν, ὅσον φοβοῦμαι τὸν
μισθὸν τῆς ὑπουργίας, τὸν ὁποῖον θέλουν ζητήσειν
οὗτοι οἱ δημοκόλακες. Ἐκ τούτου λαβὼν ὁ Καῖσαρ
ἀφορμὴν, ὄχι μόνον τοῦτον τὸν νόμον, ἀλλ' εἰς
τὸ ἑξῆς μὲ τὸ φάσμα τῆς δικαιοσύνης του πᾶσαν
ὑπόθεσιν ἐπρόβαλλεν εἰς τοῦ δήμου τὴν ἐκκλη-
σίαν.

Ὁ Βίβουλος καὶ ὁ Κάτων μετ' ἄλλων ὀλίγων
ἐπροσπάθουν καὶ ἐδῶ νὰ ἐναντιωθῶσι, μ' ὅλον ὅτι
ὁ Πομπήϊος παρακινηθεὶς ἀπὸ τὸν Καίσαρα νὰ εἴπῃ

τὴν περὶ τοῦ νόμου γνώμην του εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὄχι μόνον τὸν ἔκρινε δίκαιον, ἀλλ' ἐξεφώνησε καὶ τὸν φρικτὸν εἰς ὅλους τοὺς φιλοσυγκλητικοὺς λόγον: Ἐάν τις σηκώσῃ ξίφος κατὰ τούτου, θέλω μεταχειρισθῆν ἐγὼ καὶ τὸ ξίφος καὶ τὴν ἀσπίδα διὰ νὰ τὸν προστατεύσω. Ὁ Βίβουλους ἐφάνη μὲ τρεῖς δημάρχους εἰς τὴν ἀγοράν· ἀλλ' ἐξυφώθη ἄγριος θόρυβος· ὁ ὕπατος ἐκρημνίσθη ἀπὸ τὴν ἀναβάθραν τοῦ ναοῦ, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἤθελε νὰ ὁμιλήσῃ, αἱ ῥάβδοι του ἐθραύσθησαν, καὶ τὰ ἱερὰ πράσωπα τῶν δημάρχων ἐδάρθησαν καὶ ἐπληγώθησαν. Ὁ περὶ τῶν ἀγρῶν νόμος ἐβεβαιώθη, καὶ δευτέρα ἀκόμη διαταγὴ, διὰ τῆς ὁποίας ἐμικρύνετο καθ' ἓν τρίτον ἡ τῶν τελωνείων πληρωμὴ, τὸ ὁποῖον ἐζήτησαν πολλάκις οἱ ταλῶναι ματαίως ἀπὸ τὴν σύγκλητον, καὶ διὰ τοῦ ὁποίου εἵλκυσεν εἰς ἑαυτὸν ὁ Καῖσαρ τοὺς δυνατοὺς ἱππεῖς. Τώρα ἡ ἐπιβεβαίωσις τῶν ὅσα ἐζήτει ὁ Πομπήϊος δὲν εὕρηκε κἀμμίαν ἀντίστασιν, καὶ ἄλλη σειρὰ πολλῶν διαταγῶν ἐκατωρθώθη ἀπὸ τὸν Καίσαρα (Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ. 14.).

Πᾶσα ἀντίστασις ἔγεινεν ἄφωνος καὶ ἄλαλος. Ὁ Βίβουλος δὲν ἐφαίνετο πλέον ἔξω, ἀλλ' ἠρκεῖκεῖτο νὰ διαδίδῃ βιβλία κατὰ τοῦ Καίσαρος, τὰ ὁποῖα ἐδιαβάζοντο μὲν μὲ ἐπιθυμίαν, δὲν ἔκαμναν δὲ κἀμμίαν ἐνέργειαν *). Εἰς μάτην προέλεγε τὸ μέλλον ὁ Κάτων ὡς ἔνθους προφήτης εἰς τὴν σύγκλητον. Ὅλοι συνεστάλθησαν ἀπὸ τὴν δύναμιν τῶν τριῶν ἀνδρῶν, καὶ οἱ λησμονήσαντες τὴν πατρίδα των διὰ νὰ καταγίνωνται εἰς τὰς ἰχθυοτρόφους λίμνας των, καὶ προτιμῶντες τοὺς οἴκους καὶ τὰς εἰκόνας καὶ τοὺς ἀνδριάντας των παρὰ τὰ κοι-

*) Ῥωμαῖοι ἀγχίνοες ἐσήμαιναν τὸ ἔτος τοῦτο σκωπτικῶς διὰ τῆς ὑπατείας τοῦ Ἰουλίου καὶ τοῦ Καίσαρος, ἐπειδὴ εἰς τὰ γράμματα ἐχρονολόγουν μὲ τὸ ὄνομα καὶ τῶν δύω ὑπάτων.

νὰ πράγματα *), ἐδικαιλογοῦντο εὐκολώτερα εἰς τὴν
συνείδησίν των. „Εἶμαι βέβαιος, λέγει ὁ Κικέρων
εἰς μίαν του ἐπιστολὴν, ὅτι τὰ ἐχάσαμεν ὅλα· ἡ
πολιτεία ἀποθνήσκει ἀπὸ νέαν ἀῤῥωστίαν· ἐπειδὴ,
μ' ὅλον ὅτι ὅλοι κατακρίνουσι τὰ γινόμενα, κἀνεὶς
δὲν διχοφρονεῖ, ὅλοι λαλοῦν παῤῥησίᾳ καὶ στενάζουν
φανερὰ, κἀνεὶς ὅμως δὲν προβάλλει θεραπείαν,
ἐπειδὴ πιστεύομεν ὅτι χωρὶς ἐντελῆ ὄλεθρον δὲν
δυνάμεθα νὰ ἀντισταθῶμεν, καὶ μ' ὅλον τοῦτο βλέπομεν ὅτι ἡ παράβλεψίς μας ἀνάγκη νὰ λάβῃ τέλος
μὲ τὸν γενικὸν ἀφανισμόν."

Ἡ δημοκρατία λοιπὸν ἠφανίσθη σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου· χωρὶς δύναμιν καὶ μὲ πολλὰ πάθη ἐπρόσμενε τὴν τύχην της ἀπὸ τὴν θέλησιν τῶν τριῶν
ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἡνωμένη δύναμις εἶχε τὴν
κατανικήσειν, καὶ τῶν ὁποίων μόνον ἡ διχόνοια ἠδύνατο νὰ φέρῃ τὴν σωτηρίαν. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ, τοῦ
ὁποίου τὸ τολμηρὸν καὶ ὀξὺ πνεῦμα εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν μονοκρατορίαν, ἐμεταχειρίζετο ὅλας του
τὰς δυνάμεις νὰ ἀποδιώκῃ τὴν διχόνοιαν ἕως οὗ
ᾐσθάνθη τὸν ἑαυτόν του ἱκανὸν νὰ ὑποτάξῃ καὶ μόνος τὴν πολιτείαν. Μὲ σκέψιν μεγάλην ἐνήργει
καὶ διὰ τὰ δύω. Διὰ νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἀνεξάρτητον δύναμίν του, ἐμεταχειρίσθη τὴν δραστηριότητα τοῦ δημάρχου Βατινίου, ἀνθρώπου κακοήθους
καὶ οὐδαμινοῦ (διότι ἀπέφευγεν ὅσον ἦτο δυνατὸν
νὰ ἐνεργῇ αὐτὸς διὰ τὸν ἑαυτόν του τίποτε) νὰ τοῦ
δοθῇ ἀπὸ μὲν τοῦ δήμου ἡ ἐντὸς τῶν Ἄλπεων
Γαλατία καὶ Ἰλλυρία, ἀπὸ δὲ τῆς συγκλήτου
ἡ ἐκτὸς Γαλλικὴ ἐπαρχία διὰ νὰ ὑπάγῃ ἐκεῖ μὲ
τέσσαρας λεγεῶνας καὶ νὰ μείνῃ πέντε ἔτη, πρᾶγμα
ἀσυγχώρητον ἀπὸ τοὺς νόμους (Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ. 14).

*) Ἐξεύρεις τοὺς ἄλλους, λέγει ὁ Κικέρων εἰς μίαν ἐπιστολὴν, οἵτινες μωραίνουσι τόσον, ὥστε ἀφέντες νὰ κοινὰ φαίνονται, ὅτι ἐλπίζουν νὰ φυλάξωσι σῶα τὰ ἰχθυοτροφεῖά των.

Ἡ ἐπέκεινα τῶν Ἄλπεων Γαλατία ἦτο τότε ἀκόμη τὸ πλεῖστον μέρος αὐτόνομος. Ὅσα μέρη εἶχαν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ τὰ ὠνόμαζαν ἐπαρχίαν των, ἦσαν αἱ σημεριναὶ χῶραι Δελφινάτον, Προβιγκία, καὶ Λαγγυηδόκον.

Ἡ ἀνεκλάλητος χαρὰ, τὴν ὁποίαν ᾐσθάνθη ὁ Καῖσαρ μάλιστα διὰ τὴν πέραν Γαλατίαν *), ἐφανέρονε τὰ κέρδη, τὰ ὁποῖα ἤλπιζεν ἐκ ταύτης. Ἀπὸ τὸ βλέμμα του δὲν διέφυγεν ἡ κατάστασις τῆς εἰσέτι ἀνυποτάκτου Γαλατίας. Ἦτο διῃρημένη εἰς μικρὰ ἐθνάρια, διασχισμένη εἰς ἐμφυλίους πολέμους ἀπὸ πολιτικὰ καὶ προσωπικὰ πάθη, στερημένη δύναμιν, ἐπειδὴ ἰσχυρὸν ἱερατεῖον (οἱ Δρυΐδαι) καὶ ὑπερήφανος εὐγένεια εἶχαν ὅλην τὴν δύναμιν καὶ ὅλον τὸν πλοῦτον, καὶ ἐφανέρονε τὴν ἀδυναμίαν της φοβουμένη τοὺς γείτονάς της Γερμανοὺς καὶ Ἑλβητίους. Χώρα τοιαύτη ἔδιδεν ὕλην ἱκανὴν εἰς μακροὺς πολέμους καὶ λαμπροὺς θριάμβους, καὶ ἐλπίδας θησαυρῶν μεγάλων καὶ πλουσίων.

Εἰς χώραν τοιαύτην ἠδύνατο ὁ Καῖσαρ νὰ δημιουργήσῃ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν, ἥτις τοῦ ἦτο ἀναγκαία εἰς τοὺς σκοπούς του, καὶ τὴν ὁποίαν ἤξευρε νὰ οἰκειωθῇ μὲ τὰ προτερήματά του εἰς τὸν μακρὸν χρόνον, ὅς τις τοῦ ἐδόθη ἀπὸ τὴν σύγκλητον. Μὲ παραδόξους εὐτυχίας εἰς τὸν πόλεμον, καὶ μὲ τέχνην πολεμικὴν, τὴν ὁποίαν ἄλλος κανεὶς δὲν ἀπέκτησεν, ἐγέμισε τοὺς στρατιώτας μὲ τυφλὴν πίστιν· μὲ εὐφυεστάτην φρόνησιν, μὲ ἀλλαγὴν αὐστηρότητος καὶ ἡμερότητος τοὺς ἐκυβέρνα ὡς ἤθελε, καὶ τοὺς ἔκαμεν ἐπιτηδείους, εὐπειθεῖς καὶ φίλους του ἐπίσης. Ἐνῷ εἰς τοὺς δημοσίους λόγους τοὺς ὠνόμαζε συστρατιώσας, ἐτιμώρει σκληρότατα τὴν ἀπείθειαν καὶ λειποταξίαν· καὶ ὅταν τοὺς ἐβάρυνε

*) Συετών. εἰς βίον Καίσαρος, κεφ. 22.

μὲ προσταγὰς πολλὰς καὶ ἀπροσδοκήτους, ἢ τοὺς ἐκού-
ραζε μὲ χαλεπὰς ἐκστρατείας, ἔχαιρε νὰ τοὺς βλέ-
πῃ στολισμένους καὶ καλλωπισμένους, ἐπειδὴ καὶ
αὐτὸς ἦτο φίλος παντὸς καλοῦ καὶ χαρίεντος καὶ
μεγαλοπρεποῦς *). Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἐκτὸς τῶν
Ἄλπεων Γαλατία τοῦ ἔδιδε ταύτας τὰς ἐλπίδας, ἐξ
ἐναντίας ἡ κυβέρνησις τῆς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων
Γαλατίας καὶ Ἰλλυρίας τὸν ἔκαμναν ἱκανὸν νὰ
πολιορκῇ τρόπον τινὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ῥώμην
μὲ ἔνοπλον δύναμιν, καὶ ἐξ ἀσφαλοῦς γειτονίας
νὰ καιροφυλακτῇ τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ ὄφελος.

---

51. Κλώδιος ἐναντίον Κικέρωνος, Κάτωνος καὶ Πομπηΐου.

(58 · 57 πρ. Χρ.)
(696 · 697 κτ. Ῥ.)

Διὰ νὰ ἀσφαλίσῃ ὁ Καῖσαρ τὴν εἰς τὴν Ῥώμην
δύναμίν του εἶχε μεταχειρισθῆν καὶ μέσα ἄλλα. Διὰ
νὰ προσοικειωθῇ τὸν Πομπήϊον, τοῦ ἔδωκε γυναῖκα
τὴν θυγατέρα του, καὶ αὐτὸς ἐνυμφεύθη τρίτην γυ-
ναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ ἄλλου ὑπάτου Πείσωνος τὴν
Καλπουρνίαν. Τελευταῖον ἔβαλεν εἰς κίνησιν κατὰ
τῆς συγκλήτου αἰσχρόβιον τινὰ καὶ προπέτην ἄνθρω-
πον τὸν Π. Κλώδιον, ὅς τις εἶχε κατηγορηθῆν ὡς
μοιχὸς τῆς δευτέρας καὶ διὰ τοῦτο ἀποχωρισθείσης

*) Ὁ Συετώνιος διηγεῖται πόσον ἐπιμελὴς ἦτο εἰς τὸ ἔνδυ-
μά του, ἔφερνε μαζή του εἰς τὰς ἐκστρατείας καὶ δάπεδα μουσει-
ωμένα. Τίποτε λοιπὸν δὲν τοῦ ἦτο λυπηρότερον παρὰ ἡ φαλάκρα
του, καὶ ἀπὸ τὰς τιμὰς, τὰς ὁποίας ἀπήλαυσεν ὕστερον καμμίαν
δὲν ἠγάπησε τόσον, ὅσον τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ φορῇ στέφανον,
ἐπειδὴ μὲ τοῦτο τὸ μέσον τὴν ἐσκέπαζε. Ἐὰν ἀσμένως ἐκαυχᾶ-
το, ὅτι οἱ στρατιῶταί του καὶ εὐωδιάζοντες ἀπὸ μύρα ἐμάχοντα
ἀνδρείως, ὁ ἔπαινος οὗτος ἀνεφέρετο εἰς αὐτόν.

γυναικός τοῦ Καίσαρος. Ἡ Κορνηλία εἶχεν ἀποθάνειν (Πλούτ. Καῖσ. 5.). Διὰ νὰ δυνηθῇ οὗτος νὰ γείνῃ δήμαρχος τὸ ἐφεξῆς ἔτος, τὸν ἐβοήθησεν ὁ Καῖσαρ μὲ τρόπον ἱκανῶς παράνομον νὰ υἱοθετηθῇ ἀπὸ δημότην τινά, ἐπειδὴ ὡς ἐκ πατρικίων γενόμενος δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ δημαρχήσῃ κατὰ νόμους.

Ὁ ἄγριος οὗτος καὶ ἀχαλίνωτος ἄνθρωπος ἤρχισε τὸ στάδιόν του (58) μὲ σειράν τινα φθοροποιῶν νόμων, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχαν σκοπὸν πλέον νὰ προστατεύσουν τὸν δῆμον κατὰ τῆς συγκλήτου, ἀλλὰ νὰ θραύσουν ὅλους τοὺς φραγμούς, μὲ τοὺς ὁποίους ἐμποδίζοντο ἕως τώρα θρασεῖς καὶ ὀλέθριοι ταραξίαι, καὶ ἐπομένως νὰ δώσουν εἰς αὐτὸν ἄδειαν τῶν κοκουργιῶν του. Εἷς ἀπὸ τοὺς νόμους του ἀπηγόρευε νὰ μὴ παρατηρῆται ὁ οὐρανὸς κατὰ τὴν ἡμέραν ὁπότε ὁ δῆμος ἔμελλε νὰ κάμῃ τινὰ ἀπόφασιν *)· ἄλλος ἐσήκονεν ἀπὸ τοὺς τιμητὰς τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐξαλείφουν τὸ ὄνομα συγκλητικοῦ ἀπὸ τὸν κατάλογον, ἐκτὸς ἐὰν ἦτο ἀπὸ τοὺς δύω τιμητὰς ἀποδεδειγμένον τὸ ἔγκλημάτου. Ἔπειτα ἐδιώρισε νὰ εἰσαχθοῦν τὰ τῶν ἐπιτηδευμάτων συστήματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν ἀναιρεθῆν, ἐπειδὴ εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους ἐχρησίμευσαν πολὺ εἰς τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα, καὶ τελευταῖον ἐπρόσταξε διανομὴν σίτου εἰς τοὺς πολίτας χωρὶς κἀμμίαν πληρωμήν.

Ἀφοῦ οὗτος διὰ τῶν νόμων τούτων, τοὺς ὁποίους ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Πομπήϊος ἐνέκριναν διὰ τῆς σιωπῆς των, ἐφρόντισε διὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ ἀσφάλειαν, καὶ ἀπέκτησε πολλοὺς ὀπαδούς, ἐπεχείρησε τώρα κατὰ τοῦ Κικέρωνος, τοῦ ὁποίου μᾶλλον οἱ ἀκανθώδεις λόγοι παρὰ αἱ δυναταὶ πράξεις

*) Ἐπειδὴ μὲ τοῦτο οἱ ἀνώτεροι ἄρχοντες εἶχαν μέσον νὰ ἐμποδίζουν τὸ ψηφοφορεῖν εἰς τὰς ἐκκλησίας περὶ ὁποιουδήποτε πράγματος.

ἐπείραζαν τοὺς τρεῖς ἄνδρας, καὶ μάλιστα τὸν Καίσαρα. Ἐκατηγορήθη τώρα ἀπὸ τὸν δήμαρχον, ὅτι παρανόμως ἐκαταδίκασεν εἰς θάνατον τοὺς πολίτας, δηλαδὴ τοὺς κοινωνοὺς τῆς Κατιλινικῆς ἐκείνης συνωμοσίας. Ὁ κίνδυνος τοῦ Κικέρωνος διήγειρε πολλὴν συμπάθειαν· πολλοὶ συγκλητικοί, ὅλοι οἱ ἱππεῖς ἐλυπήθησαν φανερὰ διὰ τὴν καταδρομὴν ἀνδρός, εἰς τὸν ὁποῖον αἱ μεγάλαι του ὑπουργίαι κατὰ τὴν Κατιλινικὴν συνωμοσίαν εἶχαν τοῦ δώσειν τὸ παντέντιμον ὄνομα, Πατὴρ τῆς πατρίδος. Ἀλλ' ὅλα ταῦτα δὲν ἴσχυαν τίποτε· οἱ δύω ὕπατοι Πείσων καὶ Γαβίνιος δελεασθέντες ἀπὸ τὸν Κλώδιον μὲ τὴν ὑπόσχεσιν τῶν δύω ἐπαρχιῶν Μακεδονίας, καὶ Συρίας, ὄχι μόνον δὲν ἔπραξαν τίποτε ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐμπόδισαν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ κάμῃ ἡ σύγκλητος. Ὁ Καῖσαρ (παρὼν ἀκόμη εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ τὰ στρατεύματά του) καὶ ὁ Κράσσος καὶ ὁ Πομπήϊος ἢ τὸν ἠπάτων ἐπίτηδες, ἢ ἐσιώπων ἐξ ὁλοκλήρου· καὶ ὁ Κικέρων φοβούμενος κακὴν ἔκβασιν ἔκρινεν εὔλογον νὰ φύγῃ τὸν ἀνεμοστρόβιλον, καὶ μακρόθεν νὰ προσμένῃ τὴν ἐπιστροφὴν εὐτυχεστέρων περιστάσεων. Ἀλλ' ὁ Κλώδιος δὲν εὐχαριστήθη μὲ τοῦτο· ἐξέφερε καταδίκην ἐξορίας κατὰ τοῦ Κικέρωνος, διὰ τῆς ὁποίας ἠναγκάζετο νὰ μένῃ μακρὰν τῆς Ῥώμης πεντακόσια μίλια, ἐδήμευσε τὴν περιουσίαν του, ἐκρήμνισε τὸν οἶκον του, εἰς τὸν τόπον τοῦ ὁποίου ἔκτισε ναὸν τῆς Ἐλευθερίας (Πλούτ. Κικ. 33. Δίων. Κασσ. λή, 17.).

Μὲ τύπους ὀλιγώτερον μὲν σκληρούς, μὲ τρόπον δὲ βίαιον καὶ σχεδὸν ὑβριστικὸν ἀπεμακρύνθη καὶ ὁ ὀχληρὸς καὶ ἀλύγιστος Κάτων. Ὁ Κλώδιος ἀνέπαυσεν ἐν ταυτῷ μὲ τοῦτο καὶ ἰδιαιτέραν του τινὰ φιλεκδικίαν. Πτολεμαῖος ὁ τότε βασιλεὺς τῆς Κύπρου δὲν εἶχεν ἀδικήσειν τίποτε τὴν Ῥώμην, εἶχε πειράξειν ὅμως πρότερον μίαν φορὰν τὴν

ὑπερηφάνειαν τοῦ Κλωδίου. Ὁ θρασὺς δήμαρχος ἐκβῆκε τώρα μὲ πρόβλημα νόμου, ὅτι ἔπρεπεν ὁ Πτολεμαῖος νὰ ἀφαιρεθῇ τὴν βασιλείαν καὶ τοὺς θησαυρούς του. Τὸ κοινὸν ταμιεῖον ἦτο κενὸν, οἱ θησαυροὶ τοῦ τῆς Κύπρου βασιλέως περίφημοι· καὶ ἡ προφανὴς αὕτη ἀδικία εὐηρέστησε τόσον, ὥστε κατὰ προσταγὴν τοῦ Κλωδίου ἐδιωρίσθη ὁ Κάτων νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην. Εἰς μάτην ἐδίδασκεν ὁ Κάτων τὸν δήμαρχον, ὅτι τοῦτο δὲν ἦτο χρηστότης καὶ ἀξιότης, ὡς ἔλεγεν ἐκεῖνος, ἀλλὰ δολιότης καὶ αἰσχρότης· ὁ Κλώδιος τοῦ ἀπεκρίθη ὑπερηφάνως καὶ καταφρονητικῶς, ὅτι ἐὰν δὲν ὑπάγῃ θεληματικῶς, θέλει σταλθῆν καὶ χωρὶς νὰ θέλῃ· ὁ Κάτων ἠναγκάσθη νὰ ὑπακούσῃ καὶ ἐκίνησε διὰ τὴν Κύπρον. Ἐνῷ δὲ ἐκαταγίνετο νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὸ Βυζάντιον ἐξορίστους τινὰς, τὸ ὁποῖον τοῦ τὸ ἐπρόσταξε προσέτι ὁ Κλώδιος διὰ νὰ μακρύνῃ τὸν καιρὸν τῆς ἀπουσίας του, ὁ ἀπηλπισμένος βασιλεὺς, ὅς τις δὲν ἠθέλησε νὰ ζῇ χωρὶς τοὺς θησαυρούς του καὶ ἐνόμιζε ματαίαν πᾶσαν ἀντίστασιν, ἐφονεύθη αὐτοχείρως· καὶ δὲν ἔμεινεν ἄλλο εἰς τὸν Κάτωνα εἰμὴ μόνον νὰ παραλάβῃ τὴν πλουσίαν κληρονομίαν. Μὲ τὴν συνειθισμένην του ἐπιμέλειαν καὶ αὐστηρὰν ἀπλεονεκτησίαν ἐπώλησεν εἰς δημόσιον ἀγορὰν τὰ πολύτιμα πράγματα, καὶ ἔφερεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν ἀνέλπιστον ποσότητα ἑπτὰ χιλιάδων ταλάντων, ὅπου τὸν ἐδέχθησαν ὁ δῆμος, οἱ ἱππεῖς καὶ ἡ σύγκλητος μὲ πολλὰς τιμὰς ὡς ἄνδρα, τοῦ ὁποίου ἡ ἔμφρων ἀρετὴ ἠδύνατο νὰ γείνῃ σωτηριώδης εἰς τὰς πάντοτε αὐξανούσας συγχύσεις τῆς πολιτείας καὶ τῆς πόλεως (Πλούτ. Κάτ. Νεώτερ. 34 — 39.).

Διότι μόλις ὁ Κλώδιος ἠλευθερώθη ἀπὸ τὰ ἐμπόδια τῶν σκοπῶν του διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Κάτωνος καὶ τοῦ Κικέρωνος, καὶ διὰ τῶν νόμων του, ὅταν αἰσθανθεὶς τὴν ἰδίαν του δύναμιν,

καὶ μὴ καταδεχόμενος νὰ εἶναι ὄργανον ἄλλων, ἀντιπαρετάχθη μὲ θρασύτητα καὶ ἀλαζονίαν εἰς τὸν Πομπήϊον, ἀνέτρεψε διαταγάς του τινὰς εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀσίας, κατέτρεχε τοὺς φίλους του μὲ κατηγορίας, καὶ κατεγέλα καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον κατὰ πρόσωπον. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀγαθοὺς πολίτας μισοῦντες ἐμπαθῶς τὸν Πομπήϊον καὶ τοὺς φίλους του ἔδειξαν κἄποιαν χαρὰν εἰς τὰ κινήματα τοῦ φαυλοβίου ἀνθρώπου, κἄποιοι δὲ καὶ τὸν ὑπεστήριζαν. Ὁ Πομπήϊος κατεντράπη, ᾐσθάνθη, ὅτι ἠχθρεύθη μὲ ὅλους, καὶ ἐπροσπάθει νὰ θεραπεύσῃ τὸ κακόν· ἐπειδὴ ὅλοι οἱ ἀγαθόφρονες ἐπεθύμουν τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Κικέρωνος, ἠγωνίσθη περὶ τούτου μὲ μέγιστον ζῆλον· διότι τοῦτον ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ τρόπον τινὰ κατὰ τοῦ Κλωδίου, ὅς τις τώρα τὸν κατέτρεχε καὶ μὲ δολοφονίαν. Ὁ δήμαρχος Τ. Ἄννιος Μίλων, καὶ ὁ εἷς ὕπατος Λ. Κορνήλιος Σπινθὴρ ἐκίνησαν τὸ πρᾶγμα, ὁ Πομπήϊος τοὺς ἐσυνήργει μὲ τὴν ὑπόληψίν του *). Ὁ Κλώδιος περιγυρισμένος μὲ συρφετὸν παλαιστῶν ἀντέστεκε μὲ πᾶν εἶδος βίας. Ἠνοίχθησαν σκηναὶ τραγικαί· ἑνὸς τῶν ὑπάτων ἐσύντριψαν τὰς ῥάβδους· εἷς ἐκ τῶν δημάρχων ἐπληγώθη θανασίμως, καὶ τόσον πολλοὶ ἐφονεύθησαν, ὥστε ὁ Κικέρων αὐτὸς λέγει, ὅτι ὁ Τίβερις ἐγεμίσθη ἀπὸ νεκρὰ σώματα, καὶ μόνον αἱ ἀπανθρωπίαι τοῦ Κίννα καὶ Ὀκταβίου ἠδύναντο νὰ ἴδωσι τόσον αἷμα (ἀνωτ. σελ. 93). Ἀλλὰ τελευταῖον ἐκυρώθη τοῦ δήμου ἡ ἀπόφασις περὶ τῆς τοῦ Κικέρωνος ἀνακαλέσεως, καὶ ἡ σύγκλητος ἐπρόσθεσεν, ὅτι διὰ τὴν ζημίαν τοῦ οἴκου καὶ τῆς ἄλλης του περιουσίας ἦτο δίκαιον νὰ

*) Καὶ ὁ Καῖσαρ δὲ ἐπαρακαλέσθη διὰ τοῦτο· ὁ μετέπειτα δήμαρχος Σέξτιος ἐταξείδευσε πρὸς αὐτόν· ἀλλ' ὁ Κικέρων εἰς ἕνα λόγον του ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τοῦ Σεξτίου πολλὰ ἀπροσδιορίστως καὶ ἀμφιβόλως.

πληρωθῇ μὲ δημόσιον δαπάνην (Πλούτ. Κικ. 33.). Ἡ Ῥώμη καὶ ὅλη ἡ Ἰταλία ὑπεδέχθη μὲ χαρὰν μεγίστην καὶ λαμπρὰς εὐφημίας τὸν ἐπιστρέψαντα (57).

Τώρα ὑψώθη πάλιν ἡ τιμὴ τοῦ Πομπηΐου. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον συνέβη εἰς τὴν Ῥώμην σιτοδεία, διὰ τὴν ὁποίαν ἔπεσεν ὁ λαὸς εἰς μέγαν ἀναβρασμὸν, ἐπροβλήθη νὰ δοθῇ εἰς τὸν Πομπήϊον ἡ ἐξουσία ἀνθυπάτου ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας, διὰ νὰ φροντίζῃ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα. Τοῦτο ἀνέδειχνε τρόπον τινὰ τὸν Πομπήϊον ἄρχοντα ὅλης τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας, ἐπειδὴ ἔγεινε διὰ ἔτη πέντε, καὶ ὁ νόμος ἐπεκυρώθη διὰ τῆς δραστηριότητος τοῦ Κικέρωνος. Ὁ Κλώδιος δὲν ἔπαυε μὲν νὰ μαίνεται καὶ νὰ ὑβρίζῃ τὸν Πομπήϊον, ἀλλὰ μὲ παράνομον βίαν, καὶ ἡ ἀγορανομία του τὸν ἐπροστάτευσε μόνη νὰ μὴ κατατρεχθῇ ἐπὶ κριτηρίου· καὶ ὅτι διὰ τῶν ἀγώνων τοῦ Κικέρωνος δὲν ἀνῃρέθησαν εὐθὺς ὅλαι αἱ διαταγαὶ τῆς δημαρχίας του *), αἴτιος ἐστάθη ὁ Κάτων, ὅστις δὲν ἤθελε νὰ ἴδῃ ματαιωμένην τὴν εἰς Κύπρον ὁδοιπορίαν του καὶ τὰ ὅσα ἐκεῖ ἐνήργησεν.

Ἀλλ' ὁ Πομπήϊος ἤρχισε νὰ φοβῆται ἄλλα πράγματα. Ἡ δόξα τοῦ Καίσαρος ὑψώθη τόσον ὑπερφυῶς, ὥστε οὗτος ἐνόμιζεν ὅτι ἔβλεπε πλησίον τὴν παραχώρησιν τῶν πρωτείων εἰς ἐκεῖνον. Ἐνῷ ὁ Πομπήϊος ἐλογομάχει ἀκλεῶς εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Ῥώμης μὲ τὸν Κλώδιον, ὁ Καῖσαρ ἐσώρευε δορικτησίας ἐπάνω εἰς δορικτησίας καὶ νίκας ἐπάνω εἰς νίκας, τὰς ὁποίας ἔχομεν σκοπὸν νὰ θεωρήσωμεν μὲ συντομίαν.

*) Ἀπέδειξε δηλαδὴ ὁ Κικέρων, ὅτι ἐπειδὴ ἡ υἱοθεσία του δὲν ἦτο κατὰ νόμους, ἦτο παράνομος καὶ ἡ δημαρχία του καὶ πᾶν ὅ,τι ἔπραξεν εἰς αὐτήν.

52. Δορικτησίαι εἰς τὴν Γαλλίαν, ὄλεθρος τοῦ Κράσσου.

(78 — 53 πρ. Χρ.)
(669 — 701 κτ. Ῥ.)

Ἀφοῦ εἶχαν στερεωθῆν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὴν
Ἰσπανίαν, ἐχρειάσθησαν νὰ ἐξουσιάζωσι τὰ παρά-
λια τῆς μεσογείου θαλάσσης διὰ νὰ ἔχουν καὶ διὰ
ξηρᾶς εὔκολον κοινωνίαν μὲ ἐκείνην. Διὰ τὸν
σκοπὸν τοῦτον ἔκαμαν τὰς πρώτας των εἰς τὴν Γαλ-
λίαν δορικτησίας (ἀνωτ. σελ. 60). Διὰ τοῦτο
εἰσεχώρησαν καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τοῦ Ῥο-
δανοῦ βαθύτερα, διὰ νὰ κρατῶσιν ἀσφαλῶς τὴν
διάβασιν καὶ τοὺς λαοὺς τῶν Ἄλπεων· ἡ ἄλλη
ἐσωτερικὴ χώρα δὲν ἦτο ἀκόμη γνωστὴ εἰς αὐτούς.
Κατὰ τοῦ Καίσαρος τὴν περιγραφὴν (Γαλλ. πολ.
Α΄, 1.) ἐκατοικεῖτο αὕτη ἀπὸ τρία διάφορα ἔθνη,
τοὺς Ἀκυϊτανοὺς ἀπὸ τῶν Πυρηναίων ἕως τοῦ Γαρ-
όννα, τοὺς Κελτοὺς [ὀνομαζομένους τοὺς αὐτοὺς
καὶ Γαλάτας καὶ Γάλλους] μεταξὺ Γαρέννα καὶ Ση-
κοάνα, καὶ τοὺς Βέλγας ἕως τοῦ Ῥήνου· οἱ τελευ-
ταῖοι ἦσαν ἀνάμιγμα Κελτικῆς καὶ Γερμανιτῆς φυ-
λῆς. Μὲ τοιαύτας περιστάσεις ἔλαβεν ὁ Καῖσαρ τὴν
ἐπέκεινα τῶν Ἄλπεων μικρὰν τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχί-
αν. Ἀλλ' εὐθὺς ἀφοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὴν χώραν,
τοῦ ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ τὴν μεγαλύνῃ.

Οἱ Ἐλβήτιοι, λαὸς Κελτικὸς, ἢ στενοχω-
ρούμενοι διὰ τῆς πολυανθρωπίας εἰς τὰς κοιλάδας
των, ἢ πολεμούμενοι ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, ἀπεφά-
σισαν νὰ μεταναστεύσωσιν ὅλοι ὁμοῦ, καὶ νὰ κατ-
οικήσωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν. Μετὰ διετῆ προπαρα-
σκευὴν ἐπεχείρησαν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεώς
των. Δώδεκα πόλεις καὶ τετρακοσίας κώμας καὶ
ὅλα τὰ περιττὰ πράγματά των καύσαντες, ἐχώρουν
διὰ τῆς τῶν Ῥωμαίων ἐπαρχίας. Εἰς τὴν Γενεύ-

αν, ὅπου ἔδραμεν ὁ Καῖσαρ μαθὼν τὴν κίνησιν ταύτην, ἦλθαν πρὸς αὐτὸν πρέσβεις τῶν Ἑλβητίων, καὶ ἐζήτουν ἐλευθέραν διάβασιν διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας· Ὁ Καῖσαρ τοὺς ἀπεκρίθη, ὅτι εἶναι ἐναντίον τῶν ἀρχῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας νὰ τοὺς συγχωρήσῃ τὴν διάβασιν. Τῷόντι δὲ ἦτο ἐπικίνδυνον εἰς τὰς προόδους τῶν Ῥωμαίων, ἐὰν τοιοῦτοι πολεμικοὶ ἄνδρες ἐστερεόνοντο εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Γαλλίας. Ἀφοῦ ἐκοπίασαν εἰς μάτην οἱ Ἑλβήτιοι νὰ ἀνοίξουν τὸν δρόμον τοῦτον, ἐστράφησαν εἰς ἄλλον διὰ τῶν Σηκουανῶν καὶ Αἰδούων. Οἱ δεύτεροι ἐπροσκάλεσαν βοηθόντων τὸν Καίσαρα, ὅς τις μετὰ χαρᾶς ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν νὰ ἀναμιχθῇ μὲ τοὺς Γάλλους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἦτο ὁ μόνος του σκοπός. Ἔδραμε λοιπὸν κατὰ τῶν Ἑλβητίων, καὶ τοὺς ἐνίκησεν ἐξ ὁλοκλήρου περὶ τὴν πόλιν Βιβράκτην: Ὅσοι ἔμειναν ὑπόλοιποι ἀπὸ τὴν φθορὰν (110,000 ἀπὸ 368,000), τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν πατρίδα των, διὰ νὰ μὴ κυριεύσωσι τὸν τόπον των οἱ Γερμανοὶ, καὶ ἐντεῦθεν πλημμυρήσωσιν εὐκόλως τὴν Ἰταλίαν, καθὼς εἰσέβαλαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν (Ἴδε Ἰουλ. Καίσ. περὶ τοῦ Γαλ. Πολ. Α', 5 — 38.).

Εὐθὺς μετὰ τὴν νίκην ταύτην εὕρηκεν ὁ Καῖσαρ εὐκαιρίαν ἄλλην νὰ ἀναχαιτίσῃ τοῦτον τὸν Γερμανικὸν χείμαῤῥον, ὄχι χωρὶς ὄφελος ἀσφαλείας τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς Ἰταλίας. Ἡ λαμπρότης τῆς κατὰ τῶν Ἑλβητίων νίκης ἐκίνησεν εἰς θαυμασμὸν τὰ Γαλλικὰ ἔθνη, καὶ οἱ πολεμούμενοι ἐζήτουν τὴν βοήθειαν τοῦ Καίσαρος. Πρῶτοι ἦσαν οἱ Αἰδοῦοι, οἵτινες μαχόμενοι περὶ τῶν πρωτείων μὲ τοὺς Σηκουανοὺς καὶ Ἀρουέρνους, ἐνικήθησαν ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, τοὺς ὁποίους ἔφεραν βοηθοὺς οἱ Σηκουανοὶ ἀπὸ τὰ ἐπέκεινα τοῦ Ῥήνου χωρία. Οἱ Γερμανοὶ ὁδηγούμενοι ἀπὸ τὸν Ἀριό-

βιστον τὸν βασιλέα των ἐστερεώθησαν εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ ἠνάγκαζαν τοὺς φίλους των νὰ παραχωρήσουν εἰς αὐτοὺς ἓν τρίτον τῶν ἀγρῶν των. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀριόβιστος ἔφερνε πάντοτε περισσοτέρους Γερμανοὺς, ἔτρεμαν οἱ Γάλλοι τὰ μέλλοντα, καὶ ἤλπιζαν βοήθειαν ἀπὸ τῆς Ῥώμης τὴν δύναμιν καὶ ἀπὸ τοῦ Καίσαρος τὸ ξίφος.

Ὁ Καῖσαρ διὰ τοὺς προειρημένους λόγους ἦτο προθυμότατος νὰ τοὺς βοηθήσῃ. Ἔστειλε πρῶτον εἰς τὸν Ἀριόβιστον, ὅς τις ἐπὶ τῆς ὑπατείας τοῦ Καίσαρος ἐγνωρίσθη φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Ῥωμαίων, καὶ τὸν ἐζήτησε νὰ συνομιλήσωσιν οἱ δύω. Ὁ ὑπερήφανος βασιλεὺς τῶν Γερμανῶν δὲν ἐξεύρω, εἶπε, τί θέλω ὁμιλήσειν εἰς τὴν Γαλλίαν μὲ τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων· καὶ ἐπειδὴ ὁ Καῖσαρ ἐζήτησε νὰ ἀφεθῶσιν οἱ Αἰδοῦοι ἐλεύθεροι, εἰδὲ μὴ, οἱ Ῥωμαῖοι θέλουν ἐκδικήσειν τὰς ζημίας καὶ ἀδικίας τῶν συμμάχων των, ἀπεκρίθη ὁ Ἀριόβιστος: ὅτι εἶναι δίκαιον πολεμικὸν οἱ νικηταὶ νὰ προστάζωσι τοὺς νικημένους· καὶ ὅτι ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων μεταχειρίζεται ὅσους ὑποτάσσει ὄχι κατὰ τὴν προσταγὴν ἄλλων, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν του αὐτογνωμοσύνην. Ἐὰν δὲ ἀγαπᾷ πόλεμον ὁ Καῖσαρ, ἂς ἔλθῃ νὰ μάθῃ ποίαν δύναμιν ἔχει ἡ ἀνδρία τῶν ἀνικήτων Γερμανῶν, οἱ ὁποῖοι δεκατέσσαρα τώρα ἔτη δὲν ἐμβῆκαν εἰς καμμίαν σκεπασμένην οἰκίαν (Καῖσ. Γαλλικ. πολ. Α', 36.).

Ταύτην τὴν ἀπόκρισιν λαβὼν ὁ Καῖσαρ, ἔδραμε ταχέως εἰς Βεσόντιον (Besançon), νὰ ἐξαφνίσῃ καὶ νὰ προλάβῃ τὸν ἐχθρόν του. Τώρα ὅμως ὁ στρατὸς τῶν Ῥωμαίων ἀκούων ἀπὸ τοὺς Γάλλους περὶ τοῦ μεγάλου σωματικοῦ ἀναστήματος, τοῦ ἀναριθμήτου πλήθους καὶ τῆς ἀνικήτου πολεμικῆς δυνάμεως τῶν Γερμανῶν ἔγεινεν ἔντρομος, καὶ πολλοὶ εἶπαν εἰς τὸν Καίσαρα, ὅτι δὲν θέλουν ὑπα-

κούσειν εἰς τὴν προσταγήν του νὰ στρατεύσουν κατὰ τῶν Γερμανῶν. Ἐδῶ ἔδειξεν ὁ Καῖσαρ ὁλόκληρον τὴν ἀξιοθαύμαστόν του τέχνην νὰ κυβερνᾷ τὰς καρδίας. Συνεκάλεσε τοὺς ἑκατοντάρχους, καὶ τοὺς ἐνεθύμισε τὰς τῶν πατέρων των νίκας κατὰ τῶν αὐτῶν ἐχθρῶν, κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων, νίκας, ἀπὸ τὰς ὁποίας δὲν ἐκοινώνησαν πλέον οἱ στρατιῶται παρὰ τοὺς στρατηγούς· τὴν φθορὰν τῶν Ἐλβητίων, οἱ ὁποῖοι πολλάκις ἐνίκησαν αὐτοὺς τούτους τοὺς Γερμανοὺς, τοὺς ὁποίους φοβοῦνται αὐτοὶ τώρα. Τὴν ἀπείθειαν, περὶ τῆς ὁποίας εἶπαν, ἐμποροῦν νὰ πάθουν μόνον δυστυχεῖς καὶ ἄδικοι καὶ πλεονέκται στρατηγοί. Τῆς δικαιοσύνης του ἔχει ἐγγυητὴν τὸν μέχρι τοῦδε βίον του, τῆς δὲ τύχης του τὸν Ἐλβητιακὸν πόλεμον. „Ταύτην τὴν νύκτα, τοὺς εἶπε, θέλω δώσειν πρόσταγμα νὰ ἐφορμήσωμεν εἰς τὸν ἐχθρὸν, διὰ νὰ μάθω ὅσον δυνατὸν γρήγορα τί ὑπερνικᾷ εἰς ἐσᾶς, ἡ φιλοτιμία καὶ ἡ αἰδὼς ἢ ὁ φόβος. Ἐὰν ἄλλος τις δὲν μ' ἀκολουθήσῃ, θέλω προχωρήσειν μὲ μόνην τὴν δεκάτην λεγεῶνα, περὶ τῆς ὁποίας δὲν ἀμφιβάλλω, καὶ ἡ ὁποία εἰς τὸ ἑξῆς θέλουν εἶσθαι οἱ σωματοφύλακές μου.“ Ἡ ἰσχυρὰ αὕτη καὶ ἐμφαντικὴ ὁμιλία μετέβαλε διόλου τὰς γνώμας. Ἡ μὲν δεκάτη λεγεὼν εὐχαρίστησε τὸν ἡγεμόνα διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην του· οἱ δὲ ἄλλοι τὸν ἐπαρακάλεσαν νὰ κάμῃ ὅ,τι κρίνῃ αὐτὸς εὔλογον. Τώρα ὥρμησεν ὁ Καῖσαρ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Ἀριόβιστος ἐζήτησεν αὐτὸς τώρα τὴν συνομιλίαν μετὰ τοῦ Καίσαρος, ἀλλ' εἰς μάτην. Συνέβη μάχη, πολλὰ μὲν πεισματώδης, διὰ δὲ τῆς στρατηγικῆς ἐμπειρίας τοῦ Καίσαρος καὶ διὰ τῆς εὐταξίας τῶν Ῥωμαίων στρατευμάτων, κατέστρεψε τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς ἔῤῥηξε πέραν τοῦ Ῥήνου (Καῖσ. Γαλλ. πολέμ. Α', 38 — 53.).

Τοιουτοτρόπως ὁ Καῖσαρ κατὰ τὸ αὐτὸ θέρος (58) ἐτελείωσεν ἐνδόξως δύω ἐπικινδύνους πολέμους. Ἀλλ' ἐκ τῶν νικῶν τούτων ἐξετυλίχθη ὕλη δι' ἄλλα ἔργα του. Ἐνῷ ὑπέστρεψεν ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν διὰ νὰ περάσῃ τὸν χειμῶνα καὶ διὰ νὰ παρατηρήσῃ τὴν Ῥώμην, αἱ λεγεῶνές του ἐστρατοπέδευσαν μεταξὺ τῶν Γάλλων, οἵτινες τώρα ἐκατάλαβαν ὅτι τὴν ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ἐλευθέρωσιν ἤλλαξαν μὲ τὴν δυναστείαν τῶν Ῥωμαίων. Διὰ τοῦτο ἐπαρακίνησαν τοὺς Βέλγας, οἵτινες καὶ αὐτοὶ ἐφοβοῦντο ὅτι μετὰ τοὺς Γάλλους ἔμελλαν νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τοὺς νικητὰς, νὰ πιάσωσι τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Βελγικοὶ λαοὶ ἤκουσαν ταύτην τὴν παρακίνησιν, καὶ ἐσυνδέθησαν πρὸς ἀλλήλους διὰ νὰ προλάβουν τοὺς Ῥωμαίους· ἔμειναν δὲ μόνον ἐκτὸς τῆς συμμαχίας των οἱ Ῥῆμοι, οἵτινες καὶ ἀνήγγειλαν ταῦτα εἰς τὸν Καίσαρα.

Ἔδραμεν οὗτος ὡς ἀστραπὴ διὰ νὰ ἐξαφνίσῃ τοὺς ἐχθροὺς, ἐστάθη εἰς τὰ Βελγικὰ σύνορα, καὶ περιεχαρακώθη εἰς τὴν ὄχθην τοῦ Ἀξόνα (Aisne). Ἀφοῦ δὲ οἱ σύμμαχοι ἐπροσπάθησαν εἰς μάτην νὰ πολεμήσουν τὴν Ῥωμαϊκὴν πόλιν Βίβρακα καὶ τὰς γεφύρας τοῦ Καίσαρος, ὑπέστρεψαν τελευταῖον ὀπίσω προσμένοντες τίνα λαὸν ἔμελλε νὰ κτυπήσῃ ὁ Καῖσαρ διὰ νὰ τὸν βοηθήσουν ὅλοι ὁμοῦ. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ κατῄσχυνεν ὅλας των τὰς βουλάς. Τοὺς ἐκτύπησεν ἐπιστρέφοντας, καὶ τοὺς ἔφθειρε πολλότατον πλῆθος ἀνθρώπων, καὶ ὥρμησεν ἔπειτα εἰς καθένα λαὸν, εἰς τοὺς πλουσίους Σουεσσάνους, εἰς τοὺς πολυαρίθμους Βελλοβάκους, εἰς τοὺς ἀγρίους Νερβίους, εἰς τοὺς ὑπερηφάνους Ἀδουατίκους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν λείψανα τῶν Κίμβρων. Ἡ τύχη καὶ τὸ πνεῦμά του καὶ τὰ πάντη ἄγνωστα εἰς τοὺς Βέλγας πολιορκητικὰ ὄργανά του ἐματαίωσαν, ἂν καὶ συχνάκις μετὰ πεισματώδεις μάχας, πᾶσαν ἀντίστασιν, καὶ καθυπέβαλαν τὰ ἔθνη ἐκεῖνα εἰς τὴν

Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Αὕτη δὲ εἰς τοῦτον τὸν καιρὸν ἐξηπλώθη ἀπὸ τοὺς ὑποστρατήγους τοῦ Καίσαρος εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Γαλλίας, τὴν σημερινὴν ἐπὶ τῆς Γαλλίας Βρετανίαν καὶ Νορμανδίαν, καὶ μετέπειτα πέραν τῆς Ἀκυϊτανίας ἀπὸ τὸν νεώτερον Κράσσον. Διὰ δὲ τῆς ὑποτάξεως τῶν Βεράγρων καὶ Σηδούνων, ὑπετάχθησαν καὶ ἡ μέση καὶ ἡ βόρειος Γαλλία, καὶ ἠνοίχθη ἡ διάβασις τῆς μεγάλης Βερναρδίας (Ἰ. Καῖσ. Γαλλ. πολέμ. Β'.).

Ἡ φήμη τῶν λαμπρῶν τούτων νικῶν κατὰ λαῶν, οἵτινες ἕως τώρα ὑπῆρχαν πάντη ἄγνωστοι εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἐκίνησε τόσην χαρὰν καὶ θαυμασμὸν εἰς τὴν Ῥώμην, ὥστε ἡ σύγκλητος ἀπεφάσισε δεκαπενταήμερον ἑορτὴν (Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ. 21.) πρὸς εὐχαρίστησιν τῶν Θεῶν ἀντὶ τούτων, ἐνῷ καὶ αἱ μέγισται πράξεις τοῦ Πομπηΐου ἑωρτάσθησαν δέκα ἡμέρας. Ἐν ταὐτῷ δὲ ἐπλουτίσθη ὁ Καῖσαρ τόσον, καὶ διὰ τῶν πλούτων του ἐστερέονε καὶ ἐπλήθυνε τοὺς φίλους του εἰς τὴν Ῥώμην τόσον ἐπιτεδείως, ὥστε ἐνῷ αὐτὸς ἐμάχετο εἰς τὸν ἀπόμακρον αἰγιαλὸν τοῦ Ὠκεανοῦ, δὲν ἐκρύπτετο ἡ δύναμίς του εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ εἰς τὴν σύγκλητον.

Ἠσθάνθη ὁ Πομπήϊος, ὅτι ἠμαυροῦτο ἡ δόξα του, καὶ ὅτι ἐντὸς ὀλίγου δὲν θέλει δυνηθῆν νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὸν Καίσαρα. Διὰ τοῦτο ἡνώθη ἐκ νέου πάλιν μὲ τὸν Κράσσον, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ὑπατεύσουν καὶ οἱ δύω διὰ νὰ ἐκτελέσουν εὐκολώτερα τοὺς σκοπούς των. Τὸν Καίσαρα δὲν ἐλάνθαναν οἱ σκοποί των, ἐνῷ μάλιστα ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ζητήσουν τὴν ψῆφον του καὶ νὰ τὴν ἀγοράσουν μὲ τιμὴν μεγίστην. Διότι ἤξευραν ὅτι χωρὶς τὴν ψῆφον του τίποτε δὲν ἠδύναντο νὰ κατορθώσουν. Συνῆλθαν λοιπὸν οἱ τρεῖς εἰς τὴν Λοῦκαν (Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ. 21.), καὶ ἀνεκαινούργησαν τὴν ὁμόνοιάν των μὲ ἀμοιβαίας ὑποσχέσεις (56).

Ἀλλ' ὅμως ὁ Κράσσος καὶ ὁ Πομπήϊος ἐκοπίασαν πολὺ νὰ λάβουν τὴν ὑπατείαν. Ὁ τοῦ ἔτους τούτου ὕπατος Γν. Κορνήλιος Λέντλος Μαρκελλῖνος βοηθούμενος ἀπὸ πολλοὺς συγκλητικοὺς ἀντεστάθη ἰσχυρότατα εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον, τὸν ὁποῖον αὐτοὶ ἐσκέπασαν μὲ κἄποιον κάλυμμα διὰ νὰ ἀσθενίσουν τὴν ἀντίστασιν. Ἐμπόδισαν τὰς ἀρχαιρεσίας, αἵτινες τώρα ἐγίνοντο προεδρεύοντος τοῦ Μαρκελλίνου, ἕως τέλους τοῦ ἔτους, καὶ τότε ἐπέτυχαν τὸν σκοπόν των διὰ βοηθείας τινῶν δημάρχων. Ἀλλὰ τοὺς ὑπεστήριξε καὶ ὁ Κλώδιος, ὅς τις τώρα ἔγεινεν εἷς ἐκ τῆς φατρίας των *). Ὁ Μαρκελλῖνος ἤθελε νὰ φανερώσῃ τὰς κρυφίας των βουλὰς, καὶ διὰ τοῦτο ἠρώτησε τὸν Πομπήϊον δημοσίως εἰς τὴν σύγκλητον, ἐὰν ἤθελε νὰ ζητήσῃ τὴν ὑπατείαν τοῦ ἐφεξῆς ἔτους. Μὲ ὑπερηφάνειαν τοῦ ἀπεκρίθη ἐκεῖνος: Διὰ τιμίους ἄνδρας δὲν χρειάζομαι πλέον κἀμμίαν ἀρχὴν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ταραχοποιούς. Ἐρωτηθεὶς δὲ καὶ ὁ Κράσσος ἀπεκρίθη ἀμφίβολα, ὅτι θέλει κάμειν ὅ,τι ὠφελεῖ τὴν πολιτείαν. Ὁ Πομπήϊος ἐπρόσθεσεν ἀκόμη ὕβρεις τινὰς κατὰ τοῦ Μαρκελλίνου, ὅς τις ἐξέλαβε τοῦτο τελευταῖον δοκίμιον, καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἀφέθη ἀπὸ πᾶσαν προσπάθησιν (Πρβ. Πλούτ. Πομπ. 51. Μ. Κρ. 15.). Καὶ αὐτὸς καὶ οἱ περισσότεροι συγκλητικοὶ ἐξεδύθησαν τὰ τῆς ἀρχῆς παράσημα, καὶ ἕως τέλους τοῦ ἔτους δὲν ἐφάνησαν οὔτε εἰς τὰς ἐκκλησίας οὔτε εἰς τὰς δημοσίους ἑορτάς.

Ὅταν δὲ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ νέου ἔτους ἐγίνοντο αἱ ἀρχαιρεσίαι, ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Κράσσος ἐπεχείρησαν τοὺς σκοπούς των μὲ βίαια μέσα βοη-

*) Ὁ Κλώδιος ἤθελε νὰ εὕρῃ διὰ τοῦ Πομπηΐου μέσον νὰ συνάξῃ ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας ὅσα ἐζήτει χρήματα, ὅπου διὰ τῆς παντοδυνάμου δημαρχίας του εἶχε πωλήσειν οὗτος ἀξιώματα καὶ εὔνοιαν.

θούμενοι ἀπὸ στρατιώτας τοῦ Καίσαρος, οἵτινες ἐστάλθησαν ἐπίτηδες εἰς τὴν Ῥώμην. Ὁ Κάτων καὶ πολλοὶ ἀγαθόφρονες ἐπαρακίνησαν τὸν Λ. Δομίτιον, ἐνῷ οἱ ἄλλαι ὅλοι ἦσαν συνεσταλμένοι, νὰ ζητήσῃ τὴν ὑπατείαν, ἐπειδὴ ὁ ἀγὼν ἦτο ὄχι περὶ ὑπατείας, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς πολιτείας. Ὅταν ὁ Δομίτιος ὑπήγαινεν εἰς τὴν ἀγορὰν, ἐσκοτώθη ὁ προπορευόμενος δαδοῦχος του, ἐπληγώθησαν πολλοὶ ἄλλοι φίλοι του καὶ προσέτι καὶ ὁ Κάτων, καὶ ὅλοι ἐτρόμαξαν οὕτως, ὥστε ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Κράσσος ἀνηγορεύθησαν ὕπατοι (Πλούτ. Πομπ. 52.).

Μὲ παρομοίας βίας καὶ δωροδοκίας ἔβαλαν καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀρχὰς οἰκείους των· ἀπέβαλαν τὸν Κάτωνα, ὅς τις ἐζήτει τὴν πραιτωρίαν διὰ νὰ ἐνδυναμώσῃ μὲ τοῦτο τὴν ἀντίστασίν του. Ἀλλὰ μ' ὅλον ὅτι δὲν τὴν ἀπήλαυσε, δὲν ἐκουράσθη τὸ θαῤῥαλέον πνεῦμά του ν' ἀνταγωνίζεται κατ' ἐκείνων, οἵτινες κυριεύσαντες τὴν πολιτείαν ἐξωπλίζοντο μὲ ὅλα τὰ μέσα διὰ νὰ φυλάξωσι τὴν πρὸς ἀλλήλους κἂν ἰσοῤῥοπίαν.

Διότι ὁ δήμαρχος Τρεβώνιος ἐπρόβαλεν εὐθὺς νὰ δοθῇ εἰς μὲν τὸν Κράσσον ἐπαρχία ἡ Συρία, εἰς δὲ τὸν Πομπήϊον ἡ Ἱσπανία μὲ τὴν πληρεξουσιότητα νὰ στρατολογήσουν ἐκ τῆς Ῥώμης καὶ ἐκ τῶν συμμάχων ὅσα ἔκριναν ἀναγκαῖα στρατεύματα. Εἰς δὲ τὸν Καίσαρα νὰ μακρυνθῇ ἡ ἐξουσία τῶν ἐπαρχιῶν του ἀκόμη πέντε ἔτη. Ὁ Κάτων καὶ ὁ ζηλωτής του Φαβωρῖνος βοηθούμενοι ἀπὸ δύω δημάρχους ἐπρασπάθουν νὰ ματαιώσωσι τὰ προβλήματα ταῦτα· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἡμέραν ὁπότε ἔμελλαν νὰ ἀποψηφισθοῦν, ὁ Τρεβώνιος καὶ οἱ ὀπαδοί του περιεκύκλωσαν μὲ ἐνόπλους ὅλην τὴν ἀγορὰν οὕτως, ὥστε κἀνεὶς τῶν ἐναντίων δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ, καὶ ὅταν εἷς τῶν δημάρχων μετὰ τοῦ Κάτωνος ἀναβάντες τοὺς ὤμους τῶν ὀπισθινωτάτων

ἔλεγαν μεγαλοφώνως κάποιον τοῦ οὐρανοῦ σημεῖον διὰ νὰ σκορπίσωσι τὴν ἐκκλησίαν, ἐκρημνίσθησαν ἀπὸ τοὺς ῥαβδοφόρους τῶν ἄλλων δημάρχων, καὶ ἐσύρθησαν μακρὰν ὄχι χωρὶς φόνον καὶ αἱματοχυσίαν.

Τὰ προβήματα λοιπὸν ἐκυρώθησαν. Ὁ Πομπήϊος τὸ μὲν ἐπιμελητὴς ὢν ἀκόμη τῶν τροφῶν τῆς Ἰταλίας, τὸ δὲ διὰ τὴν ἀντίστασιν, ἥτις ἔγειρε κατὰ τῶν σπουδαρχιῶν του ἀπὸ τοὺς ἐναντίους, ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ κυβερνήσῃ τὴν ἐπαρχίαν του δι' ἐπιτρόπων κατὰ τρόπον πάντη ἀνήκουστον. Αὐτὸς δὲ ἔμεινεν εἰς τὴν Ῥώμην νὰ στερεωθῇ εἰς τὸ κέντρον τῆς πολιτείας, ἐνῷ οἱ σύμμαχοί του Κράσσος καὶ Καῖσαρ ἐπροσπάθουν νὰ αὐξήσουν τὰς δυνάμεις των διὰ τοῦ κατ' ἐχθρῶν ἐξωτερικῶν πολέμου. Ἀλλὰ κατὰ φυσικὸν τρόπον ἐπλησίαζε πάντοτε ἡ λύσις τοῦ τεραστίου δράματος· πάραυτα ἔμελλε νὰ φανῇ τίς ἐκ τῶν τριῶν ἔλαβεν ἐπιτηδειότερα μέσα νὰ λαφυραγωγήσῃ τὴν πολιτείαν.

Ὅτι δὲν ἦτο ὁ Κράσσος, ἐφάνη πάραυτα. Μὲ μεγάλας ἐλπίδας ἤρχισεν ὁ ἑξηκονταετὴς πρεσβύτης τὴν κατὰ τῶν Πάρθων ἐκστρατείαν του, διὰ τῆς ὁποίας ἤλπιζε νὰ ὑπερβῇ τὰς πράξεις τοῦ Πομπηΐου καὶ τοῦ Λουκούλλου καὶ νὰ αὐξήσῃ ἀκόμη περισσότερον τὸν τεράστιον πλοῦτόν του. Καὶ ὅμως αἱ εὐχαί του αὗται δὲν ἐπληρώθησαν. ἐπληρώθησαν δὲ αἱ κατάραι, τὰς ὁποίας ὁ δήμαρχος Ἀτήϊος, ἀφοῦ εἰς μάτην εἶχεν ἀντειπεῖν κατὰ τοῦ ἀδίκου καὶ αὐτογνώμονος καὶ ἀπὸ τὸν δῆμον μὴ ψηφισθέντος πολέμου τούτου, ἐξεφώνησε λαμπρῶς εἰς τὰς πύλας κατὰ τοῦ ἐκστρατεύοντος Κράσσου. Ἐλπίζων οὗτος ὅτι οἱ Πάρθοι ἦσαν δειλοὶ καθὼς οἱ Καππαδόκαι καὶ Ἀρμένιοι κτλ., οἵτινες δὲν ἐτόλμων νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὴν Ῥώμην, συνήντησε λαὸν ἀνδρεῖον καὶ θαῤῥαλέον, ἐναντίον τῶν ἱππέων τοῦ

ὁποίου θωρακισμένων ἐξαίρετα, καὶ τῆς ἰδιαιτέρας των πολεμικῆς δὲν ἴσχυσαν τίποτε οἱ Ῥωμαῖοι καὶ τὰ ὅπλα των. Ἡ χώρα των ἔτρεφεν ἐξαιρέτους ἵππους· ἐκ νεότητος ἐγυμνάζοντο εἰς τὴν ἱππαστικὴν καὶ τοξευτικὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἐσυγκρίνετο κἀνείς. Ὅταν ἐπλησίαζαν ἐχθρικαὶ τάξεις εἰς τὰς ἰδικάς των διὰ τὰς κτυπήσουν, ἔφευγαν καὶ ἐσκορπίζοντο πανταχόσε, ἀλλὰ φεύγοντες ἐτόξευαν μὲ ταχύτητα κατὰ τῶν ἐχθρῶν τὰ σχεδὸν ἄπταιστα βέλη των. Ἔπειτα ὑπέστρεφαν ἔξαφνα, περιεκύκλοναν τοὺς πολεμίους, ἠρέθιζαν, ἐσύγχυζαν, ἐκούραζαν αὐτοὺς κατὰ πάντα τρόπον ἕως οὗ τοὺς ἐνίκων ἐξ ὁλοκλήρου.

Ἐὰν ὁ ἀγὼν κατὰ λαοῦ τοιούτου ἦτο καθ' ἑαυτὸν δύσκολος καθ' ὑπερβολὴν, συνήργησε καὶ ὁ Κράσσος τὴν φθοράν του μὲ τὰ ἀνάρμοστα μέσα του. Ἐπέρασε τὸν Εὐφράτην καὶ ἐκυρίευσε πολλὰς τῆς Μεσοποταμίας πόλεις, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τὸν φόβον τῶν ἀπροπαρασκευάστων Πάρθων, καὶ νὰ ἐξαπλώσῃ μὲ ἐπιμονὴν τὸν πόλεμον, ἔδωκε καιρὸν εἰς τοὺς ἐχθροὺς νὰ συνάξουν τὰς δυνάμεις των, καὶ ὑπέστρεψε τὸν χειμῶνα εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Πλουτάρχου (Μ. Κράσ. 12.) δὲν ἐνησχολεῖτο ὡς στρατηγὸς, ἀλλ' ὡς πραγματευτὴς διέτριβε πολλὰς ἡμέρας εἰς τὸ νὰ ζυγίσῃ τοὺς πλουσίους θησαυροὺς τοῦ ναοῦ τῆς Ἱεραπόλεως. Ὅταν δὲ κατὰ τὸ ἐφεξῆς ἔτος ἡτοιμάζετο εἰς νέαν ἐκστρατείαν (53), ἐγελάσθη ἀπὸ τὸν προδότην φύλαρχον τῶν Ἀράβων Ἀριάμνην (Πλούτ. Μ. Κράσε 21.), ὅς τις φανερὰ μὲν ἐῤῥωμάϊζε, κρυφὰ δὲ ἦτο φίλος τῶν Πάρθων, καὶ ἀντὶ νὰ περάσῃ τὸν Εὐφράτην καὶ νὰ κτυπήσῃ τὴν Σελεύκειαν καὶ Κτησιφῶντα, ἐκαταπείσθη νὰ ὑπάγῃ εἰς τὰς πεδιάδας ἐναντίον τῆς μεγάλης τῶν Πάρθων δυνάμεως.

Ἐδῶ εἰς τὰ πέριξ τῆς πόλεως Καῤῥῶν περιεκυ-

κλώθη *) εὐθὺς τὸ ἐξαίρετον πεζικὸν τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ ἱππικὰς ἴλας, καὶ ἀδυνατισμένον ἀπὸ τὴν ζέστην καὶ τὸν κονιορτὸν ἔπαθε τρομερὰν καταστροφήν. Ὅταν ἔφθασεν ἡ νὺξ, ἐσώθη ὁ Κράσσος μὲ τὰ λείψανα τῶν στρατιωτῶν του εἰς τὰς Κάῤῥας, ὅθεν ἤθελε νὰ διαπεράσῃ τὴν Ἀρμενίαν. Ἀλλ' οἱ Πάρθοι ἔτρεξαν κατόπιν του καὶ τὸν ἔφθασαν. Τώρα εὑρέθη μὲ τὸ τάγμα του (ἄλλα τάγματά του ἔλαβαν ἄλλους δρόμους) εἰς θέσιν ὀρεινὴν καὶ χρήσιμον εἰς τὸ πεζικὸν τῶν Ῥωμαίων, καὶ οἱ Πάρθοι δὲν ἐτόλμησαν μὲν νὰ τὸν κτυπήσωσιν, εὐτύχησαν δὲ νὰ τὸν πιάσωσι μὲ προδοτικὸν τρόπον. Διότι ἔστειλαν εἰς αὐτὸν λαμπρὰν εἰρήνης συνθήκην, καὶ τὸν ἐζήτησαν νὰ συνομιλήσῃ στοματικῶς μετὰ τοῦ στρατηγοῦ των. Μ' ὅλον ὅτι δὲν τὸ ἐσυμβούλευεν ἡ φρόνησις νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τοιοῦτον ἐχθρὸν, μ' ὅλον τοῦτο ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν ὁ Κράσσος, τὸ μὲν ὅτι καὶ αὐτὸς ἦτο κουρασμένος ἀπὸ τοὺς κόπους καὶ φόβους, τὸ δὲ πλέον ὅτι ἠναγκάσθη ἀπὸ τοὺς δειλοὺς καὶ ἀπηλπισμένους στρατιώτας του. Ὑπήγαινε πεζὸς μ' ὀλίγους ἀκολούθους εἰς τοὺς Πάρθους. Ἵππον στολισμένον στείλαντες ἐκεῖνοι μὲ πρόφασιν τιμῆς τὸν ἀνεβίβασαν ἐπάνω, καὶ τὸν ἔφερναν σπουδαστικὰ, προδίδοντες οὕτω τοὺς κακούς των σκοπούς. Εἰς τὰς συνομιλίας των διηγέρθη λογομαχία σφοδρὰ, καὶ οἱ Πάρθοι ἐσκότωσαν τὸν Κράσσον (Πλούτ. Μάρκ. Κράσ. 31.). Μὲ χρυσὸν χωνευμένον, τὸν ὁποῖον ἔχυσαν εἰς τὸ στόμα του, ἀφοῦ τοῦ ἔκοψαν τὴν κεφαλὴν, κατεχλεύασαν τὴν ματαίαν πλεονεξίαν τῶν Ῥωμαίων, καὶ μὲ τὸν ὄλεθρον τριά-

---

*) Πολὺ ὠφέλησε τὸν Κράσσον στῖφος χιλίων Γάλλων ἱππέων, τοὺς ὁποίους τοῦ ἔφερεν ὁ υἱός του ἀπὸ τὸν Καίσαρα. Εἶχαν οὗτοι ἐπιτηδειότητα νὰ σχίζουν τὴν κοιλίαν τῶν ἵππων τῶν Πάρθων ἱππέων· τέχνη, τὴν ὁποίαν ἤξευραν καὶ οἱ παλαιοὶ Βαλίστιοι κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Μόνον ὁ ἀριθμός των ἦτο πολλὰ μικρός.

κοντα χιλιάδων στρατιωτῶν τοὺς ἐδίδαξαν ὅτι ἡ τῶν Ῥωμαίων δορικτητικὴ δύναμις εἰς τὴν Ἀνατολὴν θέλει εὑρεῖν ἐδῶ τὸ τέλος της.

---

53. Ὁλοτελὴς ὑποδούλωσις τῆς Γαλλίας. Αὔξησις τῆς ἀντιζηλίας μεταξὺ Πομπηΐου καὶ Καίσαρος.

(55 — 50 πρ. Χρ.)
(699 — 704 κτίσ. Ῥ.)

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ εἶχε φέρειν καὶ ὁ Καῖσαρ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν εἰς τὸ δυτικόν της σύνορον, δηλαδὴ εἰς τοὺς Γερμανικοὺς λαοὺς, ἀλλ᾽ εὐτυχέστερα καὶ δι᾽ ἑαυτὸν καὶ διὰ τοὺς σκοπούς του, ἐπειδὴ ἐπέτυχε νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν δορικτησίαν τῆς Γαλλίας μὲ χαλασμὸν ὅλων τῶν δοκιμίων, τὰ ὁποῖα ἔκαμαν οἱ ἐκεῖ λαοὶ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των. Τὸ πρῶτον δοκίμιον ἔγεινεν ἀπὸ τοὺς παραθαλασσίους τῆς σημερινῆς ἐν Γαλλίᾳ Βρετανίας, καὶ μ᾽ ὅλον ὅτι ὑπεστήριζαν οὗτοι τὸ ἐγχείρημά των καὶ μὲ θαλάσσιον δύναμιν, μ᾽ ὅλον τοῦτο ἐνικήθησαν γρήγορα. Δεύτερον δοκίμιον μεγαλήτερον ἔκαμαν διάφοροι Γαλλικοὶ καὶ Βελγικοὶ λαοί. Ὅταν ὁ Καῖσαρ κατὰ τὴν συνήθειάν του ἐπέρασεν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν διὰ νὰ παραχειμάσῃ, ἐπέπεσαν οὗτοι εἰς τὰς Ῥωμαϊκὰς λεγεῶνας, αἵτινες ἦσαν μεταξὺ αὐτῶν σκορπισμέναι. Ἀλλ᾽ ὁ Καῖσαρ μὲ τὴν ταχύτητα καὶ μὲ τὰ δυνατὰ μέσα του ἔπνιξε τὴν ἐπανάστασιν ταύτην εἰς τὰ σπάργανά της, καὶ ἐμπόδισε τὴν ἐξάπλωσίν της (55 κ. 54).

Ἀλλὰ τὸ μῖσος κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἔβραζε σφοδρὰ εἰς τὰς καρδίας τῶν Γάλλων, καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποφέρουν ἡσύχως τὴν ζημίαν τῆς ἐλευθερίας των. Ἐλπίζοντες, ὅτι ὁ Καῖσαρ καταγίνεται ὅλος εἰς τὰ πράγματα τῆς πολιτείας ἐν Ῥώμῃ, ὅτι ὁ χειμὼν ὅστις ἔφθειρε τοὺς δρόμους, καὶ ὅτι τὸ πολυαριθμότερον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἱππικόν των θέλει τοὺς ὠφελήτειν τὰ μέγιστα, ἐτόλμησαν τελευταῖον ὅλαι αἱ Γαλλικαὶ φυλαὶ στρατηγούμεναι ἀπὸ τὸν Βερκιγγετόριγα, ἔνδοξον Ἀρουέρνον, καὶ ἐπανέστησαν φοβερίζοντες νὰ χαλάσουν τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Ὁ Καῖσαρ, διατρίβων εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀποκομμένος ἀπὸ τὸν στρατόν του, ἔκρινεν ἐπίσης βαρὺ καὶ αὐτὸς νὰ ὑπάγῃ ἐκεῖ καὶ ἐκεῖνον νὰ φέρῃ εἰς ἑαυτόν. Ἀπεφάσισαν ὅμως τὸ πρῶτον καὶ τὸ ἐκατώρθωσε μὲ ταχύτητα καὶ δολιότητα.

Ὁ ἀγὼν ἦτο αἱματώδης καὶ πεισματώδης· ἡ τύχη συχνάκις ἀμφιρρεπής· ἀλλ᾽ ὁ Καῖσαρ ἐξετύλιξεν ἐδῶ ὅλον τὸ πλήρωμα τῆς μεγάλης του πολεμικῆς τέχνης καὶ τοῦ πάντοτε ἀκενώτου ἀπὸ ἐφευρέσεις πνεύματός του, καὶ ὁ στρατός του ἀκούραστον ἐπιμονὴν καὶ ἐπίθανον σχεδὸν ἀνδρίαν καὶ εἰς τὰς μάχας καὶ εἰς τὰς πολιορκίας. Ἐξαιρέτως δὲ ἀξιοθαύμαστος εἶναι ὁ περὶ τὴν πόλιν Ἀλησίαν ἀγὼν, ὅπου τελευταῖον ἐσυμπυκνώθη ὅλος ὁ πόλεμος, ἀλλὰ καὶ ὅλη ἡ ἡρωϊκὴ ἀνδρία τοῦ Ῥωμαίου στρατάρχου καὶ στρατεύματος. Ὁ Καῖσαρ περιέκλεισεν ἐδῶ μὲ ἑξήκοντα χιλιάδας στρατοῦ τὸν Βερκιγγετόριγα, ὅστις ἐκλείσθη εἰς τὴν πόλιν μὲ ὀγδοήκοντα χιλιάδας, καὶ τὸν ἔφραξε μὲ φραγμὸν ἕνδεκα χιλιάδων ποδῶν περιφερείας, καὶ ἐν ταὐτῷ περιεχαράκωσε καὶ τὸν ἑαυτόν του μὲ ἄλλον φραγμὸν μεγαλήτερον ἐναντίον στρατεύματος 257,000. ὅλον τὸ στρατολόγημα τῆς Γαλλίας, τὸ ὁποῖον ἔφθασεν ἐδῶ νὰ ἐλευθερώσῃ μὲν τοὺς πολιορκουμένους, νὰ ἐξαφανίσῃ δὲ τοὺς Ῥωμαίους. Ὁ Καῖσαρ ἐβαστάχθη κατὰ τῶν ταυτοχρόνων προσβο-

λῶν τῶν ἔξωθεν καὶ ἔνδοθεν τῆς πόλεως, καὶ ἐνίκησε τοὺς ἐχθροὺς ἐξ ὁλοκλήρου (51).

Αἱ πράξεις ταύτης τῆς ἐκστρατείας, τὰς ὁποίας ἑώρτασεν ἡ Ῥώμη κατὰ προσταγὴν τῆς συγκλήτου εἴκοσιν ἡμέρας, ἐφάνησαν, λέγει Ῥωμαῖος τις ἱστοριογράφος, ὅτι ἔγειναν ὄχι ἀπ' ἀνθρώπους, ἀλλ' ἀπὸ θεούς· καὶ ὁ Βερκιγγετόριξ ἀπελπισθεὶς ἐσυμβούλευσε τοὺς Γάλλους του ν' ἀκολουθήσωσι τὸ τῶν θεῶν θέλημα, καὶ ὑπετάχθη εἰς τὸν Καίσαρα (Καῖσ. Πολέμ. Γαλλ. Ζ'.). Αἱ ἁλύσεις, μὲ τὰς ὁποίας ἐπρόσταξεν ὁ Καῖσαρ καὶ ἐδέσμευσαν τοῦτον, ἐδέσμευσαν τρόπον τινα ὅλην τὴν Γαλλίαν. Εἰς ἑπτὰ ἐνιαυτῶν διάστημα, διὰ λόγους, τοὺς ὁποίους ὑπεδηλώσαμεν ἀνωτέρω (σελ. 152) ἐσυντρίφθη ἡ δύναμις ὅλης ταύτης τῆς μεγάλης χώρας δι' ὅλην τὴν μέλλουσαν διάρκειαν τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας.

Διὰ νὰ μὴ δυνηθοῦν νὰ διεγερθοῦν τοῦ λοιποῦ ἀπὸ ὁμοφύλους των ἢ γείτονας λαούς, εἶχε κάμειν ὁ Καῖσαρ μεταξὺ τούτων τῶν πολεμικῶν πράξεών του καὶ δύω θαυμαστὰς διὰ τὴν τόλμην καὶ τὸν νεωτερισμὸν ἐκστρατείας εἰς τὴν Βρετανίαν (Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ. 23), καὶ ἐπέκεινα τοῦ Ῥήνου. Εἰς τὴν νῆσον ἐκείνην, ἥτις ἐφαίνετο εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὅτι ἔκειτο ἐπέκεινα τοῦ κόσμου, ἔπλευσε δὶς (55 καὶ 54), καὶ τὴν δευτέραν φορὰν ἐπροχώρησεν ἐπέκεινα τοῦ Ταμέσου· ἀλλ' ἡ δύναμις τῶν λεγεώνων του εὕρηκεν ἀντίστασιν μεγάλην ἀπὸ τὸ ἱππικὸν τῶν Βρετανῶν· καὶ ἐπειδὴ οὔτε ἡ κατάστασις τῆς Γαλλίας οὔτε ἡ τῆς Ῥώμης τὸν ἐσυγχώρει νὰ ἐπιχειρήσῃ μακροχρόνιον ἔργον καὶ εἰς τὸ μέλλον ὠφελιμώτατον, ὑπέστρεψε πάλιν, καὶ δὲν ἀφῆκε τίποτε εἰς τὴν νῆσον, εἰμὴ φόβον καὶ σέβας πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν δύναμιν.

Κανένα ἄλλον σκοπὸν δὲν εἶχαν καὶ αἱ δύω ἐπέκεινα τοῦ Ῥήνου διαβάσεις του. Ἀφοῦ πρῶτον

ἔῤῥιψεν ὀπίσω τὸν Ἀριόβιστον, καὶ ἐξωλόθρευσεν ἐξ ἐφόδου ἀτίμως *) ἔπειτα τοὺς Τεγκτήρους καὶ Οὐσιπέτας, οἱ ὁποῖοι ἐζήτουν χώραν εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ συνεπληροῦντο 430,000 τὸν ἀριθμόν, ἀπεφάσισε νὰ διαβῇ τὸν Ῥῆνον. Διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐκατασκεύασε τεχνικήν τινα πολλὰ θαυμασθεῖσαν γέφυραν. Ἀφοῦ δὲ διέβη, ἐσύντριψε τὴν γέφυραν, ἐπειδὴ ἐνόμισεν ὅτι ἐτελείωσε τὸν σκοπόν του νὰ τρομάξῃ τὰ Γερμανικὰ ἔθνη. Οὐδὲ τὴν δευτέραν φορὰν ἐστάθη πολὺν καιρὸν εἰς τὴν Γερμανίαν, ἔθραυσεν ὅμως τώρα τὸ ἥμισυ τῆς γεφύρας, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν Γαλλικὴν ὄχθην φρουράν, διὰ νὰ ἐμπνέῃ, ὡς αὐτὸς εἶπε, φόβον εἰς τοὺς βαρβάρους. Τοῦ Καίσαρος τὰ πράγματα δὲν τὸν ἐσυγχώρουν νὰ δοκιμάσῃ ἂν ἐγίνετο ἡ τύχη του μεγαλητέρα παρὰ ἡ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας, ἡ ὁποία ἐκ μὲν δυσμῶν εὕρηκε τὸν ποταμὸν Ῥῆνον καὶ τὸ ἔθνος τῶν Γερμανῶν σύνορα **), ἐκ δὲ ἀνατολῶν τοὺς Πάρθους. Εἰς τὸν Καίσαρα ἔφθασεν ἡ ὥρα νὰ ἀγωνισθῇ ὄχι πλέον ὑπὲρ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ περὶ τῆς πολιτείας.

Ὁ θάνατος τοῦ Κράσσου ἀφαίρεσεν ἀπὸ τὴν ἕνωσιν τῶν τριῶν μίαν δύναμιν, ἥτις ἠδύνατο νὰ ἐξισάζῃ διαφορὰς καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὰς αἰτίας τῆς ἀνισοῤῥοπίας· ὁ δὲ θάνατος τῆς Ἰουλίας θυγατρὸς

*) Ὁ μὲν Καῖσαρ ἐπαρίστανε τὸ πρᾶγμα ὑπὲρ ἑαυτοῦ· ὁ δὲ Κάτων, ἐχθρὸς τοῦ Καίσαρος, τὸ ἐθεώρει κατ' ἄλλον τρόπον, καὶ εἶπεν εἰς τὴν σύγκλητον: Πρέπει νὰ παραδώσωμεν τὸν Καίσαρα εἰς τοὺς ἀδικηθέντας Γερμανούς, διὰ νὰ πληροφορηθῶσιν, ὅτι ἡ σύγκλητος δὲν εἶναι μέτοχος ταύτης τῆς ἀπιστίας.

**) Κυρίως ἐχώριζεν ὁ ποταμός. Διότι ἐκατοίκουν πολλαὶ Γερμανικαὶ φυλαὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ ἦσαν ὑπήκοοι τῆς Ῥώμης, ὄχι μόνον οἱ Τρεβίροι καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν Βελγῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἄνω Ῥῆνον οἱ Βεγγιώνες, Νεμέτοι καὶ Τριβόκκεροι. Ἴσως ἐκ τῶν τελευταίων ἦσαν οἱ Γερμανοὶ ἱππεῖς, τοὺς ὁποίους ἐμεταχειρίσθη ὁ Καῖσαρ ὠφελίμως εἰς τὸν τελευταῖον κατὰ τῶν Γάλλων πόλεμον, καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα κατὰ Πομπηίου πολέμους.

τοῦ Καίσαρος καὶ φιλτάτης συζύγου τοῦ Πομπηΐου ἐσήκωσαν ἐκ μέσου τὴν μεσίτριαν, ἥτις κατεπράϋνε τὴν ἐχθρικὴν ἀντιζηλίαν τῶν δύω ὑπολοίπων. Ὁ Πομπήϊος λοιπὸν καὶ ὁ Καῖσαρ ἤρχισαν νὰ ἀντιπαρατάσσωνται μὲ ἐχθρικοὺς σκοποὺς καὶ ὀλεθρίους. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Καῖσαρ ἐπροξένει πάντοτε περισσότερον ἐνθουσιασμὸν διὰ τοῦ πολεμικοῦ κλέους του, καὶ ἔκαμνε νὰ τὸν λατρεύῃ ὁ δῆμος, καὶ κατ' ὀλίγον ἐπλήθυνε τὴν πολεμικήν του δύναμιν εἰς δώδεκα λεγεῶνας, ἐφαίνετο ὁ Πομπήϊος ὅτι ἐπρόλαβε τὸν Καίσαρα ἀπὸ ἄλλον δρόμον, ἐνῷ ἡ πολιτεία διὰ τῆς μεγάλης εἰς τὴν ὁποίαν κατήντησε συγχύσεως ἠναγκάσθη νὰ ῥιφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας του.

Εἰς τὸ δεύτερον ἔτος μετὰ τὴν δευτέραν τοῦ Πομπηΐου ὑπατείαν **(53)**, πέντε μῆνας δὲν ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἐκλογὴ ὑπάτων διὰ τὰς μηχανοῤῥαφίας τῶν δημάρχων, οἵτινες ἰδιοποιήθησαν ὅλην τὴν δυναστείαν· καὶ μόνον μία παράνομος πρᾶξις, ἡ φυλάκωσις τοῦ σφοδροτάτου τῶν δημάρχων κατὰ προσταγὴν τῆς συγκλήτου, ὁ μὲ τὴν ὁμοίαν ποινὴν φοβερισμὸς παντὸς ταραχοποιοῦ, καὶ τελευταῖον ἡ ὑπόληψις τοῦ Πομπηΐου, ὅστις ἕως τώρα ἔλειπεν, ἐνήργησαν νὰ λάβῃ ἡ πολιτεία ὑπάτους διὰ τοὺς ἑπτὰ τελευταίους μῆνας. Ἀλλ' αἱ ἀνεμοζάλαι ἐσηκώθησαν ἐκ νέου εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπομένου ἔτους **(52)**. Καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἦτο πάλιν ἄναρχος ἡ πολιτεία. Ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ἀνομία ἐμεγαλύνοντο· αἱματοχυσία καὶ φόνος ἐμόλυνε πᾶσαν ἡμέραν. Ἐκ τῶν βιαίων τούτων πράξεων καμμία δὲν ἦτο τόσον ἐπικίνδυνος ὅσον ἡ φόνευσις τοῦ Κλωδίου. Τ. Ἄννιος Μίλων, προσωπικός του ἐχθρὸς, ἀνὴρ μὲ δύναμιν καὶ δεξιότητα, ὅστις εἰς ὅλας ταύτας τὰς κινήσεις ἦτο δραστηριώτατος, καὶ δὲν ἐφοβήθη ποτὲ τὴν βίαν, καὶ τώρα ἐζήτει τὴν ὑπατείαν, τὸν συνήντησεν εἰς τὰς Βοβίλλας, καὶ

ἐκ τῆς θερμότητος τῶν καρδιῶν των ἄναψε μεταξὺ τῶν ἐνόπλων ἀκολούθων των σφοδρὰ μάχη, καὶ ὁ Κλώδιος ἐφονεύθη ἀπὸ τοὺς ἐναντίους του. Ὁ φόνος ἔδωκεν εἰς τὰς ταραχὰς νέαν ζωήν. Ὁ λαὸς παροξυνθεὶς ὑπό τινων δημάρχων, οἵτινες ἔφεραν εἰς τὴν ἀγορὰν τὸν νεκρὸν διὰ νὰ προξενήσουν οἶκτον, τὸν ἔθεσεν εἰς τὸ βουλευτήριον καὶ τὸν ἔκαυσεν εἰς πυρὰν σπουδαστικὰ συσωρευθεῖσαν ἀπὸ τὰ τυχόντα καύσιμα σκεύη. Ὅλος ὁ οἶκος κατήντησεν εἰς φλόγας, καὶ ὄχι μόνον ἀλλ' ὅλη ὁ πόλις ἐκινδύνευε νὰ καῇ, καὶ ὁ νεκρὸς τοῦ Κλωδίου ἐφάνη ὅτι ἔγεινεν ὀλεθριώτερος παρ' ὅσον ὑπῆρξε τὸ ζωντανὸν πνεῦμά του (Δίων. Κάσσ. Μ', 49.).

Ὁ Μίλων, ὅστις μόλις ἔσωσε τὸν οἶκόν του ἀπὸ τὴν πυρκαϊὰν, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ δι' ὑποχωρήσεως ἠσφαλίσθη ἀπὸ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ δήμου, ἐκβῆκε πάλιν εἰς τὸ φανερὸν, καὶ ἤρχισε νὰ ζητῇ πάλιν τὴν ὑπατείαν μὲ βίαν καὶ δωροδοκίαν. Μάχαι καὶ φόνοι ἐγίνοντο πάλιν ἀλλεπάλληλοι. Ἡ πολιτεία ἐφαίνετο ὅτι ἐπλησίαζεν εἰς τὸν θάνατον, καὶ μόνον μία ἐλπὶς σωτηρίας τῆς ἔμενε, δηλαδὴ νὰ δώσῃ ὅλην τὴν ἐξουσίαν εἰς ἕνα. Οἱ θερμότεροι ζηλωταὶ τῆς δημοκρατικῆς κυβερνήσεως τὸ ᾐσθάνθησαν, καὶ ὁ Βίβουλος βοηθούμενος ἀπὸ τὸν Κάτωνα ἐπρόβαλε νὰ δοθῇ εἰς τὸν Πομπήϊον νόμιμός τις ἐξουσία, καὶ ἐπειδὴ τὸ ὄνομα τῆς δικτατωρίας ἀνεμίμνησκε τὴν ἀπανθρωπίαν τοῦ Σύλλα, νὰ ἐκλεχθῇ οὗτος μόνος ὕπατος, ἐπειδὴ πᾶσα ἐξουσία εἶναι καλητέρα παρὰ τὴν ἀνομίαν, καὶ ὁ Πομπήϊος θέλει κάμειν μετρίαν χρῆσιν τῆς ἀμέτρου ἐξουσίας, καὶ ἐπειδὴ ἤλπιζαν, ὅτι τοιοῦτον δῶρον ὑπὸ τῆς συγκλήτου προσφερόμενον θέλει τὸν δέσειν σταθερώτερα μὲ τὴν σύγκλητον.

Ἡ γνώμη αὕτη ἐνεκρίθη ἀπ' ὅλους· ὁ Πομπήϊος ἀνηγορεύθη μόνος ὕπατος, καὶ ἔκαμεν ὅσα

ἠλπίζοντο ἀπ᾽ αὐτόν. Μὲ χεῖρα ἰσχυρὰν ἐχαλίνωσε τὴν ἀγρίαν ἐπανάστασιν, ἀποκατέστησε πάλιν τὴν τιμὴν καὶ τὴν αὐστηρότητα τῶν δημοσίων δικαστηρίων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐσύρθησαν τώρα πολλοὶ νὰ ἐξετασθῶσιν, ἤγουν οἱ κατηγορούμενοι ὅτι ἐζήτουν ἀρχὰς μὲ παράνομον καὶ βίαιον τρόπον, καὶ οἱ κοινωνοὶ τοῦ φόνου τοῦ Κλωδίου, καὶ αἴτιοι τῆς ἐντεῦθεν γενομένης μεγάλης πυρκαϊᾶς. Πολλοὶ ἔνδοξοι ἄνδρες ἐκαταδικάσθησαν, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλος ὁ Μίλων, τὸν ὁποῖον προσωπικῶς ἠχθρεύετο *) ὁ Πομπήϊος, μ᾽ ὅλον ὅτι τὸν ἐπροστάτευσεν ὁ Κικέρων. Ἔπειτα ἀνενέωσεν ὁ Πομπήϊος τὸν νόμον, Κανεὶς ἀπῶν νὰ μὴ λαμβάνῃ ἀρχήν τινα, καὶ κανεὶς ὑπατικὸς ἢ πραιτωρικὸς νὰ μὴ λαμβάνῃ ἐπαρχίαν πρὶν παρέλθουν πέντε ἔτη μετὰ τὰς ἀρχάς των. Ἡ ὑπατικὴ ἐκλογὴ διὰ τὸ ἐφεξῆς ἔτος ἔγεινεν ἡσύχως καὶ νομίμως, καὶ ἐὰν δὲν ἐκλέχθη ὁ Κάτων, δὲν τὸν ἐμπόδισαν τόσον ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Καῖσαρ, ὅσον αὐτὸς οὗτος μὲ τὸν ἀνάρμοστον τρόπον του. Τοιουτοτρόπως κατεπραΰνθη ἡ ἀνεμοζάλη, ἥτις ἐκλόνισε τὴν δημοκρατίαν, καὶ τὴν ἐφοβέρισε νὰ τὴν κρημνίσῃ πρόῤῥιζον.

Ἀλλ᾽ ἡ ἡσυχία αὕτη ἦτο προσωρινὴ, διότι ἐφοβέριζε τρομερώτερος καὶ ὀλεθριώτερος τυφὼν, ἐὰν ἐπλησίαζεν εἰς τὸν ὁρίζοντα τῆς Ῥώμης ὁ Καῖσαρ, ἐπειδὴ ἐλάμβανε τέλος τώρα ὁ καιρὸς τῆς ἐξουσίας του, καὶ ἡ Γαλλία καθησύχασε. Δύσκολον ἦτο νὰ ἐλπίσῃ τις, ὅτι πάλιν ἔμελλε νὰ ἀντικατασταθῇ ἡσυχαστικὴ ἰσοῤῥοπία μεταξὺ τῶν δύω δυνάμεων, καὶ δυσκολώτερον νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ εἷς θέλει ὑποταχθῆν εἰρηνικῶς εἰς τὸν ἄλλον, καὶ οὕ-

*) Ἐκ προσωπικῶν σχέσεων διέσωσε τοὐλάχιστον τὸν πενθερόν του Μέτελλον Σκιπίωνα· διότι εἶχε λάβειν τρίτην γυναῖκα. Καὶ τὰ δύω ἔγειναν εἰς αὐτὸν πολὺ ὕποπτα.

τω θέλει χαρίσειν εἰς τὴν πατρίδα διαρκῆ προστασίαν ἰσχυροῦ δυνάστου.

Ὅτι ὁ Πομπήϊος δὲν ἦτο πρόθυμος νὰ λάβῃ τὰ δευτερεῖα, τὸ ἔδειξε καθαρῶς μὲ πολλὰ κινήματά του. Εἶχεν ἐκλέξειν διὰ τῆς δοθείσης εἰς αὐτὸν ἀδείας ἕνα συνύπατον κατὰ τοὺς δύω τελευταίους μῆνας τῆς ὑπατείας του περισσότερον ἐκ φόβου μήπως ἡ τοῦ Καίσαρος φατρία τοῦ τὸν ἐπιφορτίσῃ παρὰ διὰ νὰ δείξῃ τὴν εἰς τὴν δύναμίν του μετριοπάθειαν. Πρὸς τὸ τέλος τῆς ὑπατείας του ἀνέλαβε παρὰ τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ νόμον τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἱσπανίας δι᾽ ἄλλα πέντε ἔτη μαζὴ καὶ τὴν ὑπόσχεσιν νὰ σηκόνῃ ἐτησίως ἀπὸ τὸ κοινὸν ταμιεῖον χίλια τάλαντα πρὸς συντήρησιν τῆς πολεμικῆς του δυνάμεως (Πλούτ. Πομπ. 55.). Προσέτι μὲ πρόφασιν, ὅτι ἡ ἀπὸ τοὺς Πάρθους στενοχωρουμένη Συρία χρειάζεται ἐνδυνάμωσιν ἐκύρωσε μὲ γνώμην τῆς συγκλήτου προσταγὴν νὰ δώσωσιν αὐτὸς καὶ ὁ Καῖσαρ καθεὶς μίαν λεγεῶνα. Καὶ ἐπειδὴ ἀρχήτερα εἶχε δώσειν εἰς τὸν Καίσαρα μίαν ἀπὸ τὰς λεγεῶνάς του, τὴν ἐζήτει τώρα ὀπίσω. Ὁ Καῖσαρ λοιπὸν ἔχασε δύω λεγεῶνας· καὶ αἱ δύω δὲ ἔμειναν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Μὲ ταῦτα τὰ μέσα ἐπίστευεν ὅτι ἠσφαλίσθη ἐντελῶς κατὰ τῶν σκοπῶν τοῦ Καίσαρος, καὶ ἐπειδὴ περιέπεσεν εἰς ἀῤῥωστίαν τινὰ, καὶ ὅταν ἀνέλαβε τὴν ὑγιείαν του ἐπανηγύρισεν ὅλη ἡ Ἰταλία τὴν ἀνάῤῥωσίν του μὲ θυσίας καὶ μὲ ὅλα τὰ σημεῖα ἀνεκφράστου χαρᾶς, ἐνόμισεν ἐμπιστευόμενος εἰς τοιαύτην τῶν λαῶν ἀγάπην τόσον εὔκολον πρᾶγμα τὸν ἀφανισμόν του, ὥστε ἐρωτηθεὶς ὑπό τινος, ποίας δυνάμεις ἔχει, ἂν συμβῇ πόλεμος, ἀπεκρίθη, ὅτι ἐὰν μόνον τὸν πόδα του κτυπήσῃ κατὰ γῆς, θέλει βλαστήσειν ἡ Ἰταλία ἀπειράριθμα στρατεύματα (Πλούτ. Πομπ. 57).

Ἀλλ᾽ ὁ Καῖσαρ πληροφορημένος ὅτι ἦτο δυσκολώτερον νὰ τὸν καταβιβάσῃ ἀπὸ τὸν πρῶτον βαθμὸν

εἰς τὸν δεύτερον παρὰ ἀπὸ τὸν δεύτερον εἰς τὸν κατώτατον, εἶχεν ὁπλισθῆν ἰσχυρῶς καὶ ἐνεργητικῶς ἐναντίον τῆς φαινομένης ταύτης δυνάμεως. Μὲ τὴν νεαρὰν λαμπρότητα τῶν παραδόξων ἀνδραγαθημάτων του, ἔμπροσθεν τῆς ὁποίας ἐσκωριάσθη σχεδὸν ἡ παλαιὰ δόξα τοῦ Πομπηΐου, καὶ μὲ ἀπίστευτον σχεδὸν ἐλευθεριότητα εἶχεν ἑλκύσειν εἰς ἑαυτὸν ὅλα σχεδὸν τὰ πλήθη τῆς Ῥώμης, καὶ ᾠκειώθη πολλοὺς συγκλητικοὺς ἐνῷ δὲν ἐντρέπετο νὰ δωροδοκῇ καὶ τοὺς οἰκειοτάτους δούλους ἀνδρῶν πολλῶν καὶ ἐνδόξων. Τὸ κυριώτερον ἔργον του ἦτο τώρα νὰ μὴ ἀφαιρεθῇ τὰ ὅπλα, διὰ νὰ μὴ καταπαλαισθῇ ἀπὸ τὸ φανερὸν μῖσος τῶν ἀντιπάλων. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἐπλησίαζε τὸ τέλος τῶν δέκα ἐτῶν, ἐζήτησεν ἢ νὰ τοῦ μακρυνθῇ ὁ καιρὸς τῆς εἰς Γαλλίαν κυβερνήσεως, ἢ δευτέραν ὑπατείαν. Διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἡ φατρία του, καὶ μάλιστα οἱ φίλοι του δήμαρχοι ἠθέλησαν νὰ τὸν κάμουν συνύπατον τοῦ Πομπηΐου, ὅταν οὗτος ὑπάτευε μόνος· ἀλλ' ἐπρόκρινε κάλλιον νὰ τοῦ συγχωρηθῇ νὰ ζητήσῃ τὴν ὑπατείαν καὶ ἐνῷ ἔλειπεν, ὥστε, ἐὰν χωρισθῇ ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν του, ἔχων τὴν ὕπατον ἀρχὴν νὰ εἶναι ἱκανὸς κατὰ τοῦ Πομπηΐου. Ὁ Πομπήϊος δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐκκλίνῃ τὴν ἐξαίρεσιν ταύτην τοῦ νόμου του, καὶ ὁ Κάτων δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ τὸ πρᾶγμα (Πρβ. Ἀππιαν. Ῥωμ. ἐμφ. Β΄. 25.).

Τὸ ἐφεξῆς ἔτος (51) ὁ νέος ὕπατος Μ. Μάρκελλος, διάδοχος καὶ φίλος τοῦ Πομπηΐου καὶ ὑπέρμαχος τῆς συγκλήτου, ἔκαμεν ἰσχυρὰν προσβολὴν κατὰ τοῦ Καίσαρος. Ἐζήτησε νὰ δοθῇ εἰς ἐκεῖνον διάδοχος πρὸ τῆς παρελεύσεως τοῦ νομίμου χρόνου, νὰ λύσῃ τὸν στρατόν του, καὶ νὰ μὴ προβληθῇ ὕπατος ἐνόσῳ λείπει. Ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ κυρώσῃ τὰ προβλήματά του. Μὲ τὴν συνήθη του ὑπουλότητα ἠναντιώθη ὁ Πομπήϊος λέγων, ὅτι εἶναι ἄδι-

κον διὰ μικρὸν διάστημα χρόνου νὰ καταισχύνουν τοιοῦτον ἔνδοξον ἄνδρα (Ἀππιαν. Ῥ. ἐμφ. Β΄., 26.), ἀλλ' ἐνήργησε νὰ γείνῃ δόγμα τῆς συγκλήτου: Νὰ ἐξετάσουν τὰ περὶ τῶν ὑπατικῶν ἐπαρχιῶν οἱ ὕπατοι τοῦ ἐφεξῆς ἔτους (50) Γ. Μάρκελλος καὶ Αἰμίλιος Παῦλος, οἵτινες ἦσαν μεγάλοι ἐχθροὶ τοῦ Καίσαρος, κατὰ τὴν πρώτην Μαρτίου *).

Ὅσον ἐπλησίαζε πλέον ἡ ὥρα ὁπότε ἔμελλαν νὰ διακριθῶσιν αἱ σχέσεις, μὲ τόσον περισσότερον ζῆλον ἠγωνίζετο ὁ Καῖσαρ νὰ ματαιώσῃ τοὺς σκοποὺς τῶν ἀντιπάλων του. Χωρὶς συνεργείας του ἐδυναμώθη ἱκανῶς μὲ τὴν μεγάλην δυσαρέστησιν, τὴν ὁποίαν εἶχαν προξενήσειν τὰ αὐστηρὰ δικαστήρια τοῦ Πομπηΐου· διότι ὄχι μόνον ἦσαν παρωργισμένοι κατ' αὐτοῦ οἱ καταδικασθέντες, ἀλλὰ καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν διαφθειρομένων μὲ ἀργύρια, οἵτινες ἔχασαν τὰ κέρδη των. Προσέτι ἐπέτυχεν ὁ Καῖσαρ παρ' ἐλπίδα νὰ οἰκειωθῇ μὲ μεγάλα ἀργυρικὰ χαρίσματα τὸν ἕνα ὕπατον Αἰμίλιον Παῦλον, καὶ τὸν δήμαρχον Κουρίωνα, τοῦ ὁποίου ἐπλήρωσε τὰ ἀναρίθμητα χρέη, καὶ οὕτως ὄχι μόνον νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοὺς ἐναντίους δύω δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀποκτήσῃ δραστηριώτατον ὄργανον τῶν σκοπῶν του τὸν Κουρίωνα, ὅστις ἦτο τολμηρὸς εἰς τὰς πράξεις, ἰσχυρὸς εἰς τὸ λέγειν, καὶ ἀγαπητὸς εἰς τὸν δῆμον (Πλούτ. Ἰ. Καῖσ. 29.).

Ὅταν λοιπὸν ὁ ὕπατος Κλαύδιος Μάρκελλος ἐπρόβαλεν εἰς τὴν σύγκλητον νὰ δοθῇ διάδοχος εἰς τὸν Καίσαρα, ἐπαρουσιάσθη ὁ Κουρίων, ἐπαίνεσε τὸ πρόβλημα, καὶ ἐπρόσθεσεν ὅτι πρέπει νὰ γείνῃ τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὸν Πομπήϊον. Διότι, διὰ νὰ δοθῇ

---

*) Ἀφοῦ ὁ Πομπήϊος ὡμίλησε τόσον ἀκριβῶς, τὸν ἠρώτησεν εἷς εἰς τὴν σύγκλητον: Ἀλλ' ἐὰν ὁ Καῖσαρ ἤθελε νὰ εἶναι καὶ ὕπατος καὶ νὰ κρατήσῃ καὶ τὸν στρατόν του ἐν ταὐτῷ; Πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπεκρίθη ἐκεῖνος: Ἀλλ' ἐὰν ὁ υἱός μου σηκώσῃ τὴν ῥάβδον διὰ νὰ μὲ κτυπήσῃ;

εἰς τὴν δημοκρατίαν ἀσφάλεια καὶ εἰρήνη, πρέπει καὶ οἱ δύω νὰ παραιτήσουν τὴν ἐξουσίαν των, καὶ νὰ διαλύσουν τὰ στρατεύματάτων. Τὸ πρόβλημα τοῦτο ὄχι μόνον ἔλαβε τὰς πλειοτέρας ψήφους τῆς συγκλήτου, ἀλλὰ καὶ ὁ δῆμος ἐκρότησε τὸν Κουρίωνα μὲ χαρὰν ὡς ἄνδρα, ὅστις ἐτόλμησε νὰ μὴ φοβηθῇ τὸν θυμὸν τοῦ δυναστικοῦ Πομπηΐου (Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ. 30). Ἀλλ' ὁ Κουρίων εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον δὲν ἔλαβε νόμιμον κῦρος, δὲν εἶχεν ἄλλον σκοπὸν εἰμὴ νὰ δώσῃ εἰς τὸν Καίσαρα ἀφορμὴν νὰ κρατήσῃ τὴν δύναμίν του, ἐπειδὴ προέβλεπε πολλὰ καλὰ, ὅτι οὔτε ὁ Πομπήϊος οὔτε πολλοὶ συνήγοροίτου καὶ κατήγοροι τοῦ Καίσαρος ἄφιναν τὸ πρᾶγμα νὰ καταντήσῃ εἰς τοῦτο τὸ τέλος.

Πρὸ πάντων δὲ εἰς τὰ πολλὰ περὶ τούτου ἐπαναληφθέντα συμβούλια ἠναντιώθη εἰς τοῦτο μὲ ζῆλον θερμότατον ὁ ὕπατος Μάρκελλος. Μίαν ἡμέραν ἐπήδησε μὲ ὀργὴν εἰς τὴν σύγκλητον καὶ εἶπεν: Ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ φροντίζῃ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πολιτείας μὲ κοινὴν γνώμην ὅλων τῶν βουλευτῶν, θέλει τὸ κάμειν μόνον μὲ δύναμιν τῆς ὑπατείας του· καὶ ἔτρεξε πρὸς τὸν Πομπήϊον, καὶ τοῦ ἔδωκε τὸ ξίφος νὰ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῆς πατρίδος κατὰ τοῦ Καίσαρος (Ἀππιαν. Ἐμ. Β'. 31.)· ἔργον, τὸ ὁποῖον δὲν ἔφερε κἀνὲν ἐπωφελὲς ἀποτέλεσμα, ἀνεκάλυψε δὲ εἰς τὸν Καίσαρα τὴν ἐμπάθειαν τῶν ἀντιπάλων του. Πρὸς δὲ τὸν Καίσαρα εἶχεν ὑπάγειν εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ σπουδαστικὰ ὁ Κουρίων (Δ. Κάσ. Μ', 66. ΜΑ', 1.), τοῦ ὁποίου ἐτελείωσεν ὁ καιρὸς τῆς ἀρχῆς, καὶ ὑπέστρεψε πάλιν δρομαῖος μὲ γράμματα τοῦ Καίσαρος, ὅπου ἐφανέρονεν, ὅτι ἦτο ἕτοιμος νὰ παραιτήσῃ τὴν ἐξουσίαν του καὶ νὰ διαλύσῃ τὸν στρατόν του, ἐὰν κάμῃ τὰ αὐτὰ καὶ ὁ Πομπήϊος (Πρβ. Πλούτ. Πομ. 58. 59.).

Ἀλλ' οἱ νέοι ὕπατοι τοῦ 48 ἔτους Λ. Κορνήλιος Λέντλος καὶ Γ. Κλαύδιος Μάρκελλος πρῶτον μὲν δὲν ἐσυγχώρουν νὰ ἀναγνωσθῶσι δημοσίως ταῦτα τὰ γράμματα, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἀνάγνωσίν των, δὲν ἠθέλησαν νὰ συμβουλευθῶσι περὶ τούτου, ἀλλὰ μὲ ὀργὴν σφοδροτάτην ἔκαμαν διὰ γνώμης τοῦ Σκιπίωνος τὴν αὐστηρὰν κατὰ τοῦ Καίσαρος ἀπόφασιν: Ἐὰν εἰς διάστημα διωρισμένων τινῶν ἡμερῶν δὲν παραιτήσῃ καὶ ἐξουσίαν καὶ στρατὸν νὰ νομίζεται ἐχθρὸς τῆς πατρίδος (Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ. 30.). Εἰς μάτην ἀντεῖπαν οἱ δύω τοῦ Καίσαρος φίλοι Μ. Ἀντώνιος καὶ Λ. Κάσσιος Λογγῖνος οἱ δήμαρχοι· διὰ τοῦ συνειθισμένου τύπου: νὰ φροντίσουν οἱ ἄρχοντες τῆς πολιτείας διὰ νὰ μὴ συμβῇ βλάβη εἰς τὴν δημοκρατίαν, ἐξηγήθη, ὅτι κινδυνεύει ἡ πατρίς· εἰς τὸν Πομπήϊον παρεδόθη διὰ συγκλητικοῦ δόγματος πολεμικὴ δύναμις καὶ ὁ δημόσιος θησαυρὸς, καὶ ἐπροστάχθησαν παντοδαπαὶ προπαρασκευαὶ διὰ νὰ ἀρχίσουν τὸν ἔνοπλον ἀγῶνα. Οἱ δήμαρχοι φοβούμενοι ὄχι ἀλόγως καταδρομὴν, ἀνεχώρησαν μετὰ τοῦ Κουρίωνος κρυφίως ἀπὸ τὴν πόλιν, καὶ ἔσπευσαν εἰς τὸν Καίσαρα, διὰ νὰ τὸν παρακινήσουν εἰς ὑπεράσπισιν τῆς καταπατηθείσης δημαρχικῆς ἐξουσίας, μὲ τὸ ὁποῖον ἐφαίνοντο ὅτι τοῦ ἔδιδαν δικαίαν ἀφορμὴν νὰ πιάσῃ τὰ ὅπλα.

Ὁ Κικέρων, ὅς τις ὑπέστρεψεν ἐκ τῆς ἐπαρχίας του Κιλικίας μετὰ διετῆ ἀπουσίαν, μόνος σχεδὸν εἰς ταύτην τὴν τρικυμίαν τῶν παθῶν ὕψωσε τὴν φωνὴν τῆς εἰρήνης καὶ μεσιτείας. Ὁ ὀρθὸς καὶ ἀπαθὴς νοῦς του ἔβλεπε καθαρὰ, ὅτι ὁ ἀγὼν δὲν γίνεται ὑπὲρ τῆς πολιτείας, ἥτις γενικῶς ὀλίγους προστάτας ἔχει, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δυναστείας δύω ἀνδρῶν, καὶ ὅτι ἡ νίκη θέλει φέρειν καὶ θέλει στερεώσειν ἕνα αὐθέντην· ἔβλεπεν ὅτι τώρα εἶναι πολλὰ ἀργὰ νὰ θέλουν νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὸν Καίσαρα, ἀφοῦ τὸν ἐδυνάμωσαν τόσον· ἔβλεπεν

ὅτι ὁ ἐχθρὸς οὗτος ἦτο τολμηρὸς, ὅτι ἐσύναξε μεγάλην πολεμικὴν δύναμιν, καὶ ἔχει εἰς τὴν Ῥώμην καὶ εἰς ὅλην τὴν Ἰταλίαν πολλοὺς φίλους, καὶ ὅτι θέλει εὑρεῖν βοηθοὺς ὅλους τοὺς διεφθαρμένους καὶ καταχρεωμένους νεανίσκους, οἵ τινες ἔβλεπαν τὴν σωτηρίαν των μόνον εἰς ἕνα ἐμφύλιον πόλεμον. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ὅλα τὰ δοκίμιά του ἦσαν μάταια καὶ ὁ ἔνοπλος ἀγὼν ἀνοπόφευκτος, ἦτο ἀνάγκη νὰ λάβῃ καὶ αὐτὸς τὴν φατρίαν του. „Γινώσκω ὃν φύγω, μὴ γινώσκων πρὸς ὃν φύγω,“ ἔλεγεν ἀμηχανῶν (Πλούτ. Ἀποφ. Κικ. 14.). Τέλος δὲ ἡνώθη μὲ ἀπελπισίαν μετὰ τοῦ Πομπηΐου, ὅς τις ἐφαίνετο ὅτι ἐμάχετο ὑπὲρ τῆς πολιτείας καὶ τῆς συγκλήτου καὶ ἔδειχνεν, ἂν νικήσῃ, ἐλπίδας μεγαλητέρας ἡμερότητος παρὰ τὸν Καίσαρα, ὅς τις ἦτο κατὰ μὲν τῶν εὐγενῶν αἱμοδιψὴς ὡς ὁ Κίννας, κατὰ δὲ τῶν πλουσίων φιλάρπαξ ὡς ὁ Σύλλας *), καὶ τοῦ ὁποίου ὁ μὲ πολλοὺς βαρβάρους ἀναμιχθεὶς καὶ διὰ πεισματώδους πολέμου κατὰ τῶν βαρβάρων σκληρυνθεὶς στρατὸς ἐφοβέριζε νέας βίας καὶ ἀπανθρωπίας.

54. Ὁ ἐμφύλιος μεταξὺ Καίσαρος καὶ Πομπηΐου πόλεμος.

(49 · 48 πρ. Χρ.)
(705 · 706 κτ. Ῥ.)

Ἰδὼν ὁ Καῖσαρ, ὅτι ὁ πόλεμος ἐκρίθη ἄφευκτος ἀπὸ τὸν Πομπήϊον καὶ ἀπὸ τὴν σύγκλητον, μ᾽ ὅλον ὅτι τὸ μέγιστον μέρος τοῦ στρατοῦ του ἦτο ἀκόμη εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ αὐτὸς εἶχε τότε μόνον μίαν λεγεῶνα εἰς τὴν Ῥάβενναν, ἀπεφάσισε μ᾽ ὅλον τοῦτο νὰ προφθάσῃ τοὺς ἔτι ἀνετοίμους ἐχθρούς του, καὶ νὰ τοὺς ἐξαφνίσῃ μὲ τὴν ταχύτητα. Συνεκάλεσε ταύτην τὴν λεγεῶνα, μι-

*) Οὕτως ὁμιλεῖ περὶ αὐτοῦ αὐτὸς ὁ Κικέρων.

κρόν τι στράτευμα, μὲ τὸ ὁποῖον, λέγει ὁ Λίβιος,
ἐπολέμησεν ὅλην τὴν οἰκουμένην, τοὺς ἐδιηγήθη τὰς
ἀδικίας, τὰς ὁποίας ἔπαθεν ἀνέκαθεν ἀπὸ τοὺς ἐχ-
θρούς του, καὶ ἐκατηγόρησε τὴν παράνομον βίαν,
ἥτις ἔγεινεν ἐναντίον τῶν νομίμων δημάρχων.
Ἐσυμπέρανε δὲ τὸν λόγον του παρακινῶν τοὺς πο-
λεμιστὰς νὰ ὑπερασπισθοῦν τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀξί-
αν στρατηγοῦ, μὲ τὸν ὁποῖον ἐκατώρθωσαν λαμ-
προτάτας νίκας εἰς διάστημα ἐτῶν ἐννέα. Ὅλοι
ἐφώναξαν ὅτι εἶναι πρόθυμοι νὰ ἐκδικήσουν τὰς
κατ᾽ αὐτοῦ καὶ τῶν δημάρχων ἀτιμίας. Προδιαθέ-
σας δὲ οὕτω τοὺς στρατιώτας του, ἔφθασε μὲ αὐ-
τοὺς εἰς τὸν Ῥουβίκωνα, μικρὸν ποταμὸν χωρί-
ζοντα τὴν ἐπαρχίαν του ἀπὸ τὴν κυρίως Ἰταλίαν·
ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἔμελλε νὰ γείνῃ μὲ
τὴν διάβασιν τοῦ ποταμίσκου τούτου. Σταθεὶς εἰς
τὴν ὄχθην του, ἐφάνη ὅτι ἡ ψυχή του ἴδεν ὅλον τὸ
ἄδηλον καὶ φρικτὸν μέλλον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπεφάσισε
νὰ ῥήξῃ καὶ τὸν ἑαυτόν του καὶ τὴν πατρίδα του, καὶ
ἔπεσεν εἰς συλλογισμούς. Ἀλλὰ διαμιᾶς ἐλθὼν εἰς
ἑαυτὸν ἔκραξεν ἑλληνιστὶ (Πλούτ. Ἰ. Καῖσ. 32.):
„Ἀς ῥιφθῇ ὁ κύβος“, καὶ διέβη πέραν. Ἐντὸς ὀλί-
γου ἐξουσίασεν ὅλους τοὺς τόπους, οἵτινες τοῦ ἠσφά-
λιζαν τὴν Τυῤῥηνίαν, Ὀμβρικὴν καὶ τὸ Πίκενον.

Ἐνῷ ὁ Καῖσαρ ἔκαμνε τοιαύτας προόδους, ὁ
Πομπήϊος δὲν ἔπραξε τίποτε διὰ νὰ ἀντιτάξῃ εἰς
αὐτὸν ἰσχυράν τινα ἀντίστασιν, ἀλλ᾽ ἀνεχώρησε
μετὰ τῆς συγκλήτου μὲ αἰσχίστην ταχύτητα
ἀπὸ τὴν Ῥώμην, ὥστε οἱ ὕπατοι ἀφῆκαν ὀπίσω
καὶ τὸ γεμάτον θησαυροφυλάκιον. Εἰς τὴν Καπύην
ἀνέπαυσεν ὁ Πομπήϊος τὴν ταραχὴν τῆς καρδίας
του. Φυγὼν δὲ οὕτως ἔχασε τὸ βάρος, τὸ ὁποῖον
τοῦ ἔδιδεν ἡ Ῥώμη, καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ νὰ
στρατολογῇ, ἐπειδὴ δὲν εἶχε κἀμμίαν ἄλλην δύνα-
μιν, εἰμὴ τὰς δύω λεγεῶνας, τὰς ὁποίας ἐπῆρεν

τὸν στρατηγὸν (τὸν Πομπήϊον) χωρὶς στρατεύματος.

Ἀπὸ Βρεντεσίου ὑπῆγεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου μ᾽ ὅλην τὴν διακήρυξιν τοῦ Πομπηΐου καὶ τῶν συγκλητικῶν: „Ὅς τις δὲν συναναχωρήσῃ, εἶναι ἐχθρός των“, εὕρηκε πλῆθος συγκλητικῶν μεινάντων ὀπίσω. Συνεκάλεσε τὴν σκιὰν ταύτην τῆς συγκλήτου καὶ τὸν δῆμον, καὶ ἐπροσπάθησε νὰ τοὺς καθησυχάσῃ μὲ ἀπόδειξιν τῆς ἡμερότητός του, τὴν ὁποίαν τῳόντι εἶχε δείξειν πανταχοῦ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου τούτου *). Ἠθέλησε δὲ νὰ στείλῃ ἡ σύγκλητος καὶ ἄλλην πρὸς τὸν Πομπήϊον εἰρήνης πρεσβείαν, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἐστάλθη. Ἔπειτα ἔσπευσε νὰ λάβῃ εἰς χεῖρας του τὸν καταλειφθέντα δημόσιον θησαυρὸν, τὸν ὁποῖον ἐπροσπάθησε νὰ σώσῃ εἷς ἐκ τῶν δημάρχων, ἀλλ᾽ εἰς μάτην. Διότι, ὅταν οὗτος ὡμίλησεν εἰς τὴν σύγκλητον, καὶ ἔφερνεν εἰς τὸ μέσον τὸν νόμον, ἀπεκρίθη ὁ Καῖσαρ: Ὁ πόλεμος χρειάζεται ὅπλα καὶ ὄχι νόμους· καὶ ὅταν ὁ δήμαρχος ἔμπροσθεν τῆς κλειδωμένης θύρας, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ ἀνοιχθῇ μὲ τὸν πέλεκυν, ἔβαλε τὴν δημαρχικήν του καθέδραν, τὸν ἐφοβέρισεν ὁ Καῖσαρ μὲ τὸν θάνατον εἰπὼν προσέτι: γίνωσκε, μειράκιον, ὅτι τοῦτο μοῦ ἦτο δυσκολώτερον νὰ τὸ εἴπω παρὰ νὰ τὸ πράξω (Πλούτ. Ἰ. Καῖσ. 35.).

Ἀφῆκε λοιπὸν ὁ Καῖσαρ τὴν Ῥώμην ὑπὸ τὴν ἐφορίαν τοῦ Ἀντωνίου καὶ ἔσπευδεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἀπροσδοκήτως τοῦ ἐπροξένησε τώρα μεγάλην διατριβὴν ἡ Μασσαλία. Μὲ πρόφασιν μὲν ἀναγκαίας οὐδετερότητος εἰς ταύτην τὴν σύγχυσιν, μὲ ἀλήθειαν δὲ συνενώσεως μὲ τὸν Πομπήϊον, τοῦ ἔκλεισε τὰς πύλας αὕτη ἡ πόλις, ἐπειδὴ Δομίτιον τὸν Αἰνόβαρβον, τὸν ὁποῖον ὁ Καῖσαρ εἶχεν ἀπο-

*) Εἰς τὸν Λαβιηνὸν εἶχε στείλειν τὴν σκευήν του· οὐδ᾽ ἐνεχείρησεν εἰς τὰ πλούσια ἀγροκήπιά του.

λύσειν εἰς τὸ Κορφίνιον, ἐδέχθησαν οἱ Μασσαλιῶται διὰ νὰ κυβερνᾷ τὴν ἀντίστασιν (Δ. Κάσ. μα΄, 19. 21). Ὁ Καῖσαρ ἐμεταχειρίσθη τὰ προσωπικά του προτερήματα, διὰ νὰ πολιορκήσῃ τὴν πόλιν, καὶ προέπεμψε τὸν ὑποστράτηγόν του Γ. Φάβιον μὲ τρεῖς λεγεῶνας εἰς τὴν Ἰσπανίαν *)· ἔπειτα ἔδραμε καὶ αὐτὸς κατόπιν του, καὶ ἀφῆκε τὴν τοῦ πολιορκητικοῦ στρατεύματος κυβέρνησιν εἰς τὸν Γ. Τρεβώνιον, διὰ νὰ κυριεύσῃ αὐτὸς τὰ στενὰ τῶν Πυρηναίων, καὶ νὰ ἐφορμήσῃ ἐντεῦθεν εἰς τοὺς ἐχθρούς.

Οἱ δύω ὑποστράτηγοι τοῦ Πομπηΐου Ἀφράνιος καὶ Πετρήϊος (τρίτος ὁ Μ. Τερέντιος Οὐάρρων ἐβάσταξε τὰ δυτικὰ μέρη) εἶχαν συνάξειν τὰς δυνάμεις των εἰς τὴν Ἰλέρδαν (τὴν σημερινὴν Λερίδαν) διὰ νὰ ἐμποδίσουν ἐκεῖ τὰς εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἰσπανίας προόδους τοῦ ἀντιπάλου. Ἡ τύχη ἐφάνη ἐδῶ κατ᾽ ἀρχὰς ὅτι ἤθελε νὰ κατατρέχῃ τὸν Καίσαρα. Εἰς μίαν κατὰ τοῦ Ἀφρανίου προσβολὴν ἀπεδιώχθη μὲ ζημίαν, καὶ διὰ τῆς πλημμύρας τῶν δύω ποταμῶν Κίγγας καὶ Σικόριδος, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρέθη τὸ στρατόπεδόν του, ἔπαθεν ἱκανὸν καιρὸν ἔλλειψιν ζωοτροφιῶν, ὥστε οἱ Πομπηϊανοὶ συνέλαβαν μεγίστας ἐλπίδας. Ἡ μεγαλυνθεῖσα φήμη ταύτης τῆς περιστάσεως μαζὴ καὶ μία φθορὰ ἔμπροσθεν τῆς Μασσαλίας ἐπροξένησαν μεγάλας εἰς τὴν Ῥώμην κινήσεις· ἐνόμισαν χαμένον τὸν Καίσαρα· συνωθοῦντο εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἀφρανίου διὰ νὰ τὸν συγχαροῦν, καὶ πολλοὶ ἔτρεξαν ἐκ τῆς μητροπόλεως εἰς τὸν Πομπήϊον. Ἀλλ᾽ ἡ σύνεσις καὶ ἡ περίνοια τοῦ Καίσαρος μετέβαλεν εὐθὺς τὰ πράγματα, καὶ ἐστενοχώρησε τώρα τοὺς πολεμίους του τόσον, ὥστε δὲν ἐβαστάχθησαν εἰς τὴν θέσιν των,

*) Ὁ Καῖσαρ αὐτὸς διηγεῖται περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι διὰ νὰ ὑποχρεώσῃ πολὺ τοὺς στρατιώτας του, ἐδανείσθη ἀργύριον ἀπὸ τοὺς ταξιάρχας του, καὶ τὸ ἔδωκεν εἰς τοὺς στρατιώτας.

ἀλλ' ἀπεφάσισαν νὰ διαβοῦν τὸν Ἴβηρα διὰ νὰ μεταφέρουν τὸν ἀμυντικόν των πόλεμον εἰς τοὺς Κελτίβηρας. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν καὶ πρὶν φθάσουν ἀκόμη εἰς τὸν σκοπόντων τοὺς ἐπερικύκλωσεν οὕτως ὁ Καῖσαρ, ὥστε δὲν τοὺς ἔμενεν ἄλλο εἰμὴ νὰ παραδοθῶσιν. Μ' ὅλον ὅτι τώρα τοὺς εἶχε παντελῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν του, ἠρκέσθη μ' ὅλον τοῦτο εἰς τὸ νὰ διαλύσῃ τὰς λεγεῶνας, καὶ νὰ ἀπολύσῃ τοὺς ἰδιώτας· οἱ ἀρχηγοὶ καὶ προεστῶτες μετέβησαν εἰς τὸν Πομπήϊον· ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐμβῆκαν πολλοὶ εἰς ὑπουργίαν τοῦ Καίσαρος.

Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἐκέρδησεν ὅλην τὴν Ἱσπανίαν. Διότι ὁ τρίτος ὑποστράτηγος Οὐάῤῥων δὲν ἐδοκίμαζεν νὰ κάμῃ ἀντίστασιν, ἐπειδὴ ἡ κατ' ἀρχὰς ἐξαπλωθεῖσα ἐλπὶς, ὅτι ὁ Πομπήϊος ἔρχεται ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς εἰς βοήθειάν των, ἐφάνη πάντη ψευδὴς, μ' ὅλον ὅτι ἡ ἐπαρχία ἐκείνη ἔμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Πομπηϊανῶν. Διότι ὁ τῆς Μαυρουσίας βασιλεὺς Ἰόβας, φίλος τοῦ Πομπηΐου, καὶ προσωπικῶς ἐχθρὸς τοῦ Κουρίωνος — ἐπειδὴ οὗτος ἐβουλεύθη κατ' αὐτοῦ τὴν αὐτὴν τύχην, τὴν ὁποίαν ἔφερε ποτὲ ὁ Κλώδιος εἰς τὸν βασιλέα τῆς Κύπρου — ἐφώρμησε κατ' ἐκείνου καὶ ἠφάνισεν ἐξ ὁλοκλήρου τὸν στρατόν του. Ὁ Κουρίων αὐτὸς ἔπεσε νεκρὸς εἰς τὴν μάχην (Ἀππιαν. Ἐμφυλ. Β'. 44. 45). Ὁ Καῖσαρ λοιπὸν ἠσφάλισε τὴν Ἱσπανικὴν χώραν μὲ φρουρὰς, καὶ τὰς καρδίας τῶν Ἱσπανῶν μὲ μεγάλην γλυκύτητα, ἐκτὸς ὅτι τοὺς ἠργυρολόγησεν ἱκανὰ, καὶ διὰ τῆς Γαλλίας, ὅπου οἱ Μασσαλιῶται, ἀφοῦ δὶς ἐνικήθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθοῦν, ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου κατὰ πρόβλημα τοῦ πραίτωρος Λεπίδου τὸν εἶχεν ἀναγορεύσειν ὁ δῆμος δικτάτωρα, διέτριψεν ὀλίγον μόνον καιρὸν διὰ νὰ κάμῃ διαταγάς τινας. Ἀνεκάλεσε τοὺς ἐξορίστους,

ὄχι ὅμως καὶ τὸν Μίλωνα, καὶ διέταξε τὰ ἐκ τῆς ταραχῆς τῶν καιρῶν περιπλεχθέντα περισσότερον χρέη μὲ δίκαιον τινὰ τρόπον *), καὶ ἐδιώρισε νὰ γείνουν αἱ ἀρχαιρεσίαι διὰ τὸ ἐφεξῆς ἔτος (48), αὐτὸς δὲ καὶ ὁ Σερουΐλιος Ἰσαυρικὸς ἔγειναν ὕπατοι. Μετὰ δὲ ἕνδεκα ἡμέρας ἐπαραίτησε τὴν δικτατωρίαν μὴ ἀνανεώσας κἀνὲν ἀπὸ τὰ τρομερὰ πράγματα, χωρὶς τῶν ὁποίων ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Σύλλα κἀνεὶς Ῥωμαῖος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀξίαν ταύτην, καὶ ἡτοιμάζετο νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ κτυπήσῃ ἀμέσως τὸν Πομπήϊον.

Εἰς τοῦτο δὲ τὸ μεταξὺ ὁ Πομπήϊος ἦτο εἰς Βέροιαν τῆς Μακεδονίας, ὅπου εἶχε στήσειν τὴν καθέδραν του, καὶ ἠσχολεῖτο νὰ συνάζῃ πολὺ ἀργύριον, πλουσίας ἀποσκευὰς, καὶ πολεμικὰς δυνάμεις κατά τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν. Ἐπέτυχε δὲ νὰ συστήσῃ καθ' ὑπερβολὴν μεγάλην δύναμιν θαλάσσης ἐκ πεντακοσίων πλοίων πολεμικῶν συγκροτουμένην, ἱππικὸν ἀξιόλογον ἑπτὰ χιλιάδων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρίσκετο τὸ ἄνθος τῆς Ἰταλικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς νεότητος, καὶ τελευταῖον πολυάριθμον μὲν, σύμμικτον δὲ πεζικὸν, τὸ ὁποῖον ἐγύμναζεν αὐτὸς μὲ κόπους ἀδιακόπους. Πολλοὶ ἡγεμόνες καὶ βασιλεῖς, οἵτινες φίλοι ὄντες ἢ ὑπήκοοι τῶν Ῥωμαίων τοῦ ἔφεραν βοήθειαν, τοῦ ἐπροξένουν λαμπρότητα ἀξιοθαύμαστον, καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν εὐγενῶν Ῥωμαίων τὸν περιεκύκλονε μὲ ὅλον τὸ πλήρωμα τῆς Ῥωμαϊκῆς σεμνοπρεπείας, ὥστε καὶ μετὰ ταῦτα ζηλότυπος φθόνος τῶν περὶ αὐτὸν τὸν ὠνόμαζε διὰ τοῦτο Ἀγαμέμνονα καὶ βασιλέα τῶν βασιλέων (Πλούτ. Πομπ. 67.). Τελευταῖον ἐφαίνετο ὅτι καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ πολιτεία ἐκατοίκει τώρα εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Πομπηΐου·

*) Τὰ κτήματα ἐξετιμήθησαν κατὰ τὴν ἀξίαν των πρὸ τοῦ πολέμου, καὶ οὕτω παρεδόθησαν εἰς τοὺς δανειστάς.

ἐδῶ ἦτο σύγκλητος τελεία, ἐδῶ εὑρίσκοντο τὰ παράσημα καὶ τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν, καὶ ἡ διακήρυξις, ἥτις ἐξεδόθη κυρίως κατὰ παρακίνησιν τοῦ Κάτωνος: Κανεὶς Ῥωμαῖος νὰ μὴ φονεύεται ἐκτὸς τῆς μάχης, καὶ καμμία ὑποτελὴς τῶν Ῥωμαίων πόλις νὰ μὴ διαρπάζεται, ἐφαίνετο ὅτι ἀπεδείκνυεν, ὅτι ἐδῶ γίνεται ὁ πόλεμος μόνον διὰ τὴν πατρίδα καὶ τὰ δίκαια καὶ τοὺς νόμους τῆς πατρίδος *).

Τώρα ἐπροσμένετο μόνον πότε καὶ πῶς θέλει ἀρχίσειν πραγματικῶς ὁ Πομπήϊος τὸν ἀγῶνα μὲ ταύτας του τὰς δυνάμεις. Ἕνας ἐνιαυτὸς ἐπέρασεν ἀφοῦ· οἱ Πομπηϊανοὶ ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν καὶ καθωπλίσθησαν, καὶ ἀκόμη ἀπεδῶ δὲν συνέβη κἀνὲν ἐχθρικὸν ἐναντίον τοῦ Καίσαρος, μ' ὅλον ὅτι ἓξ μῆνας ἔλειπεν ἐκεῖνος εἰς τὴν Ἱσπανίαν. Μόνον ἓν μέρος τοῦ στόλου εἶχε κτυπήσειν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον τὴν ὑπὸ Δολοβέλλα κυβερνωμένην θαλάσσιον δύναμιν τοῦ Καίσαρος εἰς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος, καὶ τὸν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου στρατὸν διὰ νὰ ἀποδιώξῃ τοὺς ἐχθροὺς τούτους ἀπὸ τὴν ἐπικίνδυνον γειτονίαν, καὶ μάλιστα μὲ εὐτυχίαν. Ὅλη ἡ ἐκεῖ πολεμικὴ δύναμις τοῦ Καίσαρος ἐξωλοθρεύθη· δεκαπέντε ἶλαι ηὐτομόλησαν εἰς τὸν Πομπήϊον.

Ὁ λοιπὸς μέγας στόλος ναυαρχούμενος ἀπὸ τὸν Βίβουλον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον σχεδὸν μόνον ἤλπιζεν ὁ Πομπήϊος τὴν νίκην, εἶχε συναχθῆν εἰς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος, καὶ ὁ Πομπήϊος ἀπεφάσισε νὰ

*) (Ἴδε Πλούτ. Πομ. 64. 65.). Γίνεται ὅμως φανερὸν ἀπὸ πολλὰς τῶν φίλων τοῦ Πομπηΐου πράξεις, πόσον ἦσαν ἐμπαθεῖς· καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Πομπηΐου ὁμιλεῖ ἀμφιβόλως ὁ ἐξ ἅπαντος ἠρεθισμένος Κικέρων. „Ἀρέσκει τὸν ἡμέτερον Γναῖον, γράφει εἰς μίαν του ἐπιστολήν, νὰ μιμῆται τὸν Σύλλαν καὶ νὰ ἐξορίζῃ“ (Sullaturit animus ejus et prosripturit diu).

πλησιάσῃ αὐτὸς μὲ τὰ διὰ ξηρᾶς στρατεύματά του εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς καὶ νὰ παραχειμάσῃ ἐκεῖ, πρῶτον μὲν διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν τοῦ Καίσαρος διάβασιν, ἔπειτα δὲ νὰ στενοχωρήσῃ μὲ πεῖναν ὅλην τὴν Ἰταλίαν, ἢ καὶ νὰ τὴν ἐξανακυριεύσῃ μὲ ἁρμόδιόν τινα ἔφοδον. Ἀλλὰ πρὶν ἀκόμη τελειοποιήσῃ τὰς βουλὰς ταύτας ὁ Πομπήϊος, τὸν ἐπρόλαβεν ὁ Καῖσαρ μὲ τὴν συνήθη ταχύτητα καὶ τόλμην του. Μὲ ἐναντίους καιροὺς (περὶ τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου), ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ ἀπροσδόκητος εἰς τὸν ἀντίπαλόν του, ἐπέρασεν ἐκ τοῦ Βρεντεσίου μὲ ἑπτὰ λεγεῶνας (περισσοτέρας δὲν ἠδύνατο νὰ παραλάβῃ διαμιᾶς μὴ ἔχων πλοῖα) εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς Ἠπείρου, ἄραξεν εὐτυχῶς μεταξὺ τῶν βράχων τῶν Κεραυνίων ὀρῶν, καὶ ἔστειλεν ὀπίσω τὰ πλοῖα διὰ νὰ μεταφέρουν καὶ τὰ ἐπίλοιπα στατεύματα.

Ὁ Βίβουλος, ὅςτις ἔστεκεν εἰς τὴν Κέρκυραν μὲ ἑκατὸν δέκα πλοῖα, ἔμαθεν ὅταν ὁ Καῖσαρ εἶχεν ἤδη πατήσειν τὴν ξηρὰν τῆς Ἠπείρου, καὶ ἐκένωσε τὴν ὀργήν του ἐναντίον τῶν πηδαλιούχων καὶ τῶν καραβοκυρίων τῶν κενῶν πλοίων, τοὺς ὁποίους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐθανάτωσε, καὶ ἐδιπλασίασε τὴν προσοχήν του διὰ νὰ ἐμποδίσῃ κἂν τὴν δευτέραν διάβασιν. Καὶ ὁ Πομπήϊος δὲ ἐπετάχυνε τώρα τοῦ ἐρχομόν του διὰ νὰ μὴ ἐξαπλωθῇ ὁ Καῖσαρ εἰς τὰ παράλια, τὸ ὁποῖον ἦτο τόσῳ ἀναγκαιότερον, ὅσον οὗτος εἶχεν οἰκειωθῆν τὸ Ὠρικὸν καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν, καὶ ἄλλους ἀσημοτέρους τόπους, καὶ ἐφοβέριζε τὸ ἀξιόλογον Δυῤῥάχιον, τὸ ὁποῖον ὁ Πομπήϊος αὐτὸς ἐδιώρισε κέντρον τῶν ἐγχειρημάτων του. Ἐπέτυχε δὲ ὁ Πομπήϊος νὰ προλάβῃ κατὰ τοῦτο τὸν Καίσαρα, καὶ εἰς τὰς δύω ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ἄψου ἐστάθησαν οἱ δύω στρατοὶ ἀντικρὺ ἀλλήλων. Νέα εἰρήνης προβλήματα τοῦ Καί-

σαρος ἀπέῤῥιψεν ὁ Πομπήϊας ἢ ἐξ ὑπερηφανείας ἢ
ἐκ δυσπιστίας, δὲν ἐτόλμησεν ὅμως νὰ κτυπήσῃ
τὸν Καίσαρα, μ' ὅλον ὅτι οὗτος μόνον μέρος τι
τοῦ στρατεύματός του εἶχε μαζή του. Διότι ὁ Ἀν-
τώνιος ἐβράδυνεν ἀκόμη μὲ τὰς λοιπὰς λεγεῶνας
εἰς τὸ Βρεντέσιον, μ' ὅλον ὅτι ὁ χειμὼν ἦτο σχε-
δὸν περασμένος, ὁπότε κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ Καί-
σαρος ἔπρεπε νὰ γείνῃ ἡ διάβασις, ἐπειδὴ ὁ ἰσχυ-
ρὸς στόλος τοῦ ἐχθροῦ δὲν ἠδύνατο νὰ βασταχθῇ
εἰς τὸ πέλαγος εἰς καιρὸν χειμωνώδη. Ἀπὸ σφο-
δρὰν ἀνυπομονησίαν οἰστρηλατηθεὶς ὁ Καῖσαρ, δου-
λικὰ ἐνδυμένος, ἐῤῥίφθη τὴν νύκτα εἰς μικρὸν πλοι-
άριον, ἀλλὰ τὰ ἀπὸ μανιώδους τρικυμίας ὑψωθέντα κύ-
ματα τῆς θαλάσσης προσέκρουαν τὸ πλοιάριον μὲ τόσην
βίαν, ὥστε ὁ πηδαλιοῦχος ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ ὀπί-
σω. „Μὴ φοβοῦ, ἔκραξεν ἀναπηδήσας ὁ Καῖσαρ. Καί-
σαρα φέρεις, καὶ τὴν Καίσαρος τύχην" (Πλούτ. Ἰούλ.
Καῖσ. 38.). Μὲ ἔκστασιν ἀναθαῤῥυνθέντες οἱ ναῦται
εἰς μεγίστην ἐπιμονὴν ἔβαλαν ὅλας των τὰς δυνά-
μεις διὰ νὰ ὑπερνικήσωσι τὴν θάλασσαν· ἀλλ' ἦτο
ἀδύνατον· ὁ κίνδυνος ηὔξανε κατὰ πᾶσαν στιγμὴν,
καὶ ὁ Καῖσαρ ἠναγκάσθη νὰ προστάξῃ τὴν ἐπι-
στροφήν. Ἀλλ' ἔστειλε τὰς προσταγάς του εἰς τὸ
Βρεντέσιον νὰ ἐπιταχυνθῇ ὅσον δυνατὸν ἡ διάβα-
σις, καὶ τελευταῖον ἐχάρη ἰδὼν πληρωμένον τὸν
πόθον του. Ἐπειδὴ ὁ Βίβουλος ἀπέθανεν ἐκ ζήλου
καὶ κακοπαθείας, ἡ κυβέρνησις τοῦ Πομπηϊανοῦ
στόλου δὲν εἶχε πλέον κἀμμίαν ὁμόνοιαν, καὶ ἄνε-
μοι αἴσιοι ἔφεραν τὸν Ἀντώνιον ἕως Λισσοῦ. Ἦτο
δὲ ἀκόμη φόβος, μήπως ὁ ὄπισθεν τῆς Λισσοῦ εὑ-
ρισκόμενος Πομπήϊος ἔλθῃ ταχύτερα καὶ ἀφανίσῃ
τὸν Ἀντώνιον, καὶ τῷόντι ἡτοιμάζετο εἰς ταύτην
τὴν πορείαν. Ἀλλ' ὅμως μίαν ἡμέραν βραδύτερα
ἐλθὼν ὁ Καῖσαρ ἠδυνήθη νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸν Ἀν-
τώνιον, καὶ ἤρχισε νὰ πολεμῇ τὸν Πομπήϊον προσ-

παθῶν νὰ κάμῃ ταχίστην τὴν διάκρισιν, ἐπειδὴ,
ἐνῷ ὁ ἐχθρός του ἐλάμβανεν ἀκωλύτως τὰ χρειώ-
δη ἀπὸ τὸν στόλον του, αὐτὸς ἐφοβεῖτο σπάνιν
ζωοτροφιῶν εἰς τοὺς ὀρεινοὺς τούτους καὶ ἐπίτηδες
ἐρημωθέντας ὑπὸ Πομπηΐου τόπους.

Ἀφοῦ ἐπέτυχεν ὁ Καῖσαρ διὰ ταχείας ἐφόδου
νὰ ἀποκόψῃ τὸν ἐχθρόν του ἀπὸ τὸ Δυῤῥάχιον, καὶ
ἐστέκετο τώρα εἰς τὰ παραθαλάσσια, ἐβουλεύθη
τολμηρῶς νὰ περικυκλώσῃ τὸν Πομπήϊον, μ' ὅλον
ὅτι εἶχε μικρότερον πλῆθος στρατιωτῶν, ἐλαττωθὲν
ἀπὸ μερίδας τὰς ὁποίας ἔστειλεν εἰς Θεσσαλίαν,
Αἰτωλίαν καὶ Μακεδονίαν. Ἓν μὲν ἤλπιζεν ὁ
Καῖσαρ νὰ κάμῃ μὲ τοῦτο τὸ μέσον ἄβλαβον τὸ
ἱππικὸν τοῦ Πομπηΐου, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐμπόδιζε τὴν
ἀπὸ τῆς ξηρᾶς εἰσκομιδὴν τῶν τροφῶν *), ἄλλο
δὲ ἐλογαρίαζε τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν θέλει
κάμειν τοῦτο εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων γνώμην.

Ὁ Πομπήϊος μὴ θέλων νὰ τολμήσῃ γενικὴν
μάχην, ἐπροσπάθει ὅσον τὸ δυνατὸν νὰ ἀποδιώξῃ
τὴν περικύκλωσιν ταύτην, καὶ ἐκ τούτου συνέβησαν
πολλαὶ ἀψιμαχίαι. Καθόλου ὅμως εὐτύχει ἡ βου-
λὴ τοῦ Καίσαρος, καὶ μ' ὅλον ὅτι αὐτὸς ἔπασχεν
αἰσθητοτάτην σιτοδείαν, ἀλλὰ καὶ οἱ Πομπηϊανοὶ
παρεκτὸς τῆς ἀνυδρίας εἶχαν τόσην σπάνιν τροφῆς
τῶν κτηνῶν, ὥστ' ἐπλησίαζε νὰ ἐξαφανισθῇ ὅλον
τὸ ἱππικόν των. Ἠναγκάσθη λοιπὸν ὁ Πομπήϊος
νὰ ἐκβῇ ἀπὸ ταύτην τὴν ἔνδειαν μὲ προσβολὴν
γενναίαν.

Κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν εὑρέθησαν ἐκεῖ δύω

*) Οἱ Στρατιῶταί του ἐβάσταζαν ὑπομονετικῶς τὴν πεῖναν ταύτην, ἐκατασκεύαζαν ψωμίον ἀπὸ ῥίζαν τινὰ, ἥτις ἐκεῖ γίνεται πολλὴ, καὶ ἔῤῥιπταν τὰ τοιαῦτα ψωμία εἰς τὰς προφυλακὰς τοῦ Πομπηΐου, διὰ νὰ τοὺς δείξωσιν, ὅτι ἐνόσῳ ἡ γῆ γεννᾷ τοιαῦτα, δὲν θέλουν παύσειν ἀπὸ τοῦ νὰ τοὺς πολιορκῶσιν. Ὁ Πομπήϊος λέγουν ὅτι ἔκραξε: Μὲ ποῖα θηρία ἀγωνιζώμεθα; (Πλούτ. Ι. Καῖσ. 39. Ἀππιαν. Ῥ. ἐμφ. Β΄. 61.)

ἔνδοξοι Ἀλλόβρογες, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Καῖσαρ εἶχε δείξειν πολλὴν εὔνοιαν καὶ πίστιν· τώρα νομίζοντες ὅτι ἠδικήθησαν ἀπὸ αὐτὸν, ηὐτομόλησαν εἰς τὸν Πομπήϊον. Γνωρίζοντες τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀδυναμίαν ὅλης τῆς θέσεως τοῦ Καίσαρος ἀνέδειξαν ἱκανὸν τὸν Πομπήϊον νὰ ἐκτελέσῃ εὐτυχῶς τὴν προσβολήν του. Οἱ ἕως τώρα δεσμοὶ ἐθραύσθησαν, ὁ Καῖσαρ ἔπαθε μεγάλην φθορὰν *) εἰς δύω μάχας, καὶ ὁ Πομπήϊος καθὼς καὶ ὁ στρατός του ἐπίστευσαν ὄχι μόνον ὅτι ἐματαίωσαν τὴν βουλὴν τοῦ Καίσαρος, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἠφάνισαν ὅλην τὴν δύναμίν του. Ἐπιστολαὶ καὶ ἀγγελίαι διελάλουν εἰς τοὺς λαοὺς τὸ πλησιάζον τέλος τοῦ πολέμου (Πρβ. Ἀππιαν. Ῥ. ἐμφ. Β', 63.).

Ἀλλ' ἐνῷ οὗτοι ἐπανηγύριζαν τὴν ἐπικίνδυνον ἀσφάλειάν των, τοῦ Καίσαρος ὁ εὐμήχανος νοῦς εἶχεν ἐφεύρειν ἤδη νέα μέσα ν' ἀρχίσῃ τὴν ἀναγέννησιν τῆς τύχης του. Ἐπειδὴ ἐκατάλαβεν, ὅτι εἰς ταῦτα τὰ μέρη δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ μένῃ, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Θετταλίαν, ὅπου εὕρισκε πλουσίας τροφὰς, καὶ ἠδύνατο νὰ τελειώσῃ τὸν ἀδιάκριτον ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον ἔκαμναν δύω ἐκ τῶν λεγεώνων του στρατηγούμεναι ἀπὸ τὸν Δομίτιον Καλβῖνον ἐναντίον στρατεύματος, φερθέντος ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὸν Πομπήϊον ἀπὸ τὸν πενθερόν του Μέτελλον Σκιπίωνα. Εἰ μὲν τὸν ἠκολούθει ὁ Πομπήϊος, ὁ ἀγὼν ἐγίνετο ἐπίσης βαρὺς καὶ διὰ τοὺς δύω· εἰ δὲ μὴ, ὁ Καῖσαρ ἠφάνιζεν εὐκόλως τὸν Σκιπίωνα. Ἀφοῦ εἶχεν ἀσφαλίσειν ὁ

*) Ὁ Καῖσαρ διηγεῖται, ὅτι ὁ Λαβιηνὸς ἔφερεν ἔμπροσθέν του ὅσους ᾐχμαλώτευσε, τοὺς ὠνόμασε σκωπτικῶς συστρατιώτας του καὶ τοὺς ἐχλεύασεν, ὅτι τοιοῦτοι ἔμπειροι στρατιῶται ἔστερξαν νὰ πιασθῶσι, καὶ οὕτως ἐπρόσταξε καὶ τοὺς ἐσκότωσαν. Ἐὰν τοιαῦται πράξεις ἐκφράζουν τὴν ἐμπάθειαν τῶν Πομπηϊανῶν, δείχνεται ὅμως τὸ αἴσθημα τῆς ἀβεβαιότητος εἰς τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Πομπήϊος περιέφερεν εἰς τὸ στρατόπεδόν του διὰ θέαν καὶ δόξαν τοὺς Ἀλλόβρογας αὐτομόλους.

Καῖσαρ τοὺς ἀναγκαίους τόπους, Ὠρικὸν καὶ Ἀπολλωνίαν καὶ Λισσὸν, ἐκίνησεν ἔμπροσθεν τοῦ Πομπηΐου, καὶ διὰ τῆς ταχύτητος καὶ ἐπιτηδειότητός του τὸν ἐπρόλαβε τόσον, ὥστ' ἐπέρασεν ἀκατατρέκτως τὴν Ἤπειρον καὶ Ἀκαρνανίαν, ἡνώθη μὲ τὸν Δομίτιον καὶ ἐπάνω ἀπὸ τὰ ὄρη εἰσέβαλεν εἰς τὴν Θετταλίαν. Οἱ Γόμφοι, τῶν στενῶν τὸ κλειδίον, τοῦ ἔκλεισαν τὰς πύλας, ἀλλ' ἡ ἀντίστασις ἐνικήθη μὲ ὁρμὴν, καὶ ἡ πόλις ἀφέθη εἰς διαρπαγὴν τῶν στρατιωτῶν (Ἀππιαν. Ῥ. ἐμφ. Β', 64.). Αἱ ἄλλαι πόλεις ἔμαθαν ἐκ τοῦ παραδείγματος τούτου νὰ φοβῶνται τὴν δύναμιν τοῦ ἥρωος, τὸν ὁποῖον ἐνόμιζαν νικημένον, καὶ ὑπετάχθησαν εἰς αὐτὸν παρεκτὸς τῆς Λαρίσσης, τὴν ὁποίαν ἐβάσταζεν ὁ Σκιπίων μὲ ὅλην τὴν δύναμίν του.

55. Ἡ ἐν Φαρσάλῳ μάχη· Θάνατος τοῦ Πομπηΐου.

(48 πρ. Χρ. 706 κτ. Ῥ.)

Εὐθὺς ἀφοῦ ἐκίνησεν ὁ Καῖσαρ, ἔγεινε συμβούλιον εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Πομπηΐου τί ἔπρεπε νὰ κάμωσι κατὰ τὸ παρόν. Ὁ Ἀφράνιος καὶ ἄλλοι ἐσυμβούλευαν νὰ διαβῶσιν εὐθὺς εἰς τὴν Ἰταλίαν· καὶ ὅτι τοῦτο εἶναι κυρίως τὸ βραβεῖον τῆς νίκης καὶ ὅτι μὲ ταύτης τὴν ἀνάκτησιν, θέλουν κυριεύσειν πάλιν ὅλας τὰς νήσους, καθὼς καὶ τὴν Ἱσπανίαν καὶ Γαλλίαν. Ἀλλ' ἀπεβλήθη ἡ γνώμη αὕτη, ἥτις ἀναμφιβόλως δὲν ἤθελεν ἀφήσειν ἄλλο τι ὑπόλοιπον εἰς τὸν Καίσαρα, εἰ μὴ νὰ στραφῇ μὲ ὅλην του τὴν δύναμιν καὶ διὰ τῆς Ἰλλυρίας νὰ περάσῃ δρόμον βαρὺν καὶ ἐπικίνδυνον καὶ μακρὺν διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Περὶ τῆς Ἰταλίας

ἐνόμιζαν ὁ Πομπήϊος ὅτι ἐφρόντιζε κάλλιστα, ἂν δὲν τὴν ἔκαμνε θέατρον τοῦ ἀγῶνος, ἐπειδὴ αὐτὴ δὲν ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ τοῦ νικητοῦ τὰς χεῖρας. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἐφαίνετο ἐντροπὴ νὰ φύγουν τρόπον τινὰ δίς ἀπὸ τὸν Καίσαρα, καὶ ν' ἀφήσουν ἀβοηθήτους τὸν Σκιπίωνα καὶ τόσους πολλοὺς ἄλλους ἐνδόξους Ῥωμαίους. Οἱ περισσότεροι καὶ ὁ Πομπήϊος ἔκριναν εὔλογον νὰ δράμουν ὄπισθεν τοῦ φυγάδος, καὶ νὰ τοῦ δώσουν τὸ τελευταῖον θανατηφόρον κτύπημα (Πρβ. Ἀππιαν. Ῥ. ἐμφ. Β', 65.).

Μὲ ταύτην τὴν πληροφορίαν ἐκίνησεν ὁ στρατὸς δρόμον ἄλλον διὰ Μακεδονίας, καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Θετταλίαν ὀλόγυρα τῆς Φαρσάλου (τὰ σημερινὰ Φέρσαλα), ὅπου ἀφοῦ ἠνώθη μὲ τὰ στρατεύματα τοῦ Σκιπίωνος, ἀντιπαρετάχθη εἰς τὸν Καίσαρα ἐπιθυμῶν νὰ κάμῃ τὴν τελευταίαν καὶ εὐτυχῆ (καθὼς δὲν ἀμφίβαλλε) κρίσιν τοῦ ἀγῶνος. Διότι οἱ ἐπιφανέστεροι Ῥωμαῖοι, ὅσοι περιεκύκλοναν τὸν Πομπήϊον, ἦσαν τόσον βέβαιοι εἰς τὴν νίκην, ὥστε ἐλογομάχουν πρὸς ἀλλήλους περὶ τῶν καρπῶν της, μὲ ἐμπαθῆ σπουδὴν ἐζήτουν τίς θέλει λάβειν τὴν ἀρχιερωσύνην τοῦ Καίσαρος, ἢ τί ἔπρεπε νὰ κάμουν τοὺς νικημένους, καὶ πᾶσαν ἀργοπόρον πρόνοιαν τοῦ ἡγεμόνος των τὴν ἐξήγουν φιλοδοξίαν του, ὅς τις εὐαρεστεῖται νὰ μακροχρονίζῃ τὴν στρατηγίαν τοιούτου ἀξιολόγου στρατεύματος. Ἀφοῦ δὲ ἠνώθησαν καὶ μὲ τὸ στράτευμα τοῦ Σκιπίωνος, ἐνόμισαν ἐντελῶς ἀναμφίβολον τὴν εὐτυχίαν των (Πλούτ. Ἰ. Καῖσ. 42.). Προσετέθησαν δὲ καὶ αἴσιοι διοσημεῖαι, αἱ ὁποῖαι τοὺς ἐστέλλοντο ἀπὸ τὴν Ῥώμην*), καὶ αἱ θαμβωτικαὶ βαβαιώσεις τοῦ Λαβιη-

νοῦ, ὅτι τοῦ Καίσαρος ὁ στρατὸς συνίστατο μόνον ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς στρατιώτας, οἱ ὁποῖοι ἐπολέμησαν ποτὲ τὴν Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν. Ἡ παράδοξος αὕτη πρόληψις ἐκυρίευσε τέλος ὡς φαίνεται καὶ αὐτὸν τὸν Πομπήϊον. Ἐλπίζων ὅτι ὁ ἐχθρικὸς στρατὸς ἔμελλε νὰ διαλυθῇ πρὶν ἔλθῃ εἰς μάχην, ὡς ἔλεγεν ὁ αὐτὸς, παραίτησε τὸν μέχρι τοῦδε πολεμικὸν τρόπον του, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐμβῇ εἰς γενικὴν μάχην.

Ὁ Καῖσαρ εἶχε προσφέρειν καθημερινῶς σχεδὸν τὸν ἀγῶνα εἰς τὸν ἐχθρὸν, ἐπειδὴ ἡ μακρὰ ἀργοπορία τοῦ πολέμου ἔφθειρε τὰς δυνάμεις του, ἀλλ' εἰς μάτην μέχρι τοῦδε. Ἦτο ἕτοιμος νὰ μεταβάλῃ τὴν θέσιν του, διὰ νὰ εὐκολύνῃ τὴν εἰσκομιδὴν τῶν ἀναγκαίων, ἢ νὰ εὕρῃ τόπον ἁρμοδιώτερον εἰς προσβολὴν, ὅταν ἴδε τὰς τοῦ ἐχθροῦ ἑτοιμασίας καὶ κινήσεις εἰς μάχην. Μὲ χαρὰν ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς στρατιώτας του ὅτι ἔφθασεν ἡ πρὸ πολλοῦ ποθουμένη ὥρα, καὶ οὗτοι πλήρεις βεβαιότητος εἰς τὴν προαποδειχθεῖσαν ἀνδρίαν των, καὶ πλήρεις ἐλπίδος εἰς τὴν πάντοτε ἀποδειχθεῖσαν τέχνην τοῦ στρατηγοῦ των ἡτοιμάσθησαν εἰς τὴν μεγάλην ταύτην μάχην. Ὁ Καῖσαρ παρατηρήσας τὴν θέσιν καὶ τὴν βουλὴν τοῦ ἀντιπάλου του διέταξε καὶ τώρα μὲ τὴν περίνοιάν του τὴν μάχην οὕτως, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀτελεσφόρητος ἡ ἀνδρία τῶν στρατιωτῶν του. Ἐπειδὴ ὁ Πομπήϊος ἠσφάλισε τὸ δεξιὸν κέρας του εἰς τὴν πετρώδη ὄχθην τοῦ Ἐνιπέως καὶ ἔταξε τὸ πολυάριθμον ἱππικόν του εἰς τὸ ἀριστερὸν, μὲ σκοπὸν νὰ περικυκλώσῃ δι' αὐτοῦ τὸ τοῦ Καίσαρος κέρας καὶ οὕτω νὰ κάμῃ τὸ γενικὸν κτύπημα· διὰ τοῦτο ὁ Καῖσαρ ἔταξεν εἰς τὸ ἐπαπειλούμενον δεξιόν του κέρας κεκρυμμένην τινὰ ὀπισθοφυλακὴν

*) Ἴδε Κικέρωνα de divinatione II. 24. Λέγει προσέτι, ὅτι ὁ Πομπήϊος ἔδωκε πολλὰ περὶ τούτων. Etenim ille admodum extis et ostentis movebatur ἤγουν „καὶ γὰρ σφόδρα ἐκινεῖτο σπλάγχνοις καὶ σημείοις." Κατὰ ταύτην τὴν πατρικιακὴν δεισιδαιμονίαν ὡμοίαζαν ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Σύλλας. Ὁ Καῖσαρ ἦτο πάντη ἐλεύθερος ἐκ ταύτης, λέγει ὁ Συετόνιος.

πολλῶν ἰλῶν, αἱ ὁποῖαι ἔμελλαν νὰ πέσουν ἀπροσδοκήτως εἰς τὸ προχωροῦν ἱππικὸν καὶ νὰ τὸ ἀποκρούσουν ὀπίσω. Ἡ βουλὴ αὕτη ἐκατωρθώθη ἐξαίρετα. Ἐνῷ ἡ κυριωτέρα γραμμὴ τοῦ Πομπηϊανοῦ πεζικοῦ ἀντέτεινεν ἀκόμη μὲ ἥσυχον δύναμιν εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Καισαρικῶν λεγεώνων, διέκριναν τὴν νίκην αἱ ἶλαι ἐκεῖναι ἀφοῦ ἀπέκρουσαν τὸ ἱππικὸν, ἦλθαν ὄπισθεν τοῦ μεγάλου Πομπηϊανοῦ στρατοῦ, καὶ ἔκαμαν οὕτω τὴν γενικὴν καταστροφὴν (20 Ἰουλίου, 48.) *).

Ἡ βεβαιότης τῆς νίκης ἦτο εἰς τοὺς νικημένους τόσον, ὥστ' εὕρηκαν εἰς τὸ στρατόπεδον τὰς σκηνὰς στολισμένας μὲ κισσὸν καὶ δάφνας καὶ πολύτιμα σκεύη γεμάτας, καὶ ὅσον ὀλιγώτερον ἐστοχάσθησαν τὴν ὑποχώρησίν των ἀπὸ χώραν περικυκλωθεῖσαν πανταχόθεν, τόσον μεγαλητέρα ἔγεινε μετὰ τὴν φθοράν των ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ἀβουλία. Ὁ Πομπήϊος αὐτὸς, ὁ πολύπειρος οὗτος στρατηγὸς, εὐθὺς ἀφοῦ ἴδε ματαιωμένην τὴν βουλήν του καὶ σκορπισμένον τὸ ἱππικόν του, ἔχασε καὶ τὸ συλλογιστικόν του καὶ τὰς ἐλπίδας του **). Ἄφωνος καὶ κατηφὴς ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὸν τόπον τῆς μάχης καὶ ὑπῆγεν εἰς τὸ στρατόπεδον, ἕως οὗ τὸν ἐξάφνισαν καὶ ἐκεῖ οἱ πλησιάζοντες νικηταί του. Διότι μὲ

*) Οἱ πλειότεροι ἱστοριογράφοι διηγοῦνται καὶ δευτέραν διάταξιν τοῦ Καίσαρος. Δηλαδὴ ὅτι ἐπρόσταξε τὰς σπείρας νὰ διευθύνουν τὰς λόγχας των ἐναντίον τῶν προσώπων τῶν ἱππέων· τὸ ὁποῖον τοῦτο, καὶ μάλιστα οἱ περὶ τῆς καλλονῆς των φροντίζοντες νέοι ἱππεῖς μὴ ὑποφέροντες, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν (Πλούτ. Ἰ. Καῖσ. 45.). Ὁ Καῖσαρ αὐτὸς δὲν λέγει τίποτε περὶ τούτου.

**) Ὁ Πλούταρχος ἐφαρμόζει εἰς αὐτὸν τοὺς ὁμηρικοὺς στίχους (Ἰλ. Λ, 544 — 546.).

Ζεὺς δὲ πατὴρ Αἴανθ' ὑψίζυγος ἐν φόβον ὦρσεν.
Στῆ δὲ ταφὼν, ὄπισθεν δὲ σάκος βάλεν ἱπποβόειον,
Τρέσσε δὲ παπτήνας ἀφ' ὁμίλου.

Ἤγουν:

Ζεὺς δὲ πατὴρ ὁ ἰσχυρὸς τὸν Αἴαντα φοβίζει.
Σταθεὶς μὲ θάμβος ἔβαλε τὸ σάκος εἰς τοὺς ὤμους,
Κ' ἐκ τοῦ πολέμου ἔφυγε βλέπων ὁλόγυρά του. Κ.

ἄπαυστον ἐπιμονὴν ὡδήγει ὁ Καῖσαρ τὰ νικηφόρα στρατεύματά του, ἐὰν καὶ ἀκοσταμένα, εἰς τὸ στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον ἐπροστατεύθη ἱκανὸν καιρὸν ἀπὸ τὴν ἰσχυρὰν φρουρὰν, ἀλλ' εἰς μάτην· καὶ ἠνάγκασε τελευταῖον μέγα μέρος καταφεῦγον εἰς Λάρισσαν νὰ παραδοθῇ.

Ὅλος ὁ πολυάριθμος στρατὸς μέρος μὲν ἠφανίσθη, μέρος δὲ ᾐχμαλωτίσθη, μέρος δὲ ἐσκορπίσθη. Ὅταν ὁ Καῖσαρ περιεπάτησε τὸν σκεπασμένον μὲ νεκροὺς τόπον τῆς μάχης, εἶπεν: „Οὕτως ἠθέλησαν· εἰς τόσην ἀνάγκην μὲ ἔφεραν οὗτοι, ὥστε ὁ Γάϊος Καῖσαρ, ὁ μεγίστους πολέμους κατορθώσας, ἤθελε καταδικασθῆν εἰς θάνατον, ἐὰν ἀπέλυα τὰ στρατεύματα“ (Πλούτ. Ἰ. Καῖσ. 46.). Τώρα τοὺς ἔκρινε μὲ τὴν κόψιν τοῦ ξίφους του. Ἀλλ' ὅμως ἀπέλυσεν ἀπὸ τὴν ποινὴν γενναίως τοὺς μείναντας εἰς χεῖράς του. Ὅλοι, ὅσοι τὸν ἐπολέμησαν, διέσωσαν ἐκ τῆς ἐλευθεριότητός του, ζωὴν, ἐλευθερίαν καὶ τὰ κτήματά των παρεκτὸς τῶν προαιχμαλωτισθέντων καὶ ἀπολυθέντων καὶ πάλιν καθοπλισθέντων ἐναντίον του. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τούτους ἐσυγχωρήθη εἰς τοὺς φίλους του νὰ ζητήσουν καθεὶς ἕνα ὅν τινα ἤθελεν. Ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ γράμματα τοῦ Πομπηΐου, τὰ ὁποῖα ἔπεσαν εἰς χεῖράς του, τὰ ἔκαυσε (Δ. Κάσ. μβ', 63.) χωρὶς νὰ τὰ διαβάσῃ, διὰ νὰ μὴ ταράξουν τὴν ἡμερότητα, τὴν ὁποίαν ἠθέλησε νὰ δείξῃ εἰς ὅλους *).

Ἐνῷ ὁ τροπαιοφόρος στρατηγὸς ἐσυγχώρει οὕτω τοὺς ἐχθρούς του, ὁ νικημένος Πομπήϊος ἔλαβε τὸν θάνατον ἀπὸ χεῖρας νομιζομένων φίλων του. Φυγὼν ἀπὸ Λαρίσσης, καὶ διὰ τῶν Τέμπων ἐλθὼν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐντεῦθεν πλεύσας εἰς Μιτυ-

*) Τί ἤθελε συμβῆν ἐὰν ἐνίκων οἱ Πομπηϊανοὶ, τὸ λέγει σαφῶς ὁ Κικέρων εἰς μίαν ἐπιστολήν του. Αἱ ἐπὶ θανάτῳ προγραφαὶ, λέγει, ἤθελαν εἶσθαι ἱκανῶς κοιναί.

λήνην, ὅπου παρέλαβε τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα του, ἔκαμε πανία πρὸς τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς κάτω Ἀσίας χωρὶς νὰ ἀποφασίσῃ ποίαν χώραν νὰ ἐκλέξῃ, ὅπου νὰ δυνηθῇ μὲ σχολὴν καὶ ἀσφάλειαν νὰ προετοιμασθῇ πρὸς νέον ἀγῶνα. Ἀντεταλαντεύετο μεταξὺ Συρίας καὶ Ἀφρικῆς, ὅπου ἦτο πιστὸς σύμμαχός του ὁ βασιλεὺς Ἰόβας, ἕως τελευταῖον τοῦ ἐφάνη ἀσφαλέστατον νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον (Πλούτ. Πομπ. 73 — 77.). Ὁ ἐκεῖ βασιλικὸς οἶκος ἦτο πολλὰ ὑπόχρεως εἰς τὸν Πομπήϊον, ἐπειδὴ ὁ τοῦ τότε βασιλέως πατὴρ Πτολαιμαῖος Αὐλητής, εἶχε φύγειν πρότερον ἀπὸ τὸ βασίλειόν του διὰ τὴν δυσαρέσκειαν τοῦ λαοῦ του, καὶ κυρίως διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Πομπηΐου ἐβάλθη πάλιν εἰς τὸν θρόνον του ἀπὸ τὸν ἀνθύπατον Γαβίνιον.

Ὁ νέος βασιλεὺς Πτολεμαῖος Διόνυσος, ὅς τις ἀντεφέρετο κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν εἰς τὴν ἀδελφήν του Κλεοπάτραν, εὑρέθη μὲ στράτευμα εἰς τὸ Πηλούσιον. Ἐκεῖ λοιπὸν διευθύνθη ὁ Πομπήϊος μὲ τοὺς ἀκολούθους του, καὶ προαπέστειλεν ἄγγελον νὰ ζητήσῃ τὴν ἄδειαν διὰ νὰ ὑπάγῃ. Ποθεινός τις εὐνοῦχος καὶ ἐξαιρέτως πιστὸς τοῦ νέου καὶ ἄφρονος βασιλέως ἐσυγκρότησεν εὐθὺς συμβούλιον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχαν μετ' αὐτὸν τὴν μεγαλητέραν ἰσχὺν ὁ στρατηγὸς Ἀχιλλᾶς καὶ ὁ Χῖος ῥήτωρ Θεόδοτος. Ἀμφίβαλλαν, ἂν ἔπρεπε νὰ δεχθοῦν ἢ νὰ ἀποπέμψουν τὸν Πομπήϊον. Τότε ἐσηκώθη ὁ Θεόδοτος καὶ ἀπέδειξεν ὅτι καὶ τὰ δύω εἶναι ἐπικίνδυνα. Τὸ δεύτερον τοὺς ἔκαμνεν ἐχθρὸν τὸν Πομπήϊον· τὸ δὲ πρῶτον ὄχι μόνον τοὺς ἐπέφερε τὸ μῖσος τοῦ ἰσχυροῦ νικητοῦ, ἀλλ' ἔκαμνε καὶ τὸν Πομπήϊον ἐπικίνδυνον, ἐὰν κατεξουσίαζε τὸ βασίλειον μὲ βοήθειαν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατεύματος, συγκειμένου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ Ῥωμαίους στρατιώτας, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀφήσειν ἐκεῖ ὁ Γαβίνιος· εἶναι λοιπὸν

τὸ κάλλιστον νὰ φέρουν τὸν ἄνδρα εἰς τὴν ξηράν, καὶ νὰ τὸν φονεύσουν, καὶ νὰ μὴ τὸν φοβῶνται πλέον· διότι (εἶπε χαμογελῶν) „ὁ νεκρὸς δὲν δαγκάνει" (Πλούτ. Πομπ. 77.). Ἡ γνώμη αὕτη ἤρεσε, καὶ ἡ δειλὴ καὶ ἐπίβουλος πρᾶξις ἀπεφασίσθη.

Ὁ Ἀχιλλᾶς συνωδευμένος μὲ τὸν Σεπτίμιον, Ῥωμαῖον ταξίαρχον, ἐμβῆκεν εἰς πλοιάριον διὰ νὰ φέρῃ τὸν Πομπήϊον μὲ πρόφασιν, ὅτι τὸ μέγα πλοῖον δὲν ἠδύνατο νὰ πλησιάσῃ εἰς τὰ ῥηχὰ νερὰ τοῦ αἰγιαλοῦ. Παραλαβὼν ὁ Πομπήϊος ἕνα ἀπελεύθερον, Φίλιππον, ἕνα δοῦλον καὶ δύω ἑκατοντάρχους ἐμβῆκεν εἰς τὸ πλοιάριον. Στραφεὶς δὲ πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ τὸν υἱόν του εἶπε τὰ ἰαμβεῖα τοῦ Σοφοκλέους ταῦτα:

Ὅς τις γὰρ ὡς τύραννον ἐμπορεύεται,
Κείνου 'στὶ δοῦλος, κἂν ἐλεύθερος μόλῃ.

Ἀπὸ τὴν εὐτελῆ ὑποδοχὴν καὶ τὴν κατηφῆ σιωπὴν τῶν ὁδηγῶν του προησθάνθη κακὸν τέλος *). Ὅταν τὸ πλοιάριον ἔφθασεν εἰς τὴν ξηράν, καὶ αὐτὸς ἤθελε νὰ σηκωθῇ ὀρθός, τὸν ἐτρύπησεν ὄπισθεν ὁ Σεπτίμιος μὲ τὸ ξίφος, καὶ ἐν ταυτῷ τὸν κατεπλήγωσαν καὶ οἱ ἄλλοι μὲ τὰς μαχαίρας. Χωρὶς νὰ εἴπῃ καμμίαν λέξιν ἐσκέπασεν ὁ Πομπήϊος τὸ πρόσωπόν του μὲ τὴν τήβενναν, καὶ ἔπεσε νεκρὸς καταγῆς. Οἱ φονεῖς τοῦ ἔκοψαν τὴν κεφαλήν, καὶ ἔρριψαν τὸ γυμνὸν σῶμά του ἐπάνω εἰς τὸν αἰ-

*) Ἐκ τραγῳδίας τοῦ Σοφοκλέους μὴ σωζομένης τὴν σήμερον. Κοινότερον δὲ ἐμποροῦν νὰ παραφρασθοῦν τὰ ἰαμβεῖα κατὰ λέξιν οὕτως:

Ὅς τις δὲ εἰς τύραννον εἰσπορεύεται,
Δοῦλος εἶν' ἐκείνου, κἂν ἐλεύθερος ἔλθῃ·

ἢ ἐμπορεῖ κατ' ἔννοιαν νὰ ἑρμηνευθῇ δι' ἑνὸς κοινοῦ στίχου οὕτως:

Ἐλεύθερος εἰς τύραννον ἐλθὼν γίνεται δοῦλος.

Ἴδε Δίωνα Κάσσιον (ΜΒ΄, 4.), καὶ Ἀππιανὸν (Ῥωμ. ἐμφ. Β΄, 85.), καὶ Πλούταρχον (Πομπ. 78), ὅς τις ὅμως ἐκφράζει τὸν πρῶτον στίχον: Ὅς τις δὲ πρὸς τύραννον κτλ. Κ.

γιαλόν. Ὁ πιστός του Φίλιππος ἐσύναξεν ἐπιπόνως πελεκύδια καὶ φρύγανα, καὶ μὲ αὐτὰ ἔκαυσε τὸν νεκρὸν τοῦ ἐνδόξου κυρίου του. Τοιουτοτρόπως ἐτάφη ὁ μέγας Πομπήϊος.

Ὅταν ὁ Καῖσαρ καταδιώκων τὸν ἀντίπαλόν του ἔφθασεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐπλησίασεν εἰς αὐτὸν ὁ Θεόδοτος φέρων τὴν κεφαλὴν τοῦ Πομπηΐου. Ὁ Καῖσαρ ἔστρεψε τὸ πρόσωπόν του μὲ φρίκην ἀπ' αὐτοῦ (Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ. 48.)· τὴν δὲ δοθεῖσαν εἰς αὐτὸν σφραγῖδα τοῦ φονευμένου ἐθεώρησε μὲ βαρυθυμίαν καὶ μὲ δάκρυα, συμπονήσας ἐσωτερικῶς τὸ ἀξιοθρήνητον τέλος τοιούτου ἀνδρός, μ' ὅλον ὅτι ἐπ' ἀληθείας ὁ ὄλεθρος τούτου, ὅς τις ποτὲ δὲν ἤθελε νὰ εἶναι δεύτερος, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὸν πρῶτον τόπον μεταξὺ τῆς πολιτείας *).

56. Τοῦ Καίσαρος αἱ ὕστεραι νίκαι.

(48 — 46 πρ. Χρ.)
(706 — 708 κτ. Ῥ.)

Ἀλλὰ καὶ ὁ Καῖσαρ εἰς τὸ πλήρωμα τῆς λαμπρότητός του ἐκινδύνευσε νὰ θανατωθῇ ἀπὸ τὰς αὐτὰς ἀναξίους χεῖρας. Ἐπαρουσιάσθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν μὲ ὅλην τὴν λαμπρότητα ἡγεμόνος τῆς Ῥωμαϊκῆς δυναστείας, καὶ μὲ τοῦτο ἐπείραξε τῶν

*) Δίων Κάσσιος (ΜΑ', 54.), ὅς τις ἀντιπαρέβαλεν οὕτω τοὺς δύω ἄνδρας: „Πομπήϊος μὲν οὐδενὸς ἀνθρώπων δεύτερος· Καῖσαρ δὲ, καὶ πάντων πρῶτος ἐπεθύμει εἶναι,“ ἐκφράζει ἐξαίρετα μὲ τὰς λέξεις ταύτας τὸ ἀποφατικὸν εἰς τὸν Πομπήϊον καὶ τὸ καταφατικὸν εἰς τὸν Καίσαρα τῆς σπουδαρχίας, καὶ οὕτως ἐξηγεῖ τὴν ἔκβασιν. Ἐὰν δὲ ὁ Πομπήϊος ἠγάπα νὰ μεμφθῇ τὴν πρόνοιαν, διότι ἐνίκησεν ὁ Καῖσαρ, καθὼς εἰς τὴν Μιτυλήνην συνδιελέχθη μὲ τὸν φιλόσοφον Κράτιππον περίπου περὶ ταύτης τῆς ὑποθέσεως, ἠδύνατο νὰ τὸν ἐρωτήσῃ οὗτος, καθὼς λέγει ὁ Πλούταρχος (Πομπ. 75.): ἄρά γε ἤθελες μεταχειρισθῆν, ὦ Πομπήϊε, τὴν τύχην καλήτερα παρὰ ὁ Καῖσαρ ἐὰν ἐνίκας;

Ἀλεξανδρέων τὴν ὑψηλοφροσύνην. Ἐπροσετέθη δὲ καὶ εἴσπραξις παλαιοῦ χρέους δεκαεπτὰ μιλιονίων καὶ ἑπτακοσίων χιλιάδων δραχμῶν, τὰς ὁποίας ἐμετρίασε μὲν ὁ Καῖσαρ εἰς δέκα μιλιόνια, τὰ ἐσύναξε δὲ ἀδυσωπήτως, καὶ οὕτως ἠρέθισε περισσότερον τὰς καρδίας. Τελευταῖον δὲ ἐσήκωσεν ἐναντίον ἑαυτοῦ πολλὰ ἐπικίνδυνον φατρίαν, ὅταν ἠθέλησε νὰ γείνῃ διαιτητὴς λογομαχίας τινὸς μεταξὺ τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου τοῦ Διονύσου καὶ τῆς ἀδελφῆς του Κλεοπάτρας, καὶ μάλιστα κατὰ διαταγὴν τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως, ὅς τις ἐσύστησε εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὴν διαθήκην του, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ πρεσβύτατος υἱός του καὶ ἡ πρεσβυτάτη θυγάτηρ του συζευγνύμενοι γαμικῶς πρὸς ἀλλήλους ἔμελλαν νὰ συμβασιλεύωσιν. Ἀλλ' ὁ νέος βασιλεὺς, ἢ μᾶλλον οἱ κυβερνῶντες τὴν νεότητά του καὶ μεριζόμενοι τὴν δύναμίν του, ἀπεδίωξε τὴν ἀγχινουστάτην ἀδελφήν του Κλεοπάτραν καὶ τὴν ἠνάγκασε νὰ φύγῃ εἰς τὴν Συρίαν· ὑπέστρεψε δὲ αὕτη τώρα μυστικῶς ἐλπίζουσα νὰ δεσμεύσῃ τὸν ἡγεμόνα τῆς νίκης μὲ τὴν δύναμιν τοῦ κάλλους της καὶ μὲ τὴν εὐφυΐαν τοῦ πνεύματός της. Τὸ ἐπέτυχεν ἐντελέστατα· καὶ ἐπειδὴ ὁ Καῖσαρ τὴν ἐπεκύρωσε γυναῖκα καὶ συμβασίλισσαν τοῦ ἀδελφοῦ της, ἐφοβήθη ἡ μέχρι τοῦδε ἐπικρατοῦσα φατρία μήπως ἁρπάσῃ ὅλην την κυριαρχίαν μὲ τὸ πνεῦμα της καὶ μὲ τὴν κραταιὰν προστασίαν τοῦ Καίσαρος.

Ὁ Ποθεινὸς καὶ ὁ Ἀχιλλᾶς ἐδοκίμασαν πρῶτον νὰ δολοφονήσωσι τὸν Καίσαρα ἐλπίζοντες μὲ τοῦτο νὰ λάβωσι μεγαλητέραν χάριν ἀπὸ τὴν δημοκρατικὴν φατρίαν, παρ' ὅσην ἔλαβαν ἀπὸ τὸν Καίσαρα φονεύσαντες τὸν Πομπήϊον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ δοκιμὴ αὕτη ἀπέτυχε, καὶ ὁ Ποθεινὸς κατὰ προσταγὴν τοῦ Καίσαρος ἐφονεύθη, ἀπεφάσισε τώρα ὁ διασωθεὶς Ἀχιλλᾶς νὰ κτυπήσῃ τοὺς Ῥωμαίους

μὲ φανερὸν πόλεμον. Ἐφαίνετο δὲ βεβαία ἡ εὐτυχίατου, ἐπειδὴ ὁ Καῖσαρ σπεύδων νὰ φθάσῃ τὸν φυγάδα καὶ μὴ στοχαζόμενος ἐδῶ κἀμμίαν ἐχθροπάθειαν δὲν παρέλαβε μαζήτου πλέον παρὰ τρισχιλίους στρατιώτας, τὸ δὲ βασιλικὸν στράτευμα περιεῖχεν εἴκοσι τέσσαρας χιλιάδας μέρος μὲν παντοδαπῶν αὐτομόλων Ῥωμαίων, μέρος δὲ τὸ μέγιστον Ῥωμαίων στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀφέθησαν ἐδῶ ἀπὸ τὸν Γαβίνιον, διὰ δὲ γάμων ἔγειναν ἐντόπιοι.

Ἀρχηγὸς τοῦ στρατεύματος τούτου γενόμενος ὁ Ἀχιλλᾶς ὥρμησε καὶ ἐκυρίευσεν ὅλην τὴν Ἀλεξάνδρειαν παρεκτὸς τοῦ παραθαλασσίου μέρους, ὅπου ἦτο τὸ ἀνακτόριον. Ἐδῶ περιεχαρακώθη ὁ Καῖσαρ, καὶ ἐστάθη μὲ ἀνδρίαν καὶ διαταγὰς φρονίμους. Διὰ νὰ μὴ ἀποκοπῇ ἀπὸ τὴν εἰσκομιδὴν τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν στρατευμάτων; τὰ ὁποῖα ἐζήτησε πανταχόθεν, ἔκαυσε τὸν Αἰγυπτιακὸν στόλον, ὅς τις ἔκειτο πλησίοντου, καὶ ὅντινα δὲν ἠδύνατο νὰ βαστάξῃ· τότε ἐκάη καὶ ἡ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν κειμένη μεγάλη βιβλιοθήκη (Πλούτ. Καῖσ. 49.). Ὁ Ἀχιλλᾶς μὲν ἐφονεύθη *) διὰ τῆς εἰς τὸν στρατὸν εὑρεθείσης νεωτέρας βασιλόπαιδος Ἀρσινόης, ὁ δὲ διάδοχόςτου Γανυμήδης ἦτο ἀξιώτερος πολεμιστής. Ἔφραξε τοὺς ὑδραγωγοὺς διὰ νὰ στερήσῃ τὸ πότιμον νερὸν τὸν Καίσαρα, ἀλλ' οὗτος καθησύχασε τοὺς τρομάξαντας στρατιώταςτου προστάξας νὰ ἀνορύξωσι πηγάδια. Οἱ Ἀλεξανδρεῖς μὲ σπουδὴν μεγάλην καὶ ἐπιτηδειότητα ἐναυπήγησαν νέον στόλον· ἀλλ' ὁ Καῖσαρ μὲ ὀλιγώτερα πλοῖα ἐνίκησε τὸν εἰς τὸν λιμένα πλησιάζοντα τοῦτον στόλον· καὶ ἐλύτρωσεν οὕτω τὸν στρατόν του ἀπὸ τὸν παντελῆ ὄλεθρον. Διὰ νὰ δυσκολύνῃ εἰς τὸ ἑξῆς τοιαῦτα δοκίμια τοῦ ἐχθροῦ, ἠθέ-

*) Οὕτω δύω πρωταίτιοι τοῦ φόνου τοῦ Πομπηΐου ἀπήλαυσαν ἤδη τὴν τιμωρίαντων. Ὁ Θεόδοτος ἐκρεμάσθη μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Ἀσίαν ὑπὸ τοῦ Κασσίου (Ἀππιαν. Ῥ. ἐμφ. Β΄, 90.).

λησε νὰ κυριεύσῃ τὴν νῆσον Φάρον, ἥτις ἦτο ἠνωμένη διὰ γεφύρας μὲ τὴν ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν κρατουμένην πόλιν· ἀλλ' ὁ σκοπόςτου οὗτος ἐδυστύχησε, καὶ ὅταν ἐσύροντο ὀπίσω οἱ λόχοιτου, περιέπεσεν αὐτὸς εἰς ὀφθαλμοφανέστατον κίνδυνον θανάτου, ἐπειδὴ τὸ μὲ ἀνθρώπους παραγεμάτον πλοῖον ἤρχισε νὰ βυθίζεται, ὅπου εὑρίσκετο καὶ αὐτός. Ἀλλὰ μὲ σφοδρὰν ἀπόφασιν ἐῤῥίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκολύμβησε μὲ τόσην σκέψιν, ὥστε μ' ὅλον ὅτι τὸν ἐτόξευαν οἱ ἐχθροὶ μὲ ὅλην των τὴν δύναμιν, ἐκράτει ὅμως ὑπεράνω τοῦ ὕδατος εἰς τὴν μίαν του χεῖρα γράμματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἤθελε νὰ βραχῶσιν (Πλούτ. Ἰ. Καῖσ. 49.).

Οἱ ἐχθροίτου παρατηρήσαντες μὲ λύπην ὅτι δὲν ἐπετύγχαναν τὸν σκοπόντων, ἤλπισαν νὰ δώσωσι τροπὴν ἄλλην εἰς τὰ πράγματάτων μὲ τὸν δόλον. Ἔστειλαν πρὸς τὸν Καίσαρα καὶ ἐπαρακάλεσαν νὰ τοὺς δοθῇ ὁ ἐξ ἀρχῆς τοῦ πολέμου αἰχμάλωτος κρατούμενος βασιλεύςτων, λέγοντες ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ ἀσφαλέστατον μέσον νὰ καταπραΰνωσι τὸν λαόν. Ὁ Καῖσαρ δὲν τοὺς ἐπίστευε μὲν, πληροφορημένος δὲ ὅτι δὲν ἔχανε μέγα πρᾶγμα, καὶ νομίζων, ὑποτιθεμένων τῶν χειρίστων, ἐντιμότερον νὰ πολεμῇ μὲ βασιλέα παρὰ μὲ ἄγριον στρατιωτῶν ὄχλον, ἀπέλυσε τὸν νεανίσκον, ὅς τις μὲ ὑποκριτικὰ δάκρυα τοῦ ὑπεσχέθη τὰ ἄριστα. Ἀλλ' ἡ ἀπάτη ἐφάνη πάραυτα. Ἀντὶ εἰρηνικῶν συμβιβάσεων ἀνέλαβε τὰ ὅπλα ὁ Πτολεμαῖος ἡγεμονεύων αὐτὸς τὸ στράτευμα· ἀλλὰ καταφρονούμενος ἀπὸ τοὺς στρατιώταςτου διὰ τὴν νεότητα καὶ ἀνικανότητάτου, ἐπετάχυνεν ὁ ἴδιος τὸν παντελῆ ὄλεθρόντου. Διότι τώρα ἔφθασεν εἰς τὸν Καίσαρα στρατὸς βοηθητικὸς ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, ὅς τις κυριεύσας τὸ Πηλούσιον εἰσέβαλεν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἀντεστράτευσε μὲν ὁ νέος βασιλεὺς ἐναντίον τοῦ

στρατοῦ, ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἔσπευσε διὰ θαλάσσης ἐκεῖ ὁ Καῖσαρ, ἡνώθη μὲ τοὺς ἐλθόντας, ἐκτύπησε τοὺς Αἰγυπτίους, τοὺς ἔτρεψεν εἰς φυγὴν, καὶ ὁ βασιλεὺς φεύγων ἐπνίγη εἰς τὸν Νεῖλον (Δ. Κάσσ. μβ', 42 · 43.). Ὁ νικητὴς ἔδραμεν ἐκ τοῦ τόπου τῆς μάχης εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἥτις παρεδόθη χωρὶς ἀντίστασιν. Τώρα κύριος ὢν ἀναντιῤῥήτως τῆς Αἰγύπτου ἠδύνατο νὰ τὴν μεταβάλῃ εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἀλλ' εἴτε ἐξ ἔρωτος τῆς Κλεοπάτρας *), ἢ διὰ σκοποὺς ἄλλους, ἔδωκεν εἰς ταύτην τὸν βασιλικὸν θρόνον, ἐσύναψεν εἰς γάμον καὶ εἰς συμβασιλέα, μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον, τὸν νεώτερόν της ἀδελφὸν, καὶ ἀφῆκε μέρος τῆς δυνάμεώς του πρὸς στερέωσιν τῆς κυριαρχίας της. Ἀνεχώρησε μόνον μὲ μίαν λεγεῶνα διὰ νὰ καταπατήσῃ τὰς παντοδαπὰς ἐχθρικὰς κινήσεις, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν ἐννεάμηνον διατριβήν του εἰς Αἴγυπτον εὗρηκαν ἱκανὸν καιρὸν νὰ αὐξήσωσιν εἰς φοβερὸν μέγεθος.

Εἰς τὴν Ῥώμην ἔβραζαν σφοδραὶ ταραχαὶ διηγερμέναι ἀπὸ δύω φατρίας. Π. Κορνήλιος Δολοβέλλας ἐσύστησε φατρίαν ἑλκύων πρὸς ἑαυτὸν τοὺς πτωχοὺς καὶ καταχρεωμένους πολίτας· ἐναντίον τούτου ἦτο ὁ Λ. Τρεβέλλιος, ὅς τις ἤθελε νὰ προστατεύσῃ τοὺς πλουσιωτέρους. Αἱ παλαιαὶ καταδυναστεῖαι ἀνεκαινουργώθησαν πάλιν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἠδύναντο νὰ γείνουν βλαβερώτεραι μὲ τοῦτο, ὅτι καὶ οἱ δύω ἐπροσπάθουν νὰ οἰκειωθῶσι τοὺς εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀποσταλθέντας στρατιώτας τοῦ Καίσαρος (Δ. Κάσσ. μβ', 29.). Ὁ Ἀντώνιος, ὅς τις ἵππαρχος ὢν τοῦ πάλιν ἀναγορευθέντος δικτάτωρος Καίσαρος εἶχε τὴν μεγίστιν ἐξουσίαν εἰς τὴν Ῥώμην, δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν σύγχυσιν μισούμε-

*) Δίων ὁ Κάσσιος ΜΒ', 44, τὸ λέγει ῥητῶς. Ἡ βασίλισσα παρευθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Καίσαρος ἐγέννησεν υἱὸν, τὸν ὁποῖον οἱ Αἰγύπτιοι ὠνόμαζαν Καισαρίωνα.

νος διὰ τὴν ὑπερηφάνειάν του καὶ καταφρονούμενος διὰ τὴν ἄσωτον ζωήν του, ἡ ὁποία βέβαια τὸν ἐμπόδιζε νὰ μεταχειρισθῇ ἐπικινδύνως τὰ μεγάλα προτερήματα καὶ τὰς δυνάμεις του (Πλούτ. Ἀντών. 9.).

Ἐνῷ δὲ οἱ νικηταὶ ἐφαίνοντο στερημένοι καὶ κεφαλὴν καὶ μέλη, συνηρμόσθησαν εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ τὰ τρίμματα τῶν νικημένων εἰς κἄποιαν ἐπίσημον δύναμιν. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ μάχην, ἐσύναξεν ὁ Κάτων *), ὅς τις εἶχε μείνει εἰς τὸ Δυῤῥάχιον, τὸν στόλον μὲ ὅλα ὅσα διεσώθησαν· ἀπέπλευσεν ἀπὸ τὴν Κέρκυραν διὰ νὰ εὕρῃ τὸν Πομπήϊον. Μαθὼν δὲ εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς Λιβύης τὸ δυστυχὲς ἐκείνου τέλος, ἄραξεν εἰς τὴν Κυρήνην, καὶ ὑπῆγε διὰ ξηρᾶς μὲ τὸ στράτευμά του εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀφρικὴν, ὅπου, ὡς ἤκουεν, ὁ Ἄττιος Οὔαρος καὶ Μέτελλος Σκιπίων μὲ προστασίαν τοῦ βασιλέως Ἰόβα ἐσύναζαν στράτευμα διὰ βοήθειαν τοῦ Πομπηΐου.

Μετὰ ὁδοιπορίαν βαρυτάτην δι' ἀνυδρίαν καὶ ζέστην καὶ βαθὺν ἄμμον, ὅπου ὁ Κάτων αὐτὸς δὲν ἐμεταχειρίσθη οὔτε ἵππον οὔτε ἅρμα (Πλούτ. Κάτ. νεώτ. 52.), ἔφθασαν ἐκεῖ, ἀλλ' εὗρηκαν διαφερομένους μὲν τοὺς δύω Ῥωμαίους ἀρχηγοὺς, τὸν δὲ βασιλέα Ἰόβαν ὄχι ὡς σύμμαχον, ἀλλ' ὡς κύριον τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Κάτων ἐταπείνωσε τὴν ἀλαζονίαν τοῦ ξένου βασιλέως, ἐφιλίωσε τοὺς διχόφρονας, καὶ παρέδωκε τὴν κυβέρνησιν τοῦ ὅλου εἰς τὸν Σκιπίωνα ὡς γεροντότερον ὑπατικὸν, καὶ ἐπειδὴ τὸ ὄνομά του ἐφαίνετο ἐμφαντικὸν εἰς τὴν Ἀφρικανὴν χώραν, μ' ὅλον

*) Ἐδῶ ἠθέλησε νὰ παραδώσῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς τὸν Κικέρωνα, ὡς ἔχοντα τὸ μεγαλήτερον δίκαιον· ἀλλ' ὁ Κικέρων δὲν τὴν ἐδέχθη, καὶ ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν· διὰ τὸ ὁποῖον τόσον ἐθύμωσαν ὁ τοῦ Πομπηΐου υἱὸς Γναῖος, ὥστε μόνον ὁ Κάτων τὸν ἐμπόδισε νὰ μὴ βάλῃ χεῖρας εἰς τὸν σεβάσμιον ὑπατικὸν (Πλούτ. Κικ. 39.).

ὅτι ἦτο προσωπικός του ἐχθρὸς καὶ αἱ μικραὶ ἀρεταί του δὲν ὑπέσχοντο μεγάλα πράγματα.

Αὐτὸς δὲ οὗτος ἐβάσταξε τὴν Ἰτύκην, ἥτις ὑποπτευθεῖσα ὅτι κλίνει εἰς τὸν Καίσαρα ἐκινδύνευσε νὰ ἀφανισθῇ ἐξ ὁλοκλήρου κατὰ φιλέκδικον συμβουλὴν τοῦ Ἰόβα μὲ προσταγὴν τοῦ Σκιπίωνος, ἐπεσκεύασε τὰ φρούριά της, καὶ ἐσύναξεν εἰς αὐτὴν ἀποσκευὰς καὶ πολεμικὰ ἐφόδια παντὸς εἴδους (Πλούτ. Κάτ. Νεώτ. 56. 57.). Ταῦτα δὲ πάντα ἐγίνοντο ἀνενοχλήτως, ἐπειδὴ ὁ Καῖσαρ ἠναγκάζετο κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν νὰ ἀγωνίζεται εἰς τὴν Αἴγυπτον ὑπὲρ τῆς ἰδίας του σωτηρίας· καὶ πόλεμος προσταχθεὶς πρὸ πολλοῦ νὰ γείνῃ κατὰ τοῦ Ἰόβα ἀπὸ μέρους τῆς Ἱσπανίας δὲν ἐμβῆκεν εἰς πρᾶξιν δι' ἀμφιβόλου τινὸς διχοφροσύνης τῶν στρατηγῶν, τῆς ὁποίας ἔγειναν κοινωνοὶ οἱ στρατιῶται καὶ ὅλη ἡ ἐπαρχία.

Ἐνῷ ἐφαίνετο ὅτι ἐσηκώθη ἐκ νέου ἐπίσημος ἀγὼν μεταξὺ τῶν δύω φατριῶν τῆς πολιτείας, ἐξωτερικός τις ἡγεμὼν, Φαρνάκης ὁ υἱὸς τοῦ περιφήμου Μιθριδάτου, ἐνόμισεν ἁρμόδιον τὸν καιρὸν νὰ ἐξανακυριεύσῃ τὸ πατρικόν του βασίλειον. Ὥρμησεν ἀπὸ τὸ δοθὲν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πομπηΐου βασίλειον τοῦ βορειοτέρου Βοσπόρου, ἐκυρίευσε τὴν μικρὰν Ἀρμενίαν καὶ μέρος τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας, εὐνούχισεν ὅλους τοὺς παῖδας τῆς Ἀμισοῦ, ἐξεδίκησε τὴν καταστροφὴν τοῦ πατρός του μὲ νίκην κατὰ τοῦ Ῥωμαίου ἐπάρχου Δομιτίου Καλβίνου καὶ τῶν βοηθῶν του βασιλέων τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Καππαδοκίας, ἐμαίνετο μὲ βάρβαρον ἀπανθρωπίαν κατὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ Ῥωμαϊστῶν, καὶ πλήρης μεγίστων ἐλπίδων εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν Ἀσίαν. (Ἀππιαν. Ἐμφ. Β', 91.).

Αἱ ἐχθρικαὶ αὗται δυνάμεις ἐφαίνοντο βέβαια ἐπικινδυνότεραι παρ' ὅ,τι ἦσαν πραγματικῶς, ἐπειδὴ ἐξήρχοντο τέλος ἀπὸ ἀναξίους καὶ ἀσυμφώνους πολεμίους. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ ἐχρεώστει νὰ

σπεύσῃ διὰ νὰ ἀφανίσῃ καὶ τὸ φάσμα τοῦ κινδύνου τούτου μὲ τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἔδιδεν ἡ ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματός του, ἡ ἑνότης τῆς θελήσεώς του καὶ ὁ στρατός του. Ἀφοῦ ἐνίκησε τὸ μῖσος τῶν Ἀλεξανδρέων καὶ ἐκυρίευσε τὰ θέλγητρα τῆς Κλεοπάτρας, ἐσηκώθη ἐκεῖθεν. Πρῶτον του ἔργον ἔμελλε νὰ εἶναι ἡ ταπείνωσις τοῦ ὑπερηφάνου Φαρνάκου. Εἰς τὴν Συρίαν, Κιλικίαν, καὶ Καππαδοκίαν διέτριψε τόσον μόνον, ὅσον ἦτο ἀναγκαῖον νὰ διατάξῃ τὰς σχέσεις τῶν χωρῶν, καὶ λαῶν καὶ ἡγεμόνων, καὶ ἐφάνη πάραυτα εἰς τὸν Πόντον πλησίον τοῦ Φαρνάκου. Ἐπλανᾶτο οὗτος, ὅτι ὁ Καῖσαρ ἐχρεώστει νὰ σπεύσῃ διὰ νὰ καθησυχάσῃ τὴν Ῥώμην καὶ τὴν Ἀφρικὴν, καὶ ἐπροσπάθει νὰ τὸν κρατῇ ὀπίσω δι' ἀπατηλῶν προσφορῶν καὶ διαπρεσβεύσεων. Ἀλλ' ὁ Καῖσαρ τὸν ἐκατάλαβε καὶ τὸν ἐπίασε μὲ τὰς ἰδίας ἐκείνου παγίδας. Ἀφοῦ τὸν ἠσφάλισε μὲ φαινομένην ὑποδοχὴν τῶν προβλημάτων του, ἐχύθη κατεπάνω του ταχέως καὶ ἀπροσδοκήτως εἰς τὴν Ζέλειαν, καὶ ἐτελείωσε μὲ ἓν κτύπημα ὅλον τὸν πόλεμον (47). Ὁ Φαρνάκης διέφυγε μὲν ἐκ τῆς μάχης, ἥτις ἠφάνισεν ἐξ ὁλοκλήρου ὅλον τὸν στρατόν του, ἔχασε δὲ ὅλα τὰ δορικτήματά του, τελευταῖον δὲ καὶ τὴν ζωήν του ἀπὸ ἄπιστόν τινα ὑπηρέτην, ὅστις ἐπίστευεν, ὅτι διὰ τοῦτο ἔμελλε νὰ λάβῃ εἰς ἀμοιβὴν ἀπὸ τὸν Καίσαρα τὸ Βοσπορικὸν βασίλειον, ἀλλ' ἐψεύσθη τῆς ἐλπίδος του (Δ. Κάσ. μβ', 47.). Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Καῖσαρ ἐκπλαγεὶς διὰ τὴν ταχύτητα, μὲ τὴν ὁποίαν ἐτελείωσε τοῦτον τὸν πόλεμον, ἔγραφε πρὸς φίλον του τινὰ εἰς τὴν Ῥώμην μόνον τὰς τρεῖς ταύτας περιφήμους λέξεις: veni, vidi, vici (ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα) (Πρβ. Πλούτ. Καῖσ. 50.).

Ἀφοῦ ὁ Καῖσαρ διέταξε καὶ τὴν σκληρῶς ὑπὸ τῶν τελωνῶν καταδυναστευομένην ἐπαρχίαν Ἀσί-

αν, ἔτρεξε διὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Ἰταλίαν φορτωμένος θησαυρούς, τοὺς ὁποίους εἶχε συνάξειν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη. Ἐνῷ λοιπὸν εἰς τὴν Ῥώμην τοὺς μὲν ἐχθρούς του ἐσυγχώρησε, τοὺς δὲ φίλους του ἀντήμειψε μὲ τιμὰς καὶ ἀξιώματα, τὸ δὲ πλῆθος ἀνέπαυσε μὲ ἀνακουφισμούς· ἔμεινεν ἄλαλον καὶ κωφὸν τὸ πνεῦμα τῆς διχονοίας ἔμπροσθεν τῆς δυνάμεως καὶ ἡμερότητός του (Ἀππιαν. Ἐμφ. Β', 92.), καὶ αὐτὸς ἤλπιζεν, ὅτι ἠδύνατο μὲ τὴν αὐτὴν ταχύτητα νὰ ὑπερνικήσῃ καὶ τὴν τρίτην ἐχθρικὴν δύναμιν, ἥτις ἦτο εἰς τὴν Ἀφρικήν.

Ἀλλὰ κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν ἐφάνη ὅτι ἐσείετο ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον ἔστεκεν ἡ δύναμίς του, ἐκλονίζετο ἡ πίστις τῶν στρατιωτῶν, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς ἀνδρείας του δεκάτης λεγεῶνος, ἥτις ἦτο πάντοτε εἰς αὐτὸν ἔκδοτος. Εἰς τὴν Καμπανίαν, ὅπου ἐστρατοπέδευαν οἱ στρατιῶται, ἐξεῤῥάγη ἡ ἐπανάστασις. Πιστεύοντες ὅτι εἶναι διόλου ἀναγκαῖοι εἰς τὸν προκείμενον πόλεμον, ἐζήτουν μὲ μεγίστην ταραχὴν καὶ ἀπειλὴν τὰς προαπηγγελμένας εἰς αὐτοὺς ἀντιμισθίας. Ὁ Καῖσαρ μὴ δυνάμενος εἰς ταύτην τὴν στιγμὴν νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ὑποσχέσεις του ἔστειλε τὸν τότε ἐκλεχθέντα πραίτωρα Κρίσπον Σαλούστιον νὰ καταπραΰνῃ τοὺς δυσαρέστους μὲ τὴν ὑπόσχεσιν: ὅτι μετὰ τὸ τέλος τοῦ Ἀφρικανοῦ πολέμου θέλει λάβειν καθεὶς καὶ τὸ ταχθὲν εἰς αὐτὸν, καὶ προσέτι δῶρον τι διωρισμένου χρυσίου. Ἀλλ' αἱ ὑποσχέσεις αὗται ἐπερίσσευσαν μόνον τὴν πεισμονὴν τῶν φονέων. Ἐκακομεταχειρίσθησαν τὸν Σαλούστιον, ἐφόνευσαν δύω συγκλητικοὺς καὶ μὲ φοβερισμοὺς ἐκίνησαν ἐναντίον τῆς Ῥώμης. Τόσον ὕποπτον ἦτο τὸ πρᾶγμα, ὥστε ὁ Καῖσαρ δὲν ἐτόλμησε νὰ στείλῃ μηδὲ τοὺς σωματοφύλακάς του ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν διὰ νὰ μὴ ἑνωθοῦν καὶ αὐτοὶ μ' ἐκείνους.

Ἀλλ' ὅμως ἐμπιστευόμενος εἰς τὴν νίκην, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ κάμῃ τὸ πνεῦμα καὶ ὁ λόγος του εἰς πλῆθος ἀδάμαστον, τὸ ὁποῖον ἀπελύθη μόνον μίαν στιγμὴν μὲ τυφλὴν μανίαν ἀπὸ τὴν συνήθειαν τῆς ὑπακοῆς, ἐκβῆκεν ἄφοβος ἔμπροσθέν των διὰ νὰ ἀκούσῃ τὰ παράπονά των. Οἱ ἐπαναστάται δὲν ὡμίλησαν τώρα περὶ ἀντιμισθιῶν, ἀλλ' ἐνόμισαν νὰ τρομάξουν περισσότερον τὸν Καίσαρα ζητοῦντες ἀπ' αὐτὸν τὴν ἀπόλυσιν. „Ἔχετέ την," ἀπεκρίθη εὐθὺς ὁ Καῖσαρ μὲ ἀταραξίαν, „καὶ μ' ὅλον τοῦτο θέλετε λάβειν καὶ τὰς ταχθείσας ἀνταμοιβάς σας εὐθὺς ἀφοῦ θριαμβεύσω μὲ ἄλλους στρατιώτας." Καὶ πρὸς σημεῖον ὅτι τοὺς θεωρεῖ ὡς ἀπολελυμένους τοὺς ὠνόμασε Κυρίτας, καθὼς ὠνομάζοντο εἰς τὴν Ῥώμην μόνον εἰρηνικοὶ πολῖται, οὐδέποτε δὲ οἱ στρατιῶται (Δ. Κάσ. μβ', 52. 53.).

Ἡ τροπὴ αὕτη ἔκαμε θαυμάσιον ἐνέργειαν. Ὡς κεραυνόβλητοι ἐστάθησαν ἐκεῖ οἱ στρατιῶται· καὶ τὸ πεῖσμα των μετεβλήθη εὐθὺς εἰς μετάνοιαν· καὶ μετὰ δακρύων τὸν ἐπαρακάλουν νὰ τοὺς στρατηγήσῃ μόνον ἀκόμη εἰς τὴν Λιβύην (Δ. Κάσσ. μβ', 54.). Ὅ,τι ἐχρειάζετο ὁ Καῖσαρ μὲ πολλὴν ἐπιθυμίαν, τὸ ἐδέχετο τώρα ἐξ εὐνοίας, καὶ ὅταν, ἀπαλυνθεὶς τρόπον τινὰ ἀπὸ τὰς δεήσεις των, εἶπεν ὅτι δέχεται πάντα ἐθελοντὴν, ὅλοι ἐπροσφέρθησαν εἰς αὐτὸν ὡς ἐθελονταί *). Τοιουτοτρόπως κατεπατήθη κίνδυνος, ὅστις εἰς τὴν ἀρχὴν ἐφάνη φοβερὸς καὶ ἐχαροποίησε

*) Κατὰ τὸν Συετόνιον ἐτιμώρησε τοὺς λοχαγοὺς μὲ στέρησιν τριτημορίου τῶν χωρῶν καὶ τοῦ ἀργυρίου, τὰ ὁποῖα ἐδόθησαν εἰς αὐτούς. Ὁ Δίων Κάσσιος (μβ', 55.) λέγει: τοὺς κακίστους ἠφάνισεν ἐπίτηδες εἰς τὴν Ἀφρικὴν μὲ τὸν πόλεμον. Κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦ βιβλίου. Περὶ τῶν Λιβυκῶν πολέμων ἐμεταχειρίσθη ὁ Καῖσαρ, ὅταν ὑπῆγεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἡ δεκάτη λεγεὼν, τὴν ἀναίδειαν χιλιάρχου, ὅςτις ὁλόκληρον καράβιον εἶχε φορτώσειν ἀντὶ στρατιωτῶν μὲ τὴν σκευὴν καὶ τὰ ἄλλα του πράγματα, νὰ ἀποδιώξῃ αἰσχρῶς τοῦτον καὶ πολλοὺς ἄλλους ταξιάρχας, οἵτινες ὑπῆρχαν πρωταίτιοι τῆς στάσεως.

τοὺς ἐναντίους του εἰς τὴν Λιβύην καὶ τοὺς ἔκαμεν ἴσως καὶ ἀφροντιστοτέρους. Ἐπροσπάθει τώρα ὁ Καῖσαρ, ὡς ἐσυνείθιζε, νὰ ὑπερτερήσῃ τοὺς ἐχθρούς του μὲ τὴν ταχύτητα καὶ ἐξαφνικότητα, ἐνῷ ἄλλως ἐκεῖνοι εἶχαν στρατεύματα περιστότερα καὶ στόλον ἐπικρατοῦντα τὴν θάλασσαν. Ἔτρεξε λοιπὸν εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ ἔσπευδεν ἐκεῖ νὰ ἀποπλεύσῃ μὲ τόσην ἀνυπομονησίαν, ὥστ' ἐπρόσταξεν εἰς τὸ Λιλύβαιον νὰ στήσουν τὴν σκηνήν του ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ πλησιέστατα εἰς τὴν θάλασσαν πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι μεταξὺ τῆς ἀποφάσεώς του καὶ τῆς ἐκτελέσεώς της ἔπρεπε νὰ εἶναι ὅσον δυνατὸν ὀλιγώτατον διάστημα χρόνου (Πλούτ. Ἰ. Καῖσ. 52.). Ἀφοῦ λοιπὸν ἐσύστησεν ἓξ λεγεῶνας καὶ ἱππικὸν ἀνάλογον, ἐμβῆκεν εἰς τὰ πλοῖα μὲ τὸ στράτευμά του, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν ἀνεπιτηδειότατον καιρὸν τοῦ ἔτους (τὸ φθινόπωρον .47), ἐπειδὴ τότε δὲν τὸν ἐπρόσμεναν πλέον οἱ ἐχθροί του. Σφοδρὰ τρικυμία ἐσκόρπισεν ὅλον του τὸν στόλον; καὶ μόνον μὲ ὀλίγα πλοῖα ἔφθασεν εἰς Ἀδρυμητόν. Κατὰ συμβεβηκὸς ἐσκόνδαψε καὶ ἔπεσεν εἰς τὴν ξηρὰν κατὰ γῆς. „Ἔχωσε, ὦ Ἀφρική,“ ἔκραξε μεγαλοφώνως· καὶ οὕτως ἐξήλειψε μὲ τὴν πάντοτε ἄπταιστον ἀγχίνοιάν του τὸν κακὸν τύπον, τὸν ὁποῖον ἔκαμεν εἰς τοὺς στρατιώτας του τὸ τοιοῦτον ἀπαίσιον σκόνδαμμα (Δ. Κάσσ. μβ', 58.). Ἐνῷ δὲ ἦτο, καθὼς τὸ ἐσημειώσαμεν, ἐλεύθερος πάσης Ῥωμαϊκῆς δεισιδαιμονίας, ἐπειδὴ ἐλέγετο χρησμὸς, ὅτι τὸ γένος τῶν Σκιπιώνων νικᾷ εἰς τὴν Λιβύην (Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ. 52.), ἐπενόησε καὶ τέχνην ἄλλην ἐδῶ εἰς τὰ στρατεύματά του ἢ τὸ ἔκαμε πρὸς ὄνειδος τοῦ ἐχθροῦ του φέρων μαζῆ του εὐκαταφρόνητον τινὰ ἄνθρωπον ὀνομαζόμενον Σκιπίωνα διὰ νὰ ἀντιπαρατάξῃ ὄνομα ἐναντίον ὀνόματος.

Κατ' ὀλίγον ἐσυνάχθη μέρος τοῦ σκορπισθέν-

τος στόλου καὶ τῶν στρατιωτῶν ὀλόγυρα τοῦ στρα-
τηγοῦ· ἀλλὰ τοῦτο ηὔξησε κατ' ἀρχὰς εἰς αὐτὸν
τὴν δυσκολίαν τῆς διατροφῆς, χωρὶς νὰ τοῦ δώσῃ
δι' ἰσοῤῥοπίας τινὸς τῶν δυνάμεων μεγαλήτερον αἴ-
σθημα ἀσφαλείας. Διότι ἡ σχέσις ἦτο ἐξ ἐναν-
τίας τόσον ἄνισος, ὥστε οἱ ἀντίπαλοί του, οἵτινες
ἔφθασαν ἐκεῖ μὲ μέρος τῶν στρατευμάτων των, καὶ πρὸ
πάντων ὁ ἐμπαθέστατος Λαβινὸς, ἤλπιζαν ἀσφα-
λῶς ὅτι μὲ τὸ Νομαδικόν των ἱππικὸν ἔμελλαν
νὰ ἐξολοθρεύσωσιν ἐντελέστατα τὸ ὀλιγοπληθέστε-
ρον, καὶ ἐν μέρει ἀγύμναστον ἀκόμη πεζικόν του·
διότι τὸ ὀλίγον ἱππικὸν, τὸ ὁποῖον εἶχε μαζή του
ἀσθενὲς ἀκόμη ἀπὸ τὴν ταραχὴν τῆς θαλάσσης,
κἂν οὐδὲ τὸ ἐλογαρίαζαν. Διὰ τοῦτο ἐκβὰς μίαν
ἡμέραν ὁ Καῖσαρ μὲ τριάκοντα σπείρας νὰ εὕρῃ
ἀγορὰν ἀναγκαίων, εἶδε τὸν ἑαυτόν του διαμιᾶς
περικυκλωμένον ἀπὸ πυκνὸν σύννεφον ἐχθρῶν.
Ὁ κίνδυνος ἦτο μέγας, καὶ ἡ φθορά του ἀναπό-
φευκτος, ὅταν αὐτὸς μὲ τολμηρὰν καὶ πάντη ἀνέλ-
πιστον κίνησιν διέφυγε τῶν ἐχθρῶν τὴν ὑπερο-
πλίαν (Ἀππιαν. Ἐμφ. Β', 95.).

M' ὅλον ὅτι τοῦ Καίσαρος τὸ πνεῦμα καὶ ἡ πο-
λεμικὴ ἐπιστήμη ἐδείχθεισαν καὶ ἐδῶ πάλιν (καθ-
ὼς καὶ ποῦποτε δὲν ἔλαμψαν περισσότερον παρὰ εἰς
τὴν παροῦσαν ἐκστρατείαν), μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἔμει-
νεν ὀλιγώτερον ἀκίνδυνος ἡ κατάστασίς του, καὶ
ἔγεινε κινδυνωδεστέρα ὅταν ἡνώθη ὁ Σκιπίων μὲ
τὸν Λαβινὸν καὶ τὸν Πετρήϊον· ἀλλὰ καὶ ὁ βα-
σιλεὺς Ἰόβας ἐπλησίαζε τώρα μὲ δύναμιν μεγάλην,
καὶ μάλιστα μὲ φοβερὰ πλήθη ἐλαφρῶν λόχων
καὶ μὲ τριάκοντα ἐλέφαντας. Τίποτ' ἄλλο δὲν ἔμε-
νεν εἰς τὸν Καίσαρα τώρα παρὰ νὰ κλεισθῇ εἰς
τὸ στρατόπεδόν του, καὶ ὄπισθεν τῶν στερεῶν
τούτου χαρακωμάτων νὰ προσμένῃ ἢ χάριν τινὰ
τῆς τύχης ἢ ἀδυναμίαν τῶν πολεμίων του

ἐνδυνάμωσιν ἰδικήν του. Καὶ τῳόντι ἦλθε πάραυτα εἰς βοήθειάν του ἡ τύχη. Κάποιος Π. Σίττιος, ὅςτις ἦτο φυγὰς ἀπὸ τὴν Ῥώμην διὰ κακουργήματά του, εἶχε γείνειν πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀρχηγὸς Ῥωμαίων πλανήτων, καὶ ἐμισθοφόρει τώρα εἰς τὸν ἕνα, καὶ τώρα εἰς τὸν ἄλλον ἀπὸ τοὺς ἀπαύστως ἀντιμαχομένους ἡγεμόνας τῆς Λιβύης. Μαθὼν τώρα τὴν στενοχωρίαν τοῦ Καίσαρος ἀπεφάσισε νὰ τὸν ὠφελήσῃ διὰ νὰ προξενήσῃ μὲ τοῦτο εἰς τὸν ἑαυτόν του τιμὴν καὶ ἐπιστροφὴν εἰς τὴν Ῥώμην. Μὲ βοήθειαν βασιλέως τινὸς τῆς Μαυρουσίας, τὸν ὁποῖον ἐκατάπεισε νὰ τὸν συνεργήσῃ, εἰσέβαλεν ἔξαφνα εἰς τὸ βασίλειον τοῦ Ἰόβα. Οὗτος δὲ ἐνῷ ὑπήγαινε νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸν Σκιπίωνα, ἠναγκάσθη τώρα νὰ ἐπιστρέψῃ διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν ἰδίαν του χώραν. Μετ᾽ ὀλίγον ἠκολούθησεν ἡ ἀποστασία τῶν Γαιτούλων, οἵτινες πρὸς ἀνάμνησιν Μαρίου τοῦ εὐεργέτου των ἐτίμων τὸν Καίσαρα, καὶ οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς ἀποστασίας των ἔφεραν τὸν Ἰόβαν εἰς νέαν ἀμηχανίαν. Ὄχι ὀλιγώτερον ὠφέλιμος εἰς τὸν Καίσαρα ἦτο ἡ θέλησις τῆς ἐπαρχίας, ἥτις καταδυναστευομένη ἀπὸ τὸν Σκιπίωνα ἤλπιζεν ἀπ᾽ ἐκεῖνον σωτηρίαν. Τελευταῖον ἀφῆκαν οἱ ἐχθροὶ τὸν ἁρμόδιον καιρὸν νὰ περάσῃ χωρὶς νὰ στενοχωρήσουν εἰς τὸ ἔσχατον μὲ τὴν ὑπεροχὴν τῆς δυνάμεώς των τὸν Καίσαρα, ὁ ὁποῖος ἠδυνήθη εἰς τὸ μεταξὺ νὰ λάβῃ ἱκανὴν ἐνδυνάμωσιν ἀπὸ τὴν Σικελίαν (Δ. Κάσσ. μγ΄, 2 — 4.).

Εὐθὺς ἀφοῦ ἔφθασεν αὕτη, παραίτησε τὴν ἄμυναν, καὶ ἐπροσπάθει νὰ συγκροτήσῃ κρίσιμον μάχην. Εἰς δὲ τοῦτο τὸ μεταξὺ δελεαζόμενος ὁ Ἰόβας ἀπὸ τὴν ἐλπίδα νὰ τοῦ παραχωρηθῇ ἡ ἐπαρχία Ἀφρικὴ παρέδωκε τὸν κατὰ τοῦ Σιττίου πόλεμον εἰς ἕνα στρατηγόν του καὶ ἡνώθη μὲ τὸν Σκιπίωνα μὲ μέρος τῆς δυνάμεώς του. Μ᾽ ὅλον τοῦτο

ἐφοβοῦντο οἱ σύμμαχοι τὴν τοῦ Καίσαρος ὑπεροχὴν
εἰς γενικὴν μάχην, καὶ διὰ τοῦτο ἐπροσπάθουν νὰ
τὸν ἐμποδίζουν καὶ νὰ τὸν κατατρίβουν μὲ τὸ πολὺ
πλῆθος τῶν ἐλαφρῶν λόχων των, καὶ μὲ τὸν ἴδιον
εἰς αὐτοὺς πολεμικὸν τρόπον. Ἀλλ᾽ ὁ Καῖσαρ μὲ
προσβολήν τινα κατὰ τῆς Θάψου, τὴν ὁποίαν δὲν
ἤθελαν νὰ χάσωσιν, ἐπέτυχεν ἐντελῶς τὸν σκοπόν
του καὶ παρὰ θέλησιν ἐκείνων. Ἐνῷ ἤλπιζαν νὰ
τὸν περικλείσουν εἰς τὸν ἰσθμὸν, ὅπου ἔκειτο ἡ Θά-
ψος, καὶ ὁ Σκιπίων ἐνησχολεῖτο εἰς τὸ νὰ κάμνῃ
τὰ ἀναγκαῖα περιφράγματα, οἱ λόχοι τοῦ Καίσαρος
τὸν ἐκτύπησαν ἐργαζόμενον καὶ μὴ φοβούμενον τί-
ποτε μὲ τόσην σφοδρότητα καὶ ἐξαφνικότητα, καὶ
ἐξήπλωσαν τόσον τρόμον καὶ τόσην γενικὴν σύγχυσιν,
ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κάμουν κἀμμίαν εὔτακτον ἀν-
τίστασιν (Δ. Κάσσ. μγ΄, 7.). Οἱ ἀρχηγοὶ, Σκιπίων, Ἰό-
βας, Ἀφράνιος καὶ ἄλλοι ἐπαραίτησαν ὅλα, καὶ ἐπίασαν
τὴν φυγήν· ὁ μέγας στρατὸς κατηναλώθη ἀπὸ τὴν
ἠρεθισμένην μανίαν τῶν Καισαρείων στρατευμάτων.
Οἱ διασωθέντες κομματηδὸν ὥρμησαν εἰς διαρπα-
γὴν τῶν πόλεων καὶ τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας *),
καὶ ἐγέμισαν φόβον ὅλην τὴν χώραν, καὶ οὕτως
ἀνέδειχναν εὐκταίαν τὴν τοῦ νικητοῦ ἔλευσιν.
Ὅλαι αἱ χῶραι ἠνοίχθησαν εἰς αὐτόν· καὶ αὐτὴ
ἡ Νομαδία, ὅπου ὁ Σίττιος εἶχεν ἀνδραγαθήσειν
ἐκ νέου, ἀπεδίωξε τὸν φεύγοντα βασιλέα της, καὶ
ἔγεινε νέα Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία. Μὲ μεγίστην ἐπιθυ-
μίαν ἐπρόσμενε τὸν ἐρχομὸν τοῦ Καίσαρος ἡ Ἰτύ-
κη, ἥτις ἠδύνατο νὰ εἶναι τὸ τελευταῖον φρούριον
τῆς νικημένης φατρίας. Εἰς τοιαύτας περιστάσεις
ἔπρεπε νὰ ἐξαλειφθῇ πᾶσα ἐλπὶς πολέμου καὶ ἀν-

*) Ἐπεχείρησαν καὶ κατ᾽ αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων των, οἵτινες ἠθέλησαν νὰ τοὺς ἀναχαιτίσωσι. Πολλοὶ συγκλητικοὶ καὶ ἱππεῖς κατέφυγαν εἰς τὰ πλησίον τοῦ Καίσαρος μέρη διὰ νὰ μὴ θανατωθῶσιν.

τιστάσεως εἰς τὴν Λιβύην. Ὁ Ἰόβας καὶ ὁ Πετρήϊος
μὴ ἐλπίζοντες ἔλεον ἀπὸ τὸν Καίσαρα ἐφονεύθησαν
αὐτοχείρως. Καὶ ὁ Σκιπίων θέλων νὰ μεταβῇ εἰς
τοὺς υἱοὺς τοῦ Πομπηΐου, οἵτινες ἐπροσπάθουν νὰ
σπείρουν τὸ τελευταῖον σπέρμα τοῦ πολέμου τούτου
εἰς τὴν γόνιμον χώραν τῆς Ἱσπανίας, ἐκπεσὼν μὲ
τὸ πλοῖόν του εἰς τὴν Μαυρουσίαν, ἐπροτίμησε νὰ
τρυπήσῃ τὸν ἑαυτόν του μὲ τὸ ξίφος του.

Τὸ παράδειγμα τούτων ἠκολούθησε καὶ ὁ Κά-
των, ὅταν ἐπλησίασεν ὁ νικητὴς εἰς τὴν Ἰτύκην,
ἀλλ' ὄχι διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας. Δὲν ἐφοβήθη τὴν
ὀργὴν τοῦ Καίσαρος, ἀλλ' ἡ ζωὴ δὲν τὸν ἔτερπε
πλέον, ἐνῷ δὲν ὑπῆρχεν ἡ δημοκρατία, εἰς τῆς
ὁποίας τὴν σωτηρίαν εἶχεν ἀφιερώσειν ἕως τώ-
ρα μετὰ πολλῶν κακοπαθειῶν ὅλας του τὰς δυνά-
μεις. Διότι αὕτη μόνον περιεῖχε, κατὰ τὴν γνώ-
μην του, πᾶσαν ἐνέργειαν ἀνδρὸς ἀξίαν· μετὰ ταύ-
την δὲν ἐσυγχωρεῖτο, καθὼς ἔκρινε, νὰ ἐπιζῇ κἀν-
εἰς, ὅς τις ἐξεύρει νὰ ἐκτιμᾷ τὸ μεγαλεῖον τῆς ζη-
μίας. Εἰς εὐγενεῖς καρδίας δειλὴ φιλοζωΐα καὶ
φιληδονία δὲν δύναται νὰ ἐμποδίσῃ τοιαύτην πρᾶ-
ξιν· ὀρθότερος ἄλλος στοχασμὸς ἠδύνατο νὰ τὸ
κάμῃ, ἀλλ' εἰς τοῦ Κάτωνος τὴν ψυχὴν δὲν ἐχώ-
ρει κἀμμία ἀκτὶς παρηγορίας, τὴν ὁποίαν προξενεῖ
ἡ πληροφορία τοῦ ὅτι ὑπετάχθη εἰς τὰς ἀποφάσεις
τῆς θείας προνοίας. Μὲ σταθερὰν ἀπόφασιν εἰς
τὸν σκοπόν του ἐφρόντισεν ὁ Κάτων μὲ ἀγάπην πε-
ρὶ τῆς φυγῆς πολλῶν φίλων του καὶ περὶ τῆς ἀσφα-
λείας τῆς πόλεως, ἐκάθησε τὸ ἑσπέρας εἰς τὴν τρά-
πεζαν μὲ ἱλαρὰς, ἀλλὰ σπουδαίας συνομιλίας, ἐπέ-
ρασε μέρος τῆς νυκτὸς ἀναγινώσκων τὸν Φαίδωνα
τοῦ Πλάτωνος, καὶ τὸ πρωῒ ἐμαχαιρώθη αὐτο-
χείρως. Ἐπειδὴ δυσθανατῶν ἔπεσεν ἐκ τῆς κλί-
νης του, ἠκούσθη ὁ κτύπος, καὶ εἰσῆλθαν εὐθὺς
οἱ οἰκεῖοί του· ὁ ἰατρὸς τοῦ ἔμβασε τὰ ἔντερα εἰς

τὴν κοιλίαν, καὶ τὴν ἔρραψεν· ἀλλ' αὐτὸς τὴν
ἐξέσχισε μὲ τὰς χεῖρας καὶ ἀπέθανε στερήσας τὸν
Καίσαρα τὸν κάλλιστον θρίαμβον τῆς ἡμερότητος,
τὴν ὁποίαν ἔδειξε καὶ μετὰ ταύτην τὴν μάχην.
Διότι δὲν ἔκαμε κἀμμίαν ἄλλην ποινὴν εἰς τοὺς
νικημένους, εἰμὴ ἀργυρολογίαν, τὴν ὁποίαν ἐχρειά-
ζετο πρὸς τελείωσιν τοῦ ἔργου του (Πλούτ. Κάτ.
νεώτ. 70.).

57. Καίσαρος μοναρχία καὶ θάνατος.

(46 — 44 πρ. Χρ.)
(708 — 710 κτ. Ῥ.)

Ἀφοῦ εἰς πέντε μηνῶν διάστημα ἐτελείωσεν
ὁ Καῖσαρ τὸν Λιβυκὸν πόλεμον, ὑπέστρεψεν εἰς
τὴν Ῥώμην. Ἕως τώρα δὲν τοῦ εἶχε χαρίσειν και-
ρὸν ἡ φροντὶς τῶν πυκνῶν πολέμων διὰ νὰ πανη-
γυρίσῃ τοὺς θριάμβους του· τώρα δὲ ἔκαμε κατὰ
τὸν αὐτὸν καιρὸν, ἀλλὰ εἰς τέσσαρας διαφόρους
ἡμέρας καὶ εἰς τέσσαρας πομπὰς τοὺς θριάμβους
του κατὰ τεσσάρων ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, Γαλλίας,
Αἰγύπτου, Φαρνάκου καὶ Ἰόβα. Αἱ εὐφρόσυνοι εἰ-
κόνες τῶν νικημένων ποταμῶν Ῥοδανοῦ καὶ Νεί-
λου, καὶ τοῦ ταπεινωμένου Ὠκεανοῦ, αἱ ἐλεειναὶ
καὶ συμπαθητικαὶ θεωρίαι τῶν δεσμίων ἡγεμόνων,
Βερκιγγετόριγος, τῆς Αἰγυπτίας βασιλόπαιδος Ἀρσι-
νόης, καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως Ἰόβα, οἵτινες
ἐπομπεύθησαν ἔμπροσθεν ἀναριθμήτων θεατῶν συῤ-
ῥευσάντων ἀπ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν, ἡρμήνευαν τὸ
μέγεθος τῶν νικῶν τούτων (Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ.
55. Δ. Κάσ. μγ΄, 19.). Ὁ μέγιστος καὶ περι-
φανέστατος θρίαμβος διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς δη-
μοκρατίας δὲν ἐπανηγυρίσθη βέβαια, ἔδωκεν ὅμως
εἰς τὸν καταστροφέα ἀντὶ τούτου πλουσιωτέραν ἀν-
τιμισθίαν. Ἡ σύγκλητος καὶ ὁ λαὸς τοῦ ἔδωκε κατ'

ὀλίγον ὅλην τὴν λαμπρότητα, ὅλην τὴν δύναμιν καὶ ὅλην τὴν ἀξίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ δημοκρατία. Χρυσοῦς θρόνος, πορφύρα βασιλικὴ, ἀνδριὰς μεταξὺ τῶν ἀρχαίων βασιλέων τῆς Ῥώμης, ἄγαλμα χωριστὸν εἰς τὰς πανηγυρικὰς πομπὰς τῶν θείων ἀγαλμάτων κτλ. ὕψωσαν τὴν ἀξίαν του ὑπὲρ πάντα θνητὸν, καὶ τὴν προσήγγισαν εἰς τῶν ἀθανάτων τὴν λαμπρότητα. Ἡ παντοτεινὴ δικτατωρία, ἡ τιμητεία, ἡ ἀξία αὐτοκράτορος εἰς τὴν πόλιν, ἡ ἐλευθέρα διοίκησις τοῦ θησαυροῦ, τὸ δίκαιον τοῦ νὰ ἀναγορεύῃ ἄρχοντας, τοῦ ἔδωκαν πραγματικῶς τελείαν μοναρχίαν εἰς τὰ πράγματα (Δ. Κασσ, μγ', 14.).

Οἱ στρατιῶταί του, τὰ ὄργανα καὶ τὰ στηρίγματα τῆς δυνάμεώς του, ἐβραβεύθησαν μὲ ἀγροὺς καὶ ἀργύριον. Καθεὶς στρατιώτης ἔλαβεν εἴκοσι χιλιάδας σεστερτίων *), ὁ ἑκατόνταρχος τὸ διπλοῦν, ὁ χιλίαρχος τετραπλάσιον (Πρβ. Ἀππιαν. Ἐμφ. Β', 102.). Πολλοὶ προσέτι ἐτιμήθησαν μὲ ἀρχὰς, καὶ ἡ σύγκλητος ἐπληθύνθη μὲ ἐννεακοσίους νέους βουλευτὰς, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐν τέλει ἐμεγαλύνθη. Ὁ πολὺς ὅμιλος τῆς πόλεως ἐθαμβώθη καὶ ἐδελεάσθη μὲ λαμπρὰς ἑορτὰς, μὲ παραστάσεις ναυμαχιῶν, διὰ τὰς ὁποίας ἐσκάφη ἐπίτηδες λίμνη εἰς τὸ Ἄρειον πεδίον, μὲ παντοδαποὺς ἀγῶνας ἱππικοὺς καὶ πεζικοὺς, μὲ θηριομαχίας, εἰς τὰς ὁποίας οἱ θεωροὶ διὰ νὰ φυλάττωνται ἀπὸ τὸν καύσωνα τοῦ ἡλίου, ἐκάθηντο ὑποκάτω πολυτίμων μεταξίνων σκεπασμάτων, μὲ ἀργυρικὰ δῶρα (τετρακοσίους σεστερτίους κατ' ἄνδρα), μὲ πλούσια χαρίσματα ἐλαίου, σίτου καὶ κρέατος καὶ μὲ μίαν λαμπρὰν δημοθοινίαν εἰκοσιδύω χιλιάδων τρικλίνων (τραπεζῶν) (Πλούτ. Ἰ. Καῖσ. 55.).

*) Τριάκοντα Σεστέρτια ἰσοδυναμοῦσι μὲ 1½ φιορίνιον Αὐστρίας. — Χιλίαρχοι ἦσαν ἓξ εἰς πᾶσαν μίαν λεγεῶνα.

Τοὺς εὐγενεστέρους καὶ χρησιμωτέρους ἤλπιζεν
ὁ Καῖσαρ νὰ φιλιωθῇ μὲ τὰς μεγίστας ὠφελείας,
τὰς ὁποίας ἔκαμεν διὰ τῆς ἐξουσίας του εἰς τὴν τεταραγ-
μένην, ἀξαγριωμένην καὶ διαλελυμένην σχεδὸν πολιτεί-
αν. Ἐξέδωκε νόμους διὰ νὰ πληθύνῃ τοὺς κατοίκους τῆς
Ἰταλίας, καὶ ἐν ταὐτῷ ἔστειλεν ὀγδοήκοντα χιλιάδας
ἀποίκων εἰς τὰς ἀνεγερθείσας πόλεις Κόρινθον καὶ Καρ-
χηδόνα· ἴσως διὰ νὰ καθαρίσῃ μὲ τοῦτο καὶ τὴν
Ἰταλίαν. Ἔδωκεν αὐστηροὺς καὶ αὐστηρῶς τιμω-
ροῦντας νόμους κατὰ τῆς ἐφορμησάσης ὑπερβολι-
κῆς πολυτελείας, ἐτρόμαξε τὴν ἀδικίαν μὲ ὑψηλο-
τέρας ποινὰς, ἐδιάταξε τὸ ἐντελῶς συγκεχυμένον
τοῦ ἔτους ἡμερολόγιον (45) *), ἐπεριώρισε τὴν διάρ-

*) (Πλούτ. Ἰ. Καῖσ. 59.). Τὸ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Νουμᾶ μέ-
χρι τοῦδε χρήσιμον εἰς τὴν Ῥώμην ἔτος ἦτο σεληνιακὸν ἐκ 355 ἡμερῶν,
εἰς τὸ ὁποῖον παρενεβάλλετο καθ' ἕκαστον δεύτερον ἢ τρίτον ἔτος ἕνας
σεληνιακὸς μὴν διὰ νὰ κρατῇ τοὺς μῆνας εἰς τὰς αὐτὰς ὥρας τοῦ
ἔτους. Μετὰ ταῦτα ἐβάλθη εἰς χρῆσιν ἄλλη ἔτους μορφή. Παρε-
νεβάλλετο κατὰ πᾶν δεύτερον ἔτος ἕνας μῆνας ὀνομαζόμενος Μερκη-
δόνιος κατ' ἐναλλαγὴν περιέχων 22 καὶ 23 ἡμέρας. Ἀλλ' οὕτως
ἀπέβη τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔτος μέσως λογαριαζόμενον μίαν ἡμέραν μα-
κρύτερον παρὰ τὸ ἀληθινόν. Τὸ σφάλμα τοῦτο ἠδύνατο νὰ θερα-
πευθῇ, ἐὰν κατὰ καιρὸν παρελείπετο εἷς ἐμβόλιμος μήν. Ἀλλ'
οἱ Ποντίφικες, οἵτινες ἐπροσδιώριζαν τὸ ἔτος, ἐνήργουν εἰς ταύ-
την τὴν ἐπιστατίαν των χωρὶς ἀστρονομικὰς γνώσεις, καὶ ἐκακομε-
ταχειρίζοντο προσέτι τὴν ἐξουσίαν των διὰ νὰ μακρύνουν ἢ νὰ μι-
κρύνουν αὐτογνωμόνως τὸ ἔτος πρὸς χάριν ὑπάτου ἢ ἄλλου ἄρχον-
τος, ὅς τις ἐπεθύμει περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον χρόνον. Ἐκ τού-
του ἐγεννήθη αὐτογνωμοσύνη τις εἰς τὴν ἐμβολὴν τῶν ἡμερῶν,
ἥτις τελευταῖον ἐπροξένησεν ἀπαραδειγμάτιστον σύγχυσιν. Κατὰ
τοὺς χρόνους τοῦ τελευταίου ἐμφυλίου πολέμου ἐκατήντησεν εἰς
τοῦτο, ὥστε ὁ Ἰαννουάριος ἤρχισεν ἀμέσως μετὰ τὴν φθινοπωρι-
νὴν ἰσημερίαν. Ὁ Καῖσαρ ἀπέκτησε τὸ μέγα κλέος νὰ καταπαύ-
σῃ ἐντελῶς τὴν σύγχυσιν ταύτην εἰσαγαγὼν ἔτος, τὸ ὁποῖον, παρ-
εκτὸς μιᾶς διορθώσεως, τὴν ὁποίαν προσέλαβε πρὸ τριῶν ἤδη ἑκα-
τονταετηρίδων, ὑπόκειται πάντοτε βάσις εἰς τὸ ἡμέτερον ἡμερολό-
γιον, τὸ ὁποῖον μεταχειριζόμεθα τὴν σήμερον. Ὁ Καῖσαρ ἦτο φί-
λος τῆς Ἀστρονομίας, ἀφῆκε δὲ καὶ ἀστρονομικὰ συγγράμματα,
ὄχι ἄμοιρα γνώσεων. Εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἶχε γνωρίσει τὸ κα-
θαρὸν ἡλιακὸν ἔτος. Κατὰ τοῦτο βοηθούμενος ἀπὸ τὸν περι-

κειαν τῆς κυβερνήσεως τῶν ἐπαρχιῶν, παρέδωκε πάλιν τὰ δικαστήρια ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς συγκλητικοὺς καὶ ἱππεῖς (Ἴδε σελ. 118), καὶ μετὰ τὴν τελείωσιν τούτων καὶ ἄλλων ἀκόμη διαταγῶν ἔκαμεν ἑτοιμασίας μεγάλας διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὴν ἀτιμίαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὀνόματος ἐναντίον τῶν Πάρθων, μὲ τὸ ὁποῖον ἤλπισε νὰ τέρψῃ ὅλων τὰ αἰσθήματα (Δ. Κάσσ. μδ΄, 1.).

Τοιουτοτρόπως ἐνόμιζεν ὅτι στερεόνει τὴν νίκην του. Διότι δὲν ἤθελεν, ὡς ὁ Σύλλας, νὰ καταβῇ πάλιν ἀπὸ τὸ ὕψος του, ἀλλὰ πληροφορημένος, ὅτι ἡ ἀπ' αὐτὸν γενομένη τάξις τῶν πραγμάτων χρειάζεται κραταιὰν χεῖρα νὰ τὰ κυβερνᾷ, ἤθελε μᾶλλον νὰ στερεώσῃ τὴν νέαν ἐξουσίαν μὲ τὸ παλαιὸν βασιλικὸν ὄνομα, καὶ εἰς τὴν κυριαρχίαν του νὰ περιβάλῃ τὸν στολισμὸν τοῦ στέμματος. Ἀλλ' ἡ δημοκρατία, τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος ἐξελάμβανε σῶμα χωρὶς ψυχὴν *), εἶχεν ἀκόμη ἐνθουσιασμένους φίλους, νομίζοντας πρᾶγμα δυνατὸν τὴν ἀναγέννησίν της.

Κατ' ἀρχὰς ἐφάνη ὅτι ἠδύναντο νὰ συνδέσουν ἀκόμη μίαν φορὰν ἐλπίδας μὲ τὴν δύναμιν, ἥτις ἐσυνάζετο εἰς τὴν Ἱσπανίαν ὑποκάτω τῶν υἱῶν τοῦ Πομπηΐου Γναίου καὶ Σέξτου, καί τινων ἐκ τῆς ἐν Θάψῳ μάχης διασωθέντων ταξιάρχων, Λαβιηνοῦ καὶ Οὐάρου καὶ ἄλλων· ἐκεῖ πολλοὶ μὲν ἐτίμων ἀκόμη τὴν μνήμην τοῦ Πομπηΐου, πολλοὶ δὲ ἐφοβοῦντο τοῦ Καίσαρος τὴν φιλεκδικίαν. Ηὔξησεν ἤδη ἡ δύναμις ἐκείνη καὶ ἔγεινε φοβερά. Τῳόντι δὲ ὁ Καῖσαρ, ὅστις ἠναγκάσθη τελευταῖον νὰ ὑπάγῃ ἐκεῖ καὶ νὰ ἀγωνισθῇ προσωπικῶς, εὕρηκε μεγάλην δυσκολίαν. Καὶ ἡ διακριτικὴ μάχη, ἥτις ἔγεινε περὶ τὴν πόλιν Μοῦνδαν μετά τινας κινήσεις καὶ ἀψιμαχίας (15. Μαρτίου, 45) ἦτο πεισματωδεστάτη καὶ ἐπικινδυνοτάτη ὅλων τῶν προτέρων μαχῶν τοῦ Καίσαρος. Ὁ στρατός του ἤρχισε νὰ κλονῆται τόσον, ὥστε πηδήσας αὐτὸς ἀπὸ τὸν ἵππον ὥρμησεν ὡς ἀπηλπισμένος εἰς τὰς τάξεις τῶν μαχομένων καὶ φευγόντων. „Δὲν ἐντρέπεσθε, ἔκραξεν εἰς τοὺς στρατιώτας του, νὰ παραδώσητε τὸν στρατηγόν σας εἰς παιδάρια;" (Πλούτ. Ἰ. Καῖσ. 56.). Ἔκλινεν ἡ ἡμέρα εἰς τὸ τέλος, ὅταν ὁ Καῖσαρ παρατηρήσας ἄκαιρον τινὰ κίνησιν τῶν ἐχθρῶν τὴν ὠφελήθη μὲ τὴν συνήθη του ἀγχίνοιαν. Ὁ Λαβιηνὸς ἔστειλε πέντε σπείρας νὰ φυλάξουν τὸ στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον διηρπάζετο ἀπὸ ἱππικὸν τάγμα Μαυρουσίων, οἵτινες συνεπολέμουν μὲ τὸν Καίσαρα. Ὡς νὰ ὠπισθοπόρουν αἱ ἴλαι αὗται ἔκραξεν ὁ Καῖσαρ μεγαλοφώνως: „φεύγουσιν". Ἡ τάχιστα διαδοθεῖσα αὕτη λέξις ἐνεθάῤῥυνε τοὺς Καισαρικούς, ἐσύγχυσε τοὺς πολεμίους, καὶ ὁ Καῖσαρ ἐνίκησε τελευταῖον τὴν αἱματοσταγῆ νίκην. Τριάκοντα χιλιάδες ἐχθρῶν ἐσκέπασαν τὸν τόπον τῆς μάχης, καὶ ἐφέρθησαν εἰς αὐτὸν αἱ ἀποκοπεῖσαι κεφαλαὶ τῶν ἀδιαλλάκτων ἐχθρῶν του Γν. Πομπηΐου, Λαβιηνοῦ καὶ Οὐάρου (Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ. 56. Ἀππιαν. Ἐμφ. Β΄, 105.). Ὁ νεώτατος υἱὸς τοῦ Πομπηΐου Σέξτιος, ὅς τις διεσώθη καὶ περιεπλανᾶτο εἰς τὰς ἐρημίας τῆς Ἱσπανίας, δὲν τὸν ἐφαίνετο εἰς τὸ ἑξῆς ἐπικίνδυνος, καὶ μίαν ἐπανάστασιν διατηρουμένην εἰς τὴν Συρίαν ἀφῆκε νὰ τὴν τελειώσῃ μὲ τὴν ἀρ-

πατητικὸν Σωσιγένην διέταξε παντὸς τετάρτου ἔτους ἐμβολὴν εἰς τρόπον ὥστε εἰς τὸ 365 ἡμερῶν ἔτος νὰ ἀκολουθῇ τέταρτον περιέχον 366. Τοῦτο δὲ, παραβαλλόμενον μὲ τὸ ἀκριβὲς ἡλιακὸν ἔτος, δίδει μίαν ἡμέραν περισσότερον εἰς διάστημα 128 ἐτῶν. Διὰ νὰ ἀρθῇ ἐκ μέσου διαμιᾶς ἡ ἐπικρατοῦσα ἀταξία, ἔλαβε τὸ 708 ἔτος ἀπὸ κτ. Ῥώμης (46 πρ. Χ.) πολλὰ ἀλλόκοτον μορφὴν, δηλ. 445 ἡμέρας. Τὸ δὲ ἐφεξῆς ἔτος ἐμβῆκε τὸ ἀπὸ τοῦ Καίσαρος ὀνομασθὲν Ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον. Ἴδε τὴν ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ ἐκδοθεῖσαν χρονολογίαν, Μέρ. Α΄, κεφ. ις΄. ιζ΄.

*) Ταῦτα ἀναφέρει ὁ Συετόνιος ὡς ἴδια αὐτοῦ λόγια.

χὴν τοῦ Παρθικοῦ πολέμου. Εἰς τὴν Ῥώμην καὶ μεταξὺ τῶν ἀκολούθων του δὲν ἐσυλλογίζετο ὁ Καῖσαρ κἀνένα ἐχθρὸν νομίζων ὅτι ὅλους τοὺς ἡμέρωσε μὲ τὴν σοφίαν καὶ πρᾳότητα τῆς ἐξουσίας του.

Ἀλλ' οἱ πιστεύοντες τὴν ἀνάστασιν τῆς ἀποθαμένης δημοκρατίας ἐθεώρουν ὀλιγώτερον τὴν πρᾳότητα τοῦ ἐξουσιαστοῦ παρὰ τὴν δύναμιν, ἥτις τὸν ἐσυγχώρει νὰ γείνῃ ἄλλος ὅταν ἤθελε, καὶ ἐντρέποντο τόσον περισσότερον νὰ τὸν ὑπηρετῶσι τώρα, ὅσον λαμπρότερα ἤρχισε νὰ ἐξουσιάζῃ ἐκεῖνος. Διότι, μετὰ τὴν τελευταίαν νίκην, δὲν τοῦ ἐδόθησαν μόνον σημεῖα λαμπρότατα ὅλων τῶν ὅσα ἐδιηγήθημεν πρότερον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐφάνη ὅτι ἐφανέρωσε καθαρῶς τὸν ἔσχατον σκοπὸν τῶν ἐπιθυμιῶν του. Ὅτάν μίαν ἡμέραν ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ θρόνου του ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἵλκυε τὴν ἀρχὴν τὸ γένος τῶν Ἰουλίων, καὶ ὅλη ὁμοῦ ἡ σύγκλητος ἐπαρουσιάσθη ἔμπροσθέν του νὰ τοῦ προσφέρῃ τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς τιμήν του ἀποφάσεις, δὲν προεσηκώθη· καὶ τοῦτο ἐπροξένησε βαθεῖαν λύπην εἰς ὅλους (Δ. Κάσσ. μδ΄, 8.). Βλέποντες τὴν ταπείνωσιν τούτου τοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ἐσυγκρίθη ποτὲ ἀπὸ τὸν Κινέαν μὲ ὁμήγυριν θεῶν, ἐκατάλαβαν ἐπαισθητότατα τὸν ἀφανισμὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ πολιτείας των. Ἐπροσετέθησαν εἰς τοῦτο τὰ φανερὰ δοκίμια, τὰ ὁποῖα ἐγίνοντο τώρα διὰ νὰ τοῦ δώσουν τὸ ὄνομα καὶ τὸ στέμμα τοῦ βασιλέως. Ὁ Ἀντώνιος τοῦ ἐπρόσφερεν εἰς μίαν ἑορτὴν τὸ δεύτερον, καὶ ὁ Καῖσαρ τὸ ἀπέβαλε μὲ τρόπον, ὅστις ἔδειχνεν ὅτι ἐθυσίαζε τὴν ἐπιθυμίαν του εἰς τοῦ δήμου τὴν θέλησιν· ἄλλοτε εὕρηκαν τὸν ἀνδριάντα του στολισμένον μὲ βασιλικὸν στέμμα· ὅταν ἐπιστρέφων ἀπὸ τὴν πανήγυριν τῆς τῶν Λατίνων ἑορτῆς προσηγορεύθη βα-

σιλεὺς ἀπὸ πολλὰς φωνὰς, καὶ δύω δήμαρχοι, κατατρέξαντες ἐμπαθῶς τοὺς προταιτίους τῆς προσαγορεύσεως, ἐκατηγορήθησαν καὶ ἀπεβλήθησαν ἀπὸ τὰς ἀρχάς των ὡς ἐπίτηδες θέλοντες νὰ κάμωσιν ὕποπτον τὸν Καίσαρα ὅτι ἤθελε τὴν μοναρχίαν, ἐφανέρωσε τοῦτο περισσότερον τὰς μυστικὰς ἐπιθυμίας τοῦ Καίσαρος. Τελευταῖον προητοιμάσθη πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἔφερνεν ἀπταίστως εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Οἱ ἱερεῖς οἱ φυλάττοντες τὰς Σιβυλλικὰς βίβλους ἐξήγουν ὅτι εἶναι προφητευμένον ἐκεῖ, ὅτι μόνον βασιλεὺς θέλει νικήσειν τοὺς Πάρθους (Πλούτ. Ἰ. Καῖσ. 60. 61.).

Ἐφοβοῦντο λοιπὸν πάντοτε περισσότερον μήπως τὸ ὄνομα βασιλεὺς τοὺς ἐξαλείψῃ καὶ τὴν μνήμην τῆς ἐλευθέρας πολιτείας, ἥτις ἐβαστάζετο καὶ μὲ τὸν τύπον τῆς δικτατωρίας· τοῦτο ἐκίνησε τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀπόφασιν πολλῶν ἀνδρῶν νὰ ἀνακαλέσουν εἰς τὴν ζωὴν τὴν δημοκρατίαν διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Καίσαρος. Ἦσαν ὅλοι οὗτοι ἐκ τῶν πρώτων γενῶν, οἱ μὲν ἀμετάτρεπτοι ὀπαδοὶ τῆς φατρίας του, οἱ δὲ ἠλεημένοι ἀντίπαλοί του· ἐξ ἐκείνων μὲν ἦσαν Δέκιμος Βροῦτος Ἀλβῖνος καὶ Γ. Τρεβώνιος, ἐκ τούτων δὲ Γ. Κάσσιος καὶ Μ. Ἰούνιος Βροῦτος. Ὁ τελευταῖος, τὸν ὁποῖον ὁ Καῖσαρ μὲ πατρικὴν σχεδὸν φροντίδα *) ἐζήτησε καὶ ἔσωσε καὶ ἐτίμησε μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ μάχην, τὸν ὁποῖον (καθὼς καὶ τὸν Κάσσιον) πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἀναδείξειν πραίτωρα, ἦτο κεφαλὴ καὶ στολισμὸς τῆς συνωμοσίας. Ἡ μισοτυραννία τοῦ Βρούτου ἦτο καθαρά· ἐξήρχετο ἀπὸ φρόνημα Ῥωμαίας ψυχῆς τοῦ παλαιοῦ καιροῦ καὶ ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῆς στωϊ-

*) Σερβιλία, ἡ μήτηρ τοῦ Βρούτου καὶ ἀδελφὴ τοῦ Κάτωνος, ἠγαπᾶτο εἰς τοὺς ἀρχῃτέρους χρόνους ἀπὸ τὸν Καίσαρα, καὶ ἐπίστευαν, ὅτι ὁ Βροῦτος ἠδύνατο νὰ εἶναι υἱὸς τοῦ Καίσαρος (Πλούτ. Βροῦτ. 5.).

κῆς φιλοσοφίας. Πόσον ἦτο ἐλεύθερος ἀπὸ προσ-
ωπικὰς ἰδιωφελείας, εἶχε τὸ δείξειν καθαρῶς εἰς
τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Ὁ πατήρ του ἦτο φονευ-
μένος ἀπὸ τὸν Πομπήϊον εἰς τὸν καιρὸν τῆς τοῦ
Σύλλα κυριαρχίας, ἀλλ' ὁ Βροῦτος ἐνίκησε τὸ μῖ-
σος τὸ κατὰ τοῦ φονέως τοῦ πατρός του, καὶ ἠνώ-
θη μὲ τὸν Πομπήϊον, ἐπειδὴ τὸν ἐνόμιζεν ἀγαθοφρονέ-
στερον διὰ τὴν πολιτείαν (Πλούτ. Βροῦτ. 4.). Ἤδη δὲ
καὶ ἡ ἀναφορὰ τοῦ γένους του εἰς ἐκεῖνον τὸν παλαιὸν
Βροῦτον τὸν καθιδρυτὴν τῆς δημοκρατίας, ἡ διπλῆ
του συγγένεια μὲ τὸν Κάτωνα, τοῦ ὁποίου ἦτο γυ-
νή του ἡ ὑψηλόφρων καὶ ἀνδροκάρδιος θυγάτηρ Πορ-
κία, ἐφαίνοντο ὅτι τὸν ἔδειχναν κληρονόμον φρο-
νημάτων, τὰ ὁποῖα δὲν τὸν ἐσυγχώρουν νὰ στέκῃ
ἀργὸς εἰς τὴν φθορὰν τῆς δημοκρατίας. Εἰς τοῦ-
τον λοιπὸν διευθύνθησαν τὰ βλέμματα ὅλων ὅσοι
ἤλπιζαν τὴν σωτηρίαν τῆς δημοκρατίας ἀπὸ τὸν
τοῦ Καίσαρος θάνατον. Τὸν ἐξύπνιζαν ἀπὸ τὴν
βαθύνοιάν του διὰ ἐπιγραφῶν, τὰς ὁποίας εὕρισκε
τὸ πρωῒ εἰς τὴν στρατηγικὴν καθέδραν του: „Κοι-
μᾶσαι, Βροῦτε; δὲν εἶσαι σὺ ὁ ἀληθηνὸς Βροῦτος!"
Εἰς δὲ τὸν ἀνδριάντα τοῦ παλαιοῦ Βρούτου εὑρέθη
ἡ ἐπιγραφή: „Ἄμποτε νὰ ἔζης τώρα Βροῦτε!"
(Πλούτ. Βροῦτ. 9.). Ὅταν ὁ Κάσσιος, ὅστις κυ-
ρίως ἦτο ἀρχηγὸς τῆς συνωμοσίας, ἐκοινολόγησε τὴν
βουλήν του εἰς φίλους του· οὗτοι ἐζήτησαν νὰ γεί-
νῃ ἀρχηγὸς ταῦ πράγματος ὁ Βροῦτος, τοῦ ὁποί-
ου τὰ εὐγενῆ φρονήματα ἤθελαν ἁγιάσειν τὸν σκο-
πὸν τοῦτον (Πλούτ. Βροῦτ. 10.).

Εὐκόλως ὁ Κάσσιος ἔκαμε συμμέτοχον τοῦ ἐγ-
χειρήματός του τὸν Βροῦτον. Διὰ νὰ μὴ φανῇ
τὸ ἔργον ὅμοιον τῶν μέχρι τοῦδε συνειθισμένων
φατριαστικῶν ἀγώνων, ὁ Βροῦτος ἔστερξε μὲν τὸν
θάνατον τοῦ Καίσαρος, ἀντεστάθη δὲ εἰς τὸν προ-
βληθέντα φόνον τοῦ Ἀντωνίου, ὅστις διὰ τῆς ὑπερ-

ηφάνου ζωῆς του, διὰ τοῦ ζήλου ὑπὲρ τῆς βασι-
λικῆς τιμῆς τοῦ Καίσαρος καὶ τῆς γενικῆς δουλεί-
ας, καὶ τελευταῖον διότι ἠγαπᾶτο ἀπὸ τοὺς στρα-
τιώτας ἦτο μισητὸς εἰς ὅλους, καὶ χωρὶς τὴν
φθορὰν τούτου ἠδύνατο ἡ νέα κυριαρχία νὰ κοπῇ,
ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ ἐκριζωθῇ. Ὁ Βροῦτος ἤλπιζεν
ἀλλ' ἐπλανᾶτο, ὅτι ἡ ἐλευθερία θέλει εἶσθαι ἱκα-
νῶς δυνατὴ νὰ πνίξῃ καὶ αὐτοῦ καὶ ὅλου τοῦ δήμου τὴν
διαφθορὰν, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως ἦτο ὅλος καθυποδου-
λωμένος ὁ Ἀντώνιος (Πλούτ. Βροῦτ. 18.). Διὰ τοῦτο
ἐὰν καὶ ἐμπορῇ νὰ συγχωρηθῇ ἡ εἰς ταύτην τὴν πρᾶξιν
διέγερσις ἐκείνων τῶν καρδιῶν, εἰς τὰς ὁποίας δὲν
ἐφαίνετο ἄλλο μισητότερον παρὰ ἡ τυραννὶς, εἶναι ἐξ
ἐναντίας ἀξιοθρήνητος ἡ θάμβωσις, μὲ τὴν ὁποίαν
ἐθεώρησαν τὴν τότε Ῥώμην, καὶ ἥρπασαν ἀπὸ τὴν
πολιτείαν, τὴν ὁποίαν μόνον ἡ μοναρχία ἠδύνατο
νὰ φυλάξῃ ἀπὸ τὰ δεινὰ τῆς ἀναρχίας, τὸν ἄρι-
στον καὶ ἐναρετώτατον ἀπὸ τοὺς ὅσοι ἠδύναντο νὰ κυ-
βερνήσωσι τὴν ἐξουσίαν ταύτην (Πρβ. Δ. Κάσ. μδ΄, 2.).

Οἱ συνωμόται ἐβάδιζαν προσεκτικώτατα εἰς τὸν
σκοπόν των, καὶ ἐζήτουν συμμετόχους τώρα ὄχι μό-
νον ὁμόφρονάς των, ἀλλὰ καὶ τολμηροτάτους. Εἰς
τὸν Κικέρωνα δὲν ἐφανέρωσαν τὸ μυστικόν των, μ'
ὅλον ὅτι ἦσαν βέβαιοι εἰς τὴν συγκατάθεσίν του, ἐὰν
ἐκτελεῖτο ἡ πρᾶξις, ἐπειδὴ εἰς ὅλους τοὺς φίλους
τῆς δημοκρατίας ἦτο θερμότατος ζηλωτής· ἀλλ' ἐφο-
βοῦντο τὴν φυσικὴν καὶ ὑπὸ γήρως αὐξηθεῖσαν δει-
λίαν του καὶ τὰς ἀμφιβολίας τοῦ ὀξυτάτου νοός του.
Φαώνιος, ὁ ζηλωτὴς καὶ μιμητὴς τοῦ Κάτωνος
(σελ. 166), τοὺς ἐφαίνετο ἀναγκαιότατος κοινωνός·
ἀλλ' ὅταν εἰς μίαν συνομιλίαν, γενομένην ἐπίτηδες
περὶ τούτου, ὡμίλησε πολὺ σοφώτερα τῶν συνωμο-
τῶν: ἐμφύλιος πόλεμος εἶναι χειρότερος παρὰ μο-
ναρχία παράνομος, δὲν ἠθέλησαν νὰ τοῦ κοινωνή-
σουν τι πλέον (Πλούτ. Βροῦτ. 12.).

Εἰς τὰς Εἰδοῦς τοῦ Μαρτίου (τὴν δεκάτην πέμπτην 44) ἔμελλε νὰ γείνῃ τὸ θῦμα εἰς τὸ θέατρον τοῦ Πομπηΐου. Κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν καὶ εἰς τοῦτον τὸν τόπον προαπεφασίσθη νὰ γείνῃ μεγάλη συνέλευσις, καὶ ἐφοβοῦντο, ὅτι ἡ ἀναγόρευσις τῆς βασιλείας τοῦ Καίσαρος θέλει ὁμιληθῆν καὶ ἀποφασισθῆν ἐκεῖ πρὶν ἐκστρατεύσῃ εἰς τὸν κατὰ τῶν Πάρθων πόλεμον. Ἡ συνέλευσις αὕτη ἐφάνη ὠφελιμωτάτη εἰς τοὺς σκοποὺς τῶν συνωμοτῶν. Καὶ ἡ μὲν παρουσία ὅλης τῆς συγκλήτου ἔδιδεν εἰς τὸ πρᾶγμα λαμπρὰν κατὰ τὸ φαινόμενον δημοσιότητα, ἡ δὲ ἀπουσία ὅλων τῶν ἐνόπλων (ἐπειδὴ ὁ Καῖσαρ ἐφάνη χωρὶς σωματοφύλακας, μόνον μὲ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς μεθ' ὅρκου βεβαιωθείσης ἁγιότητος καὶ ἀπειραξίας τοῦ προσώπου του, καὶ προσέτι ἦσαν ἄοπλοι καὶ ὅλοι οἱ συνηθροισμένοι) τοὺς ἔδειχνε μεγάλην ἀσφάλειαν· ἡ δὲ γειτονία τοῦ θεάτρου τοὺς ἔδιδεν ἄλλην ὠφέλειαν, νὰ ἔχουν ἐνόπλους μονομάχους διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον· τελευταῖον τοὺς ἐφαίνετο ὅτι ἤθελε τοὺς ἐγκαρδιώσειν καὶ ἐνθουσιάσειν ἡ σκιὰ τοῦ Πομπηΐου, τοῦ ὁποίου ὁ ἀνδριὰς ἦτο στημένος εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον (Πλούτ. Βροῦτ. 14.).

Πρὸ μιᾶς ἡμέρας ἐδείπνιζε τὸν Καίσαρα ὁ Μάρκος Λέπιδος. Ἐνῷ δὲ, ὡς ἐσυνείθιζεν, ὑπέγραφεν ἐπιστολὰς, ἐνέπεσε λόγος, Ποῖος ἄρα εἶναι τῶν θανάτων ἄριστος; ὁ Καῖσαρ πρόφθάσας τοὺς ἄλλους ἐξεβόησεν. „Ὁ ἀπροσδόκητος“ (Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ. 63.).

Τὸ πρωῒ τῆς διωρισμένης ἡμέρας ἐσυνάχθησαν οἱ συνωμόται κρύπτοντες τὴν μὲν αἱματώδη βουλήν των ὑποκάτω τῆς ἡσυχίας τῶν καρδιῶν των, τὰ δὲ φόνια ὄργανά των ὑποκάτω εἰς τὰς τηβέννας των, καὶ ἐπρόσμεναν τὸ θῦμα, τοῦ ὁποίου ἐβραδύνετο ἡ ἔλευσις *). Ὁ Καῖσαρ τὴν νύκτα ἐκείνην

*) Ὁ Κάσσιος καὶ ὁ Βροῦτος ὡς πραίτωρες ἐκάθηντο εἰς τὰς καθ-

δὲν ἐπέρασε καλά· ἡ γυνή του Καλπουρνία ταραχθεῖσα ἀπὸ κακοὺς ὀνείρους καὶ ἀπαίσια σημεῖα ἐπροσπάθει νὰ τὸν κρατήσῃ· καὶ αὐτὸς εἶχεν ἀποφασίσειν νὰ ἀναβάλῃ τὴν ἡμέραν τῆς συνελεύσεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ συνωμόται ἐφοβήθησαν μήπως ἐκ τῆς ἀναβολῆς τῆς πράξεως ἀνακαλυφθῇ ὅλη των ἡ σκευωρία, ἔστειλαν τὸν Δέκιμον Βροῦτον, ὅς τις εἶχεν ὅλην τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Καίσαρος, διὰ νὰ τὸν πληροφορήσῃ ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν σύγκλητον, ἥτις τὸν ἐπρόσμενεν ἱκανὸν ἤδη χρόνον, καὶ ὁ Καῖσαρ πρόθυμος ὢν νὰ καταφρονήσῃ τὸν κίνδυνον *), ἐκαταπείσθη εὐκολώτατα. Καθ' ὁδὸν τοῦ ἐνεχειρίσθη γράμμα, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐφανέρονεν ὅλην τὴν συνωμοσίαν, ἀλλ' ἐμποδιζόμενος ἀπὸ τοὺς πολλοὺς συναντῶντας αὐτὸν τὸ ἐβάσταξεν ἀδιάβαστον εἰς τὴν χεῖρα του. Τοιουτοτρόπως ἔσυρνεν ἡ εἱμαρμένη τὸ εὐγενὲς κυνήγιον εἰς τὰ δίκτυα τῶν ἐχθρῶν του (Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ 63 — 65.)

Δὲν ἐβράδυναν οὗτοι νὰ τὸν παγιδεύσωσιν εὐθὺς ἐνῷ ἐμβῆκεν εἰς τὴν ὁμήγυριν. Ἐνῷ ἔμβαινεν, ὑπῆγαν τάχα πρὸς προϋπάντησίν του, καὶ ὡς νὰ ἤθελαν νὰ συστήσουν τὸν Τύλλιον Κίμβρον, ὅς τις ἐπαρακάλει περὶ ἐπιστροφῆς τοῦ ἐξορίστου ἀδελφοῦ του. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Καῖσαρ ἀπέβαλε κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τὴν δέησίν του, τὸν ἐπίασεν ὁ Τύλλιος Κίμβρος ἀπὸ τὴν τήβεννιαν μὲ θερμὰς δεήσεις τάχα, καὶ τοῦ τὴν ἔσυρεν ἀπὸ τοὺς ὤμους.

έδρας καὶ ἠκροῶντο ἀταράχως τὰς ἀναφερομένας διαφοράς. Μόνον ἡ τοῦ Βρούτου ἄλλως ἀνδροκάρδιος γυνὴ, εἰς τὴν ὁποίαν μετέδωκαν τὸ μυστικὸν, ἐνικήθη ἀπὸ τὴν ἀμηχανίαν περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ μεγάλου ἔργου· ἔπεσεν εἰς λειποθυμίαν, καὶ τοῦ Βρούτου ὁ ἴδιος χαρακτὴρ ἔπρεπε νὰ γείνῃ φρικτότερος, ὅταν τοῦ ἀνήγγειλαν, ὅτι ἀπέθανεν ἡ Πορκία. (Πλούτ. Βροῦτ. 15.).

*) Προτιμότερον εἶναι, λέγεται ὅτι εἶπε πολλάκις, νὰ ὑποφέρω διαμιᾶς ὅλον τὸν κίνδυνον, παρὰ νὰ φυλάττωμαι καὶ νὰ φοβῶμαι πάντοτε, καὶ περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ζωῆς μου φροντίζω καὶ ἐγὼ καὶ ἡ δημοκρατία.

Τοῦτο ἦτο τὸ σύνθημα· ἐνῷ ὁ Καῖσαρ ὠργίσθη διὰ τὴν αὐθάδειάν του, τοῦ ἔδωκεν ὁ Κάσκας τὸ πρῶτον μαχαίρωμα. Ἀλλ᾽ ἀντὶ νὰ τὸν κτυπήσῃ εἰς τὸν λαιμὸν, τοῦ ἐπλήγωσεν ἐλαφρὰ τοὺς ὤμους. „Τί κάμνεις, μιαρώτατε Κάσκα;" ἔκραξεν ὁ Καῖσαρ, καὶ τὸν ὤθησε μὲ τὸν ἀγκῶνα του. Ἀλλ᾽ εὐθὺς ἔπεσαν ἐναντίον του πανταχόθεν ξίφη. Οἱ φονεῖς τὸν ἐκέντουν τόσον σφοδρῶς καὶ τόσον ἐπισφαλῶς, ὥστε ἐπληγώθησαν καὶ αὐτοὶ ὑπ᾽ ἀλλήλων. Ὀλίγας στιγμὰς ἐπροσπάθει ἀντιπαλαίων μὲ τοὺς λύκους τούτους, ἀλλ᾽ ὅταν ἴδε μεταξὺ τούτων καὶ τὸν ἀγαπητόν του Βροῦτον, „Καὶ σὺ, τέκνον;" τοῦ εἶπε (Δ. Κάσ. μδ΄, 19.), καὶ σκεπασθεὶς μὲ τὴν τήβεννάν του, εἴκοσι τρεῖς πληγὰς λαβὼν ἔπεσε νεκρὸς εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πομπηΐου. Ὅλη ἡ σύγκλητος ἦτο ἄλαλος καὶ ἄπρακτος μάρτυς τοῦ γενομένου, καὶ τοῦτο μὲν ἐξαφνισθέντες καὶ ζαλισθέντες, τοῦτο δὲ τρομάξαντες καὶ φοβηθέντες τὰ ἐπακόλουθα τῆς τραγικῆς σκηνῆς ἐσκορπίσθησαν. Ὁ μὲν Λέπιδος, ὁ τοῦ φονευθέντος δικτάτωρος ἵππαρχος, δὲν ἦτο παρὼν, ὁ δὲ Ἀντώνιος ὁ συνύπατος περιεπλέχθη εἰς συνομιλίαν, καὶ μὲ τοῦτο τὸ μέσον ἐβαστάχθη πρὸ τῆς θύρας τοῦ συνεδρίου ἀπὸ τὸν Τρεβώνιον (Πλούτ. Βροῦτ. 17.). Τόσον σπουδαστικὰ ἐδολοφονήθη κατὰ τὸ πεντηκοστὸν ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας του ὁ ἰσχυρὸς καὶ πρὸ ὀλίγου ἀκόμη κυριεύων ὅλην τὴν οἰκουμένην ἀνὴρ, ὥστε ἀπὸ τὰς πολλὰς χιλιάδας τοῦ στρατοῦ, τὰς ὁποίας ἄλλοτε ἔβαλλεν ἔμπροσθέν του, δὲν ἠδυνήθη κἀνεὶς νὰ τὸν βοηθήσῃ (Πλούτ. Ἰούλ. Καῖσ. 66 — 69.).

58. Ταραχαὶ μετὰ τὸν τοῦ Καίσαρος θάνατον.

(44 · 43 πρ. Χρ.)
(710 · 711 κτ. Ῥ.)

Ἡ μὲν μονοκρατορία ἠφανίσθη, μετὰ δὲ τὸν ἀφανισμόν της ἐφανερώθη τρανῶς ὅτι δὲν εἰσήχθη ἡ ἐλευθερία. Ἀφοῦ ἐξέλιπεν ἡ αἱματώδης τυραννία τοῦ Σύλλα, ἥτις ἤθελαν ὅτι καὶ ἐχρησίμευεν εἰς τὴν ἐλευθερίαν, μετὰ τριακοντούτεις ἀγῶνας εἶχεν ἐξυψωθῆν ἡ λαμπρὰ ἐξουσία τοῦ Καίσαρος. Τώρα ὅμως, ὁπότε ὁ Βροῦτος καὶ οἱ συνωμόται του ἐπροσκάλουν ἀπὸ τὸν ᾅδην μὲ τὸ αἷμα τοῦ Καίσαρος τὴν σκιὰν τῆς παλαιᾶς ἐλευθερίας, ἀνάγκη ἦτο παρευθὺς ἀναβᾶσα νὰ ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεώς της πρὸς νέαν μοναρχίαν, ἥτις οὐδὲ τὸ ὄνομά της ἐμεταχειρίζετο, ἀλλ᾽ ἐκβῆκεν εὐθὺς ὡς ἐκδικήτρια τοῦ φονευθέντος μονάρχου.

Ὅταν οἱ φονεῖς κατὰ τὴν πρώτην στιγμὴν ἔτρεξαν μὲ αἱματοσταγῆ ξίφη εἰς τοὺς δρόμους, καὶ ἔκραζαν ὅλους εἰς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των, μόνον ὀλίγοι ὁμόφρονές των, καθὼς ὁ Φαώνινος, ἠνώθησαν μαζή των· φροντίζοντες περὶ τῆς ἀσφαλείας των ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὸ Καπιτώλιον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἀσυλίας τοῦ ναοῦ. Ὁ Ἀντώνιος, ὅςτις ἐκρύφθη εὐθὺς μετὰ τὸν φόνον, ἐκβῆκε μετ᾽ ὀλίγον ἡνωμένος μετὰ τοῦ Λεπίδου προπέτης καὶ πλήρης φιλαρχικῶν στοχασμῶν. Καὶ αἱ δύω φατρίαι ἤλπιζαν εἰς τὸν δῆμον καὶ εἰς τὴν σύγκλητον. Γενικῶς ἡ σύγκλητος καὶ ἰδιαιτέρως ὁ Κικέρων ἐχάρησαν ἀναμφιβόλως διὰ τὸ ἔργον, τοῦ ὁποίου ἤλπιζαν νὰ ἀπολαύσωσι τοὺς καρποὺς ἐντελέστατα. Ὁ δὲ πολὺς ὅμιλος — ὅςτις

μέρος μὲν συνέκειτο ἐξ ἀπομάχων στρατιωτῶν, οἵτινες ἐπρόσμεναν τὴν κληροδοσίαν τῶν ἀγρῶν των, μέρος δὲ ἀπὸ ἀργοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ὁποίους ἔτρεφε καὶ ἔτερπεν ἡ μοναρχία, καὶ ἡ γέννησίς των τοὺς ἀπεξένονεν ἀπὸ τὰ δημοκρατικὰ φρονήματα (ἐπειδὴ πολλοὶ ἀπελεύθεροι εἶχαν λάβειν κατ᾿ ὀλίγον τὸ πολιτικὸν δίκαιον), μέρος δὲ τελευταῖον ἀπὸ ἀγαθόφρονας, οἵτινες ἐπρόκριναν τὴν ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν των παρὰ τὴν χρῆσιν τῶν ἐλευθέρων δικαιωμάτων των — ἀπεστρέφετο μὲν τοὺς φονεῖς, ἔκλινε δὲ εἰς τοὺς ζητοῦντας τὴν ἐκδίκησιν τῆς κακουργίας (Πρβ. Πλούτ. Ἰ. Καῖσ. 67.). Ἀλλὰ τὴν σύγκλητον ἐδιαίρεσεν ὁ Ἀντώνιος φοβίσας αὐτοὺς, ὅτι ὅλοι ἐκεῖνοι, ὅσοι ἔλαβαν ἀρχὰς ἀπὸ τὸν Καίσαρα (καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν δὲν ἦτο μικρὸς, ἐπειδὴ ἔχων ἐκεῖνος κατὰ νοῦν νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Πάρθων ἐμοίρασε διὰ ἔτη τινὰ ὅλας τὰς ἀρχὰς πρότερον) ἀνάγκη ἦτο νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς νέαν ἀρχαιρεσίαν, ἐὰν ἐνόμιζαν τὸν Καίσαρα τύραννον (Ἀππιαν. Ἐμφ. Β΄. 135.). Ἐξ ἐναντίας δὲ ἐπεκύρωσεν ὁ Βροῦτος ἐν ὀνόματι τῶν συνωμοτῶν του εἰς τοὺς ἀπομάχους ὅσα ἔλαβαν καὶ ὅσα ἔμελλαν νὰ λάβουν, καὶ μάλιστα μὲ εὐπρεπέστερον τρόπον *), καὶ διήγειρε πρὸς καιρὸν τὴν παλαιὰν ἀποστροφὴν ἀπὸ τῆς δεσποτείας καὶ δουλείας εἰς τὰς καρδίας τοῦ πλήθους, τὸ ὁποῖον ἦτο συνηθισμένον μὲ τὸ ὑπερήφανον ὄνομα τῆς ἐλευθερίας.

Τελευταῖον μέρος μὲν μὲ τὸν ἀληθινὸν ζῆλον τοῦ Κικέρωνος, μέρος δὲ μὲ τὸν ψευδῆ τοῦ Ἀντωνίου ἐξισάσθησαν καὶ ἐφιλιώθησαν. Εἰς μὲν τοὺς φονεῖς ἐδόθη ἀμνηστία, αἱ δὲ τοῦ Καίσαρος διαταγαὶ ἐπεκυρώθησαν, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπὸ τοὺς δημοκρατικοὺς προσταχθεῖσαν προσθήκην: ἐπειδὴ ἐφάνησαν ὠφέλιμοι εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθόν. Οἱ ἀγροὶ τῶν στρατιωτῶν ἐπεβεβαιώθησαν καὶ μὲ ἰδιαίτερον ψήφισμα τῆς συγκλήτου. Ἀναγκαίως τώρα ἐχρεώστουν νὰ κυρώσουν καὶ τὴν διαθήκην τοῦ Καίσαρος, ἐπειδὴ οἱ φονεῖς καὶ οἱ ἐπαινέται των δὲν ἠδύναντο κατὰ νόμους νὰ δημεύσωσι τὴν περιουσίαν του ὡς περιουσίαν τυράννου. Τὸν νεκρὸν τοῦ φονευθέντος, τὸν ὁποῖον ἠθέλησαν κατ᾿ ἀρχὰς νὰ ῥίψωσιν οἱ συνωμόται εἰς τὸν Τίβεριν ὡς κοινοῦ κακούργου, ἀπεφάσισαν νὰ ἐνταφιάσωσι μὲ πομπὴν λαμπρὰν καὶ παράταξιν.

Ὅλοι οἱ ἐχθροὶ τοῦ Καίσαρος καὶ τῆς μνήμης του ἤθελαν νὰ τὰ ἐμποδίσωσιν ἀσμένως καὶ τὰ δύω· ἀλλ᾿ ὁ Ἀντώνιος, ὅς τις εἶχεν ἐνδώσειν εἰς πολλὰ, ἐπειδὴ δὲν ᾐσθάνετο ἑαυτὸν ἱκανῶς ἰσχυρὸν νὰ καταπαλαίσῃ τὴν πολιτείαν, ἔλαβε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ὄφελος, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ κερδήσῃ ἐκ τούτων πρὸς ζημίαν τῶν φονέων. Ἡ διαθήκη τοῦ Καίσαρος διὰ τὰ περιεχόμενα εἰς αὐτὴν ἔμελλε νὰ διεγείρῃ εἰς τὸν λαὸν τὰ ἀγαθὰ φρονήματα ὑπὲρ τοῦ θανατωθέντος. Ἐπειδὴ ἐχάριζε τοὺς κήπους του εἰς τὸν λαὸν πρὸς κοινὴν τέρψιν, καὶ εἰς καθένα ἰδιώτην τῆς πόλεως ἄφινε τριακόσια σεστέρτια, δὲν ἐφαίνετο πλέον τύραννος, ἀλλ᾿ εὐεργέτης. Καὶ ὅταν ἤκουσαν, ὅτι ἐὰν ἀποθάνῃ ὁ ἀνεψιός του Ὀκτάυϊος, τὸν ὁποῖον υἱοθέτησε καὶ ἄφινε κληρονόμον του, ἐδιώριζεν εἰς τὸν τόπον τούτου τὸν Δ. Βροῦτον, τότε ἐφάνη ὁ φόνος του ἀσεβεστάτη καὶ παρονομοτάτη πρᾶξις (Δ. Κάσ. μδ΄. 34, 35,).

Τοὺς τύπους τούτους καὶ τὰ αἰσθήματα ηὗρεν ὁ Ἀντώνιος ἐν τῷ ἐνταφιασμῷ νὰ ἀνυψώσῃ

*) Ποίας ἀρχὰς ἐμεταχειρίζετο ὁ Καῖσαρ διανέμων τοὺς ἀγροὺς εἰς τοὺς στρατιώτας του, εἶναι ἄγνωστον. Ὅτι τοὐλάχιστον εἰς τοὺς κατὰ μέρος δὲν ἐγίνετο χωρὶς ζημίαν, ἀποδεικνύουσιν αἱ τοῦ Κικέρωνος ἐπιστολαὶ, ὅπου μεσιτεύει διὰ τὴν ἐπαπειλουμένην μερικῶν ἰδιοκτησίαν. Ὁ Βροῦτος ὑπεσχέθη (κατὰ τὸν Ἀππιανὸν, Ἐμφ. Β΄, 141.) νὰ πληρώσῃ τοὺς ζημιωθέντας ἐκ τοῦ κοινοῦ ταμιείου.

εἰς τὸν ὕψιστον βαθμόν. Καθὸ συνάρχων, φίλος καὶ συγγενὴς ἐξεφώνησε τὸν συνήθη ἐπιτάφιον λόγον εἰς τὸν Καίσαρα, τοῦ ὁποίου τὸ λείψανον ἐφέρθη ἀπὸ ἐνδοξοτάτους ἄνδρας εἰς τὴν ἀγορὰν ἔμπροσθεν τοῦ βήματος. Μὲ τεχνικώτατον τρόπον ἐπήνεσε τὰς πράξεις καὶ τὰς ἀρετὰς τοῦ φονευθέντος, ἀνέγνωσεν εἰς ὑπήκοον πάντων ὅλα τὰ ψηφισθέντα πρὸς δόξαν καὶ ἀσφάλειάν του, καὶ τελευταῖον παρέστησεν εἰς τὰ ὀμμάτια ὅλου τοῦ πλήθους τρόπον τινὰ ὡσὰν ζωντανὸν τὸν φόνον μὲ τὴν αἱματωμένην καὶ κατατρυπημένην χλαμύδα τοῦ ἀνδρός. Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἄναψε τὰς καρδίας τόσον, ὥστε ὁ δῆμος ὡσὰν μεθυσμένος ἐσύναξεν ὅλα τὰ παρευρεθέντα θρονία, τραπέζια, πᾶν ξύλινον σκεῦος καὶ σωρεύσαντές τα ἔκαυσαν τὸν νεκρόν. Ἐπάνω του δὲ ἔρριψε πρὸς τιμὴν καθεὶς τῶν παρόντων ὅ,τι εἶχεν εἰς τὰς χεῖρας του· γυναῖκες τὰ στολίδιά των, στρατιῶται τὰ ὅπλα των· ψάλται καὶ ὑποκριταὶ τῆς τραγικῆς πομπῆς ἔρριψαν τοὺς στολισμούς των εἰς τὰς φλόγας. Ἔτρεξαν ἔπειτα μὲ ἀναμμένους δαυλοὺς εἰς τὰς ἀγυιὰς διὰ νὰ καύσουν τοὺς οἴκους τῶν φονέων, καὶ νὰ φονεύσουν καὶ αὐτούς, καθὼς τῷόντι ἐσπαράχθη ἀπὸ τὸν μανιώδη λαὸν διὰ τὴν σύγχυσιν τοῦ ὀνόματος κἄποιος Κίννας δήμαρχος, ὅςτις ὑπῆρξε μάλιστα πάντοτε μέγας φίλος καὶ ἐπαινέτης τοῦ Καίσαρος (Πλούτ. Ἀντών. 14. Ἰ. Καῖσ. 68.).

Εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἐκάη τοῦ Καίσαρος ὁ νεκρὸς, ἔκτισε βωμὸν ὁ δῆμος, καὶ κἄποιος Ἀμάτιος, ὅςτις ἐλέγετο ἔγγονος τοῦ Μαρίου, καὶ μὲ τοῦτο ἐφαίνετο ὡς θεόθεν προσταγμένος ἐκδικητὴς τοῦ Καίσαρος, ἔγεινε ἀρχηγὸς τοῦ πολλοῦ ὁμίλου, καὶ ἐφοβέριζε καθημερινῶς τὴν σύγκλητον, καὶ ἐξαιρέτως κατὰ τῶν φονέων νέους καὶ μεγαλητέρους κινδύνους. Ἐκ τούτων τινὲς ὑπῆγαν εἰς τὰς ὑπὸ

τοῦ Καίσαρος δοθείσας εἰς αὐτοὺς ἐπαρχίας διὰ νὰ εὕρωσιν ἐκεῖ ἀσφάλειαν καὶ δύναμιν· ὁ Τρεβώνιος εἰς τὴν Ἀσίαν· Τύλλιος Κίμβρος εἰς τὴν Βιθυνίαν. Δ. Βροῦτος εἰς τὴν ἐντὸς Ἄλπεων Γαλατίαν. Μόνον οἱ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους φοβεριζόμενοι Ἰούνιος Βροῦτος καὶ Κάσσιος, δὲν ἠδύναντο ν' ἀναχωρήσουν εὐθὺς ἀπὸ τὴν Ῥώμην, ἐπειδὴ ἦσαν πραίτωρες καὶ ἐχρεώστουν χάριν εἰς τὸν Ἀντώνιον, ὅςτις διὰ φίλων του συγκλητικῶν τοὺς ἐξαπέστειλεν ἀπὸ τὴν Ῥώμην διὰ ψηφίσματος τῆς συγκλήτου μὲ πρόφασιν νὰ προβλέψωσι τροφὰς διὰ τὴν πόλιν (Ἀππιαν. Ἐμφ. Γ', 6).

Ὁ δόλιος Ἀντώνιος ἐφάνη εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ὅτι ἤθελε νὰ καθησυχάσῃ πάλιν τὰς φοβισθείσας καρδίας, ἐνῷ τώρα μὲ νόμον προβληθέντα εἰς τὴν σύγκλητον καὶ κυρωθέντα ὑπ' αὐτῆς ἐξώρισεν ἀπὸ τὴν δημοκρατίαν διὰ παντὸς τὴν δικτατωρίαν, καὶ ἐπέβαλε ποινὰς μεγάλας κατὰ τῶν ὅσοι ἐνθυμηθοῦν ἢ δεχθοῦν τὴν ἐξουσίαν ταύτην· ἐφόνευσε διὰ τῶν δορυφόρων του τὸν Ἀμάτιον ὡς ταράκτην τῆς εἰρήνης· καὶ ὁ συνύπατός του Δολοβέλλας ἐπρόσταξε νὰ κρημνίσουν τὸν βωμὸν καὶ νὰ σκορπίσουν μὲ αὐστηρότητα μεγάλην τὸ πλῆθος. Ἡ σύγκλητος καὶ οἱ δημοκρατικοὶ συνέλαβαν νέας ἐλπίδας.

Ἀλλ' ἦτο προσωρινὸν τὸ φάσμα τοῦτο τῆς εἰρηνεύσεως τῶν πραγμάτων. Ἡ ἀμοιβαία δυσπιστία τῶν φατριῶν ἔκαμνε νὰ μὴ βλέπωσι μετὰ χαρᾶς οἱ Καισαρικοὶ τὴν εἰρήνην, ἐπεδὴ ἐφοβοῦντο περὶ τῶν διαταγῶν τοῦ Καίσαρος καὶ περὶ ἑαυτῶν, ἐὰν οἱ ἀντίπαλοί των ἔπαυαν νὰ φοβῶνται. Ὁ Ἀντώνιος μάλιστα, ὅςτις μετέστρεψε καὶ τὸν Δολοβέλλαν ἀπὸ τὰ φρονήματά του, ἔδειξεν εὐθὺς, ὅτι δὲν ἤθελε τὴν διατήρησιν τῆς δημοκρατίας, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ δεσποτείαν. Ἐξουσίασε τὸν πλούσιον ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἀφεθέντα θησαυρὸν, καὶ δι' αὐ-

τοῦ ἠγόραζε φίλους καὶ ἀκολούθους. Ὡσαύτως ἐκακομεταχειρίσθη τὰ χαρτία τοῦ Καίσαρος καὶ τὴν ἀπόφασιν, ὅτι ὅλαι αἱ διαταγαὶ ἐκείνου νὰ μείνουν κύριαι, διὰ νὰ κερδήσῃ ἄμετρα πλούτη μὲ μυσαρὰν ἀπάτην. Καθημερινῶς ἐδημοσίευε νέους λεγομένους τοῦ Καίσαρος νόμους, διὰ τῶν ὁποίων ἐπώλει εἰς βασιλεῖς, ἐπαρχίας, πόλεις ὅσα ἐπεθύμουν, παραδείγματος χάριν εἰς τοὺς Σικελοὺς τὸ πολιτικὸν δίκαιον, εἰς τὴν Κρήτην ἀτέλειαν, εἰς τὸν Γαλατικὸν βασιλέα Δηϊόταρον ἐξάπλωσιν τῆς ἐπικρατείας του. Περιέφερεν ἐνόπλους μαζή του κατὰ μὲν πρόφασιν διὰ τὴν ἀσφάλειάν του, κατὰ δὲ τὴν ἀλήθειαν διὰ νὰ τρομάζῃ τοὺς ἄλλους. Διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ Καίσαρος ἀπὸ τὸν δρόμον ἐκείνου, ἐδιάλεξε διὰ τὸν ἑαυτόν του ὡς ἐπαρχίαν τὴν ἐντὸς Ἄλπεων Γαλατίαν, μ᾽ ὅλον ὅτι εἰς αὐτὸν μὲν ἔδωκεν ἡ σύγκλητος τὴν Μακεδονίαν, τὴν δὲ ἐπιθυμητήν του ἐπαρχίαν ἐκαρποῦτο ἤδη ὁ Δ. Βροῦτος. Ἀλλ᾽ εἰς μὲν τὴν θέλησιν τῆς συγκλήτου ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ ψήφισμα τοῦ δήμου, τὴν δὲ ἐπαρχίαν νὰ λάβῃ διὰ τῶν λεγεώνων, αἱ ὁποῖαι προαπεσταλμέναι εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος διὰ τὸν μελετώμενον Παρθικὸν πόλεμον ἔμελλαν νὰ ἀνακαλεσθῶσιν ὑπ᾽ αὐτοῦ τώρα ὀπίσω. Μὲ τὴν κυρίευσιν τῆς ἐπαρχίας ταύτης καὶ τῶν λεγεώνων τούτων ἤλπιζεν ὅτι θέλει κυριαρχήσειν ἀσφαλῶς καὶ διαρκῶς, καὶ ἡ τύχη τοῦ μεγαλητέρου καὶ τιμιωτέρου ἀνδρὸς, τὸν ὁποῖον ἐπροσπάθει νὰ μιμηθῇ *), οὔτε τὸν ἐτρόμαζεν οὔτε τὸν ἐδίδασκεν.

Ἀλλ᾽ ἐνῷ οὗτος μὲ ὑπερήφανον ἀσφάλειαν

*) Ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος τὸν ἐνεθύμισαν εἰς ἀξιοσημείωτον τινὰ ἐπιστολὴν, ἥτις σώζεται μεταξὺ τῶν Κικερωνικῶν. Εἰς ταύτην λέγεται: Βλέπε καὶ πάλιν βλέπε τί ἐπιχειρεῖς, τί δύνασαι νὰ βαστάσῃς· μὴ βλέπῃς πόσον ἔζησεν ὁ Καῖσαρ, ἀλλὰ πόσον ἐμονάρχησε.

ἐπίανε τὸ διάδημα, ἐκβῆκε τις κατ᾽ ἀρχὰς ἀφανὴς ἀντίζηλος τῶν ἐλπίδων καὶ ἐπιθυμιῶν του. Οὗτος ἦτο ἐκεῖνος ὁ εἰς τὴν διαθήκην τοῦ φονευθέντος μνημονευθεὶς ἀνεψιός του Γ. Ἰούλιος Καῖσαρ Ὀκταυϊανὸς *). Ἐνασχολούμενος εἰς τὴν Ἀπολλωνίαν μὲ τὰς ἐπιστήμας καὶ προασκήσεις ἐπρόσμενεν ἐκεῖ τὸν θεῖόν του, τὸν ὁποῖον ἔμελλε ν᾽ ἀκολουθήσῃ εἰς τὸν Παρθικὸν πόλεμον, ὅταν διεσαλπίσθη ἡ φήμη τοῦ φόνου του. Πλήρης λύπης καὶ φόβου, ἐπειδὴ εἰς τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς ἀβεβαιότητος ἐνόμισε τὴν πρᾶξιν ἔργον ὁμονοίας, μετέβη εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλ᾽ εἰς Βρεντέσιον μαθὼν τὰ τῆς διαθήκης καὶ τῆς ταφῆς τοῦ θείου του, συνέλαβε μεγίστας ἐλπίδας.

Ἀλλ᾽ ὅμως δὲν ἐφαίνετο εὔκολον νὰ τὰς κάμῃ πρᾶγμα, μ᾽ ὅλον ὅτι ἐλθόντα εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸν περιεκύκλωσαν πολλοὶ φίλοι τοῦ Καίσαρος καὶ ἐξαιρέτως πολλοὶ στρατιῶται. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ μήτηρ του καὶ ὁ μητρυιός του Φίλιππος ἤθελαν νὰ τὸν ἐμποδίσουν ἀπὸ τῆς κληρονομίας ὡς ἀμφιβόλου καὶ ἐπικινδύνου ἐγχειρήματος. Καὶ αὐτὸς δὲ πλήρης, ὡς ἐφαίνετο, νεανικῆς ἀπειρίας (διότι ἦτο δεκαοκταετὲς μειράκιον) καὶ ἄμοιρος τῶν λαμπρῶν ἐκείνων προτερημάτων, τὰ ὁποῖα συναρπάζουσι τὰς καρδίας, ἦτο γυμνὸς πάσης δυνάμεως,

*) Ὠνομάζετο οὗτος Γάϊος Ὀκταΰϊος Καιπίας· ἦτο υἱὸς πατρὸς μὲν Ὀκταυΐου, μητρὸς δὲ Ἀττίας τῆς τοῦ Καίσαρος ἀδελφῆς (Δίων. Κάσσ. με΄, 1.) ἢ ἀδελφιδῆς (Πλούτ. Κικ. 44.). Ἀφοῦ δὲ ἐγνωρίσθη εἰσποιητὸς υἱὸς καὶ κληρονόμος τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, μετωνομάσθη Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ Ὀκταυϊανός. Διότι, λέγει ὁ Δίων Κάσσιος (μς΄, 47.) ἦτο νόμος νὰ λαμβάνῃ ὁ εἰσποιούμενος τὸ ὄνομα τοῦ εἰσποιήσαντος, νὰ φυλάττῃ δὲ καὶ τὸ τοῦ πατρός του ἐπὶ τέλους μετασχηματίζων αὐτό. Οὕτω καὶ ὁ δεύτερος Ἀφρικανὸς Σκιπίων ὠνομάσθη Σκιπίων ἀπὸ τοῦ εἰσποιήσαντος, καὶ Αἰμιλιανὸς ἀπὸ τοῦ πατρός του Παύλου Αἰμιλίου (ἴδε ἀνωτ. σελ. 35 Σημ.). Οὕτω λοιπὸν θέλομεν ὀνομάζειν τὸν νέον Καίσαρα, ἕως οὗ μετὰ τὴν ἐν Ἀκτίῳ μάχην θέλομεν τὸν ἰδεῖν ἔπειτα μὲ τὸ λαμπρὸν ὄνομα Αὔγουστος. Κ.

τὴν ὁποίαν ἔχοντες οἱ ἀντίπαλοί του ἠδύναντο νὰ τὴν στρέψωσιν ἐναντίον του. Ἀλλ' εἰς τὸ ἀφανὲς τοῦτο καὶ ἀνίσχυρον παιδάριον *) ἐνυπεκρύπτετο ἰσχυρὸς καὶ σκεπτικὸς καὶ ἐπιτήδειος νοῦς, ὅς τις ἦτο προωρισμένος καὶ ἱκανὸς νὰ γείνῃ κύριος τοῦ ἀποσταμένου καὶ τεταραγμένου κόσμου· καὶ συναισθανόμενος τὸν νοῦν του τοῦτον ἀπεφάσισε νὰ μὴ κρίνῃ περὶ ἑαυτοῦ ἀναξιώτερα ἀφ' ὅ,τι εἶχε κρίνειν ὁ Καῖσαρ.

Ὁ Ἀντώνιος κρίνων τὸν παῖδα κατὰ τὰ ἐξωτερικὰ, τὸν ἐμεταχειρίζετο μὲ ὑπερηφάνειαν καὶ καταφρόνησιν, καὶ τοῦ ἔβαλλε τὰς πρώτας καὶ μεγίστας δυσκολίας εἰς τὸν δρόμον. Δὲν τοῦ ἔδιδε τοὺς θησαυροὺς τοῦ θείου του μὲ πρόφασιν ὅτι ἦσαν κτῆμα τῆς πολιτείας, τοῦ ἐδυσκόλυνε τὴν κτῆσιν τῆς ἄλλης κληρονομίας ἐμποδίζων πολὺν καιρὸν τὸν νόμιμον γνωρισμὸν τῆς υἱοθεσίας του, καὶ ἐματαίωσε τὴν σπουδαρχίαν του θέλοντος νὰ λάβῃ τὸν χηρεύσαντα τόπον ἑνὸς δημάρχου. Ὁ Ὀκταυϊανὸς ὑπέφερνεν ὅλα ταῦτα μὲ ἡσυχίαν, καὶ ἐφαίνετο ὅτι δὲν εἶχε κατὰ νοῦν ἄλλο εἰ μὴ νὰ πληρώσῃ τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα τοῦ ἐπρόσταζεν ἡ κληρονομία. Ἔσπευσε νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν δῆμον ὅσα ἀφῆκεν εἰς τὴν διαθήκην ὁ θεῖός του, καὶ ἐπώλησε τὰ κληρονομηθέντα ὑποστατικὰ, ἐπειδὴ ὁ Ἀντώνιος τοῦ ἐστέρησε τοὺς ἀργυρικοὺς θησαυρούς. Ἑώρτασε τοὺς διαταχθέντας ἀγῶνας πρὸς καθοσίωσιν τοῦ ἀπὸ τὸν Καίσαρα οἰκοδομηθέντος ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης **Γεννητείρας** (**Venus genitrix**), τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε γείνειν μετὰ τὸν φόνον ἐκείνου ἀπὸ τοὺς ἀναλαβόντας τὴν τῆς ἑορτάσεως φροντίδα· καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον κομήτης φανεὶς διέδωκε τὴν φήμην καὶ ἐβεβαίωσε

*) Οὕτω (**puer**) ὠνομάζετο ἀπὸ τὸν Κικέρωνα καὶ τοὺς τούτου φίλους.

τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Καῖσαρ ἀπεθεώθη, ἔστησεν εἰς τὸν ναὸν ἐκεῖνον τὸ ἄγαλμά του μὲ ἀστέρα εἰς τὴν κεφαλήν (Δ. Κάσ. με΄, 4 — 7.).

Ἐὰν ὁ Ὀκταυϊανὸς οἰκειόνετο μὲ ταῦτα τὰ μέσα τὸν πολὺν ὅμιλον καὶ τοὺς πολυαρίθμους φίλους τοῦ θείου του, εὐτύχησεν ὅμως καὶ ἀπ' ἄλλου μέρους νὰ κάμῃ ὄργανα τῆς κυριαρχίας του καὶ αὐτοὺς τοὺς γνησίους ἐχθροὺς τοῦ Καίσαρος καὶ νὰ ἀναδείξῃ προστάτας του τοὺς προμάχους τῆς δημοκρατίας καὶ πρὸ πάντων τὸν πολὺ δυνάμενον Κικέρωνα. Ὁ Ἀντώνιος τοῦ ἐπροξένησεν ἀκουσίως τοὺς φίλους τούτους μὲ τὸ μῖσός του, καὶ ὅσονηὔξανεν ἡ διχόνοια τῶν δύω, ἐνῷ ὁ Ἀντώνιος ἐκατηγόρει τὸν Ὀκταυϊανὸν ὅτι ἐπεβούλευσε τὴν ζωὴν ἐκείνου, τόσον ἐστερεόνοντο οἱ τούτου φίλοι. Διότι τίποτ' ἄλλο δὲν ἐμίσαυν οὗτοι τώρα παρὰ τὸν Ἀντώνιον, ὅς τις ἐστοχάζετο πάντοτε τολμηρότερα καὶ ἀσφαλέστερα περὶ τῆς αὐξήσεως τῆς κυριαρχίας του. Διὰ ψηφίσματος τοῦ δήμου ἐδόθη εἰς αὐτὸν τῷόντι ἡ ἐντὸς τῶν Ἄλπεων Γαλατία, καὶ αἱ τέσσαρες Μακεδονικαὶ λεγεῶνες ἔφθασαν ἤδη εἰς τὸ Βρεντέσιον, μὲ βοήθειαν τῶν ὁποίων ἤλπιζε νὰ ταπεινώσῃ πάντα ἐναντιόφρονα. Ὅλοι οἱ ἀντίπαλοί του τὸν ἔτρεμαν. Ἡ Ῥώμη ἦτο ἄοπλος· ὁ ἕτερος ὕπατος Δολοβέλλας εἶχεν ἀναχωρήσειν ἤδη ἀπὸ τὴν πόλιν διὰ νὰ παραλάβῃ τὴν δοθεῖσαν εἰς αὐτὸν ἐπαρχίαν τῆς Συρίας· καὶ ἐπειδὴ ἔλειπαν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν καὶ ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος, δὲν ἔμενε κἀνεὶς ὅς τις εἶχε δίκαιον ἢ καρδίαν νὰ γείνῃ ἀρχηγός.

Κατὰ ταύτην τὴν ἀμηχανίαν ἐπροσφέρθη εἰς αὐτοὺς σωτὴρ ὁ Ὀκταυϊανὸς, ὅς τις ἦτο ἀνάγκη νὰ φροντίζῃ ὄχι ὀλιγώτερον καὶ διὰ τὸν ἑαυτόν του. Εἶχε συναγμένους ὁλόγυρά του διὰ μεγάλων δωρημάτων καὶ μεγαλητέρων ὑποσχέσεων πλῆθος πολὺ τῶν οἰκουρούντων ἤδη ἀπομάχων τοῦ θείου του.

Ἀκόμη δὲ ἀξιολογώτερον ἦτο, ὅτι ἐκ τῶν λεγεώνων, τὰς ὁποίας ὑπεδέχθη ὁ Ἀντώνιος εἰς τὸ Βρεντέσιον (Ὀκτώβρ. 44.), τὰς ἐπείραξε δὲ κατ' ἀρχὰς μὲ πτωχικὰς προσφορὰς, καὶ ἔπειτα τὰς παρώργισε μὲ τὴν αὐστηρότητά του, δύω ὑπάγουσαι εἰς τὴν Γαλατίαν ηὐτομόλησαν εἰς τὸν Ὀκταυϊανὸν, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς χεῖρας ἔπεσαν καὶ ὅλοι οἱ ἐλέφαντες τοῦ Ἀντωνίου. Ταύτας τὰς ἰδιοβούλως (privato consilio) συναγμένας δυνάμεις, τὸ πρῶτον θεμέλιον τῆς κυριαρχίας του, ἐπρόσφερε τώρα εἰς τὴν σύγκλητον, εἰς τὴν Ῥώμην καὶ εἰς ὅλους τοὺς τρέμοντας τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀντωνίου, καὶ τὸν ἑαυτόν του ἡγεμόνα τῶν δυνάμεων τούτων.

Ὁ Κικέρων, κυβερνῶν τώρα ὅλην τὴν σύγκλητον μὲ τὴν εὐγλωττίαν του *), ἥτις ἀνεφλέχθη ἀπὸ τὸ πικρὸν κατὰ τοῦ Ἀντωνίου μῖσος του, ἀνέλαβε τὸ ἔργον, μ' ὅλον ὅτι ἐφοβερίζετο ἐπικινδυνότατα. Ὑπὸ τούτου ὁδηγουμένη ἡ σύγκλητος ἐκύρωσε τὸ ἰδιόβουλον ἐγχείρημα τοῦ Ὀκταυϊανοῦ. Ἔγεινεν ὁ Ὀκταυϊανὸς συγκλητικὸς μὲ προνόμιον νὰ ψηφίζῃ μετὰ τῶν ταμιῶν, ἐσυγχωρήθη νὰ σπουδαρχῇ δέκα ἔτη πρὸ τῆς νομίμου ἡλικίας, καὶ τοῦ ἐκυρώθη ἡ ἡγεμονία τῶν στρατευμάτων του· οἱ λειποτακτήσαντες στρατιῶται, καὶ αὐτομολήσαντες ὄχι εἰς τὴν σύγκλητον ἀλλ' εἰς τὸν Ὀκταυϊανὸν, ἐπῃνέθησαν διὰ τὴν „ἀθάνατον ὑπουργίαν των", καὶ αἱ ὑποσχέσεις τοῦ Ὀκταυϊανοῦ ἐβεβαιώθησαν ἀπὸ τὸ δημόσιον ταμιεῖον· τελευταῖον ἐδικαιώθη λαμπρῶς καὶ ἡ τοῦ Δ. Βρούτου κατὰ τοῦ Ἀντωνίου ἀντίστασις.

Μὲ τὰς ἀποφάσεις ταύτας ἦτο δι' ἔργων κη-

*) Οἱ σφοδροὶ κατὰ τοῦ Ἀντωνίου λόγοι εἶναι γνωστοὶ μὲ τὸ ὄνομα Φιλιππικοὶ, ὡς συγκρινόμενοι μὲ τοὺς κατὰ Φιλίππου λόγους τοῦ Δημοσθένους, ἴδε Πλούτ. Κικ. 48.

ρυγμένος ἤδη ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ Ἀντωνίου, πάραυτα ἐκηρύχθη καὶ διὰ λόγου. Μετὰ πολλὰς καὶ ἐμπαθεῖς λογομαχίας πρὸς τοὺς ἐναντιόφρονας, ἐκηρύχθη ὁ μὲν Ἀντώνιος ἐχθρὸς, ὅλη δὲ ἡ πολιτεία ὡς εὑρισκομένη εἰς πόλεμον. Ἐσυνάζοντο μὲ ζῆλον μέγαν ἀργύρια καὶ ἄλλα πολεμικὰ ἐφόδια, ἐγίνοντο στρατολογίαι εἰς τὴν Ἰταλίαν. Πλάγκος καὶ Λέπιδος ἱστάμενοι μὲ σρατεύματα εἰς τὴν ἐκτὸς Γαλατίαν, ἐπροστάχθησαν νὰ ὑπάγουν εἰς βοήθειαν τοῦ Δ. Βρούτου (Πλούτ. Ἀντών. 17.). Ὅσα δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν συνέβαιναν εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ἐφαίνοντο ὅτι ἀνέδειχναν ἀσφαλεστέραν τὴν κατὰ τοῦ Ἀντωνίου νίκην.

Ἀφοῦ ὁ Μ. Βροῦτος ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, χωρὶς νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἀπὸ τὴν σύγκλητον δοθείσης εἰς αὐτὸν ἐπαρχίας τῆς Κρήτης, ὑπῆγε κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐξουσίασε τοὺς ἐκεῖ εὑρισκομένους θησαυροὺς καὶ τὰς τῶν ὅπλων ἀποσκευὰς, εἵλκυσεν εἰς τὸν ἑαυτόν του τὰ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἰλλυρίαν εὑρισκόμενα Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα, καὶ ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν τῶν χωρῶν τούτων. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μ. Ἀντωνίου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐδόθη ἀπὸ τὴν σύγκλητον ἡ ἐπαρχία τῆς Μακεδονίας, δὲν ἠδυνήθη νὰ τὴν βαστάξῃ, ἀλλὰ καὶ ἐπιάσθη μετέπειτα αἰχμάλωτος ἀπὸ τὸν Βροῦτον. Τὸ αὐτὸ ἔκαμε καὶ ὁ Κ. Κάσσιος εἰς τὴν Συρίαν, καὶ ἐνῷ ὁ Δολοβέλλας *), ὁ συνύπατος τοῦ Ἀντωνίου, ἔμελλε νὰ ἀναλάβῃ τὴν κυβέρνησιν τῆς ἐπαρχίας ταύτης, τοῦ ἐμπόδισε διὰ τῶν ὅπλων τὴν εἴσοδον. Τὰ αὐτογνώμονα ταῦτα ἔργα καὶ τῶν δύω ἐγνωρίσθησαν νόμιμα ἀπὸ τὴν σύγκλητον διὰ συνηγορίας τοῦ Κικέρωνος. Ὁ Δολοβέλλας, ὅςτις προδοτικῶς ἐφώρμησεν εἰς τὸν ἐν

*) Ὁ Δολαβέλλας ἐπολιορκήθη ἔπειτα ἀπὸ τὸν Κάσσιον εἰς τὴν Λαοδίκειαν, καὶ ἐφονεύθη αὐτοχείρως.

Σμύρνῃ Τρεβώνιον, καὶ τὸν ἐφόνευσε μὲ ἀπάνθρωπον τρόπον, ἐκηρύχθη τώρα μάλιστα ἐχθρὸς, καὶ ἐδόθη ἡ προσταγὴ εἰς τὸν Κάσσιον νὰ τὸν πολεμήσῃ μὲ πληρεξουσιότητα μεγάλην εἰς ὅλας τὰς Ῥωμαϊκὰς τῆς Ἀσίας ἐπαρχίας. Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἔχασεν ὁ Ἀντώνιος δυνατὸν σύμμαχον. καὶ ἐάν καὶ ἐνίκα εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐφαίνετο πάλιν, καθὼς ἐπὶ Πομπηΐου, ὅτι ὅλη ἡ Ἀνατολὴ ἔδιδε καταφύγιον εἰς τὴν δημοκρατίαν.

Ἐκ τούτων τῶν ἐμπεριδεμάτων ἤλπιζεν ὁ Ὀκταυϊανὸς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐφέσεώς του, ἀλλ' ἦτο φρονιμώτατος νὰ κρύπτῃ τὰς ἐλπίδας του εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας του, καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον νὰ παραδίδεται ἐθελούσιον ὄργανον εἰς ἄλλους. Διὰ τοῦτο ἐσηκώθη τώρα διὰ νὰ ἀναστήσῃ καὶ νὰ σώσῃ τὸν ἄνδρα, τὸν ὁποῖον ἐμίσει καὶ ἐκαταρᾶτο ὡς φονέα τοῦ θείου του (43). Ἡνωμένος μὲ τὸν ὕπατον Ἵρτιον, ὅς τις τοῦ ἦτο βοηθὸς καὶ φύλαξ, καὶ ἐμέριζε μετ' αὐτοῦ ἐνταυτῷ τὴν πολεμικὴν δύναμιν, ἐνῷ ὁ ἄλλος ὕπατος Πάνσας ἔμεινεν ὀπίσω διὰ νὰ τελειώσῃ τὴν στρατολογίαν, ὑπῆγεν εἰς τὰ πέριξ τῆς Μουτίνης (Modena), ὥστε ὁ Δ. Βροῦτος, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀντώνιος εἶχε πρὸ πολλοῦ ἐγκλείσειν εἰς ταύτην τὴν πόλιν καὶ τὸν ἐπολιώρκει στενώτατα, ἐνθαῤῥυνόμενος εἰς τὴν πλησίον βοήθειαν νὰ βαστάξῃ περισσόσερον χρόνον. Κυρίαν μάχην ἀπεφάσισαν νὰ κάμουν ἀφοῦ ἔλθῃ ὁ Πάνσας μὲ ἄλλα στρατεύματα.

Ὁ Ἀντώνιος ἤθελε ματαιώσειν σχεδὸν τὰς βουλάς των. Διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν τοῦ Πάνσα μὲ τὸν Ἵρτιον καὶ Ὀκταυϊανὸν ἕνωσιν, ἔδραμε κατ' ἐκείνου, τὸν ἐκτύπησε καὶ τὸν ἐνίκησεν· ὁ Πάνσας ἐπληγώθη θανασίμως καὶ ἀπέθανεν ἔπειτα. Ἀλλ' ὁ Ἵρτιος, μαθὼν τὰ συμβάντα καὶ σπεύσας ἐκεῖ, ἥρπασεν ἀπὸ τὸν Ἀντώνιον, τοῦ ὁποίου ὁ στρατὸς

ἦτο ἀποσταμένος, τὸ ὄφελος, καὶ τοῦ ἐπροξένησεν ἡνωμένος μὲ τὸν Ὀκταυϊανὸν μεγαλητέραν βλάβην. Διότι καὶ οἱ δύω ἠνάγκασαν τὸν ἀντίπαλον, ὅς τις τώρα ἀπέφευγε τὴν μάχην, νὰ τὴν δεχθῇ πλησίον Μουτίνης, ὅπου ὁ μὲν Ἀντώνιος ἔχασε τὴν νίκην, ὁ δὲ Ἵρτιος τὴν ζωὴν, ὁ δὲ Ὀκταυϊανὸς ἀπήλαυσεν ὅλον τὸ ὄφελος (Ἀππιαν. Ἐμφυλ. Γ', 70 — 73.).

Εἰς τὴν πρώτην στιγμὴν ἐχάρησαν οἱ δημοκρατικοὶ καὶ ἑώρτασαν πεντήκοντα ἡμέρας τὴν νίκην ταύτην, διὰ τῆς ὁποίας ἐπλανῶντο ὅτι ἔφθασαν εἰς τὸν σκοπὸν τῶν ἐλπίδων των. Τὸν Ὀκταυϊανὸν ἐμεταχειρίσθησαν μὲ καταφρόνησιν, ἥτις ἔδειχνε τὸ αἴσθημα τῆς ἀσφαλείας. Ἡ λοιπὴ κυβέρνησις τοῦ πρὸς τὸν Ἀντώνιον πολέμου ἐδόθη εἰς τὸν Δ. Βροῦτον, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκαν θρίαμβον, καὶ τὰς λεγεῶνας του, αἱ ὁποῖαι ἴδαν μόνον τὴν νίκην ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Μουτίνης, ἀντήμειψαν μὲ βραβεῖα καὶ χαρίσματα. Τοῦ Ὀκταυϊανοῦ δὲν ἔγεινε καμμία μνεία εἰς τὸ περὶ τούτων ἐκδοθὲν ψήφισμα τῆς συγκλήτου, ἀλλὰ μᾶλλον σκοπός των ἦτο νὰ τὸν γυμνώσωσι πάσης δυνάμεως, καὶ ἐδοκίμαζαν νὰ τοῦ ἀποσπάσουν μὲ ὑποσχέσεις τὸ στράτευμα (Δ. Κάσσ. μϛ', 39. 40.). Τοὺς ἐπρόβαλαν νὰ προτιμήσουν τὴν εὔνοιαν τῆς ἀθανάτου συγκλήτου ἀπὸ τὴν προσήλωσίν των εἰς πρόσκαιρον πρόσωπον· τοὺς ὑπεσχέθησαν ἀργύριον καὶ τιμὰς, ἀλλὰ μόνον εἰς τὰς δύω ἐκείνας αὐτομόλους λεγεῶνας διὰ νὰ τὰς χωρίσωσιν ἐπίτηδες ἀπὸ τοὺς λοιποὺς στρατιώτας. Εἰς δὲ τὸν Σέξτον Πομπήϊον, ὅς τις εἶχε προανακαλεσθῆν ἀπὸ τὸν Ἀντώνιον καὶ Λέπιδον ἐξ ἐχθροπαθείας πρὸς τὸν Ὀκταυϊανὸν, καὶ τώρα ἐπρόσφερεν εἰς τὴν δημοκρατίαν τὰς πολεμικὰς δυνάμεις, ὅσας εἶχε συνάξειν μετὰ τὴν ἐν Μούνδᾳ μάχην, ἐδόθη ἡ κυβέρνησις τῆς θαλασσίου δυνάμεως. Ὁ Μ. Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος ἐκαλέσθησαν εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ

ἀφοῦ ἡ σύγκλητος ἐψήφισε καὶ ὑπάτους ἐκ τῶν δημοκρατικῶν, καὶ οὕτως οἰκειοποιήθη ὅλην τὴν νόμιμον δόξαν τῆς πολιτικῆς κυβερνήσεως, ἐπίστευεν ὅτι δὲν δύναταίτις τοῦ λοιποῦ νὰ τῆς ἁρπάσῃ διὰ τῶν ὅπλων τὴν νίκην.

---

59. Οἱ τρεῖς Ἄνδρες, Ἀντώνιος, Ὀκταυϊανὸς καὶ Λέπιδος.

(43 πρ. Χρ. 711 κτ. Ῥ.)

Ἀλλ᾽ ὁ Ὀκταυϊανὸς ἐματαίωσε τῆς συγκλήτου ὅλας ταύτας τὰς ἐλπίδας μὲ τὴν δολιότητά του, καὶ μὲ τὴν δύναμιν τῶν στρατιωτῶν του, οἵτινες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐμπιστευθῶσιν εἰς τοὺς φονεῖς τοῦ Καίσαρος καὶ ἀπέβαλαν ὅλας τὰς ὑποσχέσεις των. Ἐπειδὴ ἐκατάλαβεν ἐντελῶς τοὺς σκοποὺς τῶν ἀντιπάλων του, ἐλευθερωθεὶς μὲ τὸν θάνατον τῶν δύω ὑπάτων ἀπὸ πάντα δεσμὸν *), δὲν κατεδίωξεν εὐθὺς τὸν Ἀντώνιον, ἀλλὰ τοῦ ἀφῆκε καιρὸν νὰ ἐνδυναμωθῇ ἐντὸς τῆς Ἰταλίας καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὰς Ἄλπεις, ἐπέκεινα τῶν ὁποίων ἵστατο ὁ Λέπιδος, τοῦ ὁποίου τὴν ἀμφιβολίαν καὶ τὴν ἀποστασίαν τῶν στρατιωτῶν του ἤλπιζεν ὁ Ἀντώνιος, καὶ ἐκ τούτου νὰ ἴδῃ ἑαυτὸν εἰς φοβερὰν πάλιν θέσιν.

Ὁ Ὀκταυϊανὸς εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἐζήτησε τὴν ὑπατείαν· ἐκολάκευσε τὸν Κικέρωνα μὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ τὸν λάβῃ συνύπατον καὶ σύμβουλόν του. Ἀλλὰ τὸ ἐπρόβλεπεν, ὅτι ἀπὸ τοῦτον τὸν

*) Πολλοὶ δὲ ἐπίστευσαν καὶ ὅτι ὁ Ὀκταυϊανὸς δὲν ἦτο ἀναίτιος εἰς τὸν θάνατόντων, ἀλλ᾽ ἐνήργησε νὰ ἐγχυθῇ φαρμάκιον εἰς τὸ στόμα τοῦ Πάνσα, καὶ ὅτι ὁ Ἴρτιος ἐθανατώθη ἀπὸ τοὺς περὶ αὐτόν.

δρόμον δὲν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπόντου· ὅταν μόνον ἤκουσαν, ὅτι εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ὁ Ἀντώνιος εἶχεν οἰκειωθῆν τὸν Λέπιδον καὶ ὅλον τὸ στράτευμάτου, καὶ ἐφοβέριζε νέον πόλεμον, τότε ἀπεφάσισαν κάποιας τιμὰς πρὸς τὸν Ὀκταυϊανὸν, τοῦ ἔδωκαν ἐλπίδας ὑπατείας εἰς τὸ μέλλον, καὶ τὸν ἐσυντρόφευσαν μὲ τὸν Δέκιμον Βροῦτον εἰς τὸ νὰ στρατηγήσῃ τὸν κατ᾽ Ἀντωνίου πόλεμον.

Ἀλλ᾽ ὁ Ὀκταυϊανὸς ἀπεφάσισε νὰ διασκεδάσῃ τὴν ἀπάτην διὰ τῆς βίας. Τετρακόσιοι ἀπεσταλμένοι ἐκ τοῦ στρατεύματός του ὑπῆγαν εἰς τὴν Ῥώμην διὰ νὰ ζητήσουν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ὑπατείαν διὰ τὸν Ὀκταυϊανόν. Ἐπειδὴ δὲ μὲ πολλὰς προφάσεις ἀπέφυγαν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ζητήματος, εἷς ἐκ τῶν ἀπεσταλμένων ἐκτύπησε τὴν χεῖρα του εἰς τὸ ξίφος του λέγων: „Τοῦτο θέλει τοῦ δώσειν τὴν ὑπατείαν.“ Ἐὰν οὕτω παρακαλῆτε, εἶπεν ὁ Κικέρων, θέλει τὴν λάβειν (Δ. Κάσσ. μϛ΄, 43.). Καὶ ἐπ᾽ ἀληθείας τοιουτοτρόπως ἐπαρακάλεσεν αὐτὸς ὁ Ὀκταυϊανός. Διότι ὥρμησεν εὐθὺς μὲ ὅλον του τὸν στρατὸν ἐναντίον τῆς Ῥώμης. Ἡ ἀγγελία τοῦ ἐρχομοῦ του ἔφερε τὰ πάντα εἰς μεγίστην κίνησιν. Ὁ λαὸς ἐκυριεύθη ἀπὸ στενοχωρίαν καὶ φόβον, καὶ εἰς τὴν ἄοπλον καὶ σχεδὸν γυμνὴν πάσης ἀμέσου βοηθείας σύγκλητον ὁ φόβος τοῦ πλησιάζοντος ἐδέσμευσε τοὺς ὅσοι ἤθελαν νὰ εἶναι ἐλεύθεροι, καὶ ἀπέλυσε τοὺς ὅσοι ἤθελαν νὰ δουλεύωσιν· οὗτοι ἔτρεχαν μὲ ἐπιθυμίαν εἰς τὸν Ὀκταυϊανὸν, καθὼς ἔτρεχε μὲ ἀσφάλειαν ὁ Ὀκταυϊανὸς εἰς τὸν σκοπόν του. Ἡ ὑπατεία ἔγεινεν ἰδική του, καὶ μ᾽ ὅλον ὅτι τὴν ἐπῆρε μὲ τὸ σπαθίον του, τὴν ἀφῆκε κατὰ τὸν τύπον τῆς παλαιᾶς ἐλευθερίας νὰ τοῦ δοθῇ διὰ ψήφων τοῦ δήμου, καὶ ὄχι μόνον ἀλλ᾽ ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὴν πόλιν ἐνῷ ἐγίνοντο αἱ ψῆφοι, τρόπον τινὰ ὡσὰν νὰ ἐφοβοῦντο τὴν παρουσίαυτου, λέγει

Δίων ὁ Κάσσιος (ΜΖ', 45.), καὶ ὄχι τὴν δύναμίν του. Ὁ Κ. Πέδιος τοῦ ἐδόθη, κατὰ τὴν θέλησίν του, συνύπατος, μᾶλλον δὲ ὑπηρέτης του.

Μὲ τὸ ἀργύριον τῆς δημοκρατίας ἀντήμειβε τώρα πλουσίως τὰ στηρίγματα τῆς ἐξουσίας του, τοὺς στρατιώτας, καὶ μὲ τὰ δικαστήρια τῆς πολιτείας, ἐτιμώρει τοὺς φονεῖς τοῦ Καίσαρος. Δὲν ἔλειπαν κατηγορίαι, ἐπειδὴ ἡ περιουσία καὶ τὰ ἀξιώματα ἐπλήρωναν τοὺς κατηγόρους· οὐδὲ καταδίκαι, ἐπειδὴ ἐκάθηντο εἰς τὸ δικαστήριον ὁ φόβος καὶ τὸ μῖσος, ἀλλὰ μόνον ἡ ἐκτέλεσις κατὰ τὸ παρὸν, ἐπειδὴ κανεὶς ἐκ τῶν καταδίκων δὲν εὑρίσκετο τώρα εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐσυνάχθησαν περὶ τὸν Βροῦτον καὶ Κάσσιον, οἱ ὁποῖοι παρέστεκαν ἡγεμόνες μεγάλης δυνάμεως, καὶ ἔκαμναν τὴν δίκην ἔκκλητον εἰς τὸ ὑψηλότερον δικαστήριον τοῦ Ἄρεως.

Μόνον λοιπὸν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ἠδύνατο ὁ Ὀκταυϊανὸς νὰ τελειώσῃ τὸν ἀγῶνα μὲ τοὺς ἀντιπάλους τῶν φρονημάτων του. Τοῦτο ὅμως τὸν ἠνάγκασε νὰ φιλιωθῇ μὲ τὸν πολέμιον τῶν προσωπικῶν του σκοπῶν, τὸν Ἀντώνιον, ὅστις εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἦτο ἱκανῶς ἐνδυναμωμένος μὲ τὴν αὐτομολίαν τοῦ Πλάγκου καὶ Ἀσινίου Πολλίωνος, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν πρῶτος ἐκυβέρνα μὲ στρατεύματα τὴν δορίκτητον τοῦ Καίσαρος Γαλλίαν, ὁ δὲ δεύτερος τὴν ἐκτὸς Ἱσπανίαν. Ἀντὶ λοιπὸν τοῦ νὰ πολεμήσῃ τὸν Ἀντώνιον καὶ Λέπιδον, εἰς τὸ ὁποῖον ἦτο προσταγμένος τώρα ἀπὸ τὴν σύγκλητον, σιμὰ τοῦ Δ. Βρούτου *), ἀπεφάσισε νὰ ἑνωθῇ μὲ αὐτούς.

*) Οὗτος ἠθέλησε πρῶτον διὰ τῆς Ἰλλυρίας νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸν Μ. Βροῦτον, ἔπειτα ὅμως, ἐπειδὴ τοῦ ἐκλείσθη ἡ ὁδὸς, νὰ διαβῇ διὰ τῆς Γερμανίας. Ἀλλ' ὅλοι οἱ στρατιῶται του τὸν ἐγκατέλειψαν, καὶ ἐπειδὴ ἤθελε νὰ σώσῃ μόνον τὸ πρόσωπόν του, ἐπιάσθη φεύγων, καὶ ἐθανατώθη διὰ προσταγῆς τοῦ Ἀντωνίου.

Πρῶτον ἐνήργησε νὰ τοὺς δοθῇ συγχώρησις
ἀπὸ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον διὰ τοῦ συνυπά-
του του Κ. Πεδίου, ὅστις ἔμελλε νὰ τοὺς κάμῃ τὸ
πρόβλημα, καὶ ἔπειτα ἐσυνωμίλησε μὲ αὐτοὺς εἰς
νησίδιον τοῦ πλησίον τῆς Βονωνίας (Bologna) πο-
ταμοῦ (Δ. Κάσ. μς', 55.). Καθεὶς ὑπῆγεν ἐκεῖ μὲ ἴσον
πλῆθος ἐνόπλων. Ὁ Λέπιδος ὑπῆγε πρῶτος εἰς τὴν
νῆσον, τὴν ἠρεύνησε, καὶ ἔπειτα ἔκαμε σύνθημα,
ὕστερ' ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἦλθαν ἐκεῖ ἐκ διαφόρων τό-
πων ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ὀκταυϊανὸς, ἀφήσαντες τοὺς
ἐνόπλους εἰς τὴν γέφυραν, καὶ μόνοι ἐσυμβουλεύ-
θησαν ἐκεῖ δύω ἡμέρας. Τὸ συμπέρασμα τῶν συμ-
βουλίων τούτων ἦτο νὰ ἀναλάβουν διὰ πέντε ἔτη
τὴν κυριαρχίαν τῆς πολιτείας μὲ ὄνομα συναρχίας
τριῶν πρὸς διάταξιν τῶν κοινῶν πραγμάτων (tri-
umviri reipublicae constituendae). Ἰδιοβού-
λως ἐμερίσθησαν τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τῆς ἐπικρα-
τείας, καὶ ὁ μὲν Ὀκταυϊανὸς ἔλαβε τὴν Ἀφρικὴν
καὶ τὰς νήσους, ὁ δὲ Λέπιδος τὴν Ἱσπανίαν καὶ
τὴν Ναρβωνικὴν Γαλλίαν, ὁ δὲ Ἀντώνιος τὴν ἐπί-
λοιπον ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν Ἄλπεων Γαλλίαν, καὶ
ἀνέλαβαν τὸ δίκαιον νὰ ἀναγορεύωσιν ἄρχοντας δι'
ὅλης τῆς πενταετείας. Ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ὀκταυϊανὸς
ἔμελλαν νὰ ἀναλάβουν τὴν κυβέρνησιν τοῦ κατὰ Βρού-
του καὶ Κασσίου πολέμου· ὁ δὲ Λέπιδος νὰ μείνῃ ὕπα-
τος εἰς τὴν Ῥώμην (Ἀππιαν. Ἐμφ. Δ', 2. 3.)· ἀπεφασί-
σθη προσέτι πρὸς μεγαλητέραν των ἀσφάλειαν καὶ
πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν πολεμικῶν ἐξόδων, μετὰ μακρὰν
ἀντίστασιν *) τοῦ Ὀκταυϊανοῦ, νὰ προεξολοθρεύ-

*) Ὅλοι οἱ συγγραφεῖς τὸ λέγουν. Ὁ Συετόνιος λέγει μόνον, ὅταν ἀπεφασίσθη, ὅτι ὑπῆρξεν αὐτὸς ὁ αἱματοδιψέστατος. Ἀλλ' ὁ Δίων Κάσσιος (μζ', 7.) τὸ ἀρνεῖται λέγων: οὔτε τὴν φύσιν ἦτο ὠμὸς, οὔτε ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τόσους προσωπικοὺς ἐχθροὺς, ἐνῷ ἤρχισε νὰ διατρέχῃ τὸ στάδιόν του.

σουν ὅλους τοὺς ἐχθρούς των μὲ τὸν παλαιὸν τρόπον τοῦ Σύλλα.

Ἀλλ' ὅμως ἀνάγκη ἦτο εἰς τὸ αἱματηρὸν τοῦτο δικαστήριον νὰ γείνῃ τώρα τὸ πλῆθος τῶν σφαγίων μεγαλήτερον, ἐπειδὴ ἔμελλαν νὰ εὐχαριστηθοῦν ἡ πλεονεξία τριῶν στρατῶν καὶ ἡ φιλεκδικία τριῶν στρατηγῶν, καὶ ἐν ταὐτῷ ἀπανθρωπότερα, ἐπειδὴ ἐδῶ ἐσυναντῶντο συχνάκις ἡ ἔχθρα καὶ ἡ φιλία αὐτῶν, καὶ λοιπὸν ἐσυμφωνήθη ψυχρά τις συναλλαγῆς συνθήκη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔδιδε καθεὶς τὴν θυσίαν τῶν φίλων καὶ ἐλάμβανε τὸν ὄλεθρον τῶν ἐχθρῶντου. Ἑκατὸν εἴκοσι τρεῖς συγκλητικοὶ, περισσότεροι ἀκόμη ἱππεῖς *), μεταξὺ δὲ τούτων ὁ Κικέρων, ὁ Λ. Αἰμίλιος Παῦλος (ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λεπίδου), ὁ Λ. Καῖσαρ (θεῖος τοῦ Ἀντωνίου), ὁ Πλάγκος **) Πλώτιος (ὁ ἀδελφὸς τοῦ Πλάγκου) ἀφιερώθησαν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον εἰς τὸν θάνατον.

Ἡ ἔννοια τῶν ἀποφάσεων τούτων ἐκοινολογήθη ἔπειτα εἰς τὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα πρὸς στερέωσιν τῆς συμμαχίας των καὶ μυστικῶς παρακινημένα ἀπὸ τὸν Ἀντώνιον ἐπέμεναν νὰ νυμφευθῇ ὁ Οκταυϊανὸς μίαν ἐκείνου προγονήν ***). Αὐτὰ δὲ διὰ τὴν εἰς τὸ ἑξῆς συνενέργειάν των ἔλαβαν νέας

*) Ὁ Ἀππιανὸς (Ἐμφυλ. Δ', 5.) λέγει τριακόσιοι βουλευταὶ καὶ δισχίλιοι ἱππεῖς. Εἰς τὴν ἐπιτομὴν τοῦ Λιβίου καὶ παρὰ Φλόρῳ ὀνομάζεται ὁ εἰς τὸ κείμενον εἰρημένος ἀριθμὸς τῶν βουλευτῶν, τῶν δὲ ἱππέων δὲν ἀναφέρεται προσδιωρισμένος ἀριθμός.

) Εἰς τὴν θριαμβευτικὴν πομπὴν τοῦ Λεπίδου καὶ Πλάγκου διὰ νίκην τινὰ, ἔψαλλαν οἱ στρατιῶται παίζοντες: **De Germanis non de Gallis duo triumphant consules, ἤγουν διὰ τοὺς Γερμανοὺς (ἀδελφοὺς) καὶ ὄχι διὰ τοὺς Γάλλους θριαμβεύουσιν οἱ δύω ὕπατοι. **Germanus** εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν ἔχει καὶ τὰς δύω σημασίας.

***) Ἀπὸ ἀρχήτερον γάμον τῆς Φουλβίας, γυναικὸς τοῦ Ἀντωνίου, μὲ τὸν Κλώδιον (Δ. Κάσσ. μς', 56.).

ὑποσχέσεις, καὶ στρατοὶ καὶ στρατηγοὶ μὲ τὸν τρόπον τοῦτον στενὰ συνδεδεμένοι ἐκίνησαν κατὰ τῆς Ῥώμης πρῶτον μὲν νὰ δώσουν εἰς τὴν αὐτογνωμοσύνην των ταύτην φάσματι νομιμότητος μὲ τὰς ψήφους τοῦ δήμου, ἔπειτα δὲ μὲ τὸ σπαθίον νὰ κάμουν τὰς πράξεις τῆς μεγίστης ἀνομίας.

Διότι μόλις ἐμβῆκαν, καὶ εὐθὺς ἐδημοσιεύθησαν αἱ προγραφαὶ τῶν εἰς τὸν θάνατον ἀφιερωθέντων σφαγίων· φονεῖς διὰ μισθοδοσιῶν ἐδελεάσθησαν· ἰσχυροὶ σωτῆρες διὰ ποινῶν κατετρομάχθησαν· καὶ ἤρχισε καὶ εἰς τὴν πόλιν καὶ εἰς ὅλην τὴν Ἰταλίαν, ἥτις διετρέχετο ἀπὸ λόχους ὁπλοφόρους, τρομερωτάτη αἱματοχυσία. Τὰ πτώματα ἢ ἐρρίπτοντο εἰς τὸν Τίβεριν ἢ παρεδίδοντο εἰς τὰ θηρία, καὶ μόνον αἱ κεφαλαὶ τῶν φονευομένων ἐδείχνοντο εἰς τοὺς τρεῖς ἄνδρας πρὸς πίστωσιν τῆς πράξεως καὶ ἀπόλαυσιν τοῦ μισθοῦ καὶ ἔπειτα ἐστήνοντο εἰς τὸ βῆμα διὰ θέαν.

Ἀπ' ὅλας τὰς τοιαύτας κεφαλὰς κἀμμία δὲν ἐκίνησεν ἐκ τοῦ τόπου τούτου τόσον οἶκτον εἰς τοὺς θεατὰς ὅσον ἡ πολιὰ κεφαλὴ τοῦ σεβασμίου Κικέρωνος, τοῦ ὁποίου τὸ εὐφραδέστατον στόμα ἠκούσθη συχνότατα ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου. Ὁ Κικέρων εὑρέθη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Κοΐντου εἰς τὸν ἐν Τούσκλῳ ἀγρόν του, ὅταν ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν τῶν διωγμῶν τούτων. Κατ' ἀρχὰς ἀπεφάσισαν οἱ δύω ἀδελφοὶ νὰ ὑπάγουν διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἐφέρθησαν εἰς Ἄστυρα, ἀγροκήπιόν τι τοῦ Κικέρωνος, εἰς τὰ παραθαλάσσια διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τὸ μακρυνὸν ταξείδιόν των τοὺς ἔλειπεν ἀργύριον, ἐσυμφώνησαν νὰ χωρισθῶσιν ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ ὁ μὲν Κόϊντος ὑπέστρεφεν εἰς τὴν Ῥώμην διὰ νὰ λάβῃ ἀργύριον· ὁ δὲ Μ. Κικέρων ἐμβὰς εἰς πλοῖον ἔφθασεν ἕως τοῦ Κιρκαίου. Ἐκεῖ κάμνει ἄλλην

ἀπόφασιν, ἐκβαίνει εἰς τὴν ξηρὰν ἀλλὰ συγχυσμένος μὲ στοχασμοὺς ἀντιπαλαίοντας, ἐμβαίνει δὶς εἰς τὸ πλοῖον καὶ δὶς ἐπιστρέφει πάλιν εἰς τὴν ξηράν. Ἐδιώρισε νὰ τὸν φέρουν εἰς τὸ Φορμιανικὸν ἀγροκήπιόν του πλησίον τῆς Καιήτης, ἀλλ' οἱ δοῦλοι στενοχωρούμενοι ἀπὸ κακὰς προαισθήσεις καὶ ἀπὸ τὸν ἀναπόφευκτον κίνδυνον ταύτης τῆς διατριβῆς, τὸ μὲν δεόμενοι, τὸ δὲ ἀναγκάζοντες τὸν ἔβαλαν εἰς φορεῖον, καὶ τὸν ἔφεραν εἰς τὴν θάλασσαν. Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἔφθασαν οἱ φονεῖς εἰς τὴν Καιήτην ὁδηγούμενοι ἀπὸ τὸν δήμαρχον Γ. Ποπίλλιον Λαίναν, ἓν τέρας τῆς ἀγνωμοσύνης, τοῦ ὁποίου τὴν ζωὴν εἶχε σώσειν ποτὲ ὁ Κικέρων διὰ τῆς εὐγλωττίας του ἔμπροσθεν τοῦ δικαστηρίου. Ἕνας πάλαι ποτὲ ὀπαδὸς τοῦ Κλωδίου τοὺς ἐπρόδωκε τὸν δρόμον, τὸν ὁποῖον εἶχε λάβειν ὁ Κικέρων. Ὅταν ἐπλησίασαν, οἱ πιστοί του δοῦλοι ἠθέλησαν νὰ ἀντισταθῶσιν, ἀλλ' ὁ Κικέρων τοὺς ἐπρόσταξε νὰ στήσωσι κατὰ γῆς τὸ φορεῖον, ἐξήπλωσεν ἔξω τὴν κεφαλήν του, καὶ ἐδέχθη τὸν ἀποκεφαλισμόν. Ὁ Ποπίλλιος ἔδραμε μὲ τὴν αἱματοσταγῆ κεφαλὴν εἰς τὸν Ἀντώνιον, ὅστις δὲν ἐχόρταινε νὰ τὴν κυττάζῃ. Ἡ γυνή του ἐκέντησε τὴν γλῶσσάν του μὲ βελόνια (Δ. Κάσ. μζ', 8.), καὶ ἡ ἀποκοπεῖσα δεξιά του ἐβάλθη πλησίον τῆς κεφαλῆς του διὰ νὰ τιμωρηθῇ πᾶν μέλος, τὸ ὁποῖον συνήργησεν εἰς τοὺς Φιλιππικοὺς λόγους (Πλούτ. Κικ. 47·48. Ἀππιαν. Ἐμφ: Δ', 20.).

Ἐκ τῆς παρατηρήσεως τοιούτων ἀπανθρωπίας σκηνῶν, ὅπου ὅλαι αἱ κακαὶ ὁρμαὶ ἐλύσσαζαν ἀπολυμέναι, ἤθελε δισταχθῆν ἡ εἰς τὴν εὐγένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πίστις, ἐὰν δὲν διεφύλαττεν ἡ ἱστορία σιμὰ τούτων καὶ κἄποιους ὡραίους χαρακτῆρας πιστῶν καὶ τιμίων συγγενῶν, ἀλλὰ καὶ δούλων. Ὁ Κ. Κικέρων (ὁ ἀδελφὸς τοῦ ῥήτορος) μόλις εἶχε φθάσειν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅταν ἐμβῆκαν

οἱ δήμιοι εἰς τὸν οἶκον του. Ὁ υἱός του προϋπήντησε τοὺς φονεῖς καὶ τοὺς ὡρκίσθη ὅτι δὲν ἤξευρε ποῦ εἶναι ὁ πατήρ του. Μὴ εὐχαριστηθέντες μὲ τοῦτο, τὸν ἔβαλαν εἰς τὰ βασανιστήρια διὰ νὰ τὸν ἀναγκάσουν νὰ τοὺς ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν. Μὲ τρόμον ἀκούει ὁ πατὴρ τοὺς στεναγμοὺς τοῦ τιμωρουμένου, πηδᾷ ἔξω διὰ νὰ σώσῃ τὸν υἱόν του, καὶ οἱ θηριώδεις φονεῖς σκοτόνουσι καὶ τοὺς δύω. — Ἕνας δοῦλος ἐνδυθεὶς τὰ φορέματα τοῦ δεσπότου του ἐκβῆκεν ἔμπροσθεν τῶν ἐλθόντων δημίων. Ἤθελαν νὰ τὸν σκοτώσουν, ὅταν δοῦλος ἄλλος ἐπρόδωκε τὸν ἀληθινὸν δεσπότην του, ὅστις εὐθὺς ἐσκοτώθη. Ὅταν ὁ λαὸς ἔμαθε τὸ σύμβαμα τοῦτο, δὲν ἡσύχασεν ἕως οὗ ἐσταυρώθη μὲν ὁ προδότης, ἀφέθη δὲ ἐλεύθερος ὁ πιστὸς δοῦλος. — Ἄλλος δοῦλος ἐκάθησε μὲ τὰ ἐνδύματα τοῦ αὐθέντου του εἰς τὸ φορεῖον, καὶ ὁ αὐθέντης ὡς δοῦλος μὲ ἄλλον μαζὴ δοῦλον τὸν ἔφερναν βαστάζοντες. Οὕτως ἐσκοτώθη ὁ δοῦλος, ἐσώθη δὲ ὁ αὐθέντης. Πολλοὶ ἐκ τῶν δεδιωγμένων ἡρπάσθησαν ἀπὸ τὸν θάνατον ὑπὸ τῆς πίστεως τῶν γυναικῶν των. Διὰ τὸν Λ. Καίσαρα θεῖον τοῦ Ἀντωνίου ὑπῆγεν ἡ ἀδελφή του, μήτηρ τοῦ Ἀντωνίου, ἔμπροσθεν τοῦ δικαστηρίου τῶν τριῶν ἀνδρῶν, καὶ εἶπε μὲ ζῆλον εὐγενῆ, ὅτι ἔχει εἰς τὸν οἶκον της τὸν κατάδικον, καὶ ἀπεφάσισε νὰ συναποθάνῃ μαζή του. Τοιουτοτρόπως διεσώθη ὁ Λ. Καῖσαρ. Ὁ Ὄππιος ἐβάσταξε τὸν πρεσβύτην πατέρα του εἰς τοὺς ὤμους του καὶ τὸν ἔφερεν εἰς τὸ ἥμισυ μέρος τῆς Ἰταλίας *). Μετὰ χρόνον τινὰ τὸν ἔκαμεν ὁ δῆμος ἀγορανόμον διὰ τὴν ὡραίαν του ταύτην πρᾶξιν. Ἐπειδὴ ὅμως ἦτο πολλὰ πτωχὸς καὶ δὲν ἠδύνατο

*) Ἴδε Ἀππιαν. Ῥωμ. Ἐμφυλ. Δ', 37 — 51, ἱστοροῦντα καὶ ταύτας καὶ ἄλλας πολλὰς ἀκόμη παραδόξους σωτηρίας.

νὰ χορηγῇ τοὺς συνειθισμένους ἀγῶνας, ἐκοπίαζαν οἱ χειροτέχναι δι' αὐτὸν ἀμισθὶ, καὶ οἱ θεωροὶ τοῦ ἔῤῥιπταν εἰς τὴν σκηνὴν πλούσια χαρίσματα.

Ἀφοῦ ἐχορτάσθη ἡ αἱμοδιψία των, ὥρμησεν ἔπειτα καὶ ἡ πλεονεξία. Ἤρχισε γενικὴ διαρπαγὴ ἄλλη μὲν ὑπὸ τῶν τριῶν (τῶν ὁποίων ἡ φιλαργυρία δὲν ἀνεπαύθη μὲ ὅλα τὰ δημευθέντα κτήματα καὶ χρήματα τῶν φονευθέντων) μὲ ὄνομα φόρων, οἵτινες ἦσαν τεράστιοι καὶ κατεπτώχυναν ὅλους· ἄλλη δὲ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες μὴ χορτασθέντες *) ἀπὸ τὰς τιμὰς τῶν αἱμάτων, ἀπὸ τὰ εὔθηνα ἀγοραζόμενα ὑποστατικὰ, ἀπὸ τὰς ἀρχὰς καὶ ἀξίας τῶν φονευμένων, ἥρπαζαν τώρα μὲ θρασυτάτην αὐτογνωμοσύνην ὁλοκλήρους τῶν ἀποθανόντων κληρονομίας, ἢ ἐπεφορτίζοντο εἰς ἀτέκνους γέροντας νὰ τοὺς ἀφήσουν κληρονόμους των, καὶ δὲν ἐφοβοῦντο νὰ κάμνουν πᾶσαν ἀδικίαν καὶ ἁρπαγήν. Τόσον ἐπροχώρησεν ἡ αὐθάδειά των, ὥστε στρατιώτης τις ἐζήτει τὴν περιουσίαν καὶ αὐτῆς τῆς Ἀττίας, μητρὸς τοῦ Ὀκταυϊανοῦ, ἥτις ἀπέθανε τότε. Μόνον ὁ ὁπλοφόρος εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀπεδίωκεν ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του τὴν πτωχείαν, τὴν γυμνότητα καὶ τὸν θάνατον· ὁ δὲ ἄοπλος ἢ ἐχάνετο ἢ ἐπρόσφευγεν εἰς τὸν Σέξτον Πομπήϊον, ἢ εἰς τὸν Βροῦτον καὶ Κάσσιον. Ὁ πρῶτος κυριεύων τὴν Σικελίαν, καὶ ἔχων εἰς χεῖρας του τὸν στόλον ἔδιδεν εἰς πολλοὺς δυστυχεῖς ἰδιώτας καταφύγιον.

*) Σιμὰ τῶν ἄλλων δεινῶν τοῦ καιροῦ τούτου λογαριάζει ὁ Δίων Κάσσιος (ΜΖ΄, 13.), ὅτι οἱ στρατιῶται ἐτρέφοντο μὲ δαπάνην τῶν ὑποδεχομένων αὐτοὺς εἰς τοὺς οἴκους των.

60. Ἀγὼν καὶ πτῶσις τοῦ Βρούτου καὶ Κασσίου.

(42 πρ. Χρ. 712 κτ. Ῥ.)

Ἀφοῦ ὁ Ὀκταυϊανὸς διὰ τῆς κατὰ τῶν φονέων τοῦ Καίσαρος γενομένης κατηγορίας καὶ καταδίκης εἶχε κηρύξειν εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τὴν δημοκρατίαν τὸν περὶ ζωῆς καὶ θανάτου πόλεμον, ὁ μὲν Μ. Βροῦτος ἐπέρασεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὁ δὲ Κάσσιος ἐπαραίτησε τὸν ἐκβιασμὸν τῆς Αἰγύπτου, τῆς ὁποίας ἡ βασίλισσα ἐδείχθη καὶ διὰ λόγου καὶ δι' ἔργου πρόμαχος τῶν Καισαρικῶν. Καὶ οἱ δύω συνῆλθαν μετέπειτα εἰς τὴν Σμύρνην νὰ συμβουλευθῶσι περὶ τῆς κοινῆς κυβερνήσεως τοῦ πολέμου. Ἠσφάλισαν εἰς τὸν ἑαυτόν των τότε δύω πολλὰ ὠφελίμους εἰς τὸν κοινόν των σκοπὸν τόπους, ὁ μὲν Κάσσιος τὴν Ῥόδον, ὁ δὲ Βροῦτος τὴν Λυκίαν, καὶ ἔσπευσαν ὅσον τὸ δυνατὸν γρήγορα νὰ συνάξωσιν ἀργύρια καὶ πολεμικὰ ἐφόδια εἰς μέγα πλῆθος *). Μετὰ ταύτας τὰς προπαρασκευὰς ἐπέρασαν ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντον εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ οἱ δύω (42).

Οἱ τρεῖς ἄνδρες τοὺς ἐπρόλαβαν, προαπέστειλαν εἰς Μακεδονίαν στρατεύματα, ἐκράτησαν τὴν ἀξιόλογον Ἀμφίπολιν παρὰ τὸν ποταμὸν Στρυμόνα, καὶ προσέτι τὰ ἀκόμη μακρύτερα κείμενα στενὰ τῆς Θράκης. Μὲ ταχύτητα, ἥτις ἐξέπληξε τοὺς ἀντιπάλους, ἔτρεξεν ὁ Ἀντώνιος κατόπιν τῶν στρατευμάτων, ὁ δὲ Ὀκταυϊανὸς δι' ἀῤῥωστίαν ἔμεινεν

*) Ὅτι τοῦτο δὲν ἐγίνετο χωρὶς μεγάλην κατάθλιψιν τῶν ἐπαρχιῶν, κατανοεῖται εὐκόλως, καὶ ὅσον ἂν εὐγενὴς χαρακτηρίζεται ἡ καρδία τοῦ Βρούτου, ἀνάγκη εἶναι νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι, ὅς τις μὲ τὸ ἴδιόν του ἀργύριον ἐδάνειζε μὲ τεραστίους τόκους εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἐσυγχώρησεν ἐδῶ ἀδικίας ἀνηκούστους.

ὀπίσω εἰς τὸ Δυῤῥάχιον. Μετὰ βίας ἀπεδίωξεν ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος τοὺς πολεμίους ἀπὸ τὰ στενὰ τῆς Θράκης, καὶ ἔφθασαν τοὐλάχιστον εἰς τοὺς Φιλίππους, πλησίων τῶν ὁποίων ἔστησαν στερεὸν στρατόπεδον *) εἰς ἁρμοδίαν θέσιν. Ἡ τοποθεσία των ἦτο ἀσυγκρίτως ὠφελιμωτέρα παρὰ ἡ τῶν τριῶν ἀνδρῶν. Προσέτι κατὰ τὸ ἱππικὸν ὑπερέβαιναν ἐκείνους, καὶ ὁ στόλος αὐτῶν ἱστάμενος ἔμπροσθεν τοῦ Βρεντεσίου ἔκοπτε πᾶσαν τῶν ἐχθρῶν μετὰ τῆς Ἰταλίας κοινωνίαν (ἐκεῖ ἐφοβοῦντο οὗτοι προσέτι καὶ τὸν Σέξτον Πομπήϊον), καὶ εἰς ἐκείνους μὲν ἐμπόδιζε πᾶσαν εἰσκομιδὴν, εἰς αὐτοὺς δὲ ἔφερνε τὰ πάντα μὲ ἀφθονίαν. Ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ὀκταυϊανὸς (ὅς τις καὶ ἄῤῥωστος ὢν ἔδραμεν ἐκεῖ διὰ νὰ μὴ νικήσῃ μόνος ὁ Ἀντώνιος) δὲν ἤλπιζαν ἄλλο εἰμὴ διὰ τῆς ἀνδρίας τῶν λόχων των νὰ διακρίνωσιν εὐτυχῶς τὰ πράγματα μὲ ταχεῖαν καὶ σφοδρὰν νίκην. Εἰς τοῦτο δὲ καὶ ἐπέμεναν μὲ τόσην ὀξύτητα, ὅσον ὁ Βροῦτος καὶ Κάσσιος ἐπροσπάθουν νὰ ἀποφύγουν τὴν μάχην.

Διὰ τῆς δραστηριότητος καὶ συνέσεως τοῦ Ἀντωνίου, τὴν ὁποίαν ἔδειχνεν εἰς ὥραν ἀνάγκης μὲ ἀξιοθαυμαστότατον τρόπον, συνεκροτήθη τελευταῖον μάχη, τῆς ὁποίας ἡ ἔκβασις ἔδειξεν ὅτι ἡ ἀνδρία δὲν ἦτο εἰς αὐτοὺς μόνον. Διότι ὁ μὲν Ἀντώνιος ἐνίκησε τὸν Κάσσιον καὶ ἐξουσίασε τὸ στρατόπεδόν του, ὁ δὲ Βροῦτος ἐξ ἐναντίας ἐταπείνωσε τὸν Ὀκταυϊανὸν, ὅς τις εὑρίσκετο ἀργὸς εἰς τὴν μάχην διὰ τὴν ἀῤῥωστίαν του, καὶ ἐκυρίευσε τὸ στρατόπεδόν του εἰς τρόπον ὥστε ἡ τύχη τῆς μάχης ἐφάνη ἴση καὶ εἰς τὰ δύω μέρη. Ἀλλ᾽ ὅλα τὰ εὐ-

*) Ὁ Ὀκταυϊανὸς αὐτὸς ἐδιηγεῖτο μετέπειτα, ὅτι ἐξ ὀνείρου τινὸς τοῦ ἰατροῦ του διδαχθεὶς ἔφυγεν ἀπὸ τὸ στρατόπεδον, ὅπου ἀναμφιβόλως ἤθελεν εὑρεῖν τὸν θάνατόν του, ὁπόταν ἔπειτα ἐκυριεύθη.

τυχῆ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ φυτρώ-
σουν ἐντεῦθεν εἰς τοὺς δημοκρατικοὺς, ἐχάθησαν
ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Κάσσιος διὰ τὸ μέγα διάστημα
καὶ διὰ τὸν πυκνὸν κονιορτὸν δὲν ἔμαθε τίποτε
ἐκ τῆς εὐτυχίας τοῦ ἑτέρου κέρατος, ἀλλὰ καὶ ἱπ-
πικὸν τάγμα, τὸ ὁποῖον τοῦ ἔστελνεν ὁ Βροῦτος,
τὸ ἐνόμισαν ἐχθρικόν. Διὰ νὰ πληροφορηθῇ τὴν
ἀλήθειαν ἔστειλε τὸν ἑκατόνταρχον Τιτίνιον, τὸν
ὁποῖον οἱ ἱππεῖς ἐχαιρέτισαν πλησιάσαντα καὶ πε-
ριεκύκλωσαν πανταχόθεν. Καὶ τοῦτο πάλιν ὁ Κάσ-
σιος, ὅς τις ἐθεώρει μακρόθεν, τὸ ἐξήγησεν ἐσφαλ-
μένως· ἐνόμισεν ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἐπίασαν αἰχμάλωτον
τὸν ἑκατόνταρχόν του, καὶ ὅτι ἐπληροφορήθη τώρα
τὴν δυστυχίαν τοῦ Βρούτου. Μὲ ἄκαιρον ταχύτητα,
ἥτις φανερόνει εὐκρινέστατα, ὅτι δὲν εἶχε θάῤῥος
εἰς τὴν τύχην τοῦ ἀγῶνος του νὰ τὸν ὑφόνῃ καὶ νὰ
τὸν ἐνθουσιάζῃ, ἀπηλπίσθη ἀπὸ πᾶσαν εἰς τὸ ἑξῆς
σωτηρίαν, καὶ ἐδιώρισε τὸν ἀπελεύθερόν του Πίνδα-
ρον νὰ τὸν φονεύσῃ. Πλησίον τοῦ πτώματός του ἐφο-
νεύθη ἔπειτα αὐτοχείρως καὶ ὁ Τιτίνιος, ἐπειδὴ ἐκα-
τηγόρησε τὸν ἑαυτόν του, ὅτι διὰ τῆς ἀργοπορίας του
ἐπροξένησε τὸ δυστύχημα τοῦτο. Ὁ δὲ Βροῦτος, ὅς
τις εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἔφθασεν ἐκεῖ, κατεκυριεύθη
ἀπὸ βαθυτάτην λύπην διὰ τὴν δυστυχεστάτην ἀπάτην,
καὶ ἐνῷ ὠνόμαζε τὸν νεκρὸν τελευταῖον ἄνδρα Ῥω-
μαῖον (Πλούτ. Βρούτ. 43. 44.) φαίνεται ὅτι καὶ αὐτὸς
προῃσθάνθη *), ὅτι ὁ ἔτι προκείμενος ἀγὼν θέλει
εἶσθαι ὁ τελευταῖος ἀγὼν τῆς δημοκρατίας. Ἀλλ᾽
ὅμως δὲν ἔλειψεν ἀπὸ τὴν δραστηριότητά του διὰ

*) Ὁ Πλούταρχος (Βροῦτ. 36.) διηγεῖται: Ὅταν ὁ Βροῦτος ἤθελε νὰ περάσῃ εἰς τὴν Εὐρώπην, τοῦ ἐφάνη τὴν νύκτα μορφή τις λέγουσα πρὸς αὐτόν: „Ἐγὼ εἶμαι ὁ κακός σου δαίμων. Εἰς τοὺς Φιλίππους θέλεις μὲ ἐξαναΐδειν.“ Ὀλίγον πρὸ τῆς μάχης τοῦ ἐφάνη πάλιν ἡ μορφή. Ἐὰν δὲν εἶναι μεταγενεστέρων πλάσμα, βέβαια ἡ ταραγμένη φαντασία του ἦτο γεμάτη ἀπὸ τὰς κακὰς προεικασίας καὶ ἀπὸ τὴν τύπτουσαν συνείδεσίν του.

νὰ ἀναγκάσῃ, εἰ δυνατὸν, τὴν τύχην πρὸς καλητέραν ἔκβασιν. Ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν ὅλου τοῦ ἀγῶνος, καὶ ἐπροσπάθησε νὰ παρηγορήσῃ καὶ νὰ οἰκειωθῇ τοὺς στρατιώτας τοῦ Κασσίου, ἐνῷ τοὺς ἔδωκεν ἀναπλήρωσιν τῶν ὅσα ἔχασαν εἰς τὸ κυριευθὲν στρατόπεδον. Τοὺς ἐπρόσθεσε καὶ ταύτην τὴν καὶ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸ περὶ οὗ ἠγωνίζετο πρᾶγμα ἀνάρμοστον ὑπόσχεσιν, νὰ τοὺς ἀφήσῃ εἰς διαρπαγὴν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Λακεδαίμονα, ἐὰν ἀγωνισθῶσιν ἀνδρείως εἰς τὴν μάχην. Καὶ αὐτὸς ὁ Πλούταρχος (Βροῦτ. 46.), ὅς τις ὀνομάζει τοῦτο μόνον ἀναπολόγητον ἔγκλημα τῆς ζωῆς τοῦ Βρούτου, δὲν ἀγαπᾷ νὰ τὸν ἀθωώσῃ ἐκ τούτου. Ποίας ἐλπίδας ἠδύνατό τις νὰ ἔχῃ ἀπὸ ἐλευθερίαν, ἥτις ἐνεθουσίαζε τοὺς ὑπερμάχους της μὲ τοιαῦτα βραβεῖα!

Γνωρίζων ὁ Βροῦτος τὴν κατάστασιν τῶν πολεμίων του, τὴν ὁποίαν ἐχειροτέρευε πάντοτε ἡ τοῦ ἔτους ὥρα, ἔκαμνεν ὅλα τὰ δυνατὰ νὰ ἀποφύγῃ μάχην, καὶ οὕτω νὰ τοὺς φθείρῃ. Εἰς δὲ τοῦτο τὸ μεταξὺ ἔμαθαν οἱ τρεῖς ἄνδρες, ὅτι τοὺς συνέβη ἄλλη ζημία μεγάλη εἰς τόπον ἄλλον. Ὁ Δομίτιος Καλβῖνος, ὅς τις τοὺς ἔφερνε δύω λεγεῶνας καὶ μίαν ἱππέων ἴλην, ἐκτυπήθη κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὅτε ἐφονεύθη ὁ Κάσσιος, ἀπὸ τοὺς δημοκρατικοὺς ναυάρχους Μάρκον καὶ Δομίτιον Αἰνόβαρβον εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἔχασεν ὅλην τὴν δύναμίν των. Ἐκ τούτου στενοχωρηθέντες περισσότερον ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ὀκταυϊανὸς ἔκαμναν ὅλα τὰ δυνατά των νὰ ἐρεθίσουν τὸν στρατόν του. Οἱ σκοποί των δὲν ἔμειναν ἀπλήρωτοι, καὶ ὁ Βροῦτος, ὅς τις διὰ δυστυχοῦς ἀργοπορίας δὲν ἔμαθε τὴν νίκην τοῦ στόλου του, ἠναγκάσθη ἀκουσίως νὰ ὁδηγήσῃ τὸν στρατόν του εἰς τὴν μάχην.

Ἡ ταύτης ἔκβασις ἐκρίθη πρὸς βλάβην καὶ

αὐτοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ὁ στρατός του ἐνικήθη καὶ ἐσκορπίσθη· πολλοὶ τῶν εὐγενεστάτων, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ τοῦ Κάτωνος υἱὸς, ἐζήτησαν καὶ εὗρηκαν τὸν θάνατον εἰς τὴν ἀπηλπισμένην πάλην. Ὁ δὲ Βροῦτος ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὸν τόπον τῆς μάχης, καὶ ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ὅτι συνέλαβε κάποιας ἐλπίδας, ἐπειδὴ ὅμως ἴδε τὸν ἑαυτόν του ἀποκομμένον μὲν ἀπὸ τὸ στρατόπεδόν του, ἐγκαταλειμμένον δὲ ἀπὸ τὰς λεγεῶνας του, περιγυρισμένον δὲ ἀπὸ ἐχθρικοὺς κατασκόπους καὶ διώκτας, ἔπεσεν εἰς τὸ ξίφος του, καὶ ἐτελεύτησεν ὡς ὁ Κάτων, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχῃ τὴν ἀναπαυτικὴν παρηγορίαν ἐκείνου. Διότι ὁ μὲν Κάτων συναπέθανε μὲ τὴν δημοκρατίαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀφιερωμένην τὴν ζωήν του, ὁ δὲ Βροῦτος ἐγέμισε μὲ ὀδυνηρότατα αἰσθήματα τὸ μάταιον, καὶ, μά τὴν ἀλήθειαν, τὸ φθοροποιὸν ἐλευθέρας τινος ὑπάρξεως. Δίων ὁ Κάσσιος διηγεῖται, ὅτι ὁ Βροῦτος ὀλίγας στιγμὰς πρὸ τοῦ θανάτου ἐξεφώνησε δύω στίχους Ἑλληνικοὺς περιέχοντας ταύτην τὴν ἔννοιαν. „Σὲ ἐθεράπευσα, ὦ ταλαίπωρε ἀρετὴ, καὶ σὲ ἐνόμιζα πρᾶγμα, ἀλλὰ καθὼς βλέπω εἶσαι κενὸν ὄνομα, καὶ δουλεύεις τὴν τύχην“ *). Ἐὰν εἶναι τοῦτο ἀληθινὸν, πρέπει νὰ ταλανίσῃ τις διπλῶς τὸν ἄνδρα, ὅς τις μετὰ τοιοῦτον βίον δὲν εἶχεν εὑρεῖν ἄλλο ὑψηλότερον μέτρον τῆς ἀξίας τῶν ἠθικῶν πράξεων, εἰμὴ τὴν πλησιεστάτην συνέπειαν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μόρφωσιν τῶν πραγμάτων. Ἡ γυνή του Πορκία μὴ θελήσασα νὰ ζήσῃ μετὰ τὸν ἄνδρα της, ἐφονεύθη καταπίνουσα ἀναμμένους ἄνθρακας.

---

*) Ὦ τλῆμον ἀρετὴ, λόγος ἄρ' ἦσθ'· ἐγὼ δέ σε
Ὡς ἔργον ἤσκουν· σὺ δ' ἄρ' ἐδούλευες τύχῃ·
Δίων ὁ Κάσσιος (μζ', 49) ὀνομάζει τοὺς στίχους τούτους Ἡράκλειον, ἤγουν λόγιον ἢ ἀπόφθεγμα Ἡρακλέους. Κ.

Τὸν νεκρὸν τοῦ Βρούτου ἐκύτταξεν ὁ Ἀντώνιος μὲ οἶκτον καὶ συμπάθειαν, ἔρριψεν ἐπάνω του τὴν χλαμύδα του, ἔβαλε καὶ τὸν ἔκαυσαν μετὰ πομπῆς, καὶ ἔστειλε τὴν στάκτην εἰς τὴν μητέρα τοῦ φονευμένου Σερβιλίαν. Ἀλλ᾽ ὁ Ὀκταυϊανὸς εἶχε προστάξειν καὶ τοῦ ἔκοψαν πρότερον τὴν κεφαλὴν διὰ νὰ τὴν στείλῃ, καθὼς καὶ τὰς κεφαλὰς ὅσων φονέων τοῦ Καίσαρος ἐπίασε, νὰ βαλθῇ εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἀνδριάντος του. Ἐν γένει δὲ λέγουν ὅτι ὁ Ὀκταυϊανὸς μετὰ τὴν νίκην ἐπροσφέρθη ἀγενέστερα παρὰ τὸν Ἀντώνιον, καὶ ὅτι ἔδειξε πρὸς τοὺς ἐνδοξοτάτους αἰχμαλώτους ἀνάξιον καὶ ἐμπαθῆ σφοδρότητα. Τὸν δημοκρατικὸν στρατὸν ἔφερεν εἰς τοὺς τρεῖς ἄνδρας ὁ Μεσσάλας Κορβῖνος, μέχρι τοῦδε πιστότατος φίλος τοῦ Βρούτου καὶ τῆς ἐλευθερίας, νῦν δέ ἀποφασίσας νὰ γείνῃ πιστότατος δοῦλος τῆς δεσποτείας.

---

61. Ἐξουσία τῶν τριῶν ἀνδρῶν ἕως τῆς πτώσεως τοῦ Σέξτου Πομπηΐου καὶ τοῦ Λεπίδου.

(42 — 36 πρ. Χρ.)
(712 — 718 κτ. Ῥ.)

Οἱ τελευταῖοι πρόμαχοι τοῦ παλαιοῦ καιροῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας ἔπεσαν τώρα, ἡ δυστυχὴς ἔκβασις τῶν ἀγώνων τῶν δὲν ἠδύνατο νὰ διεγείρῃ νέαν ἀπόπειραν, καὶ τὸ ἐπονείδιστον τέλος ὅλων σχεδὸν τῶν φονέων τοῦ Καίσαρος ἐφαίνετο ὅτι ἔδειξε φίλους τῆς νέας ἐξουσίας καὶ αὐτοὺς τοὺς θεούς, τῶν ὁποίων ἔργον ἐπίστευσαν τὴν ἐκδικητικὴν αὐτῶν ἀντάπόδοσιν. Τοῦτο μόνον ἦτο ἀκόμη ἄπορον,

εἰς τίνα ἐκ τῶν τριῶν νικητῶν ἔμελλε νὰ δώσῃ ἡ τύχη τὴν χωριστήν της εὔνοιαν καὶ ὅλους τοὺς καρποὺς τῆς νίκης.

Ὅτι ὁ Λέπιδος δὲν ἦτο ἐκ τῶν τριῶν ὁ εἷς, ὅς τις ἠδύνατο νὰ παλαίσῃ ὑπὲρ τοῦ βραβείου τούτου, τὸ ἐφανέρωσαν εὐθὺς μετὰ τὴν νίκην ὁ Ἀντώνιος καὶ ὁ Ὀκταυϊανὸς μὲ τὴν καταφρόνησιν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἔκαμαν. Μεταξὺ τῶν δύω τούτων, οἵτινες ἦσαν ἄξιοι τῆς κυριαρχίας, ἔμελλε παραυτα νὰ γεννηθῇ τὸ ἀμοιβαῖον μῖσος, τὸ ὁποῖον τοὺς ἐχώριζε κατ᾽ ἀρχάς, εὐθὺς ἀφοῦ ἔλειψε τὸ ἀντικείμενον τῆς ἑταιρείας, ἥτις τοὺς ἥνωσε μετὰ ταῦτα. Καὶ ἐνῷ ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐχωρίζοντο ἀπ᾽ ἀλλήλων — ὁ μὲν Ὀκταυϊανὸς ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὰ νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Σέξτον Πομπήϊον, καὶ διὰ νὰ μοιράσῃ τὰς ἀμοιβὰς εἰς τοὺς στρατιώτας του, εἰς τούς ὁποίους εἶχεν ὑποσχεθῆν δεκαὲξ πόλεις Ἰταλικὰς μαζὴ μὲ τὰ κτήματά των· ὁ δὲ Ἀντώνιος μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν, διὰ νὰ κολάσῃ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Βρούτου καὶ Κασσίου, νὰ διατάξῃ τὰς δυνατὰς ταύτας χώρας κατὰ τὸν σκοπὸν τῆς ἑνώσεως, καὶ νὰ τὰς διαρπάσῃ διὰ τὰς μεγάλας χρηματικάς του χρείας — ἐχωρίσθησαν εὐθὺς καὶ ἐσωτερικῶς κατὰ τὰς καρδίας, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ἐξωτερικῶς κατὰ τὴν μοῖραν καὶ τύχην.

Ἀφοῦ ὁ Ἀντώνιος εὔφρανε χρόνον τινὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα τοὺς Ἕλληνας μὲ τὴν ἀστειότητα τῆς συμπεριφορᾶς του, καὶ μὲ τὸν ἐνθουσιασμόν του εἰς τὰ παλαιὰ καὶ νεώτερα συγγράμματά των, μετέβη ἔπειτα εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ συντροφευμένος μὲ ἀσώτους ἑταίρους ἐδόθη ἐκεῖ μὲ ἀπίστευτον σχεδὸν τρόπον εἰς τὰς τρυφὰς καὶ πολυτελείας. Εἰς τὴν Ἔφεσον ἤλασεν ὡς Βάκχος περικυκλωμένος ἀπὸ γυναῖκας καὶ ἄν-

δρας, οἵτινες ἐμιμοῦντο τὰς Βάκχας καὶ τοὺς Σατύρους καὶ Πάνας. Ὅλαι αἱ ἀγυιαὶ ἀντήχησαν ἀπὸ τοὺς αὐλούς· καὶ προεσήμαινε μὲ τοῦτο ποίαν ζωὴν ἔμελλεν ἐδῶ νὰ ἀρχίσῃ. Ἐγύμνωσε δὲ τὴν ἐπαρχίαν φοβερῶς, καὶ ἔῤῥιψεν εἰς αὐτὴν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος δύω φόρους. „Ἐὰν δύνασαι, εἶπε πρὸς αὐτὸν πρεσβευτὴς τῶν πόλεων ἀπεσταλμένος περὶ τούτου, νὰ ζητῇς δίς τοῦ ἐνιαυτοῦ τοὺς αὐτοὺς φόρους, δύνασαι νὰ μᾶς κάμῃς καὶ δύω θέρη καὶ δύω φθινόπωρα.“ Ἀπηρίθμησεν ἔπειτα διακοσίας χιλιάδας ταλάντων, τὰς ὁποίας ἔδωκεν ἕως τώρα ἡ Ἀσία, καὶ εἶπε τολμηρότερα. „Εἰ μὲν δὲν τὰ ἔλαβες ὅλα ταῦτα, ζήτησέ τα ἀπ' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι τὰ ἔλαβαν· εἰδὲ τὰ ἔλαβες καὶ δὲν σ' ἔμεινε τίποτε, ἡμεῖς εἴμεθα ἀφανισμένοι“ (Πλούτ. Ἀντών. 23. 24.).

Φθάσας εἰς τὴν Κιλικίαν ἐπροσκάλεσεν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον τὴν θελκτικὴν Κλεοπάτραν, ἐρωμένην ποτὲ τοῦ Καίσαρος, νὰ ἔλθῃ διὰ νὰ ἀπολογηθῇ περὶ τῆς βοηθείας, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν εἰς τὸν Βροῦτον καὶ Κάσσιον. Ἡ πρόσκλησις αὕτη ἦτο πολλὰ ἐπιθυμητὴ εἰς τὴν Κλεοπάτραν· ἐγνώριζεν αὕτη τὸν Ἀντώνιον, ὅτι ἐλάτρευε τὸ γυναικεῖον φῦλον μὲ ἀνάξιον σχεδὸν Ῥωμαίων εὐαισθησίαν *), καὶ ἦτο βεβαία ὅτι θέλει τὸν δεσμεύσειν μὲ τὸ νεανικὸν καὶ πυρῶδες κάλλος της καὶ μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν προκοπήν της. Δι' αὐτοῦ ἤλπιζε νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τὴν εἶχεν

*) Ἐμπορεῖ τις νὰ εἴπῃ Νεωτέρων. Διότι εἰς Ἐῤῥῖκον τὸν Δ' ἐκρίθη παρόμοιόν τι ἀξιαγάπητον, ὁποῖον ὁ Κικέρων διηγεῖται περὶ τοῦ Ἀντωνίου ὡς ἀνάξιον πρᾶξιν. Ὁ Ἀντώνιος ἤρχετο ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, καὶ πλησιάζων εἰς τὴν Ῥώμην, ἐκάθησε κρυφίως εἰς ταχυδρόμον ἅμαξαν, τρέχει εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐμβαίνει μεταμορφωμένος εἰς τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ οἶκον, καὶ ἐγχειρίζει εἰς τὴν γυναῖκα του φιλικὴν ἐπιστολὴν ἑαυτοῦ, ὅπου τῆς ὑπόσχεται εἰς τὸ ἑξῆς πιστὴν ἀγάπην κτλ. Δακρύει αὕτη ἀπὸ τὴν χαράν της, καὶ αὐτὸς ῥίπτων τὴν μορμολύκην πίπτει εἰς τὰς ἀγκάλας της.

ἀπομακρύνειν ὁ τοῦ Καίσαρος πρόωρος θάνατος, νὰ γείνῃ κυρία καὶ βασίλισσα τῶν Ῥωμαίων. Διὰ νὰ κάμῃ τὴν πρώτην ἐντύπωσιν ὅσον δυνατὸν ἰσχυρὰν, ἔλαβεν εἰς βοήθειάν της ἐν ταὐτῷ τὴν λάμψιν καὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς τέχνης. Ἀνέβη διὰ τοῦ Κύδνου ποταμοῦ μὲ πορθμεῖον μεγαλοπρεπὲς, τοῦ ὁποίου ἦσαν ἡ μὲν πρύμνη χρυσῆ, αἱ δὲ κῶπαι ἀργυραῖ, τὰ δὲ πανία ἁλουργά. Μουσικὴ χαριτωμένη ἐσυνώδευε τὸν ῥυθμὸν τῶν κωπίων. Θεραπαινίδες αἱ καλλιστεύουσαι αἱ μὲν Νηρηΐδων, αἱ δὲ Χαρίτων ἔχουσαι στολὰς ἔστεκαν, ἄλλαι μὲν εἰς τὰ κωπία, ἄλλαι δὲ εἰς τὰ σχοινία· αὐτὴ δὲ ἐκάθητο ὑποκάτω χρυσοπάστου σκιάδος ὡσὰν Ἀφροδίτη· παῖδες ὡς ἔρωτες στολισμένοι τὴν περιεγύριζαν καὶ τὴν ἐῤῥίπιζαν· ὁ ἀὴρ ἐγεμίζετο ἀπὸ ἡδυτάτας ἀρωμάτων καὶ θυμιαμάτων εὐωδίας· αἱ ὄχθαι ἐσκεπάσθησαν ἀπ' ἀνθρώπους, οἵτινες συνωθοῦντο νὰ ἴδωσι τὴν ἔλευσιν τῆς θεᾶς· καὶ πανταχοῦ ἠκούοντο ἀλαλαγμοί: Ἡ Ἀφροδίτη ἔρχεται εἰς τὸν κῶμον τοῦ Διονύσου ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἀσίας! (Πλούτ. Ἀντων. 26.).

Τόσον προπληροφορημένη ἦτο ἡ Κλεοπάτρα τὴν παντοδυναμίαν τῶν θελγήτρων της, ὥστε ἐνῷ οἱ ἄλλοι δυνατοὶ βασιλεῖς τῆς Ἀσίας ἐπαρουσιάζοντο ἔμπροσθεν τοῦ κυρίου τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας διὰ νὰ δώσωσι λογαριασμὸν καὶ νὰ ζητήσωσιν ἔλεον, αὐτὴ ἦλθε μὲ τὴν ὑπερηφάνειαν ἐκείνων, οἵτινες ἔχουν μᾶλλον νὰ ζητήσωσι λογαριασμὸν καὶ νὰ δώσωσιν ἔλεον. Τὸ προαίσθημά της δὲν τὴν ἠπάτησεν. Ὁ Ἀντώνιος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν τερπνὴν μαγείαν, καὶ ἐκ ταύτης τῆς στιγμῆς ἔγεινεν ὅλος τῆς Κλεοπάτρας, ἥτις τὸν ἔλαβε μαζί της εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ τοῦ ἡτοίμασεν ἐκεῖ ἀδιάκοπον σειρὰν ἡδονῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἤξευρεν ἡ ἀκένωτος ἀγχίνοιά της νὰ γεννᾷ πάντοτε ἀλλαγὰς καὶ νέα θέλγητρα. Τῆς πολυτελείας

τῶν φαγητῶν των διηγεῖται ὁ Πλούταρχος (Ἀντών. 28.) τὸ ἐφεξῆς παράδειγμα. Ξένος τις ἐμβῆκε μίαν φορὰν εἰς τὸ μαγειρεῖον, καὶ μεταξὺ ἀναριθμήτων ἄλλων ἑτοιμασιῶν ἴδε καὶ ὀκτὼ ἀγρίους χοίρους ψηνομένους. Θαυμάσας δὲ τὸ πλῆθος τῶν δειπνούντων ἤκουσεν ἀπὸ τὸν μάγειρον: ,,Δὲν εἶναι πολλοὶ οἱ δειπνοῦντες· ἀλλὰ καθεὶς ἐκ τῶν χοίρων τούτων ἐβάλθη εἰς τὴν φωτίαν ὀλίγαν τι ὕστερ' ἀπ' ἄλλον, ὥστε εἰς τὸν καιρὸν, ὁπότε προστάξωσιν οἱ αὐθένται τὸ φαγητὸν, νὰ ἐκλέξωμεν ἐκεῖνον ὅς τις ἔφθασε τὴν ἀκμὴν τῆς εὐγευστίας.“ Τόσον δὲ πολὺ ἐλησμόνησεν ὁ Ἀντώνιος τὴν Ῥωμαϊκὴν σεμνοπρέπειαν, ὥστε συχνάκις εἰς καιρὸν νυκτὸς περιεφέρετο μετὰ τῆς Κλεοπάτρας εἰς τὰς ἀγυιὰς δουλικὰ ἐνδεδυμένος. Τοιουτοτρόπως μεταμορφωμένοι ἔμβαιναν εἰς οἴκους, ὅπου δὲν ἐγνωρίζοντο εὐθὺς οἱ ἔνδοξοι μασκαράδες, καὶ ἐλάμβαναν ὕβρεις, συχνάκις δὲ καὶ πληγάς (Πλούτ. Ἀντών. 19.). Ἐνῷ δὲ ἡ Κλεοπάτρα ἐκρήμνιζε τὸν Ἀντώνιον εἰς ὅλας ταύτας τὰς τρυφὰς καὶ ἡδυπαθείας, δὲν ἐστοχάζετο, ὅτι διὰ τούτων τὸν ἐδέσμευε μὲν πρὸς ἑαυτὴν σφικτότερα, τὸν ἀπεξένονε δὲ ἐνταυτῷ ἀπὸ τὴν πατρίδα του περισσότερον πάντοτε, καὶ ἀπὸ τὰς ἐλπίδας καὶ τὰς ἐκείνου καὶ τὰς ἰδικάς της.

Διότι ἐνῷ ὁ Ἀντώνιος καταβυθισμένος εἰς τὰς ἡδονὰς ἔχανε καὶ καιρὸν καὶ δύναμιν καὶ νοῦν, ὁ ἀντίπαλός του Ὀκταυϊανὸς ἐκαταγίνετο εἰς τὴν Ἰταλίαν νὰ οἰκειωθῇ τὸ μέλλον, καὶ τῶν παρόντων δυσχερῶν ἡ διαίτησις τοῦ ἔδιδεν ἐξ ἀνάγκης δραστηριότητα καὶ ἀγχίνοιαν. Διότι εἰς τῶν στρατιωτῶν τὰς ἀντιμισθίας, αἱ ὁποῖαι δὲν ἠδύναντο νὰ γείνουν χωρὶς βίαν καὶ καταδυναστείαν, δὲν εὕρισκε μικρὰς δυσκολίας. Οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι τῶν πόλεων ἐκείνων, αἵτινες ἐπροσφέρθησαν θυσία εἰς τοὺς στρατιώτας, δὲν ἠρκέσθησαν μὲ μόνα παράπονα· ἡ ἀπελπισία τοὺς ἠνάγκασεν εἰς ἀντίστασιν. Εἰς τὴν Ῥώμην καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τόπους τῆς Ἰταλίας συνέβαιναν καθημερινῶς αἱματώδεις πάλαι. Ἡ πλεονεξία τῶν θρασυτάτων καὶ ἀσπλάγχνων ἐκείνων λόχων ἦτο ἀχόρταγος· καὶ ἡ προπέτειά των διευθύνετο ὄχι μόνον κατὰ τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν στρατηγούντων *).

Τὰς εἰς τὸ πρᾶγμα αὐτὸ εὑρισκομένας δυσκολίας ἐπερίσσευεν ἡ Φουλβία, γυνὴ τοῦ Ἀντωνίου καὶ πενθερὰ τοῦ Ὀκταυϊανοῦ. Πλήρης δοξομανίας καὶ ἀνδρόφρονος καρδίας (συχνάκις ἐζώννυτο τὸ ξίφος καὶ ἐδημηγόρει εἰς τοὺς στρατιώτας) ἐφθόνει τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ δύναμιν τοῦ γαμβροῦ της. Μὲ πρόφασιν ὅτι ἐπετρόπευε τὰ δίκαια τοῦ ἀνδρός της, ἤρχισε νὰ προσφέρεται ἐχθροπαθῶς πρὸς τὸν Ὀκταυϊανὸν καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν ἀνδράδελφόν της, τὸν τότε ὕπατον Λ. Ἀντώνιον, ὅς τις εἶχεν ὅλας τὰς κακίας τοῦ ἀδελφοῦ του χωρὶς νὰ ἔχῃ καμμίαν ἀπὸ τὰς ἀρετάς του. Ἡνωμένη μὲ τοῦτον ἔλαβεν εἰς τὴν προστασίαν της τοὺς ταλαιπώρους Ἰταλοὺς, ἐνῷ ἐκαταπράϋνε καὶ τοὺς στρατιώτας ὑποσχεθεῖσα νὰ τοὺς ἀνταμείψῃ μὲ τρόπον ὄχι βίαιον, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀσφαλῆ καὶ ἔντιμον.

Εἰς μάτην ἐπροσπάθουν οἱ ἑκατόνταρχοι καὶ οἱ στρατιῶται νὰ ἐνεργήσουν διαλλαγὴν φοβούμε-

*) Ὁ Ἀππιανὸς (Ἐμφυλ. Ε'. 15.) διηγεῖται πολλὰ χαρακτηριστικὰ ταύτης τῆς ὑπεροψίας. Μίαν ἡμέραν ὑπῆγε στρατιώτης τις εἰς τὸ θέατρον, καὶ μὴ εὑρὼν τόπον ἄλλον ἐκάθησεν εἰς τὰς καθέδρας τῶν ἱππέων. Ὁ λαὸς τὸ ἐπαρατήρησε, καὶ ὁ Ὀκταυϊανὸς ἐπρόσταξε καὶ τὸν ἔκβαλαν ἔξω. Οἱ στρατιῶται ἐψιθύριζαν, καὶ ὅταν ἐκβῆκεν ὁ Ὀκταυϊανὸς μετὰ τὸ τέλος τοῦ δράματος, τὸν ἐπερικύκλωσαν οἱ στρατιῶται, καὶ ἐζήτουν νὰ τοὺς δώσῃ τὸν στρατιώτην, τὸν ὁποῖον δὲν ἔβλεπαν καὶ τὸν ἐνόμιζαν θανατωμένον. Ὅταν δὲ ἐφάνη ὁ στρατιώτης, ἐνόμιζαν, ὅτι ἐφέρθη ἀπὸ τὰ δεσμωτήριον· καὶ ὅταν αὐτὸς τοὺς ἐδιηγεῖτο τὴν πᾶσαν ἀλήθειαν, ἐβεβαίονα αὐτοὶ ὅτι ὁμιλεῖ οὕτω κατὰ προσταγὴν τοῦ Ὀκταυϊανοῦ, τὸν ὕβρισαν ὀνομάζοντές τον προδότην τῶν κοινῶν.

νοι τὴν διχόνοιαν τοῦ Ἀντωνίου καὶ Ὀκταυϊανοῦ περὶ ἑαυτῶν καὶ περὶ τῆς κτήσεως τῶν ἀγρῶν των. Ὁ Ὀκταυϊανὸς ἔστειλεν ὀπίσω εἰς τὴν Φουλβίαν τὴν θυγατέρα της. Καὶ ἀπὸ τὰ δύω μέρη ἤρχισε πρῶτον μὲν ὁ διὰ λοιδόρων βιβλίων, ἔπειτα ὁ δι' ὅπλων πόλεμος (41). Ἡ δυστυχὴς Ἰταλία ἀποκλεισμένη ἀπὸ τὴν θελάσσιον δύναμιν τοῦ Πομπηΐου καὶ πάσχουσα ἔλλειψιν τροφῶν, ἀφοῦ ἠφανίσθη σχεδὸν ἀπὸ τὴν ὁμόνοιαν τῶν τριῶν ἀνδρῶν, ἔμελλε τώρα νὰ γεμισθῇ τρομερῶν σκηνῶν ἀπὸ τὴν διχόνοιάν των. Οἱ ἀπόμαχοι συνεμάχησαν μὲ τὸν Ὀκταυϊανὸν, ὅς τις, διὰ νὰ τοὺς ἀναπαύσῃ καὶ νὰ τοὺς οἰκειωθῇ περισσότερον, τοὺς ἀφῆκε νὰ διαρπάσωσι καὶ τοὺς ναοὺς ὅλους. Οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι τῆς Ἰταλίας ἐβοήθουν τὸν Λ. Ἀντώνιον, ὅς-τις τοὺς ὑπεσχέθη τὴν κατάλυσιν τῆς τῶν τριῶν δυναστείας. Πανταχοῦ τῆς Ἰταλίας ἐξεῤῥήγνυντο οἱ σπινθῆρες τοῦ πολεμικοῦ πυρὸς, ἡ Ῥώμη ἐκυριεύθη ἀπὸ τὸν Λεύκιον, ἀλλ' ὅταν πάλιν ἔφθασεν ἐκεῖ ὁ Ὀκταυϊανὸς, τὴν ἐξανακυρίευσεν, ἕως οὗ κατεστάθη ἑστία τοῦ ἀγῶνος ἡ Περουσία. Εἰς ταύτην τὴν πόλιν ἐκλείσθη ὁ Λεύκιος Ἀντώνιος προσμένων στρατεύματα τοῦ ἀδελφοῦ του, τὰ ὁποῖα ἔφερνεν ὁ Βεντίδιος ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. Ὁ Ὀκταυϊανὸς τὸν ἐπολιόρκησε πάραυτα. Ὁ Βεντίδιος ἠργοπόρει μὴ ἐξεύρων τὴν περὶ τούτου γνώμην τοῦ Μ. Ἀντωνίου, καὶ ἐκρατήθη ὀπίσω ἀπὸ στρατηγοὺς τοῦ Ὀκταυϊανοῦ. Ὁ Λεύκιος λοιπὸν στενοχωρημένος ἀπὸ τὴν πεῖναν, καὶ κτυπημένος εἰς διάφορα δοκίμια ἐξόδου, παρεδόθη τελευταῖον (Ἴδε Ἀππιαν. Ἐμφ. Ε΄, 32—47.).

Οἱ παλαιοί του στρατιῶται καὶ αὐτὸς οὗτος ἐσυγχωρήθησαν δι' ἐπιμόνου δεήσεως τῶν τοῦ Ὀκταυϊανοῦ στρατιωτῶν· ἀλλὰ πλῆθος ἐνδόξων ἱππέων καὶ βουλευτῶν ἐθανατώθησαν ἀνηλεῶς, καὶ ὅλον τὸ ἐγχείρημα ἐτελείωσε πρὸς ὄφελος τοῦ

Ὀκταυϊανοῦ, ἐπειδὴ οἱ φίλοι τοῦ Ἀντωνίου, ὅσοι δὲν
ἐφονεύθησαν, ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν. Ἡ
Φουλβία ἔπλευσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα· ἡ Ἰουλία, μή-
τηρ τοῦ Ἀντωνίου, ἔτρεξε μετὰ πολλῶν ἄλλων ὑπο-
κάτω εἰς τὴν σκέπην τοῦ Πομπηΐου. Πολλοὶ δὲ
ἄλλοι ὑπῆγαν εἰς αὐτὸν τὸν Ἀντώνιον νὰ τὸν ἐγεί-
ρωσιν ἀπὸ τὸν ὕπνον του.

Ἀλλὰ καὶ ἀπ' ἄλλου μέρους ἐπροστάχθη ὁ
Ἀντώνιος νὰ ἐνθυμηθῇ τὰ καθήκοντά του. Οἱ Πάρ-
θοι, στρατηγούμενοι ἀπὸ τὸν Ῥωμαῖον Λαβιη-
νὸν, υἱὸν τοῦ ἐμπαθοῦς ἐκείνου ἐχθροῦ τοῦ Καί-
σαρος, ὥρμησαν μὲ ὅλην τὴν δύναμίν των εἰς τὰς
Ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας, ἐπλημμύρησαν πρῶτον ὅλην τὴν
Συρίαν καὶ Παλαιστίνην, ὅπου πολλοὶ ταξίαρχοι, ἀπο-
διωγμένοι ἀπὸ τὸν Ἀντώνιον, ἐσυνάχθησαν ὁλόγυρα
εἰς Ἀντίγονον τινὰ ἀπόγονον*) τοῦ Ἀριστοβούλου
(ἀνωτ. σ. 131) ζητοῦντα τὸ Ἰουδαϊκὸν βασίλειον, καὶ
ἐλάμβαναν καὶ ἔδιδαν παντοδαπὰς βοηθείας. Ἐν-
τεῦθεν δὲ ἐχύθησαν εἰς τὴν παραθαλάσσιον Ἀσίαν
καὶ ἔφθασαν ἕως τὴν Καρίαν.

Ἐκ τούτων τῶν περιστάσεων θλιβόμενος ὁ
Ἀντώνιος ἀπεσπάσθη τελευταῖον ἀπὸ τὰς ἀγκάλας
τῆς Κλεοπάτρας, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ῥίψῃ τὸ κωμι-
κὸν μορμολύκιον, μὲ τὸ ὁποῖον, καθὼς ἔλεγαν οἱ
Ἀλεξανδρεῖς, ἔπαιζε μεταξύ των, καὶ νὰ δειχθῇ
μὲ τὸ τραγικὸν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν του. Πορευ-
όμενος δὲ κατὰ τῶν Πάρθων, ἀπὸ γράμματα ἐπί-

*) Φατρία δυσαρεστημένων πρὸς τὸν Ἡρώδην, υἱὸν τοῦ Ἀν-
τιπάτρου, ὅς τις εἶχεν εἰς τὰς χεῖρας του ὁλοτελῶς τὸν ὀλιγόνουν
Ὑρκανὸν καὶ ὅλην του τὴν δύναμιν, εἶχε προσκαλέσειν ἐκεῖ τὸν Ἀν-
τίγονον. Οὗτος δὲ ἀποκρουσθεὶς κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου,
ἐκυρίευσε τώρα τὴν Ἱερουσαλὴμ μὲ βοήθειαν τῶν Πάρθων. Τὸν
γέροντα Ὑρκανὸν, τὸν ὁποῖον ἐπίασε, ἐδάγκασε μὲ τοὺς ἰδίους του
ὀδόντας εἰς τὰ αὐτία, διὰ νὰ τὸν κάμῃ ἀνάξιον τῆς ἀρχιερωσύνης.
Ὁ δὲ Ἡρώδης κατέφυγε πρὸς τὸν Ἀντώνιον, ὅς τις εἰς τοῦτο τὸ με-
ταξὺ εἶχεν ἤδη φθάσειν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἰώσηπ. ἀρχαιολ ΙΔ΄. κεφ.
12. 13. 14.

μονα καὶ λιπαρὰ τῆς γυναικός του μετέβαλε τὸν σκοπόν του καὶ ὑπῆγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου εὕρηκεν ἄῤῥωστον τὴν Φουλβίαν εἰς τὴν Σικυῶνα. Ἀφοῦ ἔμαθεν ὅλην τὴν ἀλληλουλίαν τῶν πραγμάτων, τὴν ὠνείδισε σφοδρότατα διὰ τὰ ἔργατης, καὶ τόσον περισσότερον, ὅσον ἤξευρεν ὅτι δὲν εἶχε ὀλίγην μετοχὴν εἰς αὐτὰ ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ τὸν ἁρπάσῃ ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῆς Κλεοπάστρας. Ἡ εὐερέθιστος Φουλβία ἐλυπήθη ἐκ τούτρυ τόσον, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου ἀπέθανεν. Ὁ δὲ Ἀντώνιος μὲ στόλον διακοσίων πλοίων ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Πομπήϊος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἔβαλαν ὅλα τὰ δυνατάτων νὰ τὸν ἀποσπάσουν ἀπὸ τὸν Ὀκταυϊανὸν καὶ νὰ τὸν οἰκειωθῶσιν αὐτοί. Ὁ Ἀντώνιος, μὴ ἐξεύρων ἀκόμη τοὺς σκοποὺς τοῦ Ὀκταυϊανοῦ, δὲν τοὺς ἀπέβαλεν, οὐδὲ τὸν Δομίτιον Αἰνόβαρβον, ὅς τις εἶχεν ἀκόμη μέρος τοῦ δημοκρατικοῦ στόλου, καὶ τὸ τοῦ ἐπρόσφερεν. Ἀπ' ἄλλου δὲ μέρους ἀφορμὴν λαβὼν ὁ Ὀκταυϊανὸς τὰς τοῦ Ἀντωνίου ταύτας συναφείας μὲ φονέα τοῦ Καίσαρος (τὸν Δομίτιον) καὶ μὲ τὸν προστάτην τῶν ἐκ τῆς Ἰταλίας φυγάδων καὶ δημευμένων κτηματικῶν (τὸν Πομπήϊον), πάρώργιζε τοὺς ἀπομάχους διὰ νὰ τοὺς οἰκειωθῇ στερεώτερα. Ὅταν ὁ Ἀντώνιος ἤθελε νὰ ἀράξῃ εἰς τὸ Βρεντέσιον, ἀπεβλήθη τρόντι ἐκεῖθεν.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ὅλοι οἱ παλαιοὶ στρατιῶται εἶχαν μ' ὅλα ταῦτα μεγαλητέραν προσωπικὴν κλίσιν εἰς τὸν Ἀντώνιον, καὶ εἰς τὴν διχόνοιαν τῶν δύω ἀρχηγῶν ἐφοβοῦντο ἀπὸ τὸν Ὀκταυϊανὸν περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν ἁρπαγμάτων των, ἐπέμειναν εἰς τὸ νὰ τοὺς ἐξισάσουν, τὸ ὁποῖον καὶ τὸ ἐκατώρθωσαν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἀπέθανε καὶ ἡ Φουλβία, ἐστερεώθη ἡ φιλίωσις αὕτη ἐνῷ ἐνυμφεύθη ὁ Ἀντώνιος ἀδελφήν τινα τοῦ Ὀκταυϊανοῦ τὴν ἀξιέραστον καὶ ὑπ' αὐτοῦ ὑψηλῶς ἐγκω-

μιασθεῖσαν Ὀκταυΐαν. Ἡ νέα τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας διανομὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ἀπὸ Σκόδρας, πόλεως Ἰλλυρικῆς, ἀνατολικὰ μέρη ἐλάμβανεν ὁ Ἀντώνιος, τὰ δὲ ἐντεῦθεν ὅλα πρὸς δυσμὰς ὁ Ὀκταυϊανὸς (εἰς τὴν Ἰταλίαν ἠδύναντο καὶ οἱ δύω κοινῶς νὰ στρατολογῶσι· τὴν δὲ Λιβύην ἔλαβεν ὁ Λέπιδος) ἔμελλε νὰ ἀπομακρύνῃ ἐντελῶς πᾶσαν ἐχθρικὴν περιπλοκὴν ἀπὸ τὰ ἀμοιβαῖα κέρδη των (Ἀππ. Ἐμφ. Ε', 64. 65.).

Ἡ ἕνωσις τῶν δύω ἀρχόντων ἐφάνη τώρα σφικτοτέρα παρὰ ποτὲ, καὶ ἡτοιμάζοντο καὶ οἱ δύω, καθεὶς εἰς τὴν μερίδα του, νὰ ἐξολοθρεύσωσι τοὺς ἐχθρούς των, ὁ μὲν Ἀντώνιος τοὺς Πάρθους, κατὰ τῶν ὁποίων προαπέστειλεν ἤδη τὸν Βεντίδιον *), ὁ δὲ Ὀκταυϊανὸς τὸν Σέξτον Πομπήϊον, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀντώνιος ἔδωκε τώρα δωρεὰν εἰς ἐκεῖνον. Διὰ νὰ συνάξουν τὰ εἰς τοὺς πολέμους τούτους ἀναγκαῖα ἀργύρια, ἠθέλησεν ὁ Ὀκταυϊανὸς νὰ ῥίψῃ νέους φόρους, ἐπειδὴ οἱ ἀχόρταγοι στρατιῶται καὶ οἱ ἄσωτοι αὐθένται ἔτρωγαν ὅλας τὰς προσόδους τῆς πτωχῆς ἤδη γενομένης πολιτείας. Ἀλλ' ἡ δυσαρέσκεια τοῦ λαοῦ, ὅς τις ἐκαταπονεῖτο σκληρότατα ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ στόλου τοῦ Πομπηΐου προξενηθεῖσαν σπάνιν, ἐξεῤῥάγη τώρα εἰς ἀληθινὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Ὀκταυϊανὸς μάλιστα ἔπεσεν εἰς ζωῆς κίνδυνον, ἐκ τοῦ ὁποίου τὸν ἠλευθέρωσεν ἡ στερεοφροσύνη τοῦ Ἀντωνίου. Ἀλλ' ὁ λαὸς ἐπέμεινε καὶ ἐκατώρθωσε νὰ εἰρηνεύσουν οἱ δύω προεστῶτες μὲ τὸν Πομπήϊον. Καὶ αὐτὸς δὲ οὗτος χωρὶς θέλησίν του ἐκαταπείσθη εἰς τὴν εἰρήνην ἀπὸ τοὺς ἰδικούς του· διότι αὐτὸς ἐνόμιζεν ὅτι ἠδύνατο τώρα

*) Καὶ ὁ Ἡρώδης δὲ, ὅς τις εἶχεν ἐνεργήτειν εἰς τὸν Ἀντώνιον τόσον, ὥστε ἐγνωρίσθη βασιλεὺς τῆς Ἰουδαίας, ἔσπευσεν εἰς τὴν Παλαιστίνην διὰ νὰ ἐξώσῃ ἐκεῖθεν τὸν ἀντίπαλόν του μὲ Ῥωμαϊκὴν βοήθειαν. Ὁ γέρων Ὑρκανὸς ἦτο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Πάρθων, οἵτινες τὸν ἔσυραν εἰς Βαβυλῶνα. Ἀνεψιάν αὐτοῦ, τὴν ὡραίαν Μαριάμην, ἐνυμφεύθη ὁ Ἡρώδης. Ἰώσηπ. Ἰουδ. ἀρχ. ιδ', κεφ. 15.

νὰ ὠφεληθῇ περισσότερον ἀπὸ τὴν αὐξάνουσαν στενοχωρίαν τῆς Ἰταλίας παρὰ ἀπὸ τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον. Διὰ νὰ τὸν τελειώσωσι, συνῆλθαν μὲ τὸν Ἀντώνιον καὶ Ὀκταυϊανὸν εἰς τὸ Μισηνὸν ἀκρωτήριον (39), οἱ μὲν συνωδευμένοι μὲ πεζικὰ στρατεύματα, ὁ δὲ μὲ ὅλην τὴν θαλάσσιον δύναμίν του.

Τὸ συμπέρασμα τῆς συνομιλίας των ἦτο, Νὰ παύσῃ ὁ Πομπήϊος εἰς τὸ ἑξῆς τὰς ἐχθρικάς του πράξεις, νὰ ἐμβῇ εἰς τὴν ἑταιρείαν τῶν τριῶν, καὶ παρεκτὸς τῆς Σικελίας νὰ παραλάβῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν του τὴν Σαρδὼ, τὴν Κορσικὴν καὶ τὴν Ἀχαΐαν. Εἰς ὅλους τοὺς φυγάδας, παρεκτὸς τῶν τοῦ Καίσαρος φονέων, ἐδόθη ἐπιστροφὴ, καὶ μὲ διαφόρους σχέσεις ἐπανάληψις τῶν κτημάτων των· εἰς τοὺς δούλους στρατιώτας ἐχαρίσθη ἐλευθερία· εἰς δὲ τοὺς ἐλευθέρους, ἀντιμισθίαι. Διὰ νὰ φανερώσουν τὴν χαράν των καὶ τὴν ἐμβᾶσαν εἰς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην ἐφιλεύθησαν οἱ ἡγεμόνες ἀμοιβαίως, καὶ πρῶτος ὁ Πομπήϊος εἰστίασε τοὺς δύω ἄλλους εἰς τὴν ναυαρχίδα του*)· ἐν ταὐτῷ δὲ συνέῤῥευσαν πρὸς ἀλλήλους φίλοι ἐκ τῶν δύω μερῶν καὶ συγγενεῖς ἀποχωρισμένοι πολὺν καιρὸν διὰ τὴν ἐμπάθειαν καὶ δυστυχίαν τοῦ πολέμου μὲ παντοδαπὰς αἰσθημάτων ἀλλαγὰς, ἐνῷ ἕλλος μὲν εὕρηκεν ἐκείνους, τοὺς ὁποίους δὲν ἐζήτει πλέον, ἄλλος δὲ ἔκλαιεν ὅσους ἐλπίζων νὰ εὕρῃ ἔμαθεν ὅτι ἀπέθαναν· τελευταῖον ἐσήκωσεν ἡ ἄμετρος πληθὺς τῶν θεωρῶν φρικτήν τινα χαρμοσύνης κραυγὴν, πλανώμενοι ὅτι ἠλευθερώθησαν ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τοῦ πο-

*) Ἢ διὰ τῆς χρίσεως τῶν λαχμῶν, ὡς λέγει ὁ Ἀππιανὸς (Ἐμφυλ. Ε', 73.), ἢ ὡς λέγει Δίων ὁ Κάσσιος (μη', 38) διὰ τῆς μεγαλητέρας του δυνάμεως. Καὶ πρὸς τοὺς δύω εἶπεν ὁ Πομπήϊος ὅταν τοὺς ὑπεδέχθη μὲ δηκτικὴν παιδιάν: Τοὺς φιλεύει εἰς τὴν καρίναν του, ἐνῷ ἡ carina σημαίνει τὴν τρόπιν τοῦ καραβίου, καὶ ὠνομάζετο οὕτω καὶ ὁ δρόμος τῆς Ῥώμης, ὅπου ἔκειτο τὸ ἀπὸ τὸν Ἀντώνιον τώρα βασταζόμενον παλάτιον τοῦ πατρός του (Δ. Κάσ. αὐτ.).

λέμου καὶ τῆς πείνης, καὶ πιστεύοντες στερεὰν τὴν εἰρήνην. Ἀλλ' ἔμελλαν γρήγορα νὰ μάθωσιν, ὅτι συνθήκη προσταζομένη ἀπὸ τὴν ἀνάγκην καὶ ὄχι ἀπ' ἀληθινὰ διαλλαγῆς φρονήματα δὲν δύναται νὰ διαρκέσῃ πολὺν χρόνον.

Διότι μόλις εἶχεν ἀποπλεύσειν ὁ Ἀντώνιος εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ διαρπάσῃ ἐντελέστατα τὴν ἐπαρχίαν ταύτην μὲ πρόφασιν ὑπολοίπων φόρων, καὶ νὰ παραδοθῇ ἡσύχως εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Ὀκταυΐας, ἐνῷ ὁ προαποσταλεὶς ὑποστράτηγός του Βεντίδιος *) ἀπεδίωξε νικηφόρως τοὺς Πάρθους ἐπέκεινα τοῦ Εὐφράτου· καὶ εὐθὺς ἐγεννήθη πάλιν διχόνοια μεταξὺ τῶν παρωξυσμένων καρδιῶν τοῦ Πομπηΐου καὶ τοῦ Ὀκταυϊανοῦ μὲ παντοδαπὰς ἀμοιβαίας κατηγορίας τῆς ἀθετηθείσης συνθήκης. Τὴν ἔκρηξιν ἐπετάχυνεν ὁ ἄπιστος Μηνόδωρος, ὅς τις ἦτο ἀπελεύθερος τοῦ πρεσβυτέρου Πομπηΐου, τώρα δὲ εἷς ἀπὸ τοὺς πρώτους κυβερνήτας τῶν πλοίων τοῦ νεωτέρου. Οὗτος ηὐτομόλησε τώρα εἰς τὸν Ὀκταυϊανὸν καὶ τοῦ ἔδωκε τὴν Σαρδὼ εἰς τὰς χεῖρας.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ πολέμου τούτου (38) ἦτο πολλὰ δυστυχὴς εἰς τὸν Ὀκταυϊανόν. Ἐπιζήμιοι ναυμαχίαι καὶ τρικυμίαι τοῦ ἔφθειραν σχεδὸν ὅλην τὴν θαλάσσιον δύναμιν. Προσέτι δὲν ἦτο ἀσφαλὴς οὐδὲ ἀπὸ τὸν Ἀντώνιον, ὅς τις ἔπλευσε μὲν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Βρεντέσιον, χωρὶς δὲ νὰ τὸν ὁμιλήσῃ ἀπέπλευσε πάλιν μὲ πρόφασιν ὅτι τὸν ἐβίαζεν ὁ Παρθικὸς πόλεμος εἰς τρόπον, ὥστ' ἐφάνη ὅτι μᾶλ-

*) Ἡ τοῦ Βεντιδίου νίκη ἔφερε προσέτι, ὅτι ὁ Ἡρώδης βοηθούμενος ἀπὸ Ῥωμαϊκὰς λεγεῶνας, ἐπολιόρκησε τὸν ἐχθρόν του Ἀντίγονον εἰς Ἱερουσαλὴμ, τῆς ὁποίας τὴν ἐπικράτειαν ὑπέταξε (37 πρ. Χρ.), ἐθεμελίωσε καὶ νέαν βασιλικὴν οἰκογένειαν, ἀφοῦ ἐβασίλευσαν οἱ Μακκαβαῖοι ἑκατὸν εἴκοσιν ἓξ ἔτη. Ἀντίγονος, ὁ τελευταῖος δυνάστης ἐκ τοῦ οἴκου τούτου, ἀπεκεφαλίσθη διὰ προσταγῆς τοῦ Ἀντωνίου. Ἰώσηπ. ἀρχ. Ἰουδ. ιϛ', κεφ. 1.

λον ἦλθε νὰ κατασκοπεύσῃ μὲ δόλον τοῦ Ὀκταυϊανοῦ τὴν στενοχωρίαν, παρὰ νὰ τὸν βοηθήσῃ μὲ ἀγαθὴν θέλησιν (Δ. Κάσσ. μη΄, 51.). Ἀλλ᾽ ὅμως ὁ ἐπίμονος καὶ δραστήριος Ὀκταυϊανὸς δὲν ἔχασε τὸ θάῤῥος. Ἐκένωσε τὴν Ῥώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὰς ἐπαρχίας του διὰ νὰ ναυπηγήσῃ νέα πλοῖα, καὶ ἐπρόσταξεν εἴκοσι χιλιάδας δούλους νὰ γείνουν ναῦται. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο εὐτυχέστερος παρὰ τὸν Πομπήϊον (ὅς τις εἰς τὸν τελευταῖον ἀγῶνα ἔχασε τὸν ἄριστον ὑποστράτηγόν του Μενεκράτη, καὶ ἀνέλαβε πάλιν ὀλέθριον καὶ ἐπικίνδυνον ὑπουργὸν τὸν Μηνόδωρον, ὅς τις τώρα ἀπεσκίρτησε πάλιν ἀπὸ τὸν Ὀκταυϊανὸν), τοῦ ἐχορήγησαν ἐπὶ τοῦ γενομένου μὲ ἀκούραστον ζῆλον ὁπλισμοῦ ἀξιόλογον βοήθειαν οἱ πιστοί του φίλοι καὶ πολεμικοὶ συμπράκτορες Μεσσάλας καὶ Ἀγρίππας. Ἡ ἀδελφή του, ἡ εὐγενὴς Ὀκταυΐα, ὑποστηριζομένη ἀπὸ τὸν φρόνιμον φίλον του Μαικήναν, τὸν ἠσφάλισεν ἀπὸ τὴν ἀντιζηλίαν καὶ τὸ μῖσος τοῦ Ἀντωνίου, ἐνῷ ἐπαρικίνησεν εἰς νέαν διαλλαγὴν τὸν ἄνδρα της, ὅς τις πρότερον μὲν ἦτο εἰς τὴν Συρίαν, τώρα δὲ ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Συνελθόντες εἰς Τάραντα (37) ἡνώθησαν πάλιν εἰς ἐξασφάλισιν τῆς κοινῆς των δυναστείας, ἐμάκρυναν τὴν ἐξουσίαν των αὐτογνωμόνως, ἐπειδὴ εἶχε περάσειν ὁ καιρός της, ἀφώρισαν πάλιν τὸν Πομπήϊον ὡς ἐχθρόν των, καὶ ὑπεστήριξαν ἀλλήλους ἀμοιβαίως μὲ τὰς δυνάμεις των, ἐνῷ ὁ μὲν Ὀκταυϊανὸς ἔδωκεν εἰς τὸν Ἀντώνιον λεγεῶνας τινὰς διὰ τὸν Παρθικὸν πόλεμον, οὗτος δὲ εἰς ἐκεῖνον πλῆθος τι πολεμικῶν πλοίων διὰ τὸν κατὰ τοῦ Πομπηΐου ἀγῶνα (Ἀππιαν. Ἐμφυλ. 70 — 97.).

Ὁ Ἀντώνιος ἔσπευσεν ἔπειτα εἰς τὴν Ἀσίαν ἀφήσας ὀπίσω τὴν Ὀκταυΐαν ἔγκυον· ὁ δὲ Ὀκταυϊανὸς ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Σικελίας (36), ἀλλ᾽ ἐγεύθη πάλιν τὴν πικρὰν καταδρομὴν τοῦ ἐχθρι-

κοῦ του, ὡς φαίνεται, στοιχείου. Ἦτο περὶ τὰ μέσα τοῦ θέρους, ὅταν ἐμβῆκεν εἰς τὴν θάλασσαν κυβερνῶν τὸν στόλον του· τότε ἐσηκώθη ἀσυνήθιστος κατὰ ταύτην τοῦ ἔτους τὴν ὥραν τρικυμία, καὶ τοῦ ἔφθειρε μέγα μέρος τῶν πλοίων του εἰς τρόπον, ὥστε ὁ Πομπήϊος δικαιότερα τώρα παρὰ πρότερον ὠνόμαζεν ἑαυτὸν υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος *), καὶ ἤλλαξε τὴν ἁλουργίδα του μὲ κυανόχρουν θαλασσοειδῆ χλαμύδα. Ἀλλ᾽ ἐνῷ οὗτος ὑπερηφανεύετο οὕτως εἰς τὴν τῶν θεῶν εὔνοιαν, τὸν κατέλιπεν ἡ ἀνθρωπίνη βοήθεια, ἐπειδὴ ὁ προδότης Μηνόδωρος, ὅς τις, ἐὰν ἤθελεν, ἠφάνιζεν ὅλην τὴν θαλάσσιον τοῦ Ὀκταυϊανοῦ δύναμιν, ηὐτομόλησεν ἐκ δευτέρου εἰς τοῦτον (Ἀππιαν. Ἐμφυλ. Ε΄, 100.).

Ἡ ἐπιμονὴ καὶ δραστηριότης τοῦ Ὀκταυϊανοῦ καὶ ἡ συνετὴ ὁδηγία τοῦ Ἀγρίππα ἐνίκησαν τελευταῖον ὅλας τὰς δυσκολίας. Μέρος τῶν στρατευμάτων του ἀπέβη εἰς τὸ Ταυρομένιον καὶ ἄλλο πλησίον τῶν Μυλῶν· ὁ Λέπιδος εἶχε φθάσειν ἀπὸ τὴν Λιβύην εἰς τὸ Λιλύβαιον. Τὰ στρατεύματα τῶν δύω ἡνώθησαν· καὶ εἰς μίαν ναυμαχίαν ὁλόγυρα τῆς Μεσσήνης ἐνίκησεν ὁ Ἀγρίππας ἐξ ὁλοκλήρου τὸν στόλον τοῦ ἀπὸ πολλῆς φοβεροῦ καὶ μισητοῦ ἀντιπάλου. Ὁ Πομπήϊος ἔφυγεν εἰς τὴν Ἀσίαν, κατ᾽ ἀρχὰς μὲ σκοπὸν νὰ ῥιφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Ἀντωνίου, τοῦ ὁποίου ἤξευρε τὴν πρὸς τὸν Ὀκταυϊανὸν ἀντιζηλίαν. Ἀλλὰ παραυτὰ τοῦ ἦλθεν ὄρεξις νὰ γείνῃ πάλιν ἡγεμὼν φατρίας· ἤρχισε κινήματα, τὰ ὁποῖα ἐδυστύχησαν. Τελευταῖον

---

*) Ὅταν ἤδη ἐθεμελίωσε τὴν θαλασσοκρατίαν του, λέγει Δίων ὁ Κάσσιος (ΜΗ΄, 48.) ἔλαβε τοῦτον τὸν τίτλον, ἐπειδὴ ὑπῆρξε ποτὲ ὁ πατήρ του κύριος τῆς θαλάσσης, καὶ ὁ δῆμος τῆς Ῥώμης τὸν ἐγνώρισε μὲ τοῦτο, ὅτι τότε, ὅταν ἠνάγκασε κατὰ πρῶτον εἰς διαλλαγὴν τὸν Ἀντώνιον καὶ τὸν Ὀκταυϊανὸν, ἐπεκρότησε μετ᾽ εὐφημίας εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ποσειδῶνος εἰσαχθεῖσαν εἰς τὸ ἀμφιθέατρον πρὸς μεγάλην λύπην ἐκείνων (Δ. Κάσ. μη΄, 31.).

ἔπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ ἐπάρχου τῆς Φρυγίας, καὶ, πιθανῶς μὲ προσταγὴν τοῦ Ἀντωνίου, ἐφονεύθη (35).

Εἰς τὴν κατὰ τοῦ Σ. Πομπηΐου νίκην ἀρμαθίασεν ὁ Ὀκταυϊανὸς δευτέραν τὴν κατὰ τοῦ Λεπίδου, ὅςτις ἐνδυναμωθεὶς μὲ τὰ πεζικὰ στρατεύματα τοῦ Πομπηΐου, ἀπέκτησεν ἀξιόλογον στρατὸν, καὶ ἠγωνίζετο τώρα νὰ ἐκβῇ ἀπὸ τὴν ποταπὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν τοῦ εἶχαν δώσειν ἕως τώρα οἱ δύω λοιποί. Μὲ ἰσχυρογνωμοσύνην ἐζήτει τὴν κυρίευσιν τῆς Σικελίας. Ἀλλ' ὁ Ὀκταυϊανὸς ἤξευρεν ὅτι ἡ ἰσχυρογνωμία αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ βασταχθῇ οὔτε εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Λεπίδου οὔτε εἰς τὰ φρονήματα τοῦ στρατεύματός του. Μὲ ὀλίγους συνοδευόμενος ὑπῆγε τολμηρῶς εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἀντιπάλου του διὰ νὰ οἰκειωθῇ τοὺς στρατιώτας ἐκείνου. Κατ' ἀρχὰς μὲν ἐτοξεύθη ἀλλὰ καὶ ἐπληγώθη, τὴν δὲ ἐφεξῆς ἡμέραν ηὐτομόλησεν εἰς αὐτὸν ὅλος ὁ στρατός· ὁ ἔρημος Λέπιδος ἐῤῥίφθη εἰς τοὺς πόδας τοῦ νικητοῦ ζητῶν ἔλεος. Ἦτο πολλὰ ἀζήμιος καὶ ἄβλαβος, καὶ δὲν ἔκρινεν ἀναγκαῖον ὁ Ὀκταυϊανὸς νὰ τοῦ χύσῃ τὸ αἷμα. Ἔλαβε (κατὰ χάριν τοῦ νικητοῦ) τὴν περιουσίαν του καὶ τὴν ἱερωσύνην, καὶ ἔζη εἰς τὸ ἑξῆς ἀπομακρυσμένος ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ λησμονημένος (Ἀππιαν. Ἐμφυλ. Ε', **120 — 127.**).

---

62. Αὔξουσα ἐχθροπάθεια μεταξὺ Ὀκταυϊανοῦ καὶ Ἀντωνίου. Τελευταῖος ἀγὼν περὶ τῆς μοναρχίας.

(35 — 30 πρ. Χρ.)
(719 — 724 κτ. Ῥ.)

Ἡ διπλῆ αὕτη νίκη ἔκαμε τὸν Ὀκταυϊανὸν νὰ ὁδεύσῃ μὲ ἐλευθερίαν καὶ ἀσφάλειαν μεγαλητέ-

τέραν εἰς τὸ τελευταῖον μυστικὸν τέρμα τῆς ζωῆς
του, τὴν μοναρχίαν. Ὁ ἀντίπαλός του εὐκόλυνεν ὅλας
τὰς δυστολίας μὲ τὴν ἀνοησίαν του. Διότι ἀφοῦ ὁ
Ἀντώνιος μετέβη ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Ἀσίαν
πάλιν, προητοίμασε μὲν ὅλα τὰ χρειώδη διὰ τὸν
Παρθικὸν πόλεμον, ἐπροσκάλεσε δὲ ἐν ταὐτῷ ἐκ
τῆς Αἰγύπτου καὶ τὴν Κλεοπάτραν, παρεδόθη πά-
λιν εἰς τὰ μαγικάτης θέλγητρα, καὶ ἐλησμόνησεν
ἐξ ὁλοκλήρου τὴν εὐγενῆ Ὀκταυΐαν. Ἡ πρώτη
ὀλέθριος συνέπεια τούτου ἦτο, ὅτι διεφθάρθη
ὅλη ἡ κατὰ τῶν Πάρθων ἐκστρατεία του, τὴν ὁποίαν
ἐπεχείρησε κατὰ τὴν ὑστάτην ὥραν τοῦ ἔτους διὰ νὰ
δυνηθῇ πάλιν ταχέως νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς χάριτας
τῆς Αἰγύπτου. Εὑρὼν δὲ φυλαγμένας τὰς διαβά-
σεις τοῦ μέσου Εὐφράτου διώδευσε διὰ τῆς Ἀρμε-
νίας, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς Ἀρταβάσδης ἦτο σύμ-
μαχός του, ἐναντίον τοῦ συμμάχου τῶν Πάρθων,
βασιλέως τῆς Ἀτροπατηνῆς Μηδίας, ἔμπροσθεν
τῆς τούτου μητροπόλεως Πραάσπων (Δ. Κάσ.
μθ', 25.) ἢ Φραάτων (Πλούτ. Ἀντών. 38.). Ἀλ-
λὰ μετ' ὀλίγον ἔπαθε κατὰ πρῶτον ὄπισθέν του
μεγάλην ζημίαν διὰ τῆς ὁλοτελοῦς φθορᾶς ἑνὸς
τῶν ὑποστρατήγων του, τὸν ὁποῖον προτρέχων σφο-
δρότατα εἶχεν ἀφήσειν ὀπίσω μὲ τοῦ στρατεύματος
μέρος καὶ μὲ ὅλας τὰς ἀποσκευάς. Προσέτι μὴ
λαβὼν βοήθειαν ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Ἀρμενίας,
καὶ περικυκλούμενος ἀπὸ πλῆθος Παρθικῶν στρατευ-
μάτων ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ τὰ Πράασπα, καὶ
νὰ γυρίσῃ ὀπίσω. Ἡ ἐπιστροφὴ αὕτη, ἥτις διήρ-
κεσεν εἴκοσιν ἑπτὰ ἡμέρας, ἔγεινε μὲ ἀδιακόπους ἀγῶ-
νας κατὰ τῶν διωκόντων Πάρθων, κατὰ δυσκολιῶν τῆς
φύσεως, καὶ κατὰ τῆς κατεπειγούσης ἐλλείψεως ὅλων
τῶν ἀναγκαίων, καὶ ὁ Ἀντώνιος ἐχρεώστει νὰ εὐ-
χαριστῇ τοὺς θεούς του, ὅτι μὲ τὴν ζημίαν τοῦ
μεγίστου μέρους τῶν στρατιωτῶν του καὶ ὅλων τῶν

ἀποσκευῶν του διέφυγε τὴν δυστυχῆ μοῖραν τοῦ Κράσσου (36) (Δ. Κάσ. μθ', 19 — 31.).

Τὴν ἀτιμίαν ἐπίστευεν ὅτι ἀποτινάσσει ἐπάνωθέν του ῥίπτων ὅλην τὴν αἰτίαν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀρμενίας, τοῦ ὁποίου ἡ βοήθεια ἐξ ἅπαντος ἤθελε τὸν ὠφελήσειν, καὶ τὸν ὁποῖον ἠναγκάσθη νὰ κολακεύῃ ἕως οὗ μετέπειτα εὗρηκε καιρὸν ἐκδικήσεως. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μηδίας εἶχε στασιάσειν μὲ τοὺς Πάρθους, καὶ ἐπειδὴ ἐμίσει ὄχι ὀλιγώτερον τὸν Ἀρταβάσδην τῆς Ἀρμενίας, ἐπαρακίνησε τὸν Ἀντώνιον νὰ ἐπιχειρήσουν κοινὸν πόλεμον καὶ κατὰ τῶν δύω. Ὁ Ἀντώνιος ἐκβῆκε μὲ στρατὸν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον (34), ἀπέβλεπεν ὅμως μόνον κατὰ τῆς Ἀρμενίας. Εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώρων του, τὸν ἐπίασε καὶ τὸν ἔφερε μὲ χρυσᾶς ἁλύσεις δεσμευμένον, τὸν ἐπρόσφερεν ἐμβαίνων θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πρὸς τὴν ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς θρόνου καθημένην Κλεοπάτραν (Δ'. Κάσσ. μθ', 40.).

Μὲ ὀδυνηρὰ αἰσθήματα ἔβλεπεν ἡ Ὀκταυΐα τὸν σύζυγόν της δεμένον ὁλοτελῶς ἀπὸ τὴν παλλακικὴν βασίλισσαν. Διὰ τοῦτο ἐσηκώθη νὰ ὑπάγῃ πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν Ἀνατολὴν, διὰ νὰ τὸν ἀφαρπάσῃ, εἰ δυνατὸν, ἀπὸ τὸν δεσμὸν τοῦτον τὸν ἀνάξιον καὶ ἐφύβριστον. Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔλαβε προσταγὴν τοῦ Ἀντωνίου νὰ μὴ χωρήσῃ περαιτέρω, ἐπειδὴ αὐτὸς ἐνασχολεῖται μὲ τὸν Παρθικὸν πόλεμον. Ἡ ἱλαρὰ καὶ ἀγαθὴ Ὀκταυΐα τὸν ἀπεκρίθη, Νὰ τῆς γράφῃ τοὐλάχιστον ποῦ νὰ στείλῃ τὸ ἀργύριον, τὰ στρατεύματα, καὶ τὰ ἱμάτια καὶ τὰ ὅπλα, τὰ ὁποῖα ἔφερνε δι' αὐτὸν μαζή της (Πλούτ. Ἀντών. 53.). Ἡ Κλεοπάτρα ἐφοβήθη μήπως ὁ Ἀντώνιος δὲν μείνῃ ἀπαθὴς ἀπὸ τόσην πολλὴν εὐγένειαν, καὶ ἔβαλεν ὅλα τὰ δυνατά της νὰ καταπατήσῃ τὰ καλήτερα αἰσθήματά του. Ὑπεκρίνετο ὅτι εἶναι ἄῤῥωστος, ἔδειχνε δακρυμένα ὀμμάτια, καὶ

ἔκαμνεν ὡς νὰ ἐκινδύνευε νὰ χάσῃ καὶ τὴν ζωήν της ἀπὸ τὸν σφοδρὸν πρὸς τὸν Ἀντώνιον ἔρωτά της. Ἀχρεῖοι δὲ κόλακες δωροδοκημένοι ἀπ' αὐτὴν τοῦ ἔλεγαν, ὅτι ἡ μὲν Ὀκταυΐα εἶναι συνδεδεμένη μ' αὐτὸν διὰ μόνους πολιτικοὺς σκοπούς· ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἐθυσίασεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα ἐξ εἰλικρινοῦς ἔρωτος, καὶ αὐτὸ τὸ καλὸν ὄνομα καὶ τὴν βασιλικὴν τιμήν της· αὐτὸς δὲ φαίνεται σκληρὸς καὶ ἀπαθὴς πρὸς αὐτήν. Ὁ Ἀντώνιος, εἰς τὸν ὁποῖον ἐφαίνετο ὅτι ὑφόνετο ἀκόμη τὸ ἀγαθὸν διὰ νὰ νικήτῃ τὴν κακίαν, ἐκαταπείσθη πάραυτα εἰς τοὺς λόγους τούτους. Ἡ Ὀκταυΐα ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ μ' ὅλον ὅτι ὁ Ὀκταυϊανὸς τὴν ἐπαρακίνει ν' ἀναχωρήσῃ εὐθὺς ἀπὸ τὸν οἶκον τοῦ Ἀντωνίου διὰ τὴν ἀτιμίαν ταύτην, δὲν ἐκαταπείσθη ἕως οὗ ὁ Ἀντώνιος τὴν ἀπέβαλε μὲ ὅλην τὴν τάξιν. Ἀλλὰ καὶ τότε ὁ τοῦ Ἀντωνίου ἐκ τῆς Φουλβίας υἱὸς ἀπελάμβανε τρυφερὰν ἐπιμέλειαν τῆς ἀρίστης ταύτης γυναικὸς (Πλούτ. Ἀντών. 53 · 54.), καὶ ὄχι μόνον ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντωνίου ἐμβῆκεν εἰς τόπον μητρὸς τῶν ἐκ τῆς Κλεοπάτρας γεννηθέντων τέκνων του.

Ὁ Ἀντώνιος εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ, μεθυσθεὶς πάλιν ἐκ τοῦ πρὸς τὴν Κλεοπάτραν ἔρωτος, δὲν εἶχεν ἄλλην φροντίδα, εἰ μὴ καταφρονῶν ὅλην τὴν ἀξίαν καὶ ὅλον τὸ ὕψος του νὰ ἐκθειάζῃ τὸ ὑποκείμενον τῆς λατρείας του. Ἔδωκεν εἰς τὴν Κλεοπάτραν τὸ ὑπερήφανον ὄνομα βασίλισσα βασιλέων, ὡσαύτως καὶ εἰς τὸν ὑπὸ Καίσαρος γεννηθέντα υἱόν της Καισαρίωνα· ἐμοίρασε καὶ εἰς τοὺς δύω καὶ εἰς τὰ ἐκ τῆς βασιλίσσης τεχθέντα παιδία του ὄχι μόνον τὴν νεωστὶ δορύκτητον Ἀρμενίαν, καὶ τὴν κυριευθησομένην Παρθικὴν καὶ Μηδίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπαρχίας τινὰς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας, Φοινίκην, Συρίαν, Κιλικίαν, Κύπρον (Δ. Κάσσ. μθ', 41.). Καὶ ἐπ' ἀληθείας ὁ μεθυσμένος ἡγεμὼν, λέγει Ῥω-

μαῖός τις ἱστοριογράφος, ἐφαίνετο ὅτι ἤθελε νὰ χαρίσῃ εἰς τὴν Αἰγυπτίαν βραβεῖον τῶν ἡδονῶν καὶ ὅλην τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν, ἐὰν ἐνίκα τὸν συνδυνάστην του Ὀκταυϊανόν.

Εἰς τοῦτον ἤρχισε νὰ δεικνύῃ ἀπαρακάλυπτον μῖσος καὶ ἔχθραν. Διὰ τῆς τιμῆς τοῦ Καισαρίωνος, ὡς γνησίου υἱοῦ τοῦ Καίσαρος, ἤθελεν ἐπίτηδες νὰ καταφρονήσῃ τὸν θετὸν αὐτοῦ υἱὸν, καὶ διὰ τῆς ἀτιμάσεως τῆς Ὀκταυΐας ἠφάνισε βιαίως τὴν μόνην καὶ τελευταίαν μεσίτριαν δύναμιν. Ἐνῷ οὗτος, ὅς τις εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀνέλαβε παράσημα καὶ τρόπους Ἀσιανοῦ βασιλέως, ἐβεβαίονε τὴν σύγκλητον, ὅτι ἔχει κατὰ νοῦν νὰ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὴν καὶ εἰς τὸν δῆμον ὅλην τὴν ἐξουσίαν, εἶχε μόνον σκοπὸν νὰ κάμῃ μισητὸν τὸν Ὀκταυϊανὸν (Δ'. Κάσσ. μθ', 41.), καὶ ἐνῷ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἐζήτει ἀπὸ τοῦτον τὸ ἥμισυ τῶν χωρῶν καὶ στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα ἔλαβε νικήσας τὸν Πομπήϊον καὶ ἀποβαλὼν ἀδίκως τὸν Λέπιδον, σκοπὸν εἶχε νὰ τὸν ἀδυνατίσῃ (Πλούτ. Ἀντών. 52.).

Εἰς ταῦτα τὰ ζητήματα ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ ἄλλα ὁ Ὀκταυϊανὸς, καὶ διὰ νὰ στρέψῃ ὅλον τὸ μῖσος ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν Ἀντώνιον, τοῦ ἐχρησίμευαν ὅλαι αὐτοῦ αἱ μισηταὶ καὶ σιχαμεραὶ πράξεις. Ἡ αὐτομολία δύω πιστοτάτων τοῦ Πομπηΐου φίλων τοῦ ἔδωκεν ἄλλην ὕλην πρὸς τοῦτο. Τοῦ ἐμαρτύρησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ διαθήκην τινὰ τοῦ Ἀντωνίου εἰς τὰς Ἑστιάδας παρακατατεθειμένην, τὴν ὁποίαν ἥρπασεν ἐκεῖθεν ὁ Ὀκταυϊανὸς καὶ τὴν ἐδιάβασε δημοσίως ἔμπροσθεν τῆς συγκλήτου (Πλούτ. Ἀντών. 57.). Τὸ παράνομον τοῦτο ἔργον ἠθωώθη ἀπὸ τὴν ἀγανάκτησιν, τὴν ὁποίαν ἐπροξένησε τὸ περιεχόμενον τῆς διαθήκης. Ἐνῷ ὁ Ἀντώνιος ἐγνώριζεν εἰς αὐτὴν τὸν Καισαρίωνα ὡς γνήσιον υἱὸν τοῦ Καίσαρος, καὶ τὰ ὑπὸ τῆς Κλεοπάτρας γενόμενα τέκνα του εἰσεβίβαζεν εἰς τοὺς νομίμους

τῆς οἰκογενείας του κληρονόμους, καὶ ἐὰν ἀποθάνῃ ἤθελε νὰ ταφῇ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν (Δ. Κάσσ. Ν', 3.), ἔδιδε φρικτὰς ἀποδείξεις ἐντελοῦς ἐκπτώσεως ἀπὸ πᾶσαν Ῥωμαιοφροσύνην *).

Δι' ὅλων τούτων τῶν μέσων ἐπέτυχεν ἐντελῶς τὸν σκοπόν του ὁ Ὀκταυϊανός· ὅλαι αἱ κατηγορίαι, τὰς ὁποίας ἔκαμνεν ὁ Ἀντώνιος διὰ τῶν φίλων του **) κατὰ τοῦ Ὀκταυϊανοῦ, ἔμειναν ἀτελεσφόρητοι· καὶ ἡ κοινὴ γνώμη μετὰ τὴν φανέρωσιν τῆς διαθήκης ἐκηρύχθη ἐναντία τοῦ Ἀντωνίου. Διὰ ψηφίσματος τῆς συγκλήτου ἐκαθαιρέθη ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν του, καὶ ἐὰν δὲν ὠνομάσθη μέχρι τοῦδε ἐπ' εὐθείας ἐχθρὸς τῆς πολιτείας διὰ τὸ πλῆθος τῶν πλησίον του εὑρισκομένων Ῥωμαίων, ἔγεινεν ὅμως καὶ τοῦτο ἐμμέσως, ἐνῷ ἐκηρύχθη ἀπὸ τὴν Ῥώμην ὁ κατὰ τῆς Κλεοπάτρας πόλεμος (32) (Πλούτ. Ἀντ. 60.).

Ὁ Ἀντώνιος ἐκατάλαβε τὴν κυρίαν σημασίαν τῆς πολεμικῆς ταύτης κηρύξεως. Τὸ ᾐσθάνθη πρὸ πολλοῦ ὅτι ἀνάγκη ἦτο νὰ συμβῇ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ὀκταυϊανοῦ τελευταῖός τις ἀγὼν, ὅς τις ἔμελλε νὰ κρίνῃ περὶ ζωῆς καὶ δυναστείας. Μὲ μέρος τοῦ στρατεύματός του καὶ μὲ τὴν Κλεοπάτραν μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν τὸ θέρος τοῦ 33, καὶ ἐπέρασε τὸν χειμῶνα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐσύναξεν εἰς τὴν Ἔφεσον μεγάλην δύναμιν ***). Ἡ Κλεοπάτρα τὸν ἐβοήθησε μὲ τὸ ἀργύριόν της καὶ μὲ τὰ πλοῖα της· οἱ δὲ βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας, Γαλατίας, Παφλαγονίας, Ἰουδαίας κτλ. οἱ περισσότεροι τοῦ ἔφεραν αὐτοὶ προσ-

*) Ἐκπεσεῖν τοῦ πολιτικοῦ ἤθους. Συετόν. Ὀκταυ. Κεφ. 17.

**) Εἰς τοὺς δύω ὑπάτους τοῦ 32 ἔτους Σόσιον καὶ Δομίτιον, οἵτινες ἦσαν ὀπαδοί του, ἤλπιζεν ἐξαιρέτως ὁ Ἀντώνιος. Εὐθὺς ἀφοῦ ἀνέλαβαν τὸ ἀξίωμά των, ἐνεκάλεσαν βαρέως εἰς τὴν σύγκλητον τὸν Ὀκταυϊανόν. Ἡ κατηγορία τόσον ὀλίγον ἐνήργησεν, ὥστε καὶ οἱ δύω ἔκριναν φρόνιμον νὰ ἀναχωρήσωσιν ἀπὸ τὴν Ῥώμην (Δ. Κάσ. ν', 2.).

***) Ὁ Πλούταρχος (Ἀντών. 61.) λέγει πεντακόσια πλοῖα καὶ 100,000 πεζῶν καὶ 12,000 ἱππέων.

ωπικῶς τὰ βοηθητικά των στρατεύματα· καὶ τρίτην φορὰν ὁ Ῥωμαῖος ἡγεμὼν ἐκβῆκεν εἰς ἀγῶνα κατὰ τῆς δύσεως, ἥτις ἐδούλευε τὸν Ὀκταυϊανόν.

Οὗτος δὲ, τοῦ ὁποίου οἱ ὁπλισμοὶ δὲν ἦσαν ἀκόμη τελειωμένοι, ἤθελεν ἔχειν ὅλον τὸν φόβον, ἐὰν ὁ Ἀντώνιος ἔφερνε, καθὼς εἶχε σκοπὸν, τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 32 ἔτους. Ἐκεῖ τὰ πλούτη του ἤθελαν κάμειν μεγίστην ἐνέργειαν, ἐνῷ οἱ πτωχοὶ καὶ γυμνοὶ Ἰταλοὶ κατεθλίβοντο μὲ ἀργυρολογίας διὰ τὸν πόλεμον. Ἀλλὰ δι' εὐτυχίαν τοῦ Ὀκταυϊανοῦ ἀνέβαλεν ὁ Ἀντώνιος μὲ τὴν συνήθη του ἀμέλειαν ὅλον τὸ ἔτος, καὶ διέτριψε τὸν χειμῶνα εἰς τὰς Πάτρας. Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἐκέρδησεν ἐκεῖνος καιρὸν, καὶ μάλιστα ὁ πιστός του ὑπηρέτης, ὁ δραστήριος Ἀγρίππας, νὰ τελειώσῃ τοὺς ὁπλισμούς του, νὰ προαπαντήσῃ τὸν ἐχθρόν του, καὶ κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔτος νὰ μετατοπίσῃ τὸ θέατρον τοῦ πολέμου εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ παλαίσῃ ἐπὶ ταύτης τῆς γῆς τὸ τρίτον μέγα καὶ κρίσιμον πάλαισμα περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας (Πλούτ. Ἀντών. 58, 60.).

Ὁ Ὀκταυϊανὸς περικυκλυμένος μὲ ὅλους τοὺς ἐνδοξοτέρους συγκλητικοὺς καὶ ἱππεῖς, τὸ μὲν διὰ νὰ εἶναι ἀπ' αὐτοὺς ἀσφαλέστερος, τὸ δὲ καὶ νὰ φαίνεται ὅτι εἶναι ὑπέρμαχος τῆς Ῥωμαϊκῆς τιμῆς, ἀπέπλευσεν ἀπὸ Βρεντεσίου ἀντικρὺ εἰς τὸ Ἄκτιον τῆς Ἀκαρνανίας, ὅπου ἔστεκε τοῦ Ἀντωνίου ὁ στόλος (31). Ἔστησε τὸ στρατόπεδόν του εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου. Παρευθὺς ἐπέτυχαν καὶ λόχοι του τινὲς διὰ ξηρᾶς, καὶ μερίδες τινὲς τοῦ στόλου του νὰ κρατήσουν χωρία τινὰ ἐπιτήδεια καὶ νὰ δυσκολύνουν τὴν εἰσκομιδὴν τῶν τροφῶν εἰς τὸν Ἀντώνιον. Κατὰ διαφόρους ἀψιμαχίας διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐβοήθησε τὸν Ὀκταυϊανὸν ἡ τύχη, καὶ προσέτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς περὶ τὸν Ἀντώνιον, οἱ βασιλεῖς τῆς Παφλαγονίας καὶ Γαλατίας καὶ μάλιστα ὁ Δομίτιος Αἰνόβαρβος, ὅςτις δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν μεγαλαυχίαν τῆς Κλεοπάτρας, καὶ πολλοὶ ἄλλοι ηὐτομόλησαν εἰς τὸν Ὀκταυϊανὸν, καὶ ἐφαίνοντο ὅτι ἀνήγγειλαν μὲ τοῦτο τὴν ἐλπίδων ἄμοιρον κατάστασιν ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ἐγκατέλιπαν.

Ὁ Ἀντώνιος ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἀναβάλῃ πλέον καιρὸν, ἀλλὰ νὰ τολμήσῃ τὸν κρίσιμον ἀγῶνα· ἐζητεῖτο μόνον, ἂν διὰ ξηρᾶς ἢ διὰ τοῦ στόλου. Τὸ πρῶτον ἐφαίνετο ὅτι τοῦ ὑπέσχετο ἀσφαλεστάτην νίκην διὰ τὸ πλῆθος του καὶ διὰ τὴν ἐπιτηδειότητά του, ἐπειδὴ ὁ Ἀντώνιος αὐτὸς ἦτο εἰς τὸν διὰ ξηρᾶς ἀγῶνα πλέον γυμνασμένος καὶ ἔμπειρος. Ἀλλ' ἡ Κλεοπάτρα τὸν ἐσυμβούλευε νὰ προσμένῃ τὴν κρίσιν ἀπὸ μίαν ναυμαχίαν. Διὰ τῆς μεγάλης της εἰς τὸν Ἀντώνιον δυνάμεως ἐνίκησεν ἡ γνώμη της εἰς τὸ συμβούλιον, καὶ κατὰ τὴν 2 Σεπτεμβρίου 31 συνέβη ἡ εἰς ὅλον τὸν κόσμον ἐξακουστὴ ναυμαχία πλησίον εἰς τὸ τῆς Ἀκαρνανίας ἀκρωτήριον Ἄκτιον.

Ἡ μάχη ἔμεινεν ἱκανὰς ὥρας ἀδιάκριτος, ἐνῷ καθέκαστον μέρος εἶχε χωριστόν τι πλεονέκτημα· ὁ Ἀντώνιος πλοῖα ὑψηλὰ καὶ βαρέα καὶ πυργοφόρα καὶ πολλοὺς τοξότας φέροντα· ὁ δὲ Ὀκταυϊανὸς ἐλαφρὰ καὶ ταπεινὰ καὶ εὐκίνητα, ὥστε ἱστοριογράφος τις παραβάλλει τὴν ναυμαχίαν ταύτην μὲ μάχην ἠπειρωτικὴν μεταξὺ ἱππέων καὶ ὁπλιτῶν. Τελευταῖον ὅμως ἔδωκεν ἡ Κλεοπάτρα ὅλην τὴν αἰτίαν εἰς φθορὰν τοῦ Ἀντωνίου. Μὴ ὑποφέρουσα τὸν μεταξὺ φόβου καὶ ἐλπίδος τανυσμὸν, ἢ μελετῶσα καὶ προδοσίαν, ἀπέπλευσεν ἔξαφνα μετὰ τῶν Αἰγυπτιακῶν πλοίων της. Ὁ Ἀντώνιος ἀνοηταίνων ἀπὸ τυφλὴν ἀγάπην, τὴν ἠκολούθησε, καὶ ἐπαραίτησε τὴν νίκην πρὶν τὴν παραιτήσῃ ὁ στόλος του, τὴν ὁποίαν μὲ

πεισμονὴν ἀγωνιζόμενος πολλὴν ἀκόμη ὥραν ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἁρπάσῃ ἀπὸ τὸν Ὀκταυϊανόν. Καὶ ὁ διὰ ξηρᾶς δὲ στρατὸς ἐπαραδόθη τότε μόνον, ἀφοῦ εἰς μάτην ἐπρόσμεινεν ἑπτὰ ἡμέρας κατὰ συνέχειαν προσταγὰς τοῦ Ἀντωνίου (Πλούτ. Ἀντών. 63 — 68.).

Οὗτος εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἔπλευσε μετὰ τῆς Κλεοπάτρας εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἐκεῖθεν τοῦ Ταινάρου ἀπεχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ μὲν Κλεοπάτρα ἔσπευσεν εἰς τὴν Αἴγυπτον νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν χώραν της πρὶν ἀκόμη ἀκουσθῇ ἐκεῖ ἡ ἧττα, ὁ δὲ Ἀντώνιος εἰς τὸν Λιβυκόν του στρατὸν, ὅς τις ἔστεκεν εἰς τὰ δυτικὰ σύνορα τῆς Αἰγύπτου πλησίον τοῦ Παραιτονίου· ἀλλ' ἀποδιωχθεὶς ὑπὸ τούτου, ἔτρεξε καὶ αὐτὸς τώρα εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν πρὸς τὴν Κλεοπάτραν. Καὶ οἱ δύω ἐδοκίμαζαν νέους ὁπλισμοὺς, ἀλλὰ καὶ συμβιβάσεις μὲ τὸν Ὀκταυϊανὸν (Πλούτ. Ἀντών. 69. 72.), ὅς τις ἀπὸ ἐπαναστατικὰς κινήσεις τῶν στρατευμάτων του, τὰς ὁποίας πάλιν ἐκαταπάτησε πάραυτα, καὶ ἀπὸ διαταγὰς, τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἀσίαν *) ἐναντίον τοῦ Ἀντωνίου καὶ τῶν φίλων του, ἐμποδίσθη ἀπὸ τοῦ νὰ καταδιώξῃ ταχέως τοὺς ἐχθρούς του.

Ὁ Ὀκταυϊανὸς πρὸς μὲν τοῦ Ἀντωνίου τὰ προβλήματα δὲν ἔδωκε κἀμμίαν ἀπόκρισιν, πρὸς δὲ τὴν Κλεοπάτραν ἀπεκρίθη μὲ τόνον φοβεριστικὸν μὲν,

*) Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις εἶχε προσκυνήσειν τὸν Ἀντώνιον καὶ ἐξαιρέτως τὴν Κλεοπάτραν μὲ τιμὰς μεγάλας, ἐδοκίμασε τὸν θυμὸν τοῦ νικητοῦ. Ἡ πόλις ἔχασε τὰ ἐξαίρετα προνόμιά της, καὶ τὸ παλαιόν της κτῆμα, τὴν νῆσον Αἴγιναν. Εὐτυχέστερος ἦτο ὁ τῶν Ἰουδαίων βασιλεὺς Ἡρώδης. Ὑπῆγεν εἰς προϋπάντησιν τοῦ Ὀκταυϊανοῦ ἕως τὴν Ῥόδον. Μὲ κολακείας, μὲ δῶρα, ὅταν ὁ στρατός του διὰ Συρίας ὑπήγαινεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὸν οἰκειώθη τόσον, ὥστε ὄχι μόνον τοῦ ἐπεβεβαιώθη, ἀλλὰ καὶ ἐμεγαλύνθη ἡ βασιλεία του. Ἀλλ' εὐτυχῶν καὶ ἀστράπτων ἐξωτερικῶς ἐδυστύχει ἐσωτερικῶς περισσότερον. Ὕποπτος ὢν καὶ ζηλότυπος καὶ τυραννικὸς ἐθανάτωσε τὸν ὀγδοηκοντούτη Ὑρκανὸν, τὸν νέον ἀρχιερέα Ἀριστόβουλον, ἔγγονον ἐκείνου, τὴν ἰδίαν του σύζυγον, τὴν ὡραίαν Μαριάμμην, καὶ δύω υἱούς του γεννηθέντας ἀπ' αὐτήν. Ἰώσηπ. Ἰουδ. ἀρχ. ΙΕ', κεφ. 6. 7.

δελεαστικὸν ὅμως δι' ὑποσχέσεων καὶ ἐλπίδων, ἐὰν ἀπεδίωκεν ἢ ἐφόνευε τὸν Ἀντώνιον. Ἠθέλησε μὲ τοῦτο μόνον νὰ τὴν ἀναχαιτίσῃ ἀπὸ ἀπόφασιν ἀπελπισίας διὰ νὰ λάβῃ εἰς τὰς χεῖράς του καὶ αὐτὴν καὶ τοὺς θησαυρούς της, καὶ ἐπέτυχε τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰς τὴν κενόδοξον βασίλισσαν, ἥτις μὲ τὰ ἄμαχα θέλγητρά της ἤλπιζε νὰ δεσμεύσῃ καὶ τρίτον δυνάστην τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας (Πλούτ. Ἀντών. 73.). Ὅταν οὗτος ἐφάνη τελευταῖον εἰς τὰ σύνορα τῆς Αἰγύπτου (30), ἐμβῆκεν ἀκωλύτως, πιθανῶς διὰ μυστικῆς προπαρασκευῆς τῆς Κλεοπάτρας, εἰς τὸ ὀχυρὸν Πηλούσιον, καὶ ὅταν ὁ φυλάττων τὰ πρὸς τὴν Ἀφρικὴν σύνορα Ἀντώνιος ἔδραμεν ὀπίσω, δὲν τὸν ἐβοήθησαν οὔτε οἱ Ἀλεξανδρεῖς οὔτε ὁ Αἰγύπτιος στόλος, τὸ ὁποῖον ἀπεδόθη ἐπίσης εἰς μυστικὰς δολοῤῥαφίας τῆς Κλεοπάτρας. Αὗται δὲ τόσον ὀλιγώτερον ἀμφιβάλλονται, ὅσον ἐκείνη τώρα, διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ τελευταῖον ἀπὸ τὸν Ἀντώνιον, ἦτο ἱκανῶς ἀχρεία νὰ κάμῃ τὸν ἀπαραμείωτον ἐρωτάτου ὄργανον τοῦ ὀλέθρου του. Ἐξεύρουσα καλῶς (καθὼς λέγει Δίων ὁ Κάσσιος μα', 10.), ὅτι ὁ Ἀντώνιος δὲν ὑπέφερνε τὴν ζωὴν, ἂν ἀπέθνησκεν ἐκείνη, ἐκρύφθη εἰς τὸ νεόκτιστον μνημεῖόν της καὶ ἔκαμε νὰ διαδοθῇ λόγος ὅτι ἀπέθανεν. Ὁ Ἀντώνιος ἀπεφάσισε, καθὼς ἐκείνη εἴκαζε, νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ εἰς τὸν θάνατον, καὶ ἐτρύπησε τὸν ἑαυτόν του μὲ τὸ ξίφος του. Ἔκειτο ἤδη εἰς τὴν τελευταίαν ἀγωνίαν τοῦ θανάτου ὅταν ἔμαθεν ὅτι ἔζη ἀκόμη ἡ Κλεοπάτρα. Μὲ ὅλον ὅτι ἠδύνατο νὰ συμπεράνῃ τὴν προδοσίαν της, δὲν ᾐσθάνθη ὅμως τίποτε ἄλλο παρὰ τὸν πρὸς αὐτὴν τρυφερὸν ἔρωτά του, ἐπαρακάλησε καὶ τὸν ἔφεραν πρὸς αὐτὴν, καὶ ἀπέθανεν εἰς ἀγκάλας της (Πλούτ. Ἀντών. 74 — 78.).

Ἀλλ' ἡ ἄπιστος Κλεοπάτρα δὲν ἐκαρπώθη τὸν ὁποῖον ἤλπιζε καρπὸν τῆς προδοσίας της. Ἐκατα-

πείσθη ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτας τοῦ Ὀκταυϊανοῦ νὰ ἀλλάξῃ πάλιν τὸ μνημεῖόν της μὲ τὸ ἀνακτόριον, ἔχαιρε πάλιν βασιλικὴν λαμπρότητα εἰς τὴν θεραπείαν της, καὶ ἐπροσπάθησε τελευταῖον εἰς προσωπικὴν συνέλευσιν, τὴν ὁποίαν τῆς ἔδωκεν ὁ Ὀκταυϊανὸς διὰ δεήσεώς της, νὰ σύρῃ εἰς τὸ δίκτυόν της τὸν νικηφόρον δυνάστην δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τῶν θελγήτρων της, καὶ ὅλων τῶν ἐπιτηδείων τεχνουργημάτων, τὰ ὁποῖα ἐξουσίαζεν εἰς τὸν ὑψηλότατον βαθμόν. Εἰς τὸν πολυτελέστατον θάλαμον ἔκειτο ἐπὶ λαμπρᾶς κλίνης ἐνδεδυμένη πένθιμα, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευαν εἰς τὸ νὰ αὐξάνουν τὴν καλλονήν της· ὁλόγυρά της εἶχεν ἀνδριάντας καὶ προτομὰς τοῦ Καίσαρος καὶ εἰς τὸν κόλπον της τὰς ἀπ' αὐτοῦ σταλθείσας κατὰ καιροὺς ἐπιστολάς. Ὅταν ἐμβῆκεν ὁ Ὀκταυϊανὸς, ἐσηκώθη αὕτη καὶ ἤρχισε νὰ προσπαθῇ, νῦν μὲν διὰ τῆς ἐνθουσιώδους ἐνθυμήσεως τοῦ Καίσαρος, τοῦ ὁποίου τὰς ἐπιστολὰς ἐφίλει καὶ ἐδιάβαζε μεγαλοφώνως, νῦν δὲ πίπτουσα εἰς τοὺς πόδας του καὶ ζητοῦσα ἔλεον, καὶ ἄλλοτε μὲ τὴν γλυκύτητα τῶν βλεμμάτων καὶ τῆς εὐγλωττίας της, νὰ τὸν τρελάνῃ καὶ νὰ τὸν δεσμεύσῃ. Ἀλλ' ἐθραύσθη πᾶσα ἡ τέχνη της εἰς τὴν πέτραν τῆς καρδίας τοῦ Ὀκταυϊανοῦ. Τὸ ψυχρὸν βλέμμα του τὴν ἔκρινε μόνον πολύτιμον στολισμὸν τοῦ θριάμβου του, διὰ τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ τὴν φυλάξῃ ζωντανὴν, καὶ ἡ ἐπιθυμία του ᾐσθάνθη ὅτι δὲν εἱλκύσθη ἀπ' ἄλλο τι εἰ μὴ ἀπὸ τοὺς θησαυρούς της, τοὺς ὁποίους ἤθελε νὰ φυλάξῃ διὰ τὸν ἑαυτόν του (Δ. Κάσσ. μα', 12.).

Τώρα ἀπηλπίσθη ἀπὸ πᾶσαν ἀπάτην, καὶ ἡ ὑπερήφανος ψυχή της ἀπεφάσισε τοὐλάχιστον νὰ ἐκβάλῃ δι' αὐτοχειρίας τὸν ἑαυτόν της ἀπὸ τὴν ἐπονείδιστον εἱμαρμένην. Ὁ Ὀκταυϊανὸς εἶχε λάβειν ὅλα τὰ μέτρα διὰ νὰ ἐμποδίσῃ καὶ τοῦτο

ἀφήσας προσεκτικὸν φύλακά της, ἀλλ' ἡ Κλεοπάτρα ἤξευρε νὰ κάμῃ τοῦτον πάντη ἄφροντιν, καὶ τέλος νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ πρὸς ὥρας μὲ παραγγελίαν νὰ φέρῃ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ὀκταυϊανόν. Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἔβαλεν εἰς πρᾶξιν τὴν ἀπόφασίν της. Ἐπιστρέφας ὁ φύλαξ εὗρηκε τὴν βασίλισσαν στολισμένην βασιλικῶς καὶ κειμένην νεκρὰν μὲ θέσιν εὐγενεστάτην ἐπάνω τῆς κλίνης *). Μὲ ἐπιστολὴν ἐπαρακάλει τὸν Ὀκταυϊανὸν νὰ προστάξῃ νὰ τὴν θάψουν πλησίον τοῦ Ἀντωνίου. Τοιουτοτρόπως ἀπατηθεὶς ὑπ' αὐτῆς ὁ Ὀκταυϊανὸς ἐξουσίασε τοὐλάχιστον τοὺς μεγάλους της θησαυροὺς καὶ τὸ λαμπρὸν βασίλειόν της, τὸ ὁποῖον ἔγεινε Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, καὶ ἠσφάλισε τὴν κτῆσιν τούτου καὶ τὸν ἑαυτόν του μὲ τὸν φόνον τοῦ Καισαρίωνος. Ἐλευθερωμένος ἀπὸ τὸν ἀντίζηλον τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ ὀνόματός του, ἔσπευσε ταχέως εἰς τὴν Ῥώμην, διὰ νὰ κυριεύσῃ ἐκεῖ ὁλοκλήρως τὴν δημοκρατίαν, τῆς ὁποίας ἔγεινε μονοκράτωρ (Πλούτ. Ἀντών. 85. Δ. Κάσσ. μα', 13.).

63. Πλοῦτος, πολυτέλεια, τρυφὴ τῆς Ῥώμης.

Πρὶν σφραγίσωμεν ταύτην τὴν περίοδον τῆς τῶν Ῥωμαίων ἱστορίας δὲν θέλει εἶσθαι ἀνάρμοστον νὰ ῥίψωμεν ἓν βλέμμα εἰς τὸν πλοῦτον καὶ τρυφὴν τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Ἐκ τοῦ πρώτου ἤδη ἐμφυλίου πολέμου, καὶ ἐπ' ἀληθαίας ἐκ τῶν Γρακχικῶν ταραχῶν, αἱ ὁποῖαι ἤθελαν νὰ ἐξορκίσωσι τὴν ἀνεμοζάλην ταύτην, ἐφάνη ἐκείνη ἡ φοβερὰ τῶν πολι-

*) Κατὰ τίνα τρόπον ἐπροξένησε τὸν θάνατόν της, εἶναι ἀκόμη ἀβέβαιον. Εὗρηκαν, λέγει ὁ Δίων Κάσσιος (μα', 14.), μόνον λεπτὴν πληγὴν εἰς τὸν βραχίονά της, γεννηθεῖσαν ἢ ἀπὸ φαρμακερὰν ἀσπίδα, ἢ ἀπὸ φαρμακωμένην βελόνην.

περιουσίας, μ' ὅλον ὅτι ἐφυλάχθη ἡ διαίρεσις τῶν ἓξ κλάσεων. Ἡ κατὰ πᾶν πέμπτον ἔτος γενομένη ἐκτίμησις ὑπὸ τῶν τιμητῶν, καὶ οἱ ἔπαινοι τῶν πλουτούντων, ἐπιπλήξεις δὲ τῶν πτωχευόντων ἠρέθιζαν τὴν φιλοκτημοσύνην, καὶ τὴν ἔφερναν εἰς τὴν αἰσχροκέρδειαν. Πόσον ἀργύριον ἦτο εἰς τὴν Ῥώμην, ἐμπορεῖ νὰ συμπεράνῃ τις ἐκ τούτου, ὅτι ἡ περιουσία τῶν πολιτῶν ἐτιμᾶτο μὲ φυσικὸν νόμισμα χρυσοῦ ἢ ἀργύρου, τὸ ὁποῖον ἐζυγίζετο, ἢ μὲ ἀναμφίβολον κτῆμα, καὶ ὅτι ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Σύλλα, ὁπότε ἦσαν πεντακόσιοι ἕως ἑξακοσίων συγκλητικοὶ, καθεὶς ἐξ αὐτῶν ἐχρεώστει νὰ ἔχῃ τοὐλάχιστον 800,000 σεστερτίους, ἤγουν ὑπὲρ τὰς 47,000 φιορινίων εἰς χρυσοῦν νόμισμα, καὶ ὅτι πολλοὶ εἶχαν τετραπλάσιον καὶ εἰκοσαπλάσιον. Ἐὰν κρατήτωμεν τὸν μικρότατον ἀριθμὸν, οἱ ἑξακόσιοι συγκλητικοὶ εἶχαν 30,000,000 φιορινίων εἰς χρυσοῦν νόμισμα. Πᾶς ἱππεὺς ἦτο ὑπόχρεως κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν νὰ δείξῃ τοὐλάχιστον 400,000 σεστερτίων περιουσίαν (πλέον παρὰ 25,000 φιορινίων), καὶ ἐπειδὴ ἐκ τούτων ἦσαν τοὐλάχιστον τέσσαρες χιλιάδες καὶ πεντακόσιοι, λογαριάζοντες τὸ ἐλάχιστον εὑρίσκομεν ὅτι οὗτοι εἶχαν 111,375,000 φιορινίων εἰς χρυσοῦν νόμισμα. Πόσαι δὲ οἰκογένειαι εἶχαν τριπλάσιον καὶ δεκαπλάσιον ὑπὲρ τὸ ζητούμενον! Ἄς στοχασθῇ τις προσέτι τὸν ἐπίλοιπον λαὸν τῆς Ῥώμης, τοὺς εὐκαταστάτους πολίτας τῆς μέσης τάξεως, ἐὰν ἐζητεῖτο ἡ προειρημένη ποσότης πρὸς ἀπόλαυσιν τοῦ πολιτικοῦ δικαιώματος!

Πόσον ὅμως ὑπερέβαιναν οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἀπὸ τοὺς τιμητὰς ἀπαιτουμένην ποσότητα, τὸ ἀποδεικνύουσι τινὰ παραδείγματα *). Ὁ Ἀττικὸς, ὁ φί-

*) Ἴδε: Μειερότου περὶ ἠθῶν καὶ διαγωγῆς τῶν Ῥωμαίων Μέρ. 11, σελ. 142 κ. ἐφεξ. Προσέτι: Ἀρβουθνότου Περὶ τῶν νομισμάτων καὶ σταθμῶν τῶν παλαιῶν καὶ Ἰουστ. Λιψίου de magnitud. Romana, ἐξαιρέτως lib. 2.

λος τοῦ Κικέρωνος, εἶχε κληρονομήσειν ἀπὸ τὸν πα-
τέρα του 150,000 φιορινίων, καὶ ὅμως ὠνομάζετο
μετρίας καταστάσεως ἄνθρωπος. Ἐπερρίσευσε τὴν
περιουσίαν του κατ' ὀλίγον εἰς τὸ πενταπλάσιον,
καὶ πάλιν δὲν ἐθεωρεῖτο ὡς πλούσιος μεταξὺ τῶν
πλουσίων Ῥωμαίων. Ὁ Κικέρων αὐτὸς ἀπέκτησεν
150,000 φιορίνια ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν του (bis et vi-
cies H. S.), καὶ ἐκληρονόμησεν ὑπὲρ τὰ δεκαπλά-
σια (amplius H. S. decenties), καὶ ὅμως δὲν
ἐνομίζετο πλούσιος μεταξὺ τῶν συγκλητικῶν, ἐνῷ
εἶχεν ὑπὲρ τὸ ἓν καὶ ἥμισυ μιλιόνιον φιορινίων.
Πόσον ἀργύριον ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν οἱ Ῥωμαῖοι ὁλό-
γυράτων, ἐὰν νόμος τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἐσυγ-
χώρει τὸν πολίτην νὰ ἔχῃ εἰς τὸν οἶκον του 51 μυρι-
άδας δραχμῶν, ἤγουν 150,000 φιορινίων εἰς φυσικὸν
ἀργύριον; Ἄς στοχασθῇ τώρα καθεὶς τὰ ἀμέτρητα
κτήματα δούλων, καὶ ἀγρῶν καὶ ἀγροκηπίων, τὰ
ὁποῖα ἐκ δύω πλέθρων, διωρισμένων κατ' ἀρχὰς
ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου εἰς τοὺς πρώτους πολίτας, ἐπλη-
θύνθησαν ἔπειτα τόσον, ὥστε πρόβλημα νόμου Νὰ
μὴ ἔχῃ τις εἰς τὸ ἑξῆς ὑπὲρ τὰ πεντακόσια, καὶ
τὸ ἥμισυ διὰ καθένα υἱόν του, διήγειρεν ἐμφύλιον
ἐπανάστασιν, ἐνῷ αἱ πλούσιαι οἰκογένειαι ἐνόμιζαν
ὅτι ἔφθασαν εἰς δυστυχεστάτην κατάστασιν ἐκ τοῦ
τοιούτου νόμου. Καὶ ὅμως ὁ δικτάτωρ Κ. Κιγκι-
νάτος εἶχε κατὰ τὸ 292 κτ. Ῥ. ἔτος μόνον τέσ-
σαρα πλέθρα, ἀλλὰ καὶ μετὰ διακόσια ἔτη (κατὰ
τὸ 448 ἔτος ἀπὸ κτ. Ῥ.) ὁ Μ. Ἀττίλιος Ῥηγοῦ-
λος εἶχε μόνον ἑπτὰ, καὶ περίπου κατὰ τὸν αὐτὸν
χρόνον ἔλεγε φανερὰ ὁ Μάνιος Κούριος, ὅτι ὁ δυσα-
ρεστούμενος εἰς ἑπτὰ πλέθρα εἶναι ἐπιβλαβὴς πο-
λίτης.

Μετὰ τὸν δεύτερον Καρχηδονικὸν πόλεμον, καὶ ἀκόμη περισσότερον μετὰ τοὺς δέκα ἔτη ὕστερον ἀκολουθήσαντας Μακεδονικοὺς καὶ Συριακοὺς πολέ-

μους ἤλλαξαν πάντη αἱ περὶ πλούτου ἰδέαι. Τὰ τεράστια πλούτη, τὰ ὁποῖα ἔστειλαν εἰς τὴν Ῥώμην ἡ Σικελία, Μακεδονία καὶ Ἀσία, ἔφεραν νέαν τάξιν τῶν πολιτικῶν καὶ οἰκιακῶν πραγμάτων. Καὶ ἐπειδὴ ὁμοῦ μὲ τὰς δορικτησίας συνέῤῥεε καὶ νόμισμα μεταλλικὸν εἰς τὴν Ῥώμην ἀπαύστως ἕως τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου, ἐγενήθησαν κατὰ φυσικὸν λόγον πλούτη, ὁποῖα λέγει ὁ Κικέρων, ὅταν ὁμιλῇ μὲ τὸν Κράσσον (Paradox. VI.) „Πολοὶ ἤκουσαν ἀπὸ τὸ στόμα σου, ὅτι κανεὶς δὲν εἶναι πλούσιος, ἐὰν δὲν δύναται νὰ θρέφῃ ἐξ ἰδίων του ὁλόκληρον στράτευμα. Ἐὰν εἶναι τοῦτο ἀληθινὸν, πλούσιος δὲν ὀνομάζεται, εἰμὴ ὅστις τρέφει ἓξ λεγεῶνας (30 — 40,000 στρατιωτῶν) καὶ πολλὰ βοηθητικὰ στρατεύματα πεζῶν καὶ ἱππέων.“ Ἐὰν ὁ πρεσβύτερος Πλίνιος λέγῃ, ὅτι ὁ Κράσσος ἦτο μετὰ τὸν Λ. Σύλλαν ὁ πλουσιώτατος πάντων, πρέπει ὅμως νὰ ἦσαν εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Κράσσου πολλοὶ, οἱ ὁποῖοι ἐπλησίαζαν εἰς τὰ πλούτη ἐκείνου, ἐπειδὴ κατ' ἄλλον τρόπον ὁ λόγος ἐκεῖνος ἤθελεν εἶσθαι ἀκατανόητος ἀλαζονία. Ἐξεύρομεν δὲ προσέτι, ὅτι ὁ Λ. Λούκουλλος, Γν. Πομπήϊος, Μ. Σκαῦρος, Λ. Αἰμίλιος καὶ ἄλλοι ἀκόμη ὀλίγον τι ἔμεναν ὀπίσω τούτου εἰς τὰ πλούτη. Καὶ πόσα λοιπὸν εἶχεν ὁ Κράσσος; — Μανθάνομεν ὅτι ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὸν πατέρα του 300 τάλαντα· ἐὰν λογαριάσωμεν τὸ τάλαντον πρὸς 2000 φιορίνια, ἦτο 600,000 φιορίνια ἡ βάσις τῆς περιουσίας του. Ταῦτα δὲ ἐπλήθυνεν εἰς 7100 τάλαντα, καὶ ἐπομένως εἰς 14 μιλιόνια καὶ 200 χιλιάδας φιορινίων· καὶ κατὰ τὸν Πλίνιον (Βιβλ. 30. κεφ. 10.) δώδεκα περίπου μιλιονίων ὑποστατικὰ ἦσαν τὰ ἀκίνητα κτήματά του.

Ὁ γενικῶς οὗτος ἐξαπλωθεὶς πλοῦτος ἐξηγεῖ τὴν πολυτέλειαν, ἡ ὁποία μᾶς ἐξιστορεῖται πανταχόθεν, τὸ ὑπέρμετρον πλῆθος χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν σκευῶν, καὶ αὐτῶν τῶν μαγειρικῶν, ὥστε πολλαὶ οἰκογένειαι ἦσαν, ὅπου δὲν ἔβλεπέ τις ἄλλο σκεῦος εἰμὴ χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν. Ἀλλ' ὅταν ηὔξησεν ἡ φιλοτεχνία εἰς τὴν Ῥώμην, δὲν εἶναι παράξενον ὅτι ἡ ἐργασία ἦτο πολυτιμοτέρα καὶ ὅτι ἡ ἀξία τῶν σπευῶν, ποτηρίων, λεκανῶν, ὑδριῶν κτλ. ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ μεταλλικὴ τιμὴ συχνάκις ἦτο τὸ ἑκατοστὸν μέρος τῆς ὅλης. Τὸ πλῆθος τῶν ἀγαλμάτων καὶ εἰκόνων ἐκ μαρμάρου, χρυσοῦ, ἀργύρου, ἐλεφάντων, τὰ ὁποῖα εἶχαν οἱ Ῥωμαῖοι, εἶναι πρᾶγμα ἀπίστευτον. Ὀλίγαι βασιλικαὶ καὶ αὐτοκρατορικαὶ τεχνουργημάτων συλλογαὶ τῶν νεωτέρων χρόνων (ἴσως οὐδεμία) δύνανται νὰ συγκριθοῦν μὲ τοὺς ἀγροὺς καὶ τοὺς κήπους ἰδιωτῶν τινῶν πλουσίων πολιτῶν τῆς Ῥώμης.

Ὁ πλοῦτος οὗτος ἐβλάστησε πρὸς τέρψιν τοῦ λαοῦ εἰς τοὺς δημοσίους ἀγῶνας — μάλιστα τῶν πολυτιμοτάτων καὶ σπανιωτάτων θηρίων, καὶ τοῦ ἀφανισμοῦ αὐτῶν ὑπ' ἀλλήλων ἢ ὑπὸ τῶν θηριομάχων, τὰ ὁποῖα ἐπρόκειντο δωρεὰν εἰς τὸν λαὸν, καὶ ἐτρέφοντο διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον — καρποὺς θαυμασιωτάτους. Τὰ θέατρα συχνάκις ἐκτίζοντο καὶ ἐκρημνίζοντο πάραυτα μετὰ τὴν παράστασιν. Τὸ θέατρον τοῦ Μ. Σκαύρου, ὅπου μόνον ἕνα μῆνα ἔμελλαν νὰ γείνουν αἱ θηριομαχίαι, καὶ τὸ ὁποῖον ἐκτίσθη ὡς νὰ ἦτο νὰ μείνῃ εἰς τὸν ἅπαντα αἰῶνα, περιεῖχεν ὀγδοήκοντα χιλιάδας καθέδρας, στηριζομένας ἐπάνω τριακοσίων ἑξήκοντα μαρμαρίνων στηλῶν, καὶ ὁ κυρίως τόπος τοῦ θεάτρου ἐστολίσθη μὲ τρεῖς χιλιάδας Ἑλληνικῶν ἀνδριάντων καὶ εἰκόνων πολυτίμων. Ὡσαύτως ὁ Κάτλος, Πομπήϊος, Καῖσαρ ἐσκέπασαν ὅλα τὰ ἐπάνω μέρη μὲ πορφυρᾶ παραπετάσματα πρὸς ἀποδίωξιν τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Προσέτι τὰ λαμπρὰ δη-

μόσια οἰκοδομήματα, στοαὶ, ναοὶ ἐκτίζοντο ἀπὸ ἰδιώτας πλουσίους μὲ ἰδίαν των δαπάνην, μεγάλαι λεωφόροι (viae), ᾠκοδομήθησαν, ὡς πρὸς τὰς ὁποίας αἱ ἡμέτεραι κάλλισται τῶν νεωτέρων χρόνων εἶναι χωρὶς ὑπερβολὴν μηδὲν, ἐπειδὴ συνήθως ἦσαν ἑκατέρωθεν τειχισμέναι μὲ μάρμαρα, καὶ κατάφυτοι μὲ κισσοὺς ἀναφυομένους πρὸς τοὺς τοίχους, καὶ στολισμέναι πανταχοῦ μὲ ἀγάλματα καὶ μαρμαρίνας ἀναπαύσεως καθέδρας. Αἱ περιφημόταται εἶναι ἡ Ἀππιανὴ ὁδὸς ἐκ Ῥώμης διὰ Καπύης ἕως Βρεντεσίου (τριάκοντα ἓξ περίπου Γερμανικῶν μιλίων), ἡ Φλαμινιακὴ ἀπὸ Ῥώμης ἕως Ἀριμίνου, ἡ Αὐρηλιανὴ ἕως Πισῶν, ἡ Οὐαρερικὴ δι᾽ ὅλης τῆς κάτω Ἰταλίας, ἡ Αἰμιλιακὴ ἥτις διὰ τῆς βορείου Ἰταλίας ὑπήγαινεν ἐκ Πλακεντίας ἕως Ἀριμίνου, ὅπου συνέπιπτε μὲ τὴν Φλαμινιακήν.

Ἀλλ᾽ ὅλα ταῦτα τὰ οἰκοδομήματα σκιάζονται ἀφ᾽ ὅσα εἰς ἓν ἔτος ἔκαμε μέγας ἀγορανόμος ὢν ὁ Μ. Ἀγρίππας. Ἐπρόσθεσεν εἰς τοὺς ὑδραγωγοὺς τῆς Ῥώμης ἕνα καθ᾽ ὑπερβολὴν ὡραῖον, ἔκτισεν ἑπτακοσίας δεξαμενὰς εἰς τὴν πόλιν, ἑκατὸν πέντε βρύσεις μὲ ἀναπηδητικὸν ὕδωρ, ἑκατὸν τριάκοντα φυλακτήρια καὶ πύργους ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ ἦσαν ὡραιότατα οἰκοδομημένα. Ἐπὶ τῶν οἰκοδομῶν τούτων ἔστησε τριακοσίους χαλκοῦς καὶ μαρμαρίνους ἀνδριάντας· τετρακόσιαι μαρμάριναι στῆλαι προσηρμόσθησαν εἰς τὰ οἰκοδομήματα· καὶ ὅλα ταῦτα εἰς διάστημα ἑνὸς ἔτους. Πεντήκοντα ὀκτὼ ἡμέρας ἔτερψε τὸν δῆμον μὲ θέατρα καὶ ἀγῶνας, καὶ ἑκατὸν ἑβδομήκοντα λουτρὰ ἤνοιξε δωρεὰν διὰ τοὺς πολίτας *). Πόσοι ὀλίγοι ἡγεμόνες τῶν νεωτέρων χρόνων μας δύνανται νὰ κάμουν εἰς εἴκοσιν ἐνιαυτοὺς ὅσα ἔκαμεν εἰς ἓν ἕνας μόνος πολίτης Ῥωμαῖος!

*) Ἴδε Μειερόττου Μέρ. 1. σελ. 153. κ. Πρβ. Δ. Κάσ. μθ΄, 43. Κ΄.

Ὅτι τοιαύτη πολυτέλεια ἔπρεπε νὰ φέρῃ καὶ τὴν περὶ τὰ φαγητὰ καὶ ποτὰ πολυδάπανον λαιμαργίαν, δὲν εἶναι θαῦμα. Εἰς πόλιν, ὅπου ἕως τῆς τρίτης πρ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος ὁ πόλτος (Χυδ. μαμαλίγκα) εἶχε τὸν τόπον τοῦ ἄρτου, καὶ ἔμεινε πολὺν καιρὸν ἐφεξῆς τροφὴ τῶν δούλων, μετὰ τὸν δεύτερον Καρχηδονικὸν πόλεμον ἐκυρίευσε τόση λιχνεία καὶ γαστριμαργία, ὥστε κατὰ τὸν Πλαῦτον ἐμίσθοναν μαγείρους εἰς τὴν ἀγορὰν μὲ ἡμερούσιον μισθὸν διὰ νὰ τοὺς μαγειρεύουν κάλλιστα φαγητά. Εὐθὺς ἀπέκτησε καθεὶς πολίτης ἴδιόν του μάγειρον, καὶ ὅσον ἐξηπλόνοντο αἱ δορικτησίαι, τόσον ἐπληθύνοντο εἰς τοὺς Ῥωμαίους αἱ γνώσεις τῶν ὅσα ἡδύνουσι τὸ στόμα. Πᾶν ξενικὸν ἦτο ἀγαπητὸν, ἐξαιρέτως τὰ προϊόντα τῆς Ἀσίας, καὶ τὰ θαλάσσια ὀψάρια τοῦ Πόντου. Διὰ τοῦτο 150 ἔτη πρὸ Χρ. ἔκραζεν ὁ Κάτων εἰς τοὺς συγχρόνους του. „Δὲν σώζεται ἡ πόλις· ὅπου ὁ ἰχθὺς τιμᾶται πλέον παρὰ ὁ βοῦς" (Πλούτ. Μ. Κάτ. 8.). Ἠκολούθουν νόμοι ὄπισθεν νόμων εἰς περιορισμὸν τῶν πολυδαπάνων συμποσίων· ἀλλ᾽ εἰς μάτην, ἐπειδὴ ἡ γαστριμαργία ὑψόνετο περισσότερον. Μ. Οὐάρρων, σύγχρονος τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Κικέρωνος λέγει (παρὰ Α. Γελλίῳ VII. c. 16.): „Ἐὰν θέλῃ τις νὰ φάγῃ λαμπρῶς, πρέπει νὰ φέρῃ παγόνι ἀπὸ τὴν Σάμον, λαγὸν ἀπὸ τὴν Φρυγίαν, γέρανον ἀπὸ τὴν Μῆλον, ἐρίφιον ἀπὸ τὴν Ἀμβρακίαν, θύννον ἀπὸ τὴν Χαλκηδόνα, μύραιναν ἀπὸ τὴν Ταρτησσὸν, χέλυον ἀπὸ τὸν Πεσσινοῦντα, ὀστρείδια ἀπὸ τὸν Τάραντα, πίννας ἀπὸ τὴν Χίον, ξιφίαν ἀπὸ τὴν Ῥόδον, βαρβώνια ἀπὸ τὴν Κιλικίαν, καρύδια ἀπὸ τὴν Θάσον, φοίνικας ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, βαλάνους ἀπὸ τὴν Ἱσπανίαν."

Ὅτι δὲ οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Οὐάῤῥωνος δὲν εἶναι ὑπερβολικοὶ, ἀποδεικνύει τὸ παράδειγμα τοῦ Λ. Λουκούλλου, εἰς τὸν ὁποῖον μίαν ἡμέραν μικρὸν πρὸ τοῦ δείπνου ἐμήνυσαν ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Κικέρων ὅτι ἤθελαν νὰ φάγωσιν εἰς αὐτὸν, καὶ ὁ ὁποῖος τοὺς ἔδωκεν εὐθὺς τράπεζαν, ἥτις ἐδαπάνησε 15,000 φιορίνια αὐστριακὰ (ἀναγομένου τοῦ τότε ἀργυρίου εἰς γνωστόν μας νόμισμα) κατὰ τὸν λογαριασμὸν τοῦ Κικέρωνος· καὶ ὁ ὁποῖος μίαν ἡμέραν, ὅταν ὁ οἰκονόμος του ἀπελογεῖτο διὰ τὴν ὀλίγην παρασκευὴν τῶν φαγητῶν, ὅτι ὁ Λούκουλλος δὲν ἔχει σήμερον κανένα φίλον εἰς τὴν τράπεζαν, ἀπεκρίθη εἰς αὐτόν: „Δὲν ἐξεύρεις ὅτι σήμερον ὁ Λούκουλλος φιλεύει τὸν Λούκουλλον;" (Πλούτ. Λούκολ. 41.).

Εἰς τοιαύτην πολυτελῆ λιχνείαν καὶ γαστριμαργίαν δὲν εἶναι θαυμαστὸν, ἂν ἡ μαγειρικὴ τέχνη ἐτελειοποιήθη συστηματικῶς, καὶ ὅτι εἷς ἐκ τῶν τριῶν Ἀπικίων ἔγραψεν ὁλόκληρον βιβλίον περὶ τῆς μαγειρικῆς ἐπιστήμης. Τοῦτον ὅμως τὸν γαστρίδουλον (ἐὰν δὲν εἶναι κἀνεὶς τῶν ἀνεψιῶν του, οἱ ὁποῖοι καὶ αὐτοὶ ἦσαν ὁμόφρονές του) μανθάνομεν ἀπὸ τὸν Ἀθήναιον (Δειπνόσ. Βιβλ. Α', κεφ. 12.). Ἤκουσεν εἰς μίαν Ἰταλικὴν αὐλὴν ὅτι εἰς τὴν Καρχηδόνα εἶναι καρίδες μεγαλήτεραι παρὰ τὰς τῆς Καμπανίας, ὅπου τότε διέτριβε. Εὐθὺς καταφρονήσας κινδύνους καὶ κακοπάθειαν πλέει εἰς τὴν Ἀφρικήν. Πρὶν πατήσῃ εἰς τὴν ξηρὰν, τοῦ ἐπρόσφεραν εἰς πώλησιν καρίδας μὲ τὰ πλοιάρια οἱ ἁλιεῖς. „Μεγαλήτεραι δὲν εἶναι;" ἠρώτησεν. „Ὄχι, αὐθέντα" ἀπεκρίθησαν οἱ ἁλιεῖς. Ὀπίσω! κυβερνῆτα, ἔκραξε καὶ ἐγύρισεν εἰς τὴν Ἰταλίαν χωρὶς νὰ ἴδῃ τὴν Ἀφρικήν. Ὁ αὐτὸς ἀνὴρ εἶχεν ἐξοδεύσειν 8 περίπου μιλιόνια φιορίνια εἰς τὸ μαγειρεῖον, καὶ εἰς μερικὰ συμπόσια ἐδαπάνησε συχνάκις τόσα, ὅσα ἔδωκαν αὐτοκράτορες εἰς δημόσιον δημαθοινίαν. Ὅταν δὲ κατησώτευσε τὴν περιουσίαν

του, ὥστε μόνον ἓν δέκατον τῆς ὅλης τοῦ ἔμεινε, συλλογιζόμενος ὅτι μὲ τὰ ὀλίγα ταῦτα ἦτο τὸ αὐτὸ ὡσὰν νὰ ἀπέθνησκε τῆς πείνας, ἐφονεύθη αὐτοχείρως μὲ τὸ φαρμάκιον.

Τὰ πολυτιμότατα τοῦ μαγειρείου πράγματα ἦσαν ξενικὰ πτηνὰ καὶ ὀψάρια. Τὰ δεύτερα ἐτρέφοντο εἰς χωριστὰς λίμνας, αἱ ὁποῖαι ἐβάλλοντο εἰς κοινωνίαν μὲ τὴν θάλασσαν δι' ὀχετῶν καὶ ὑπογείων ὑδραγωγῶν. Διὰ τοῦτο ἦσαν ἐξαιρέτως ἀγαπητὰ ἀγροκήπια τὰ πλησίον τῆς θαλάσσης κείμενα, καὶ μανθάνομεν, ὅτι ποτὲ ἀγροκήπιόν τι τοιοῦτον ἔχον πλατυτάτην ὀψαροτρόφον λίμνην ἐπληρώθη μὲ ἓν καὶ ἥμισυ μιλιόνιον φιορινίων κατὰ τὸ Αὐστριακὸν ἀργύριον. Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο ἀλλὰ καὶ ὅτι κάποιος Ἵρτιος πρὸς διατήρησιν τῶν θαλασσίων ὀψαρίων του ἐξώδευε κατ' ἔτος 562,500 φιορίνια. Πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν ἐδῶ οἰκογενειῶν τινῶν μίαν ἀπάνθρωπον καὶ ἀποτρόπαιον συνήθειαν. Δοῦλοι διὰ μικρὰ ἁμαρτήματα ἐφονεύοντο ἀπὸ τοὺς θηριώδεις δεσπότας των, καὶ ἐῤῥίπτοντο εἰς τὰς ὀψαροτρόφους λίμνας διὰ νὰ θρέψωσι καὶ νὰ παχύνωσι τὰ ὀψάρια μὲ τὰ πτώματά των· καὶ, φεῦ τῆς ἀπανθρωπίας! ἕνας Ῥωμαῖος δεσπότης εἶχε τὸν λόγον „Εἰς τὸ ἰχθυοτροφεῖον" τόσον εὔκολον, καθὼς τύραννός τις τῆς Ἀσίας φοβερίζει ἢ προστάζει πολλάκις διὰ τὴν ἀρέσκειάν του „Εἰς τὴν κρεμάθραν." — Τὰ ξενικὰ πτηνὰ ἐτρέφοντο μὲ ἴσην φροντίδα, καὶ τὰ ὀρνιθοτροφεῖα ἐφαίνοντο μακρόθεν ὡσὰν βασιλικοὶ οἶκοι.

Ὅταν ἐκορυφώθη τόσον ἡ πολυφαγία, δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ περιωρισμένη ἡ οἰνοποσία. Ἀλλ' ἄμως, ἴσως διὰ τὸ κλίμα, ποτὲ δὲν ἔγεινεν ὑπέρμετρος εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἢ ἦτο σπάνιον πρᾶγμα. Μ' ὅλον τοῦτο τὰ Ἰταλικὰ κρασία, ἐὰν καὶ τινὰ ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐξαίρετα, δὲν ἀνέπαυαν τοὺς ἁβρο-

διαίτους. Μετὰ τοὺς Καρχηδονικοὺς πολέμους ἐμεταχειρίζοντο Ἑλληνικὰ κρασία, καὶ μάλιστα Χῖα, καὶ ὁ Λ. Λούκουλλος ἔφερε μετὰ τὰς νίκας του ἀπὸ τὴν Ἀσίαν εἰς τὴν Ῥώμην τόσα κρασία, ὥστ' ἐμοίρασεν εἰς τὸν λαὸν 100,000 καδία καὶ ὁ Ὀρτήνσιος, σύγχρονος τοῦ Κικέρωνος, ἀφῆκεν εἰς τοὺς κληρονόμους του μόνον Χίων κρασίων 10,000 καδίων. Τώρα ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζωνται καὶ πολλὰ εἴδη κρασίου εἰς τὰ συμπόσια, τὸ ὁποῖον λέγει ὁ Πλίνιος, ὅτι ἔκαμε πρῶτος ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, ὅς τις κατὰ τὴν τρίτην του ὑπατείαν ἐφίλευσε τὸν λαὸν μὲ κρασία Φαληρνὸν, Χῖον, Λέσβιον καὶ Μαμερτῖνον, καὶ ἔκτοτε ἤρχισε καὶ ὁ πολυειδὴς οἶνος νὰ εἶναι λαμπροτάτης πολυτελείας ὑπόθεσις.

Εἶναι φανερὸν, ὅτι πλοῦτος τοιοῦτος, ὅς τις δίδει τὰ μέσα εἰς ὅλα, καὶ μία χρονικὴ περίοδος, διαλελυμένη εἰς τὴν ὠμοτάτην ἀπόλαυσιν τοῦ παρόντος, ἡ ὁποία δὲν χαλινόνεται οὔτε ἀπὸ θρησκευτικοὺς οὔτε ἀπὸ ἠθικοὺς νόμους οὔτε ἀπ' αἰσθήματα, ἐξ ἀνάγκης παρεκτρέπει τὸν ἄνθρωπον εἰς ἀτοπωτάτας κακοηθείας, κακουργίας καὶ ἀπανθρωπίας. Τὸ σπέρμα ἐσκορπίσθη ἤδη κατὰ τοὺς τελευταίους ἑξήκοντα ἢ ὀγδοήκοντα ἐνιαυτοὺς τῆς δημοκρατίας· ἡ φοβερὰ τοκογλυφία ἐμποδίσθη ὁπωσοῦν ἐπὶ Καίσαρος Αὐγούστου. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν διαδόχων του ἐδείχθη, ὅτι ὅσον μεγάλαι ἦσαν ποτὲ αἱ ἀρεταὶ τῶν Ῥωμαίων, ἐπίσης ἀπεριόριστα ἔγειναν τώρα τὰ ἀγριώτατα πάθη των, τὰ ὁποῖα τοὺς ἐπαρακίνουν εἰς θηριωδίας καὶ σκληρότητας ἀνηκούστους μέχρι τοῦδε, εἰς ἀδικήματα καὶ ἁμαρτήματα ἔξω τῆς φύσεως, καὶ τοιαῦτα, ὁποῖα κατ' ἀγαθὴν τύχην τῆς ἀνθρωπότητος δὲν ἠκούσθησαν πλέον εἰς τὴν γῆν μεταξὺ μεγάλου τινὸς λαοῦ. Νὰ εἴπω συντόμως, ἐάν τι ἐχρειάζετο ἀναγκαίως

ἐπὶ γῆς χρόνον ἀγαθώτερον, τοῦτο ἦτο ἡ ἠθικὴ διαφθορὰ, τὴν ὁποίαν ἐπροξένησεν ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πολυτέλεια. Ὁ ἀγαθώτερος οὗτος χρόνος ἄρχεται ἀμέσως ἀπὸ τὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἐπιφάνειαν.

64. Τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι τῶν Ῥωμαίων.

Πρὶν περιγράψωμεν τὸν νέον χρόνον, ὅς τις ἐμβαίνει εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν, ῥίπτομεν ἐν συντόμῳ ἓν βλέμμα εἰς τὸ παρελθὸν, διὰ νὰ ἴδωμεν πῶς συνέπλεξεν ὁ Ῥωμαῖος λαὸς τὴν σοβαρότητα τῆς πολιτικῆς καὶ πολεμικῆς ζωῆς του μὲ τὸ ἐλεύθερον καὶ ἱλαρὸν παιγνίδιον τοῦ πνεύματός του· καὶ μάλιστα, ἐπειδὴ ἡ ἀποθνήσκουσα δημοκρατία ἠναγκάσθη νὰ στολίσῃ μὲ τὸν δάφνινον στέφανον τῆς ποιητικῆς, ὅς τις ἦτο κυρίως κτῆμα της, τὸ διάδημα τῆς νέας δυναστείας.

Ἀναγγέλλει ὁ Οὐϊργίλιος εἰς τὸν λαόν του, ὅτι εἶναι προωρισμένος μᾶλλον νὰ κυβερνᾷ, παρὰ νὰ ἐπιμελῆται τέχνας καὶ ἐπιστήμας, καὶ καθολικῶς ἡ Ῥώμη δὲν ἐγέννησε τίποτε ἰδικόν της. Σοβαρὸς καὶ σκληρὸς χαρακτὴρ, σκοτεινοτέρα καὶ αὐστηροτέρα θρησκεία, αἴσθησις διευθυνομένη μόνον εἰς τὸ πρακτικὸν, δὲν ἐγέννησαν οὔτε μεγάλην χρείαν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, οὔτε πλουσίαν ὕλην, οὔτ' ἐλεύθερον εἶδος. Εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ὑπάρξεώς των εἶχαν οἱ Ῥωμαῖοι, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἔθνη, μόνον λυρικὰ ᾄσματα, πανηγυρικὰ μέλη εἰς τιμὴν τῶν θεῶν των, ἢ συμποσιακὰ πρὸς τιμὴν τῶν ἡρώων των, ἢ ἀτέχνους ἀστεϊσμοὺς *) εἰς τὰς ἀγρονομικὰς ἑορτὰς κατὰ

*) Ἴσως προῆλθεν ἐντεῦθεν καὶ ἐκείνη ἡ συνήθεια, διὰ τῆς ὁποίας οἱ στρατιῶται εἶχαν ἄδειαν εἰς τοὺς θριάμβους νὰ λοιδορῶσι

διάλογον, καθὼς οἱ Φεσκεννῖνοι ἢ οἱ Ὀσκικοὶ Ἀτελλάνοι, οἱ ὁποῖοι συνεφύττρωσαν καὶ συνηύξησαν μαζὴ μὲ τούτους.

Ὅσα ἠνώθησαν μὲ ταύτας τὰς πρώτας καὶ ἀκατεργάστους ἀρχὰς, ἦλθαν ὅλα ἀπὸ ξένους τόπους. Ὄχι ἐπιθυμία ἢ χρεία τῆς τέχνης, ἀλλ' ἡ δεισιδαιμονία ζητοῦσα. ἀντίδοτον κατὰ λοιμώδους ἐπιδημίας (τὸ 365 ἔτος) ἔφερε τὸ πρῶτον δρᾶμα ἀπὸ τὴν Τυῤῥηνίαν. Τοῦτο δὲ συνίστατο εἰς μόνα μιμικὰ καλὰ κινήματα, τὰ ὁποῖα ἔκαμναν Τυῤῥηνοὶ ὑποκριταὶ (histriones) μὲ τῶν αὐλῶν τοὺς ἤχους *). Πρῶτος ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος, δοῦλος ἀπελεύθερος τοῦ Λιβίου Σαλινάτορος (514 κτ. Ῥ.), Ἕλλην Ταραντῖνος, εἰσήγαγε τακτικὸν δρᾶμα κατὰ παράδειγμα τῶν Ἑλλήνων. Ναίβιος (521 κτ. Ῥ.) ὁ Καμπανὸς, ἑλληνικῶς πεπαιδευμένος, Πακούβιος (605 κτ. Ῥ.) ἐκ Βρεντεσίου, καὶ ὁ Ἄκκιος (γεννηθ. 584 κτ. Ῥ.) προήγαγαγαν περαιτέρω τὰς ἀρχὰς ταύτας.

Ὁ Ναίβιος εἰσήγαγε καὶ τὴν Ἑλληνικὴν κωμῳδίαν, τὴν ὁποίαν ἐπροσπάθησαν νὰ πολιτογραφήσουν δύω ἀπελεύθεροι, Ἄκκιος Πλαῦτος (ἀποθ. 570 κτ. Ῥ.) καὶ Τερέντιος Ἄφερ **) (γενν. 560 κτ. Ῥ.), μεταφράζοντες καὶ μιμούμενοι τοὺς Ἕλληνας ποιητὰς τῆς νέας κωμῳδίας (Τόμ. Β΄ σελ. 366.), καὶ μάλιστα εὐτυχέστερα ὁ πρῶτος διὰ τῆς παχυλῆς καὶ ἀγροίκου ἀγχινοίας του παρὰ ὁ δεύτερος διὰ τῶν προσφυῶν καὶ τεχνικῶν σκηνογραφιῶν καὶ παραστάσεών του. Ἀλλ' ὑπὲρ πάντας, ὅσοι ἠθέλησαν νὰ ἀνοίξουν μὲ τὸν τρόπον τοῦτον στάδιον εἰς τὸ πνεῦμα τῶν Ῥωμαίων, ἐνήργησε περισσότερον Ἔννιος ὁ ἐκ Ῥουδιῶν τῆς Καλαβρίας (ἀποθ. 585 κτ. Ῥ.), ὅς τις ἐκαυχᾶτο ὅτι ἐνυπῆρχαν εἰς αὐτὸν τρεῖς ψυχαὶ, ἐπειδὴ ἐκαταλάμβανε τρεῖς γλώσσας, τὴν Ἑλληνικὴν, τὴν Λατινικὴν καὶ τὴν Ὀσκικήν. Ἐκαλλιέργησεν ὅλα σχεδὸν τὰ μέρη τῆς ποιήσεως· δὲν ἔγραφε μόνον κωμῳδίας καὶ τραγῳδίας, ἀλλ' ἐδοκίμασε καὶ τὸ Ἔπος ἢ χρονικὰ εἰς δεκαοκτὼ βιβλία, ὅπου περιείχετο ἡ Ῥωμαϊκὴ ἱστορία. Ἐτελειοποίησε δὲ καὶ τὸν ἑλληνικὸν ῥυθμὸν τῆς Ῥωμαϊκῆς γλώσσης, ἐνῷ εἰσήγαγε τὸν ἑξάμετρον ἀντὶ τοῦ ἀτέχνου σατουρνικοῦ στίχου.

Ἀλλ' ὅλα τὰ δοκίμια ταῦτα καὶ οἱ ἀγῶνες δὲν ὠρθοπόδουν. Περιεῖχαν πάντοτε ἀλλότρια καὶ ὕλην καὶ εἶδος. Ξένα ἤθη, ξένη πίστις, ξένος μῦθος ἐνδεδυμένα μὲ ὀλίγον τι ξενίζουσαν γλῶσσαν δὲν εἰσήρχοντο εἰς τὴν καρδίαν λαοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ αὐστηρότης, μᾶλλον δὲ ἡ ἠλιθιότης ἐπέπληξεν ὕπατον, διότι συμπαρέλαβε μαζή του ποιητὴν εἰς τὴν ἐκστρατείαν (Τόμ. Β΄ σελ. 561 σημ.), τοῦ ὁποίου ἡ σεμνοπρέπεια ἔβλεπε τὸν ὑποκριτὴν ὡς καταφρονητὸν καὶ οὐδαμινὸν ἀγύρτην, καὶ πρὸς σημεῖον ἀτιμίας τὸν ἀπέβαλεν ἀπὸ τὰς φυλὰς, καὶ τὸν ἐνόμιζεν ἀνάξιον τῆς πολεμικῆς τιμῆς *), καὶ τοῦ ὁποίου ἡ γενικωτάτη καὶ ἰδιαιτάτη κλίσις ἦτο εἰς τὰς θηριομαχίας καὶ τοὺς ἄλλους παλαιστρικοὺς ἀγῶνας. Ὁ Τερέντιος παραπονεῖται εἰς τὸν πρόλογον μιᾶς κωμῳδίας του, ὅτι δύω παραστάσεις τῆς

καὶ νὰ καταγελῶσι τοὺς στρατηγούς των μὲ σκωπτικὰ τραγούδια καὶ δαγκαστικὰ παιγνίδια.

*) Nova res bellicoso populo, λέγει ὁ Λίβιος.

**) Περὶ τοῦ Πλαύτου διηγοῦνται, ὅτι ἀκόμη εἰργάζετο κοινὰ καὶ εὐτελῆ εἰς τὸν μῦλον. Ὁ Τερέντιος ὅμως ἐτιμᾶτο μὲ τὴν φιλίαν τοῦ νέου Σκιπίωνος, ὅς τις, λέγουν, ὅτι συνήργησεν εἰς τὰ ποιήματα τούτου. Ἐνῷ οἱ Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν τὸν Σοφοκλῆν διὰ τὴν Ἀντιγόνην μὲ τὴν ἀρχιστρατηγίαν (Τόμ. Β΄., σελ. 208.), ἐχρεώστεν ὁ Ῥωμαῖος οὗτος ἀρχιστράτηγος νὰ κρύπτῃ τρόπον τινὰ τὸ ποιητικόν του προτέρημα ἀπὸ τὸν δῆμον τῆς Ῥώμης.

*) Μόνον οἱ Ἀττελλάνοι, ἡ ἐγχώριος αὕτη κωμῳδία, ἐπαίζοντο ἀπὸ ἐλευθέρους Ῥωμαίους χωρὶς ἀτιμίαν. Quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit juventus, nec ab histrionibus pollui passa est. Livius VII, 2.

καὶ ἀπὸ θραῦσιν τοῦ ποδός του ἀναγκασθεὶς νὰ διατρίψῃ ἱκανὸν καιρὸν ἐκεῖ, ἐδίδαξε πρῶτος μαθήματα Ἑλλήνων συγγραφέων, καὶ εὐηρέστησε μεγάλως. Τρεῖς φιλόσοφοι, ὁ Στωϊκὸς Διογένης, ὁ περιπατητικὸς Κριτόλαος καὶ ὁ Ἀκαδημιακὸς Καρνεάδης, τοὺς ὁποίους ἔστειλαν αἱ Ἀθῆναι διὰ πολιτικὰ πράγματα εἰς Ῥώμην κατὰ τὸ 599 ἔτος κτ. Ῥ. ἄναψαν μὲ τὰς δημοσίους ὁμιλίας των, καὶ μάλιστα ὁ Καρνεάδης, κατὰ πρῶτον τοὺς νεανίσκους τῆς Ῥώμης πρὸς παράδοξον ζῆλον τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ῥητορικῆς.

Εἰς μάτην ἀντεστάθη τότε ὁ τῶν παλαιῶν φρονημάτων καὶ ἠθῶν ζηλωτὴς Μ. Κάτων *), καὶ ἐπέμεινε νὰ ἀποσταλθοῦν ὅσον δυνατὸν γρήγορα οἱ πρέσβεις (Πλούτ. Μ. Κάτ. 22.), εἰς μάτην ἀνενέωσαν ἔπειτα ἡ σύγκλητος καὶ οἱ τιμηταὶ ἀπαγορευτικοὺς νόμους κατὰ τῆς νέας ταύτης μεθόδου· εἰς μάτην ὠνόμαζαν σκωπτικῶς Γραικύλους (Graeculi) τοὺς Ἕλληνας. Ὁ ζῆλος ἦτο ἀδύνατον νὰ σβεσθῇ. Ἁμιλλώμενοι οἱ Ῥωμαῖοι νὰ μιμηθῶσι τοὺς Ἕλληνας ἐτελειοποίησαν τὴν καθαριότητα καὶ γλαφυρότητα τῆς γλώσσης των. Ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ἕως τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου διαρκεῖ ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς τῶν Ῥωμαίων φιλολογίας. Ἤρχισε λοιπὸν ἡ τεχνικὴ τῆς ῥητορικῆς μόρφωσις. Ὁ τελειωτὴς αὐτῆς Κικέρων ἦτο ὑπὲρ πάντα Ῥωμαῖον μεμυημένος τὰ δόγματα τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας,

*) Αὐτὸς οὗτος ὁ Κάτων ἠναντιώθη καὶ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν Ἑλλήνων ἰατρῶν. Ἀρχάγατος ὁ Πελοποννήσιος ἦτο πρῶτος Ἕλλην ἰατρὸς εἰς τὴν Ῥώμην (535 κτ. Ῥώμ.). Ἐπολιτογραφήθη, καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τὴν σύγκλητον δημόσιον ἐργαστήριον (taberna). Ὠνομάσθη ὅμως παρευθὺς δήμιος (carnifex), διότι ἐκρεοτόμει καὶ ἔκαιε. Ὁ Κάτων ὠνόμαζεν ὅλους τοὺς Ἕλληνας ἰατροὺς φαρμακωτάς, καὶ ἐσυμβούλευε τοὺς ὁμογενεῖς του νὰ μὴ παραιτήσωσι τὰ παλαιὰ οἰκιακὰ ἰατρικά των. Ἡ κατὰ παντὸς Ἑλληνικοῦ ἀποστροφή του φαίνεται εἰς τὴν πρὸς τὸν υἱὸν ὁμιλίαν του: Ἀπολοῦσι Ῥωμαῖοι τὰ πράγματα γραμμάτων Ἑλληνικῶν ἐμπλησθέντες. (Πλούτ. Μ. Κάτ. 23.)

καὶ ὅταν ἡ σύγχυσις τῆς πολιτείας τὸν ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὴν δημόσιον ζωὴν, ἐμεταχειρίζετο τὴν σχολήν του εἰς τὸ νὰ μεταφέρῃ τοὺς θησαυροὺς τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Ῥωμαῖον ἔδαφος καὶ εἰς τὴν Ῥωμαίαν γλῶσσαν.

Τὴν τελειοποίησιν τῆς ῥητορικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν παρεκτὸς τοῦ Κικέρωνος, ἔλαβε μετοχὴν καὶ ὁ Καῖσαρ, ὅστις ἔλαμψε μὲ συγγράμματα Ῥωμαϊκὰ καὶ ἐφάνη ἄριστος τεχνολόγος τῆς τέχνης ταύτης *), ἐβοήθησεν ἄλλη θαυμάσιος τέχνη, ἡ ἱστοριογραφία, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἔγειναν μόνον μαθηταὶ, ἀλλὰ καὶ ἀντίζηλοι τῶν Ἑλλήνων. Ἡ χρεία ταύτης ἐξυπνίσθη ἀπὸ τὰ πολλὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Ῥωμαίου λαοῦ, καὶ μάλιστα διὰ τῶν θαυμασίων Καρχηδονικῶν πολέμων, εἰς τοὺς ὁποίους ηὔξησε καθ' ὑπερβολὴν ἡ συναίσθησις τῆς ἀξίας των. Τὸν δεύτερον Καρχηδονικὸν πόλεμον ἔκλεξεν ὕλην ἱστορίας ὁ πρῶτος τεχνικὸς ἱστοριογράφος εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, ὁ Φάβιος Πίκτωρ. Ἀλλ' ἡ κυρίως ἀκμή της συμπίπτει μὲ τὴν τῆς ῥητορικῆς τελειοποίησιν.

Σαλούστιος, Καῖσαρ καὶ Λίβιος, οἵτινες ἀνήκουσιν εἰς τοῦτον τὸν χρόνον (εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ κτ. Ῥ.) φθάνουσιν εἰς πολλὰ τοὺς μεγάλους ἱστοριογράφους τῆς Ἑλλάδος, καὶ μ' ὅλον τοῦτο εἶναι διάφοροι ἐκείνων κατὰ τὰς ἠθικὰς καὶ ἀτομικάς των ἰδιότητας. Καὶ ἐὰν ὁ Σαλούστιος **), ὅστις μὲ τὴν ἰσχυρὰν συντομίαν καὶ μὲ τὸν πολιτικόν του νοῦν ἔλαμψεν εἰς τὴν ἱστορίαν, ἐμιμήθη τὸν Θουκυδίδην, ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν ἱστόρησιν τῶν πράξεών του εἶναι

*) Διατρίβων εἰς Γαλλίαν ἔγραψε περὶ ἀναλογίας τῆς γλώσσης, de Analogia.

**) Ἔχομεν ἀπ' αὐτὸν ἀκόμη τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἰουγουρθαϊκοῦ πολέμου καὶ τῆς τοῦ Κατιλίνα συνωμοσίας.

τόσον ἀμίμητος κατὰ τὴν σαφήνειαν, ὀξύτητα καὶ ἁπλότητα, ὅσον καὶ εἰς τὴν κατόρθωσιν τῶν πράξεων τούτων *), καὶ τοῦ Λιβίου ἡ ῥέουσα πλησμονὴ καὶ μεγαλοφυὴς ἀξία εἶναι τόσον μοναδική, καθὼς καὶ ἡ πλουσία εἰς ἔργα καὶ ὑπερήφανος Ῥώμη, τῆς ὁποίας τὴν ὀκτακοσίων ἐνιαυτῶν ζωὴν περιέχει ἡ ἱστορία του.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ ἱστοριογραφία ἔπεσαν μαζὴ μὲ τὴν δημοκρατίαν. Καὶ αἱ δύω δὲν εὕρισκαν πλέον ἀξιόλογον ὕλην. Ἡ πρώτη ἔγεινε μικροπρεπὴς καθὼς καὶ αἱ ὑποθέσεις της, καὶ ἐσκέπαζε τὰ κενὰ μέρη τοῦ πραγματικοῦ μὲ καλλωπισμένον καὶ τεχνιτευμένον εἶδος. Ἡ δὲ ἱστορία ἔχασεν ὕλην καὶ ἐλευθερίαν, καὶ ἐὰν μετὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εἰς τὴν ἀμέσως περιγραφησομένην χρονικὴν περίοδον ἀνέστη πάλιν ἡ ἱστοριογραφία εἰς τὸ βαθύνουν πνεῦμα τοῦ Τακίκου μὲ μεγαλοπρεπῆ τρόπον, ἦτο βέβαια ἡ σοβαρὰ δυσθυμία καὶ ἡ σκοτεινὴ πικρία ψυχῆς Ῥωμαίου εὐγενοῦς καὶ ἀρχαιόφρονος, ἥτις ἔδωκεν ἀξίαν καὶ θέλγητρον εἰς τὴν πτωχὴν καὶ ἀηδῆ ὕλην **), καὶ ἡ γλῶσσα του, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ καιρὸς ἀφαίρεσε τὴν ἐλευθερίαν, ἀσφάλειαν καὶ καθαριότητα, ἐγίνετο σκέπασμα τῶν στοχασμῶν καὶ αἰσθημάτων του.

Ὁ αὐτὸς ἱστοριογράφος λέγει, ὅτι μετὰ τὴν ἐν Ἀκτίῳ μάχην δὲν ἐφάνη πλέον κἀνεὶς μέγας νοῦς· καὶ λοιπὸν κατὰ τοὺς πρώτους ἐνιαυτοὺς τῆς

*) Εἶναι γνωστόν, ὅτι εἰς τὰ ὑπομνήματά του (commentaria) περιέγραψε τοὺς εἰς τὴν Γαλλίαν πολέμους του καὶ τοὺς ἐμφυλίους του πολέμους.

**) Περιέγραψεν εἰς μὲν τὰ χρονικά του (Annalia) τοὺς ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου ἕως Νέρωνος χρόνους, εἰς δὲ τὰς ἱστορίας του τοὺς ἀπὸ Γάλβα ἕως Οὐεσπασιανοῦ. Εἰς τὸν βίον τοῦ πενθεροῦ του Ἀγρικόλα ἔδειξε Πῶς εὐγενὲς πνεῦμα, καὶ εἰς τοιαύτην ἐποχὴν χρόνου προσφέρεται ἀξιοπρεπῶς, καὶ εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν Γερμανικῶν ἠθῶν παρέστησε τὴν εἰκόνα τῆς φυσικῆς ἁπλότητος ἀντίθετον τῆς διεφθαρμένης παιδείας τῶν χρόνων του.

νέας πολιτεύσεως — ὁπότε μία στιγμὴ εἰρηνικῆς ἡσυχίας καὶ τὸ ἀπατηλὸν φάσμα τῆς ἐλευθερίας ἔδωκε πάλιν προσοχὴν καὶ ὑποδοχὴν εἰς τὴν ποίησιν — ὅσα ἔλαμπαν καὶ ἤκμαζαν, ἦσαν ἔργα τῆς δημοκρατίας, ἐτιμήθησαν ὅμως καὶ ἐφιλοφρονήθησαν ἀπὸ τὸν νέον δυνάστην διὰ νὰ διακόψῃ μὲ τοὺς τερπνοὺς τόνους τῆς τέχνης τὴν εἰς τὰ τρίμματα τῆς κρημνισθείσης πολιτείας ἐπικαθημένην ἀφωνίαν, καὶ διὰ νὰ ἀναιρέσῃ μὲ τοὺς ἐπαίνους, τοὺς ὁποίους ἀσώτευεν εἰς αὐτὸν ἡ ποίησις, τὰς κατηγορίας καὶ τὰ παράπονα τοῦ χρόνου. Ἀλλ' ὅμως ἡ νέα λάμψις, μὲ τὴν ὁποίαν ἡ ποιητικὴ ἐχρύσονε τὴν ἐποχὴν ταύτην *), ἦτο γενικῶς μόνον ἀντανάκλασις τῶν ποιητικῶν φώτων τῆς Ἑλλάδος. Ἓν μόνον εἶδος ἐμποροῦν νὰ οἰκειοποιηθῶσιν οἱ Ῥωμαῖοι ὡς ἰδιόκτητόν των, τὴν διδακτικὴν Σατίραν **), μ' ὅλον ὅτι ὑπῆρχε παράδειγμά της ἡ παλαιὰ τῶν Ἑλλήνων κωμῳδία ***).

Εἰς ταύτην τὴν ὀνομαζομένην Ῥωμαϊκὴν σατίραν ἔδωκε τὴν πρώτην μορφὴν ἐκ τῶν Ῥωμαίων ὁ πρεσβύτερος Λουκίλιος (650 κτ. Ῥ.), Ὅσον ἐσυγχώρει τὸ αὐστηρὸν καὶ σοβαρὸν πνεῦμα τοῦ τῶν Ῥωμαίων κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου ἐξέχεεν αὐθαδῶς καὶ ἀγχινόως χλεύην καὶ ψόγον ἐπάνω εἰς τὰς μοχθηρίας τῶν συγχρόνων του καὶ ὅλης τῆς μητροπόλεως, ἥτις ἦτο ἡ ἐσχάρα ὅλης τῆς Ῥωμαϊκῆς

*) Aurea aetas.

**) Πρέπει νὰ μὴ συγχέῃ τις τὴν Λατινικὴν Satiram (ἐκ τοῦ Satura, μικτόν τι ποίημα) μὲ τὰ Σατυρικὰ δράματα τῶν Ἑλλήνων (Τόμ. Β΄. σελ. 213), τὰ ὁποῖα ὠνομάσθησαν ἐκ τῶν ἐμφανιζομένων εἰς αὐτὰ Σατύρων.

***) Βέβαια ἐπλησίαζεν εἰς αὐτὴν περισσότερον οἱ Σίλλοι τῶν Ἑλλήνων. Ὅτι ὅμως πρωτότυπον ὑπῆρξεν ἡ ἀρχαία τῶν Ἑλλήνων κωμῳδία, τὸ λέγει αὐτὸς ὁ Ὁράτιος: Eupolis atque Cratinus Aristophanesque poetae .... hinc omnis pendet Lucilius· καὶ παλαιός τις γραμματικὸς ὀνομάζει τὴν Λατινικὴν Σάτιραν carmen maledicum archaeae comoediae charactere compositum.

ζωῆς, ἀλλὰ μὲ μορφὴν ἀκόμη σκληρὰν καὶ ἀμελημένην. Ὁράτιος ὁ φίλος τοῦ νέου δυνάστου καὶ τοῦ ἀγαπητοῦ του, τοῦ φιλομούσου Μαικήνα *), ἐμβῆκεν εἰς τὰ ἴχνη ἐκείνου, ἀλλὰ μὲ τόνον καὶ γλῶσσαν ἀνθηροτέραν, καθὼς τὴν ἔφερεν ὁ καιρὸς, καὶ ὀλιγώτερον μὲν αὐθαδῶς καὶ πικρῶς, μὲ πλησμονὴν δὲ βιωτικῆς σοφίας, ἐπεριγέλασεν ἱλαρῶς τὰς ἀφροσύνας καὶ τὰ ἁμαρτήματα τῶν συγχρόνων του, ἕως οὗ τελευταῖον ἡ πάντοτε αὔξουσα διαφθορὰ τῶν ἠθῶν ἀπεδίωξεν ἐκ τούτου τοῦ εἴδους πάντα ἀστεϊσμὸν καὶ πᾶσαν ποίησιν **)· ὁ σκοτεινὸς Πέρσιος (γενν. 63 ἐκ Χρ.) ἀνέλαβε τὸν σοβαρὸν τόνον Στωϊκοῦ φιλοσόφου, καὶ ὁ διὰ τῆς θέας τόσον πολλῶν ἀπανθρωπιῶν δυσανασχετήσας Ἰουβενάλιος ***) (γενν. 125 ἀπὸ Χρ.) ἐγύμνωσε μὲ δυσθυμίαν, ὀργιζομένην ἐμπαθῶς πρὸς τὰς αἰσχροτάτας καὶ ἀποτροπαιοτάτας κακίας, καὶ τὰς ἐπικινδύνους πληγὰς διὰ νὰ τὰς κόψῃ καὶ νὰ τὰς καύσῃ.

Παρεκτὸς τῶν σατιρῶν τούτων ὅλα τἄλλα ἐμορφώθησαν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἑλλήνων, καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν ὅλη ἡ ὕλη ἐπάρθη ἀπὸ ποιητὰς Ἕλληνας. Οὐϊργίλιος Μάρων (ἀπέθ. 735 κτ. Ῥ.), ἐπειδὴ οἱ Ῥωμαῖοι ἠγάπων πάντοτε τὴν γεωργίαν, καὶ εἰς αὐτὴν ἔδωκε νέον θέλγητρον ἡ ἐμβᾶσα πολιτικὴ ἀδράνεια καὶ ἡ ἀσφάλεια τῆς ἰδιοκτησίας, ἐποίησε τὰ γεωργικὰ, καὶ τὰ ἐστόλισε μὲ τὸ ἐξαίρετον ἄνθος καὶ τὴν τελειότητα τῆς Ῥωμαϊκῆς γλώσσης, ἀλλ' ὅλην τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος ἐδανείσθη ἀπὸ ποιητικῆς διδασκάλους τῆς Ἀλεξανδρείας ****).

*) Περὶ δὲ τοῦ Μ. Ἀγρίππα λέγει ὁ Πλίνιος: vir rusticitati proprior quam deliciis.

**) Si natura neget, faciat indignatio versum qualemcunque possit.

***) Difficile est satiram non scribere.

****) Προκάτοχόν του εἶχεν ἤδη ὁ Οὐϊργίλιος εἰς τοῦτο τὸ εἶδος τὸν Λουκρήτιον, ὅστις πίπτει κυρίως εἰς τὸ μέσον τῶν δύω ἐποχῶν τῆς Λατινικῆς φιλολογίας, ἐνῷ ἐγεννήθη τὸ 654 ἔτος ἀπὸ κτ. Ῥ. Ὁ ἀγχίνους οὗτος ποιητὴς, ὅς τις εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν μᾶλλον τὰς ἀρχαιοτέρας ἐκ τῆς φυσικῆς ἀναπτύξεως προελθούσας τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφικὰς ποιητικὰς γνώμας, ἔκλεξε τὴν Ἐπικούρειον φιλοσοφίαν διὰ ὕλην του, ἥτις εὕρηκε πολλὴν εἴσοδον ὅταν διεφθείροντο τὰ ἤθη τῶν Ῥωμαίων· ἐνῷ ἐδίδασκε τὴν φιλήδονον φιλαυτίαν, ἐδικαίονε τὴν ἀπὸ τὰ κοινὰ πράγματα ἀπόστασιν, καὶ ἐν ταὐτῷ ἠλευθέρονεν ἀπὸ τὸν βαρὺν ζυγὸν τῆς δεισιδαιμονίας, ἥτις ἐπέκειτο βαρεῖα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν θρησκείαν. Ὁ Λουκρήτιος ἐπαινεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι αὕτη ἡ φιλοσοφία ἐλευθερόνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν.

Ὁ Τωθαστικὸς καὶ εὐτράπελος Κάτυλλος (γενν. 705 κτ. Ῥ.), ὁ πυρώδης καὶ ἰσχυρὸς Προπέρτιος (γενν. 738 κτ. Ῥ.), ὁ τρυφερὸς καὶ μαλακὸς Τιβοῦλλος (γενν. 735 κτ. Ῥ.), καὶ ὁ ἀκόλαστος καὶ ἀγχίνους Ὀβίδιος (γενν. 770 κτ. Ῥ.) μετεφύτευσαν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν Ἑλληνικὴν ἐλεγείαν, οἱ μὲν δύω τελευταῖοι μὲ περισσοτέραν, οἱ δὲ δύω πρῶτοι μὲ ὀλιγωτέραν πρωτοτυπίαν, καὶ ἐβύθισαν καὶ ἑαυτοὺς καὶ τοὺς συγχρόνους των εἰς τὰ εὔκολα παιγνίδια τοῦ ἔρωτος καὶ εἰς τὴν γλυκεῖαν τῶν σωματικῶν ἡδονῶν μαγείαν. Τὰ παιγνίδια ταῦτα ὕμνησε καὶ ὁ Ὁράτιος (ἐκ Βενουσίας τῆς Ἀπουλίας γενν. 689 κτ. Ῥ.). Οὗτος, ὁ πρῶτος καὶ μόνος τέλειος κατὰ γλῶσσαν καὶ στιχουργίαν λυρικὸς ποιητὴς τῶν Ῥωμαίων, εἶναι καὶ αὐτὸς ὁλόκληρος μαθητὴς τῶν Ἑλλήνων, τοὺς ὁποίους ἐμετάφρασε μόνον συχνάκις, ἀλλ' ἔχει μόνον ἴδιά του ὅπου ἐπαινεῖ τὸ αἴσθημα τῆς τῶν παλαιῶν Ῥωμαίων ἀρετῆς καὶ φιλοπατρίας *).

Ὅλοι οὗτοι οἱ ποιηταὶ ἐπῄνεσαν ἐν ταὐτῷ τὸν νέον δυνάστην, ὕμνησαν τὰς πράξεις του καὶ εὐφήμησαν τὴν ὑπ' αὐτοῦ φερθεῖσαν εἰρήνην καὶ λαμπρότητα, ὁ μὲν Προπέρτιος εἰς τὴν ἐλεγείαν του, ὁ δὲ Ὁράτιος εἰς τὰς ᾠδάς του, ὁ Οὐϊργίλιος καὶ εἰς τὰς ἐκλογάς του, ὅπου ἐπροσπάθησε νὰ

*) Εἶχε συμπαλαίσειν εἰς τοὺς Φιλίππους χιλίαρχος ὢν τοῦ Βρούτου.

συστήσῃ ἑαυτὸν, τὸν ἀκόμη ἄδοξον νεανίσκον, εἰς τὸν νέον δυνάστην Αὔγουστον καὶ εἰς τοὺς περὶ αὐτόν· προσέτι δὲ καὶ εἰς τὸ μέγα ἡρωϊκὸν ποίημά του, τὴν Αἰνειάδα, τῆς ὁποίας θεμελιώδης σκοπὸς ἦτο νὰ ἁρμαθιάσῃ τὴν νέαν ἡγεμονικὴν οἰκογένειαν ἀμέσως μὲ τὸν Αἰνείαν καὶ ἑπομένως μὲ τοὺς θεοὺς, καὶ μὲ τοῦτο νὰ τὴν ἀναβιβάσῃ εἰς ἀνέφικτον ὕψος ὑπεράνω ἀπὸ ὅλους τοὺς εὐγενεῖς οἴκους τῶν Ῥωμαίων. Μὲ τούτους συγκαταριθμεῖται καὶ ὁ Ὀβίδιος, καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἐλεγειακὰς ἀπὸ τῆς ἐξορίας του ἐπιστολὰς, διὰ τῶν ὁποίων ἐπροσπάθει νὰ κινήσῃ πρὸς ἑαυτὸν συμπάθειαν καὶ ἔλεον, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐφείδετο οὐδὲ τὰς τότε ἐν χρήσει τῶν ποιητῶν ἐπωνυμίας καὶ κολακείας πρὸς τὸν Ὀκταυϊανὸν, ὀνομάζων αὐτὸν θεὸν καὶ θεότητα. Ἐξύψοναν ὅλοι οὗτοι μὲ τὰ ποιήματά των τὴν λαμπρότητα ἡγεμονίας, τῆς ὁποίας ἡ κεφαλὴ ὄχι μόνον ἐσυνάπτετο μὲ τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ καὶ προκατηγγέλθη παρ' ὅλων τῶν προγενομένων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ῥώμης, καὶ παρ' αὐτῶν προσέτι τῶν Σιβυλλικῶν βίβλων. Αἱ συνέργειαι τοῦ πιστοῦ του Γ. Μαικήνα, ἀνδρὸς ἰδιώτου μὲ ἡγεμονικὰ ἀληθῶς φρονήματα, καὶ διὰ τοῦτο πρὸ πάντων ἀξίου τῆς φιλίας του, καὶ τὰ εὐνοϊκὰ σημεῖα καὶ οἱ ἐτήσιοι μισθοὶ, τοὺς ὁποίους ἡ νέα αὐλὴ ἐσκόρπιζε μὲ γεμάτας χεῖρας εἰς κόλακας ποιητὰς, καὶ τοὺς ὁποίους ἐκοπίασαν τινὲς (καθὼς ὁ ποιητὴς Ἄλβιος Τιβοῦλος) νὰ ἀποβάλουν μὲ φρονήματα ἐλευθέρου πολίτου — ταῦτα λέγω συνέτρεξαν διὰ νὰ φέρουν ἐποχήν τινὰ τῆς φιλολογίας, ἥτις ὡς ἐκ μέρους τῶν πολλῶν ἀγώνων τῶν μόνον εἰς τὸν δυνάστην ὡς περὶ κέντρον στρεφομένων ἐπανηγύρισε τὸ ἀντίτυπόν της εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπὶ τοῦ τῶν Γάλλων βασιλέως Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ΄.

ΠΑΛΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ.

Βιβλίον Πέμπτον.

Οἱ τῆς Ῥώμης αὐτοκράτορες ἕως τῆς πτώσεως τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας.

(30 πρ. Χρ. — 476 ἀπὸ Χρ.)

1. Μοναρχία Γ. Ἰουλίου Καίσαρος Ὀκταυϊανοῦ Αὐγούστου.

(30 πρ. Χρ. — 14 ἀπὸ Χρ.)

Ἡ Ῥώμη εἰς τέσσαρας ἑκατονταετηρίδας ἀφήρπασε μὲ τοὺς πολέμους της τὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ τὸ κάλλιστον μέρος τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου· τώρα ἔφθασεν ὁ καιρὸς, ὁπότε καὶ αὐτὴ, ἐπειδὴ ἔχασε τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς ἐλευθερίαν, ἐχρεώστει νὰ ὑπακούῃ πάντοτε εἰς μονάρχους. Ἀφοῦ ἐνίκησεν ὁ Ὀκταυϊνὸς τὸν Ἀντώνιον, δὲν ἔμεινεν εἰς τὴν πολιτείαν δύναμις ἄλλη παρὰ τὴν ἰδικήν του, οὐδὲ ὅπλα ἄλλα παρὰ τὰ τῶν λεγεώνων του. Ἀντίπαλος δὲν ἐσηκώθη κἀνεὶς νὰ ζητήσῃ τὴν ἐξουσίαν του. Διότι οἱ μὲν στρατιῶται ἐπλούτησαν, ὁ δὲ δῆμος ἔλαβεν ἄρτους, ὅλοι δὲ ἔχαιραν τὴν πρὸ πολλοῦ ἐπιθυμητὴν εἰρήνην. Οἱ διάπυροι δημοκρατικοὶ, οἱ μὲν ἐφονεύθησαν ἐκ προγραφῆς, οἱ δ' ἔπεσαν εἰς τὰς μάχας· οἱ ἐπιφανέστεροι ἐνόμιζαν ἀσφαλέστερον νὰ εὐτυχῶσι καὶ νὰ ἄρχωσι διὰ τῆς δυνάμεως ἑνὸς ἡγεμόνος παρὰ διὰ τῶν ἐπικινδύνων τρικυμιῶν τῆς ὀχλοκρατίας· αἱ ἐπαρχίαι ἤλπιζαν νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἀφ' ὅσα ἔπασχαν δεινὰ ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου *).

Ἀφοῦ διέταξεν ὁ Ὀκταυϊανὸς τὰ πράγματα τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀσίας, ὑπέστρεψεν εἰς τὴν

*) Tacit. Annal. I. 2.

Ῥώμην (29), ὅπου τὸν ὑπεδέχθησαν μὲ ἀπεριόριστα τιμῆς σημεῖα. Τρεῖς θρίαμβοι τοῦ ἐπροσφέρθησαν, ὁ πρῶτος διὰ τὴν Ἰλλυρίαν καὶ Δαλματίαν, ὁ δεύτερος διὰ τὴν ἐν Ἀκτίῳ νίκην, καὶ ὁ τρίτος διὰ τὴν κυρίευσιν τῆς Αἰγύπτου, ὅςτις ἦτο ὁ πάντων λαμπρότατας. Οἱ ἐκ τῆς Αἰγύπτου λαφυραγωγηθέντες θησαυροὶ τῆς Κλεοπάτρας ἐκρήμνισαν τόσον τὴν ἀξίαν τοῦ ἀργυρίου εἰς τὴν Ῥώμην, ὥστε οἱ μέχρι τοῦδε τόκοι, δώδεκα πρὸς τὰ ἑκατὸν, ἐκαταβιβάσθησαν εἰς τὰ τέσσαρα (Δ. Κάσσ. μα΄, 21).

Τὸ πρῶτον συμβούλιον μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἦτο, Ποῖον πολίτευμα νὰ δοθῇ εἰς τὴν κομματιασθεῖσαν, νῦν δὲ πάλιν ἑνωθεῖσαν ἐπικράτειαν τῆς Ῥώμης — ζήτημα, τὸ ὁποῖον διὰ τὸν παντοδαπὸν ἀναβρασμὸν τῶν καρδιῶν καὶ μετὰ τὴν πολυειδῆ πεῖραν, ὅτι οἱ τούτου τοῦ καιροῦ Ῥωμαῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποφέρουν οὔτε τὴν ἐλευθερίαν οὔτε τὴν δυναστείαν, δυσκολώτατα ἐλύετο. Δύω ἄνδρες ἀπήλαυαν τὴν τελείαν ἐμπιστοσύνην τοῦ Ὀκταυϊανοῦ, καὶ διὰ τὴν φρόνησίν των ἐτιμῶντο καθ᾽ ὑπερβολὴν ὑπ᾽ αὐτοῦ, ὁ πολλάκις εἰρημένος Μ. Βιψάνιος Ἀγρίππας καὶ Γ. Κίλνιος Μαικήνας. Κατὰ φυσικὸν λοιπὸν λόγον τούτους ἐσυμβουλεύθη ὁ Ὀκταυϊανός. Δίων ὁ Κάσσιος (ΝΒ΄, 2 — 40.) μᾶς ἐφύλαξε τοὺς μακροὺς λόγους, τοὺς ὁποίους ὡμίλησαν οἱ δύω οὗτοι περὶ τοῦ προτεθέντος εἰς αὐτοὺς ζητήματος. Ὁ μὲν Ἀγρίππας, ἀνὴρ μὲ δημοκρατικὰς ἀρετάς, ἀνδρεῖος, ἐγκρατὴς, εἰλικρινὴς, ἐγνωμοδότησε νὰ παραιτήσῃ τὴν κυριαρχίαν, καὶ νὰ εἰσάξῃ τὴν ἐλευθέραν πολιτείαν· ὁ δὲ Μαικήνας, νὰ βαστάξῃ μὲν τὴν κυριαρχίαν, ἀλλ᾽ ἐν ταὐτῷ νὰ τὴν μετριάσῃ οὕτως, ὥστε οἱ Ῥωμαῖοι νὰ μὴ αἰσθάνωνται τὸν ζυγόν της. Τοῦ Ὀκταυϊανοῦ αἱ κλίσεις ἐσυμφώνησαν μὲ τὴν γνώμην τοῦ δευτέ-

ρου, καὶ ἦτο ἔργον τῆς εὐλυγιστίας, ὑποκρίσεως καὶ φρονήσεώς του, ὅτι ἐπέλυσεν εὐτυχῶς πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἐσυγκαταριθμήθη δικαίως πάντοτε μὲ τὰ δυσκολώτατα. Ὁ χαρακτήρ του, εἰς τὸν ὁποῖον ἐσυνοικοῦσαν παραδόξως φιλοδοξία καὶ δειλία, τοῦ εὐκόλυνε τὸ πρόσωπον, τὸ ὁποῖον εἶχε νὰ ὑποκρίνεται ἀδιακόπως εἰς τὸ ἑξῆς. Ἀλλὰ πῶς ἠδυνήθη νὰ εὐτυχήσῃ ὁ σκοπός του; Πῶς ἠδυνήθη νὰ αποκτήσῃ τὴν δύναμιν τοῦ Καίσαρος χωρὶς νὰ φοβηθῇ τὴν τούτου πτῶσιν;

Τοῦτο ἐφάνη δυνατὸν μὲ τὴν μέθοδον ταύτην, ὅτι εὐτύχησε νὰ πηδαλιουχήσῃ ὅλα τὰ μέρη τῆς πολιτικῆς κυβερνήσεως χωρὶς νὰ εἰσάξῃ νέον τι μισητὸν εἶδος, καὶ χωρὶς νὰ πειράξῃ τὸν λαὸν μὲ τὸ μισητὸν ὄνομα τοῦ βασιλέως· μὲ ἕνα λόγον, ἥνωσεν εἰς τὸν ἑαυτόν του ὅλας τὰς καθεστώσας ἀξίας τῆς παλαιᾶς πολιτείας, καὶ διὰ τῆς ἑνώσεως ταύτης ἔγεινε μόναρχος. Διὰ τοῦτο ἀφοῦ ἐκολάκευσε τὸν λαὸν μὲ λαμπρὰ θεάματα, καὶ τὸν εἵλκυσεν εἰς τὴν ἀγάπην του μὲ διανομὴν σίτου καὶ ἀπόλυσιν χρεῶν τῶν πτωχοτέρων πολιτῶν δι᾽ ἐξόδων τοῦ κοινοῦ θησαυροῦ, ἐπεχείρησε καὶ ἐπέτυχε τὸν σκοπόν του θαυμάσια. Διότι μετά τινα χρόνον (28. Αὔγουστ.) ἐφάνη εἰς τὴν σύγκλητον, καὶ εἶπε μὲ λόγον δολιώτατα συντεταγμένον, ὅτι ἤθελε νὰ παραιτήσῃ τὴν κυβέρνησιν. Ἀλλ᾽ οἱ συγκλητικοὶ, τὸ μὲν ἀγνοοῦντες τὸν σκοπόν του, τὸ δὲ δελεαζόμενοι ἀπὸ τὰ παρόντα κέρδη, καὶ ὅλοι οἱ παρόντες ἐσηκώθησαν κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης, καὶ οἱ ὑποκλινέστατοι φίλοι του ἐνεδυνάμωσαν τὴν ἀντίστασιν, καὶ σχεδὸν ἐφάνη ὅτι τὸν ἠνάγκασαν νὰ θελήσῃ νὰ δεχθῇ τὴν κυβέρνησιν διὰ δέκα ἔτη. Ἔστερξε λοιπὸν νὰ δεχθῇ τὴν φροντίδα ταύτην, καὶ μὲ σχῆμα νομίμου παλαιᾶς ἐξουσίας εἰς τὴν σύγκλητον ἐμεταχειρίζετο τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς πολιτείας (Δ.

Κάσσ. μγ', 13.). Πάντοτε σχεδὸν, μετὰ παρελευσιν δέκα ἢ πέντε ἐτῶν, ἐπανελάμβανε τὴν δολιότητα ταύτην ζητῶν νὰ παραιτηθῇ (Πρβ. Δ. Κάσσ. μγ', 12.). Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος τὸν εἶχεν ἀναδείξειν στρατηγὸν αὐτοκράτορα (Imperator), καὶ νοεῖται καθ' ἑαυτὸ, ὅτι δὲν εἶχεν ὄρεξιν νὰ παραιτήσῃ ἐξουσίαν τοιαύτην εἰς καιρὸν εἰρήνης· δι' αὐτῆς ἐβάσταζεν ὅλα τὰ πολεμικὰ καὶ μὲ νόμιμον τρόπον διατηρῶν τὴν πειθαρχίαν εἶχε τὴν μεγίστην ἄδειαν νὰ ὁρίζῃ ζωὴν καὶ θάνατον. Διὰ νὰ ἐξαρτήσῃ δὲ καὶ τοὺς συγκλητικοὺς προσωπικῶς ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του, ἔστερξε νὰ ἀναλάβῃ καὶ τὴν ἀρχὴν ἥτις ἐπαρατήρει τοὺς νόμους τῆς συγκλήτου καὶ εἶχε τὸ δίκαιον, ἂν ὄχι νὰ εἰσάγῃ, ὅμως νὰ ἐξάγῃ πρόσωπα ἀπ' αὐτῆς, λέγω τὴν τιμητείαν. Αὕτη τοῦ ἦτο τώρα ἀναγκαία, ἐπειδὴ εἰσήχθησαν διὰ τῶν ἐμφυλίων πολέμων πολλοὶ ἀνάξιοι εἰς τὴν σύγκλητον, καὶ τὸ πλῆθος τῶν συγκλητικῶν ηὔξησεν ἔξω τοῦ νόμου. Διὰ τοῦτο ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε χιλίων ἀφῆκε νὰ ὑπάρχουν μόνον ἑξακόσιοι συγκλητικοὶ, καὶ ἐξ ἐναντίας εἰς πολλὰς ἀγαθὰς μὲν ὁμολογουμένως οἰκογενείας, ἀναιτίως δὲ πτωχευσάσας ἀπέδωκε τὸν πρότερόν των βαθμὸν τῶν πατρικίων διὰ φιλοδωρημάτων τῆς πολιτείας. Τελευταῖον δὲ διὰ νὰ καθαγιάσῃ τὸ πρόσωπόν του καὶ εἰς τὸν δῆμον, δὲν ἐκαταφρόνησεν οὐδὲ τὴν δημαρχίαν, ἀλλὰ τὴν ἀνέλαβε διὰ παντὸς καὶ εἰς τὸ ἑξῆς τὴν ἐξήπλωσε καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς ἐπικρατείας. Πολλὰ ἔτη ὕστερον ἔγεινε καὶ ἀρχιερεὺς, ἀφοῦ ὁ προκαθαιρεθεὶς ὑπ' αὐτοῦ εἷς ἐκ τῶν τριῶν ἀνδρῶν Λέπιδος, τὸν ὁποῖον ἔπειτα ὡς πολλὰ ἄσημον εἶχε παραλάβειν καὶ εἰς τὴν σύγκλητον, ἀφῆκε χηρεύοντα τὸν βαθμὸν τοῦτον μὲ τὸν θάνατόν του (13 πρ. Χρ.). Ἡ συχνάκις ἐπαναλαμβανομένη ὑπόκρισις τοῦ νὰ παραιτήσῃ ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν τὴν ἐξουσίαν

του, ἐβοήθει τὴν πανοῦργον δολιότητά του νὰ στε-
ρεόνῃ τὴν δυναστείαν του καὶ νὰ τὴν πλατύνῃ καὶ
μεγαλύνῃ.

Τοιουτοτρόπως ἐφαίνετο ἡ αὐταρχία τοῦ Ὀκταυ-
ϊανοῦ ὅτι ἐκινεῖτο ἐπάνω εἰς τοὺς εὐτάκτους τρο-
χοὺς τῆς μέχρι τοῦδε πολιτείας, μηδ' ἐπεθύμησε
νὰ σηκώσῃ ἐκείνους μὲ νέον ὄνομα. Αὐτὸς μὲν
ὠνόμαζε τὸν ἑαυτόν του, μὲ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοθετή-
στατος αὐτὸν θείου του, Καίσαρα, καὶ διὰ τῆς
ἀξίας του τὸ ἀνέδειξε πανέντιμον τίτλον, ὅς τις
ἀκόμη ἕως τὴν σήμερον σημαίνει τοὺς μεγίστους
δυνάστας. Ἡ δὲ σύγκλητος τοῦ ἔδωκεν ὡς κύ-
ριον ὄνομα τὸ Αὔγουστος (λαμπρότατος, ἱερώτα-
τος, ἢ ὡς τὸ ἐξηλλήνισαν οἱ ἡμέτεροι, Σεβαστὸς),
καὶ τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα μετέβη ἔπειτα εἰς τοὺς διαδό-
χους του νὰ σημαίνῃ τοὺς Ῥωμαίους δυνάστας *).

Διὰ δὲ τὴν ἀστυνομικὴν ἀσφάλειαν τῆς πό-
λεως καὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἐνήργει εἰς τὸ μεταξὺ κατ'
ἄλλους τρόπους. Ἐπειδὴ ὡς αὐτοκράτωρ στρατη-
γὸς ἐπρόσταζε τὰ στρατεύματα, ἐσύστησεν ἐκ τῶν
Ῥωμαϊκῶν λεγεώνων, αἵτινες ἦσαν ἕως τώρα ἡνω-
μέναι μόνον διὰ χρείαν πολέμου, εἶδος τι ἱσταμένου
στρατοῦ, ἐνῷ ἐκ τῶν πιστοτάτων στρατιωτῶν ἐσύν-
ταξε σωματοφύλακας (cohortes praetorianae)
πρὸς ἀσφάλισιν τοῦ ἰδίου του προσώπου, καὶ φρου-
ροὺς τῆς πόλεως (cohortes urbanae). Διὰ νὰ μὴ
αποκτήσουν καὶ φρουροὶ καὶ φρούραρχοι παρὰ μεγάλην

---

*) Ἐκ τοῦ ὀνόματος Καῖσαρ, τὸ ὁποῖον ἐλάμβαναν οἱ διάδοχοι
τοῦ Αὐγούστου, πρῶτον μὲν ὡς οἰκογενείας ὄνομα, ἔπειτα δὲ ὡς
τιμῆς ἐνδεικτικὸν, παράγεται τὸ Γερμανικὸν Kaiser. Τὸ Αὐτο-
κράτωρ, ὄνομα ἀξίας τοῦ Αὐγούστου, ἐφύλαξαν οἱ Βυζαντινοὶ ἡγε-
μόνες, ὀνομαζόμενοι βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες Ῥωμαίων. Οἱ
μεταγενέστεροι Λατῖνοι συγγραφεῖς, καὶ Ἰταλοὶ, Γάλλοι, καὶ ὅσων
ἡ γλῶσσα εἶναι τέκνον τῆς Λατινικῆς, σημαίνουσι τὸ Καῖσαρ καὶ
Αὐτοκράτωρ μὲ τὰς λέξεις imperator, imperatore, impereur
κτ. Τοῦ Ὀκταυϊανοῦ λοιπὸν τὰ ὀνόματα ἔμελλαν νὰ γείνωσι τίτλοι
βασιλικοὶ εἰς ὅλον τὸν ἐφεξῆς χρόνον. Κ.

δύναμιν, ἐβάλθησαν ἀκόμη δύω προεστῶτες των (praefecti praetorio), διὰ τῶν ὁποίων ἠσθενίζετο τὸ βάρος τοῦ βαθμοῦ τούτου. Ὁ μετέπειτα χρόνος, ὅς τις ἐσυγχώρησε τὴν ἀξίαν ταύτην εἰς ἕνα, ἐμετανόησε πολλάκις διὰ τοῦτο. Τὴν αὐτὴν δύναμιν εἶχεν εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου καὶ ὁ σιτάρχης (praefectus annonae), ὅς τις ἐφρόντιζε διὰ τὰς τροφὰς τῆς πόλεως. Αἱ δὲ λοιπαὶ λεγεῶνες, τὰς ὁποίας δὲν ἐχρειάζετο δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τὴν πόλιν, ἐφύλατταν τὰ σύνορα τῆς ἐπικρατείας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοὺς ποταμοὺς Ῥῆνον, Δανούβιον, Εὐφράτην, τὰ ὁποῖα διὰ τοὺς γειτονεύοντας πολεμικοὺς λαοὺς ἐχρειάζοντο πολεμικὴν ὑπεράσπισιν. Ἔστεκαν ἐκεῖ αὗται εἰς ἀκίνητα στρατόποδα (castra stativa), τὰ ὁποῖα κατ' ὀλίγον ἔγειναν μικρὰ φρούρια καὶ πόλεις, καὶ ἔδωκαν ἀρχὴν εἰς πλειοτέρας ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον περιφήμους πόλεις· Π. χ. παρὰ τὸν Ῥῆνον ἔγεινεν ἡ Κολωνία (Colonia Agrippina), τὸ Μογοντίακον, ἡ Ζαβέρνη (Tabernae), τὸ Ἀουγσβούριον (Augusta Vindelicorum), ἡ Πασαυΐα (Castra Batava), ἡ Ῥατισβόνα (regina castra) ἡ Μεμμίγγη (Drusomagus) κτλ.

Μὲ τὰς διαταγὰς ταύτας τῶν λεγεώνων ἐσυνάφθη καὶ ἡ κυβέρνησις τῶν ἐπαρχιῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἦτο ἀναγκαῖον νὰ δοθῇ ἄνεσις ἀπὸ τὰς καταδυναστείας καὶ ἀδικίας τῶν ἀλαζόνων καὶ πλεονεκτῶν ἐπάρχων. Τοῦτο δὲ ἔπραξεν ὁ Αὔγουστος μὲ τὸ νὰ ἐπροσδιώρισε τὰς προσόδους τῆς πολιτείας διὰ δεκάτων, φόρων καὶ τελωνίων, καὶ ἐν ταὐτῷ ἐμίσθωσε τοὺς ἐπάρχους διὰ νὰ ἀποβάλῃ τὴν αὐτογνώμονα ἀργυρολογίαν. Τοιουτοτρόπως ἐγεμίσθη ἐν ταὐτῷ νομίμως τὸ κοινὸν ταμιεῖον (aerarium), μετὰ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε καὶ χωριστόν τι τοῦ ἡγεμόνος (Fiscus), τὰ ὁποῖα ἥνωσαν εἰς ἓν ἐφεξῆς οἱ διάδοχοι δεσπόται. Εἰς τὰς

ἐπαρχίας ἔστελναν κυβερνήτορας ὁ Αὔγουστος μαζὴ
καὶ ἡ σύγκλητος· τὰς ἐπαρχίας, ὅπου ἐστέλλετο
κυβερνήτωρ καὶ στράτευμα, ἐκράτησεν αὐτὸς ὡς
αὐτοκράτωρ, καὶ ὠνομάζοντο ἐπαρχίαι τοῦ αὐτο-
τοκράτορος· ὅπου δὲν ἦτο ἀνάγκη, ὠνομάζοντο
ἐπαρχίαι τῆς συγκλήτου. Δι' αὐτὸ τοῦτο οἱ μὲν ὑπ'
αὐτοῦ στελλόμενοι κυβερνήτορες ὠνομάζοντο ὑπο-
στράτηγοι (Legati), οἱ δὲ ὑπὸ τῆς συγκλήτου,
ἀνθύπατοι· καὶ εἰς τοὺς δύω παρευρίσκοντο ἀντὶ
τῶν ἀρχητέρων ταμιῶν, οἵτινες ἐχρεώστουν λογα-
ριασμὸν εἰς μόνον τὸν κυβερνήτορα, τώρα ὑπὸ τῆς
πολιτείας ἐκλελεγμένοι Ἐπίτροποι (procuratores)
διὰ νὰ διατάσσουν τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τῆς ἐπαρχίας
(Δ. Κάσσ. μγ', 13. 15.). Εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι εἰς
τὰς διαταγὰς ταύτας, τὰς ὁποίας εὐλόγουν οἱ κάτοικοι
τῶν ἐπαρχιῶν, ἐφανερόνετο καὶ τὸ φιλοδίκαιον ἦθος
καθολικοῦ πατρὸς τῶν λαῶν, καὶ ἡ φρόνησις ἡγε-
μόνος, ὅς τις ἤθελε νὰ κυβερνοῦν στρατεύματα μό-
νον δοκιμασμένοι φίλοι καὶ ἀγαπητοί του. Εἰς τὴν
σύγκλητον ἔμεινε νὰ βαστάζῃ τὰς ἀσφαλεστάτας καὶ
εἰρηνικωτάτας ἐπαρχίας. Τοιαῦται ἦσαν εἰς μὲν
τὴν Εὐρώπην, Ἱσπανία Βαιτικὴ, Ἀχαΐα, Ἤπει-
ρος, Δαλματία, Μακεδονία, Σικελία, Σαρδών·
εἰς δὲ τὴν Ἀφρικὴν ἡ ἰδίως Ἀφρικὴ, ἢ ἡ ἐπικρά-
τεια τῆς παλαιᾶς Καρχηδόνος, Νομαδικὴ, Λι-
βύη, Κυρηναϊκή· εἰς δὲ τὴν Ἀσίαν ἡ δυτικὴ ἐμπρο-
σθινὴ Ἀσία ἢ ἰδίως Ἀσία, Βιθυνία καὶ Πόντος.
Αὐτοκρατορικαὶ δὲ ἐπαρχίαι ἦσαν εἰς τὴν Πυρηναϊ-
κὴν χερσόνησον, Λυσιτανία καὶ Ἱσπανία Ταῤῥα-
κωνησία, Γαλλία, Γερμανία· εἰς δὲ τὴν Ἀσίαν
κοίλη Συρία, Φοινίκη, Κιλικία, ἡ νῆσος Κύπρος·
εἰς δὲ τὸν Ἀφρικὴν, ἡ Αἴγυπτος (Δ. Κάσσ. μγ', 12.).
Οἱ κάτοικοι τούτων τῶν χωρῶν ἢ ἐκλονοῦντο εἰς τὴν
πίστιν των, ἢ ἀκόμη δὲν ἦσαν νικημένοι, καθὼς Π.
χ. ἡ Γερμανία, τῆς ὁποίας ἐκυρίευαν οἱ Ῥωμαῖοι ἀμ-

φιβόλως μόνον ἐκ τῶν δυτικῶν μερῶν τὸν Ῥῆνον, καὶ πρὸς μεσημβρίαν ἕως τὸν Δανούβιον. Ὡσαύτως δὲν ἠδύναντο νὰ ὀνομάζωνται κύριοι τῆς Ἀσίας, ὅπου ἦσαν ἀνυπότακτοι ἡ μεγάλη Ἀρμενία, Παρθικὴ, Ἀραβία, καὶ Ἰνδικὴ, οὔτε τῆς Ἀφρικῆς, ὅπου ὑπῆρχαν αὐτόνομοι ἡ Αἰθιοπίαι, Γαιτουλία καὶ ἡ ἔρημος Λιβύη.

Ἐκάμαμεν ἐπίτηδες τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἐπαρχιῶν ταύτην διὰ νὰ δείξωμεν τὴν ἔκτατιν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας — τὴν ὁποίαν ὠνόμαζαν οἱ ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς τοῦ καιροῦ ἐκείνου περιφέρειαν τῆς γῆς, ἢ οἰκουμένην (orbis terrarum), — καὶ ἐν ταὐτῷ τοὺς ἀνυποτάκτους λαοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχαν σκοπὸν μὲ τὸν καιρὸν νὰ ἐπιθέσουν τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας. Ἀλλὰ καὶ χωρὶς νέων δορικτησιῶν ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐπικράτεια ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ ἡ μεγίστη ἀπὸ τὰς ὅσαι ποτὲ ὑπῆρξαν, καὶ διὰ τοῦτο ἐὰν ὁ Αὔγουστος ἐκυβέρνα μοναρχικῶς ὅλα ταῦτα τὰ πλήθη μὲ εὐχαρίστησιν τῶν ὑπηκόων, ἐμπορεῖ νὰ ἐπαινεθῇ ἡ κυβερνητικὴ σοφία του ὑπὲρ πάντας, καθὼς καὶ ἡ τύχη του, ἥτις τοῦ ἔδωκεν Ἀγρίππας καὶ Μαικήνας καὶ Πολλίωνας καὶ ἄλλους, τῶν ὁποίων αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ πράξεις τὸν ἐστόλιζαν πολλάκις χωρὶς νὰ τὸ ἀξίζῃ αὐτός. Εἰς αὐτὸν δὲ τοῦτον ἐφαίνετο τὸ μέγιστον ἔργον νὰ κατασκοπεύῃ καὶ νὰ παρατηρῇ τοὺς περὶ ἑαυτόν. Δύσπιστος καὶ δειλὸς ὢν ἐξεδόθη μὲ ὅλην τὴν πίστην του εἰς τὸν Μαικήναν, ὅς τις εἴτε ἐκ φρονήσεως ὅτι οὕτως ἦτο στερεώτερος, εἴτε ἐκ χαρακτῆρος νὰ ὠφελήσῃ οὕτω τὸ ὅλον, ἢ ἐκ φιληδονίας νὰ ἀπολαύῃ οὕτως ἀκωλύτως τὰ τερπνὰ τοῦ βίου, δὲν ἠθέλησε ποτὲ νὰ παραιτήσῃ τὴν ἰδιωτικήν του κατάστασιν. Μὲ ταύτην τὴν ἐλευθέραν θέσιν του ἠδύνατο καὶ νὰ συμβουλεύῃ ἀσφαλέστατα τὸν Καίσαρα, καὶ, μὰ τὴν ἀλήθειαν, νὰ τὸν ἐπιπλήττῃ

καὶ ἐλέγχῃ, ὅταν ἔκρινεν ἀναγκαῖον. Μόνον αὐτὸς ἐτόλμησεν, ὅταν ποτὲ ὁ Καῖσαρ ὁρμητικώτερα παρ' ὅσον ἐχρειάζετο ὑπέγραφε θανατικὰς καταδίκας, νὰ διασχίσῃ τὸ περιϊστάμενον πλῆθος καὶ νὰ ἐγχειρίσῃ εἰς αὐτὸν πινακίδιον, ὅπου ἦσαν γραμμέναι αἱ λέξεις: „Ἀνάστηθι ἤδη ποτὲ, δήμιε!“. Ὁ Αὔγουστος τὸν ἠκολούθησε παράυτα, καὶ κἀνεἷς δὲν ἐτιμωρήθη μὲ θάνατον (Δ. Κασσ. νέ, 7.).

Εἶναι πρᾶγμα ἀναντίῤῥητον, ὅτι ὁ Αὔγουστος ἔγεινε πάντη ἄλλος ἐπὶ τῆς μοναρχίας του. Κἀνὲν ἴχνος δὲν τοῦ ἔμεινε τῶν ἀπανθρωπιῶν, ὅσας ἔπραξεν εἷς ὢν τῶν τριῶν ἀνδρῶν. Εἴτε διὰ νὰ δείξῃ ἀγαπητὴν τὴν μοναρχίαν εἰς τὸν λαὸν, εἴτε διότι ἡ φιλοδοξία καὶ ὄχι κακία ἔμφυτος τὸν ἠνάγκαζε πρότερον εἰς τὴν σκληρότητα· ὅπως καὶ ἂν εἶναι, ὁ Αὔγουστος ἐδείχθη πατὴρ τῶν λαῶν του εἰς ὅλον τὸ διάστημα τῆς πολυχρονίου ζωῆς του. Ἐκαθάρισε τὴν σύγκλητον ἀπὸ ἀναξίους βουλευτὰς, ἐφρόντισε διὰ τὴν τιμὴν τοῦ πολιτικοῦ δικαιώματος, καὶ ἐπεριώρισε τοὺς ἀπελευθέρους. Ἔδωκε νόμους πρὸς διόρθωσιν τῶν ἠθῶν, καὶ διὰ νὰ ἀποδιώξῃ ἀπὸ τὴν Ῥώμην τὴν ἐκ τῆς ἀγαμίας ἐπικρκτοῦσαν ἀσέλγειαν, ἔταξε βραβεῖα τῶν γαμούντων καὶ ποινὰς τῶν ἀγάμων (Δ. Κασσ. μδ', 16.) Ἐφρόντισε διὰ τὸν πληθυσμὸν καὶ τὴν εὐτυχίαν τῶν κατοίκων τῆς Ἰταλίας, εἰς τὰς ἐπαρχίας εἰσήγαγεν εὐταξίαν καὶ ὑπευθυνίαν τῶν ἐπάρχων, ἐνῷ μέχρι τοῦδε ἦσαν ἀπεριορίστως αὐτογνώμονες. Ἔγειναν ἀληθῶς καὶ συνωμοσίαι πολλάκις κατὰ τοῦ Αὐγούστου· ἀλλ' εἰς πολιτείαν πέντε ἑκατονταετηρίδας δημοκρατηθεῖσαν, δύναται τὸ τοιοῦτον νὰ ἐκληφθῇ ἀπόδειξις κατὰ τῆς εὐεργετικῆς κυβερνήσεως;

Ἡ Ῥώμη ἐπλατύνθη καὶ ἐκαλλωπίσθη ἐπὶ Αὐγούστου καθ' ὑπερβολήν. Οἶκοι μεγαλοπρεπεῖς ἐκτί-

σθησαν καὶ ἀπ' αὐτὸν καὶ ἀπὸ τοὺς ἐνδοξοτέρους πολίτας, τοὺς ὁποίους ἐπαρακίνει εἰς τὰ τοιαῦτα. Εἰς τὰς λεωφόρους ἔδωκε γενικὴν συνέχειαν καθ' ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς ἀπεράντου ἐπικρατείας του.

Λαμπρότατον στολισμὸν τῆς νέας ἐξουσίας ἐσχημάτιζαν οἱ μεγάλοι ποιηταὶ, τοὺς ὁποίους περιέθαλπεν ὡς ἥλιος καὶ ἐπεριποιεῖτο ὁ Αὔγουστος. Ὁ φίλος του Μαικήνας ἦτο μουσηγέτης ὅλων τούτων τῶν ἀνδρῶν, καὶ τὸ ὄνομά του ἔμεινε μέχρι τῆς σήμερον ἰσοδύναμον τοῦ προστάτης τῆς ποιήσεως. Οὐϊργίλιος, Ὁράτιος, Ὀβίδιος, οἱ περικλεεῖς ποιηταὶ, ἤκμασαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Αὐγούστου (Ἴδε ἀνωτ. σελ. 302. 303).

Εἰς τὴν ἱστορίαν λάμπει ἐξαιρέτως ὁ Τίτος Λίβιος ἐκ Παταυΐου (γενν. 56 πρ. Χρ. ἀποθ. 19 ἀπὸ Χρ.), ὅστις πρῶτος ἔγραψε μέγα σύνταγμα ὅλης τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας ἕως τῶν ἡμερῶν του εἰς ἑκατὸν τεσσαράκοντα δύω βιβλία, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον τριάκοντα ἑπτὰ ἐσώθησαν κατὰ δυστυχίαν. (Ἴδε καὶ ἀνωτ. σελ. 299.).

Ἐκ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων περίφημοι ἐχρημάτισαν ἐπὶ Αὐγούστου Διονύσιος Ἁλικαρνασσεὺς ἱστοριογραφήσας τὰ ἀρχαῖα πράγματα τῆς Ῥώμης, Διόδωρος Σικελιώτης συγγράψας γενικὴν ἱστορίαν, καὶ Στράβων ὁ Καππαδόκης, ὅστις ἔγραψε Γεωγραφίαν. Τῶν δύω πρώτων τὰ συγγράμματα δὲν ἐσώθησαν ὁλόκληρα, τοῦ δὲ τρίτου ἔχομεν ὁλόκληρον τὴν Γεωγραφίαν.

Εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ποίησιν ἦσαν μιμηταὶ τῶν Ἑλλήνων οἱ Ῥωμαῖοι. Ζωγράφοι ὅμως καὶ ἀγαλματοποιοὶ ὑπῆρχαν εἰς τὴν Ῥώμην μόνον Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι εἰργάσθησαν ἐπὶ τῶν πρώτων αὐτοκρατόρων πολλοὺς ὡραίους ἀνδριάντας κατὰ μίμησιν τῶν ἀρχαιοτέρων Ἑλληνικῶν ἔργων.

Ὁ Αὔγουστος εἰς τοὺς τελευταίους ἐνιαυτοὺς τῆς

ζωῆς του, ὁπότε ἐπανέλαβε συχνότερα καὶ ἐπιμονώτερα τὴν ἀγυρτίαν ὅτι ἤθελε νὰ παραιτήσῃ τὴν κυβέρνησιν, ἠθωώθη δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὴν σύγκλητον, ὅτι δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἔχῃ τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάζηται εἰς τὴν βουλήν. Τοὺς ἐπαρακάλεσε δὲ νὰ τοῦ ἐκλέξουν εἴκοσι βουλευτὰς, μετὰ τῶν ὁποίων νὰ συμβουλεύηται περὶ τῶν ἀξιολογωτάτων πραγμάτων. Ἡ δὲ σύγκλητος ὄχι μόνον ἐπήνεσε ταύτην του τὴν ἐπιθυμίαν, ἀλλ' ἀπρόσθεσεν ἐκ κολακείας, ὅτι ὅσα ἀποφασίσῃ αὐτὸς μετὰ τούτων νὰ ἔχουν ὅλον τὸ κῦρος ὡς νὰ ἐπεφασίζοντο ἀπ' ὅλην τὴν σύγκλητον (Πρβ. Δ. Κάσ. σ. μγ', 21.). Τοιουτοτρόπως ὁ Αὔγουστος τεσσαράκοντα τέσσαρα ἔτη ἐκυβέρνησε μοναρχικῶς χωρὶς νὰ ἀναλάβῃ τοὺς μισητοὺς χαρακτῆρας τῆς δεσποτείας.

2. Πόλεμοι ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος. καὶ ἐξαιρέτως μὲ τοὺς Γερμανούς.

Τὸ μέγεθος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας καὶ τὰ ταύτης σύνορα, τὰ ὁποῖα πολλαχοῦ ἐγειτόνευαν εἰς ἀνίκητα ἔθνη, ἀλλὰ τὸ περισσότερον ἡ κατάστασις λαοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων ἦτο πόλεμος ἡ κυριωτέρα ἀσχολία τοῦ εὐγενεστέρου μέρους, ἔπειτα δὲ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ὅστις ἐκρήμνισε πολλοὺς εἰς πτωχείαν καὶ ἔκαμεν ὅλους φίλους τῶν λαφύρων καὶ τῆς ἁρπαγῆς, καὶ μάλιστα ἡ πληροφορία τοῦ Αὐγούστου ὅτι ἥσυχοι δυνάμεις πρέπει νὰ ὁδηγῶνται εἰς τὰ ἔξω, δὲν ἀφῆκαν τὴν εἰς ἐξωτερικοὺς πολέμους κλίσιν τῶν Ῥωμαίων νὰ ἀποκοιμηθῇ. Εἶχε δὲ ὁ αὐτοκράτωρ καὶ δύω ἀξιολόγους στρατηγοὺς τὸν Μ. Ἀγρίππαν, καὶ Μ. Βαλέριον Μεσσάλαν, τοὺς ὁποίους ἐνεπιστεύετο κατὰ τοῦτο, καὶ οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ ἔχασαν τὴν ἐλευθε-

ρίαν τῆς πατρίδος των, ἐπρόκριναν νὰ ἐνεργῶσιν εἰς τὰ ἔξω παρὰ νὰ ἐνθυμοῦνται πάντοτε τὴν ζημίαν τῆς ἐλευθερίας εἰς τὰ ἐσωτερικὰ· καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν κυβέρνησιν. Εὐθὺς μετὰ τούτους ηὔξησαν καὶ οἱ δύω πρόγονοι τοῦ Καίσαρος, ὁ Τιβέριος καὶ ὁ Δροῦσος, καὶ ἔγειναν ἄνδρες καὶ στρατηγοὶ, καὶ ἠγωνίζοντο κατὰ πάντα τρόπον νὰ ἀποκτήσουν ὅσα ἀκόμη δὲν τοὺς ἔδιδεν ὁ μητρυιός των, ὅς τις ἐπροτίμησεν ἀπ' αὐτοὺς πρῶτον τοὺς δύω ἀνεψιούς του Μαρκέλλους, καὶ ἔπειτα τοὺς δύω ἐγγόνους του Γ. καὶ Λ. Ἀγρίππαν, υἱοὺς τῆς μονογενοῦς θυγατρός του Ἰουλίας.

Ἐκ τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἀντέστεκαν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν ζυγὸν, ἐξεῖχαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ Ἱσπανοὶ, Παννόνιοι, Δαλμάται καὶ Γερμανοί. Εἶχαν νικηθῆν μὲν ἀπὸ τὰ ὅπλα τῆς Ῥώμης οἱ λαοὶ τῆς Πυρηναϊκῆς χερσονήσου, ὡς οἱ Λυσιτανοὶ καὶ Νομαντινοὶ μετὰ πολυχρόνιον ἀντίστασιν, ἀλλὰ νὰ φιλιωθῶσι μὲ τοὺς Ῥωμαίους δὲν ἠδυνήθησαν, ἐπειδὴ οἱ κυβερνήτορες τῶν χωρῶν τούτων ἦσαν πάντων σκληρότατοι καὶ πλεονεκτικώτατοι. Ὁ Καῖσαρ Αὔγουστος ἠθέλησε νὰ συνειθίσῃ εἰρηνικῶς εἰς ὑπακοὴν τοὺς λαοὺς τούτους εἰσάγων εἰς αὐτοὺς τοὺς νόμους καὶ τὰς διαταγὰς τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἐκρωμαΐσας κατ' ὀλίγον τοὺς Γάλλους μὲ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς τιμητείας, ἐστοχάσθη νὰ δοκιμάσῃ τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τοὺς Ἱσπανοὺς πέντε ἔτη μετὰ τὴν ἐν Ἀκτίῳ μάχην. Ἀλλ' ὁ ξενισμὸς οὗτος ἐκίνησεν ἐκεῖ εἰς ἐχθρικωτάτην ἐπανάστασιν τοὺς Κανταβροὺς καὶ Ἄστυρας, οἵτινες ἦσαν τότε οἱ ἀνδρειότατοι τῆς χερσονήσου λαοί. Ἐκτυπήθησαν πολλάκις παρὰ τὸν Ἴβηρα, ἀλλὰ πολὺ ἀπέχοντες ἀπὸ τοῦ νὰ ζητήσουν τῶν νικητῶν τὸ ἔλεος, ἐσύρθησαν εἰς τὰ βόρεια ὄρη τῆς Ἀστυρίας, καὶ ἐπροσπάθουν ἐκεῖ νὰ φυλάξω-

σι τὴν ἐλευθερίαν των, ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο ἐκεῖ νὰ τοὺς κτυπήσωσιν οἱ Ῥωμαῖοι. Οἱ Ῥωμαῖοι τὸ ἠσθάνθησαν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ πολιορκήσωσι τοὺς ἐχθρούς των εἰς τὰ ὄρη των ὡσὰν εἰς φρούρια. Ἡ ἔλλειψις τῶν ἀναγκαίων ηὔξανε· μ' ὅλον τοῦτο ἀπέῤῥιπταν πάντοτε πᾶν πρόβλημα παραδόσεως. Τελευταῖον ἐμαλακύνθησαν οἱ Ἄστυρες καὶ ἐσυμβουλεύοντο νὰ παραδοθοῦν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Οἱ Κανταβροὶ ὠργίσθησαν ἐκ τούτου τόσον, ὥστ' ἐδίωξαν ἐκείνους ἀπὸ τὰ χαρακώματά των. Οὗτοι δὲ ἐζήτησαν νὰ κάμουν εἰρήνην μὲ τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθησαν, ἐφονεύθησαν ὑπ' ἀλλήλων καὶ αὐτοχειρὶ δέκα χιλιάδες τὸν ἀριθμὸν, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδία. Εὐθὺς μετὰ τούτους ἠναγκάσθησαν οἱ Κανταβροὶ, εἴκοσι τρεῖς χιλιάδες τὸν ἀριθμὸν, νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸ ἔλεος ἢ εἰς τὴν ὀργὴν τῶν Ῥωμαίων. Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἐπωλήθησαν δοῦλοι. Ἐπὶ τούτου τοῦ Ἱσπανικοῦ πολέμου, ὁπότε ὁ Αὔγουστος διέτριψε τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ χρόνου εἰς Ταῤῥακῶνα, ἔκτισαν οἱ Ῥωμαῖοι δύω πόλεις, αἱ ὁποῖαι καὶ σήμερον ἀκόμη ἐκ τῶν ὀνομάτων των ἐνθυμίζουσι τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀρχήν των, Καισάρεια Αὐγοῦστα (Saragossa) καὶ Αὐγοῦστα Ἡμερίτα (Merida).

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος οἱ Σάλασσοι, γενναῖοι λαοὶ τῶν Ἄλπεων ἐκ Γαλλικῆς φυλῆς, οἵτινες ἐπανέστησαν διὰ τοὺς βαρεῖς φόρους τῶν Ῥωμαίων, ἐνικήθησαν καὶ ἐξηνδραποδίσθησαν, τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες τὸ πλῆθος. Πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν τῆς βορείου Ἰταλίας δορικτησιῶν ἐκτίσθη ὡς Ῥωμαϊκὴ ἀποικία ἡ Αὐγοῦστα Πραιτωρία (Aosta.).

Ἀφοῦ εὐτύχησεν ὁ Αὔγουστος εἰς τὸ δυτικὸν τοῦτο ἐγχείρημα, ἐπεθύμει νὰ συνάξῃ λάφυρα καὶ δάφνας καὶ εἰς τοὺς τόπους τῆς Ἀσίας. Ἡ φήμη τοῦ πλούτου τῶν λαῶν τῆς νοτιοδυτικῆς Ἀραβίας

ἠρέθιζε τοὺς Ῥωμαίους, καὶ ἀφοῦ ἔγειναν κύριοι τῶν δύω συνορευουσῶν αὐτὴν χωρῶν Αἰγύπτου καὶ Ἰουδαίας, ἐνόμιζαν εὔκολον τὸ ἔργον τοῦτο. Ἀλλ' ὁ Αἴλιος διεφθάρη μὲ ὅλον του σχεδὸν τὸν στρατὸν ἀπὸ τὰς κακοπαθείας τῆς ἐκστρατείας καὶ ἀπὸ τὴν ἄμμον, καὶ ἐβεβαίωσε τὸ μετὰ ταῦτα πολλαχῶς ὑπὸ τῆς ἱστορίας βεβαιωθὲν, ὅτι ἡ Ἀραβία εἶναι ἀπρόσβατος εἰς πάντα ἐξωτερικὸν δορικτήτορα. Μὲ ὀλίγα λείψανα τοῦ στρατοῦ ὑπέστρεψεν ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς ὀπίσω, καὶ ὠνομάσθη ἔπαρχος τῆς Αἰγύπτου, ἐπειδὴ ἠθέλησε νὰ τὸν παρηγορήσῃ ὁ Αὔγουστος διὰ τὴν ἀτυχηθεῖσαν ἐγχείρησίν του (Δ. Κάσσ. μγ΄. 29).

Εὐτυχεστέρα ἔγεινεν ἡ μὲ τοὺς Πάρθους φιλικὴ σχέσις του. Ἡ δυστυχὴς ἧττα, τὴν ὁποίαν ἔπαθεν ἐκεῖ ὁ Κράσσος μὲ ὅλον του τὸν στρατὸν, καὶ τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκδικήσῃ ὁ Ἀντώνιος εἰς ἄλλην ἐπίσης δυστυχῆ ἐκστρατείαν του, εἶχε φέρειν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Πάρθων πλῆθος Ῥωμαίων, σημαιῶν καὶ αἰχμαλώτων. Τώρα δὲ, ὁπότε ἐκ δύω ἀντιζήλων τοῦ θρόνου, ὁ Τηριδάτης ἐζήτησε καὶ εὕρηκε καταφύγιον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἀπὸ τὸν εὐτυχέστερον ἀντίπαλόν του Φραάτην ἐζητήθη ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης τὴν παράδοσίν του, ἠδυνήθη οὗτος νὰ κερδήσῃ δι' εἰρηνικῆς συμβιβάσεως ὅσα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τοῦ δώσουν τὰ ὅπλα. Ὁ μὲν Τηριδάτης δὲν παρεδόθη ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλὰ μᾶλλον ἐτρέφετο ἡγεμονικῶς ἀπὸ τὸν κοινὸν τῆς Ῥώμης θησαυρὸν, διὰ νὰ μὴ χάσουν τὴν ἀφορμὴν τοῦ νὰ διασπείρουν ζιζάνια ταραχῆς εἰς τὴν χώραν τῶν ἐχθρῶν των, ὁ δὲ Αὔγουστος ἀπήλαυσε μ' ὅλα ταῦτα τὴν ἐπιθυμίαν του. Ὁδοιπορήσαντα εὐθὺς μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ τῆς Ἑλλάδος παρεδόθησαν εἰς τὸν Αὔγουστον οἱ αἰχμάλωτοι τῶν Ῥωμαίων, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκατάπεισε

τὸν Φραάτην πλέον ἡ πρὸς τοὺς ἰδίους του ὑπηκόους δυσπιστία παρὰ φόβος πολέμου ἀπὸ μέρους τῶν Ῥωμαίων.

Τοῦτο ἐκολάκευσε καθ' ὑπερβολὴν τὴν κενοδοξίαν τοῦ Αὐγούστου· διῃώνισε τὴν νίκην μὲ νομίσματα, ἔκτισε ναὸν εἰς τὸν τιμωρὸν Ἄρην (Mars ultor), ὅπου ἐκρέμασε τὰς ἀναληφθείσας σημαίας καὶ τὰ ὅπλα. — Ἡ μὲ τοὺς Πάρθους φιλία ἐφυλάχθη μετέπειτα πολὺν καιρὸν ἐπὶ Αὐγούστου. Εἰς τὸ 6 ἔτος ἀπὸ Χρ. ἐζήτησαν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φραάτου, καὶ βασιλέα ἀπὸ τὴν Ῥώμην. Ὁ Αὔγουστος ἀνηγόρευσε νεανίαν τινα ἐξ ἡγεμονικοῦ γένους τῶν Πάρθων τὸν Βονώνην, τὸν ὁποῖον ἐδέχθησαν μετὰ χαρᾶς οἱ Πάρθοι.

Εἰς τοῦτο δὲ τὸ μεταξὺ ἦσαν παρὰ τούτους ἀκόμη ἀξιολογώτεροι οἱ πρὸς τοὺς Γερμανοὺς πόλεμοι.

Πότε καὶ μὲ ποίας περιστάσεις μετέβησαν εἰς τὴν Γερμανίαν αἱ Γερμανικαὶ φυλαὶ ἀπὸ τὴν Ἀσίαν κατὰ τὴν κοινὴν ἀναλογίαν τοῦ τῶν ἐθνῶν διασκορπισμοῦ, εἶναι πρᾶγμα σκοτεινότατον, ἐπειδὴ καμμία ἱστορικὴ εἴδησις δὲν φθάνει εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους. Νεώτεροι ἀρχαιολόγοι θέλουσι τοὺς Γερμανοὺς συγγενεῖς τῶν Περσῶν καὶ Ἰνδῶν, ἀλλ' οἱ περὶ τούτου ἀποδιδόμενοι λόγοι των δὲν ἐξυψόνονται ὑπεράνω τῆς ψιλῆς εἰκασίας.

Κατὰ τὸ 15 ἔτος ἀπὸ Χρ. ἤρχισαν παντοδαπαὶ κινήσεις μεταξὺ τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν τὰς Ἄλπεις οἰκούντων ἐθνῶν, αἱ ὁποῖαι ἐνησχόλησαν παντοδαπῶς τὰ τῶν Ῥωμαίων ὅπλα. Κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἀνδρειώθησαν οἱ πρόγονοι τοῦ Αὐγούστου Τιβέριος καὶ Δροῦσος, καὶ μάλιστα ὁ δεύτερος ἔδιδεν ἐλπίδας ὅτι θέλει γενῆν ἄλλος Ἰούλιος Καῖσαρ. Οἱ Ῥαιτοὶ, Οὐϊνδελικοὶ καὶ Νωρικοὶ,

κάτοικοι τῶν βορείων Ἄλπεων πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Δανουβίου συνορεύοντες εἰς αὐτὸν, ἐκτεινόμενοι ἀπὸ τὴν σημερινὴν Ἑλουητίαν ἕως τῆς Οὐγγαρίας, εἰσέβαλαν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν, καὶ ἐφαίνοντο ὅτι ἤθελαν νὰ ἐκδικήσωσι τὴν φθορὰν τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων. Ὁ Δροῦσος καὶ ὁ Τιβέριος ἐμοιράσθησαν τὸ κλέος τῆς νίκης, καὶ ἔκαμαν τώρα κατὰ πρῶτον τὸν Δανούβιον βόρειον σύνορον τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας. Τὸ Ἀουγσβοῦργον καὶ ἡ Μεμμίγγη (σελ. 312) ἐκτίσθησαν τότε ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν νέων των δορικτησιῶν.

Ἀλλ' ἦτο προαγὼν μόνον οὗτος πρὸς μεγαλήτερα ἐπιχειρήματα κατὰ τῶν Γερμανῶν. Ὁ Δροῦσος ἐστάλθη ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου μὲ στράτευμα μέγα εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ εἶχε κατὰ νοῦν ἀπὸ τοῦ Ῥήνου νὰ εἰσχωρήσῃ βαθύτερα εἰς τὴν Γερμανίαν· καὶ ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι παρ' αὐτὸν καὶ τὸν υἱόν του τὸν Γερμανικὸν κανεὶς ἄλλος Ῥωμαῖος στρατηγὸς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ τὴν ἐσωτερικὴν Γερμανίαν ἐπέκεινα τοῦ Οὐϊσούργιος (Weser) ἕως τὸν ποταμὸν Ἄλβιν (Elbe). Συνήθως ἠκολούθησαν οἱ Γερμανικοὶ λαοὶ τὸ στρατήγημα νὰ ἐκφεύγουν ἀπὸ αὐτὸν καὶ ἀπὸ τὸ στρατευμάτου, ἀλλ' ἐκτύπησεν ἀληθῶς μίαν φορὰν (10 ἀπὸ Χρ.) πολλὰς ἡνωμένας φυλὰς περὶ τὸν Οὐϊσουργιν, καὶ ἔκτισε πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δορικτησιῶν του καὶ παρὰ τὸν Ἀμασίαν (Ems) καὶ εἰς τὴν σύῤῥοην τοῦ Ἀλίσωνος (Ainie) καὶ Λουπίου (Lippe), καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν Χάττων παρὰ τὸν Ῥῆνον φρούρια (Πρβ. Δ. Κάσσ. μδ΄, 33.), τὰ ὁποῖα μὲ τὴν πρόοδον τοῦ πολέμου ἐπληθύνθησαν εἰς πεντήκοντα, καὶ ἔκαμε τὴν διώρυγα, τὴν ἑνώσασαν τὸν Ῥῆνον μὲ τὸν Ἰσάλαν (Yssel) καὶ Δροσιανὴν ἐξ αὐτοῦ ὀνομασθεῖσαν. Περὶ τὸν χειμῶνα ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ πάλιν πρὸς τὸν Ῥῆνον. Τὴν αὐτὴν ἐκστρατείαν ἐπανέλαβε καὶ κατὰ τὸ ἐφεξῆς ἔτος. Κατὰ τὴν τρίτην ἐπροχώρησε βαθύτατα ἕως τὸν Ἄλβιν, ἕως οὗ μία γιγαντιαία Γερμανὴ Βάρδη ἐξορμήσασα ἀπὸ δάσος ὡς φάντασμα δαιμόνιον „Ποῦ τρέχεις, τοῦ εἶπεν, ἀκόρεστε Δροῦσε; ἐγγὺς εἶναι ὁ θάνατός σου" (Δ. Κάσ. νε΄, 2.). Μόλις ἐπιστρέψας εἰς τὸν Ῥῆνον, καὶ κυριευθεὶς ἀπὸ σφοδρὸν πυρετὸν ἀπέθανε τὸ 30 ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἐπένθησε μεγάλως ὁ στρατὸς τὸν πρόωρα ἁρπασθέντα ἥρωα· οἱ στρατιῶται τοῦ ἤγειραν μνημεῖον πλησίον τοῦ Μογοντιακοῦ καὶ ὁ Αὔγουστος ἐπρόσταξε καὶ ἔφεραν τὸν νεκρὸν συνωδευμένον ἀπὸ πλήθη ἀνθρώπων διὰ τῶν ἐπισημοτέρων πόλεων, καὶ τὸν ἐναπέθηκε πολυτελέστατα εἰς τὸ Μαυσωλεῖον. Ἀνδριάντες καὶ νομίσματα γενόμενα εἰς τιμήν του σκοπὸν εἶχαν νὰ μεταφέρουν τὸ ὄνομα του εἰς τὸν μεταγενέστερον κόσμον. Ὁ Δροῦσος ἀφῆκεν ἀπὸ τὴν ἀγαθὴν γυναῖκα του Ἀντωνίαν Μίνορα θυγατέρα τῆς Ὀκταυΐας ἀδελφῆς τοῦ Αὐγούστου δύω υἱοὺς, τὸν μετέπειτα ἐπίσης περίφημον Γερμανικὸν, καὶ τὸν τούτου ἀνομοιότατον (μετὰ ταῦτα αὐτοκράτορα) Κλαύδιον.

Μετὰ τὸν Δροῦσον ἐστάλθη εἰς τὸν Ῥῆνον ὁ ἀδελφός του Τιβέριος. Οὗτος ἤλπιζεν ὠφελιμώτερα ἀποτελέσματα ἀπὸ τὰς διαπραγματεύσεις καὶ ἀπὸ τὴν τέχνην τοῦ νὰ διασπείρῃ διχονοίας παρὰ ἀπὸ τὴν δύναμιν τῶν ὅπλων. Μ' ὅλον τοῦτο ἐμεταχειρίζετο κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὰ δύω τὰ μέσα πρὸς τὴν τῶν Γερμανῶν ὑποδούλωσιν. Ἐμεταχειρίσθη δὲ καὶ μεταφυσεύσεις τῶν λαῶν, καὶ μετετόπισε πρὸς τοῖς ἄλλοις τεσσαράκοντα χιλιάδας Σιγάμβρων οἰκούντων μεταξὺ Ῥήνου καὶ Ἄλβιος εἰς τὴν Γαλλίαν. Τὸ αὐτὸ ἔκαμε καὶ εἰς τοὺς Ῥαιτοὺς, καὶ ἄλλοι Ῥωμαῖοι στρατηγοὶ σύγχρονοι

του εἰς τοὺς παρὰ τὸν Δανούβιον Γέτας, καὶ εἰς τοὺς Σαλλάσους τῶν Ἄλπεων. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ οἱ παρὰ τὰς δύω ὄχθας τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ οἰκοῦντες Γερμανοὶ ἐκατατρέχοντο ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Μαροβόδουος στρατηγὸς τῶν Μαρκομάννων (ἤγουν συνορευόντων ἀνδρῶν) ἀποσταθεὶς ἀπὸ τοὺς αἰωνίους πολέμους ἐσύρθη μὲ ὅλον του τὸν λαὸν εἰς τὰ ἐνδότατα τῆς Γερμανίας, καὶ ἐκυρίευσε τὴν ἀπὸ ὄρη χωριζομένην καὶ προστατευομένην Βοημίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἦτο πλέον ἐπικίνδυνος εἰς τοὺς Ῥωμαίους παρὰ εὐκολονίκητος. Μὲ ὅλα ταῦτα ἐφάνη εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὕποπτος ὁ παλαιὸς οὗτος ἐχθρὸς, τὸν ὁποῖον ἐζωγράφιζεν ὁ Τιβέριος εἰς τὴν σύγκλητον φοβερώτερον παρ' ὅ,τι ἦσαν ποτὲ οἱ βασιλεῖς Πύῤῥος καὶ Ἀντίοχος. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸ 6 ἔτος ἀπὸ Χρ. ἐδόθη εἰς τὸν Τιβέριον μέγας στρατὸς δώδεκα λεγεώνων (ἑβδομήκοντα περίπου χιλιάδες στρατιωτῶν), μὲ τὸν ὁποῖον αὐτὸς μὲν ἀπὸ Παννονίας (τῆς σημερινῆς Οὐγγαρίας), ἄλλος δέ τις Ῥωμαῖος στρατηγὸς, ὁ Σέντιος Σατορνῖνος ἐκ δυσμῶν διὰ τῆς Γερμανίας ἔμελλαν νὰ προχωρήσωσι κατ' ἐκείνου. Ὁ προκείμενος μέγας ἀγὼν, καὶ ἡ ἐλπὶς τὴν ὁποίαν εἶχαν τὰ γειτονεύοντα ἔθνη εἰς τοὺς Μαρκομάννους καὶ εἰς τὸν ἡγεμόνα των, ἐνέπνευσαν θάῤῥος εἰς τοὺς Παννονίους καὶ Δαλμάτας, πρὶν ἀκόμη ἐμπλεχθῇ εἰς μάχας ὁ Τιβέριος, νὰ τὸν κτυπήσουν κατὰ νώτων. Ἀλλ' ὁ Τιβέριος ἔκαμεν εὐθὺς εἰρήνην μὲ τὸν Μαροβόδουον, καὶ μὲ δόλιον οἰκείωσιν τῶν Δαλματῶν ἐκαταπάτησεν ἐπανάστασιν, ἥτις κυβερνωμένη καλῶς ἠδύνατο εὐκόλως νὰ γείνῃ ὀλέθριος εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἐπειδὴ τὰ δύω ἔθνη ὁμοῦ ἠδύναντο νὰ στήσωσι 200,000 πεζῶν καὶ 9,000 ἱππέων.

3. Ὁ Ἑρμάννιος ἐλευθερόνει τὴν Γερμανίαν.

(9 ἀπὸ Χρ.)

Μόλις εἶχαν ἐπιστρέφειν εἰς τὴν Ῥώμην οἱ στρατηγοὶ, ὁπόταν διεδόθησαν ἀπὸ τὸν κάτω Ῥῆνον φοβερώτεραι ἀγγελίαι. Ἐκεῖ ἔστεκε μὲ ἐξαίρετον στρατὸν ὁ Π. Κυντίλιος Οὔαρος κυβερνήτωρ Ῥωμαῖος ὢν, καὶ ὡς ὁ Τιβέριος ἠκολούθει τὴν γνώμην δι' ὑποκριτικῆς καὶ φιλικῆς ἐπιμιξίας μὲ γείτονας ἡγεμόνας καὶ λαοὺς τῆς Γερμανίας νὰ τοὺς ἐκβάλλῃ ἀπὸ τὴν ἀγριότητα καὶ νὰ τοὺς εἰσάγῃ εἰς τὰ Ῥωμαϊκὰ ἔθη. Διὰ τοῦτο ἔκρινε τὰς νικημένας φυλὰς κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς νόμους, ἔφερνεν εἰς τὴν ἐξουσίαν του τὰ χωράφιά των διὰ Ῥωμαίων μεσιτῶν, καὶ ἐτιμώρει τὰ σφάλματά των μὲ τὰς ῥάβδους καὶ τοὺς πελέκεις τῶν Ῥωμαίων ῥαβδούχων. Εἰρηνικὴ πολιτογραφία τῶν Γερμανῶν ἐφαίνετο ὅτι ἐκατορθοῦτο εὐκολώτατα, ἐνῷ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας καὶ εὐγενεῖς των ἤρχισαν νὰ ἐμβαίνουν εἰς ὑπουργίαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, καὶ προσέτι ἔχαιραν λαμβάνοντες τὸ ἱππικὸν ἀξίωμα καὶ τὴν χρυσῆν περιαυχένιον ἅλυσιν ὡς ἀμοιβὴν τῆς ἀνδρίας των ἀπὸ Ῥωμαίων στρατηγῶν χεῖρας. Ἐκ τούτων ἦτο καὶ ὁ Ἑρμάννιος ἢ Ἀρμίνιος, υἱὸς τοῦ Σηγιμέρου ἡγεμόνος τῶν Χηρούσκων, ὅστις εἶχε συναφθῆν μὲ τοὺς Ῥωμαίους κατὰ σκοπὸν ἄλλον παρὰ ὁ ἀδελφός του Φλαΰϊος ἢ ὁ πενθερός του Σήγεστος. Ἤθελεν οὗτος νὰ μάθῃ τὴν τῶν Ῥωμαίων πολεμικὴν τέχνην διὰ νὰ καταλάβῃ πῶς ἠδύνατο νὰ νικήσῃ πολεμιστὰς Ῥωμαίους. Ἡ ἀφροντισία τοῦ Κυντιλιανοῦ Οὐάρου εὐκόλυνε τὸ ἐγχείρημα. Ἀποστασία καὶ θόρυβος πολεμικὸς τοῦ ἀναγγέλλεται ἀπὸ τὰ ἔθνη τοῦ Οὐϊσούργιος· οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Γερ-

μανικῶν φυλῶν, τοὺς ὁποίους ἐνόμιζε φίλους του,
τὸν ἐσυμβούλευσαν νὰ καταπατήσῃ τὴν ἐπανάστα-
σιν, καὶ τὸν ὑπεσχέθησαν βοήθειαν διὰ νὰ τὸν σύ-
ρωσιν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Γερμανίας· ἄλλοι ἐζή-
τουν ἀπ' αὐτὸν φύλακας τῶν τόπων των διὰ νὰ ἐξ-
ασθενίσουν τὸν στρατόν του. Ὁ Οὔαρος πίπτει
εἰς τὰ δίκτυα, τὰ ὁποῖα τοῦ ἐστήθησαν πανταχό-
θεν. Ὁρμᾷ μὲ στράτευμα· οἱ Γερμανοὶ ἡγεμόνες
λαμβάνουσι παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψω-
σι μὲ σκοπὸν ἄλλον. Εἰς ἓν δάσος (ἀγνοεῖται εἰ-
σέτι ποῦ) τὸν φθάνουσι πάσχοντα μετὰ τοῦ στρα-
τεύματός του βροχὴν, κακοδρομίαν καὶ πεῖναν.
Ἕλη καὶ λάκκους ἀναγκάζονται οἱ Ῥωμαῖοι νὰ
γεμίσωσι πρῶτον, νὰ κόψωσι ξύλα καὶ νὰ κατα-
σκευάσωσι γεφύρας διὰ νὰ εἰσχωρήσωσι ἐνδοτέρω.
Ἀρχίζουσιν οἱ Γερμανοὶ τὰν ἀγῶνα πρῶτον μακρό-
θεν καὶ μὲ δειλίαν δυσπιστοῦντες εἰς τὰς ἰδίας
ἑαυτῶν δυνάμεις· μετέπειτα πλησιάζουσι καὶ διπλα-
σιάζουσι τὴν προσβολήν. Οἱ Ῥωμαῖοι προχωροῦ-
σιν ἀκόμη πολλὰς ἡμέρας διὰ νὰ φθάσωσιν εἰς
ἀνοικτὸν τόπον. Ὅλαι αἱ ἀποσκευαί των καίονται
ἢ παραιτοῦνται. Ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα τοὺς πολε-
μοῦσιν ἀδιακόπως. Μίαν νύκτα προσπαθοῦν νὰ
περιχαρακωθῶσιν, ἀλλὰ πολεμοῦνται πανταχόθεν,
καὶ δὲν δύνανται νὰ προστατευθῶσι. Κατὰ τὴν
τετάρτην ἡμέραν καταντῶσιν εἰς γενικὴν σφαγὴν,
εἰς τὴν ὁποίαν ἀπεδειλίασαν καὶ οἱ ἀνδρειότατοι Ῥω-
μαῖοι. Ὁ Οὔαρος αὐτὸς φονεύεται αὐτοχείρως μὲ τὸ
ξίφος του, ἄλλοι ῥίπτουσι τὰ ὅπλα διὰ νὰ θανατωθῶσιν,
ἄλλοι παραδίδονται δοῦλοι, ὀλίγοι διαφεύγουσι κατὰ τὸν
καιρὸν, ὁπότε οἱ Γερμανοὶ ἔπεσαν εἰς τὰ Ῥωμαϊκὰ λά-
φυρα (Πρβ. Δ. Κάσσ. νς΄, 19. 20. 21. 22.). Ἡ κεφα-
λὴ τοῦ Οὐάρου κόπτεται καὶ προσφέρεται δῶρον εἰς
τὸν Μαροβόδουον. Οὗτος ἡμερώτερα ἢ δειλότερα
τὴν στέλλει εἰς τὸν Αὔγουστον, ὅς τις τὴν ἐγχειρίζει

εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ Οὐάρου. Πικρότατα ἐπροσ-
φέρθησαν οἱ Γερμανοὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους δικαστὰς,
τῶν ὁποίων πολλῶν μὲν ἐξώρυξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς,
ἄλλων δὲ ἔκοψαν τὰς χεῖρας, ἢ (ὡς νὰ ἤθελαν
νὰ τιμωρήσωσι τὸ ὀξέως ἐκφωνούμενον Ῥωμαϊκὸν
S) τοὺς ἐξεῤῥίζοναν τὴν γλῶσσαν λέγοντες: „Παῦ-
σε, ἔχιδνα, ἀπὸ τοῦ νὰ συρίζῃς“ *).

Τοῦτο ἦτο τὸ τέλος τῆς Ἑρμαννικῆς μάχης
(9. ἀπὸ Χρ.), ἥτις ἐλύτρωσε τοὺς Γερμανοὺς καὶ
μετὰ ταῦτα ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Ῥωμαίων. Ὀνο-
μάζεται Ἑρμαννικὴ, ἐπειδὴ τοῦ Ἑρμαννίου τὸ πνεῦ-
μα ἐπενόησε τὸν ὄλεθρον τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἡ
ἀνδρία του παρεσκεύασε τὴν νίκην. Διὰ τοῦτο τὸν
ἐδόξασαν οἱ Γερμανοὶ Βάρδοι μὲ ἐντοπίους καὶ ὁμο-
φύλους των ὕμνους.

Ἀπεριόριστος ἐξ ἐναντίας ἦτο ὁ τρόμος, τὸν
ὁποῖον ἡ ἀγγελία αὕτη ἐξήπλωσεν εἰς τὴν Ῥώμην.
Ὁ Αὔγουστος, ὡς εἰς βαθυτάτην δυστυχίαν, ἀφῆκε
τὰ γένεια καὶ τὴν κόμην ν' αὐξήσωσι, καὶ ἐφώναζε
συχνάκις: „Οὔαρε ἀπόδος με τὰς λεγεῶνας.“ Οἱ
Ῥωμαῖοι ἐφοβήθησαν γενικῶς τὴν ἔφοδον τῶν Γερ-
μανικῶν ἐθνῶν, καθὼς εἰς τοὺς χρόνους τῶν Κίμ-
βρων καὶ Τευτόνων, καὶ ὁ Αὔγουστος ἔκαμε τὴν
αὐτὴν εὐχὴν, ὡς ὁ Μάριος εἰς τοὺς ἐπικινδύνους
ἐκείνους χρόνους. Εὐθὺς ἀπεφάσισε νὰ συνάξῃ
νέον στρατὸν, ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἔλαβαν τόσην
ἀποστροφὴν εἰς τὴν κατὰ τῶν Γερμανῶν ἐκστρα-
τείαν, ὥστε τοὺς ἠνάγκασε μὲ ποινὰς διαφόρους
καὶ μὲ θάνατον (Πρβ. Δ. Κάσσ. νς΄, 23.). Τελευ-
ταῖον ἡτοιμάσθη ὁ στρατὸς, μὲ τὸν ὁποῖον ἐστάλθη
εὐθὺς ὁ Τιβέριος εἰς τὸν Ῥῆνον. Πρὸς θαυμασμόν
του εὕρηκεν ἐκεῖ γενικὴν ἡσυχίαν· ὄχι νὰ πολεμή-
σωσιν, ἀλλὰ νὰ ἐλευθερωθῶσιν μόνον ἤθελαν οἱ

---

*) Φλόρος IV, c. 12.

Γερμανοὶ τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ ὁ Τιβέριος ἤλπιζε πλέον ἀπὸ τὴν διχόνοιαν ἐκείνων καὶ τὰς δολιότητάς του, παρὰ ἀπὸ τὰ ὅπλα.

Τοιουτοτρόπως ἔτρεχαν τὰ πράγματα ἕως οὗ ἀπέθανεν ὁ Αὔγουστος.

4. Ὁ Γερμανικὸς εἰς τὴν Γερμανίαν· τέλος Ἑρμαννίου καὶ Μαροβοδούου.

Μετὰ ταῦτα ἔγεινεν εὐθὺς ὁ τοῦ Δρούσου υἱὸς Γερμανικὸς ἡγεμὼν τοῦ Γερμανικοῦ πολέμου, καὶ ἐπροσπάθει ν' ἀκολουθήσῃ τὸ παράδειγμα τοῦ πατρός του. Ἐχώρησεν ἐξαιρέτως κατὰ τῶν Χάττων (εἰς τοὺς σημερινοὺς Hessen), ἠρήμωσε τὴν ἐπικράτειάν των, καὶ ἀποκατέστησε πάλιν τὸ ὑπὸ τοῦ πατρός του κτισθὲν εἰς τὸ ὄρος Ταῦνον Ῥωμαϊκὸν Καστέλλιον. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἦλθε πρεσβεία ἀπὸ τῶν ἡγεμόνα τῶν Χηρούσκων Σήγεστον, ὅστις τὸν ἐπροσκάλει βοηθὸν ἐναντίον τοῦ Ἑρμαννίου. Ὁ Γερμανικὸς τὸν ἠλευθέρωσε καὶ μεταξὺ ἄλλων ἐπίασεν αἰχμάλωτον τὴν τοῦ Ἑρμαννίου γυναῖκα Θουσνέλδαν ἔγκυον οὖσαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐστόλισεν ἔπειτα τὸν εἰς τὴν Ῥώμην θρίαμβόν του. Ὁ Ἑρμάννιος ἐμίσει καὶ κατεχλεύαζε τοὺς Ῥωμαίους, οἵτινες δὲν ἐντρέπονται νὰ φανερόνουν τὴν ἀνδρίαν των εἰς ἀόπλους γυναῖκας, ἢ νὰ ἐκδικῶνται τοὺς ἄνδρας κατὰ τῶν γυναικῶν των. Ὁ Γερμανικὸς ἐπανέλαβε διὰ πολλῶν ἐτῶν τὰς εἰς τὴν Γερμανίαν ἐφόδους του, καὶ μάλιστα κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ πατρός του ὠφελούμενος ἀπὸ τὸν Ῥῆνον καὶ ἀπὸ τὴν Γερμανικὴν θάλασσαν εἰσέβαλε καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, ἕως οὗ ἀνακαλεσθεὶς ἀπὸ τὸν ζηλότυπον θεῖόν του Τιβέριον, ἐνῷ ἐδοκίμαζεν ἀκόμη μίαν προσβολήν,

ἔπαθε τελειοτάτην καταστροφήν, τὴν ὁποίαν ἐσυγχώρησεν εὐκολώτερα ὁ θεῖός του παρὰ ἐὰν ἐνίκα καὶ ἐδοξάζετο ὁ Γερμανικός. Ἀνεχώρησεν οὗτος ἀπὸ τὴν Γερμανίαν μὲ χαλασμένον ὄνομα. Ὁ δὲ Ἑρμάννιος ἐσυγχύσθη πάραυτα μὲ τὸν Μαροβόδουον, καὶ οἱ Χηροῦσκοι ἐκτύπησαν τοὺς Μαρκομάννους. Ἕνας νεανίσκος, Κατουάλδος, ὥρμησε μὲ πολλοὺς Γότθους καὶ διήρπασε τὰ πράγματα τοῦ Μαροβοδούου, ὁ ὁποῖος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ νὰ τρέφεται ἀπ' αὐτοὺς εἰς τὴν Ῥάβενναν. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἐκατηγορήθη καὶ ὁ Ἑρμάννιος ὅτι ἐσπούδαζε νὰ γείνῃ βασιλεὺς (ὅλων, ἢ τινῶν μόνον φυλῶν τῆς Γερμανίας), καὶ δι' ἐπαναστάσεως τῶν οἰκείων του ἐφονεύθη μὲ δολιότητα τῶν συγγενῶν του *). Μαζὴ μὲ τούτους ἔπεσε καὶ ἡ φήμη τῶν Χηρούσκων, οἱ ὁποῖοι εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Τακίτου ὑπετάχθησαν ἀπὸ τοὺς γείτονάς των Χάττους. Μεγαλήτεραι ἐγχειρήσεις κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐμποδίσθησαν καὶ τότε καὶ ἐφεξῆς ἀπὸ ἀντιζηλίαν τῶν Γερμανικῶν φυλῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων των. Ἐὰν ἦσαν ἡνωμένοι, ἠδύναντο τότε ἀκόμη νὰ φέρωσι τὸ τέλος εἰς τὴν παγκόσμιον δυναστείαν τῆς Ῥώμης. Σχεδὸν φαίνεται, ὅτι ἡ θεία πρόνοια ἠθέλησε τρόπον τινα νὰ ἀδυνατίσῃ τὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν τῆς Γερμανίας διὰ τῆς πολυαρχίας, ἀντιζηλίας καὶ διχονοίας τῶν φυλῶν.

5. Τοῦ Αὐγούστου οἰκιακαὶ σχέσεις καὶ θάνατος.

Μ' ὅλον ὅτι ἡ κυβέρνησις τοῦ Αὐγούστου Καίσαρος ἐξωτερικῶς μὲν ἦτο εὐτυχεστάτη καθ' ὅλα

*) Τάκιτ. Annal. L. II. c. 63.

πλὴν τῶν κατὰ τῆς Γερμανίας πολέμων, ἐσωτερικῶς δὲ ἐνίκησε τὰς ἀντιπαλωτάτας ὕλας μὲ τὴν φρόνησιν καὶ ἀγρυπνίαν του, μ' ὅλον τοῦτο αὐτὸς δὲν ἠδυνήθη οἰκιακῶς νὰ χαρῇ καθὸ κεφαλὴ τοῦ οἴκου του τὴν ἡσυχίαν τῆς συγγενείας του. Κακή του μοῖρα ἦτο ἡ τελευταία του γυνὴ Λιβία Δρουσίλλα, ἥτις μ' ὅλας τὰς μοχθηρίας, τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς τὴν οἰκογένειάν του, ἤξευρε τὴν τέχνην νὰ τρελαίνῃ τὸν ἄλλως δόλιον ἄνδρα, καὶ νὰ τὸν ἐξουσιάζῃ συνεχῶς ἕως τοῦ θανάτου του. Εἶχεν ἐκ τῆς προτέρας γυναικός του Σκριβωνίας ὡραιοτάτην θυγατέρα Ἰουλίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑπανδρεύσειν μὲ τὸν εὐγενῆ νέον Μ. Μάρκελλον, υἱὸν τῆς ἐναρέτου ἀδελφῆς του Ὀκταυΐας. Καὶ τοὺς δύω ἠγάπα καθ' ὑπερβολὴν, καὶ ἐπειδὴ ἐκ τῆς τρίτης γυναικός του Λιβίας δὲν ἐτεκνοποίησε, μ' ὅλον ὅτι τοῦ ἔφερε δύω προγόνους τὸν Τιβέριον καὶ τὸν Δροῦσον, μ' ὅλον τοῦτο ὁ Ῥωμαῖος λαὸς ἔβλεπε τὸν Μάρκελλον ὡς μέλλοντα ἡγεμόνα του, καὶ τοῦ ἔδιδε πολλὰς ἀγάπης καὶ τιμῆς ἀποδείξεις τόσον, ὥστε ὁ Αὔγουστος χαίρων περὶ τούτου κατ' ἀρχὰς ἤρχισε τελευταῖον νὰ ὑπαισθάνεται καὶ κἄποιαν ζηλοτυπίαν, θεωρῶν τὸν μὲν ἑαυτόν του δύοντα, τὸν δὲ Μάρκελλον ἀνατέλλοντα ἥλιον.

Ἀλλ' οὔτε ἡ χαρὰ οὔτε ἡ ζηλοτυπία διὰ τὴν τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν Μάρκελλον ἀγάπην διήρκεσε πολὺν χρόνον. Ἡ δοξομανὴς Λιβία ζηλοτυποῦσα μὲν τὸ κάλλος τῆς Ἰουλίας, παροργιζομένη δὲ ἐσωτερικῶς, ὅτι ὁ Μάρκελλος οὗτος ἐπροτιμᾶτο πανταχοῦ ἀπὸ τοὺς υἱούς της, ὕφανεν ὁλόκληρον ἱστὸν κακοβουλιῶν, καὶ ὁ Μάρκελλος ἀπέθανεν εἰς τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ εὐτυχοῦς γάμου του, χωρὶς νὰ ὑποπτεύῃ τις φαρμακοκεράστριαν τὴν Λιβίαν, ἥτις ἐφανερώθη μετέπειτα. Ἡ ὡραία Ἰουλία ἦτο ἀπαρηγόρητος, καὶ ὁ Αὔγουστος αὐτὸς δὲν ἤξευρε νὰ

θεραπεύσῃ τὴν λύπην του. Ὅλος ὁ λαὸς συνελυπήθη καὶ τὸ ἔδειξεν εἰς τὴν πομπώδη καὶ λαμπρὰν ταφήν του (Πρβ. Δ'. Κάσσ. νγ', 30 — 33.). Ὁ Αὔγουστος αὐτὸς, κατὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν, ἐξεφώνησεν ἔμπροσθεν τοῦ λαοῦ τὸ ἐπιτάφιον ἐγκώμιον, καὶ ἐχάρισεν εἰς τὸν ποιητὴν Οὐϊργίλιον ἀντὶ τῶν εἴκοσι ἑπτὰ στίχων (Αἰνειάδ. Ϛ', στίχ. 861 — 887) πρὸς μνήμην τοῦ Μαρκέλλου περίπου 15,000 φιορίνια *). Ἡ Λιβία ἐπροσπάθει νὰ τὸν παρηγορήσῃ μὲ κολακείας, καὶ ἤλπιζεν εἰς τὸ ἑξῆς νὰ φέρῃ κατ' ὀλίγον πλησιέστερα εἰς τὴν καρδίαν του τὸν ἀγαπητόν της υἱὸν Τιβέριον, ἄνθρωπον τολμηρὸν, ἀλλὰ κακοηθέστατον. Ἀλλ' ὁ Αὔγουστος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ καθόλου τὸν δύστροπον τοῦτον κόλακα· καλήτερα ὑπέφερε τὸν Δροῦσον, ὅστις πρώϊμα ἔδειξεν ἡρωϊκὸν χαρακτῆρα καὶ πολλὰς ἀρετὰς εἰς τοὺς προειρημένους κατὰ τῶν Γερμανῶν πολέμους.

Ἀλλ' ὑπὲρ πάντας ἠγάπα ὁ πατὴρ τὴν ἀξιαγάπητον Ἰουλίαν, ἥτις εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μαρκέλλου κατὰ συμβουλὴν τοῦ Γ. Μαικήνα, καὶ ἐν ταυτῷ μὲ μυστικὴν τῆς Λιβίας ἀποδιωκτικὴν δολιότητα ὑπανδρεύθη τὸν ὀνομαστὸν στρατηγὸν Μ. Ἀγρίππαν, ἀγαθὸν μὲν, ὀλίγον δὲ παρήλικα ἄνδρα. Πρὸς χαρὰν τοῦ Αὐγούστου ἔγεινεν εἰς τὸν δεύτερον τοῦτον γάμον μήτηρ δύω υἱῶν Γαΐου καὶ

*) Ἀπὸ στίχου 869 — 871 δεικνύει ὁ ποιητὴς ὅτι οἱ θεοὶ αὐτοὶ ἐφθόνησαν τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης ἂν ἔζῃ ὁ Μάρκελλος, καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἐπῆραν ἀπὸ τὴν ζωήν. Οἱ τρεῖς εἰρημένοι στίχοι μετεφράσθησαν ἀπὸ τὸν Εὐγένιον διὰ τεσσάρων οὕτω (Βιβλ. Ϛ', 950 — 954, τῆς Ἑλλην. μεταφρ.):

Τὸν δὲ μινυνθάδιον δείξουσι Μοῖρ' ἐπὶ γαίης,
Οὔτοι δὴν ζήσοντα· ἐπὶ Ῥωμήϊον ἔθνος
Κάρτα ὑπερμενὲς, ὦ θεοὶ, ὔμμιν δόξεν ἔσεσθαι,
Αἴκεν τάξ ὑμέων αὐτῷ μένοι ἔμπεδα δῶρα.

Ἁπλούστερον δὲ μεταφράζω αὐτοσχεδίως τοὺς τρεῖς στίχους οὕτω:

Τοῦτον ἡ μοῖρα ἐπὶ γῆς φέρει κ' εὐθὺς ἐπαίρει.
Ὑπέρμεγα ἐκρίνατε, Θεοὶ, γένος Ῥωμαίων,
Ἂν ἔμενε πολὺν καιρὸν τοῦτο τὸ χάρισμά σας. Κ.

Λουκίου Καίσαρος, οἵτινες ἔκαμαν πάλιν τοὺς υἱοὺς τῆς Λιβίας νὰ λησμονηθοῦν, καὶ τοὺς ὁποίους ὁ πάππος εὐθὺς ἀφοῦ ἐπάτησαν τὸ εἰκοστὸν ἔτος ἀνηγόρευσεν ἡγεμόνας τῆς Ῥωμαϊκῆς νεολαίας (principes juventutis), καὶ ἡ ὕψωσις αὕτη ἐξηγήθη ἀπὸ τὴν σύγκλητον καὶ ἀπὸ τὸν λαὸν, ὅτι τοὺς ἐδιώρισε διαδόχους του. Διὰ τοῦτο ἐὰν ἔμελλαν ποτὲ νὰ εὐοδοθῶσιν αἱ βουλαὶ τῆς Λιβίας νὰ εἰσάξῃ διάδοχον τοῦ Αὐγούστου τὸν Τιβέριον, ἀνάγκη ἦτο νὰ λείψωσιν ἀπὸ τὸν κόσμον οἱ δύω οὗτοι ἐξαίρετοι νεανίσκοι· ἀλλ' ἡ παρὰ φύσιν μήτηρ ἤθελε καὶ τὸν δεύτερον υἱόν της Δροῦσον νὰ ἐξολοθρεύσῃ, ἐπειδὴ οὗτος ἠγαπᾶτο πλέον ἀπὸ τὸν Αὔγουστον. Ὁ Δροῦσος ἀπέθανεν (ἀνωτ. σελ. 323) εἰς τὸν Γερμανικὸν πόλεμον, ἀλλὰ τόσον ταχέως καὶ ἀπροσδοκήτως, ὥστε ὅλοι οἱ στρατιῶται τὸν ὑπώπτευσαν δολοφονημένον.

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἀπέθαναν ὁ Μαικήνας καὶ ὁ Ἀγρίππας, τῶν ὁποίων τὴν ἄγρυπνον προσοχὴν ἐφοβεῖτο ἕως τώρα ἡ Λιβία. Τώρα δὲ ἐξουσίασεν αὕτη ὅλον δι' ὅλου τὸν γέροντα Αὔγουστον, ὅς τις ὅμως ἀκόμη δὲν ἤθελε ν' ἀκούσῃ τίποτε περὶ υἱοθεσίας τοῦ Τιβερίου· οὗτος ἀνεχώρησε μετὰ τοῦτο ἀπὸ τὴν Ῥώμην· εἶναι ἄδηλον, ἂν ἀπὸ ἰσχυρογνωμίαν του, ἢ κατὰ προσταγὴν τοῦ Αὐγούστου, ὅς τις δὲν ἠδύνατο νὰ τὸν ὑποφέρῃ, καὶ ἐξωρίσθη θέλων εἰς τὴν Ῥόδον, ὅπου ἔζη ἀσώτως καὶ ἐμηχανᾶτο ἐκδίκησιν. Μεταξὺ ὀκτὼ ἐνιαυτῶν, τοὺς ὁποίους διέτριψεν ἐνταῦθα, ἀπέθαναν (2 καὶ 3 ἀπὸ Χρ.) ὁ Λούκιος καὶ ὁ Γάϊος, ὁ μὲν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὁ δὲ εἰς τὴν Ἀσίαν δι' ἰατρῶν ἐπίτηδες βαλμένων, καὶ ὁ τώρα πάντη τεταπεινωμένος Αὔγουστος ἐδέχθη τοὺς ἀγαπητοὺς νεκροὺς εἰς τὴν Ῥώμην διὰ νὰ τοὺς ἐγκαταθέσῃ πανηγυρικῶς εἰς τὸ Μαυσωλεῖον (Πρβ. Δ. Κασ. νε΄, 11. 12.).

Τώρα ἐπλησίαζε τελευταῖον ἡ Λιβία καὶ ὁ Τιβέριος εἰς τὸν σκοπόν των, ἀφοῦ ἔγεινε θῦμα καὶ ἡ Ἰουλία εἰς τὸν φθόνον καὶ εἰς τὴν φιλεκδικίαν των. Αὕτη ἡ τριπλῶς δυστυχὴς δέσποινα — ἥτις ἀφοῦ ἔχασεν ἐντὸς ὀλίγου νέον καὶ ἀξιέραστον σύζυγον, καὶ ἀφοῦ πολὺν καιρὸν συνεβίωσε μὲ δεύτερον ἄνδρα ἀγαθὸν μὲν καὶ ἄμεμπτον, ἀλλ' εἰς αὐτὴν μὴ πρέποντα διὰ τὸ γῆρας, ἠναγκάσθη τώρα νὰ ὑπανδρευθῇ τὸν βδελυρὸν Τιβέριον — εἶχε ζητήσειν τελευταῖον τὴν παρηγορίαν της εἰς ζωὴν ἐλευθερωτέραν καὶ εὐθυμοτέραν, καὶ τοῦτο ἔγεινεν ἀφορμὴ νὰ τὴν κατηγορήσωσιν οἱ ἐχθροί της καὶ μάλιστα ἡ κακότροπος Λιβία, καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς Τιβέριος, μ' ὅλον ὅτι ὑπεκρίνετο πάντοτε ἔμπροσθεν τοῦ Αὐγούστου ὅτι ἐλυπεῖτο μὲν, ἠγάπα δὲ πάντοτε καὶ ἐσυγχώρει τὴν γυναῖκά του. Ὁ γέρων Αὔγουστος, ὅς τις τίποτ' ἄλλο δὲν εἶχεν ἀγαπητότερον εἰς τὸν κόσμον παρὰ ταύτην τὴν θυγατέρα του, τόσον ἐκυριεύθη καὶ ὑπεδουλώθη ἀπὸ τὰς διαβολὰς, ὥστε ὡμίλησεν αὐτὸς πρὸ τῆς συγκλήτου περὶ τῆς ἀτιμίας ταύτης τοῦ οἴκου του, καὶ ἀφοῦ ἐζήτησε τὴν αὐστηροτάτην τιμωρίαν κατὰ τῶν ἐκμαυλιστῶν τῆς θυγατρός του, καταπατήσας ὅλα τὰ αἰσθήματα τῆς πατρικῆς του καρδίας, ταύτην ἥτις πρὸς τὸν Τιβέριον ἦτο ἄγγελος κατὰ τὴν ἀθωότητα, ἐξώρισεν εἰς τὴν ἔρημον νῆσον Πανδαταρίαν (τώρα Santa Maria) παρὰ τὸν αἰγιαλὸν τῆς Καμπανίας. Ἐκεῖ δὲ ἔζη τόσον ταλαιπώρως καὶ σκληρῶς, ὥστε ὅλος ὁ λαὸς ἐπαρακάλεσε τὸν πατέρα καὶ τῆς ἐχάρισεν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ κάμῃ ὑποφερτὴν τὴν ἐξορίαν της. Ἀλλὰ ποτέ της πλέον δὲν ἴδε τὴν Ῥώμην.

Ἡ μήτηρ καὶ ὁ υἱὸς ἐνόμισαν τώρα ὅτι εἶναι εἰς τὸ τέρμα, ἀλλ' ἀκόμη δὲν τὸ ἐπάτησαν ἐντελῶς. Διότι ὁ Αὔγουστος, ἐπειδὴ ὅλοι οἱ καλή-

τεροι ἔλειψαν, ἠναγκάσθη μὲν νὰ υἱοθετήσῃ τὸν Τιβέριον, καὶ νὰ τὸν κάμῃ μέτοχον τῶν πραγμάτων (4 ἀπὸ Χρ.), προσέλαβε δὲ καὶ τὸν τρίτον υἱὸν τῆς Ἰουλίας τὸν Ἀγρίππαν Πόσθουμον, καὶ ἠνάγκασε τὸν Τιβέριον, μ' ὅλον ὅτι εἶχε καὶ αὐτὸς υἱὸν, νὰ υἱοθετήσῃ τὸν Γερμανικὸν, τὸν χρηστοτάτας ἐλπίδας δείχνοντα υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Δρούσου. Ἀλλ' ἡ κακομήχανος Λιβία μὲ τὰς συκοφαντίας της διέθεσεν οὕτω τὸν γέροντα Αὔγουστον κατὰ τοῦ ἐγγόνου του, ὥστε ὁ ἄκακος οὗτος νεανίσκος ἐξωρίσθη εἰς τὴν νῆσον Πλανασίαν. Ἠσθάνθη, φαίνεται, ὁ Αὔγουστος περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς του, ὅτι τὸν ἠδίκησεν. Ἔπλευσε κρυφίως, χωρὶς νὰ ἐξεύρῃ ἡ Λιβία, μὲ ἕνα πιστόν του εἰς τὴν νῆσον, καὶ ὁ πάππος καὶ ἔγγονος ἐσυνωμίλησαν τελευταῖον μὲ πολλὰ καὶ πικρὰ δάκρυα. Ὁ πιστὸς ἐδιηγήθη τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα· ἡ δὲ εἰς τὴν Λιβίαν· ἐκεῖνος δὲ ἀπέθανεν εὐθὺς χωρὶς νὰ ἐξεύρῃ τις τὸ πῶς· καὶ διὰ τοῦτο ἡ γυνή του ἐκατηγόρει αὐτὴ ἑαυτὴν εἰς τὸν τάφον του ὡς φονεύτριά του.

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἡτοίμασαν οἱ Ῥωμαῖοι μεγάλην κατὰ τῶν ἐπέκεινα τοῦ Δανουβίου Γερμανῶν ἐκστρατείαν, ἥτις ἔμελλε νὰ γείνῃ ἀπὸ μέρους τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης. Ὁ Τιβέριος, ὅς τις ἐδιωρίσθη ἡγεμὼν αὐτῆς, εἶχε κάμειν μετὰ τοῦ Αὐγούστου πρότερον τίμησιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπηρίθμησαν 4,137,000 Ῥωμαίους πολίτας. Ὁ Τιβέριος ἐκίνησε διὰ νὰ ἀποπλεύσῃ εἰς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος, καὶ ὁ ἓξ καὶ ἑβδομήκοντα ἐτῶν αὐτοκράτωρ ἠθέλησε νὰ τὸν συνοδεύσῃ μετὰ τῆς Λιβίας ἕως τοῦ Οὐενουέντου, ἐλπίζων μεγάλην ὠφέλειαν τῆς ὑγιείας του ἀπὸ τὸν καθαρὸν ἀέρα τῆς Καμπανίας. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ πανηγυρίσῃ μὲ ἀγῶνας καὶ θεάματα τὴν γενέθλιόν του ἡμέραν εἰς τὴν Νεάπολιν, καὶ ἐκεῖθεν νὰ ὑπάγῃ πάλιν

εἰς τὴν νῆσον Πλανασίαν καὶ νὰ εὐφρανθῇ μὲ τὸν νέον Ἀγρίππαν. Ἀλλὰ μόλις ἐπιστρέψας εἰς Νεάπολιν ἐκυριεύθη ἀπὸ ὕποπτον τινὰ διάῤῥοιαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν εἰς τὴν Ῥώμην. Μόνον ἕως εἰς Νῶλαν ἠδυνήθη νὰ βαστάξῃ τὴν ὁδοιπορίαν· ἐκεῖ ἔπεσεν εἰς τὴν κλίνην καὶ αἰσθανθεὶς τὸν θάνατόν του ἐζήτησε καθρέπτην καὶ ἐκτενίσθη. Μετὰ τοῦτο ἔκραξεν ἔμπροσθέν του τοὺς φίλους καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς εἶπε: „Παραλαβὼν τὴν Ῥώμην γηΐνην, σᾶς τὴν ἀφίνω λιθίνην“, φανερόνων μὲ τοῦτο ὄχι τὴν στερεότητα τῶν οἰκοδομημάτων της, ἀλλὰ τῆς δυναστείας της τὸ ἀκλόνητον, ὡς ἐνόμιζε. „Πῶς σᾶς φαίνεται, τοὺς ἠρώτησε τελευταῖον, ἔπαιξα καλῶς τὸν μῖμον τῆς ζωῆς;“ καὶ ἐπρόσθεσεν ἐξ Ἑλληνικῆς τινὸς κωμῳδίας: κροτήσατα λοιπὸν μετὰ χαρᾶς τὰς χεῖρας (ἴδε Δ. Κάσσ. Νς', 30.).

Ἀπέθανε δὲ κατὰ τὸ 14 ἔτος ἀπὸ Χρ. τὴν 19ην τοῦ μηνὸς, εἰς τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγου εἶχε δώσειν τὸ ὄνομά του, κατὰ τὸ ἑβδομηκοστὸν ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ὄχι χωρὶς ὑποψίαν τῶν Ῥωμαίων, ὅτι ἐφονεύθη ἀπὸ τὴν Λιβίαν μὲ φαρμακωμένα σῦκα, τὸ ὁποῖον ἔκαμνε πιθανὸν ὁ φόβος μὴ φιλιωθῇ μὲ τὸν Ἀγρίππαν (Δ. Κάσσ. νς', 30.). Ἡ Λιβία, ἥτις δὲν ἐπαραμέριζεν ἀπὸ σιμά του, ἔκλεισε τὰς πύλας τοῦ οἴκου, διὰ νὰ μὴ διαδοθῇ λόγος εἰς τὸν λαὸν περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ Αὐγούστου πρὶν ἔλθῃ ὁ υἱός της Τιβέριος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔστειλεν εὐθὺς ταχυδρόμους. Διὰ τοῦτο εἶναι ἀβέβαιον καὶ σχεδὸν ἀπίθανον, ὅτι εὗρηκε ζῶντα ἀκόμη τὸν Καίσαρα. Ἡ Λιβία ἔστειλεν εὐθὺς ἕνα στρατηγὸν εἰς τὴν Πλανασίαν, ὅς τις ἐφόνευσε τὸν δυστυχῆ Ἀγρίππαν τάχα κατὰ προσταγὴν τοῦ ἀποθανόντος αὐτοκράτορος. Ἔπειτα ὑπῆγεν εἰς τὴν Ῥώμην. Οἱ ἐν τέλει ἄρχοντες τῶν μικροτέρων πό-

λεων ἔφεραν τὸν νεκρὸν ἕως τῆς πολίχνης Βοβιλλῶν, ἐντεῦθεν τὸν ἔφεραν οἱ Ῥωμαῖοι ἱππεῖς εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐτέθη εἰς τὸ προαύλιον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου.

Ὁ Τιβέριος, πρὶν ἔλθῃ ἀκόμη εἰς τὴν πόλιν, ἐδέχθη τὸν ὅρκον τῆς ὑπακοῆς ἀπὸ τοὺς δύω ὑπάτους, ἀπὸ τὸν Πολίαρχον (praefectus praitorio), ἀπὸ τὸν σιτάρχην (praefectus annonae), ἀπὸ τὴν σύγκλητον, ἀπὸ τοὺς στρατιώτας, καὶ ἀπὸ τὸν δῆμον. Μετέπειτα συνεκάλεσε τὴν σύγκλητον ὡς δήμαρχος διὰ νὰ συμβουλευθῇ περὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ, καὶ τοὺς ἀνέγνωσε τὴν διαθήκην τοῦ Αὐγούστου, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγίνοντο πρῶτοι κληρονόμοι αὐτὸς καὶ ἡ μήτηρ του *), καὶ εἰς τὴν ὁποίαν οἱ πολῖται καὶ οἱ στρατιῶται, τόσον οἱ σωματοφύλακες ὅσον καὶ αἱ λεγεῶνες, ἐλάμβαναν ὑποστρατήγους. Τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐνταφιασμοῦ εἶχε προγράψειν ἰδιοχείρως ὁ ἀποθανών. Κατὰ ταύτην ἐκάη ὁ νεκρὸς μ' ὅλην τὴν λαμπρότητα εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως. Ἀπὸ τὴν πυρκαϊὰν ἔκαμαν καὶ ἐπέταξεν ἀετὸς εἰς σημεῖον τῆς ἀποθεώσεώς του, καὶ ἕνας συγκλητικὸς ὅρκον ἔκαμεν ὅτι ἴδε τὸν Αὔγουστον ἀνερχόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. Ὁ Αὔγουστος ἔλαβε θείας τιμάς· τοῦ ἐκτίσθη ναός· ἱερεῖς ἔγειναν ἡ Λιβία καὶ ὁ Τιβέριος καὶ ἄλλοι ἔνδοξοι καὶ ἄδοξοι, καὶ ὅλη ἡ χώρα τὸν ἐλάτρευεν. — Ὁ δὲ Τιβέριος ἐπεριπάτει δολιώτατα τὴν ὁδὸν τὴν φέρουσαν εἰς τὴν μοναρχίαν· μὲ πολλὰς δεήσεις τῶν Ῥωμαίων ἠναγκάσθη τάχα νὰ λάβῃ ὅ,τι μὲ τόσην μηχανοῤῥαφίαν καὶ κακίαν προεσπούδασε. Δουλοπρεπὴς φόβος καὶ διχοφροσύνη τῶν συγκλητικῶν ἐπλάτυναν τὴν ἐξουσίαν του καὶ τὴν ἀνέδειξαν ἐντελῆ δεσποτείαν.

*) Λεπτομερῶς κεῖται εἰς τὸν Συετόν. Αὔγουστ.' c. 101.

6. Ἡ θεία ἐνανθρώπησις τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἡ τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου μοναρχία, ἥτις περιέχει τόσα πολλὰ ἀξιοσημείωτα, δὲν ἐθαυμαστώθη ἀπὸ τὴν θείαν πρόνοιαν μὲ ἄλλο τι, εἰμὴ ὅτι ἔμελλε νὰ συμβῇ κατ' αὐτὴν ἡ τοῦ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ γέννησις. Ὁ δ' ἀπ' αἰῶνος προορισθεὶς σωτὴρ τοῦ κόσμου διὰ τῆς θρησκευτικῆς μεταπλάσεως ἐφάνη ἐπὶ τῆς γῆς μεταξὺ λαοῦ, ὅς τις τότε πολιτικῶς θεωρούμενος ἐπεῖχε πολλὰ χαμηλὸν τόπον, ἐνῷ ἐνηφανίσθη μεταξὺ τῶν ἀναριθμήτων ἐπαρχιῶν τῆς κοσμοκράτορος Ῥώμης (ἴδε σελ. 131). Ἓξ ἤδη ἢ ἑπτὰ ἑκατονταετηρίδας ἀρχήτερα εἶχε χάσειν ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς τὴν αὐτονομίαν του ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους καὶ Βαβυλωνίους, καὶ μαζὴ μὲ αὐτοὺς ὑπετάχθη κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν εἰς τοὺς Πέρσας (550 πρ. Χρ.). Διὰ τοῦτο ὅταν ὁ μέγας Ἀλέξανδρος (330 πρ. Χρ.) ἐκρήμνισε τὴν Περσικὴν μοναρχίαν, καὶ ἀφῆκε κληρονομίαν τὰς δορικτησίας του εἰς τοὺς στρατηγούς του, διεφέρθησαν οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας περὶ τῆς μεταξύ των κειμένης Ἰουδαίας, καὶ ἐνῷ κατ' ἀρχὰς τὴν ἐξουσίαζαν οἱ πρῶτοι, ἔγεινεν ἔπειτα (περὶ τὸ 166 πρ. Χρ.) λάφυρον τῶν δευτέρων, καὶ εὗρηκε πάραυτα αἰτίαν νὰ καταρᾶται ταύτην τὴν ἀλλαγὴν, ἐπειδὴ οἱ βασιλεῖς τῆς Συρίας, ἐξαιρέτως Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς, ἤθελαν μὲ βίαν καὶ δυναστείαν νὰ ἁρπάσωσιν ἀπ' αὐτῆς τὴν θεοσέβειαν, καὶ νὰ εἰσάξουν εἰς αὐτὴν τοὺς θεοὺς τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὁ διωγμὸς ἐξύπνισε τὸν θρησκευτικὸν ἡρωϊσμὸν, ὅς τις ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Δαβὶδ ἐκοιμᾶτο εἰς τὸ ἔθνος τοῦτο. Ἀπὸ τῆς ἱερατικῆς φυλῆς ἐβλάστησεν ἡ ἡρωϊκὴ οἰκογένεια τῶν Μακκα-

βαίων, ἥτις ἀπετίναξεν ἀνδρείως τὸν ζυγὸν τῆς Συρίας· εἷς ἐξ αὐτῶν ἐφρόντισε καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν συμμαχίαν τῶν Ῥωμαίων, διὰ τῆς ὁποίας ὁ λαὸς ἠδύνατο δι' ἰδίων του βασιλέων, ἂν καὶ ὑποτελῶν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν σύγκλητον, νὰ ἀπολαύῃ εἶδος τι αὐτονομίας, ἢ τοὐλάχιστον ἡσύχου ἀσχολίας εἰς τὴν θρησκείαν του. Εἰς τὸν καιρὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως ἦτο ἀκόμη ἡ πολιτικὴ τοῦ ἔθνους κατάστασις σχεδὸν ἡ αὐτή· ἐκτὸς ὅτι ταραχοποιοὶ βασιλεῖς ἀνέδειχναν καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὸ ἔθνος των μισητοτέρους πάντοτε εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο πάντοτε ὑποτελεστέρους, καὶ ὅτι ἡ Ἰουδαία μετὰ τῶν ὑποτελῶν βασιλέων της ἐθεωρεῖτο σχεδὸν ὡς Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, καὶ ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ τὸν κατὰ καιροὺς Ῥωμαῖον ἔπαρχον τῆς Συρίας ὡς προσθήκη τις εἰς τὴν μεγαλητέραν ταύτην ἐπαρχίαν.

Ἡ Ἰουδαία, μ' ὅλην ταύτην τὴν πολιτικήν της ἀδυναμίαν, ἠξιώθη ἀπὸ τὴν θείαν πρόνοιαν νὰ γείνῃ μητρὶς τοῦ Ἰησοῦ, καὶ νὰ διαδώσῃ τὴν ψυχικὴν σωτηρίαν τῶν ἐθνῶν, ἐνῷ ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων διέσωσε τὰς ὑψηλοτάτας ἀποκαλύψεις τοῦ θεοῦ, καὶ ἔδειχνεν ἕως τώρα θρησκευτικὰ ἤθη εἰς λατρείαν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ θεοῦ εἰς καιρὸν ὁπότε οἱ σοφώτατοι Ἕλληνες καὶ οἱ κοσμοκράτορες Ῥωμαῖοι ὄχι μόνον ἔχασαν πᾶν αἴσθημα θρησκείας καὶ πρὸς τὴν πολύθεον λατρείαν των, ἀλλὰ καὶ κατεβυθίσθησαν εἰς πᾶσαν ἀνομίαν. Ἡ μεγάλη καταδυναστεία ἠνάγκαζε προσέτι τοὺς Ἰουδαίους νὰ καταφεύγουν εἰς τὰς ἱερὰς προφητείας, τῶν ὁποίων κἀνεὶς ἄλλου ἔθνους χρησμὸς δὲν ἔγεινεν ὑψηλότερος, καὶ αἱ ὁποῖαι μὲ δίκαιον ἦσαν μέρος ἅγιον τῶν θείων ἀποκαλύψεων, καὶ νὰ ἐλπίζουν ἀπ' αὐτὰς παρηγορίαν τῶν θλίψεών των.

Τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις πίπτει εἰς τὰ

τελευταῖα ἔτη τῆς κυβερνήσεως τοῦ ἀπανθρωποτάτου
καὶ δοξομανεστάτου βασιλέως τῆς Ἰουδαίας Ἡρώδου*).
Ἐπειδὴ οἱ ἱεροὶ εὐαγγελισταὶ ἱστοροῦσι τὴν ζωὴν καὶ
τὸν θάνατον τοῦ σωτῆρος, ἐξ αὐτῶν θέλομεν περι-
γράφειν ὀλίγα ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ἄλλως εἶναι γνω-
στὰ εἰς πάντα φιλομαθῆ καὶ φιλόχριστον, καὶ
ἐπειδὴ ἡ ἀκριβεστέρα των περιγραφὴ εἶναι ἔργον
τῆς ἐκκλησιαστικῆς, καὶ ὄχι τῆς κοσμικῆς ἱστορίας.
Μήτηρ του ἦτο ἡ ἀειπάρθενος Μαρία ἐξ οἴκου καὶ
πατριᾶς τοῦ βασιλέως Δαβίδ, ἥτις ἔζη εἰς τὴν κώ-
μην Ναζαρὲτ μὲ ταπεινόφρονα εὐλάβειαν καὶ σεμ-
νοτάτην ἀθωότητα, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἄγγελος ἐξ
οὐρανοῦ καταβὰς εὐηγγέλισεν, ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ
εὐλογημένη ὑπὲρ πάσας τὰς γυναῖκας, καὶ ὅτι θέ-
λει γεννήσειν τὸν σωτῆρα τῶν ἀνθρώπων (Λουκ. Α',
26 — 38.). Ἐπειδὴ δὲ ἦτο μεμνηστευμένη μὲ
ἕνα τέκτονα ὀνομαζόμενον Ἰωσὴφ, καὶ ἐδόθη πρόσ-
ταγμα τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου νὰ ἀπογράφουν οἱ
Ῥωμαῖοι κυβερνήτορες ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς Ἰου-
δαίας· διὰ τοῦτο οἱ δύω μαζὴ μετέβησαν εἰς τὴν
πόλιν Βηθλεὲμ διὰ νὰ ἀπογραφῶσιν εἰς τὸν κατά-
λογον· καὶ εἰς ταύτην τὴν ὁδοιπορίαν ἐγέννησεν ἡ
παρθένος εἰς ξένον τόπον καθ' ὁδὸν, μὲ τόσην ἀπορίαν
καὶ ἀβοηθησίαν, ὥστε τὸ νεογνόν της ἐναπέθηκεν εἰς φά-
τνην βοῶν μέσα εἰς ἓν σπήλαιον (Λουκ. Β'. 1—20.).
Ὑπέστρεψε μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Ναζαρέτ. Ὄχι
μακρὰν ταύτης τῆς κώμης εἶχεν ἡ Μαρία συγγενῆ
της τινὰ τὴν Ἐλισάβετ μὲ σεβάσμιον ἱερέα τὸν
Ζαχαρίαν ὑπανδρευμένην, ἥτις πρὸ ὀλίγου εἶχε
γεννήσειν καὶ αὐτὴ θαυμαστὸν καὶ θεάγγελτον παι-
δίον, τὸν μετέπειτα περίφημον Ἰωάννην τὸν βα-
πτιστὴν καὶ πρόδρομον. Τὰ τέκνα τῶν δύω μητέ-

*) Ἴδε Τόμ. Α', σελ. 21 τὴν σημείωσιν.

ρων ἔξων καὶ ηὔξαναν μὲ ἀμοιβαίαν φιλίαν καὶ ἐπροχώρουν εἰς τὸν θεῖον των σκοπόν *).

Ἔγειναν παντοδαπαὶ γνῶμαι καὶ εἰκασίαι, ἂν ὁ Ἰησοῦς ἐπαιδεύθη εἰς τὴν Ναζαρέτ, ἂν ἤκουσε ξένας διδασκαλίας, ἢ μόνον εἰς τὴν ἐρημίαν κατέγεινεν εἰς ἀνάγνωσιν τῶν προφητῶν, καὶ μάλιστα τοῦ ὑψηλοτάτου Ἡσαΐου. Περὶ ὅλων τούτων τῶν πραγμάτων δὲν ἔχομεν κἀμμίαν πληροφορίαν. Διὰ τοῦτο δὲν ἐξεύρομεν οὔτε ἐὰν πρώϊμα ἐστάλθη εἰς τὴν ξενιτείαν καὶ μάλιστα εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν ταύτης μητρόπολιν Ἀλεξάνδρειαν, τὴν ὁποίαν ἐπεσκέπτοντο τότε οἱ γραμματισμένοι ὅλων τῶν ἐθνῶν διὰ τὰ πολυάριθμα τῆς παιδείας μέσα της, οὔτε ἐὰν ἐδιδάχθη εἰς τὴν Τιβεριάδα, τὴν καθέδραν τῶν ἀρίστων διδασκάλων τῆς Ἰουδαίας, οὔτε ἐὰν ὠφελήθη ἀπὸ τὸ ἠθικὸν τάγμα τῶν Ἐσσαίων (Φ. Ἰώσηπ. Ἀρχ. Ἰουδ. ΙΗ', α', 3—5). Εἰς ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ζητήματα δὲν δυνάμεθα νὰ δώσωμεν κἀμμίαν λύσιν. Ἐὰν ἀφ' ἑνὸς μέρους εἶναι λύπης ἄξιον, ὅτι τὸ ἀξιολογώτατον πρᾶγμα τοῦ κόσμου εἶναι κεκαλυμμένον εἰς βαθύτατον σκότος, εἶναι ἀπ' ἄλλου μέρους σωτηριωδέστατον, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη περιέργεια καὶ κενοσπουδία, ἥτις θέλει νὰ ἑρμηνεύῃ τὰ πάντα, εὑρίσκει ἐδῶ τὰ σύνορά της, καὶ ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ τὴν παντελῆ τις ἄγνοιαν. Μόνον ἀπὸ τὸ δωδέκατον ἔτος τοῦ Ἰησοῦ μανθάνομεν, ὅτι ὁ ζῆλος τῶν θείων γραφῶν τὸν ἐκράτησε τόσον μεταξὺ τῶν νομοδιδασκάλων εἰς τὸν ναὸν, ὥστε οἱ γονεῖς του τὸν ἐπῆραν ἐκεῖθεν μὲ ἐπιπλήξεις (Λουκ. Β', 41 — 52.), καὶ δὲν τὸν βλέπομεν ἄλλοτε πλέον εἰμὴ ὅταν τριακοντούτης ἤρχισε τὴν θείαν διδασκαλίαν του.

*) Περὶ πάντων τούτων τῶν ἱστορικῶν ἀξιομνημονεύτων πραγμάτων μᾶς δίδουν ἀκριβεστάτας ἀγγελίας οἱ τρεῖς πρῶτοι εὐαγγελισταί, Ματθαῖος, Μάρκος καὶ Λουκᾶς.

Ἐὰν θεωρήσωμεν τὸ ἀρχέτυπον τῆς διδασκαλίας ταύτης (Πρβ. Λουκ. Ϛ', 20 — 49.), ἥτις δὲν περιέχει κἀνὲν ἴχνος ἀνθρωπίνης σοφίας, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐπήγασεν ἀπ' αὐτὸν τὸν οὐράνιον διδάσκαλον. Ὅσον ἐλευθερώτερα παρατηροῦμεν τὴν διδαχήν του, τόσον εὐκολώτερα πληροφορούμεθα, ὅτι διδάσκαλός του δὲν ὑπῆρξε κἀνεὶς ἐπὶ τῆς γῆς· ἢ, καθὼς αὐτὸς ἔλεγεν, ὅσα ἐδίδασκεν, ἦσαν μαθήματα τοῦ οὐρανίου πατρός του *).

Ἡ διδασκαλία του σκοπὸν εἶχεν ἄμεσον νὰ διορθώσῃ τὸν διεφθαρμένον λαὸν τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες ἔμειναν μὲ μόνους τοὺς τύπους καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς χαρακτῆρας τοῦ νόμου χωρὶς κἀμμίαν ἐσωτερικὴν τῆς καρδίας θεοσέβειαν. Αἱ δύω ἐπικρατέστεραι αἱρέσεις τῶν Ἰουδαίων, οἱ Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι, δὲν ἐνήργουν τίποτε πρὸς ἐσωτερικὴν διόρθωσιν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ὁ Φαρισαϊσμὸς, ὅστις ἐπαρατήρει τὰ ἐξωτερικὰ καὶ ἠγάπα τὰς προσευχὰς καὶ τὰς νηστείας, ἐφάνη εἰς τὰ καθαρώτατα φρονήματα τοῦ Ἰησοῦ μισητότερος καὶ ὀλεθριώτερος τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας παρὰ ἡ αὐθάδης ἀπιστία, τὴν ὁποίαν ἐκήρυτταν φανερὰ οἱ Σαδδουκαῖοι. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ τοὺς Φαρισαίους ἐπολέμησεν, ἀναίρεσεν, ἐξουδένωσεν, ἐκαταπάτησε τὰς ὑποκριτικὰς πρὸς τὸ θεαθῆναι ἀρετὰς τῆς προσευχῆς καὶ νηστείας των (Ματθ. ιγ', Λουκ. ιά, ιβ'. Μάρκ. ζ'.), καὶ ἔδωκεν ἀκρογωνιαῖον λίθον τοῦ θείου θελήματος καὶ τῆς ἀληθινῆς λατρείας τὴν ἐσωτερικὴν καθαριότητα καὶ ἁγιότητα, μὲ τὴν ὁποίαν εἶναι ἀφεύκτως συνδεδεμένη ἡ τήρησις τοῦ μόνου προστάγματος, „Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου". Μὲ τὴν ἐντολὴν ταύτην διέκρινε καὶ

*) „Ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με." Ἰωάνν. Ζ', 15. Κ.

ἐχαρακτήρισε τὸν πιστόν· ὅς τις δὲν τὴν φυλάττει, δὲν εἶναι μαθητής του. „Ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστὲ, ἐὰν ἀγάπην ἔχετε ἐν ἀλλήλοις" (Ἰωάνν. ιγ', 35.).

Τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἔκαμνεν ὁ Ἰησοῦς μὲ γλῶσσαν ἁπλουστάτην καὶ εὐληπτοτάτην. Κανεὶς σοφὸς οὔτε τῶν παλαιῶν οὔτε τῶν νεωτέρων χρόνων δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξηγήσῃ καθαρώτερα τὰ ὕψιστα δόγματα τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, κανεὶς δὲν ἐδίδαξεν εὐληπτότερα καὶ ὠφελέστερα τὰ μέγιστα καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου. Συγκαταβαίνων εἰς τὸ πνεῦμα καὶ εἰς τὰς γνώσεις τοῦ λαοῦ ἠγάπα, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τοὺς Ἀνατολικοὺς λαοὺς συνήθειαν, νὰ καλύπτῃ τὰς θείας ἀληθείας μὲ τὸ σκέπασμα τῶν παραβολῶν, καὶ ἐσύναπτεν ὑπερφυῶς εἰς αὐτὰς ὑψηλὴν ἔννοιαν καὶ βαθυτάτην θεωρίαν. Εἰς τὴν ἁπλῆν διδασκαλίαν του δὲν φαίνεται κυρία θεολογία, τὴν ὁποίαν οἱ μαθηταί του καὶ οἱ διάδοχοί των ἐκ τῶν ἁπλῶν ἀληθειῶν του συνέγραψαν μετέπειτα δογματικῶς, διὰ νὰ ἀναιρέσουν τὰς τῶν Ῥαββίνων λογομαχίας περὶ τῆς τοῦ Μεσσίου ἐλεύσεως, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν διαλεκτικὴν σοφιστείαν τῶν νοθευόντων τὴν ἀλήθειαν. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ ἦτο νὰ πιστεύωμεν Εἰς ἕνα θεὸν, τὸν ὁποῖον μᾶς ἐπαρίσταυεν ὡς πατέρα, καὶ τὸν ὠνόμαζεν Οὐράνιον πατέρα (Ματθ. Ϛ'. 26. 32.), ὅς τις κυβερνᾷ μὲ ἄῤῥητον σοφίαν καὶ ἀγάπην ὅλον τὸν κόσμον· τὴν ἠθικήν του, τὴν ὁποίαν ἐξήγει μὲ τὸ ἁπλοῦν λόγιον: „Καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς ὁμοίως" (Λουκ. Ϛ'. 31.), ἐβεβαίονε μὲ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, καὶ μὲ τὴν ἀκλόνητον πίστιν εἰς μέλλουσαν μισθαποδοσίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ μὲν ἀγαθοὶ θέλουν εἶσθαι ἡνωμένοι μὲ τὸν θεὸν, οἱ δὲ κακοὶ θέλουν καταδικασθῆν εἰς αἰώνιον κόλασιν.

Ἡ πρακτική του ζωὴ καὶ τὰ ἔργα του ἦσαν
ἐναντιώτατα μὲ τοὺς Φαρισαίους καὶ τοὺς τυπικοὺς
καὶ ἐξωτερικοὺς αὐτῶν νόμους, καὶ τόσον ὀλιγώτερον
ἐσυμφώνει μ' αὐτοὺς, ὅσον ἐτίμων ἐκεῖνοι περισσό-
τερον τὴν τήρησιν τῆς ἐξωτερικῆς θείας λατρείας
παρὰ τὴν πρᾶξιν τῶν ἠθικῶν καθηκόντων, καὶ
παρεκτὸς τούτου, ἤξιζε τὰς μεγίστας ποινὰς ἡ ὑπό-
κρισις καὶ ἡ ἀλαζονεία των. Εἰργάζετο παντοδαπῶς
ἐπ' ἀγαθῷ τῶν ἀνθρώπων καὶ κατ' αὐτὸ τὸ Σάβ-
βατον (Λουκ. Ϛ', 1 — 11.), δὲν ἐπαρατήρει ἀκρι-
βῶς τὰς συνηθισμένας νηστείας καὶ τοὺς καθαρμοὺς,
καὶ ἐσυγχώρει νὰ κάμνουν τὰ αὐτὰ καὶ οἱ μαθηταί του
(Λουκ. ια'. Ματθ. ιε'. Μάρκ. β'). Κατὰ δὲ τἄλλα
ἔδειχνεν, ὅπου ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ, γενικὴν φιλ-
ανθρωπίαν εἰς ὅλους, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐθνι-
κοὺς, μ' ὅλον ὅτι κατ' ἀρχὰς ἔλεγεν ὁ αὐτὸς,
ὅτι ἐστάλθη μόνον διὰ τὰ ἀπολωλότα πρόβατα τοῦ
Ἰσραὴλ, καὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν γυναῖκα, ἥτις τὸν
ἐπαρακάλει πρὸς βοήθειαν τῆς ἀσθενούσης θυγα-
τρός της, ἀπεκρίθη μὲ φαινομένην σκληρότητα:
„Δὲν εἶναι καλὸν νὰ λάβῃ τις τὸν ἄρτον τῶν παι-
δίων του καὶ νὰ τὸν ῥίψῃ εἰς τὰ κυνάρια." Ἡ τα-
πεινὴ καὶ φρονίμη ἀπόκρισις τῆς γυναικὸς („Ναὶ
κύριε· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψιχίων
τῶν πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐ-
τῶν") ἀντημείφθη ἀπὸ τὸν Χριστὸν μὲ τὴν ἐκφώ-
νησιν: „Ὦ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις, γενη-
θήτω σοι ὡς θέλεις·" ὅπου ἐφάνη ἐν ταὐτῷ
καὶ ἡ ἐσωτερική του ἐπιθυμία (Ματθ. ιε', 21
— 28.).

Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀρχὴ τοῦ θείου κηρύγματος δι-
ευθύνθη εἰς πρώτους τοὺς Ἰουδαίους. Ἐφεξῆς δὲ
καὶ μάλιστα μετὰ τὸν ὑψηλότερον φωτισμὸν, τὸν
ὁποῖον ἔλαβαν οἱ μαθηταὶ τὴν πεντηκοστὴν ὑπὸ τοῦ
ἁγίου πνεύματος, τότε ὥρμησαν εἰς τὸ νὰ διδάξω-

σι παντα τὰ ἔθνη, καὶ ἔδειξαν τὸν μεγαλοπρεπῆ χαρακτῆρα τῆς νέας θρησκείας, τῆς ὁποίας αἱ διδασκαλίαι ὑπερέβησαν τὸν περιορισμὸν τῶν ἐθνικῶν προλήψεων, καθὼς καὶ ἐν γένει ὑπερυψώθησαν ἀπὸ πάντα τόπον καὶ χρόνον.

Ἡ ἀπαιδευσία τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ἀπήτει θαύματα ἀπὸ τὸν Ἰησοῦν διὰ νὰ ἀποδεχθῇ τὴν διδασκαλίαν του. Ἐζήτουν οἱ Ἰουδαῖοι πάντοτε τὴν βεβαίωσιν τῆς θείας του ἀποστολῆς μὲ σημεῖα ὑπερφυῆ. Ἀλλ' εἶναι ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι ὁ Χριστὸς πολλάκις ἐφανέρωσε τὴν δυσαρέσκειάν του εἰς τὸν φιλοθαύματον λαὸν τοῦτον *), καὶ ἤθελε νὰ καταλαμβάνωσι χωρὶς τερατουργιῶν τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων του. Καὶ εἶπε που πρὸς τούτοις, ὅτι τὰ θαύματα κάμνουσι καὶ οἱ ἀπατεῶνες καὶ οἱ ψευδοπροφῆται **). Ἀλλ' ὅμως ἰάτρευσε πολλοὺς ἀῤῥώστους, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιληπτικοὺς, οἱ ὁποῖοι ἐβασανίζοντο ὑπὸ δαιμόνων. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐβοήθει τοὺς ἀθλίους τούτους καὶ ἐξώριζε τοὺς δαίμονας, καθὼς εἰς τοὺς Γεργεσηνοὺς ἐπιληπτικοὺς (Ματθ. η', 28), ὄχι ἐν Βεελζεβοὺλ τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, καθὼς αὐτὸς ἔλεγεν ἀπολογούμενος εἰς τοὺς γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, ἀλλὰ διὰ τῆς θείας ἐξουσίας, ἥτις τοῦ ἐδόθη κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων (Ματθ. ιβ', 24—28). Πολλοὺς ἄλλους ἀῤῥώστους ἐθεράπευσε μὲ τὴν παντοδυναμίαν τοῦ λόγου του, καὶ νεκροὺς ἀνεζώωσε. Τὰ θαύματα ταῦτα ἔστρεψαν μὲν πολλοὺς δυστυχεῖς μετὰ τὴν

---

*) „Καὶ ἀναστενάξας τῷ πνεύματι αὐτοῦ λέγει· τί ἡ γενεὰ αὕτη σημεῖον ἐπιζητεῖ;" Μάρκ. Η', 12. Κ.

**) „Ἐγερθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ δώσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα, ὥστε πλανῆσαι, εἰδυνατὸν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς." Ματθ. κδ', 24. 25. Κ.

θεραπείαν των εἰς ἀγάπην τοῦ Ἰησοῦ καὶ εἰς τὴν θεογνωσίαν, ἐξαγρίοναν δὲ ἐναντίον του τοὺς νομομαθεῖς καὶ ἱερεῖς καὶ Φαρισαίους, τῶν ὁποίων ἐκινδύνευε νὰ χαθῇ ἡ δόξα καὶ ἡ ὑπόληψις.

Διὰ νὰ διαδώσῃ εἰς ὅλον τὸν κόσμον κατ' ὀλίγον τὸ θεῖον κήρυγμα ἐδιάλεξε τινὰς φίλους του καὶ πιστούς του, οἵτινες εἶναι οἱ μαθηταί του· τοὺς ἐδιάλεξε δὲ δώδεκα κατὰ τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραήλ· τοὺς ἐδιάλεξεν ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Γαλιλαίας τῆς βαρειοτέρας χώρας τῆς Παλαιστίνης, ὅπου διέτριβεν ὁ Χριστὸς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τὴν καλὴν τοποθεσίαν καὶ διὰ τοὺς καλητέρους κατοίκους της· τοὺς ἐδιάλεξεν ὄχι διὰ τὴν παιδείαν των, ἀλλὰ διὰ τὰ φρονήματά των, καὶ βλέπομεν ὅτι ὁ καρδιογνώστης δὲν ἠπατήθη εἰς κἀνενὸς τὰς βουλὰς, ἀλλ' ὑπέφερε μεταξύ των καὶ τὸν Ἰσκαριώτην Ἰούδαν. Κἀνεὶς δὲν εἶχε προκοπὴν ἐξ αὐτῶν· διότι ἦσαν ἁλιεῖς καὶ ἐργάται καὶ τελῶναι· ἐκ τῶν πρώτων ἦσαν τέσσαρες ἐξαιρέτως ἀγαπητοί του, Σίμων ὁ ὀνομασθεὶς Πέτρος καὶ ὁ ἀδελφός του Ἀνδρέας, καὶ ἄλλοι δύω ἀδελφοὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης οἱ υἱοὶ τοῦ Ζεβεδαίου. „Ἄφετε τὰ ὀψάρια, εἶπεν εἰς αὐτοὺς, καὶ ἔλθετε νὰ σᾶς κάμω ἁλιεῖς ἀνθρώπων" (Ματθ. Δ', 18—20.). Εἰς τούτους προσετέθησαν ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Βαρθολομαῖος, Θωμᾶς καὶ Ματθαῖος ὁ τελώνης πρότερον, ἄλλος Ἰάκωβος καὶ Θαδδαῖος υἱοὶ τοῦ Ἀλφαίου, Σίμων ὁ ζηλωτὴς καὶ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, ὁ μετέπειτα προδότης τοῦ κυρίου καὶ διδασκάλου του (Ματθ. ί, 1—5).

Τούτους τοὺς δώδακα ἥνωσεν εἰς μίαν ἀδελφότητα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπεκράτει ἀκριβεστάτη ἰσότης προσταγμένη μὲ τὰ ἐφεξῆς λόγια. „Ἕνας μόνον εἶναι ὁ κύριός σας, καὶ σεῖς εἶσθε ἀδελφοί. Μὲ τοῦτο θέλουν σᾶς γνωρίσειν ὅλοι ὅτι εἶσθε μαθηταί μου, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ὁ

πρῶτος ἀπὸ σᾶς εἶναι ἐκεῖνος, ὅς τις ὑπηρετεῖ προθυμότατα τοὺς ἄλλους" *). Οὗτοι πρῶτοι τὸν ἐγνώρισαν ἀληθινὸν Μεσσίαν, ἀλλὰ πάλιν δὲν ἠδύναντο νὰ μὴ τὸν νομίζουν καὶ γήϊνον κυριάρχην, ὅς τις ἔμελλε νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν Ἰουδαίαν ἀπὸ τὴν δυναστείαν τῆς Ῥώμης, καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτόνομον βασιλείαν, τῆς ὁποίας ἤλπιζαν νὰ γείνουν αὐτοὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν μέτοχοι. Ἀλλ' ὁ Ἰησοῦς ἀναίρεσε τὰς προλήψεις ταύτας καὶ ἐλπίδας, καὶ δι' ἁρμοδίων παραβολῶν τοὺς ἐδίδασκε τὰ τῆς θείας βασιλείας, καὶ διὰ τῆς θείας του χάριτος τοὺς ἀπέσπασεν ἀπὸ πᾶν γεῶδες φρόνημα. Τοὺς προεῖπε μάλιστα, ὅτι δὲν προσμένουν τιμὴν καὶ ἀγάπην ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐξορίαν καὶ διωγμὸν καὶ βίαιον θάνατον, καὶ ἐν γένει τὰ αὐτὰ, ὅσα θέλει πάθειν αὐτὸς, καὶ ὅσα πρὸ αὐτῶν ἔπαθαν οἱ παλαιοὶ θεόπνευστοι προφῆται. Εἰς ὅλα δὲ, ὅσα ἔμελλαν νὰ πράξωσι καὶ νὰ πάθωσιν, ἔμελλε νὰ τοὺς ἐνισχύσῃ ἡ ἐξ ὕψους δύναμις τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ πέμψῃ εἰς αὐτοὺς διὰ νὰ τοὺς ὁδηγῇ εἰς πᾶσαν ἀλήθειαν, νὰ τοὺς ἐνθαῤῥύνῃ καὶ νὰ τοὺς παρηγορῇ **).

Εἰς τρία ἔτη τοὺς ἐδίδαξε τόσα, ὥστε ἐκατάλαβαν καὶ τὸν θεῖον του σκοπὸν καὶ τὸ μέλλον ἑαυτῶν ἔργον, ὁπότε τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν του ηὔξησε, καὶ, ἐπειδὴ οὗτοι ἦσαν οἱ πρόκριτοι τοῦ λαοῦ, ἐπλησίαζεν ἡ ἔκρηξις τῶν κατ' αὐτοῦ διωγμῶν των. Ἦτο φανερὸν, ὅτι διὰ νὰ τὸν κρημνίσουν ἀσφαλέστερα, ἔμελλαν νὰ τὸν κατηγορήσουν ὡς ἐπιβουλεύοντα τὴν Ῥωμαϊκὴν δυναστείαν, καὶ ὁ Ἰησοῦς ἤξευρε τί ἔπρεπε νὰ ἀποκριθῇ εἰς τοιαύτας συκοφαντίας. Ἦτο μὲν δυνατὸν νὰ διαφύγῃ

---

*) Ἴδε Ἰωνν. ιγ', 35. Ματθ. κγ', 8—12. Κ.
**) Ἴδε Ἰωάνν. ιε', 17—27. ις', 1—15. Κ.

τὴν κακόβουλον κατηγορίαν τῶν ἐχθρῶν του, ἐὰν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα μετέβαινεν εἰς μακρυνόν τινα τόπον. Ἤξευρε μάλιστα βεβαιότατα, ὅτι ὁ θάνατός του ἔμελλε νὰ βαβαιώσῃ τὴν ἀληθινὴν καὶ θείαν διδασκαλίαν του πληροφορῶν ὅλον τὸν κόσμον ὅτι ἡ καθαρὰ ἀλήθεια οὐδὲ μὲ τὸν θάνατον δύναται νὰ καλυφθῇ καὶ νὰ χάσῃ τὴν δύναμίν της. Καὶ προσέτι πολλοὶ τῶν ἐνδοξοτάτων προφητῶν προηγόρευσαν ἐν πνεύματι, ὅτι ὁ Μεσσίας ἔμελλε νὰ προσφερθῇ σφάγιον ὑπὲρ τῆς τοῦ λαοῦ ἁμαρτίας.

Ὄχι χωρὶς ἀγῶνα κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς του, ἥτις δὲν ἤθελε νὰ τὸν χάσῃ τόσον πρώϊμα εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του, ἀπεφάσισε νὰ γείνῃ θῦμα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ἥτις ἔμελλε νὰ διαδοθῇ εἰς ὅλους διὰ τῆς κηρύξεως τοῦ εὐαγγελίου. „Πάτερ, ἔλεγεν, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ" (Ματθ. κς', 39.). Ὅλοι σχεδὸν οἱ τελευταῖοι λόγοι του πρὶν πιασθῇ, μαρτυροῦσι τὴν μαλακὴν καὶ ἀγαθὴν καρδίαν του· αἰσθάνεται ὅλην τὴν λύπην τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἀπὸ τοὺς φίλους του, καὶ τὴν ὁμολογεῖ λέγων: „Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχήμου ἕως θανάτου." (Ματθ. κς', 38.). Καὶ ἄλλοτε πάλιν λέγει: „Ἐπιθυμίᾳ ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν" (Λουκ. κβ', 15.). Διὰ ταύτην του τὴν ἐπιθυμίαν ἔκαμε τὸν δεῖπνον τὸν μυστικὸν, διὰ νὰ ἀφήσῃ ὡς διὰ διαθήκης του τὰς τελευταίας παραγγελίας εἰς τοὺς μαθητάς του. Ἐὰν τὸν βλέπωμεν ἀναβαίνοντα εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, καὶ ἐκεῖ τὴν νύκτα ὅλην προσευχόμενον, συναισθανόμεθα ὅλον τὸν ἀγῶνα, ὅς τις ἐκυρίευσε τὴν καρδίαν του, ἀλλὰ βλέπομεν καὶ τὴν δύναμιν τῆς προσευχῆς, ἥτις ἐκραταίωσε τὴν καρδίαν του. Διότι ὅταν οἱ δορυφόροι

τὸν ἐπίασαν καὶ τὸν ἔφεραν εἰς τὸν Ἄνναν καὶ τὸν
Καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα, ὅταν ἤρχισαν νὰ τὸν κακο-
μεταχειρίζωνται, καὶ ὁ θάνατός του ἀπεφασίσθη ἀπὸ
τὸ συνέδριον, μένει στερεὸς καὶ ἀκλόνητος καὶ τρέ-
χει εἰς τὸ στάδιον τοῦ θανάτου, τὸν ὁποῖον ἔστερ-
ξε πρότερον ἑκουσίως.

Ἡ καταδίκη τοῦ θανάτου ἐχρειάζετο καὶ τὴν
βεβαίωσιν τοῦ Ῥωμαίου ἡγεμόνος, ὅς τις τότε ἦτο
ὁ Πόντιος Πιλάτος. Οὗτος τὸν εὗρηκεν ἀθῶον,
καὶ δὲν ἤθελε νὰ τὸν φονεύσῃ, ἀλλὰ μόνον τὸν
ἐμαστίγωσε διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς Φαρισαίους
(Ἰωάνν. ιθ΄, 1.). Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ δὲν τοὺς ἔπειθεν,
ἀλλ᾽ ὅλοι ἔκραζαν περισσῶς, „Σταύρωσον, σταύρω-
σον αὐτόν!" (Μάρκ. ιε΄, 14.), ἔπλυνεν ὁ Πιλάτος
τὰς χεῖρας του εἰς σημεῖον ὅτι εἶναι ἀθῶος ἀπὸ τοῦ
αἵματος τοῦ δικαίου, τοὺς ἐσυγχώρησεν ὅμως ὡς
χαμερπὴς καὶ δειλὸς τὴν σταύρωσίν του, τὴν ὁποίαν
ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ (Ματθ. κζ΄, 24—26). Τὸ ἀθῶ-
ον θῦμα ἐπιφορτίζεται τὸν ἴδιόν του σταυρὸν διὰ
νὰ τὸν φέρῃ ἕως τοῦ τόπου τῆς καταδίκης (Ἰωάνν.
ιθ΄, 17.). Ἡ σταύρωσις γίνεται, καὶ πρὸς παρα-
μυθίαν τῆς ψυχῆς μας καὶ τιμὴν τοῦ σωτῆρος τὴν
διηγοῦνται οἱ εὐαγγελισταὶ μὲ ὅλας τὰς περιστάσεις,
καὶ μὲ ὅλους τοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι διαιωνίζουσι
τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ζωῆς του. Μὲ κατάνυξιν
καὶ θαυμασμὸν γνωρίζομεν, ὅτι ὁ Χριστὸς εἰς τὰς
τελευταίας στιγμὰς τῆς ἐπὶ γῆς παρουσίας του ἔδει-
ξε τόσην ἀνδρίαν καὶ μέγεθος ψυχῆς, τόσην ἀνεξι-
κακίαν καὶ συγχώρησιν καὶ κατ᾽ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν
καὶ φονέων του, τόσην πίστιν εἰς τὸν θεὸν, εἰς
τοῦ ὁποίου τὰς χεῖρας παρέδιδε τὸ πνεῦμά του,
ὥστε ὁ θάνατος τοῦ κυρίου ἡμῶν εἶναι ὁ λαμ-
πρότατος στολισμὸς τῆς ἐκκλησίας μας. Καὶ ἡμεῖς
μὲ πιστὸν σέβας ἐπαναλαμβάνομεν ὅ,τι εἶπεν αὐτὸς
μετὰ τὴν ἀνάστασίν του. „Οὐχὶ ταῦτα ἔδει παθεῖν

τὸν Χριστὸν καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ;"
(Λουκ. κδ΄, 26.)

Ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ συνέβη τὴν δεκάτην
πέμπτην ἡμέραν τοῦ μηνὸς Νισὰν, ἥτις ἦτο παρα-
μονὴ τοῦ Σαββάτου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σταύρωσις δὲν
φονεύει ταχέως, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ οἱ εἰς ταύτην καταδι-
καζόμενοι δυστυχεῖς συχνάκις ἐκρέμαντο πολλὰς
ἡμέρας χωρὶς νὰ ἀποθνήσκουσιν, ἐν ταὐτῷ δὲ διὰ
τὴν ἐγγίζουσαν ἑορτὴν ἔπρεπε νὰ σηκωθοῦν ἀπὸ
τὴν θέαν τοῦ λαοῦ οἱ ἐσταυρωμένοι, ἀπεφάσισαν
νὰ ἐπιταχύνουν τὸν θάνατόν των θραύοντες, ὡς
ἐσυνείθιζαν, τὰ σκέλη των. Τοῦτο τὸ νέον κακὸν
τοὺς ἐφάνη περιττὸν εἰς τὸν Ἰησοῦν, ἐπειδὴ ἀπέ-
θανεν ἤδη, καὶ πρὸς βεβαίωσιν τοῦ θανάτου του
ἐτρύπησεν εἷς ἀπὸ τοὺς στρατιώτας μὲ λόγχην τὴν
πλευράν του, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξῆλθεν αἷμα καὶ
ὕδωρ (Ἰωάνν. ιθ΄, 31—37.). Ἠδύνατο λοιπὸν νὰ
ἐνταφιασθῇ πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου. Περιφανής
τις καὶ πλούσιος ἀνὴρ, Ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθείας,
βουλευτὴς, ὑπῆγε καὶ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Πιλάτον
τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ διὰ νὰ τὸ βάλῃ εἰς τὸ μνη-
μεῖόν του. Ἔγεινε τοῦτο πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου δύσε-
ως τῆς αὐτῆς ἡμέρας (Λουκ. κγ΄, 53—54.). Τὴν
τοῦ Νισὰν δεκάτην ἕκτην ἡμέραν, ἥτις κατὰ τὴν τῶν
Ἰουδαίων συνήθειαν ἤρχιζεν ἀπὸ τὴν ἑσπέραν τῆς
δεκάτης πέμπτης, ἔμεινεν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸν τάφον.
Τὴν δεκάτην ἑβδόμην *) τὸ πρωῒ ἐλθοῦσαι συγγε-
νεῖς του γυναῖκες διὰ νὰ ἀλείψωσι μὲ ἀρώματα τὸ
νεκρὸν σῶμά του, εὗρηκαν τὸν τάφον κενὸν ὁμοῦ
καὶ τὰ ὀθόνια, εἰς τὰ ὁποῖα ἦτο ἐντετυλιγμένος **).

*) Λοιπὸν κατὰ τὴν ἡμετέραν Κυριακήν· ἐκ τούτου προέρ-
χεται ἡ διαταγὴ τῶν ἑορτῶν μας, τῆς μεγάλης Παρασκευῆς ὡς
ἡμέρας τοῦ θανάτου, καὶ τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα ὡς ἡμέρας τῆς
ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

**) Ἴδε τὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως λεπτομερῶς εἰς Ματθ. κη΄,
1—10. Μάρκ. ιϛ΄. Λουκ. κδ΄. Ἰωάνν. κ΄, 1—18. Κ.

Εὐθὺς ἐξήπλωσαν πανταχοῦ τὸ θαῦμα τῆς ἐκ τοῦ τάφου ἀναστάσεως τοῦ σωτῆρος, τὴν ὁποίαν ἐβεβαίωσεν αὐτὸς φανεὶς πολλάκις εἰς φίλους του, καὶ εἰς τοὺς ἕνδεκα μαθητάς του, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἄπιστον Θωμᾶν ἔδειξε τοὺς τύπους τῶν καρφίων, τῶν ὁποίων ἡ θεωρία διεσκέδασε τὴν ἀπιστίαν του (Ἰωάνν. κ΄, 24—29). Πολλάκις ἔφαγε μετὰ τῶν μαθητῶν του ἀφοῦ ἀνέστη, καὶ τοὺς ἐστερέονεν εἰς τὴν θεογνωσίαν, καὶ κατὰ τὴν τεσσαροκοστὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ἔγεινεν ἄφαντος. Ὁ Λουκᾶς (κδ΄, 50—53.) καὶ ὁ Μάρκος (ις΄, 19.) διηγοῦνται τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψίν του· ὁ δὲ Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης δὲν λέγουσι τίποτε περὶ τούτου.

Τὸ ἔργον του ἐχώρει λαμπρότερα ἀφοῦ ἀνέστη καὶ ἀφοῦ ἀνελήφθη. Διότι πρὶν ἀκόμη οἱ μαθηταὶ παρηγορήσωσι τὴν λύπην των, ἦλθεν εἰς αὐτοὺς τὴν πεντηκοστὴν τὸ παράκλητον πνεῦμα (Πράξ. Β΄, 1—15), καὶ ἐκ τούτου ἐγνώρισαν τὴν θείαν των ἀποστολὴν νὰ κηρύξωσιν τὴν νέαν διδασκαλίαν εἰς ὅλας τὰς γλώσσας καὶ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, καὶ, ἐὰν ἦτο ἀνάγκη, νὰ ἀποθάνωσιν ὑπὲρ τοῦ διδασκάλου των κατὰ τὸ παράδειγμά του. Ἐπορεύθησαν λοιπὸν εἰς ὅλον τὸν κόσμον διδάσκοντες καὶ βαπτίζοντες τοὺς πιστεύοντας. Κανεὶς ἀνθρώπινος φόβος δὲν τοὺς ἔστρεψεν ὀπίσω· δὲν ἐντρέποντο νὰ κηρύττωσιν ἔμπροσθεν ἐθνῶν καὶ βασιλέων τὸ εὐαγγέλιον Ἰησοῦ τοῦ ἐσταυρωμένου, διότι ἦσαν πληροφορημένοι ὅτι οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτὸ γίνονται μακάριοι.

7. Ἐξάπλωσις τῆς Χριστιανωσύνης, καὶ αἱ πρῶται Χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι.

Εἰς τοὺς πρώτους ἤδη ἐνιαυτοὺς μετὰ τὴν τοῦ κυρίου ἀνάστασιν συνεστάθησαν εἰς πολλὰ μέρη τοῦ παλαιοῦ κόσμου Χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἢ κοινότητες ἢ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς μαθητὰς τοῦ Χριστοῦ, οἵτινες διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν ἀπόστολοι (ἤγουν σταλμένοι νὰ κηρύξωσι) ἢ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τῶν ἀποστόλων. Ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἐνήργησε πρὸς διάδοσιν τοῦ εὐαγγελίου τόσον, ὅσον ὁ Παῦλος, ὁ πρότερον μὲν διάπυρος Φαρισαῖος, ἀνὴρ μὲ μεγάλην Ἰουδαϊκὴν παιδείαν, πολίτης Ῥωμαῖος, γεννημένος εἰς Ταρσὸν τῆς Κιλικίας, διώκτης τοῦ εὐαγγελίου, νῦν δὲ κατὰ θείαν πρόσκλησιν σκεῦος ἐκλογῆς γενόμενος καὶ ζῆλον ἀναλαβὼν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ σωτῆρος *). Ὑπὸ τούτου συνεστάθησαν πολλαὶ ἐκκλησίαι, καὶ μανθάνομεν ἀπὸ τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἐπιστολὰς, ὅτι ἐκτὸς τῆς Ἀσίας καθιδρύθησαν καὶ τέσσαρες Εὐρωπαῖαι καὶ μάλιστα εἰς τὰς πολυανθρωποτάτας πόλεις τῆς Ἑλλάδας καὶ εἰς τὴν τότε βασίλισσαν τοῦ κόσμου, δηλαδὴ Κόρινθον, Θεσσαλονίκην, Φιλίππους, καὶ Ῥώμην. Ἐκ τῶν αὐτῶν ἐπιστολῶν μανθάνομεν ὅτι ἡ νέα πίστις ἐπροσκάλει ἀδιαφόρως καὶ Ἰουδαίους καὶ ἐθνικοὺς, καὶ εὕρηκε παράυτα ἔντιμον ὑποδοχὴν καὶ εἰς τοὺς σοφοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς τοὺς ὠμοὺς βαρβάρους.

Αἱ νέαι αὗται κοινότητες, τῶν ὁποίων οἱ μέτοχοι εἶχαν κοινὰ μεταξύ των χαρὰν καὶ λύπην, πλοῦτον καὶ πτωχείαν, καὶ διὰ τῆς αὐστηροτάτης ἠθικῆς των ἠνάγκαζαν καὶ τοὺς ἐχθρούς των νὰ τοὺς θαυμάζωσιν, ἐσχημάτιζαν ὅλον τι κανονικὸν καὶ εὔρυθμον, καὶ ἦσαν ἄριστα διατεταγμέναι. Ὁ εὐαγ-

*) Ἴδε Πράξ. Ἀποστ. κεφ. κβ΄ μέχρι τέλους. Κ.

γελιστὴς Λουκᾶς ἐσύναξεν εἰς τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων τὰς ἀρχαιοτέρας περὶ τούτων εἰδήσεις. Ἐλεύθεραι ἀπ' ἀλλήλων, καὶ διὰ τοῦτο ἰσάλληλοι ἐσυνάπτοντο μετ' ἀλλήλων διὰ τῆς ἀγάπης, διὰ τῶν ἀμοιβαίων εὐεργεσιῶν καὶ ἐλεημοσυνῶν καὶ διὰ τῆς συστάσεως πασχόντων καὶ ἐνδεῶν ὁμοπίστων των. Πᾶσα κοινότης εἶχεν ἕνα ἔφορον, ἐπίσκοπον ὀνομαζόμενον, ὅς τις διέτασσε τὰς ἐκκλησίας των, τοὺς ἐδίδασκε καὶ τοὺς ἐστερέονε, ἐδιοίκει τὰ ὀλίγα προσφερόμενα ἀργύρια, καὶ ἐφρόντιζε τὴν ἐπιστολικὴν κοινωνίαν μὲ τὰς ἐξωτερικὰς κοινότητας. Εἰς τούτους παρέστεκαν οἱ γεροντότεροι τῆς κοινότητος, ὀνομαζόμενοι πρεσβύτεροι, μὲ τοὺς ὁποίους ἐσυμβουλεύετο ὁ ἐπίσκοπος τὰ πρακτέα, καὶ πρὸς τούτοις οἱ φροντίζοντες περὶ τῶν προσταγῶν ὑπηρέται τῆς κοινότητος ὀνομαζόμενοι διάκονοι. Ἐκ τῶν ἐπισκόπων ἄλλοι μὲν ἐβάλθησαν ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους, ἄλλοι δὲ ἀπὸ τὴν κοινότητα προβαλλόμενοι ἀπὸ τοὺς πρεσβυτέρους. Αἱ ἐξ Ἰουδαίων συσταθεῖσαι κοινότητες ἐκράτησαν μετὰ τῆς νέας διδασκαλίας καί τινας Ἰουδαϊσμοὺς τοῦ παλαιοῦ νόμου, οἱ ὁποῖοι ἐσυγχωροῦντο ἐὰν δὲν ἀντέφασκαν δι' ὅλου μὲ τὰς μεγίστας ἰδέας τῆς χριστιανωσύνης. Αἱ ἐξ ἐθνῶν ἐκράτησαν καὶ αὐταὶ κἄποια παλαιά των ἔθιμα. Εἰς τὰς πρώτας ἐμεγαλύνθη πάραυτα ἡ δόξα τοῦ ἐπισκόπου, ἐπειδὴ μετέφεραν εἰς αὐτὴν τὸ παλαιὸν ἀξίωμα τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, καὶ μὲ τοῦτο τὴν ἔκαμαν πρόθυμον νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τὴν κοσμικὴν, ἢ καὶ νὰ τὴν ἀναδείξῃ ταύτης ὑψηλοτέραν. Τοῦτο προητοίμασεν εἰς τὰς μεγαλητέρας πόλεις τὰς μετέπειτα συγκρούσεις τῆς κοσμικῆς καὶ πολιτικῆς δυνάμεως.

Εἰς τὰς πρώτας ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδας ἦσαν οἱ Χριστιανοὶ ἱερεῖς ἐλεύθεροι ἀπὸ ἐξου-

τιῶν στοχασμούς. Ἐμψυχούμενοι ἀπὸ τὴν παραγγελίαν τοῦ Ἰησοῦ ὅτι „ὃς ἐὰν θέλῃ γενέσθει μέγας ἐν ὑμῖν, ἔσται ὑμῶν διάκονος“ (Μάρκ. ί. 43), ἦσαν παράδειγμα ταπεινότητος, μετριοφροσύνης καὶ ἀγάπης. Τοῦτο τὸ πνεῦμα μετέδιδαν καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας, τῶν ὁποίων ἦσαν προεστῶτες. Συνεκρατοῦντο αἱ θεοσεβεῖς αὗται κοινότητες δι' ἀγάπης καὶ διδασκαλίας, διὰ κοινῆς προσευχῆς, καὶ διὰ τῆς θεαρέστου συνηθείας τῶν ἀγαπῶν (κοινῶν τραπεζῶν), εἰς τὰς ὁποίας, ὡς ἔμπροσθεν αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, ἐπεκράτει τελειοτάτη ἰσότης, καὶ ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐκοινώνουν ἐπίσης καὶ ἐλεύθεροι καὶ δοῦλοι, καὶ πλούσιοι καὶ πένητες. Μὲ αὐτὸ τοῦτο τὸ μέσον ἔκαμεν ἡ χριστιανωσύνη εἰς τὴν ἀνθρωπότητα εὐεργέτημα, τὸ ὁποῖον οὐδὲ τὸ ἐστοχάσθησαν κἂν αἱ ἄρισται τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφικαὶ σχολαὶ, δηλαδὴ τὴν τῆς δουλείας καθαίρεσιν, ἡ ὁποία δὲν ἔγεινε μὲν πάραυτα, οὐδ' ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους (πιθανῶς ὡς ἀκόμη τότε πολλὰ στασιαστικὴ γνώμη) ἐπροστάχθη ἀμέσως καθῆκον ὅταν ἐκήρυτταν τὴν θεογνωσίαν, ἀλλ' ὅμως ἐκβῆκεν ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς χριστιανωσύνης, ἥτις παριστάνει πατέρα μὲν τὸν θεὸν, ἀδελφοὺς δὲ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ δὲν τοὺς διαιρεῖ ὡς ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Α΄, β΄, 15.) εἰς ἐλευθέρους καὶ δούλους. Αἱ ἀγάπαι αὗται ἐτελείοναν, ὡς ὁ μυστικὸς δεῖπνος τοῦ κυρίου, μὲ τὴν κλάσιν τοῦ ἄρτου καὶ τὴν πόσιν τοῦ οἴνου, εἰς ἀνάμνησιν τῶν παθῶν καὶ τοῦ θανάτου τοῦ σωτῆρος. Τὸ δεύτερον ἐγέμιζε πεύματος ἁγίου τοὺς κοινωνοῦντας διὰ νὰ ζῶσι, νὰ πάσχωσι, καὶ νὰ ἀποθνήσκωσι κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ κυρίου. Τὸ βάπτισμα καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου ἦσαν τὰ κυριώτερα τῆς νέας πίστεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ, τὸ δεύτερον μάλιστα, ἐσηκώθη ἀπὸ τὴν θέαν ξένων καὶ ἀκατηχήτων, καὶ ἐπειδὴ οἱ ἀπὸ τοὺς

χρόνους τοῦ Νέρωνος καὶ ἐφεξῆς γενηθέντες διωγμοὶ, τοὺς ἠνάγκαζαν νὰ ἐκκλησιάζωσιν εἰς ἀπομέρους τόπους καὶ εἰς καιρὸν νυκτός· διὰ τοῦτο οἱ Ῥωμαῖοι συνέλαβαν ἀηδεστάτας ἐννοίας περὶ τῆς χριστιανωσύνης, ἀπὸ τὰς ὁποίας καὶ ἐπὶ Τραϊανοῦ ἀκόμη δὲν ἦσαν ἐλεύθεροι οὐδὲ οἱ ἄριστοι αὐτῶν συγγραφεῖς, Τάκιτος καὶ Πλίνιος. Αἱ κακοεξηγήσεις αὗται δὲν προῆλθαν μόνον, διότι ἐνόμιζαν τὴν νέαν πίστιν Ἰουδαϊκήν τινα αἵρεσιν, καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐκαταφρόνουν καθ' ὑπερβολὴν καὶ Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ ἐνόμιζαν, ὅτι αἱ πανταχοῦ διαδεδομέναι κοινότητές των ἦσαν πολιτικαὶ συνωμοσίαι, αἱ ὁποῖαι ἐνεδυνάμοναν τὴν κακουργίαν των ἀπολαύοντες κοινῶς ἀνθρώπινον κρέας καὶ ἀνθρώπινον αἷμα *). Ἄλλως δὲ ἀκριβεστέρα τοῦ πράγματος ἐξέτασις δεικνύει, ὅτι αἱ κατὰ τῶν πρώτων Χριστιανῶν γενόμεναι ἐπιπλήξεις ἦσαν μηδὲν, ἢ ἰσοδυνάμουν μὲ ἰσάριθμα ἐγκώμιά των. Καὶ αὐτὴ ἡ χλεύη τοῦ ἀγχινουστάτου Λουκιανοῦ — ὅς τις γελᾷ τὴν φροντίδα, μὲ τὴν ὁποίαν ἐπεριποιοῦντο τοὺς ἀῤῥώστους καὶ πτωχοὺς καὶ δεσμίους ὁμοπίστους των, καὶ ὅτι αἱ γυναῖκές των ἔφερναν εἰς αὐτοὺς τροφὴν καὶ πόσιν — εἶναι τόσον ἀνόητος, ὅσον πρέπει νὰ ἐγκωμιάζεται ἡ φιλανθρωπία αὕτη. Καὶ πῶς ἠδύνατο νὰ κατηγορηθῇ ἡ κοινότης αὐτὴ, ἐὰν καὶ δοθῇ, ὅτι ὑπῆρξαν μεταξύ των καὶ ἄνθρωποι πλάνοι, καθὼς ἦτο ὁ Περεγρῖνος Πρωτεύς; **)

Εἰς πόσας ὅμως χώρας καὶ εἰς ποῖα ἔθνη ἐξηπλώθη ἡ χριστιανωσύνη ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους αὐτοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους των, δὲν ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν μὲ ἀκρίβειαν. Εἶναι ὅμως ἀναμφίβολον ὅτι ἐσυστήθησαν χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Παλαιστίνης, Συρίας, Αἰγύπτου, καὶ ἐκ τούτων ἐδέχθησαν τὴν θείαν διδασκαλίαν ἡ μικρὰ Ἀσία, ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Ἰταλία. Πόσον θαυμαστὰ μᾶς φαίνονται ἐδῶ τὰ διαβήματα τῆς θείας προνοίας! Διὰ νὰ ἀνοιχθῇ εὔκολος δρόμος εἰς τὴν χριστιανωσύνην, ἀνάγκη ἦτο νὰ διέλθῃ νικηφόρος ὁ μέγας Ἀλέξανδρος τὴν Ἀσίαν ἕως τὸν Γάγγην, καὶ νὰ ἀφήσῃ εἰς τὰς δορικτήτους χώρας Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ παιδείαν καὶ ἐπιμιξίαν. Αἱ ἐκστρατεῖαί του ἔκαμαν τὴν παγκόσμιον ταύτην γλῶσσαν κοινὴν εἰς τὸ δυτικὸν ἥμισυ μέρος τῆς Ἀσίας, καὶ εἰς τὴν μεγάλην χώραν τῆς Αἰγύπτου, ἥτις διὰ τῆς ἐμπορίας συνεδένετο μὲ ὅλον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον. Μόνον ταύτην τὴν γλῶσσαν μετὰ τῆς μητρικῆς των ἑβραϊκῆς ἐχρειάζοντο νὰ ἐξεύρουν οἱ ἀπόστολοι διὰ νὰ τοὺς καταλαμβάνουν ὅλοι. Διὰ τοῦτο τὰ Ἑλληνιστὶ συγγραφέντα εὐαγγέλια καὶ αἱ ἐπιστολαὶ ἠδύναντο νὰ διαβάζωνται καὶ νὰ τιμῶνται ἀπ' ὅλα τὰ πεπαιδευμένα ἔθνη. Διὰ τοῦτο ἐξηπλόνετο ἡ εὐσέβεια ταχύτατα, χωρὶς κἀμμίαν δυναστείαν καὶ βίαν, μὲ μόνον τὸν ἥσυχον δρόμον τῆς διδασκαλίας καὶ πληροφορίας, καὶ ἐπ' ἀληθείας καὶ ὅταν κατεδιώκετο σκληρότατα, καὶ ὄχι μόνον ἀπὸ κακούργους αὐτοκράτορας. Καὶ Ἰουδαῖοι ἀνέπαυαν τὸ παλαιὸν Φαρισαϊκὸν μῖσος των καταδιώκοντες τὴν νέαν πίστιν, ἥτις ἐτάραττε τὴν ἑνότητα τῆς ἰδικῆς των· καὶ οἱ ἐθνικοὶ ἱερεῖς ὠργίζοντο ὅτι οἱ ναοί των, καθὼς εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος, ἠρημώθησαν· ὀλίγοι ἐπρόσφεραν θυσίας, καὶ κἀνεὶς Χριστιανὸς δὲν ἤθελεν οὔτε νὰ ἀγοράσῃ οὔτε νὰ φάγῃ τὰ εἰδωλόθυτα κρέατα. Πόσον εὐκόλως δὲ ἐκινεῖτο κατὰ τῶν νέων Χριστιανῶν

*) Παράβαλε περὶ τῶν Χριστιανῶν Τακίτου Annal. L. XV. c. 44, καὶ περὶ τῶν Ἰουδ. Hist. L. V. c. 2, καὶ ἐφεξ. καὶ μάλιστα c. 5. Ἐκτὸς δὲ τούτων Annal. L. II. c. 85. Προσέτι. C. Plinii Epistol. L. X. ep. 97.

**) Ἴδε Λουκιαν. περὶ τῆς Περεγρ. τελευτ. καὶ ἀντιπαράβαλε εἰς ταῦτα τὰς θαυμαστὰς ἀπολογίας τῶν Χριστιανῶν, Ἰουστίνου τοῦ φιλοσόφου καὶ μάρτυρος, Ἀθηναγόρου, Μινουτίου Φήλικος.

τὸ μῖσος τῶν Ῥωμαίων ἐπάρχων καὶ τῶν αὐτοκρατόρων αὐτῶν, εὐκόλως καταλαμβάνομεν, ἐὰν στοχασθῶμεν ὅτι οἱ αὐτοκράτορες τῖς πρώτης ἑκατονταετηρίδος ἦσαν τόσον βδελυροὶ καὶ κακότροποι, ὥστε ἐζήτουν τὴν ἀποθέωσιν ζῶντες ἀκόμη, καὶ ἐνόμιζαν δολοφόνον τὸν ὅςτις δὲν ἤθελε νὰ θυμιάσῃ τοὺς ἀνδριάντας των. Καὶ οὐ μόνον ἀλλὰ πιστεύομεν, ὅτι ὅσον ἦσαν εὐσεβέστεροι οἱ Χριστιανοὶ οὗτοι, ὅσον διεκαίοντο πλέον ἀπὸ τὸν θεῖον ζῆλον τῆς τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ λατρείας, τόσον πλέον παρωργίζοντο κατὰ τοιούτων ἡγεμόνων καὶ τυράννων, ἐκ τῶν ὁποίων καθεὶς ἦτο ἀντίχριστος, καὶ τελεία εἰκὼν παντὸς ἀνοσιουργήματος.

Διὰ τοῦτο πολλὰ πρώϊμα ὑπῆρξαν μάρτυρες εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, βεβαιωταὶ καὶ ὁμολογηταὶ τῆς ἀληθινῆς πίστεως, θυσιάζοντες ὑπὲρ αὐτῆς μετὰ χαρᾶς τὴν ζωήν των. Ἀλλὰ τὰ μαρτύρια καὶ οἱ θάνατοι τῶν νέων ἀθλητῶν ὄχι μόνον δὲν ἠλάττωσαν, ἀλλὰ καὶ ηὔξησαν ἐπ' ἄπειρον τῶν Χριστιανῶν τὰ πλήθη. Ἡ καρτερία μὲ τὴν ὁποίαν ἠγωνίζοντο καταφρονοῦντες καὶ τὰς τρομερωτάτας βασάνους, τὰς ὁποίας ἐμεταχειρίζετο ὅλην της τὴν ἀγχίνοιαν ἡ διεστραμμένη ἐκείνη γενεὰ διὰ νὰ τὰς ἐφεύρῃ, ἐκατάπειθε τοὺς παρόντας καὶ αὐτόπτας, ὅτι εἶναι θεία ἡ διδασκαλία ἥτις τοὺς ἐδίδασκε νὰ ἀποθνήσκωσι τόσον ἀνδρείως. Καὶ ἐπειδὴ αἱ θανατώσεις ἐγίνοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ Ῥωμαίους στρατιώτας, πρώτους τούτους συχνάκις εἵλκυεν εἰς τὴν πίστιν ἡ θέα τοῦ μάρτυρος, ὥστε περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος ἦσαν σχεδὸν πανταχοῦ Χριστιανοί, ὅπου εὑρίσκοντο Ῥωμαϊκαὶ λεγεῶνες. Οἱ τελευταῖοι λόγοι τῶν μαρτύρων, τὰ θεῖα ῥητὰ πίστεως λαμπροτάτης, ἥτις ἔσπευδεν ἀπὸ τὸ παρὸν στενὸν χωρίον νὰ ἐξαπλωθῇ εἰς ὅλον τῆς γῆς τὸ πρόσωπον· ἡ σφοδρὰ ἐπιθυμία των νὰ ἑνωθοῦν μὲ τὸν θεάνθρωπον Ἰητοῦν διὰ τοῦ θανάτου των· αἱ τελευταῖαι πρὸς τοὺς παρεστῶτας παραινέσεις των νὰ ὑποτάσσωνται πλέον εἰς τὸν θεὸν παρὰ εἰς ἄνθρωπον, ὅςτις μόνον τὸ σῶμα δύναται νὰ ἀποκτείνῃ· ἡ εὐφρόσυνος βεβαιότης, ὅτι μετὰ τὴν πανώδυνον ταύτην ζωὴν ἀκολουθεῖ ἀτάραχος εἰρήνη τῆς τοῦ παραδείσου μακαριότητος· ὅλα ταῦτα ἐνεθουσίαζαν τοὺς περιϊσταμένους, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἀθώου αἵματος ἑνὸς ἱεροῦ ἥρωος ἐβλάστανε πλουσιώτατον λήϊον νέων ὁμολογητῶν, οἵτινες εἶχαν δόξαν καὶ τιμήν των νὰ κηρύττωσι μὲ τὴν ζωὴν καὶ μὲ τὸν θάνατόν των τὸ εὐαγγέλιον Ἰησοῦ τοῦ ἐσταυρωμένου.

---

8. Τιβέριος Καῖσαρ.

(14 — 47 ἐκ Χρ.).

Ἀφοῦ ἐθεωρήσαμεν ὀλίγον τὴν ἥσυχον καὶ ἁγίαν ζωὴν τῶν πρώτων Χριστιανῶν καὶ ἐχάρημεν τὴν ἠῶ τῆς νέας ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐξυφώσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐπιστρέφομεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ καὶ ἡ κυβέρνησις φαίνεται τὸ ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενον τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας. Μανθάνομεν δὲ ἐκ τούτου, ὅτι τοιαῦται ἀνοσιουργίαι ἐχρειάζοντο θαραπείαν, τὴν ὁποίαν μόνος ὁ Θεὸς ἠδύνατο νὰ κάμῃ.

Ὕστερ' ἀπ' ὅλας τὰς μακρὰς προπαρασκευὰς, τὰς ὁποίας ἱστορήσαμεν εἰς τὸ περὶ Αὐγούστου τμῆμα, διεδέχθη ὁ Τιβέριος (Τιβέριος Κλαύδιος Δροῦσος Νέρων) τὸν μητρυιόν του εἰς τὸν θρόνον τῶν Ῥωμαίων· διότι οὕτω δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν μίαν πολιτικὴν σύνταξιν, ἥτις εἰς τοὺς

τελευταίους ἐνιαυτοὺς τοῦ Κ. Αὐγούστου — κατὰ
τοὺς ὁποίους ἐσυμβουλεύετο συχνάκις περὶ τῶν
μεγίστων πραγμάτων μόνον μὲ εἴκοσι βουλευτὰς,
καὶ ἤρχισε νὰ συνειθίζῃ τὴν σύγκλητον μὲ προστα-
γὰς ἐγγράφους — ἔγεινε πολλὰ μοναρχική. Εἶχεν
ἤδη πεντακοστὸν ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ὁ
Τιβέριος δὲν εἶχε κατὰ νοῦν νὰ ἐξυπνίσῃ ἐκ νέου
τοὺς ἀποκοιμισμένους δημοκρατικοὺς τύπους, ἀλλ'
ἐκράτησε μόνον τὸ μυστικὸν τοῦτο συμβούλιον τῶν
εἴκοσι συγκλητικῶν, καὶ ἡ ἀσπλαγχνία καὶ δοξο-
μανία του ἔκρινε καὶ τούτους παρὰ πολλούς· δεκα-
οκτὼ ἐκ τούτων ἐθανατώθησαν ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας του,
καὶ ὁ δέκατος ἔννατος ἐσκοτώθη αὐτοχείρως. Διὰ
νὰ μὴ συγχύζεται οὐδὲ ἀπὸ τὴν οὐδαμινὴν σκιὰν
τῆς φιλελευθερίας, ἥτις ἴσως εὑρίσκετο ἀκόμη εἰς
τὸν λαὸν, ἐσήκωσε τὰς τοῦ δήμου ἐκκλησίας, καὶ
μὲ ἐγγράφους προσταγὰς ἐκοινοποίει τὴν θέλησίν του
εἰς τὸν δῆμον καὶ εἰς τὴν σύγκλητον. Ἐχρειάζετο
λαὸς, ὁποῖος ἦτο τότε ὁ τῶν Ῥωμαίων, διὰ νὰ
σχηματίσῃ τὸν χαρακτῆρα τοῦτον πανταχόθεν εἰς
ἠθικόν τι βδέλυγμα. Ἀργοπόρως καὶ δολίως ἕρπων
ἐκ νεότητος, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὸν Συετόνιον
ὀνομαζόμενος ἀπὸ τὸν πρῶτον του Ἕλληνα διδά-
σκαλον ῥήτορα Θεόδωρον, χῶμα ζυμωμένον μὲ
αἷμα εἰς τοὺς νεανικοὺς χρόνους του, ἀφοῦ ἔπαθε
κἄποιας καταφρονήσεις ἀπὸ τὸν Αὔγουστον, καὶ
οὔτ' ἀπὸ φιλίαν οὔτε ἀπὸ ἔρωτα ἠδύνατο νὰ ἀνορ-
θωθῇ, συνέλαβεν ἀνεξάλειπτον τινὰ μισανθρωπί-
αν, ἥτις τώρα συζευχθεῖσα μὲ μελαγχολικήν τινα
δυσπιστίαν, ὁπόταν ἀνέλαβε τελευταῖον τὴν ἐξου-
σίαν εἰς τὰς χεῖρας του, ἔγεινε τρομερώτατον καὶ
ἀποτροπαιότατον τέρας. Ἐξ ὑποψίας καὶ συνηθείας
ἠγάπα τὴν μοναξίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεπλήρονε διὰ
τῶν καινοφανεστάτων ἡδονῶν ὅ,τι ἔχανεν ἀπὸ τὴν
συμπεριφορὰν' εἰς τὰ ἔξω. Οὐδὲ τὸ γῆρας ἠδυ-

νήθη νὰ διακόψῃ τὴν πρὸς τὰς ἀσελγείας κλίσιν του,
ἥτις μᾶλλον συνηύξανε μὲ τὴν ἡλικίαν καθὼς καὶ
ἡ αἱμοδιψία του· καὶ αἱ ἄμετροι ἀκολασίαι του δὲν
ἠδυνήθησαν νὰ βλάψωσι τὴν σταθερότητα τῆς τοῦ
σώματός του κράσεως.

Ἐπὶ Αὐγούστου ἤδη ἐδόθη ὁ νόμος περὶ τοῦ
τῆς καθοσιώσεως ἀδικήματος, ἀλλ' ἐπ' ἐκείνου
σπανίως ἔγεινε τοῦ νόμου τούτου χρῆσις. Ἐπὶ
δὲ Τιβερίου ἤρχισαν αἱ μυστικαὶ καταδοσίαι καὶ
ἐξετάσεις τῶν τοιούτων κατηγοριῶν (τὰ judicia
majestatis), καὶ ἐχρησίμευαν εἰς τὸ νὰ χορτά-
σουν τὴν κατὰ πολλῶν ἰδιωτῶν ἐχθρῶν του ἐκ-
δίκησίν του. Πᾶν ἐνδόμυχον μῖσος ἐφανερόνετο τώ-
ρα· καὶ ἄνδρες, οἵτινες πρὸ πολλῶν ἐνιαυτῶν ἢ
τὸν εἶχαν πειράξειν, ἢ δὲν τὸν εἶχαν κολακεύσειν
δουλοπρεπῶς, ἐθανατόνοντο τώρα διὰ τοῦτο. Εἰσ-
αγγελεῖς, οἵτινες ἐκαταμαρτύρουν, ὅτι Οὗτος ἢ
ἐκεῖνος ἐκακολόγησε τὸν αὐτοκράτορα, ἢ ἐκαταφρό-
νησε τὸν ἀνδριάντα του ἢ δὲν ἐπρόσφερεν εἰς αὐ-
τὸν θυσίαν, καὶ, μὰ τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἐξώδευσεν
ὡς κοινὰ νομίσματα τὰ ἔχοντα τὴν εἰκόνα του,
ἐπληρόνοντο μὲ τιμὰς καὶ μὲ ἀργύριον, οἱ δὲ δια-
βαλλόμενοι ἐβασανίζοντο, ἐθανατόνοντο μὲ σκλη-
ρὰς τιμωρίας καὶ συρόμενοι μὲ σιδηρᾶς λαβὰς δι'
ὅλων τῶν ἀγυιῶν ἐῤῥίπτοντο εἰς τὸν Τίβεριν.
Ἔτρεχε μὲ σπουδὴν νὰ θανατόνῃ τοὺς ἐνδοξοτέ-
ρους Ῥωμαίους, διὰ νὰ ἐξολοθρεύσῃ ὅλας τὰς εὐ-
γενεῖς οἰκογενείας, καὶ ἐπειδὴ λόγοι οὐδαμινοὶ καὶ
τελευταῖον στεναγμοὶ καὶ δάκρυα ἐκατηγοροῦντο ὡς
ἀδίκημα καθοσιώσεως, τὸ κακὸν ἐταχύνετο τόσον,
ὥστε συχνάκις ὁ Τιβέρι ς τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἔστελ-
λεν εἰς τὴν σύγκλητον τεσσαράκοντα καὶ ἐπέκεινα
θανατικὰς καταδίκας, τὰς ὁποίας ἐκείνη εὐθὺς ἐξε-
τέλει φοβουμένη τοὺς μυρίους πραιτωριανοὺς, οἵ
τινες ἦσαν αὐτοκρατορικοὶ σωματοφύλακες. Πολλοὶ

περιφανεῖς Ῥωμαῖοι καὶ Ῥωμαῖαι ἐπρολάμβαναν τὴν προσταγὴν δι' αὐτοχειρίας διὰ νὰ ἀποφύγουν τοῦ δημίου τὰς μακρὰς καὶ ἐπωδύνους βασάνους.

Δικαία ὅμως ὑπῆρξεν ἡ πρὸς τὴν μητέρα του Λιβίαν κακοτροπία. Αὕτη, ἥτις εἶχεν ὀνειρευθῆν νὰ συμβασιλεύῃ, ἀπήλαυσεν ἀπ' αὐτὸν τόσον ὀλίγον τὰς ἀμοιβὰς τῶν δολοφονιῶν καὶ ἀνοσιουργιῶν της, ὥστε ὁ Τιβέριος λαβὼν τὴν ἐξουσίαν δὲν τὴν ἔφερε κἂν ἔμπροσθέν του, οὐδὲ τῆς ἐσυγχώρησε τὰς τιμὰς τὰς προβληθείσας ἀπὸ τὴν σύγκλητον. Πάραυτα ἐθανάτωσε τοὺς φίλους καὶ συγγενεῖς ἐκείνης καὶ ἐπομένως ἰδικούς του· καὶ αὐτὴ ἀπέθανε καταφρονημένη καὶ μισημένη τὸ ὀγδοηκοστὸν ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας της (Πρβ. Δ. Κασσ. νζ΄, 12. νη΄, 2.). Δὲν ἐμεταχειρίσθη καλήτερα τὴν δυστυχῆ πρώην σύζυγόν του Ἰουλίαν. Τῆς ἐστέρησε τὴν ἐτήσιον πρόσοδόν της, τὴν ὁποίαν ἀφῆκεν εἰς αὐτὴν ὁ Αὔγουστος, καὶ ἀφοῦ τῆς ἐφόνευσε τὸν φίλον της, ἀπέθανεν αὐτὴ πτωχοτάτη πρὸς ἀνταμοιβὴν, διότι ποτέ της δὲν ἐπαραπονήθη ἐναντίον του πρὸς τὸν πατέρα της Αὔγουστον.

Ὅσον ἡσύχως ἔχασεν ὁ δῆμος τὰς κοινοβουλευτικὰς συνελεύσεις του, τόσον οἱ στρατιῶται εἰς τὴν Παννονίαν καὶ εἰς τὸν Ῥῆνον ἀντεφέροντο σφοδρῶς ζητοῦντες μισθοὺς μεγαλητέρους. Μόνον ὅταν αἱ μὲν εἰς τὴν Παννονίαν λεγεῶνες ἐτρομάχθησαν ἀπὸ ἔκλειψιν σελήνης, αἱ δὲ ἀλλαχοῦ ἐξησθενίσθησαν ἀπὸ τὴν διχόνοιάν των, ἠδυνήθησαν ὁ υἱός του Δροῦσος ἐδῶ, καὶ ὁ Γερμανικὸς εἰς τὸν Ῥῆνον νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν ἡσυχίαν εἰσάγοντες αὐστηροτάτην πειθαρχίαν. Ὅτι ὁ δεύτερος διήγειρε τὴν ζηλοτυπίαν τοῦ Τιβερίου διὰ τῆς κατὰ τῶν Γερμανῶν εὐτυχίας του, καὶ ἐκράχθη ὀπίσω, προείπαμεν ἤδη ἀρχήτερα (σελ. 329). Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος ἠγαπᾶτο καὶ ἀπὸ τὸν στρατὸν καὶ ἀπὸ τὸν λαὸν, τοῦ ἐσυγχώρησεν ὁ Τιβέριος θρίαμβον,

τοῦ ὁποίου ἡ θέα ἔγεινε τερπνοτέρα εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἐπειδὴ ὁ Γερμανικὸς ἔλαβεν ἐπὶ τοῦ θριαμβευτικοῦ ἅρματός του τὰ πέντε τέκνα του. Ἀλλ' ὁ Τιβέριος εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ εἶχε μηχανοῤῥαφήσειν τὸν ὄλεθρόν του. Τὸν ἔστειλε πρὸς τὸ φαινόμενον δι' ἀναγκαῖα πράγματα εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ ἐν ταυτῷ ὠνόμασεν ἔπαρχον τῆς Συρίας τὸν Κούριον Πείσωνα, καὶ ἐπαράγγειλε καὶ αὐτὸν καὶ τὴν γυναῖκά του Μουνατίαν Πλαγκίναν κατὰ πρώτην εὐκαιρίαν νὰ ἀφανίσωσι τὸν Γερμανικόν. Ἤρχισεν οὗτος νὰ οἰκειοῦται τοὺς στρατιώτας μὲ βδελυράν τινα παράβλεψιν, καὶ νὰ τοὺς ἐρεθίζῃ κατὰ τοῦ Γερμανικοῦ καὶ τῆς γυναικός του Ἀγριππίνης. Ὁ Γερμανικὸς καταφρονῶν μὲ τὴν μεγάλην του ψυχὴν ὅλας ταύτας τὰς χαμερπεῖς τέχνας, ἐτελείωσεν ὅλας τὰς εἰς αὐτὸν δοθείσας παραγγελίας· ἔκαμε Ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας τὴν Κομμαγηνὴν καὶ τὴν Κιλικίαν, ἔβαλε βασιλέα εἰς τὴν Ἀρμενίαν, καὶ ἀνενέωσε μὲ τὸν βασιλέα τῶν Πάρθων τὰς παλαιὰς συνθήκας. Ὕπηγε μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Αἴγυπτον διὰ νὰ θεωρήσῃ τὰ ἀξιοθεώρητα τῆς χώρας, καὶ ὑπέστρεψεν εἰς Ἀσίαν, ὅπου ἔπεσεν εἰς θανατηφόρον ἀσθένειαν. Τὴν ἀνάῤῥωσίν του ἐπανηγύρισαν οἱ Ἀσιανοὶ μὲ τιμὰς μεγάλας, αἱ ὁποῖαι ἠρέθισαν περισσότερον τὴν ἐχθροπάθειαν τοῦ Πείσωνος. Εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἐξεκυλίσθη ὁ Γερμανικὸς εἰς τὴν ἀῤῥωστίαν, καὶ ἀπέθανεν, ὄχι χωρὶς ὑποψίαν ὅτι ὁ Πείσων καὶ ἡ γυνή του τὸν ἐπότισαν φαρμάκιον (Πρβ. Δ. Κάσσ. νζ΄, 18.). Ἐκάη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, καὶ ἡ γυνή του Ἀγριππίνα ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην μὲ τὴν πολύτιμον στάκτην τοῦ ἀγαπητοῦ ἀνδρός της. Εἰς ὅλας τὰς πόλεις καὶ χώρας, διὰ τῶν ὁποίων διήρχετο ὁ νεκρὸς, ἐδείχθη γενικὸν πένθος, τὸ ὁποῖον ἠναγκάσθη ὁ Τιβέριος νὰ περιορίσῃ μὲ πρόσταγμα. Ὅλη ἡ ἐλπὶς τῆς αὐτοκρατορίας ἐφάνη ὅτι

συναπέθανε μαζὴ μὲ τὸν Γερμανικὸν, καὶ ὁ Τιβέριος ὑπεκρίνετο ὅτι συνεπένθει καὶ αὐτὸς μαζὴ μὲ ὅλους. Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἐκυρίευσε τὴν Συρίαν ὁ τοῦ Γερμανικοῦ ἀντιστράτηγος, καὶ ἠνάγκασε τὸν Πείσωνα νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Ῥώμην διὰ νὰ ἀπολογηθῇ εἰς τὴν περὶ φαρμακώσεως τοῦ Γερμανικοῦ κατηγορίαν. Κατὰ τῆς κατηγορίας ταύτης, ἐνῷ ὅλος ὁ λαὸς τὸν ἐκαταδίκαζε, δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν προστατεύσῃ ὁ Τιβέριος, μ' ὅλον ὅτι βεβαίως ἦτο αὐτὸς ὁ μυστικὸς δολοφονητὴς τοῦ ἀνεψιοῦ του. Μὲ ὑπόσχεσιν χάριτος τῆς ζωῆς του ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Πείσωνα διὰ τοῦ ἀγαπητοῦ του Σηϊανοῦ, ἀρχισωματοφύλακος, τὰς ἰδιοχείρους του ἐπιστολάς· εὐθὺς ὅμως ὁ Πείσων ἐγκατελείφθη καὶ ἀπ' αὐτὸν, καὶ διέφυγε τὴν προσμένουσαν αὐτὸν καταδίκην δι' αὐτόχειρος φαρμακώσεως. Τὸ ὅλον ἦτο ἀνοσιούργημα ἀποτρόπαιον τοῦ Τιβερίου.

Πλῆθος σφαγίων μέγα ἠκολούθησε τὸν Γερμανικὸν, ἐκ τῶν ὁποίων ἱππεύς τις Ῥωμαῖος Γ. Λυτόριος Πρίσκος, ὅςτις εἶχε συνθέσειν πρότερον ἐγκωμιαστικὸν ποίημα εἰς τὸν Γερμανικὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἔλαβε δῶρα καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα διὰ τὴν προσποίησιν, εἶναι ἐπισημότατον, ἐπειδὴ ὁ θάνατος οὗτος δεικνύει ἐξαιρέτως τοῦ Τιβερίου τὴν κακοτροπίαν. Τοῦ Τιβερίου ὁ υἱὸς Δροῦσος ἠῤῥώστητε βαρέως περὶ τὸν χρόνον τοῦτον, καὶ ἀμφίβαλλαν γενικῶς τὴν ἀνάῤῥωσίν του. Εὐθὺς ὁ ποιητὴς ἔκαμεν ἐγκώμιον καὶ εἰς τοῦτον, μὲ τὸ ὁποῖον σκοπὸν εἶχε νὰ ἐξαφνίσῃ τὸν κόσμον εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀῤῥωστοῦντος. Ἀνέγνωσε τὸ ποίημα εἰς φίλους του τινάς. Ὁ Τιβέριος τὸ ἔμαθεν. Ὁ Δροῦσος ἀνέλαβε, καὶ ὁ ποιητὴς ἐθανατώθη ὡς ἀδικήσας τὴν μεγαλειότητα (Πρβ. Δ. Κάσσ. νζ', 20.). Δὲν εἶναι φανερὸν ἂν ὁ Τιβέριος ἐτιμώρησε τὴν ἀνόητον

ἀκαιρίαν τοῦ ποιητοῦ, ἢ τὸν ἐγκωμιαστὴν τοῦ Γερμανικοῦ.

Δέκα ἔτη περί πὸυ ἐτυράννει ὁ Τιβέριος, ὅταν ὁ ἀρχιδορυφόρος Λ. Αἴλιος Σηϊανὸς, ἄνθρωπος κακότροπος καὶ ἀνόσιος, ὑπερβαίνων καὶ αὐτὸν τὸν Τιβέριον εἰς τὴν πανουργίαν, ἔλαβε χώραν μεγάλην καὶ ἠδύνατο τὰ πάντα εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐπειδὴ ὁ Τιβέριος τὸν εἶχε δεύτερον μεθ' ἑαυτὸν, ἤλπιζε νὰ ἀναβῇ καὶ αὐτὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Ἀλλὰ τὴν εἰς τοῦτον ὁδὸν ἀνάγκη ἦτο νὰ προδιεξομαλίσῃ μὲ ἅλυσιν φόνων, ἐπειδὴ δὲν ἔλειπαν συγγενεῖς πλησιέστατοι ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ἐξαιρέτως ἦτο ἀνάγκη νὰ προεξολοθρεύσῃ ὅλην τοῦ Γερμανικοῦ τὴν οἰκογένειαν. Ἤρχισε δι' οἰκοδομῆς στρατιωτικοῦ οἴκου τῶν δορυφόρων, ὀνομασθέντος πραιτωρίου, νὰ ἕλκῃ τούτους πρῶτον εἰς τὴν ἀγάπην του. Διέφθειρεν ἔπειτα τὴν νύμφην τοῦ αὐτοκράτορος, σύζυγον τοῦ Δρούσου, καὶ ἐθανάτωσε διὰ φαρμακίου τοῦτον (Πρβ. Δ. Κάσσ. νζ', 22.). Ὁ θάνατός του οὔτε εἰς τὸν δῆμον οὔτε εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἐπροξένησε μεγάλην λύπην, ἐπειδὴ ἦτο μισητὸς διὰ τὴν ἀσέλγειάν του. Ὁ Σηϊανὸς ἤθελε νὰ νυμφευθῇ τὴν χήραν, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐνυμφεύθη, ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ δὲν τὸ ἐσυγχώρησε μὲ λόγους ἀμφιβόλους. Τώρα ἴδεν, ὅτι ἀνάγκη ἦτο νὰ ἀφανίσῃ τὴν Ἀγριππίναν καὶ τοὺς υἱούς της, οἵτινες ἔστεκαν ἐμπόδιον τοῦ σκοποῦ του. Συκοφαντίαι καὶ διερεθισμοὶ ἡτοιμάσθησαν. Ἀλλὰ κατὰ πρῶτον ἠγωνίσθη ν' ἀπομακρύνῃ τὸν αὐτοκράτορα ἀπὸ τὴν πόλιν διὰ νὰ παίζῃ εὐκόλως τὰς θελήσεις του αὐτὸς εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐπειδὴ δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἠγάπα τὴν ἐρημίαν διὰ τὰς ἀκολασίας του, τὸν ἐκατάπεισεν εἰς τοῦτο εὐκόλως ὁ Σηϊανὸς, καὶ ὁ Τιβέριος ἀνεχώρησε τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὴν πόλιν διὰ νὰ μὴ τὴν ἐξαναίδῃ

πλέον. Πρῶτον ὑπῆγεν εἰς τὴν Νῶλαν, ἔπειτα εἰς τὴν Καπύην, καὶ τελευταῖον εἰς τὴν νῆσον Καπρίας (τώρα Capri), ὅπου κἀνεὶς δὲν ἐτόλμα νὰ ὑπάγῃ χωρὶς ῥητὴν ἄδειαν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Σηϊανὸς διὰ παντοδαπῶν συκοφαντιῶν ἐνήργησεν ὥστε ἡ Ἀγριππίνα ἡ σύζυγος τοῦ Γερμανικοῦ, καὶ οἱ δύω υἱοί της Νέρων καὶ Δροῦσος, νὰ ἐξορισθῶσι μὲ προσταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις ἐκτὸς τούτου ἐμίσει τὴν μητέρα, καθὼς εἶχε καταπρέξειν πάντοτε τὸν ἄνδρα της. Μόνον ὁ τρίτος υἱός, Γάϊος (ὁ μετέπειτα Καλιγόλας), μικρὸν παιδίον ἀκόμη, ἔμεινεν εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐκρατήθη ἀδιακόπως, ἐπειδὴ ἤξευρε νὰ ἀρέσκῃ εἰς τὰς γνώμας τοῦ θείου του. Ἀλλ' ὁ Σηϊανὸς δὲν ἐπέτυχε μ' ὅλα ταῦτα τὸν σκοπόν του. Ἐπιστολὴ ἐκ Ῥώμης ἐφανέρωσε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ὅτι ὁ ἀγαπητός του γίνεται φοβερώτερος παρ' αὐτόν, καὶ θεοποιεῖται ἀπό τινας δουλοπρεπεῖς ζηλωτάς του. Ὁ Τιβέριος πλήρης ὀργῆς γενόμενος ἀπεφάσισεν εὐθὺς τὸν θάνατόν του, ἀλλὰ δὲν ἐπεχείρησεν εὐθύς, διὰ νὰ κάμῃ ἀσφαλῆ τὴν πτῶσίν του. Τελευταῖον ἐνήργησε παντοίως καὶ ἔστειλεν ἀρχισωματοφύλακα διάδοχον καὶ φονέα τοῦ Σηϊανοῦ, ὅστις ἑνωθεὶς μὲ τὴν σύγκλητον τὸν ἀπέσπασεν ἀπὸ τοὺς δορυφόρους μὲ ὑπόσχεσιν τῆς δημαρχικῆς ἐξουσίας, τὸν ἐφυλάκωσε διὰ τῶν τῆς πόλεως στρατιωτῶν, καὶ ἐκεῖ τὸν ἐσκότωσε. Τὰ τέκνα καὶ οἱ φίλοι του ἐθανατώθησαν καὶ αὐτοί, ἐστήθησαν πλησίον τοῦ δεσμωτηρίου οἱ νεκροὶ πρὸς θέαν τοῦ δήμου, καὶ ἐῤῥίφθησαν ἔπειτα εἰς τὸν Τίβεριν (Πρβ. Δ. Κάσσ. νη', 9 — 15.).

Ἡ ἀπιστία τοῦ Σηϊανοῦ ἔκαμε τὸν αὐτοκράτορα ὑποπτότερον καὶ ἀπανθρωπότερον. Τώρα ἐγεννήθη εἰς αὐτὸν ἀληθινὴ ὄρεξις φόνων. Διὰ νὰ βόσκηται εἰς τὰς βασάνους τῶν θανατουμένων, ἔφερνε τοὺς δυστυχεῖς τούτους εἰς τὰς Καπρίας, κάποτε δὲ καὶ ἐνόχους κακουργημάτων καὶ γενικῶς μισουμένους προδότας, διὰ νὰ φονεύωνται ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν του. Ἀλλὰ πᾶς φόνος ηὔξανε τὸν φόβον του καὶ τὴν μισανθρωπίαν του, καὶ ἐβασάνιζε καὶ αὐτὸν μὲ τὰ μαρτύρια τοῦ κακοῦ συνειδότος. Τὴν τοιαύτην ταραχήν του ἐφανέρωναν κάποτε αἱ ἐπιστολαί, τὰς ὁποίας ἔγραφεν εἰς τὴν σύγκλητον. Μᾶς ἀφῆκε μιᾶς τούτων τὸ ἀξιοπαρατήρητον προοίμιον ὁ ἱστοριογράφος Τάκιτος (Annal. VI. c. 6.). „Ἐὰν ἐξεύρω, ὦ βουλευταί, τί γράφω ἢ πῶς γράφω, ἢ τί δὲν ἔπρεπε τώρα νὰ γράφω, ἄμποτε οἱ θεοὶ καὶ αἱ θεαὶ νὰ μ' ἀφανίσουν οἰκτρότερα παρ' ὅσον αἰσθάνομαι ὅτι καθημερινῶς ἀφανίζομαι.“

Αἱ πρῶται σκληρότητες ἐμαίνοντο ἀδιακόπως. Ἡ Ἀγριππίνα ἐφονεύθη δι' ἀποχῆς τροφῶν, καὶ ὁ υἱός της Δροῦσος ἐκαταδικάσθη ν' ἀποθάνῃ τῆς πείνας. Ἐννέα ἡμέρας ἔζησε μὲ τὰ ἄχυρα, τὰ ὁποῖα περιεῖχεν ἡ στρωμνή του, καὶ ἔπειτα ἀπέθανεν ἐλεεινότατα. Καὶ ἡ Πλαγκίνα δὲ ἡ γυνὴ τοῦ Πεισωνος καὶ συμφονεύτρια τοῦ Γερμανικοῦ, τὴν ὁποίαν εἶχε προστατεύσειν ἕως τώρα εἰς τὰ ὀμμάτια τοῦ Τιβερίου ἡ ἐχθροπάθεια τῆς Ἀγριππίνης, ἐπρόλαβε δι' αὐτόχειρος φαρμακείας τὸν ἄξιον ἑαυτῆς θάνατον. Τελευταῖον ὅμως ἦλθε προσταγή, ὅλοι οἱ συνυπεύθυνοι ἢ φίλοι τοῦ Σηϊανοῦ οἱ ὄντες φυλακωμένοι, νὰ θανατωθῶσι διὰ μιᾶς χωρὶς κἀμμίαν ἐξέτασιν, καὶ οὕτω μόλις ὑπῆρχε Ῥωμαϊκὸς οἶκος χωρὶς πένθος.

Τελευταῖον ἐπέπεσεν εἰς τὸν Τιβέριον κατὰ τὸ ἑβδομηκοστὸν ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας του διατρίβοντα εἰς ἀγροπήπιον πλησίον τοῦ Μισηνοῦ ὅπου εἶχε μεταβῆν ἐκ Καπριῶν, ἀῤῥωστία, τὴν ὁποίαν ἔκρυπτε πολὺν καιρὸν ἀπὸ τοὺς ὁλόγυρά του, καὶ

ἡ ὁποία ἐσφοδρύνετο πάντοτε, καὶ τὸν ἔφερε τελευταῖον εἰς λειποθυμίαν τινα, τὴν ὁποίαν ἐνόμιζαν θάνατόν του. Ὁ ἀνεψιός του Γάϊος ἐδέχθη ἤδη τὰς εὐχὰς τῶν ἀρχόντων ὡς αὐτοκράτωρ, ὅταν ἔξαφνα ἦλθεν ἡ ἀγγελία, ὅτι ὁ Τιβέριος ἀνέλαβε φωνὴν καὶ ὄψιν. Φόβος καὶ τρόμος γενικὸς ἐκυρίευσεν ὅλους τοὺς περιϊσταμένους, καὶ μάλιστα τὸν Γάϊον Καλιγόλαν, ὅς τις ἀπὸ τὸ ὕψος τῶν ἐλπίδων ἐκρημνίσθη ἔξαφνα εἰς τὸν φόβον τοῦ ἀφανισμοῦ του. Ἀλλ' ὁ ἀρχισωματοφύλαξ Μάκρων ἐμεταχειρίσθη εὐθὺς τὴν ἀγχίνοιάν του — ἐπρόσταξε καὶ τὸν ἐσκέπασαν μὲ πολλὰ καὶ παχέα ἐφαπλώματα, ὡς τάχα χρειαζόμενον θέρμης, καὶ τὸν ἔπνιξεν εἰς τὴν κλίνην του *). Τοιουτοτρόπως ἀπέθανε τελευταῖον ὁ Τιβέριος πρὸς χαρὰν τοῦ λαοῦ, κατὰ τὸ 78ον ἔτος τῆς ἡλικίας του, καὶ εἰς τὸ 23ον τῆς αὐτοκρατορίας του, τὸ 37 ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ. Ἡ κάλπη τῆς στάκτης του ἐβάλθη εἰς τὸ Μαυσωλεῖον.

---

9. Γάϊος Καῖσαρ Καλιγόλας.

(37 — 41.)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀπανθρώπου Τιβερίου ἀνέβη τὸν θρόνον Γάϊος ὁ Καλιγόλας μὲ ἐλπίδας μεγίστας τοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες τὸν ἠγάπων, ὡς αὐξηθέντα ἔμπροσθέν των εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ πατρός του Γερμανικοῦ. Ἀπ' αὐτοὺς ἔλαβε καὶ τὴν ἀστείαν ἐπωνυμίαν Καλιγόλας (Caligula), ἤγουν ὑποδηματάκιον, ἐπειδὴ παιδίον ἀκόμη ὂν ἐφάνη μὲ μικρὰ στρατιωτικὰ ὑποδήματα. Εἰκοσιπενταετὴς ὢν μετὰ τὸν θάνατον

*) Τάκιτ. Ann. L. VI. c. 52. Πρβ. κ. Δ. Κάσσ. νή, 28.

τοῦ θείου του ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, μ' ὅλον ὅτι ὁ Τιβέριος ἀφῆκε καὶ ἔγγονον, υἱὸν τοῦ υἱοῦ του Δρούσου, τὸν Τιβέριον Νέρωνα Γέμελλον, ὅς τις ἦτο πολλὰ νέος διὰ τὸν θρόνον, καὶ ἐνταυτῷ ἐξωθημένος ἀπὸ τὸν Καλιγόλαν. Τὰ πρῶτα ἔργα τοῦ νέου ἡγεμόνος ἔδιδαν χρηστοτάτας ἐλπίδας. Ἐτίμησε τὴν μνήμην τῶν οἰκείων του, τοὺς ὁποίους ἐθανάτωσεν ὁ Τιβέριος, ἐσεβάσθη τὴν ἀκόμη ζῶσαν μάμμην του Ἀντωνίαν καὶ τὰς ἀδελφάς του, ἀπηγόρευσε πᾶσαν κατηγορίαν τοῦ τῆς καθοσιώσεως ἀδικήματος, καὶ δὲν ἤκουεν οὐδ' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἤθελαν νὰ τοῦ φανερώσωσι συνωμοσίας κατ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Δὲν εἶναι θαῦμα ἐὰν ἐπηνέθη πανταχόθεν, καὶ ἐσφάγησαν πολλὰ θύματα εὐχαριστίας εἰς τοὺς θεοὺς πρὸς τιμήν του (Πρβ. Δ. Κάσσ. νθ', 6.).

Ἀλλ' ὀλίγον χρόνον διήρκεσεν ἡ εὐτυχία τῶν Ῥωμαίων. Κατὰ τὸν ὄγδοον μῆνα τῆς αὐτοκρατορίας του περιέπεσεν εἰς θανάσιμον ἀῤῥωστίαν, ἐκ τῆς ὁποίας δὲν ἀπέθανε μὲν, ἔλαβε δὲ, καθὼς κρίνουσιν ὅλοι, μεταβολὴν ὁλοτελῆ ὅλων του τῶν φρονημάτων, ἐπειδὴ χωρὶς συμβᾶσαν παραφροσύνην δυσκόλως καταλαμβάνει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς τόσον ἀτόπους καὶ ἀσκόπους ἀπανθρωπίας καὶ ἀκολασίας, οὐδ' ἐμπορεῖ νὰ τὰς ἐξηγήσῃ, καὶ ἀσμένως λησμονεῖ καθεὶς ἢ παραβλέπει, ὅτι εἰς πολλοὺς τῶν μεταγενεστέρων ἡγεμόνων τῆς Ῥώμης ἀνεγέννησεν ἡ ἀπόλυτος ἐξουσία τοιαῦτα ἠθικὰ τέρατα. Ἤρχισαν φόνοι τινὲς ἀθώων ἢ ὑπόπτων, τοῦ νέου Τιβερίου, τῆς ἀγαθῆς μάμμης του Ἀντωνίας, τοῦ Μάκρωνος ὅς τις τὸν ἀνηγόρευσεν αὐτοκράτορα, καὶ τοῦ πενθεροῦ του Σιλανοῦ, ὅς τις εἶχε τὸν συμβουλεύσειν (Δ. Κάσσ. νθ', 8.). Μετὰ τούτους ἠκολούθουν παντοδαπαὶ μανίαι καὶ λύσσαι, τὰς ὁποίας ἐδικαιολόγει ὀνομάζων τὸν ἑαυτόν του ἀπεριόριστον κύριον (Dominum). Εὐθὺς ἔπειτα ἐφάνη ἐνδεδυμένος μὲ θεῶν στολὴν,

καὶ ἐζήτει ὡς ἀληθινὸς Θεὸς θείαν λατρείαν, μ' ὅλον ὅτι ἦτο τόσον δειλὸς, ὥστε ὅταν ἤστραπτε καὶ ἐβρόντα, ἐκρύπτετο ὑποκάτω τῆς κλίνης του. Ἐφόνευεν ἀνθρώπους ἐκ μόνης ορέξεως, ἐνῷ ἐπρόσταζε καὶ ἔφεραν μικρῶν σφαλμάτων ἐνόχους εἰς τὴν καταδίκην, καὶ ἐκεῖ τοὺς ἄφινε νὰ παλαίωσι καὶ νὰ σπαράττωνται ἀπὸ τὰ θηρία, ἢ ἔτρεφε τὰ θηρία μὲ ἀθώους φυλακωμένους διὰ νὰ τὰ φυλάττῃ χωρὶς πολλὰ ἔξοδα. Ἄλλους ἐπρόσταζε καὶ τοὺς ἔκοπταν τὰ μέλη μὲ τὸ πριόνιον, ἢ τοὺς ἐβασάνιζε μὲ ἀῤῥήτους ἄλλας τιμωρίας.

Ἔπραττε δὲ ταῦτα ἐξαιρέτως ἀφοῦ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος ἐδαπάνησεν ἀσώτως τὸν τοῦ Τιβερίου κληρονομικόν του θησαυρὸν **135,000,000** φιορινίων, κατασκευάσας τὰ πάντα χρυσᾶ, καὶ αὐτὰς τὰς φάτνας τῶν ἵππων του, τοὺς ὁποίους εἶχε πολλάκις συνδείπνους του. Διὰ νὰ συνάζῃ λοιπὸν νέους θησαυροὺς διὰ τὴν μανίαν του, ἔῤῥιπτεν ἀνηκούστους φόρους, ἐσκότονε πλουσίους, ἐγίνετο κληρονόμος τῶν αὐλικῶν του, ἐπώλει παλαιὰ πράγματα μ' ὅσην ἤθελεν αὐτὸς τιμήν· ἐπώλησεν ἀναισχύντως τὰ πολύτιμα τοῦ κοινοῦ ταμιείου, πολυτίμους λίθους, πολύτιμα σκεύη τοῦ Αὐγούστου καὶ τῶν συγγενῶν του (Πρβ. Δ. Κάσσ. νθ', 14. 15. 21.). Ἄλλα δὲ κακουργήματά του εἶναι ἀληθιναὶ μωρίαι, ἤγουν ἔκτισε ναὸν εἰς τιμὴν ἑαυτοῦ, καὶ ἐπώλει ὤνιον τὴν ἱερωσύνην εἰς τὸν ὅς τις δώσει τὰ πλειότερα, ἢ ἐχειροτόνει ἱερέα ἑαυτὸν, καὶ τὴν γυναῖκά του, καὶ αὐτὸν τὸν ἵππον του (Δ. Κάσσ. νθ', 25.). Συνεμίσγετο μὲ τὰς ἀδελφάς του. Μίαν δὲ, τὴν Δρουσίλλαν, ἐνυμφεύθη τακτικῶς, καὶ ἀποθανοῦσαν τὴν ἐχειροτόνησε θεάν. Ὅς τις ἔκλαιε τὸν θάνατόν της, τὸν ἐσκότονεν ὡς φθονοῦντα τὴν θείαν μοῖραν της, καὶ ὅς τις δὲν ἔκλαιεν, ἐσκοτόνετο καὶ αὐτὸς ὡς χαίρων διὰ τὸν θάνατόν της (Δ. Κάσσ.

νθ', 11.). Μετὰ ταύτην ἔλαβε δύω ἄλλας γυναῖκας, τὰς ὁποίας ἥρπασεν ἀπὸ τοὺς ἄνδρας των, ἀλλὰ γρήγορα τὰς ἀπεδίωξε πάλιν· καὶ ἐδόθη εἰς δύω ἀδελφὰς, τὰς ὁποίας ἐξώρισε μετ' ὀλίγον εἰς τὴν νῆσον Ποντίαν. Τελευταῖον τὸν ἐξουσίασε μία παλλακὶς, Μιλωνία Καισωνία, ἥτις ἤξευρε νὰ τὸν κρατῇ δεσμευμένον εἰς τὴν ἀγάπην της (Πρβ. Δ. Κάσ. νθ', 23.).

Ἐγύμνωσεν ὅλην τὴν Ἰταλίαν εἰς κατασκευὴν παραδόξου γεφύρας μεταξὺ Ποντεόλων καὶ Βαύλων, θαλασσίου στενοῦ εἴκοσι ἓξ σταδίων. Ἐκεῖ ἐπόμπευσε μὲ πολλοὺς, ἔθυσεν, ἐμέθυσεν· ἔπνιξεν εἰς τὴν θάλασσαυ πολλοὺς φίλους καὶ ἐχθρούς του (Δ. Κάσ. νζ', 17. 18.). Ἐξεστράτευσεν ἔπειτα εἰς τὴν Γερμανίαν, ἐγεφύρωσε τὸν Ῥῆνον, καὶ ἐπέρασεν εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην του, ἔφυγεν ὅμως αἰσχρότατα, ὅταν ἤκουσε τὴν πλησίασιν τῶν πολεμίων. Ὑπέστρεψε πάλιν εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ ἡτοιμάσθη νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἀλλ' ἠρκέσθη νὰ φέρῃ τοὺς στρατιώτας του ἕως τὸν αἰγιαλὸν τῆς θαλάσσης, καὶ ἐκεῖ νὰ τοὺς προστάξῃ νὰ πιάσωσι κογχύλια (Δ. Κάσ. νζ', 25.) διάφορα, τὰ ὁποῖα ἔμελλε νὰ φυλάξῃ εἰς τὸ Καπιτώλιον ὡς λάφυρα τῆς θαλάσσης· αὐτὸς δὲ ἡτοιμάζετο νὰ θριαμβεύσῃ εἰς τὴν Ῥώμην εἰσάγων Γάλλους τινὰς ἐνδεδυμένους Γερμανικὰ ἱμάτια. Ἀλλ' ἔπειτα ἐμετριοφρόνησε τόσον, ὥστε ἠρκέσθη εἰς τὸν μικρὸν μόνον ἐφ' ἵππου θρίαμβον.

Τελευταῖον ἐβαρύνθησαν ὅλοι τὰς ἀπανθρωπίας καὶ κακίας καὶ παραφροσύνας του. Χιλίαρχός τις, Κάσσιος Χαιρέας, ἔκαμε συνωμοσίαν ἐναντίον του· ἐξερχόμενον ἐκ τοῦ θεάτρου τὸν ἐκτύπησε πρῶτος, καὶ ἔπειτα ἄλλοι ἕως οὗ τὸν ἐσκότωσαν. Τὴν νύκτα ἔπειτα ἐσκότωσαν καὶ τὴν Μιλωνίαν Καισωνίαν, καὶ τὰ τέκνα της. Ἡ σύγκλητος ἠφάνισε πανταχοῦ τὴν μνήμην τοῦ παράφρονος. Ἐτελεύτησε δὲ κατὰ

τὸ εἰκοστὸν ἔννατον ἔτος τῆς ἡλικίας του (24 Ἰανν. 41.) ὁ λυσσώδης οὗτος ἡγεμὼν, ὅς τι πολλάκις εἶπε πρὸς τὸν δῆμον „Εἴθε ἕνα αὐχένα εἴχετε“ διὰ νὰ τοὺς σφάξῃ ὅλους διαμιᾶς (Πρβ. Δ. Κάσ. νθ΄, 29. 30.).

10. Τιβέριος Κλαύδιος Καῖσαρ.

(41 — 54.)

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καλιγόλα ἐξυπνίσθη εἰς τὴν σύγκλητον ἡ ἐπυθυμία τοῦ νὰ ἀνεγείρωσι τὴν παλαιὰν ἐλευθερίαν. Ἀλλ' οἱ σωματοφύλακες ἐπεθύμουν αὐτοκράτορα νὰ τοὺς πληρόνῃ αὐτοκρατορικῶς, καὶ ἀφοῦ διέτρεξαν τὴν πόλιν καὶ τὸ παλάτιον διὰ νὰ λάβωσιν αἱματώδη] ἐκδίκησιν ἀπὸ τοὺς φονεῖς τοῦ Καλιγόλα, εὕρηκαν εἰς γωνίαν τινα κεκρυμμένον τὸν μωρὸν καὶ ἔντρομον Κλαύδιον, ὅστις φοβούμενος τοὺς φονεῖς εἵρπυσεν ὑποκάτω τῆς κλίνης του, καὶ τὸν ἀνηγόρευσαν πάραυτα αὐτοκράτορα ὡς μόνον κληρονόμον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου. Ὑπεσχέθη δὲ ὁ Κλαύδιος εἰς καθένα Πραιτωριανὸν δῶρον 20,000 σεστερτίων, καὶ οὗτοι ἔκαμαν εἰς αὐτὸν τῆς πίστεως τὸν ὅρκον. Ἡ σύγκλητος, ἐὰν καὶ διπλῶς δυσαρεστημένη διὰ τὴν ἐκλογὴν ταύτην, ἠναγκάσθη φοβουμένη τοὺς στρατιώτας νὰ τὸν προσκυνήσῃ.

Ὁ Κλαύδιος ἦτο υἱὸς τοῦ πρεσβυτέρου Δρούσου, καὶ ἐπομένως ἀνεψιὸς μὲν τοῦ Τιβερίου, θεῖος δὲ τοῦ Καλιγόλα. Ἀμελημένη ἀνατροφὴ διὰ προλαβοῦσαν ἀσθενικὴν ἕξιν, καὶ δειλός τις σχολαϊσμὸς τὸν ἔκαμεν ἀνάξιον καὶ διὰ πόλεμον καὶ διὰ εἰρήνην. Ἐπειδὴ οἱ πρῴην αὐτοκράτορες τὸν ἐκαταφρόνησαν, ἦτο εὐκαταφρόνητος καὶ εἰς ὅλον τὸν λαόν. Καὶ αὐτὴ ἡ μήτηρ του Ἀντωνία τὸν ὠνόμαζεν ἀλλόκοτόν τι ζῶον, τὸ ὁποῖον ἤρχισε μὲν, δὲν ἐτελείωσε δὲ ἡ φύσις· καὶ ὅταν ἤθελε νὰ σημάνῃ τινὰ μωρὸν ἔλεγεν, ὅτι εἶναι μωρότερος καὶ παρὰ τὸν Κλαύδιον τὸν υἱόν της. Ηὔξησε λοιπὸν χωρὶς ἐλπίδα πολιτικῆς ἀσχολίας, καὶ μάλιστα συνωδευμένος μὲ ἀχρείους ἀνθρώπους ἦτο ἔκδοτος εἰς τὸν οἶνον καὶ εἰς τὴν κυβείαν. Μ' ὅλα ταῦτα, ἐὰν καὶ ὀλιγόνους, ἐκαταγίνετο καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας, ἴσως διὰ νὰ διασκεδάζῃ τὸν χρόνον. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὁ σχεδὸν μωρὸς πάντη οὗτος Κλαύδιος ἔγραφε Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν ἀπὸ τοῦ Καίσαρος ἕως τῶν ἡμερῶν του εἰς τεσσαράκοντα τρία βιβλία, καὶ ἦτο τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης γραμματικὸς καὶ ῥήτωρ (Πρβ. Δ. Κάσ. ξ΄, 2.). Ἡ ἱστορία του, καὶ ἡ βιογραφία του εἰς ὀκτὼ βιβλία δὲν διεσώθησαν *).

Ἀναβὰς δὲ εἰς τὸν θρόνον ἔδωκεν εἰς τὸν κόσμον τὸ παράξενον θέαμα νὰ εἶναι παντοτεινὸν ἕρμαιον καὶ ἅρπαγμα τῶν γυναικῶν καὶ τῶν ὑπηρετῶν του. Ἐκ τῶν πρώτων εἶναι διαβόητος ἡ Βαλερία Μεσσαλίνα (ἐκ τῆς ὁποίας ἐγέννησε πρὸ τῆς ὑψώσεώς του δύω ὀνομαστὰ τέκνα, τὴν Ὀκταυΐαν, μετέπειτα γυναῖκα τοῦ αὐτοκράτορος Νέρωνος, καὶ τὸν Βρετανικὸν) διὰ τὰς ἀσωτίας της, καὶ ἔγεινε παροιμία διὰ τὴν αὐθάδειαν, ἀναίδειαν καὶ φαυλότητά της. Μ' ὅλα ταῦτα ἔδειξεν ὁ Κλαύδιος κατ' ἀρχὰς πολλὴν ἰδίαν του δραστηριότητα. Ἐτιμώρησε μὲ θάνατοὺς φονεῖς τοῦ προκατόχου του, ἐσήκωσεν ὅμως τοὺς τον νόμους καὶ τὰς διαταγάς του, καὶ τὸν ἐπὶ Τιβερίου ὀλέθριον νόμον τοῦ τῆς καθοσιώσεως ἀδικήματος. Παρεκτὸς τούτου ἐκαλλώπισε τὴν Ῥώμην μὲ δύω νέους ὑδραγωγοὺς ἐξαιρέτους, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἔλαβε τὸ ὄνομά του (aqua Claudia). Τὸν σύμβουλόν του Ἰουδαῖον Ἀγρίππαν (ὅς τις ἔτυχεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ τὸν ἐβοήθησε νὰ γείνῃ αὐτοκράτωρ) ἀντή-

*) Παράβαλε Συετόν. εἰς Τιβέρ. Κλαύδιον κεφ. 41 κ. 42.

μειψε δοὺς εἰς αὐτὸν τὴν Ἰουδαίαν καὶ Σαμάρειαν. (Πρβ. Δ. Κάσ. ξ΄, 3—8).

Ἀλλὰ πάραυτα μετέβαλε τὴν δραστηριότητα ταύτην, ἐνῷ ἐκαταγίνοντο οἱ κόλακες νὰ τὸν ἠδύνουν εἰς τὰ φογοπότια καὶ εἰς τὴν ἀσωτίαν· διὰ τὴν μέθην καὶ μωρίαν του τὸν ἐκατάπειθαν εὐκόλως νὰ ὑπογράφῃ καταδίκας θανάτων, καὶ ἐπώλουν αὐτοὶ χωρὶς εἴδησιν ἐκείνου ἀρχὰς καὶ ἀξιώματα. Πάντων ἐξωλέστεροι κατὰ τοῦτο ἦσαν ἡ φαυλόβιος Μεσσαλίνα καὶ ὁ ἀπελεύθερος Νάρκισσος, οἱ ὁποῖοι συνδεθέντες ἐμεταχειρίζοντο ἀναισχύντως τὴν δειλίαν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς ἐκτέλεσιν τῶν κακοτροπιῶν των (Πρβ. Δ. Κάσ. ξ΄, 14—16). Ἀλλ' ὅταν ἡ Μεσσαλίνα ἔφθασεν εἰς τόσην ἀναίσχυντον κακοήθειαν, ὥστ' ἑώρτασε γάμους μὲ ἄλλον ἄνδρα, νεανίσκον τινὰ ἐπιφανῆ Ῥωμαῖον, Γ. Σίλιον, καὶ ἐπεβούλευε τὴν ζωὴν τοῦ Κλαυδίου, ἐνήργησεν ὁ Νάρκισσος προσταγὴν θανάτου κατ' αὐτῆς, καὶ τὴν ἐφόνευσε διὰ τοῦ δημίου (Πρβ. Δ. Κάσ. ξ΄, 31.). Πολλῶν δὲ ὑπογράφων τοὺς θανάτους ὁ μωρὸς Κλαύδιος, ἀφοῦ ἐφονεύοντο, τοὺς ἐζήτει πάλιν, ποῦ εἶναι ὁ δεῖνα; (Πρβ. Δ. Κάσ. ξ΄, 14.). Τόσον ἐκτηνώθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ δὲν ἤξευρε μήτε τί ἔλεγε μήτε τί ἐνόει.

Εὐτυχέστερον δρόμον ἐχώρουν τὰ ἐξωτερικὰ πράγματα παρ' ὅσον ἠδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ ἀπὸ τοιοῦτον αὐτοκράτορα. Ὁ μετέπειτα αὐτοκρατορήσας Γάλβας ἐκτύπησε τοὺς Χάττους, καὶ ἄλλος τις Ῥωμαῖος στρατηγὸς ἄλλα Γερμανικὰ ἔθνη, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξαναέλαβαν καὶ ἕνα ἀετὸν, τὸν ὁποῖον ἐκεῖνοι εἶχαν κυριεύσειν ὅταν ἐνίκησαν τὸν Κυντίλιον Οὔαρον. Ὁμοίως ἐκλεΐσθη καὶ Γ. Δομίτιος Κορβύλων, ὅς τις διὰ τῶν λεγεώνων του ἔσκαψε διώρυγα, ἥτις καὶ τώρα ἀκόμη ἑνόνει τὸν Ῥῆνον μὲ τὸν Μόσαν, καὶ ὠνομάσθη διῶρυξ Κορβύλωνος (fossa Corbulonis). Τὸ δὲ ἀξιολόγωτερον, ὅτι ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἐπάτησαν κατὰ πρῶ-

τον στερεῶς οἱ Ῥωμαῖοι στρατηγοὶ Α. Πλαύτιος καὶ ὁ μετέπειτα αὐτοκράτωρ Οὐεσπασιανὸς τὴν νῆσον Βρετανίαν, ἐνῷ ὄχι μόνον ἐκυρίευσαν τὴν μικρὰν νῆσον Οὐηκτῖδα (Wight, Wectis), ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν νότιον χώραν τῆς Βρετανίας ὑπέταξαν τὴν μητρόπολίν των Καμουλόδουνον. Ὁ Κλαύδιος αὐτὸς ἔκαμε μετὰ τοῦτο ἐκστρατείαν εἰς τὴν Βρετανίαν, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ πανηγυρίσῃ θρίαμβον κατὰ τοῦ ἔθνους ἐκείνου. Ὠνόμασε δὲ καὶ τὸν υἱόν του ἐκ τῆς δορικτησίας ταύτης Βρετανικόν (Πρβ. Δ. Κάσ. ξ΄, 21. 22). Μετά τινας ἐνιαυτοὺς ἐξεστράτευσεν ἐκεῖ ὁ Π. Ὀστώριος Σκαπύλας, ὅς τις ἐκυρίευσεν ἀκόμη περισσότερα μέρη. Εὐτύχησε δὲ οὗτος καὶ νὰ πιάσῃ αἰχμάλωτον τὸν Βρετανικὸν ἀρχιστράτηγον Καράκτακον, καὶ νὰ τὸν φέρῃ εἰς τὴν Ῥώμην πρὸς γενικὸν θαυμασμὸν τῶν Ῥωμαίων. Ἐφάνη εἰς αὐτοὺς ὅτι οὗτος ἀνενέωσε τοὺς χρόνους τῶν Σκιπιώνων καὶ Αἰμιλίων.

Καταπεισθεὶς ὁ Κλαύδιος ἀπὸ τὸν Πάλλαντα, ἄλλον ἀπελεύθερον, ἐνυμφεύθη πάλιν, καὶ μάλιστα τὴν ἀνεψιάν του Ἀγριππίναν, θυγατέρα τοῦ ἀδελφοῦ του Γερμανικοῦ, ἥτις τοῦ ἔφερε πρόγονον τὸν Λ. Δομίτιον Αἰνόβαρβον, ὅς τις μὲ τὸ ὄνομα Νέρων ἔγεινε τόσον διαβόητος. Ἡ Ἀγριππίνα τώρα ἐδέσποζε, καθὼς πρότερον ἡ Μεσσαλίνα, ἀλλὰ δοξομανέστερα καὶ πλεονεκτικώτερα παρ' ἐκείνην. Ὁ πρῶτος της ἀγὼν ἦτο νὰ δώσῃ εἰς τὸν υἱόν της Νέρωνα τὴν υἱοθεσίαν καὶ διαδοχὴν, καὶ ἐπομένως τὸν γνήσιον υἱὸν τοῦ αὐτοκράτορος Βρετανικὸν νὰ ἐξορίσῃ ἀπὸ τοῦ πατρὸς τὴν καρδίαν. Διὰ τοῦτο ἔλαβε τοῦ υἱοῦ της παιδαγωγὸν τὸν περίφημον στωϊκὸν φιλόσοφον Σενέκαν, ὅς τις ἀνέπτυξε τὰς ἀγαθὰς τοῦ Νέρωνος δεξιότητας εὐτυχῶς μὲν, ἴσως δὲ ὑποκριτικώτερα (Πρβ. Δ. Κάσ. ξ΄, 32.). Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἀνέπαυεν, ὡς ἤθελε, τὰ πάθη καὶ τὰς ἀσωτίας της, τὰς ὁποίας ὅταν ἔμαθεν ὁ Κλαύδιος, καὶ ἤθελε νὰ δώσῃ εἰς τὸν υἱόν του τὸν πρέποντα εἰς αὐτὸν βαθμὸν,

τὸν ἐφαρμάκωσεν αὕτη μὲ φαγητὸν μανιταρίων, καὶ ἠγόρασεν ἀπὸ τοὺς σωματοφύλακας τὴν διαδοχὴν εἰς τὸν υἱόν της (τὴν 13. Ὀκτωβ. 54.). Τοιουτοτρόπως ἀπέθανεν ὁ Κλαύδιος τὸ 64ον ἔτος τῆς ἡλικίας του, καὶ ἀπεθεώθη ὡς ὁ Αὔγουστος. Ἀλλ' ὁ Σενέκας ὠνόμασεν ἀποκολοκύνθωσιν τὴν ἀποθέωσιν ταύτην, καὶ κατεχλεύασε τὴν μωρὰν κεφαλὴν τοῦ Κλαυδίου μὲ βιβλίον, τὸ ὁποῖον διεφυλάχθη ἕως τώρα (Δ. Κάσσ. ξ', 34. 35.).

11. Νέρων Κλαύδιος Καῖσαρ.

(57 — 68.)

Ἡ ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνάβασις τοῦ δεκαεπταετοῦς Νέρωνος ἐσυνωδεύετο μὲ σημεῖα αἴσια, καὶ ἤλπιζαν ὅτι ἔμελλε νὰ ἀναπαυθῇ πάλιν ὀλίγον ἡ ἀνθρωπότης μετὰ τρεῖς φοβερὰς τυραννίας, αἱ ὁποῖαι ἐφαίνοντο ὅτι δὲν ἀφῆκαν ὑπόλοιπόν τι ἀπανθρωπίας καὶ αἰσχρουργίας. Τοῦ Νέρωνος ἡ νεότης ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε ἄμεμπτος· ἀνετράφη στωϊκῶς ἀπὸ τὸν περίφημον φιλόσοφον καὶ συγγραφέα Σενέκαν, καὶ τὸν ἤκουε καὶ τώρα ἀκόμη ὡς πρῶτον σύμβουλόν του μὲ τὴν εὐπείθειαν μαθητοῦ καὶ φίλου. Εἰς τὰ πολεμικὰ τὸν ἐσυμβούλευεν ὁ Βύῤῥος, τὸν ὁποῖον ἡ Ἀγριππίνα ἀνέδειξεν ἀρχισωματοφύλακα καὶ δεύτερον σύμβουλόν του. Διὰ τοῦτο ἐξύψονε μὲ ἐπαίνους ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὁ λαὸς τὸν εὐγενῆ καὶ φιλάνθρωπον καὶ εὐεργετικὸν νεανίσκον, ὅς τις ἐπροσπάθει νὰ ἀναδειχθῇ ἄξιος τῆς ἀγάπης τῶν ὑπηκόων του μὲ νόμους σωτηρίους πρὸς τὴν τῶν ἠθῶν βελτίωσιν. Διηγήσεις περὶ τῆς πρᾳότητος καὶ κοσμιότητός του ἐνεχαράττοντο εὐφροσύνως εἰς τὰς καρδίας τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας· ἐξαίρετα ἀποφθέγματα, τὰ ὁποῖα ἐσκόρπι-

ζεν ἐκεῖνος, ἐζητοῦντο καὶ ἐσημειόνοντο μὲ θαυμασμόν. Ἀλλὰ πάραυτα ἔκρινε τὸν ἠναγκασμένον τοῦτον καὶ μελετημένον βίον ὀχληρὸν, καὶ τέλος, περιττὸν καὶ ἄχρηστον. Κόλακες τὸν κατεξουσίασαν καὶ τὸν ἀπεπλάνων εἰς πᾶν εἶδος ἀκολασίας. Τὰ πράγματα τῆς κυβερνήσεως δὲν ἐσυλλογίζετο πλέον, ἀλλὰ δὲν ἤθελε καὶ νὰ βλέπῃ τὴν μητέρα του ἀναμιγνυμένην εἰς ταῦτα. Ἐφάνη πάραυτα ὅτι τὸ ἐπικρατέστερον αὐτῆς πάθος ἦτο ἡ δοξομανία. Εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός της ἔγραφε καταδίκας θανάτων χωρὶς νὰ ἐξεύρῃ ὁ υἱός της. Πανταχοῦ ἤθελε νὰ φαίνεται μέτοχος τῆς κυβερνήσεως· μὲ τοὺς ἐξωτερικοὺς πρέσβεις, εἰς τὴν σύγκλητον, εἰς τὰ δικαστήρια, ἤθελε νὰ δίδῃ πρώτη τὴν γνώμην της. Ἐντὸς ὀλίγου ἡ μήτηρ αὕτη ἀντέστεκε πανταχοῦ εἰς τὸν υἱόν· ὅλας τὰς ἀξίας ἤθελε νὰ δίδῃ αὐτή· μυριάκις τὸν ὠνείδιζεν, ὅτι αὐτὴ τὸν ὕψωσε, καὶ προσέτι τὸν ἐφοβέριζεν, ὅτι θέλει ἀνακαλύψειν τὰς ἀνοσιουργίας του, διὰ τῶν ὁποίων ἔγεινεν αὐτοκράτωρ, καὶ καθημερινῶς ἐπέπληττε τὴν ζωήν του, ἥτις ἦτο καταμολυσμένη μὲ νυκτερινὰς ἀσωτίας καὶ ἀκολασίας εἰς δημοσίους οἴκους. Συχνάκις εἰς τὸν θυμόν της τὸν ἐφοβέριζε καὶ μὲ τὸν Βρετανικὸν, ὅς τις ἦτο ἐπ' ἀληθείας ἐνάρετος νέος καὶ ἠγαπᾶτο ἀπὸ τὸν δῆμον. Ὁ Νέρων, δειλὸς ὢν ἐκ φύσεως, καὶ ἀπὸ τοὺς ἐξώλεις κόλακάς του ἐνδυναμωθεὶς εἰς τὴν ἔμφυτον κακίαν του ἀπεφάσισε νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὸν εὐγενῆ τοῦτον νεανίσκον, μὲ τὸν ὁποῖον τὸν ἐφόβιζαν, καὶ ἐδιώρισε τὴν διαβόητον φαρμακεύτριαν Λοκοῦσταν, ἥτις μὲ τὸ ἀναθεματισμένον ἔργον της ἦτο σχεδὸν ὑπουργὸς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου *), νὰ

*) Ἐκ πολλοῦ χρόνου συνηριθμεῖτο μὲ τὰ ὄργανα τῆς κυβερνήσεως, λέγει ὁ Τάκιτος εἰς τὴν τοῦ Κ. Κλαυδίου φαρμάκωσιν (Annal. L. XII. c. 66.), ὑπὸ τὰ instrumenta regni.

τοῦ κεράσῃ τόσον ἰσχυρῶς φαρμακωμένον ποτήριον κρασίου, ὥστε ὁ δυστυχὴς ἔπεσε παραυτα νεκρὸς κατὰ γῆς πρὸς τρόμον ὅλων τῶν παρευρεθέντων (55). Τὰ ὑπάρχοντάτου ἐμοιράσθησαν εἰς τοὺς φίλουςτου, καὶ αὐτοὶ δὲ ὁ Βύῤῥος καὶ ὁ σοφὸς Σενέκας δὲν ἐντράπησαν νὰ λάβουν τὸ μοιρεῖδιόν των (Πρβ. Δ. Κάσ. ξα΄, 7.).

Τώρα δὲ, ἀφοῦ ἔκαμε τὸν πρῶτον φόνον, ἀπεμάκρυνεν ὅλους τοὺς ἀξίους ἄνδρας, καὶ συνέζη μὲ ἀπελευθέρους καὶ τριοβολιμαῖα καθάρματα. Ἀλλ' ὅταν εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἐγνωρίσθη μὲ τὴν Ποππαίαν Σαβίναν, ἥτις, γυνὴ οὖσα τότε τοῦ Ὄθωνος (ὅςτις αὐτὸς εἶχεν εὐφημήσειν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ κάλλος της) ἦτο ἐπίσης καὶ κακότροπος καὶ ὡραία, εὔκολα ἐκινεῖτο εἰς πᾶν αἰσχούργημα. Ἡ Ποππαία μὴ ὑποφέρουσα τὴν Ἀγριππῖναν ἐκατάπεισε τὸν ἐραστήν της νὰ σκοτώσῃ ταύτην τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ μητέρα. Ἕνας κακοήθης φίλος τοῦ ἔδωκε συμβουλὴν νὰ τὴν πνίξουν εἰς τὰ νερὰ ἐνῷ ὑπήγαινεν εἰς τὴν ἐξοχὴν, καὶ νὰ φανῇ τὸ πρᾶγμα κατὰ συμβεβηκός. Ὁ Βύῤῥος καὶ ὁ Σενέκας ἦσαν συμμέτοχοι ταύτης τῆς ἐπιβουλῆς. Ἡ ἐπιβουλὴ ἀπέτυχε· μία ἀμφίπολος ἐσκοτώθη μόνον εἰς τὴν θραῦσιν τοῦ πλοίου· ἡ Ἀγριππῖνα διεσώθη. Ὁ Νέρων ἤκουσε μὲ τρόμον τὴν ἀποτυχίαν τῆς κακίαςτου, καὶ διὰ νὰ προλάβῃ τὴν ἐκδίκησίν της, ἀνέλαβεν ὁ αὐτὸς φίλος τὸ ἔργον ἐπάνωτου· συνάξας πολλοὺς ἀπανθρώπους ναύτας ὥρμησεν ἐπάνω της καὶ ἐσκότωσε τὴν δυστυχῆ γυναῖκα μὲ τὰ ῥόπαλα (59). Ἀλλ' ἡ Ποππαία ἤθελε νὰ εἶναι αὐτοκρατόρισσα, καὶ ὁ Νέρων εἶχε γυναῖκα τὴν ἐνάρετον καὶ ἐλευθέραν πάντων τῶν κακουργημάτων του Ὀκταυΐαν (σελ. 371). Ἀλλὰ τί κακὸν δὲν ἐπεδέχετο μητροκτόνος καρδία; Ἡ Ὀκταυΐα ἀπεδιώχθη, ἐξωρίσθη, ἐθανατώθη, καὶ ἡ Ποππαία ἔγεινεν αὐτοκρατόρισσα (Δ. Κάσσ. ξα΄, 13, ξβ΄, 13.).

Ἡ τύψις καὶ ὁ ἔλεγχος τῆς συνειδήσεως τῶν κακῶν τούτων δὲν ἐβράδυναν. Ὅλοι οἱ κόλακες ἐκαταγίνοντο τώρα νὰ εὐφραίνωσι τὸν φονέα. Σύννεφον ἀκολασιῶν ἐχρειάζετο νὰ ἐξορκίσῃ τὰς ἐριννύας ἀπὸ τὸν οἶκον του. Ἐκολάκευαν τὴν κενοδοξίαν του ὅτι εἶναι ἐπιτήδειος μουσικὸς καὶ θεατρικὸς ὑποκριτὴς, καὶ τὸν ἔβαλλαν νὰ μελετᾷ τραγικὰ πρόσωπα καὶ νὰ γυμνάζεται πολλὰς ἡμέρας εἰς τὸ νὰ ψάλλῃ καὶ νὰ ἀπαγγέλλῃ στίχους. Κατ' ἀρχὰς μὲν ἐντρέπετο ἀπὸ τιμίους ἀνθρώπους νὰ ἀσχολῆται εἰς ταῦτα, τελευταῖον δὲ παρακινηθεὶς καὶ ἀπὸ τοὺς κόλακάςτου ἐκβῆκε καὶ εἰς τὰ δημόσια θέατρα, καὶ ἔψαλλε, καὶ ἐχόρευεν ἔμπροσθεν τῶν ὑπηκόων του. Τὸ πάθος τοῦτο ἐκορυφώθη τόσον, ὥστε καὶ τὴν ἠγαπημένηντου Ποππαίαν, ἐπειδὴ τὸν ἐπέπληξε διὰ τοῦτο, λακτίσας σφοδρῶς εἰς τὴν κοιλίαν τὴν ἐθανάτωσε.

Μὲ τὴν αὔξουσαν ταραχὴν τῆς συνειδήσεώς του συνηύξανε πάντοτε καὶ ἡ μανίατου. Ἠθέλησεν ἢ νὰ κάμῃ τι ἀσυνείθιστον καὶ μέγα καὶ νὰ μεταπλάσῃ ὅλην τὴν Ῥώμην, ἢ ἠθέλησε νὰ χαρῇ ποιητικόν τι ξενήκουστον θέαμα, ἐπειδὴ ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε τοῦ ἐφαίνοντο οὐδαμινὰ καὶ κοῦφα. Ἐξαφνα ὅλα τὰ μέρη τῆς τεραστίου ταύτης πόλεως παρεδόθησεν εἰς τὰς φλόγας, καὶ ἐκαίοντο ἑπτὰ ἡμέρας κατὰ συνέχειαν (18 — 24 Ἰουλίου, 64.). Ὁ λαὸς ἔτρεχεν ἄφωνος ἔξω ἀπὸ τὰς πύλας. Κἀνεὶς δὲν ἐτόλμα νὰ σβύσῃ τὴν φωτίαν. Ὁ Νέρων μετὰ τῶν ἀπελευθέρων του ἔστεκεν εἰς τὸ ὑπερῷον ἀπομακρυσμένου τινὸς παλατίου, καὶ ἔχαιρε „τὴν φλογώδη πολυτέλειαν,“ καθὼς ἐξεφράζετο ὁ αὐτὸς ποιητικῶς, καὶ ἀπήγγελλε ποιητικόν τι χωρίον, τὸ ὁποῖον ἐζωγράφει τὴν πυρκαϊὰν τῆς Τροίας (Πρβ. Δ. Κάσ. 16 — 18). Ἀλλὰ κρυφίως τρέμων τοῦ λαοῦ τὴν μανίαν ἠθέλησε νὰ φανῇ ὅτι δὲν ὑπῆρξεν αὐτὸς ὁ αἴτιος τῆς φοβερᾶς πυρκαϊᾶς.

Πολλοὶ μισθωτοὶ καταδόται ἔῤῥιψαν ὅλην τὴν αἰτίαν εἰς τὴν τῶν πτωχῶν Χριστιανῶν κοινότητα, ἡ ὁποία εἶχε συστασθῆν πρὸ ὀλίγου εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐμισεῖτο γενικῶς ἀπ' ὅλους τοὺς Ῥωμαίους, ἐπειδὴ τὴν ἐνόμιζαν αἵρεσιν ταραχοποιῶν Ἰουδαίων (σελ. 354). Διὰ τοῦτο ἀνοσιούργημα δεύτερον ἠκολούθησεν εἰς τὸ πρῶτον. Ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ ἐφυλακώθησαν καὶ ἐφονεύθησαν ἀνηλεέστατα. Ἡ διαβολικὴ κακία τοῦ ἀπανθρώπου ἐπενόησε κατ' αὐτῶν πάντη καινοφανῆ θάνατον. Ἔβαλλαν τοὺς δυστυχεῖς τούτους εἰς τρίχινα σακκία, τὰ παρεγέμισαν στερεὰ μὲ στυππία, τὰ ἤλειψαν ἔξωθεν μὲ πίσσαν, ἔμπηξαν τὰ ζωντανὰ ταῦτα παλούκια εἰς τὴν γῆν, τοὺς ἄναψαν ἄνωθεν, καὶ τοὺς ἀφῆκαν νὰ φωτίζωσιν ὡς δᾶδες τὴν νύκτα, ἐνῷ αὐτὸς ἠγωνίζετο ἔφιππος μὲ τοὺς φίλους του (64).

Μετὰ ταῦτα ἐκαταγίνετο νὰ ἀνακτίσῃ ὅλην τὴν πόλιν, καὶ εἰς τοῦτο ἐκένωσεν ὅλους τοὺς θησαυρούς. Μία μόνη συνοικία ἐχώρησε τὰ οἰκοδομήματα, κήπους, θηριοτροφεῖα, λουτρὰ, λίμνας, τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν τὸ αὐτοκρατορικὸν Παλάτιον, ὀνομασθὲν Χρυσοῦς οἶκος, ὅς τις ὑπερέβη ὅλα τὰ πρότερα οἰκοδομήματα κατὰ χρυσὸν, μάρμαρα, μαργαρίτας, πολυτίμους λίθους, καὶ πολύτιμον ξυλικήν. Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἑλλὰς ἐγυμνώθησαν πληρόνουσαι· αἱ πλουσιώταται οἰκογένειαι ἐξωλοθρεύθησαν διὰ τὸ ἀργύριόν των· καὶ αὐτὸς ἔστελνε τοὺς εἰσπράκτορας μὲ τοὺς λόγους τούτους: „Ἐξεύρετε πόσα χρειάζομαι· μὴ ἀφήσητε εἰς κανένα μηδὲ ὀβολόν.“ Εἰς τοῦτον τὸν καιρὸν ὁ πεινασμένος λαὸς ἐβαστάζετο ἥσυχος μὲ παιγνίδια καὶ μὲ διανομὴν ὀλίγου σίτου· καὶ ὁ Νέρων, ὅς τις ἐτελείωσεν ὅλας τὰς ἡδονὰς καὶ διατριβάς του, μετέβη εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ ἀγωνισθῇ εἰς τὴν Ὀλυμπίαν μὲ τὴν κιθάραν καὶ μὲ τὸ τέθριππον. Οἱ χαριέστατοι Ἕλληνες τὸν

ἐχειροκρότησαν μὲ δηκτικὰ περιγέλια, καὶ τοῦ ἔδωκαν ὅλα τὰ βραβεῖα, μ' ὅλον ὅτι τρέχων ἀναποδογύρισε τὴν ἅμαξάν του. Ἀντὶ τούτων τοὺς ἐχάρισε πολλὰ δῶρα χρυσοῦ, καὶ ἐκήρυξεν αὐτόνομον τὴν Ἑλλάδα (Πρβ Δ. Κάσ. ξγ΄, 8—11.).

Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ εἰσελάσας εἰς αὐτὴν ὡς ὀλυμπιονίκης διὰ μέρους κρημνισμένου τῶν τειχῶν, ἔχων ἔμπροσθέν του τοὺς στεφάνους τῆς νίκης, χιλίους ὀκτακοσίους ὀκτὼ, ἤρχισε πάλιν τὰς συνειθισμένας του ἀσωτίας καὶ θηριωδίας καὶ ἀφροσύνας. Ὁ Ῥωμαῖος λαὸς τὰ ὑπέφερεν ὅλα, ἐπειδὴ τὸ ἀπὸ τὰς γυμνωθείσας ἐπαρχίας ἀργύριον κατεξώδευε πάλιν εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐκτὸς τούτου ἐφρόντιζεν ὁ Νέρων διὰ τὰς δύω κυριωτέρας του χρείας, τὸν ἄρτον καὶ τὰ θέατρα. Ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς εὐγενεῖς οἴκους δὲν ἐφοβεῖτο τίποτε, ἐπειδὴ ἦσαν ἐξωλοθρευμένοι, οἱ μὲν ἀπὸ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, οἱ δὲ ἀπὸ τοὺς προτέρους αὐτοκράτορας, καὶ μόνον λείψανα τινὰ ἀσθενῆ ἐσώζοντο. Ἐσηκώθη ὅμως μία μόνον συνωμοσία, ἥτις διὰ τοὺς πολλοὺς μετόχους της δὲν ἠδυνήθη νὰ μείνῃ κρυμμένη. Κάποιος Γ. Πείσων ἦτο ἀρχηγός της· ἀλλ' ἀνακαλυφθεῖσα ἔφερε σκληρότατον θάνατον εἰς ὅλους τοὺς συνωμότας. Πολλοὶ ἐκ τούτων ἐφονεύθησαν αὐτοχείρως, καθὼς ὁ Πείσων καὶ ὁ ποιητὴς Μ. Ἀνναῖος Λουκανὸς *), ὅς τις ἤνοιξε τὰς φλέβας του. Ἐκατηγορήθη δὲ συνωμότης (ἀναποδείκτως) καὶ ὁ Σενέκας, καὶ ὁ Νέρων τοῦ ἐφανέρωσε τὴν καταδίκην, καὶ τὸν ἐπρόσταξε νὰ ἐκλέξῃ ὅποιον θάνατον θέλῃ. Ὁ Σενέκας ἤνοιξε τὰς φλέβας του· ἀλλ'

*) Ἦτο καὶ αὐτὸς, καθὼς καὶ ὁ Σενέκας, ἐκ τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ Κορδούβης. Σώζεται ἐπικὸν ποίημά του, ἡ Φαρσαλία, τὸ ὁποῖον περιγράφει τὸν Καίσαρος πρὸς Πομπήϊον ἐμφύλιον πόλεμον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ὕλη του δὲν εἶναι οἰκεία τὴν ποιήσεως, εἶναι μᾶλλον ῥητορικὸν παρὰ ποιητικὸν σύγγραμμα.

ἐπειδὴ ἀπὸ γεροντικὸν σῶμα ἐχύνετο ὀλίγον αἷμα καὶ βραδυπόρως, ἔπιε φαρμάκιον, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐνήργει καὶ τοῦτο, ἐβάλθη θέλων εἰς θερμότατον λουτρὸν καὶ ἐκεῖ ἀπέθανεν. Ἡ ἐνάρετος γυνή του θέλουσα νὰ συναποθάνῃ καὶ ἀνοίξασα καὶ αὐτὴ τὰς φλέβας της ἐθεραπεύθη κατὰ προσταγὴν τοῦ Νέρωνος καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποφέρῃ τὴν ζωήν. Τὴν μεγάλην περιουσίαν του 22,500,000 φιορινίων, ἥτις βέβαια ἐμπορεῖ νὰ λογισθῇ ὄνειδος τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας τοῦ Σενέκα, ὅςτις καθ᾽ ὅλα σχεδὸν ἦτο μὲ τὸ ὄνομα φιλόσοφος, ἂν πιστεύσωμεν τὸν Δίωνα Κάσσιον (ξα΄, 10, ξβ΄, 24, 25), ἐκληρονόμησεν ὁ Νέρων, καὶ εὕρηκεν ὕλην τῆς ἀσωτίας του.

Δεκατέσσαρα ἔτη εἶχαν ὑποφέρειν τὸν θηριώδη Νέρωνα οἱ Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ περισσότερον δὲν ὑπέμενεν ὁ λαὸς καὶ μάλιστα αἱ ἐπαρχίαι. Πρῶτοι ἐπαναστάτησαν οἱ εἰς Ἱσπανίαν καὶ Γαλλίαν στρατοὶ, ἀνηγόρευσαν τοὺς στρατηγούς των αὐτοκράτορας, καὶ ἐστράτευσαν κατὰ τῆς Ῥώμης. Ὁ πολὺς ὅμιλος ἐπροτίμησε τὸν Γάλβαν, ἡγεμόνα τῶν Ἱσπανικῶν λεγεώνων. Τρόμος προεπορεύετο ἔμπροσθέν του. Ἐπανίσταται ἡ πόλις καὶ ἀναγκάζει εἰς φυγὴν τὸν Νέρωνα· ὑποτάσσεται ἡ σύγκλητος εἰς τὸν Γάλβαν, καὶ κηρύττει τὸν Νέρωνα ἐχθρὸν τῆς πατρίδος, καὶ προστάζει τὸν θάνατόν του εἰς τὸν ὅςτις τὸν εὕρῃ. Πανταχόθεν ἐγκαταλειμμένος ὁ Νέρων εὑρίσκει μόνον ἕνα πιστόν του, τὸν ἀπελεύθερον Φάωνα, ὅςτις τοῦ προσφέρει τὸ ἀγροκήπιόν του. Ἐκεῖ ὑπῆγαν ἔφιπποι καὶ οἱ δύω μίαν φοβερὰν νύκτα· ὁ κυριάρχης τῆς γῆς ἐκρύπτετο εἰς εὐτελεστάτην χλαμύδα, καὶ ἐβάσταζεν ἔμπροσθεν τῆς ὄψεώς του μανδήλιον. Ἀστραπαὶ ἀλλεπάλληλοι ἐτρόμαζαν τὸν ἵππον του. Καθ᾽ ὁδὸν τοὺς συνήντησαν ὁδοιπόροι καὶ τοὺς ἠρώτησαν „Τί νέον ἐκ τῆς Ῥώμης;“ ἄλλοι πάλιν ἠρώτων, „Διώκετε καὶ σεῖς τὸν βδελυρὸν Νέρωνα;“ Οὕτω βασανιζόμενος ἔφθασεν

εἰς τὸ ἀγροκήπιον, ἀλλ᾽ οἱ διῶκται ἠκολούθουν τὰ ἴχνη του. Ἐκρύφθη ἔντρομος εἰς παλαιόν τι ἀχούριον· ξηρὸν ψωμὶ καὶ βρωμισμένον νερὸν ἦτο ἡ τροφή του τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Πολλάκις ἐδοκίμασε νὰ φονευθῇ αὐτοχείρως ὀλολύζων καὶ στενάζων, ἀλλὰ τὸν ἐμπόδισεν ἡ μικροψυχία του. Διὰ μιᾶς ἐφάνησαν ἔμπροσθέν του ἱππεῖς. Φωνάζων τρανὰ ἐπίασε τὴν μάχαιράν του, καὶ ἕνας ἀπελεύθερος τὸν ἐβοήθησε νὰ τὴν ἐμπήξῃ εἰς τὸν λαιμόν του. Οἱ ἱππεῖς θέλοντες νὰ τὸν πιάσωσι ζωντανὸν ὥρμησαν ἐκεῖ, ἀλλὰ τὸν εὕρηκαν αἱματόστακτον. Τριάκοντα δύω ἐτῶν ἡλικίας ἦτο, ὅταν ἀπέθανε (11. Ἰουνίου, 68). Ὁ τελευταῖός του λόγος ἦτο. „Ὦ Ζεῦ, ποῖος μέγας τεχνίτης ἀποθνήσκει!“ (Πρβ Δ.Κάσ. ξγ΄,28, 29.)

Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τούτου ἐνικήθη τὸ μέγιστον μέρος τῆς Βρετανίας ἀπὸ τὸν ἀνθύπατον Συετόνιον Παυλῖνον, καὶ ἔγεινε Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, ἀφοῦ οἱ Βρετανοὶ ἔβαλαν ἀκόμη μίαν φορὰν ὅλας των τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἐνῷ ἔλειπεν ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς εἰς τὴν νῆσον Μῶνναν (Anglesey), καὶ κατεδαφίσαντες τὸ Καμουλόδουνον, Λονδίνιον καὶ Βερολάμιον, τὰ ὁποῖα ἦσαν Ῥωμαϊκὰ φρούρια, εἶχαν θανατώσειν ἑβδομήκοντα χιλιάδας Ῥωμαίων. Ἀλλὰ πάραυτα νικηθέντες ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐξ ὁλοκλήρου οἱ Βρετανοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσωσιν ἔλεον καὶ εἰρήνην.

---

12. Γάλβας. Ὄθων. Οὐϊτέλλιος.

(68 — 69)

Μαζὴ μὲ τὸν Νέρωνα, ὅςτις ἐκ γένους μὲν ἦτο Δομίτιος, ἐξ υἱοθεσίας δὲ συνήφθη μὲ τὴν οἰκογένειαν τῶν Κλαυδίων καὶ ἑπομένως τῶν Καισάρων, ἐξέλιπαν οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος,

καὶ ἐπειδὴ κἀνεὶς νόμος δὲν ἐστερέονε τὴν τοῦ θρόνου διαδοχὴν, ἐκλέγοντο εἰς τὸ ἑξῆς οἱ αὐτοκράτορες ἀπὸ τοὺς στρατιώτας. Αἱ λεγεῶνες τὸ ἐπῆραν εἰς τιμήν των νὰ ἐκλέγῃ πᾶσα μία τὸν στρατηγόν της, καὶ οὕτως ἦτο συνήθως ὁ θάνατος ἑνὸς αὐτοκράτορος σύνθημα ἐμφυλίου πολέμου, ὅς τις ἔκρινεν εἰς τίνα ἡ μοῖρα ἔδιδε τὴν αὐτοκρατορίαν.

Πρῶτος ὁ οὕτως ὑψωθεὶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νέρωνος ἦτο Σερούϊος Σουλπίκιος Γάλβας, ἀνὴρ ἐγγηράσας εἰς τὰ ὅπλα καὶ εἰς ἐπιφανῶν ἐπαρχιῶν κυβερνήσεις, ἐκ γένους περιφήμου τῶν παλαιῶν πατρικίων, δύω καὶ ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἡλικίαν ἔχων τότε, ἀλλ' ἀκόμη φυλάττων ἀνδρικὴν δύναμιν καὶ στρατιωτικὴν αὐστηρίαν, ἥτις ἀνέβαινεν ὄχι σπανίως ἕως εἰς τὴν σκληροκαρδιότητα. Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους μάταιος ἦτο πᾶσα ἀπόπειρα τοῦ νὰ εἰσάξῃ τὴν παλαιὰν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν· καὶ ἐπειδὴ ὁ Γάλβας ἤνωσε τὴν αὐστηρότητά του μὲ περιορισμὸν τοῦ μισθοῦ ἢ μὲ ἀφαίρεσιν τῶν τότε συνειθισμένων χρηματικῶν δώρων, δὲν εἶναι κἀνὲν θαῦμα, ὅτι εἵλκυσεν εἰς ἑαυτὸν τόσον μῖσος πάραυτα, ὥστε αὐτοὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες τὸν εἶχαν ὑψώσειν, ἐνόμιζαν ὅτι εἶχαν δίκαιον νὰ τὸν ἀφανίσωσι. Δικαίως μὲν ἐφόνευσε τοὺς ἀπελευθέρους καὶ συναιτίους τοῦ Νέρωνος καὶ τὴν διαβόητον φαρμακοδότριαν Λοκούσταν, τὴν ὁποίαν ἀνεφέραμεν εἰς τὰ προλαβόντα τμήματα, ἀλλ' ἴδεν εὐθὺς ὅτι οἱ ἴδιοί του ἀπελεύθεροι ἐμβῆκαν εἰς τὰ ἐκείνων ἴχνη, καὶ ὅτι οἱ στρατιῶταί του ἀπατηθέντας εἰς τὰς ἐλπίδας των τὸν ἀπεστρέφοντο πάντοτε περισσότερον. Πρῶται ἐπανέστησαν κατ' αὐτοῦ αἱ εἰς τὴν ἄνω Γερμανίαν ἱστάμεναι λεγεῶνες. Ὁ Γάλβας ἔκαμε στοχασμὸν, ἐνεργηθέντα εὐτυχέστερον ἀπὸ μεταγενεστέρους αὐτοκράτορας, νὰ υἱοθετήσῃ διάδοχον, τοῦ ὁποίου ἡ δύνα-

μις καὶ ἡ ἐπιτηδειότης νὰ βοηθῇ τὴν γηραιότητά του. Μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους ἔκρινεν ἁρμοδίους εἰς τοῦτο, ἤστραπταν ἐξαιρέτως δύω, Μάρκος Σάλβιος Ὄθων, καὶ Πείσων Λυκινιανός. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πρῶτος ὡς φιλος καὶ συνηλικιώτης τοῦ Νέρωνος μετέλαβε καὶ ἀπὸ τὰς κακίας ἐκείνου· διὰ τοῦτο ἐπροτίμησεν ὁ Γάλβας τὸν Πείσωνα. Ἀλλ' ἐν ταὐτῷ ἀπεφάσισε καὶ ὁ Ὄθων νὰ κρημνίσῃ τὸν Γάλβαν. Ἔγειρε δὲ τοῦτο διὰ τῶν λεγεώνων, αἵτινες ζητοῦσαι ἐπιμόνως ἐξωτερικὴν παρακίνησιν, ἐκήρυξαν τὴν ἀπείθειάν των. Τοιουτοτρόπως ηὔξησε πάραυτα ἡ φατρία τοῦ Ὄθωνος, καὶ ὅταν ὁ Γάλβας θέλων νὰ ἀγωνισθῇ διὰ τῶν σωματοφυλάκων του, ὑπήγαινεν εἰς τὸ πραιτώριον βασταζόμενος εἰς τὸ φορεῖον ὡς γέρων, καὶ ἐν ταὐτῷ τεθωρακισμένος, ὥρμησε κατ' αὐτοῦ ὁ Ὄθων εἰς τὰς ἀγυιὰς τῆς Ῥώμης· οἱ βαστάζοντες τὸν ἀφῆκαν καὶ ὅλοι τὸν ἐγκατέλιπαν. Ὁ Γάλβας ἐσκοτώθη (15 Ἰανν. 69.), καὶ μετ' ὀλίγον ἐφονεύθησαν διὰ τῶν δημίων ὁ Πείσων καὶ ὅλοι οἱ φίλοι τοῦ Γάλβα (Πρβ. Δ. Κάσσ. ξδ΄, 3 — 6.).

Πάραυτα λοιπὸν ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὁ Ὄθων, καὶ καθὸ φίλος τοῦ Νέρωνος εἵλκυσεν εἰς τὴν ἀγάπην του πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἐρημωτὰς τῆς Ῥώμης. Ἦτο ἑπτὰ καὶ τριάκοντα ἐτῶν ἡλικίας τότε, καὶ ἐνθυμούμενοι οἱ ἄνθρωποι τὴν προτέραν του ζωὴν εὕρισκαν ὅτι ἐχρεώστει νὰ πληρώσῃ πολλὰς ζημίας. Ἀλλὰ πρὶν λυθῇ τὸ ζήτημα τί ἔμελλε νὰ κάμῃ εἰς τὸν κόσμον, τὸ ἔκοψεν ἡ ἐπανάστασις τῶν Γερμανικῶν λεγεώνων. Αὗται μὴ θέλουσαι νὰ μείνουν κατώτεραι τῶν Ἱσπανικῶν καὶ τῆς μητροπόλεως, ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγόν των. Οἱ ὑποστράτηγοί του ἐπροχώρησαν εἰς τὴν μεσημβρίαν, καὶ ἐπέρασαν τὰς Ἄλπεις ἕως εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν, ὅταν ὁ Ὄθων τοὺς ἔφθασε κατόπιν, καὶ εἰς ὀλίγας ἡμέρας τοὺς ἐκτύπησε δίς πλη-

σίον Πλακεντίας καὶ Κρεμώνης, καὶ μετὰ τοῦτο ἐνικήθη πλησίον Βεκριακοῦ ἡ κώμης τινὸς κειμένης μεταξὺ Οὐερώνης καὶ Κρεμώνης. Μὲ τὰς νίκας ταύτας τῶν Γερμανικῶν λεγεώνων ὁ Ὄθων δὲν ἠφανίσθη, ἀλλ' ἐκυριεύθη ἀπὸ μικροφυχίαν καὶ ἀπελπισίαν τῆς ἐπιτυχίας τοῦ πράγματός του. Τὸν ἐτιμώρει δὲ καὶ ἡ ἀρχητέρατου ζωή· ᾐσθάνετο ἐντροπὴν νὰ φονεύωνται ὑπὲρ αὐτοῦ φίλοι καὶ ὀπαδοίτου. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε πάραυτα νὰ φονευθῇ αὐτοχείρως, καὶ ὅταν οἱ φίλοι του ἐπροσπάθουν νὰ τὸν ἐμποδίσουν ἀπὸ τούτου λέγοντες, ὅτι αὐτοὶ θύουσι τὴν ζωήν των ὑπὲρ αὐτοῦ, τοὺς ἀπεκρίθη. „Αὕτη ἡ πληροφορία, ὅτι ἀπεφασίσατε νὰ θυσιάσητε τὴν ζωήν σας ὑπὲρ ἐμοῦ, ἂς μὲ συνοδεύσῃ εἰς τὸν θάνατον· σεῖς ὅμως ζήσατε καὶ σώθητε.“ καὶ οὕτω διεπέρασεν εἰς τὸν ἑαυτόν του τὸ ξίφος. Οἱ στρατιῶται συνωθοῦντο εἰς τὸν νεκρόν του, καὶ πολλοὶ ἐφονεύθησαν αὐτοχείρως διὰ νὰ ἀποθάνωσι μετ' αὐτοῦ καὶ εἰς τιμήν του (Πρβ. Δ. Κάσσ. ξδ', 13 — 15.).

Αἱ Γερμανικαὶ λοιπὸν λεγεῶνες ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τῆς Ῥώμης τὸν Α. Οὐϊτέλλιόν των. Ἀλλὰ ποῖον ἄνθρωπον! Τίποτ' ἄλλο δὲν ἔμενε μνημεῖον τοῦ ὀνόματός του, ἐὰν δὲν ἦτο ὁ παλυφαγώτατος ἀπὸ τοὺς ὅσοι ποτὲ ἐκάθησαν εἰς τοὺς θρόνους ὅλου τοῦ κόσμου· διότι ἔτρωγε κατὰ μῆνα 63 μελιόνια φιορίνια κατὰ τὸ ἀργύριον τῆς Αὐστρίας. Ἔτρωγεν ἴσα μὲ ἓξ πολυφάγους ἀνθρώπους, καὶ καὶ καθημερινῶς ἔκαμνε τρεῖς ἢ τέσσαρας τραπέζας, λαμβάνων ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ξεραστικὰ διὰ νὰ ἀποκτᾷ περισσοτέραν ὄρεξιν. Ὑπήγαινε μετὰ χαρᾶς εἰς εὐωχίας τῶν φίλων του, καὶ εἰς πολλὰς κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καὶ κἀνεὶς δὲν ἐτόλμα νὰ ἐξοδεύσῃ ὀλιγώτερα παρὰ 45,000,000 φιορινίων. Μὲ ταύτην τὴν ἀδδηφαγίαν του ἠφάνιζεν ἐξ ὁλοκλήρου τοὺς φίλους του (Πρβ. Δ. Κάσσ. ξε', 2, 3).

Αἱ ἐπαναστατικαὶ κινήσεις τῶν Ῥωμαίων στρατιωτῶν εἶχαν μεταδοθῆν τελευταῖον καὶ εἰς τὰς ὑπὸ τὸν Οὐεσπασιανὸν λεγεῶνας τῆς Συρίας. Οὗτος, ὅς τις ἐνίκησε τότε τοὺς ἀποστατήσαντας Ἰουδαίους καὶ ἡτοιμάζετο νὰ κυριεύσῃ τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τοὺς στρατιώτας του, οἵτινες τὸν ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα. Πάραυτα ἐσυμφώνησαν μὲ τοὺς τῆς Συρίας καὶ ἄλλων μερῶν στρατιῶται, καὶ ἐξαιρέτως αἱ εἰς τὴν Παννονίαν παρὰ τὸν Δανούβιον ἱστάμεναι λεγεῶνες ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Πρίσκον ἐπεθύμησαν πρῶται νὰ ἀνοίξωσι τὸν δρόμον τῆς Ῥώμης εἰς τὸν Οὐεσπασιανόν. Ἔτρεξαν λοιπὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ ἐκυρίευσαν τὴν Ῥώμην, ἐνῷ ἑώρταζε τὰ Σατουρνάλια, μ' ὅλον ὅτι οἱ μισθοφόροι τοῦ Οὐϊτελλίου ἠγωνίσθησαν νὰ προστατεύσουν κατ' ἐκείνων τὴν πόλιν. Ὁ λαὸς ἐκύτταζεν ἀπαθῶς τὸ θέαμα τοῦτο εἰς τὰς ἀγυιὰς τῆς Ῥώμης. Ὁ Οὐϊτέλλιος μὴ ἐξεύρων τί νὰ κάμῃ ἤθελεν ἄλλοτε μὲν νὰ φύγῃ, ἄλλοτε δὲ νὰ κρυφθῇ. Τελευταῖον ἐσύρθη ἀπὸ τὸν οἶκον του καὶ ἐσκοτώθη εἰς τὸν δρόμον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κτηνώδης πολυφαγία του καὶ ἡ ἀχαλινωσία τῶν στρατιωτῶν του τὸν εἶχαν κάμειν μισητὸν εἰς ὅλους, ἐκομματιάσθη καὶ ἐσύρθη μὲ σιδηρᾶς λαβὰς εἰς τὸν Τίβεριν. Ἐφονεύθησαν δὲ ὡσαύτως ὁ υἱὸς καὶ ὁ ἀδελφός του. Συνέβη δὲ τοῦτο κατὰ τὸν 57ον ἐνιαυτὸν τῆς ἡλικίας του, τὸν ὄγδοον μῆνα τῆς αὐτοκρατορίας του, τὸ 69 ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ (Πρβ. Δ. Κάσσ. ξε', 14 — 22.).

13. Τ. Φλαΰϊος Οὐεσπασιανός. (69 — 79).

Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Οὐϊτελλίου δὲν ἡσύχασεν ἡ Ῥώμη. Αἱ νικήτριαι λεγεῶνες διήρπαξαν

καὶ ἠρήμοναν διὰ νὰ λάβωσιν οὕτως ἐπὶ χεῖρας τὸν μισθόντων, καὶ μόνον ὅταν ἦλθεν ὁ Μουκιανὸς, τὸν ὁποῖον ἔστειλεν ὁ Οὐεσπασιανὸς εἰς τὴν Ῥώμην πληρεξούσιον, εἰσήγαγεν ἡσυχίαν καὶ τάξιν. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ᾐσθάνετο τόσον ἀσφαλῶς τὸ ὕφος του, ὥστ᾽ ἔμεινε καὶ τὸν χειμῶνα ἀκόμη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν διὰ νὰ διατάξῃ πράγματα τινὰ, καὶ διὰ νὰ εἶναι πλησιέστερος εἰς τὴν Συρίαν καὶ Ἰουδαίαν, εἰς τὰς ὁποίας εἶχε βάλειν κυβερνήτορα τὸν ὁμώνυμόν του υἱόν.

Ἐνῷ οὗτος ἐκαταγίνετο ἀκόμη ἔμπροσθεν τῶν φρουρίων καὶ τῆς μητροπόλεως τῆς Ἰουδαίας, ἐξεῤῥάγησεν ἐπαναστάσεις εἰς πολλὰ μέρη τῦς αὐτοκρατορίας. Ἡ μεγαλητέρα ταύτων ἐσηκώθη εἰς τῶν Βαταυῶν τὴν χώραν, καὶ διευθύνετο ἐξαιρέτως ἀπὸ Κλαύδιον Κίβιλιν, ἄνδρα ἐκ βασιλικοῦ τῶν Βαταυῶν γένους μὲ πολὺν νοῦν καὶ μεγάλην ἀνδρίαν. Ὅλαι σχεδὸν αἱ φυλαὶ τοῦ κάτω Ῥήνου, καὶ ἑπομένως πολλαὶ Γερμανικαὶ ἡνώθησαν μαζή του, καὶ ἐφαίνετο ὅτι ἐπανῆλθεν ὁ καιρὸς τοῦ Ἑρμαννίου καὶ τῶν Χηρούσκων. Παντοδαπαὶ βίαι τῶν Ῥωμαίων, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ τελευταίου κυβερνήτορος τῶν Ῥηνικῶν χωρῶν, τοῦ γαστριμάργου Οὐϊτελλίου, ἐσυνάχθησαν διὰ νὰ ἐρεθίζουν καθ᾽ ὑπερβολὴν τὸν θυμὸν τῶν λαῶν ἐκείνων. Ἐπικινδυνοτέρα δὲ ἔγεινεν ἡ ἐπανάστασις αὕτη καὶ διότι ἡνώθησαν μὲ τοὺς Βαταυοὺς οἱ Γάλλοι στρατηγούμενοι ἀπὸ τὸν Ἰούλιον Σαβῖνον, καὶ πολλοὶ Ῥωμαῖοι στρατηγοὶ ἐκ Γαλλικοῦ ἢ Γερμανικοῦ γένους. Οἱ τελευταῖοι ἐνικήθησαν πρῶτοι ἀπὸ τοὺς στρατηγοὺς τοῦ Οὐεσπασιανοῦ, καὶ ὁ Ἰούλιος Σαβῖνος ὅςτις ἐλέγετο τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἀπόγονος καὶ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ἀφοῦ ἐνικήθη, δὲν εὕρηκεν ἄλλο μέσον τοῦ νὰ διαφύγῃ τὴν καταδίκην, εἰ μὴ κρυπτόμενος εἰς σπήλαιον, ὅπου ἔζησεν δυσ-

τυχέστατα ἐννέα ἔτη θεραπευόμενος καὶ παρηγορούμενος ἀπὸ τὴν γυναῖκα του Πεπονίλαν. Τελευταῖον ἐπροδόθη τὸ καταφύγιόν του, καὶ ἀνὴρ καὶ γυνὴ ἐφέρθησαν σιδηροδέσμιοι εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅςτις χωρὶς νὰ εὐσπλαγχνισθῇ τόσην ἀθλιότητα καὶ τόσην πίστιν ἐπρόσταξε καὶ τοὺς ἐφόνευσαν (Πρβ. Κάσσ. ξϛ΄, 16.).

Δυσκολώτερα ὅμως ἐνικήθη ὁ Κλαύδιος Κίβιλις. Ἱκαναὶ δυνάμεις, ἀνδρία καὶ ἐμπειρία πολέμου τὸν ἀνέδειξαν ἄξιον νὰ βαστάζεται εἰς τὸν κάτω Ῥῆνον κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὄχι μόνον τοὺς ἐνίκησεν, ἀλλὰ καὶ ἐκυρίευσε τὸ στρατόπεδόν των. Ὁ Οὐεσπασιανὸς, ἀσχολούμενος ἀλλαχοῦ, ἔστειλε κατ᾽ αὐτῶν σττρατηγὸν τὸν Πητίλιον Κερεάλιον, ὅςτις ἐφαίνετο ἱκανὸς νὰ τοὺς νικήσῃ. Ἔφερεν οὗτος νέον πνεῦμα εἰς τοὺς βραδεῖς Ῥωμαίους, καὶ μετὰ πολλὰς ἀλλαγὰς τῆς πολεμικῆς τύχης ἠνάγκασε τελευταῖον τὸν Κλαύδιον Κίβιλιν νὰ ζητήσῃ εἰρήνην, ἥτις ἐὰν καὶ δὲν ἐπλήρωσε τῶν Βαταυῶν τὰς ἐλπίδας, δὲν τοὺς ἔβλαψεν ὅμως τίποτε, ἐπειδὴ ἔμειναν, ὡς ἦσαν, σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων ἐλεύθεροι φόρων.

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἦλθε τελευταῖον καὶ ὁ Οὐεσπασιανὸς εἰς τὴν πόλιν, καὶ τὸν ὑπεδέχθησαν μὲ μεγάλην χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν. Ὁ υἱός του Τίτος, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πατρὸς, ἀνεδέχθη νὰ νικήσῃ τοὺς Ἰουδαίους καὶ νὰ κυριεύσῃ τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἥτις μετὰ μακρὰν καὶ πεισματώδη ἀντίστασιν ἦλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων.

Διὰ νὰ σαφηνίσωμεν τὴν ἀφορμὴν τούτου τοῦ πολέμου, πρέπει νὰ ὑποσυνάψωμεν τινὰ περὶ τῶν πολιτικῶν σχέσεων τῶν Ἰουδαίων. Ἐκάμαμεν μνείαν τοῦ ἔθνους τούτου εἰς τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ διαταγὰς τοῦ Πομπηΐου. Ὁ Ἰδουμαῖος ἐκεῖνος Ἀντίπατρος (ἀνωτ. σελ. 131), ὅςτις ἐχειραγώγει

τὸν ὑπὸ τοῦ Πομπηΐου βαλθέντα ἡγεμόνα καὶ ἀρχιερέα Ὑρκανὸν, ὑπούργησε τόσον ὠφελίμως τὸν Καίσαρα, ὥστε οὗτος τὸν ἀνέδειξε συνάρχοντα τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐπικρατείας. Ἡρώδης ὁ τοῦ Ἀντιπάτρου υἱὸς, ὅς τις εἰς τὴν ἱστορίαν ἐπονομάζεται μέγας, ἀνέβη μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον εἰς ὑψηλοτέραν δύναμιν. Μὲ φρόνησιν συμπεριφερόμενος πρὸς τοὺς τρεῖς ἄνδρας, τοὺς οἰκειώθη τόσον, ὥστε ἀνηγορεύθη ὑπ' αὐτῶν βασιλεὺς τῆς Ἰουδαίας. Τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἦτο ἐξωρισμένος, ἐκυρίευσε τὸ 37 ἔτος πρ. Χρ. καὶ οὕτως ἔβαλε τέλος εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ τῶν Μακκαβαίων γένους. Ὁ Ἡρώδης ἐβασίλευσεν ὡς πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ εὐτυχῶς καὶ λαμπρῶς. Μ' ὅλον ὅτι ἐβοήθησε τὸν Ἀντώνιον, ἀλλὰ μετὰ τὴν τούτου πτῶσιν, διὰ τῆς φρονίμου, ὄχι ὅμως χαμερποῦς διαγωγῆς του, ἔγεινεν ἀγαπητὸς εἰς τὸν νικητὴν Ὀκταυϊανὸν τόσον, ὥστε οὗτος ὄχι μόνον τοῦ ἀπεβεβαίωσεν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐμεγάλυνε τὴν βασιλείαν. Ἀλλ' ὅμως δύσπιστος τύραννος ὢν ἐβασανίζετο πάντοτε ἀπὸ φόβον ἐπιβουλῆς. Εἰς τὸν φόβον τοῦτον ἐθυσιάσθησαν οἱ ἐπίλοιποι ἀκόμη Μακκαβαῖοι, ὁ ὀγδοηκοντούτης Ὑρκανὸς, ὁ ἔγγονός του Ἀριστόβουλος, ἡ ὡραία Μαριάμη, τοῦ Ἡρώδου αὐτοῦ ἡ σύζυγος. Ἐφόνευσε δὲ καὶ τρεῖς υἱούς του γεννημένους ἀπὸ τὴν Μαριάμην (ἀνωτ. σελ. 278 σημείωσ.). Ἐπειδὴ δὲ ἠθέλησε νὰ εἰσάξῃ τὰ ἔθιμα τῶν Ῥωμαίων, ἐμισήθη ἀπὸ τοὺς φιλοθρήσκους Ἰουδαίους, οἱ ὁποῖοι τὸν ἐθεώρουν ὡς ἐθνικὸν καὶ εἰδωλολάτρην. Οἱ Φαρισαῖοι τὸν ἠναντιόνοντο καθ' ὅλα, καὶ ἐδοκίμαζαν ἐξαιρέτως τὴν σκληρότητά του. Διὰ νὰ ἀγαπηθῇ πάλιν ἀπὸ τὸν λαὸν, ἀνέκτισε τὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐκ θεμελίων μὲ λαμπρότητα μεγάλην. Ἀλλὰ τὰ ἔργα του ὅλα ἀντέκειντο εἰς τὸν Μωσαϊκὸν νόμον, τὸν ὁποῖον ἐχρεώστει νὰ δοξάσῃ ὁ ναὸς οὗτος.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρώδου (τὸ 4 ἔτος ἀπὸ Χρ.) ἐμοιράσθη ἡ βασιλεία εἰς τοὺς τρεῖς υἱούς του. Ὁ πρεσβύτερος αὐτῶν, Ἀρχέλαος, ὅς τις μὲ τίτλον ἐθνάρχου, ἔλαβε τὴν μεγαλητέραν μερίδα, εἶχε μὲν τὴν ἀπανθρωπίαν, ὄχι δὲ καὶ τὴν φρόνησιν τοῦ πατρός του. Διὰ τοῦτο ὁ Αὔγουστος ὑπακούσας εἰς τὰς θερμὰς δεήσεις τῶν Ἰουδαίων ἐκαθαίρεσε τὸν Ἀρχέλαον, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν ἐπικράτειάν του Ῥωμαίους ἐπιτρόπους (procuratores). Ἀγρίππας ὁ ἔγγονος τοῦ Ἡρώδου ἀπέκτησε τὴν εὔνοιαν τοῦ Αὐτοκράτορος Καλιγόλα καὶ τοῦ Κλαυδίου, καὶ ἔλαβεν ἀπ' αὐτοὺς πάλιν τὴν βασιλείαν τοῦ πάππου του ὁλόκληρον. Ἀπέθανεν ὅμως μετὰ τέσσαρα ἔτη (44 ἀπὸ Χρ.), καὶ ὁ Κλαύδιος ἀνέδειξε Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τὴν Ἰουδαίαν καὶ τὴν ἐκυβέρνα μὲ ἐπιτρόπους. Οὗτοι δὲ κατέθλιβαν σκληρῶς τὸν λαὸν, καὶ ἐκ τούτου ἐγεννήθη ἀναβρασμὸς μέγας. Πολλοὶ Ἰουδαῖοι ἔφυγαν εἰς τὰς ἐρήμους καὶ εἰς τὰ σπήλαια, καὶ ἐξεδίκουν τοὺς Ῥωμαίους μὲ ληστρικὸν πόλεμον. Πᾶσα πολιτικὴ κοινωνία διελύθη, καὶ τελευταῖον ἐξεῤῥάγη φανερὰ ἐπανάστασις.

Πολὺν καιρὸν διήρκεσεν ὁ πόλεμος. Ἔμπροσθεν τοῦ φρουρίου Ἰωταπάτης ἔμειναν ἓξ ἑβδομάδας οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ τεσσαράκοντα χιλιάδες Ἰουδαίων λέγουν ὅτι ἐθανατώθησαν (Ἰώσηπ. Ἰουδ πολ. Γ', η.). Τεσσαράκοντα διασωθέντες ἐκ τῆς ἐφόδου, καταφυγόντες εἰς σπήλαιόν τι, ἐπροτίμησαν νὰ φονευθοῦν ὑπ' ἀλλήλων παρὰ νὰ δεχθοῦν τὴν διδομένην εἰς αὐτοὺς ἀμνηστίαν. Εἷς ἐκ τῶν δύω διασωθέντων ἦτο ὁ Ἰώσηπος, ὅς τις συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πολέμου τούτου καὶ τὴν τοῦ ἔθνους του εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν *).

*) Οὗτος κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δίωνος (ξς', 1, ἐκ τῆς ἐπιτομ. τοῦ Ξιφιλ.) ἐπροφήτευσεν εἰς τὸν Οὐεσπασιανὸν ὅτι θέ-

Πολλοὶ ἐκρημνίσθησαν θεληματικῶς ἀπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως, καὶ εἰς μόνην τὸν Γαλιλαίαν ἐλογαριάσθη τὸ πλῆθος τῶν σκοτωθέντων ἑβδομήκοντα χιλιάδες. Καὶ ἐπειδὴ ἐγνώριζεν ὁ Οὐεσπασιανὸς τὸ πεῖσμα τῶν Ἰουδαίων, περιεκύκλωσε τὴν μητρόπολιν ἐλπίζων, ὅτι αἱ ἐπικρατοῦσαι δύω φατρίαι εἰς τὴν πόλιν ἤθελαν συντρίψειν ἡ μία τὴν ἄλλην. Ἓν στῖφος Ἰουδαίων γεμάτων μανιώδους ἐνθουσιασμοῦ, οἵτινες ὠνομάζοντο ζηλωταὶ, ἐξουσίασε τὸν ναὸν καὶ ἐκυβέρνα μὲ τρομερὰν μάστιγα, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἴσχυαν τίποτε οἱ εἰρηνόφιλοι. Ἡ δὲ πόλις ἦτο τόσον στερεὰ ὠχυρωμένη, ὥστε κἀνεὶς δὲν ἤλπιζεν ὅτι θέλουν τὴν κυριεύσειν διὰ τῶν ὅπλων. Ὁ Τίτος μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πατρός του ἠκολούθει τὴν πολιορκίαν, καὶ θέλων νὰ διαφυλάξῃ τὴν πόλιν, τοὺς ἐπρόβαλεν ἀμνηστίαν, ἐὰν ἤθελαν νὰ παραδοθῶσιν. Ἀλλ' εἰς μάτην. Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἡ πεῖνα ηὔξησε τόσον, ὥστε μία μήτηρ ἔσφαξε τὸ τέκνον της καὶ τὸ ἔφαγε. Ὁ Τίτος ἐπρόβαλεν ἐκ δευτέρου ἀμνηστίαν, ἀλλὰ πάλιν ματαίως. Μετὰ πεντάμηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσαν τελευταῖον ἐξ ἐφόδου τὴν πόλιν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἤρχισε τρομερὰ αἱματοχυσία. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα οἱ καταφυγόντες εἰς τὸν ναὸν δὲν ἤθελαν ἀκόμη νὰ παραδοθῶσιν. Ὁ Τίτος ἐπεθύμει νὰ διασώσῃ τὸ πολυτελέστατον καὶ λαμπρότατον τοῦτο οἰκοδόμημα, ἀλλ' εἰς μάτην. Οἱ Ἰουδαῖοι ἐπίστευαν ὅτι ὁ ναός των εἶναι ἀκαταπόρθητος, καὶ ὁ Ἰεχοβὰ θέλει σώσειν καὶ αὐτὸν καὶ αὐτοὺς μὲ θαῦμα. Τότε τελευταῖον ἔβαλαν φωτίαν εἰς τὸν ναόν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀπὸ τεράστιον τινὰ πυρκαϊὰν κατεφαγώθη ὁ ναὸς (10 Αὐγούσ. 70.).

λει αὐτοκρατορήσειν· διότι φερθεὶς ἔμπροσθέν του καὶ δεθεὶς, „Νῦν μὲν (τοῦ εἶπε) δήσεις με, μετ' ἐνιαυτὸν δὲ λύσεις αὐτοκράτωρ γενόμενος·“ τὰ αὐτὰ ἱστορεῖ περὶ ἑαυτοῦ καὶ ὁ Ἰώσηπος, Πολ. Ἰουδ. Γ'. η', 9. Κ.

Ἡ πόλις κατεσκάφη. Περισσότεροι παρὰ 1,100,000 Ἰουδαίων ἀπέθαναν εἰς τὸν ἐξολοθρευτικὸν τοῦτον πόλεμον. Οἱ αἰχμάλωτοι ὡς ἐπαναστάται, οἱ μὲν ἐκαταδικάσθησαν εἰς τὸν σταυρὸν, οἱ δὲ ἐδόθησαν τροφὴ εἰς τὰ θηρία, καὶ τὰ παιδία των ἐπωλήθησαν δοῦλα (Ἴδε Ἰώσηπ. Ἰουδ. Πολ. Ϛ' κ. Ζ'.). Ἔκτοτε ἔμεινε τὸ Ἰουδαϊκὸν βασίλειον διὰ παντὸς ἀφανισμένον, καὶ ἐπληρώθησαν τρομερῶς οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ, μὲ τοὺς ὁποίους προκατήγγειλε τῆς Ἱερουσαλὴμ τὴν ἐρήμωσιν (Λουκ. κα', 6.).

Μετὰ τὴν εὐτυχῆ τελείωσιν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου, ὑπῆγεν ὁ Τίτος εἰς τὴν Ῥώμην· καὶ πατὴρ καὶ υἱὸς ἐπανηγύρισαν πομπώδη θρίαμβον, εἰς τὸν ὁποῖον εἰσήγαγαν πρὸς θέαν τὰ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ναοῦ θρησκευτικὰ σκεύη. Καὶ διὰ τὸν υἱὸν, καθὼς καὶ διὰ τὸν πατέρα, ἔκτισαν θριαμβευτικὸν τόξον μὲ πολυτέλειαν μεγάλην εἰς σχῆμα πύλης, τοῦ ὁποίου ἀκόμη σώζονται μεγάλα λείψανα. Φαίνονται ἀκόμη εἰς αὐτὰ ὡραῖαι ἀναγλυφαὶ, αἱ ὁποῖαι παριστάνουσιν Ἰουδαϊκὰ ἔθιμα τῆς θρησκείας των. Καὶ τὸ θριαμβευτικὸν τοῦ Οὐεσπασιανοῦ τόξου σώζεται κατὰ μέρη. Καὶ τὰ δύω ἐχαλκογραφήθησαν συχνάκις, καὶ περιεγράφησαν ἀπὸ περιοδευτάς.

Ἀφοῦ ὁ Οὐεσπασιανὸς κατέστειλε τὰς ἐξωτερικὰς ταραχὰς, ἤρχισε νὰ φροντίζῃ καὶ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἡσυχίας καὶ εὐταξίας. Ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἶχε δώσειν πρόσταγμα νὰ ἀνακτισθῇ ὁ τοῦ Καπιτωλίου ναὸς ἐπὶ τῶν αὐτῶν θεμελίων, εἰς τὰ ὁποῖα ἔστεκε πρότερον, καὶ τὰ μέρη τῆς πόλεως τὰ πυρποληθέντα ἀπὸ τὸν Νέρωνα. Οἰκονομία καὶ φειδὼ ἀσυνείθιστος, ἐκτεινομένη εἰς αὐτὸν καὶ εἰς ὅλην του τὴν αὐλὴν, ὄχι μόνον ἐγέμισε τὸν κεκενωμένον θησαυρὸν, ἀλλὰ τοῦ ἔδωκε καὶ τὰ μέσα νὰ ἐξοδεύῃ πλουσιώτατα. Διὰ τοῦτο παραίτησε πολλὰς ἰδικάς του ἀναπαύσεις, καὶ ἀποκατέστησε πάλιν τὰ παλαιὰ τελώνια καὶ τοὺς φόρους, καὶ ἐφορολόγει καὶ ἀπὸ

πολλὰς ἐπαρχίας, εἰς τὰς ὁποίας εἶχε χαρίσειν ἀτέλειαν ὁ Νέρων. Ἔβαλε δὲ καὶ νέας τινὰς εἰσφορὰς, ἐκ τῶν ὁποίων κατεχλευάσθη μάλιστα ἡ τῶν οὐροδοχείων. Τὸν Τίτον λοιδορήσαντα τὸν νέον τοῦτον φόρον ὡς ἀηδῆ, ἔβαλεν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὴν μύτην του ἓν χρυσοῦν νόμισμα, καὶ τὸν ἠρώτησεν, „Ἰδοὺ, τέκνον, εἶναι δυσῶδες; (Δ. Κάσ. ξς', 14.).

Αὐτὴ ἡ φειδὼ τοῦ ἔδωκε τὰ μέσα νὰ κτίσῃ δημόσια σχολεῖα, πρᾶγμα ἄγνωστον ἕως τότε εἰς τὴν Ῥώμην, ἐνῷ ἡ διδασκαλία τῶν παίδων ἦτο ἰδιωτικὸν καθῆκον τῶν γονέων, τὸ ὁποῖον ἐπλήρονον οὗτοι ἢ ἀγοράζοντες γραμματισμένους δούλους ἢ συμφωνοῦντες ἰδίως μὲ περιφήμους ῥήτορας καὶ φιλοσόφους, εἰς τῶν ὁποίων τὴν διδασκαλίαν ἀφιέρονον τὰ τέκνα των. Ἐμίσθωσε πρῶτος δημοσίους διδασκάλους τῆς ῥητορικῆς, ἥτις τότε περιελάμβανεν ἐν ταὐτῷ καὶ ὅλην τὴν φιλολογίαν, καὶ ὁ περίφημος Μ. Φάβιος Κυντιλιανὸς, τοῦ ὁποίου ἡ περὶ ῥητορικῆς εἰς δώδεκα βιβλία διδασκαλία ἀνήκει εἰς τὰ τιμιώτατα βιβλία τῆς συγγραφῆς, εἶναι ὁ πρῶτος ὑπ' αὐτοῦ διορισθεὶς προφέσωρ, ὅςτις ἔδωκε πράγματος καινοφανοῦς καὶ ἔννοιαν καὶ ὄνομα.

Καὶ τὰ πολυτελῆ οἰκοδομήματα ἐκατασκεύασε διὰ τῆς οἰκονομίας καὶ φειδοῦς. Ἐστόλισε τὴν πόλιν μὲ ὡραῖον ναὸν τῆς Εἰρήνης, εἰς τὸν ὁποῖον ἐσυνάθροισεν ὅλα τὰ παλαιὰ τεχνουργήματα, ὅσα ὑπῆρχαν εἰς τὴν Ῥώμην. Καὶ τὰ ἱερὰ δὲ σκεύη τοῦ τῆς Ἱερουσαλὴμ ναοῦ ἐφέρθησαν ἐδῶ, καὶ εἰς τὸν νέον ναὸν ἐσύναψε δημόσιον βιβλιοθήκην, εἰς τὴν ὁποίαν συνήρχοντο οἱ γραμματισμένοι τῆς πόλεως, καὶ ἔκαμναν διατριβὰς περὶ ἐπιστημῶν καὶ φιλολογίας. Μεγαλήτερον δὲ οἰκοδόμημα ἔκτισε τὸ Κολοσσαῖον (νῦν δὲ il coliseo), πλατύτατον ἀμφιθέατρον, τὸ ὁποῖον ἐχώρει ὑπὲρ ἑξήκοντα χιλιάδας ἀνθρώπων, καὶ τοῦ ὁποίου ἀκόμη

σώζονται μεγάλη ἐρείπια. Ἐκ θραυσμάτων τούτου τοῦ γιγαντιαίου λιθοκτίσματος ἔγειναν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους πολλὰ λαμπρὰ οἰκοδομήματα.

Ἐπειδὴ ἀπὸ τοὺς προτέρους αὐτοκράτορας ἐκρατήθη ἀληθῶς ἐξολοθρευτικὸς πόλεμος κατὰ τῶν παλαιῶν οἰκογενειῶν καὶ κατὰ τῆς συγκλήτου, διὰ τοῦτο ταύτην ὄχι μόνον εἰσήγαγεν εἰς τὴν παλαιὰν ἀξίαν της ἐνῷ ἐζήτησεν ἀπ' αὐτῆς τὴν βεβαίωσιν τῆς αὐτοκρατορίας του, ἀλλ' ἐπειδὴ ἦτο συγχωνευμένη εἰς διακοσίους βουλευτὰς, τὴν ἐπλήθυνεν εἰς τοὺς χιλίους, ὅσοι ἦσαν καὶ ἐπὶ Αὐγούστου, καὶ εἰς πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ἔδωκε μεγάλας ἐτησίους προσόδους διὰ νὰ φυλάττωσι τὸ ἀξίωμά των. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἐκαθαίρεσε τὸ ὀνομαζόμενον δικαστήριον τῶν τῆς καθοσιώσεως ἀδικημάτων, τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῶν προκατόχων του ἐστέρησε τὴν ζωὴν πολλῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δι' ἕνα ἄκακον λόγον. Ἐν γένει δὲ ἦτο μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ ὁ σκληρότης, μ' ὅλον ὅτι ἠγωνίζετο μὲ αὐστηρίαν νὰ εἰσάξῃ εὐταξίαν καὶ εἰς τὸν στρατὸν καὶ εἰς τοὺς πολίτας. Καταδότας ἐτιμώρει, λοιδορητὰς τοῦ προσώπου του ἐκαταφρόνει· καὶ ἐπειδὴ ἐσυγχώρει νὰ εἶναι τις ἐνάρετος καὶ πλούσιος καὶ τίμιος, διὰ τοῦτο ἀνεφάνησαν εἰς τὸν καιρόν του σοφοὶ πολιτικοὶ καὶ ἀξιόλογοι στρατηγοὶ, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Γν. Ἰούλιος Ἀγρικόλας — ὅςτις εἰς τὸν καιρόν του ἐτελείωσε τὴν δορικτησίαν τῆς Βρετανίας, καὶ διέταξε τὴν χώραν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν — ἔγεινε περιφημότατος διὰ τῆς ἐξαιρέτου βιογραφίας του, τὴν ὁποίαν συνέγραφεν ὁ γαμβρός του, ὁ μέγας ἱστοριογράφος Τάκιτος.

Ἑβδομηκοντούτης γέρων ἀπέθανεν ὁ Οὐεσπασιανὸς (24. Ἰουν. 79), καὶ ἀφῆκε διάδοχον τὸν υἱόν του Τίτον, τὸν ὁποῖον μετὰ τὴν εὐτυχῆ τελείωσιν τοῦ Ἰουδαϊ-

κοῦ πολέμου εἶχεν ἀναδείξειν κοινωνὸν τῆς αὐτοκρατορίας.

14. Τίτος καὶ Δομιτιανός.

(79 — 96.)

Ἐννέα καὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἡλικίας εἶχεν ὁ Τίτος, ὅταν διεδέχθη τὸν πατέρα του, ὥριμος καὶ μὲ πᾶσαν ἐμπειρίαν τέλειος ἀνήρ. Καθὸ στρατηγὸν καὶ πολιτικὸν τὸν ἐγνώριζεν ἀρχῆτερα ὁ κόσμος· τώρα ἔμαθε καὶ τὴν εὐγενῆ καὶ φιλάνθρωπον καρδίαν του. Τόση καὶ τοιαύτη καρδίας ἀγαθότης δὲν εἶχε φανῆν ἀκόμη εἰς κανένα τῆς γῆς θρόνον. Ἐσυνείθιζε νὰ ὀνομάζῃ χαμένην τὴν ἡμέραν, ὁπότε δὲν ἔκαμνε κάμμίαν εὐεργεσίαν· καὶ συχνάκις ἔλεγεν: „Ἀπὸ τὸν θρόνον τοῦ αὐτοκράτορος κανεὶς δὲν πρέπει νὰ ἀναχωρῇ λυπημένος.“ Καθὼς ὁ πατήρ του, οὐδ' αὐτὸς δὲν ἤκουε καταδότας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐτιμώρει, καὶ πανταχοῦ χαράτου ἦτο νὰ ἐλεῇ καὶ νὰ συγχωρῇ. Ὁ λαὸς τὸ ἐγνώρισε μὲ τόσην εὐγνωμοσύνην, ὥστε τὸν ὠνόμαζεν Ἀγάπην καὶ ἀγαλλίασιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους (deliciae generis humani).

Ἡ ἀγαθότης ὅμως αὕτη τῆς καρδίας του ἐδοκιμάσθη καὶ ἀπεδείχθη θαυμασίως ἐκ τῶν συμβάντων ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας του. Εὐθὺς μετὰ τὸν ἐνθρονισμόν του διήγειρε κατ' αὐτοῦ ταραχὰς ὁ ἀδελφός του Δομιτιανὸς, καὶ ἐπροφασίζετο, ὅτι εἶναι νοθευμένη ἡ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ διαθήκη. Ἀντὶ νὰ τὸν τιμωρήσῃ, ὡς τὸν ἔπρεπε, τὸν ἀνέδειξεν ὁ Τίτος κοινωνὸν τῆς αὐτοκρατορίας. Μετὰ ταῦτα συνέβη μία τρομερὰ πυρκαϊὰ, ἥτις ἔβοσκε συνεχῶς τρεῖς ἡμέρας καὶ κατέφαγε καὶ τὸ ὑπόλοιπον μέρος ἐκείνων τῶν ναῶν καὶ παλατίων, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀφήσειν ἡ πυρκαϊὰ τοῦ Νέρωνος. Φοβερὰ πανώλης νόσος ἐξωλόθρευσεν ὁλοκλήρους οἴκους· καὶ τὸ πάντων φρικτότατον — τεράστιος σεισμὸς τῆς γῆς ἡνωμένος μὲ φοβερὰς ἐξερεύξεις τοῦ Οὐεσουΐου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τοὺς καπνοὺς καὶ ἀτμοὺς πολλὰς ἡμέρας συνεχῶς ἐσκοτίσθη ἡ ἀτμοσφαῖρα, κατέφερεν εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς ὁλοκλήρους τὰς πόλεις Ἡράκλειαν καὶ Πομπηΐους, καὶ κατηρήμωσεν ὅλην τὴν Καμπανίαν (79). Ὁ φιλάνθρωπος αὐτοκράτωρ ἐβοήθησε πανταχοῦ ὅσον ἠδυνήθη μὲ ὅλην του τὴν περιουσίαν, καὶ, μὰ τὴν ἀλήθειαν, ἐπροτίμησε νὰ πωλήσῃ ὅλα τὰ κειμήλιά του παρὰ νὰ βάλῃ εἰς τὸν λαὸν νέους φόρους. Χίλια ἑξακόσια ἔτη ἐκρύπτοντο αἱ πόλεις αὗται μέσα εἰς τῆς γῆς τὰ ἔγκατα, ἕως οὗ κατὰ τὸ 1711 ἔτος ἀνεκαλύφθη τελευταῖον ἡ πρώτη τούτων κατὰ συμβεβηκὸς δύω μίλια μακρὰν τῆς Νεαπόλεως εἰς τὸ σημερινὸν χωρίον Portici, ἐνῷ ἤνοιγαν πηγάδιον. Ἀλλ' ἔπειτα κατὰ τὸ 1738 ἔτος ἔβαλεν ὁ τῆς Νεαπόλεως βασιλεὺς Κάρολος καὶ ἀνέσκαψαν ἐντελέστερα τὴν θαμμένην ταύτην πόλιν. Ἔκτοτε ἐξεσκέπασαν ἀγυιάς τινὰς αὐτῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐργασία τῆς ἀνασκάψεως ἦτο ἐπίπονος καὶ πολυέξοδος, τὴν ἄφηκαν πάλιν νὰ κεῖται, καὶ μάλιστα πολλὰ ἀνεσκαμμένα μέρη τῆς Ἡρακλείας ἐσκεπάσθησαν πάλιν. Εὕρηκαν ἀβλαβῆ ἀκόμη τοὺς οἴκους καὶ ὅλα τὰ οἰκιακὰ σκεύη, καὶ εἰς τοὺς μεγάλους λιθοστρώτους δρόμους, ἐφαίνοντο ἀκόμη τῶν ἁμαξῶν τὰ ἴχνη. Αἱ εἰκόνες, εἰς τὰς ὁποίας λάμπουσιν ἀκόμη νεαρώτατα χρώματα, καὶ ἄλλα τεχνουργήματα τούτων τῶν δύω ὑπογείων πόλεων, ἐξήπλωσαν γνώσεις καὶ θεωρίας πάντη νέας περὶ τῆς Ἑλληνικῆς

ἀρχαιότητος. Φυλάττονται δὲ μέρος μὲν εἰς τὸ παλάτιον τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως τὸ κατὰ τοὺς Πορτίκους, μέρος δὲ εἰς Πάνορμον τῆς Σικελίας. Εὕρηκαν δὲ καὶ ἱκανὰς συλλογὰς βιβλίων, ἀλλ' αἱ δοκιμαὶ, ὅσας ἔκαμαν ἕως τώρα, διὰ νὰ τὰ ἀνοίξωσι καὶ νὰ τὰ διαβάσωσιν, παρεκτὸς ὀλιγωτάτων τινῶν, ἔγεινεν εἰς μάτην. Μόλις ἠδυνήθησαν νὰ σημειώσωσι τὸ μέρος τῆς φιλολογίας, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει καθὲν χειρόγραφον. Εὕρηκαν δὲ καὶ σκελετὰ ἀνθρώπων, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ ἕνα ἄνδρα μὲ τὸ σακκούλιον εἰς τὰς χεῖρας, ὅς τις ἔστεκε σκυμμένος ὑποκάτω τῆς ὑψηλῆς κλίμακος τῆς πύλης ἑνὸς θεάτρου, ὅπου ὡς φαίνεται ἐτρύπωσεν ἐκ τῆς ἀμηχανίας του διὰ νὰ διασωθῇ ἀπὸ τὴν στάκτην καὶ τοὺς λίθους, τὰ ὁποῖα ἐξέπτυε τὸ μανιακὸν Οὐεσούϊον ἐπάνω εἰς τὴν πόλιν. Εὐθὺς ἀποῦ ἐπίασαν τὸν νεκρὸν διὰ νὰ τὸν ἐκβάλωσιν ἐκεῖθεν, ἐσυντρίφθη καὶ ἔγεινε κονιορτός. Εἰς ἓν ὑπόγειον ταμιεῖον εὕρηκαν ὑπὲρ τοὺς εἴκοσι νεκροὺς, καὶ εἰς τὸν δρόμον ἔστεκαν ἀκόμη ἑπτὰ ἄνδρες, καὶ ὁ ἐμπροσθινὸς ἐβάσταζε λύχνον εἰς τὴν χεῖρα. Τόσον ἔξαφνα ἐπλάκωσε τοὺς δυστυχεῖς ἡ τεράστιος τοῦ ὄρους στάκτη! Οἱ Πομπήϊοι εὑρέθησαν κατὰ τὸ 1748 ἔτος. Κατὰ τὸ 1760 ἀνεσκάφθη τὸ λεγόμενον ἀγροκήπιον τοῦ Διομήδους, οἱ τάφοι τῶν κατοίκων, τὸ θέατρον, τὸ ᾠδεῖον καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἴσιδος· ὁ περίβολος τῆς πόλεως ἀνεσκάφθη ἐσχάτως κατὰ τὸ 1812 ἔτος, ἔχων περίμετρον περίπου τετρακισχιλίων πεντακοσίων βημάτων· μετὰ ταῦτα εὑρέθη ἀμφιθέατρόν τι καὶ ἀγορά. Αἱ νεώταται ἀνασκάψεις τῶν ἐτῶν 1824 — 1826 ἔφεραν εἰς τὸ φῶς λουτρὰ ἀξιόλογα. Μ' ὅλον τοῦτο οὐδὲ τὸ δέκατον μέρος τῆς ἐπιφανείας τῆς πόλεως δὲν ἐφάνη ἀκόμη. Πόσα ἐμποροῦν νὰ ἀνακαλυφθοῦν, ἐὰν ἀνορυχθῶσι

τὰ πέριξ χωρία, ἢ καὶ μόνον αἱ δύω αὗται μεσοφανερωμέναι πόλεις!

Φρικτὴ εἶναι ἡ διήγησις τῶν συμβεβηκότων ἐκείνων καθὼς μᾶς διεσώθη ἀπὸ τὸν νεώτερον Πλίνιον εἰς ἐπιστολὰς, τὰς ὁποίας αὐτόπτης ὢν τοῦ πράγματος γράφει πρὸς τὸν ἱστοριογράφον Τάκιτον (L. VI. ep. 16 καὶ 20.). Εὑρέθη οὗτος τότε μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τοῦ θείου του εἰς τὸ Μισηνὸν ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς τοῦ Νεαπολιτανικοῦ κόλπου τῆς θαλάσσης, καὶ ἑπομένως ἔβλεπε κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ Οὐεσούϊον καὶ εἰς τὰς δύω δυστυχεῖς πόλεις Ἡράκλειαν καὶ Πομπηΐους. Ἦτο ἡ εἰκοστὴ τρίτη τοῦ Αὐγούστου μηνὸς, δευτέρα ὥρα μετὰ τὸ μεσημέριον ὅταν ἠκούσθη μεγάλη κραυγή: Σύννεφον ἔρχεται παράδοξον καὶ τρομερόν. Ἐφύτρωσεν ἀπὸ τὸ φρικτὸν στόμα τοῦ ὄρους τώρα μὲν ἄσπρον, τώρα δὲ σκοτεινὸν, κατ' ἀρχὰς ὡς κορμὸς δένδρου, καὶ ἔπειτα ἐξήπλωσεν εἰς τὸ ὕψος καὶ πανταχόσε μεγάλα καὶ μακρὰ κλωνάρια. Ὁ θεῖος, μέγας φίλος τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἐπήδησεν εἰς πλοιάριον, καὶ πλαγίως ἀπὸ τὸν κόλπον ἔπλεεν εἰς τὰς Σταβίας, διὰ νὰ εἶναι πλησιέστερος εἰς τὸ ὄρος, προσκαλέσας καὶ τὸν ἀνεψιὸν, ὅς τις δὲν τὸν ἠκολούθησε λέγων. „Ὅτι θέλει κάλλιον νὰ μελετᾷ τὸν Λίβιον.“ Εἰς τὴν θάλασσαν ἀκόμη ὄντα τὸν ἔφθαναν αἱ στάκται καὶ αἱ πέτραι. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀντικρὺ ἱσταμένους τὸν ἔκραζαν νὰ ἀναχωρήσῃ, καὶ οἱ τρέμοντες κωπηλάται τὸν ἐπαρακάλουν. Εἰς μάτην! „Μὲ τοὺς ἀνδρείους εἶναι μαζὴ καὶ ἡ τύχη“ ἐφώναξεν· ὑπῆγε βρεχόμενος ἀπὸ τὴν στάκτην εἰς τὰς Σταβίας, καὶ ἐκοιμήθη ἥσυχος τὴν νύκτα εἰς ἕνα φίλον του, ἐνῷ ὅλοι ἔφευγαν ἀπὸ τὴν πόλιν. Ἀλλ' οἱ ἔξωθεν μὲ καρδιόκτυπον ἀγρυπνοῦντες δοῦλοι τὸν ἐξύπνισαν πρωῒ φοβούμενοι μήπως ἡ συῤῥέουσα στάκτη

ἀδιακόπως κλείσῃ τὴν ἔξοδον, ἢ κρημνίσῃ ὁ φοβερὸς σεισμὸς τοὺς κλονουμένους τοίχους. Ἐκβῆκε λοιπὸν ἔξω, φέρων προσκέφαλα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ νὰ φυλάττεται ἀπὸ τὰς πιπτούσας πέτρας. δοῦλοι τὸν ἐφωταγώγουν μὲ δαδία εἰς τὸ φρικτὸν σκότος. Ἔξαφνα ὅμως ἔπεσε νεκρὸς καταγῆς ὁ σωματώδης ἀνήρ. Οἱ συνοδεύοντές του διέφυγαν, καὶ κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν (διότι τρεῖς ἡμέρας διήρκεσε τὸ σκότος) εὗρηκαν τὸ λείψανόν του.

Ὁ ἀνεψιὸς δεκαοκταετὴς τότε, ἔμεινεν ἀκόμη ἕως τὴν ἐφεξῆς πρωΐαν εἰς τὸ Μισηνὸν, ὅπου ὁ φρικτὸς σεισμὸς τὸν ἐκατάπεισε τελευταῖον ν᾽ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὸν οἶκον. Πλῆθος λαοῦ ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν πόλιν· ζῶα καὶ ἁμάξια ἐφορτώθησαν μὲ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἤθελαν νὰ σώσωσιν, ἀλλὰ τὰ ἁμάξια ἀναποδογυρίσθησαν. Τώρα κατέπεσεν εἰς τὴν γῆν καὶ εἰς τὴν θάλασσαν τὸ τερατῶδες σύννεφον· ἡ ἡμέρα ἔγεινε νύξ· δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ διακρίνῃ τις τὸ πλησιόχωρον Μισηνὸν, καὶ ἔπιπταν στάκται καὶ ἐκεῖ ὅπου ἔστεκεν ὁ Πλίνιος. Τώρα τὸν ἐπαρακάλεσεν ἡ μήτηρ του νὰ φύγῃ μόνος, καὶ ν᾽ ἀφήσῃ αὐτὴν τὴν δυσκίνητον ὀπίσω, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν καταπείσῃ. Ἔφευγαν λοιπὸν καὶ οἱ δύω ὁμοῦ, ἐνῷ ἡ ἀγαθὴ μήτηρ ἐπαραπονεῖτο, ὅτι μὲ τὴν ἀργοπορίαν της τὸν ἐβάσταζε πάντοτε ὀπίσω. Τελευταῖον ἐκάθησαν ὀλίγον· τοὺς περιεκύκλωσε σκότος βαθὺ, καθὼς ὅταν τὴν νύκτα σβεσθῇ ἔξαφνα ὁ λύχνος εἰς τὸν θάλαμον. Αἱ φωναὶ καὶ αἱ κραυγαὶ καὶ οἱ θρῆνοι τῶν εἰς τὰ χωράφια τρεχόντων ἀνθρώπων ἐγέμιζαν τὸν ἀέρα, καὶ οἱ περισσότεροι ἐπίστευαν ὅτι ἡ νὺξ αὕτη εἶναι ἡ τελευταία τοῦ κόσμου, καὶ ὅτι ἔφθασε τὸ τέλος ὅλων τῶν πραγμάτων. Ἔγεινε τώρα ὀλίγη ἀναλαμπὴ, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ πυρὸς ἀναβάντος ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ

ὄρους. Πάλιν ἦλθε σκότος καὶ στάκτης βροχὴ πολλὴ καὶ ῥαγδαία, ὥστε καθεὶς ἠναγκάζετο νὰ τὴν τινάσσῃ ἀδιακόπως ἐπάνωθέν του, καὶ ἡ ὁποία, ὡς ἔμαθαν ὕστερον, ἔφθασεν ἕως τὴν Ῥώμην, καὶ ἐπ᾽ ἀληθείας ἕως τὴν Λιβύην. Τελευταῖον διελύθη ἡ παχεῖα νὺξ ὡς καπνὸς καὶ νεφέλη, ἐφάνη δὲ καὶ ὁ ἥλιος, ἀλλὰ τὸ πρόσωπόν του ἦτο χλωμὸν, ὡς εἰς ἡλιακὴν ἔκλειψιν. Τὰ πάντα ἐφάνησαν μεταβεβλημένα· ἡ γῆ σκεπασμένη μὲ βαθεῖαν στάκτην ὡσὰν μὲ χιόνα· οἱ φυγάδες ὑπέστρεψαν εἰς τὸ Μισηνὸν, ταραττόμενοι πολὺν καιρὸν ἀκόμη, ἐπειδὴ σφοδροὶ σεισμοὶ ἐπεκράτουν ἀδιακόπως. Ἐκ τῶν ὅσα ἔπαθαν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, τοὺς ὁποίους ἐχώριζεν ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ κακοῦ ὅλον τὸ πλάτος τοῦ κόλπου τῆς θαλάσσης, ἐμπορεῖ τις νὰ συμπεράνῃ τὴν δυστυχίαν τῶν μόλις μίαν ὥραν ἀπεχόντων ἀπ᾽ αὐτοῦ Ἡρακλειωτῶν.

Ὅσον θαυμαστὸν καὶ μονοειδὲς εἶναι τὸ δυστύχημα τῶν καταβυθισθεισῶν ἐκείνων πόλεων, τόσον μεγάλα εἶναι τὰ μαθήματα, τὰ ὁποῖα ἐλάβαμεν ἐκ τοῦ ἀνορυχθέντος τούτου παλαιοῦ κόσμου καὶ ἀναβιβασθέντος πάλιν ὡς ἀπὸ τὸν ᾅδην εἰς τὸν ἐπάνω καὶ νέον κόσμον. Οἶκοι, ναοὶ, θέατρα, μνημεῖα, ἀγάλματα πολυτελῆ μαρμάρινα καὶ μετάλλινα, παντοδαπὰ τεχνουργήματα ἐκβῆκαν εἰς τὸ φῶς πάλιν· ἐμποροῦμεν νὰ τὰ ἴδωμεν μὲ τοὺς ὀφθαλμούς μας· καὶ ἐὰν μᾶς εἶναι ἀδύνατον τὸ εἰς τὰ ἐκεῖ ταξείδιον, εἶναι ζωγραφημένα εἰς λαμπρὰς εἰκόνας, καὶ περιγεγραμμένα μὲ φιλολόγων ἑρμηνείας. Ἀναρίθμητα εἶναι τὰ ἀνευρεθέντα μαγειρικὰ καὶ οἰκιακὰ σκεύη, λύχνοι, κρατῆρες, ὑδρίαι, χύτραι, καὶ ἄλλα οὐδαμινώτερα ἀκόμη πράγματα τῆς ἀρχαιότητος, τῶν ὁποίων ἡ γνῶσις βοηθεῖ τὴν ἐξήγησιν τῶν παλαιῶν συγγραμμάτων, καὶ μᾶς κάμνει γνωστοτέραν τὴν οἰ-

κιακὴν ζωὴν τοῦ ἐπισημοτάτου ἐκείνου ἔθνους, καὶ τὰ ὁποῖα διεσώθησαν θαυμαστῶς ἕως τοὺς καιρούς μας, καὶ ἐπομένως ἔφθασαν ἡλικίαν, τὴν ὁποίαν βεβαιότατα κἀνεὶς ἀπὸ τοὺς ἐργάτας των δὲν τὴν ἐπίστευε. Μεταξὺ τῶν ἄλλων εἶναι καὶ ἓν κουβάριον ῥαμμάτων, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκοκυρία, ἐνῷ τὸ ἐτύλιγε, βέβαια δὲν ἐπροφήτευεν, ὅτι μετὰ δεκαοκτὼ ἑκατονταετηρίδας ἔμελλαν νὰ μὴ ἐξοδευθῶσιν ὅλα τὰ ῥάμματα, καὶ ὅτι τελευταῖον τὸ κουβάριον ἔμελλε νὰ ἐναποταμιευθῇ εἰς βασιλέως παλάτιον.

Ἐπιστρέφομεν πάλιν εἰς τὸν Τίτον. Καὶ αὐτὸς ἔκτισε μνημεῖον τοῦ ὀνόματός του διὰ λαμπροῦ τινὸς τῆς τεκτονικῆς ἔργου, τοῦ ὁποίου σώζονται μέρη ἕως τῆς σήμερον· ἦσο σειρὰ ἐξαιρέτων οἰκοδομημάτων, τὰ ὁποῖα ὠνομάζοντο λουτρὰ τοῦ Τίτου. Εἰς τὴν καθιέρωσιν τούτων καὶ τοῦ ἀπὸ τὸν πατέρα του ἀρχισθέντος ἀμφιθεάτρου ἑώρτασεν ἑκατὸν ἡμερῶν λαμπρότατα θεάματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ μία ναυμαχία (Πρβ. Δ. Κάσ. ξς΄, 25.). Ἀλλ᾽ εἰς αὐτὰ ἵδρωσε τόσον ὑπερβολικῶς, ὥστε, ἀφοῦ ἐμεταχειρίσθη πολλὰ ὁρμητικῶς θερμότατον λουτρὸν, ἐπύρεξε σφοδρότατα, καὶ ἐκ τούτου ἀπέθανε μετ᾽ ὀλίγας ἡμέρας. Κατ᾽ ἄλλους ὑπῆρξεν ὁ θάνατός του ἀποτέλεσμα φαρμάκου, τὸ ὁποῖον τὸν ἐπότισεν ὁ ἀνομοιότατος ἀδελφός του. Μὲ λύπην μεγίστην ἔχασαν οἱ Ῥωμαῖοι πατέρα ἀγαθώτατον μετὰ διετῆ περίπου κυβέρνησίν του (81, 13. Σεπτεμ.).

Μόλις ἀπέθανε, καὶ ἔτρεξεν ὁ ἀδελφός του Δομιτιανὸς ἀπὸ τὸ ἀγροκήπιόν του εἰς τὴν Ῥώμην διὰ νὰ ἀναγορευθῇ αὐτοκράτωρ ἀπὸ τοὺς δωροδοκημένους του δορυφόρους. Ἡ ἐκλογὴ ἐβεβαιώθη ἀπὸ τὴν σύγκλητον. Ἡ ἀρχὴ τῆς κυβερνήσεώς του, καθὼς καὶ πολλῶν ἄλλων ἀχρείων αὐτοκρατόρων τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ἦτο πολλὰ καλή. Ἐφάνη ὅτι

ἤθελε νὰ βαστάξῃ δικαιοσύνην καὶ νὰ τιμωρῇ τὰ κακὰ ἤθη. Πάραυτα ὅμως ἔδειξε τὸ ἀληθινὸν πρόσωπόν του. Ἐπειδὴ τοῦ ἔλειπεν ἡ παιδεία, ἥτις ἐστόλιζε θαυμασίως τὸν ἀδελφόν του, ἦτο ὠμὸς μὲν καὶ θρασὺς εἰς τὴν εὐτυχίαν, χαμερπὴς δὲ καὶ δειλὸς εἰς τὴν δυστυχίαν, καὶ καθὼς ὅλοι οἱ τύραννοι ἀλωπεκώδης τίγρις ἐκ φόβου καὶ ὑποψίας. Ἔχαιρε νὰ σκοτόνῃ μυίας, καθὼς ἐσκότονε καὶ ἀνθρώπους (Πρβ. Δ. Κάσσ. ξς΄, 9.). Ἀλλ᾽ ἐφαίνετο ὅτι ἐπεθύμει καὶ στρατηγικὸν κλέος. Διὰ τοῦτο ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Χάττων ἐπέκεινα τοῦ Ῥήνου, καὶ ὑπέστρεψε χωρὶς νὰ ἴδῃ ἐχθρὸν κἀνένα. Καὶ ὅμως ἐπρόσταξε τὴν σύγκλητον καὶ τοῦ ἔδωκε θρίαμβον, καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ὠνόμαζε τὸν ἑαυτόν του Γερμανικόν. Ὄχι καλήτερα ἔκαμεν εἰς τὰ ἐφεξῆς ἔτη πόλεμον κατὰ τῶν Δάκων, οἵτινες ἐκατοίκουν ὄχι μακρὰν τοῦ Δανουβίου εἰς τὴν σημερινὴν Ἑπτάπολιν (Siebenbürgen), ἀλλ᾽ ἐξηπλόνοντο μακρύτερα ἐπέκεινα εἰς τὴν σημερινὴν Μολδαυΐαν καὶ Βλαχίαν. Τοὺς ἐνίκησε μὲν τελευταῖον, ἐπειδὴ δὲ ἐβράδυνε νὰ τοὺς δώσῃ τὴν ὁποίαν ἐζήτησαν εἰρήνην, ἐσηκώθησαν ἐναντίον του ἐχθροὶ ἄλλοι οἱ Κουάδοι καὶ Μαρκομάννοι, καὶ ἠναγκάσθη ν᾽ ἀγοράσῃ τὴν εἰρήνην ἀπὸ τοὺς Δάκους ὑποχρεωθεὶς νὰ τοὺς πληρόνῃ ἐτήσιον φόρον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἠλευθέρωσε τὴν Ῥώμην μετέπειτα ὁ Τραϊανός. Καὶ μ᾽ ὅλα ταῦτα εἶχε τὴν γελοιωδεστάτην θρασύτητα καὶ ἀναίδειαν νὰ ἑορτάσῃ θρίαμβον διὰ τὰς νίκας του (Πρβ. Δ. Κάσσ. ξζ΄, 4 — 9.).

Δι᾽ ὅλων τούτων τῶν ἀνοησιῶν, καὶ διὰ τῶν τοῦ Καπιτωλίου καὶ τῶν αἰωνιακῶν ὀνομαζομένων ἀγώνων ἐκένωσεν ἐντελέστατα τοὺς θησαυροὺς τοῦ πατρός του, καὶ ἤρχισε τρομερὰς καταδυναστείας πρὸς ἀργυρολόγησιν. Ἀνενέωσε τὸ δικαστήριον τῆς καθοσιώσεως, καὶ οἱ καταδόται ἤρχισαν τὰ βδελυ-

ρώτατα παιγνίδιά των. Διὰ τοῦτο ὁ νεώτερος Πλίνιος ἔδωκε πανέντιμον ἀπόδειξιν τῆς ἀνδρίας καὶ τοῦ πνεύματός του, ἐνῷ ἐκρισολόγησεν ἕνα ἐξ αὐτῶν, τὸν Βέβιον Μοῦσαν, διὰ τὴν εἰς τὰς ἐπαρχίας ἀδικίαν καὶ ἁρπογήν του καὶ τὸν ἐκαταδίκασεν εἰς θάνατον. Τώρα ἐκήρυξε πόλεμον ἐξολοθρευτικὸν ὁ Δομιτιανὸς κατὰ τῆς παιδείας ἐξορίσας ἀπὸ τὴν Ῥώμην ὅλους τοὺς σοφοὺς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν ὁ Ἐπίκτητος καὶ Ἀρτεμίδωρος, καὶ καύσας δημοσίως πολλὰ συγγράμματα. Οἱ ἀξιολογώτατοι ἄνδρες ἐφονεύθηταν, καὶ ὁ ἐξαίρετος στρατηγὸς Ἰούλιος Ἀγρικόλας, ὁ νικητὴς τῆς Βρετανίας, διέφυγε τὸν θάνατον ὑποχωρήσας φρονίμως καὶ περιορισθεὶς εἰς τὸν οἶκον του. Ἄλλοι ἐνομίσθησαν εὐτυχεῖς, ὅτι δι' ἐξορίας ἀπέφυγαν τὸν θάνατον — Καὶ κατὰ τῶν Χριστιανῶν δὲ ἐκίνησεν αἱματώδη διωγμὸν, ὅς τις ἐμαίνετο καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του.

Τελευταῖον ἔγεινε συνωμοσία ἀνδρῶν, οἵτινες κατὰ συμβεβηκὸς ἔμαθαν, ὅτι εἰς ὅλους ἡτοίμαζεν ὁ τύραννος θάνατον. Μὲ πολλὰς πληγὰς μαχαιρίων ἐσκοτώθη τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τῆς κυβερνήσεώς του καὶ τὸ τεσσαρακοστὸν πέμπτον τῆς ἡλικίας του (18 Σεπτ. 96.). Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, λέγει Δίων ὁ Κάσσιος (ξζ΄, 13.), ἐκήρυξεν ἐπὶ ὑψηλοῦ λόφου εἰς τὴν Ἔφεσον ἐνώπιον πάντων τὸν φόνον του ὁ σοφιστὴς Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς. Οἱ δορυφόροι ἐδυσαρεστήθησαν διὰ τὸν θάνατόν του, καὶ ἠθέλησαν νὰ τιμωρήσωσι τοὺς φονεῖς. Ἀλλ' ἡ σύγκλητος ἐχάρη τόσον διὰ τοῦτο, ὥστε ἠτίμασε παντοδαπῶς τὸν νεκρὸν, ἐξήλειψε τὴν μνήμην του ἀπ' ὅλας τὰς ἐπιγραφὰς, καὶ ἐκρήμνισε τοὺς ἀνδριάντας του. Οὗτος ἦτο ὁ δωδέκατος τῶν αὐτοκρατόρων, τῶν ὁποίων τὰς ζωὰς μᾶς ἱστόρησεν ὁ ἱστοριογράφος Γ. Συετώνιος.

15. Νερούας. Τραϊανός. Ἁδριανός.

(96 — 138)

Τὴν μετάβασιν εἰς τοὺς τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος ἐπαινετοὺς Αὐτοκράτορας, οἵτινες ἐβάσταξαν ἀκόμη χρόνον τινα τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τὴν φθορὰν, ἀρχίζει ὁ σεβάσμιος πρεσβύτης Μ. Κοκκήϊος Νερούας, ὅς τις καθ' ἣν ἡμέραν ἐφονεύθη ὁ Δομιτιανὸς, ἐκλέχθη ἀπὸ τὴν σύγκλητον καὶ ἐπεβεβαιώθη ἀπὸ τὸ πραιτώριον. Ἑξήκοντα τεσσάρων ἐτῶν ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, καὶ εἶχε ζωὴν ἄμεμπτον στολισμένην ἐν ταὐτῷ μὲ ἐπιστημονικὰς μαθήσεις. Ἐδείχθη δίκαιος ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ φιλάνθρωπος, καὶ πρὸ πάντων μέτριος εἰς τὴν σύγκλητον καὶ εἰς τὸν δῆμον, καὶ τοὺς ἔδωκε τόσα δίκαια καὶ ἐλευθερίας, ὅσα ἠδύναντο νὰ συμβιβασθῶσι μὲ τὰ παρόντα πράγματα. Ἀλλ' ὅμως ἴδαν ὅτι ἐκαταφρονεῖτο τὸ γηρατεῖόν του, ἐνῷ ὄχι μόνον συνωμοσίαι κατ' αὐτοῦ διηγείροντο, ἀλλ' οἱ πραιτωριανοὶ ἐθρατύνθησαν νὰ σκοτώσωσιν ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν του τοὺς φονεῖς τοῦ Δομιτιανοῦ. Διὰ τοῦτο ἀνέδειξε Καίσαρα (Καῖσαρ ἐσήμανε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸν διάδοχον) τὸν ἀνδρειότατον καὶ περιφημότατον τῆς αὐτοκρατορίας στρατηγὸν, τὸν Μ. Οὔλπιον Τραϊανὸν, ὅς τις διεδέχθη τὸν Νερούαν (Ἰανν. 98.) μετὰ δεκαοκτὼ μηνῶν κυβέρνησίν του (Δ. Κάσσ. ξη΄, 3.).

Ὁ Τραϊανὸς, τεσσαρακοντούτης τότε, εἰς Ἰταλικὴν τῆς Ἱσπανίας γεννημένος, καὶ ἑπομένως ὁ πρῶτος ἀλλοδαπὸς, ὅς τις ἀνέβη τὸν Ῥωμαϊκὸν θρόνον, ἐκυβέρνησεν ἕως τότε τὰς μεγίστας ἀξίας, πραιτωρίαν καὶ ὑπατείαν, ἀλλ' ἐξαιρέτως εἰς τὸν πόλεμον ἀπέκτησε πολλὰς δάφνας. Τὴν πολεμικὴν δόξαν ἠγάπησε πάντοτε καὶ ἀφοῦ ἀνεδείχθη αὐτοκράτωρ. Ἔστεκε μετὰ τῶν λεγεώνων του παρὰ τὸν

Ῥῆνον εἰς τὴν Κολωνίαν, ὅταν ἔλαβε τὴν εἴδησιν, ὅτι ἀπέθανεν ὁ Νερούας· ἀνέλαβε μόνον τὸ ὄνομα Αὔγουστος, καὶ τὸν ἐφεξῆς ἐνιαυτὸν εἰσῆλθε λαμπρότατα εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐὰν εὐθὺς ἐξύπνισε τὰς χρηστοτάτας ἐλπίδας διὰ τῆς καθαιρέσεως τοῦ τῆς καθοσιώσεως δικαστηρίου, διὰ πρᾳότητος καὶ δικαιοσύνης· τοῦτο ἦτο κατ᾽ ἀρχὰς κοινὸν πρὸς πολλὰ καθάρματα προκάτοχα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου, ἀλλ᾽ αὐτὸς ἐπλήρωσεν ὅλας τὰς ἐλπίδας, καὶ ἔμεινε δι᾽ ὅλης τῆς αὐτοκρατορίας του εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ἀνήρ. Διὰ τοῦτο ἔγεινε παροιμία ἀγαθότητος ἡγεμόνος. Περισσότερον παρὰ δύω ἑκατονταετηρίδας ἐσυνείθεζεν ἡ σύγκλητος νὰ ἐκφωνῇ πρὸς νέους αὐτοκράτορας: „Ἄρχε εὐτυχῶς μὲν ὡς ὁ Αὔγουστος, ἀγαθῶς δὲ ὡς ὁ Τραϊανός.“ Μετ᾽ ἐκεῖνον τὸν δικτάτωρα ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος τῶν Καισάρων, ἀλλ᾽ ἀγαθώτερος ἐκείνου, ἐπειδὴ κἀμμία ἀδικία δὲν εὑρέθη εἰς αὐτόν. Αἱ λαμπραί του ἰδιότητες ἐτήρουν τόσην ἰσοῤῥοπίαν, ὥστε ἦτο δύσκολον νὰ εἴπῃ τις, ἂν ἦτο θαυμασιώτερος ὁ νοῦς του, ἢ τιμιωτέρα καὶ ἀγαπητοτέρα ἡ ἀγαθότης τῆς καρδίας του. Ὁ νεώτερος Πλίνιος, ὅστις εἰς τὸ δεύτερον ἔτος ὑπάτευε, τοῦ ἔκαμε περίφημον πανηγυρικὸν, παραβάλλον τὰς ἀρετάς του μὲ τὰς κακίας τῶν προτέρων αὐτοκρατόρων. Μόνον ἕνα σκοπὸν εἶχεν ὁ Τραϊανὸς, νὰ κάμῃ τοὺς ὑποκόους του σχεδὸν χωρὶς τὴν θέλησίν των τόσον ἐλευθέρους καὶ χρηστοήθεις, ὅσον ἠδύνατο. Διὰ τοῦτο εἰσήγαγε πάλιν τοὺς παλαιοὺς δημοκρατικοὺς τύπους τῆς τοῦ δήμου ἐκκλησίας, καὶ ὑπετάχθη καὶ αὐτὸς εἰς αὐτούς. Μόνον τὸ κλέος τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ τιμὴ τοῦ λαοῦ ἐφαίνετο ὅτι ἦτο τὸ πάθος του. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς κυβερνήσεώς του ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Δάκων, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχεν ὑποσχεθῆν ὁ Δομιτιανὸς ἐτήσιον φόρον. Μετὰ σκληροὺς

ἀγῶνας τοὺς ἐνίκησε καὶ ἠνάγκασε τὸν βασιλέα των Δεκέβαλον νὰ γνωρίσῃ τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν. Ἀλλ᾽ ὅταν οὗτος μετ᾽ ὀλίγον κατεπάτησε τὰς συνθήκας, τὸν κατεπολέμησε τὸ δεύτερον ὁ Τραϊανὸς, ἐκατασκεύασε λιθίνην γέφυραν εἰς τὸν Ἴστρον, ὁποίαν δὲν ἴδεν ἀκόμη ὁ ποταμὸς οὗτος (πλησίον τῆς σημερινῆς ἐν Βλαχίᾳ Τσαρνέστης), καὶ ἐκυρίευσε τὴν μητρόπολίν του. Ὁ Δεκέβαλος ἐφονεύθη αὐτοχείρως, καὶ ἀφοῦ ὁ Τραϊανὸς ἐξουσίασε τοὺς μεγάλους θησαυρούς του, μετέβαλε τὴν χώραν εἰς Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν (**106**). Διὰ ταῦτα ἐθριάμβευσεν ἑκατὸν εἴκοσι τρεῖς ἡμέρας, καὶ εὔφρανε τὸν δῆμον μὲ λαμπρότατα θεάματα (Δ. Κάσσ. ξη΄, **14**.).

Ἀφοῦ ἐνίκησε τοὺς Δάκους, ἐπεχείρησεν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν μέχρι τοῦδε ἀνικήτων Πάρθων, καὶ ἀπέκτησε τὸ κλέος ὅτι ἐπροχώρησεν εἰς τὰ ἀνατολικὰ μέρη τῆς Ἀσίας μακρύτερα παρὰ πάντα ἄλλον στρατηγὸν Ῥωμαῖον. Ἐπέρασε τὸν Εὐφράτην, διῆλθε τὴν Ἀσσυρίαν καὶ Βαβυλωνίαν, ἐκυρίευσε τὴν Βαβυλῶνα, Σελεύκειαν, Κτησιφῶντα τὴν μητρόπολιν τοῦ Παρθικοῦ βασιλείου, καὶ διὰ τοῦ Τίγριος ποταμοῦ ἔφθασεν εἰς τὸν Περσικὸν κόλπον (**114 — 116**). Ὅλα τὰ ἐκεῖ ἔθνη ἐπροσκύνησαν τὸν μακρόθεν ἐλθόντα νικητὴν, καὶ Ἀρμενία, Ἀσσυρία, Μεσοποταμία ἔγειναν Ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι. Ἀλλὰ παντοτειναὶ ἐπαναστάσεις εἰς τὰς ἀπομακρυσμένας ταύτας ἐπαρχίας τὸν ἐπαρακίνησαν μετὰ ταῦτα νὰ βάλῃ εἰς τὴν Κτησιφῶντα ἐντόπιον βασιλέα, ὑποτελῆ ὅμως εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Μετέπειτα ἐκυρίευσε καὶ μέρος τῆς Ἀραβίας ἕως τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης· ἀλλ᾽ ἡ κατὰ τῆς πλουσίας καὶ ἀμμογυρίστου πόλεως Ἄτρων ἐκστρατεία του ἀπέτυχεν. Ἀπέθανε δὲ εἰς Σελινοῦντα τῆς Κιλικίας ἑξήκοντα δύω ἐτῶν ἡλικίας, τὴν **11** Αὐγούστου **117**. Ἡ στάκτη του ἐβάλθη ἀπὸ τὴν γυναῖκα του Πλωτίναν εἰς τὸν **140** πόδας ὑψηλὸν Τραϊάνειον λόφον (Col-

lumna Traiani),' εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ ὁποίου ἐνεχαράχθησαν αἱ πράξεις του, ἀφοῦ ἡ αὐτοκρατόρισσα εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἀκόμη διὰ πλαστῆς τινὸς διαθήκης ἔκαμε θετὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ θρόνου τὸν ἀνεψιόν του Αἴλιον Ἀδριανόν **(Δ. Κάσ. ξθ', 1.)**.

Ὅσον ἐτίμησεν ὁ Τραϊανὸς ἐφ' ὅλης τῆς κυβερνήσεώς του τὸ πολεμικὸν κλέος, τόσον ἦτο ἐνεργητικὸς καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα. Ὀλίγοι βέβαια ἡγεμόνες ὑπάρχουσιν, οἵτινες φροντίζουσι τόσον καὶ τὰ μικρότατα πράγματα. Τίποτε δὲν διέφευγε τὴν προσοχὴν καὶ ἐνέργειάν του. Ὡραίαν ἀπόδειξιν δίδουν τοῦ λεγομένου αἱ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολαὶ τοῦ Πλινίου, καὶ αἱ πρὸς τοῦτον ἀποκρίσεις του **(L. 10.)**, τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ διαβάσῃ τις χωρὶς τιμὴν μεγάλην. Πλῆθος ὠφελίμων οἰκοδομῶν καὶ φιλανθρώπων καθιδρυμάτων διαιώνισε τὸ ὄνομά του. Ἀλλ' ὅ,τι ἔκτιζε καὶ ἐκατασκεύαζεν, ἠγάπα νὰ γράφῃ ἐπάνω τὸ ὄνομά του· διὰ τοῦτο μεταγενέστερος αὐτοκράτωρ, Κωνσταντῖνος ὁ μέγας, δὲν ἐξεύρω διὰ τί τὸν ὀνομάζει χόρτον τοῦ τοίχου **(herba parietaria)**, ἐπειδὴ ἤθελε πανταχοῦ νὰ ἐγχαράσσῃ καὶ νὰ διαιωνίζῃ τὸ ὄνομά του. Ἀλλ' αἱ εὐεργετικαὶ αὗται οἰκοδομαὶ καὶ ἡ καρδία, ἥτις φανερόνεται εἰς αὐτὰς, ἤξιζαν τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Ἄριστος **(Optimus)**, ἡ ὁποία τοῦ ἐδόθη **(Δ. Κάσ. ξη', 23.)**. Ἀπὸ τὰ εἰς τὴν τιμήν του ἐγερθέντα θριαμβευτικὰ τόξα στέκει ἀκόμη τὸ ἐν Οὐενουέντῳ ἐγερθὲν, καθὼς καὶ ἀπὸ τὰ πολυτελῆ οἰκοδομήματά του σώζεται εἰς τὴν Ῥώμην ἡ περίφημος στήλη **(Columna Trajani) 109** ποδῶν ὑψηλὴ, ἥτις ἐβάσταζε ποτὲ τὸν ἀνδριάντα του. Ὁ Πάπας Σίξτος Ε'. ἔστησεν ἐπ' αὐτῆς τὸν ἀνδριάντα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ὅτι τὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμὸν δὲν τὸν ἐσκλήρυνε μὲν, ἀλλὰ τὸν ἀφῆκε νὰ γίνεται, καὶ εἰς τὰς ἐπιστολάς του πρὸς τὸν

Πλίνιον κυβερνήτορα τότε τῆς μικρᾶς Ἀσίας προστάζει αὐστηρὸν καθῆκον κατὰ τῶν Χριστιακῶν, τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς παρεξήγησιν τῆς νέας θρησκείας, καὶ εἰς σύγχυσιν αὐτῆς μὲ τοὺς ἐπαναστατικοὺς Ἰουδαίους **(Plin. Ep. X. p. 97** καὶ **98)**.

Ὁ Π. Αἴλιος Ἀδριανὸς ἦτο συντοπίτης καὶ συγγενὴς τοῦ Τραϊανοῦ, καὶ πρώϊμα ἔλαμψε δι' ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ διὰ ὡραίου στοματικοῦ καὶ γραφικοῦ χαρακτῆρος εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὀλίγον ἐπίστευεν ὁ Τραϊανὸς εἰς τὰς πρακτικάς του ἀρετάς· ὀλίγον τὸν ἐμεταχειρίζετο εἰς ἀξιόλογα πράγματα, οὐδὲ τοῦ ἔδωκε κἀνὲν ἀπὸ τὰ μεγάλα ἀξιώματα, καὶ χωρὶς τὴν Πλωτίναν καὶ τὴν ὑποβολιμαίαν διαθήκην δὲν ἀνέβαινε βέβαια τὸν θρόνον. Μὲ ὅλα ταῦτα ἐμπορεῖ νὰ συναριθμηθῇ μὲ τοὺς ἀγαθοὺς ἡγεμόνας, καὶ νὰ τοῦ συγχωρηθοῦν αἱ μικραὶ κενοδοξίαι, τὰς ὁποίας ἐθήρευεν, ἐνῷ πραγματικῶς ἐφάνη πολλὰ ὠφέλιμος. Ἐπροσπάθει νὰ δειχθῇ ἐν ταὐτῷ καὶ μέγας γραμματισμένος καὶ ἐπίσημος κυβερνήτωρ καὶ πολιτικός. Διὰ τοῦτο, καθὼς διηγοῦνται περὶ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, συχνάκις ἔπραττε κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον πολλὰ πράγματα. Ἐλάλει, ἔγραφεν, ὑπηγόρευε καὶ ἤκουε τὸν λαλοῦντα. Ἠγάπα τὰς τέχνας, τῶν ὁποίων ἔφερεν εἰς τὴν Ῥώμην τὸν χρυσοῦν αἰῶνα. Ἤξευρεν ἀκριβῶς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν. Τὸν ἐκατηγόρουν δὲ, ὅτι ἤθελε νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ τῆς γῆς τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Κικέρωνα, διὰ νὰ μὴ ἀμαυρόνεται ἀπὸ τὴν δόξαν των **(Πρβ. Δ. Κάσσ. ξθ', 3-5.)**. — Τὰ πολεμικὰ ὅμως ἐσπούδαξεν ὀλιγώτερον παρ' ὅσον ἐχρεώστει· διότι ἠγόρασε καὶ ἀπὸ τοὺς Σαυρομάτας καὶ Ῥοξαλανοὺς, οἱ ὁποῖοι εἰσέβαλαν εἰς τὴν Ἰλλυρίαν, μὲ ἐτήσιον φόρον τὴν εἰρήνην, καὶ ἐσήκωσεν ἀπὸ τὴν Παρθικὴν τὰς Ῥωμαϊκὰς φρουρὰς, καὶ οὕτω παραίτησεν ὅσα εἶχεν ἐξουσιάσειν ὁ Τραϊανός.

Πέντε ἔτη ἀφοῦ ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ἐπεχείρησε περιοδείαν ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἰς ὅλα τὰ τρία μέρη τοῦ κόσμου, τὴν ὁποίαν ἐτελείωσεν εἰς διάστημα δεκαεπτὰ ἐτῶν πεζὸς καὶ μὲ γυμνὴν κεφαλὴν, μὲ διακοπὰς τινὰς, αἵτινες τὸν ἀνεκάλουν εἰς τὴν Ῥώμην· καὶ ἔκαμε μέγαν γῦρον ἀπὸ τὴν Ἱσπανίαν εἰς τὴν Γαλλίαν, Γερμανίαν, Ἑλλάδα, μικρὰν Ἀσίαν, Συρίαν, Ἰουδαίαν, Αἴγυπτον, καὶ βόρειον Ἀφρικήν. Πανταχοῦ ἴδε μὲ τοὺς ἰδίους του ὀφθαλμοὺς, ἔκαμε κρίσεις εἰς μεγάλας πόλεις, ἐσυμβούλευσε καὶ ἐκόλασε, καὶ ἔκαμε νὰ λάμψουν τὰ προτερήματά του τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς γνώσεως τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. Μάλιστα δὲ εἵλκυσε τὴν ἀγάπην του ἡ Ἑλλὰς καὶ ἐξαιρέτως αἱ Ἀθῆναι ὅπου ἐνεδύθη τὸ ἱμάτιον τοῦ ἄρχοντος τῆς πόλεως, καὶ ἐζήτησε νὰ τὸν εἰσάξουν εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἐλευσῖνος. Οἱ Ἀθηναῖοι ἠσθάνθησαν τὴν κενοδοξίαν του. Προσέτι καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, καὶ ἐξαιρέτως εἰς τὴν Βιθυνίαν καὶ Αἴγυπτον διέτριψεν ἱκανὸν καιρόν. Εἰς τὴν τελευταίαν χώραν ἔχασε τὸν φίλον του, τὸν ὡραῖον Ἀντίνοον, πνιγέντα εἰς τὸν Νεῖλον, καὶ τὸν διαιώνισε μὲ κάλλιστα μνημεῖα, καὶ ἀγάλματα ὅμοια τοῦ Διονύσου, καὶ τὸν ἀπεθέωσε μὲ ναὸν, ὅπου δὲν ἐλησμόνησαν οἱ κόλακες Ἀλεξανδρεῖς νὰ ἀφήσουν ἔξω τὸν Ἀδριανόν (Πρβ. Δ. Κάσ. ξθ΄, 9—12.).

Καὶ κατὰ τὴν δικαιοδοσίαν ἐφάνη ὁ Ἀδριανὸς εὐεργέτης τῆς Ῥώμης μὲ τὸ Edictum perpetuum, τὸ ὁποῖον ἐδιώρισε καὶ ἐσυνάθροισεν ἀπὸ τοὺς ἀρίστους νόμους τῶν προτέρων πραιτώρων ὁ μέγας νομοδιδάσκαλος Σάλβιος Ἰουλιανὸς, καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ἀντὶ τῆς ἀρχητέρας αὐτογνωμοσύνης τῶν δικαστῶν — οἵτινες πρότερον ἔκαμναν καθεὶς διὰ τὸ

ἔτος τῆς ἐξουσίας του ἰδικούς του νόμους — ἐθεμελίωσεν ἢ προπαρεσκεύασε στερεὸν κώδικα. Ἦτο ἓν ἀπὸ τὰ ἄριστα προετοιμάσματα τοῦ κατὰ τὴν ἕκτην ἑκατονταετηρίδα γενομένου ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸν μεγάλου καὶ γενικοῦ νομικοῦ βιβλίου (Corpus juris).

Ἀδυναμία τῆς ὑγιείας καὶ αὔξουσα ἡλικία ἠνάγκασαν τὸν αὐτοκράτορα νὰ συστείλῃ τὰ ταξείδιά του καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν ἡσυχίαν. Ἀλλὰ τὴν ἡσυχίαν του ἐτάραξαν οἱ Ἰουδαῖοι. Ἐπὶ Τραϊανοῦ ἤδη ἐπανέστησαν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὴν Αἴγυπτον, Κυρήνην, Κύπρον, Μεσοποταμίαν, ὅπου ἐθανάτωσαν σκληρῶς πολλοὺς ἐγκατοίκους. Τοῦ Τραϊανοῦ οἱ στρατηγοὶ κατέπαυσαν τὰς ἐπαναστάσεις ταύτας ἐξολοθρεύσαντες εἰς ἐπαρχίας τινὰς ὅλους τοὺς Ἰουδαίους. Ἀλλὰ κινδυνωδεστέρα ἦτο ἡ ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἐπανάστασίς των. Ὀργιζόμενοι καὶ λυπούμενοι, ὅτι εἰς Ἱερουσαλὴμ, τὴν ὁποίαν ἀνέκτισε τώρα ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ὠνόμασεν Αἰλίαν Καπιτωλίαν, ἐκατοίκουν ξένοι καὶ ἀνηγέρθη ναὸς τοῦ Διὸς, ἐπίασαν μὲ λύσσαν τὰ ὅπλα. Ἕνας πλάνος, Βαρχοσδᾶς, λέγων τὸν ἑαυτόν του Μεσσίαν, καὶ εὑρὼν ἀκολούθους, τοὺς ἠρέθισεν ἐξαιρέτως. Οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τριετῆ πόλεμον, ὅστις ἔκαμε ταραχὰς καὶ ἐκτὸς τῆς Παλαιστίνης, ἠφάνισαν διὰ πυρὸς καὶ πείνης καὶ λοιμοῦ 580,000 Ἰουδαίους, καὶ μετέβαλαν τὴν Παλαιστίνην εἰς ἐρημίαν, εἰς τρόπον ὥστε διὰ τοῦ πολέμου τούτου κατεστράφη ἐξ ὁλοκλήρου ἡ Ἰουδαϊκὴ πολιτεία (Πρβ. Δ. Κάσσ. ξθ΄, 12 — 14.).

Τοῦ Ἀδριανοῦ ἡσυχάζοντος εἰς τὴν Ῥώμην ηὔξησαν τόσον οἱ σωματικοὶ πόνοι του, ὥστε πολλάκις τὸν ἐμπόδισαν οἱ περὶ αὐτὸν ἀπὸ τὴν αὐτοχειρίαν, καὶ ἤρχισε καὶ ἀπανθρωπίας, τὰς ὁποίας δὲν ἔκαμεν ἀρχήτερα. Ἄτεκνος δὲ ὢν εἰσεποίησε καὶ ἀνέδειξε Καίσαρα τὸν Γ. Κόμμοδον Ου-

ῆρον. Τούτου δὲ εὐθὺς ἀποθανόντος, υἱοθέτησε τὸν εὐγενέστατον καὶ ἀγαθώτατον ἄνδρα τοῦ χρόνου ἐκείνου, τὸν Τ. Ἀντωνῖνον, ὅςτις τώρα ἀπέκτησε τὴν ἐπωνυμίαν Πῖος (εὐσεβὴς καὶ ἄκακος), ἐπειδὴ ἐμπόδιζεν ὅσον ἠδύνατο τὰς σκληρότητας, καὶ ἐν ταὐτῷ ἐτίμα τὴν μνήμην τοῦ θετοῦ πατρός του, καὶ τὸν ἐφύλαττεν ἀπὸ δυσφημίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὸς ἦτο ἄτεκνος, ἐπροστάχθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος νὰ υἱοθετήσῃ τὸν Μ. Αὐρήλιον, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀποθανόντος Καίσαρος Λ. Οὐῆρον. Ὁ Ἀδριανὸς ἀπέθανε τὸ ἑξηκοστὸν ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ τὸ εἰκοστὸν πρῶτον τῆς αὐτοκρατορίας του, 10 Ἰουλίου 138. Ἐκ τῶν μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων, μὲ τὰ ὁποῖα ἐκαλλώπισε τὴν Ῥώμην, σώζεται ἕως τὰς ἡμέρας μας τὸ Παλάτιον, τὸ ὁποῖον ἀφιέρωσεν εἰς μνημεῖον τοῦ τάφου του, ὀνομαζόμενον Moles Adriani. Εἰς τοῦτο ἐβάλθη καὶ ἡ στάκτη του, ἀφοῦ ἐκάη μὲ πομπὴν εἰς τοὺς Ποτιόλους, ὅπου εἶχεν ὑπάγειν κατὰ τὴν τελευταίαν ἀῤῥωστίαν του.

16. Οἱ δύω Ἀντωνῖνοι.

(138 — 180).

Τοὺς ἀμέσως ἐρχομένους εἴκοσι τρεῖς ἐνιαυτοὺς (138 — 161) ἐπιλαμβάνει ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ἀντωνίνου Πίου, ὅςτις ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐκυβέρνησε τὴν κυριαρχίαν ὡσὰν ἀληθινὸς πατὴρ τῶν ὑπηκόων του καὶ μὲ τὴν ἡμερότητα καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ Τίτου. Τὸ ἔντιμον ὄνομα Πῖος ἤξιζεν οὗτος εἰς ὅλα τὰ ἔργα του, καὶ ὄχι μόνον διότι ἐμπόδιζε θανατικὰς τινὰς προσταγὰς τοῦ θετοῦ πατρός του Ἀδριανοῦ, καὶ πολλοὺς διὰ συμβουλῆς ἀπέσπα ἀπὸ τὴν ἐκδίκησιν ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ὡραίας ἀρετὰς τοῦ χαρακτῆρος του καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς του. Ἀλλὰ δι' αὐτήν του ταύτην τὴν ἀθόρυβον καὶ ἥσυχον ἐνέργειαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἔζησε πρὸς μόνην εὐτυχίαν τῶν ὑποκόων του, ἐξεύρομεν πολὺ ὀλιγώτερα περὶ αὐτοῦ παρ' ὅσα ἱστορήθησαν περὶ τῶν διαιωνισάντων τὸ ὄνομά των μὲ αἱματώδεις δορικτησίας. Ἐπισήμους πολέμους δὲν ἔκαμε· μόνον εἰς τὰ σύνορα τῆς ἐπικρατείας ἐκαταπάτησαν οἱ ὑποστράτηγοί του πολλὰς ἐπαναστάσεις Γερμανῶν, Δάκων, Ἀλανῶν καὶ Μαύρων. Ἡ εὐδαιμονία τῶν ἐντοπίων ἠσφαλίσθη διὰ τῆς οἰκονομίας καὶ εὐεργεσίας καὶ εὐταξίας. Ἔκαμεν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρόν του τὸν Μ. Αὐρήλιον ἀναγορεύσας αὐτὸν Καίσαρα. Οὗτος πρὸς εὐγνωμοσύνην του ἔστησε τὴν ὡραίαν στήλην, ἥτις σώζεται ἀκόμη καὶ τώρα, ἀλλὰ κρημνισμένη κατὰ γῆς εἰς κομμάτια. Ἀπέθανε δὲ ἑβδομηκοντούτης τὴν 7 Μαρτίου 161.

Μάρκος Αὐρήλιος, ἢ, ὡς προσέτι τὸν ὠνόμαζαν διὰ τὴν υἱοθεσίαν, Ἀντωνῖνος Φιλόσοφος, ἀνέβη χωρὶς λογομαχίαν εἰς τὸν θρόνον, ἐδείχθη εἰς τὸν κόσμον ἐπίσης ἀγαθὸς, καὶ διὰ τὴν παιδείαν του πολὺ μεγαλήτερος αὐτοκράτωρ. Ἐπαιδεύθη τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν, καὶ ἐδόθη ὅλος εἰς αὐτὴν, τοῦ ὁποίου ἀπόδειξιν μᾶς ἀφῆκεν ἀρίστην τὸ ἐξαίρετο, ἑλληνιστὶ συγγεγραμμένον πόνημά του. „Τῶν εἰς ἑαυτὸν" ἤγουν θεωρίαι εἰς τὸν ἑαυτόν του. Παρέλαβε μέτοχον τῆς κυβερνήσεως τὸν Λ. Οὐῆρον ὡς προσταγμένον ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ, μ' ὅλον ὅτι οὗτος οὔτε ἀπὸ τὸν Ἀντωνῖνον ἐτιμᾶτο πολὺ οὔτ' ἀπὸ τὴν σύγκλητον ἀνηγορεύθη καῖσαρ ὁμοῦ μὲ τὸν Μάρκον Αὐρήλιον. Ἀλλ' ὅμως οὗτος τοῦ ἔδιδεν ὅλα τὰ αὐτοκρατορικὰ προνόμια, ἐὰν καὶ ὁ Οὐῆρος ἦτο πολλὰ ἀνόμοιος κατὰ τὴν παιδείαν καὶ ἀρετὴν, καὶ μόνον ἴσως διὰ τὰ πολεμικὰ ἦτο χρήσιμος. Τουλάχιστον ὁ Μ. Αὐρήλιος τὸν ἔστειλεν εὐθὺς κατὰ

τῶν Πάρθων ἀφοῦ τὸν ἔκαμε γαμβρὸν εἰς θυγατέρα του (Δ. Κάσσ. οα', 1.) καὶ τοῦ ἔδωκεν ὑποστράτηγον τὸν Ἀβίδιον Κάσσιον. Τέσσαρα ἔτη ἐπολέμησεν ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἐναντίον τῶν Πάρθων, καὶ ἐκυρίευσε τὴν Βαβυλῶνα, τὴν Μηδίαν, καὶ τὴν παρὰ τὸν Τίγριν μεγάλην πόλιν Σελεύκειαν, τῆς ὁποίας ὅλοι οἱ κάτοικοι — λέγουν ὑπὲρ 400,000 — ἔχασαν τότε τὴν ζωήν των. Ἀλλ' ὅσα ἔγειναν, ἦσαν ἔργα τοῦ ὑποστρατήγου· ὁ δὲ Λ. Οὐῆρος ἐκάθητο εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐδούλευε τὰς ἡδονάς. Τὸ 167 ἔτος ἐθριάμβευσαν καὶ οἱ δύω οἱ Καίσαρες διὰ τὴν νίκην τὴν κατὰ τῶν Πάρθων, ἐπονομασθέντες Παρθικοὶ καὶ οἱ δύω. Δύω ἔτη μετέπειτα ἀπέθαναν ὁ Λ. Οὐῆρος καὶ ὁ Ἀβίδιος Κάσσιος, ὅςτις κυβερνήτωρ ὢν τῆς Συρίας ἐπανέστη κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐξωλοθρεύθη.

Φοβεραὶ περιστάσεις πολλῶν εἰδῶν ἔβαλαν εἰς δοκιμὴν τὴν φρόνησιν καὶ ἀνδρίαν τοῦ αὐτοκράτορος. Τοῦ Οὐήρου αἱ λεγεῶνες εἶχαν φέρειν μαζή των ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν τὴν πανώλη νόσον καὶ τὴν ἐξήπλωσαν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἄλλοι τόποι ἐβλάφθησαν ἀπὸ σεισμοὺς καὶ πλημμύρας ὑδάτων, καὶ μία γενικὴ σχεδὸν ἐπανάστασις ὅλων τῶν ἀνικήτων λαῶν ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Γαλλίας ἕως τὴν μαύρην θάλασσαν ἐφοβέρισαν τὸν ὄλεθρον εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἐξαιρέτως δὲ ἐπέκειντο αἱ Γερμανικαὶ φυλαὶ τῶν Μαρκομάννων, Κουάδων καὶ Βανδήλων ὁρμῶντες συχνάκις εἰς τὴν Δακίαν καὶ προχωροῦντες εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς Ῥώμης, μίαν φορὰν ἕως εἰς τὴν Ἀκυληΐαν, εἰς τρόπον ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ περιεπλέχθη εἰς ἀδιακόπους κατ' αὐτῶν πολέμους, καὶ ἠρώτησε καὶ αὐτὸ τὸ μαντεῖον τοῦ ψευδομάντεως Ἀλεξάνδρου, τοῦ ὁποίου οἱ ἐπέκεινα τοῦ Δανουβίου ἀπολυθέντες λέοντες δὲν ἔφεραν τὴν ἐπηγγελμένην νίκην, ἐπειδὴ οἱ Γερμανοὶ τοὺς ἐσκότωσαν μὲ τὰ ῥόπαλά των, καὶ ἐξηκολούθουν ἀνδρείως τὸν πόλεμόν των (Λουκιαν. Ἀλέξανδ. ἢ ψευδόμ. §. 48.). Τελευταῖον ἔκαμεν εἰρήνην μὲ τὰ ἔθνη ταῦτα, ἐπειδὴ ἔμαθεν, ὅτι ὁ τῆς Συρίας ἔπαρχος Ἀβίδιος Κάσσιος ἀπεστάτησεν· ἀλλὰ πρὶν ἐνεργήσῃ τι, ἐσκοτώθη ἀπὸ ἑκατόνταρχον τινὰ τοῦ στρατεύματος. Στρατεύσας δὲ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ διατάξας τὰ πάντα καλῶς, ὑπέστεψεν εἰς τὴν Ῥώμην (176), καὶ ἐθριάμβευσε διὰ τοὺς κατὰ τῶν Μαρκομάννων πολέμους του. Μετὰ δύω ἔτη τὸν εὑρίσκομεν πάλιν μετὰ τοῦ υἱοῦ του Κομμόδου στρατεύοντα κατὰ τῶν Γερμανῶν, οἵτινες πάλιν ἀνενέωσαν τὰς ἐφόδους των. Πρὶν λάβῃ τέλος ὁ πόλεμος οὗτος, εἰς τὸ μέσον τῶν νικῶν του ἠῤῥώστησεν ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἀπέθανεν εἰς τὴν Αὐστριακὴν Βιένναν (κατὰ τὴν κρίσιν πολλῶν ἱστοριογράφων), ἤγουν εἰς ἐκείνην τὴν πόλιν, ὅπου μετὰ μίαν χιλιαετηρίδα ἔμελλε νὰ ἀνθήσῃ σειρὰ αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης ἐκ τοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον ἐπροσπάθει νὰ ἀποδιώξῃ. Ἀπέθανε δὲ ἐννέα καὶ ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἡλικίας τὴν 17 Μαρτίου 180.

17. Φιλολογία τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ Αὐγούστου ἕως Μάρκου Ἀντωνίνου τοῦ φιλοσόφου.

Μαζὴ μὲ τὸ πνεῦμα, τὴν δύναμιν καὶ τὰ ἤθη τῶν ἐθνῶν κρημνίζονται καὶ αἱ μαθήσεις καὶ τέχναι, ἐὰν καὶ δὲν γίνεται πάραυτα φανερὰ ἡ πτῶσις των, καθὼς ἡ τῶν πολιτικῶν καὶ οἰκιακῶν σχέσεων, ἐπειδὴ τρέχουσιν ἀκόμη εἰς τὸν δρόμον των χρόνον τινά, μ' ὅλον ὅτι λείπει ἡ ὠθοῦσα δύναμις, καὶ ἐπειδὴ ἄνδρες τινὲς μὲ ψυχικὸν κράτος μένουσι

χρόνον τινὰ ὡς τελευταῖα ἀπαυγάσματα λαμπροτάτης ποτὲ δυνάμεως.

Ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου ἕως τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Τραϊανοῦ ἐβαστάχθη ἡ τῶν Ῥωμαίων φιλολογία εἰς κἄποιον ὕψος. Τὰ συγγράμματα ταύτης τῆς περιόδου δείχνουσι παιδείαν καὶ πνεῦμα. Ἀλλ' ἡ ἐνέργεια καὶ οἱ σκοποὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων τῆς Ῥώμης ἐχάθησαν. Τὸν τόπον τῆς ἀφελοῦς καὶ φυσικῆς ἑρμηνείας ἔλαβαν τώρα αἱ ὑπερβολαὶ, ὁ ὄγκος καὶ τὰ ψυχρὰ παιγνίδια. Ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ ἱστορία ἔγειναν ἄλαλοι, ἐπειδὴ τῆς πρώτης ἔλειψεν ἡ πολιτικὴ ὕλη, καὶ ἡ δευτέρα ἐβυθίσθη εἰς χαμερπῆ κολακείαν, ἐπειδὴ ἡ ἀλήθεια ἐπέφερε θάνατον.

Ἐκ τῶν ἐπικῶν ποιητῶν μετὰ τὸν Οὐϊργίλιον, (ἴδε σελ. 303), ὅσοι διεσώθησαν, ἐξαίρετος εἶναι ὁ προειρημένος (σελ. 379) Λουκανὸς, ἀλλὰ σχεδὸν μᾶλλον ῥήτωρ παρὰ ποιητής. Τοὺς Σατιρογράφους, τὸν αὐστηρὸν καὶ σκοτεινὸν Στωϊκὸν Α. Πέρσιον Φλάκκον (γενν. 34, ἀποθ. 62.) καὶ τὸν Ἰουβενάλιον, ἀκμάσαντα ἐπὶ Δομιτιανοῦ, ἀνεφέραμεν ἤδη ἀνωτέρω (σελ. 302).

Ἀρχηγὸς τοῦ νέου ἐντέχνου τρόπου τῆς λογογραφίας εἶναι ὁ Λ. Ἀνναῖος Σενέκας, ὁ ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Νέρωνος γνωστός μας παιδαγωγὸς τοῦ αὐτοκράτορος τούτου· ὁ χαρακτὴρ τοῦ λόγου του εἶναι ἐπιτετηδευμένος· ἡ ἐπικρατοῦσα παιδιὰ τῶν ἀντιθέσεων, ἡ μᾶλλον φαινομένη παρὰ πραγματικὴ βραχυλογία ἔγειναν ὀλέθρια μὲ τὸ ἀπατηλόν των παράδειγμα. Ἦτο ὀπαδὸς τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας, καὶ τὰ συγγράμματά του ἀφιέρωσεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἐξήγησιν τῶν δογμάτων της πρὸς ἠθικὴν τελειοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰς τὴν ἱστορίαν ἐγέννησεν ἡ πρεσβύτις Ῥώμη ἀκόμη ἕνα μέγαν ἄνδρα τὸν Γ. Κορνήλιον Τά-

κιτον, ὅς τις γεννηθεὶς πιθανῶς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος ἔγραψεν ἐπὶ Τραϊανοῦ τὰ λαμπρὰ συγγράμματά του. Περιεῖχαν τὴν ἱστορίαν τῶν αὐτοκρατόρων ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου ἕως εἰς τὰς ἡμέρας του. Μόνον μέρος αὐτῶν μᾶς ἀφῆκε κατὰ δυστυχίαν ὁ χρόνος. Μᾶς βάλλει ὑπ' ὄψιν καθαρὰν εἰκόνα τῶν γενομένων, καὶ μὲ τὸν μέγαν του νοῦν ἐμβαίνει εἰς τὰ βαθύτατα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, καὶ μᾶς ἀνακαλύπτει τὰ ἐλατήρια τῶν πράξεων. Σκοπός του εἶναι νὰ τρομάξῃ τὴν κακίαν μὲ τὸ δικαστήριον τῆς ἱστορίας. Πλήρης ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς ἀξίας καὶ ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ πλήρης εὐγενοῦς ἀγανακτήσεως κατὰ τῆς ἀπανθρωπίας, ζυγίζει καὶ βασανίζει αὐστηρῶς τὴν ἀλήθειαν καὶ προσέχει καὶ εἰς τὰ χείριστα νὰ μὴ δώσῃ ὑποψίαν ψευδολογίας. Ἡ πυρώδης ἐκείνη ἀγανάκτησίς του καὶ ἡ μεγάλη ψυχή του ζωγραφίζονται εἰς τὸν λόγον του, ὅστις εἶναι σύμμετρος πρὸς τὰ πράγματα, στυφὸς, καὶ μ' ὅλον τοῦτο ἔντεχνος καὶ θελκτικός. Πᾶσα φράσις του βρίθει ἀπὸ ἐννοίας καὶ πράγματα. Παρεκτὸς τῶν εἰρημένων ἱστοριῶν ἔχομεν ἀπ' αὐτὸν καὶ τὴν προμνημονευθεῖσαν βιογραφίαν τοῦ Ἀγρικόλα, καὶ μίαν συνοπτικὴν μὲν, ἀνεκτίμητον δὲ περιγραφὴν τῆς Γερμανίας καὶ τῶν κατοίκων της.

Ἐκ τῶν διδασκάλων τῆς ῥητορικῆς ἔξοχος ἦτο ὁ Μ. Φάβιος Κυντιλιανὸς, τοῦ ὁποίου σώζεται διδασκαλία τῆς ῥητορικῆς ἀξιόλογος. Οὗτος ἐβάλθη ὑπὸ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ πρῶτος δημόσιος διδάσκαλος εἰς τὴν Ῥώμην. Σκοπός του ἦτο, ὡς λέγει αὐτὸς, νὰ ἐμποδίσῃ διὰ τοῦ συγγράμματός του τὴν ἀπειροκαλίαν, τὴν ὁποίαν ἐγέννα τὸ παράδειγμα τῶν συγγραμμάτων τοῦ Σενέκα. Ἀλλ' οἱ πολλοὶ ῥήτορες ἐπλήθυναν τὸ κακὸν καὶ διέφθειραν τὴν κρίσιν τοῦ καλοῦ πάντοτε. Δὲν εἶναι ἱκανὸν ἓν

σύγγραμμα νὰ ἀναστήσῃ τὰς νεκρὰς δυνάμεις ἔθνους ὁλοκλήρου. Εἰς μάτην Ἀντώνιος ὁ εὐσεβὴς κατέστησεν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς ἐπικρατείας ῥήτορας καὶ φιλοσόφους, καὶ ἐσκόρπιζεν εἰς αὐτοὺς μισθοδοσίας, καὶ μεταγενέστεροι αὐτοκράτορες ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα τοῦτο. Εἰς μάτην ἐκατεστάθησαν βιβλιοθῆκαι καὶ ἐγεμίζοντο ἀπὸ χειρόγραφα καὶ ἐδιδάσκοντο περισσότερα μαθήματα· ἡ ζωὴ τῆς παιδείας ἐνεκρόνετο, καὶ ὁ θάνατός της ἐγίνετο πάντοτε φανερώτερος. Μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τραϊανοῦ δὲν ἔχει ἡ Ῥωμαϊκὴ φιλολογία νὰ μᾶς δείξῃ κἀνὲν ἀληθινὸν καὶ γνήσιον τεχνούργημά της. Τῶν ἀκριβῶν ἐπιστημῶν δὲν ἔδειξαν ποτὲ οἱ Ῥωμαῖοι πρωτότυπον σύγγραμμα μὲ κάποιαν ἀξιολογότητα, ἐὰν ἐξαιρεθῇ ἡ ἐπιστήμη τῶν νόμων, ὑπὲρ τῆς ὁποίας εἶχαν ἰδιάζουσαν δύναμιν. Ταύτης ἐφάνησαν συγγραφεῖς ὀνομαστοὶ ἕως τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος.

Ἐξ ἐναντίας δὲ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἀνεφάνη ἀπὸ Τραϊανοῦ καὶ Ἀδριανοῦ ἕως χρόνον τινὰ ζωὴ ἐνεργητικωτέρα καὶ καλητέρα. Ἐκ τῶν συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ταύτης, τῶν ὁποίων σώζονται συγγράμματα, ἐπίσημοι εἶναι μάλιστα. Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεὺς (γενν. 50. ἀποθ. 120.), ὅς τις διὰ τῶν βιογραφικῶν καὶ φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων του μεταδίδει θησαυροὺς ὠφελίμων γνώσεων ἐκ τοῦ πληρώματος τῆς παραδόξου πολυμαθείας του, ἀξιολογωτάτους δι' ἡμᾶς, ἐπειδὴ οἱ πλειότεροι συγγραφεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων τοὺς ἐσύναξεν, ἐχάθησαν πρὸ πολλοῦ· Ἀππιανὸς ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὅς τις καὶ αὐτὸς διέτριψεν εἰς Ῥώμην, ὡς ὁ Πλούταρχος, καὶ ἔγραψεν ἱστορίαν τῶν Ῥωμαϊκῶν πραγμάτων, ἥτις δὲν σώζεται ὁλόκληρος· Ἀῤῥιανὸς ὁ Νικομηδεὺς καὶ αὐτὸς ἱστοριογράφος καὶ φιλόσοφος· Λουκιανὸς ὁ Σαμοσατεὺς ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων, ὅς τις μὲ ἀγχίνοιαν καὶ χάριν ἐζωγράφησε σκωπτικῶς τὰ ἤθη τῶν χρόνων του. Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ἤκμαζεν ὁ ἰατρὸς Κλαύδιος Γαληνὸς (γενν. 131, ἀποθ. 200.)· ὀλίγον τι ἀρχήτερα ὁ Μαθηματικὸς καὶ Γεωγράφος Κλαύδιος Πτολεμαῖος, οἵτινες ἔκτισαν οἰκοδομήματα τῶν ἐπιστημῶν των, τὰ ὁποῖα ἔμειναν ἀκλόνητα μὲ δόξαν μεγίστην ὑπὲρ τὰ χίλια ἔτη *).

18. Κόμμοδος. Δίδιος Ἰουλιανός. Περτίναξ. Σεβῆρος.

(180 — 211.)

Μαζὴ μὲ τὸν Μάρκον Αὐρήλιον τελειόνει ἡ σειρὰ τῶν ἀγαθῶν ἡγεμόνων τῆς Ῥώμης, καὶ ἐν ταὐτῷ σβύνεται καὶ ἡ λάμψις τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ μέχρι τοῦδε βεβαιωθέντος πολεμικοῦ κλέους κατὰ τῶν βαρειῶν βαρβάρων. Ὁ ἀνόμοιός του καὶ ἴσως ὑποβολιμαῖος υἱὸς Κόμμοδος ἠγόρασεν ἀπ' αὐτοὺς παρευθὺς τὴν εἰρήνην, ἐπειδὴ ἔσπευδε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Μ' ὅλον τοῦτο τοὺς πρώτους ἐνιαυτοὺς ἐκυβέρνησεν ὑποφερτὰ, εὐθὺς ὅμως ἀνεφάνησαν τὰ ἀδάμαστα πάθη του, τὰ ὁποῖα ἐγέννησαν ἀπανθρωπίας καὶ μωρίας ὁμοίας τῶν τοῦ Καλιγόλα καὶ Νέρωνος. Ἐξαιρέτως δὲ ἦτο παραδομένος εἰς τὰς θηριομαχίας καὶ τὰ ἄλλα θεάματα τοῦ ἀμφιθεάτρου. Ἦτο δὲ καθ' ὑπερβολὴν ῥωμαλαῖος, καὶ ἠγάπα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ παρουσιάζεται παλαιστὴς εἰς τὸ θέατρον καὶ νὰ ὀνομάζεται Ἡρακλῆς Ῥωμαῖος. Ἐνε-

*) Ἐπὶ Κομμόδου ἔζη καὶ ὁ διδάσκαλος τούτου Ἰούλιος Πολυδεύκης Ναυκρατίτης, ὅς τις ἀφιέρωσεν εἰς τὸν οὐδαμινὸν μαθητήν του τὸ γνωστόν μας Ὀνομαστικὸν, καὶ ἐδίδασκε διὰ προσταγῆς του τὴν ῥητορικὴν εἰς τὰς Ἀθήνας. Κ.

δύετο δὲ καὶ ὡς ὁ Ἡρακλῆς, συχνάκις κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐτόξευεν ἑκατὸν ἀλυσοδεμένους λέοντας, καὶ πιστευόμενος εἰς τὴν ἀνδρίαν του ἐπάλαισε μὲ τοὺς μεγίστους ἀθλητάς. Ἑπτακόσιαις τριάκοντα φοραῖς κατέβη δημοσίως εἰς τὸ ἀμφιθέατρον καὶ ἐμονομάχησε, καὶ διὰ πᾶσαν φορὰν ἐλάμβανε μισθὸν ἀπὸ τὸ κοινὸν ταμιεῖον διακοσίας πεντήκοντα χιλιάδας δραχμῶν, ἤγουν 50,000 φιορινίων (Δ. Κάσσ. οβ΄, 19.). — Περὶ τῆς ἐσωτερικῆς κυβερνήσεως δὲν τὸν ἔμελλε καθόλου. Τοὺς σοφοὺς συμβούλους τοῦ πατρός του ἀπεδίωξεν εὐθὺς, καὶ παρέδωκε τὰ κοινὰ πράγματα εἰς ἀπελευθέρους καὶ τριοβολιμαίους. Ἀπανθρωπίαι ἠκολούθουν εἰς ἀπανθρωπίας· ἀλλοκότους καὶ τερατώδεις ἀκολασίας ἤρχισε δημοσίως· ἀθώους ἐπήρωσε διὰ τὴν εὐθυμίαν του. Ἀδελφὴν, γυναῖκα, φίλους ἐξώρισε καὶ ἐφόνευσε. Μὲ ὅλα ταῦτα ἐβασίλευσε δώδεκα ἔτη, ἕως οὗ τελευταῖον συνωμοσία γενομένη κατ' αὐτοῦ τὸν ἔπνιξε τὴν 31 Δεκεμβρίου 192. Τὰ Ἀντωνιακὰ λουτρὰ, τῶν ὁποίων σώζονται ἀκόμη κἄποια λείψανα, εἶναι ἔργον τοῦ Κομμόδου (Πρβ. Ἡρωδιαν. Α΄.).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κομμόδου ἐπανῆλθεν ὁ χρόνος ὁ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νέρωνος ἐπικρατήσας. Εἰς πολλὰς ἐπαρχίας ἀνηγορεύθησαν αὐτοκράτορες, καὶ οἱ ἐκλεχθέντες δὲν ἐπολυχρόνησαν, ἀλλὰ συνήθως μετά τινας μῆνας, ἢ τὸ πολὺ ἐνιαυτοὺς ἔγειναν θῦμα τῶν δορυφόρων ἢ ἰδιωτικῶν συνωμοσιῶν. Πᾶσα δοκιμὴ ὠφελίμου μεταῤῥυθμίσεως, ἅπας περιορισμὸς τῶν ἀγερώχων πραιτωριανῶν, πᾶσα πλησίασις εἰς τὴν παλαιὰν στρατιωτικὴν εὐταξίαν ἔφερνε συνήθως τὸν θάνατον, καὶ ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι αἱ ἀρεταὶ ἐκρημνίζοντο εὐκολώτερα εἰς τὴν φθορὰν παρὰ αἱ κακίαι. Τοῦτο συνέβη εὐθὺς εἰς γέροντα καὶ ἀξιοσέβαστον ἔπαρχον τῆς πόλεως Π. Ἕλβιον Περτίνακα, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ ἐνδοξότεροι τῶν συνω-

μοτῶν ἐπρόσφεραν τὸ στέμμα μετὰ τὴν θανάτωσιν τοῦ Κομμόδου. Σχεδὸν χωρὶς θέλησίν του τὸ ἐδέχθη ὁ ἐννέα καὶ ἑβδομήκοντα ἐτῶν πρεσβύτης, καὶ κυβερνήσας ὀγδοήκοντα ἑπτὰ ἡμέρας ἐσκοτώθη (23 Μαρτ. 193.) ἀπὸ τοὺς πραιτωριανοὺς δυσαρεστηθέντας εἰς τὴν σοφὴν φειδωλίαν του. Ἡ κεφαλή του ὡς κοινοῦ κακούργου περιεφέρθη εἰς ὅλην τὴν πόλιν ἐμπηγμένη εἰς μίαν λόγχην (Δ. Κάσσ. ογ΄, 10.).

Μετὰ τοῦτο ἀνέβησαν οἱ δεκαὲξ χιλιάδων πραιτωριανοὶ ἐπάνω εἰς τὰ τείχη τοῦ στρατιωτικοῦ των οἴκου, καὶ ἐκεῖθεν ἐπώλουν μὲ κήρυκα τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον εἰς τὸν ὅς τις δώσῃ τὰ περισσότερα *). Μ. Δίδιος Ἰουλιανὸς ὑπερέβη τοὺς ἀντιζήλους του καὶ ὑποσχεθεὶς εἰς καθένα δορυφόρον 6250 δραχμὰς (σχεδὸν 2500 φιορίνια αὐστριακὰ) ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ (Δ. Κάσσ. ογ΄, 11.). Ἡ σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος ἐβδελύχθησαν ταύτην τὴν καπηλείαν· καὶ ἐπειδὴ ὁ Δίδιος δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ εἰς τοὺς στρατιώτας ὅσα τοὺς ὑπεσχέθη, εὐθὺς τὸν ἐφοβέριζαν καὶ τελευταῖον τὸν ἐπαραίτησαν. Εἰς δὲ τοῦτο τὸ μεταξὺ δύω μακρηνοὶ στρατοὶ ἀνηγόρευσαν καὶ αὐτοὶ τοὺς στρατηγούς των αὐτοκράτορας, δηλαδὴ τὸν Πεσκέννιον Νίγρον εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὸν Σεπτίμιον Σεβῆρον εἰς τὴν Ἰλλυρίαν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ δεύτερος ἦτο πλησιέστερος εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔδραμε μὲ ὁρμὴν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ παρευθὺς ἡ σύγκλητος ἐκήρυξε τὸν μὲν Δίδιον ἄξιον θανάτου, τὸν δὲ Σεβῆρον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου. Ὁ Ἰουλιανὸς ἐφονεύθη ὑπὸ δημίου τὴν 1 Ἰουν., ἄρξας ἡμέρας ἑξήκοντα ἕξ. Τώρα εἰσῆλθε μὲ πομπὴν ὁ Σεβῆρος εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐμεταχει-

---

*) Οἱ στρατιῶται . . . ἀναγαγόντες τοὺς εὐφωνοτάτους ἑαυτῶν ἐπὶ τὸ τεῖχος προεκήρυττον ὤνιον τὴν βασιλείαν· τῷ τε πλεῖον ἀργύριον δώσοντι ἐγχειριεῖν ὑπισχνοῦντο τὴν ἀρχὴν, Ἡρωδιαν. Β΄, 6.

ρίσθη αὐστηρῶς καὶ ὠμῶς τοὺς φίλους τοῦ Διδίου, ἐξ ἐναντίας δὲ ἀπεθέωσε πανηγυρικῶς τὸν Περτίνακα. Ἀπέβαλε δὲ τοὺς μέχρι τοῦδε τῶν πραιτωριανῶν λόχους, καὶ ἔβαλε σωματοφύλακας εἰς διπλοῦν πλῆθος τοὺς στρατιώτας του· — τοῦτο τὸ παράδειγμα ἐμιμήθησαν ἐφεξῆς καὶ ἄλλοι συχνάκις χωρὶς κἀμμίαν τοῦ ὅλου ὠφέλειαν, ἐπειδὴ οἱ νέοι δορυφόροι ἐπάτουν εὐθὺς εἰς τὰ ἴχνη τῶν προκατόχων των.

Ἀφοῦ κατέστειλεν οὕτω τὴν μητρόπολιν, ἐσηκώθη νὰ ἀφανίσῃ τὸν ἀντίπαλόν του. Πρῶτον μὲν ἐκστρατεύει κατὰ τοῦ Πεσκεννίου Νίγρου, μὲ τὸν ὁποῖον συνεπλέχθη εἰς μάχας κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐν Ἡρακλείᾳ, καὶ Κυζίκῳ καὶ Νικαίᾳ, καὶ τελευταῖον τὸν ἠφάνισεν ἐν Ἰσσῷ εἰς τὴν αὐτὴν πεδιάδα, ὅπου ἐνίκησεν ὁ Ἀλέξανδρος τὸν Δαρεῖον. Τώρα ἐτιμώρησεν ὅλους τοὺς στρατιώτας καὶ φίλους τοῦ Νίγρου, καὶ ἐξαιρέτως τὸ Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον μετὰ τριετῆ πολιορκίαν πορθήσας κατηδάφισε. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τοῦ Δεκίμου Κλωδίου Ἀλβίνου, τὸν ὁποῖον εἶχαν ἀναγορεύσειν αὐτοκράτορα αἱ Βρετανικαὶ λεγεῶνες, καὶ μὲ τὸν ὁποῖον, ἐφ' ὅσον διέτριβεν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐμοίραζε τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀξίαν μὲ δολιότητα. Καὶ οἱ δύω ἀντίπαλοι ἐδιάλεξαν θέατρον πολέμου τὴν Γαλλίαν, καὶ μετὰ μίαν σκληρὰν μάχην ἐνίκησεν ὁ Σεβῆρος καὶ ἐφόνευσε τὸν Ἀλβῖνον πλησίον τοῦ Λουγδούνου, ἐφεξῆς δὲ καὶ ὅλους τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους του εἰς τὴν Ῥώμην.

Μόλις ἐτελείωσε τοῦτον τὸν ἆθλον, καὶ εὐθὺς ἐξεστράτευσε πάλιν εἰς τὴν Ἀσίαν κατὰ τῶν Πάρθων, καὶ ἀφοῦ ἐπόρθησε καὶ ἠρήμωσε τὴν Σελεύκειαν, Βαβυλῶνα, Κτησιφῶντα, ὠνομάσθη Παρθικὸς καὶ αὐτός. Ἐπροχώρησε δὲ καὶ ἕως τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ἄπρακτος ἀπὸ τὴν ὀχυρὰν πόλιν τὰς Ἄτρας. Πλουτισμέ-

νος μὲ θησαυροὺς ἀπιθάνους ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν λαὸν λαμπρότατα θεάματα. Τώρα ἐνύμφευσε τὸν πρεσβύτερόν του υἱὸν, τὸν μετέπειτα Καρακάλλαν, μὲ τὴν Πλαυτίλλαν θυγατέρα τοῦ ἀγαπητοῦ του Πλαυτιανοῦ, τὸν ὁποῖον μετέπειτα ἐκαταδίκασεν εἰς θάνατον ὡς ἐπίβουλον, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἔκαμε τὸν περίφημον νομοδιδάσκαλον Παπινιανὸν ἀρχισωματοφύλακα καὶ σύμβουλόν του. Ἀλλ οὐδὲ τώρα δὲν εὕρηκεν ἡσυχίαν: Οἱ Σκῶτοι ἐπανέστησαν, καὶ ὁ Σεβῆρος ἐστράτευσε κατὰ τῆς Βρετανίας. Ἀφοῦ δὲ ἐκτύπησε καὶ ἐδίωξεν εἰς τὰ βουνὰ τοὺς Σκώτους, ἔκτισε τὸν περίφημον χάνδακα μὲ προμαχῶνας καὶ μὲ πύργους, ὁ ὁποῖος ἐξηπλόνετο ἀπὸ τὸ σημερινὸν Σολβαϋφὶθ ἕως τοῦ Τιμβοὺθ, καὶ μετὰ ἑκατονταετηρίδας ἀκόμη ἦτο τῶν Βρετανῶν προπύργιον κατὰ τῆς Σκωτίας. Τώρα ὁ ἀσυνείδητος υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Καρακάλλας διαφερόμενος μὲ τὸν νεώτερον ἀδελφόν του Γέταν ἐπίκραινε τόσον τὸν πατέρα, ὥστε οὗτος ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν λύπην του εἰς τὸ Ἐβόρακον τὴν 4. Φεβρουαρίου 211 κατὰ τὸ ἑξηκοστὸν ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ δέκατον ὄγδοον τῆς αὐτοκρατορίας του. Ὁ ἱστοριογράφος Δίων ἦτο εἷς τῶν συγκλητικῶν τῆς Ῥώμης τότε καὶ ἱστορεῖ ὡς αὐτόπτης ὅλα ταῦτα (Δ. Κασ. Βιβλ. ογ΄—ος΄. Ἡρωδιαν. Β΄κ. Γ΄.).

19. Ἤθη τῶν τότε Ῥωμαίων.

Ὅτι μὲν ἕως τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου ἠλλάχθησαν τὰ ἤθη τῶν Ῥωμαίων διὰ τοῦ πλούτου καὶ τῆς πολυτελείας, εἴπαμεν ἤδη ἀνωτέρω (σελ. 292). Τώρα δὲ, δύω ἑκατονταετηρίδας ὕστερα, ἐδείχθη ἡ ἠθικὴ διαφθορὰ τόσον βαθυτέρα, ὅσον φοβερώτερα ἐνήργουν τὰ κακὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν δώσειν οἱ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μιαροὶ

αὐτοκράτορες τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος. Ἦτο δυστυχία τῆς Ῥώμης, ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ μορφωθῇ εὐγενέστεράν τι μοναρχίας εἶδος, ἀλλ' ἐκλονεῖτο αἰωνίως μεταξὺ τῶν τύπων ἐλευθέρας πολιτείας καὶ τοῦ ὠμοτάτου Ἀσιανοῦ δεσποτισμοῦ, κατὰ τὸν ὁποῖον εἶναι νόμος πᾶσα παράξενος θέλησις τοῦ ἡγεμόνος. Ὅλαι σχεδὸν αἱ κατ' ἐκλογὴν μοναρχίαι ἔφεραν δυστυχίαν εἰς τὸν κόσμον· ἀλλ' ἐὰν ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἐγίνετο ἀπὸ τοὺς εὐγενεστάτους ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ καὶ ὁ λαὸς ἐχαλιναγωγεῖτο μὲ ἠθικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς δεσμούς, ἤθελεν εἶσθαι τὸ κακὸν ὑποφερτότερον. Ἀλλὰ τί ἔπρεπε νὰ προσμένῃ τις ἀπὸ ἐκλογὴν, ἥτις ἐγίνετο ἀπὸ διεφθαρμένους καὶ αἰσχροκερδεῖς μισθωτοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους συνήθως ἐφαίνετο ἄριστος ὁ χείριστος δυνάστης, ἐπειδὴ τοὺς ἐχρειάζετο περισσότερον, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς ἔδιδεν ἐλπίδας, ὅτι θέλει τοὺς πληρώσειν κάλλιστα; Βέβαια κληρονομικὴ μοναρχία ἤθελεν ἐλευθερώσειν ἀπὸ πολλὰ πάθη τοὺς Ῥωμαίους. Πόσον εὐτυχέστεροι ἦσαν διὰ τοῦ συστήματος τῆς υἱοθεσίας, τὸ ὁποῖον ἠγαπήθη κατὰ τὴν δευτέραν ἑκατονταετηρίδα καὶ ἐχάρισεν εἰς τὸν θρόνον πολλοὺς ἐξαιρέτους αὐτοκράτορας! Ἀλλὰ τὰ ἤθη ἐσάπησαν, καὶ ἦσαν ἀδύνατα νὰ ἀνακαλέσωσι τὰς ἀρχητέρας ἀρετάς. Ἀπεδείχθη, ὅτι τὰ ἐνάρετα ἤθη ἰσχύουσι περισσότερον παρ' ὅλα τὰ ἄριστα φιλοσοφικὰ συστήματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔλειπαν ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ἐπειδὴ παρέλαβαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας τὴν Πλατωνικὴν καὶ τὴν Στωϊκὴν φιλοσοφίαν, καὶ, μὰ τὴν ἀλήθειαν, παρὰ πᾶσαν νομοθεσίαν, ἥτις ἦτο ἀρίστη εἰς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ εἶχε κατασταθῆν ἐπιστημονικὴ τοῦ δικαίου διδασκαλία, ἥτις εἶναι βάσις καὶ τῶν σημερινῶν ἀκόμη τῆς Εὐρώπης κωδίκων.

Παρεκτὸς τῆς ἐλλείψεως δικαίας καὶ νομίμου μοναρχίας ἐνυπεκρύπτετο κακὸν σπέρμα ἠθικῆς διαφθορᾶς εἰς τοὺς δούλους. Ἐκ πάντων τῶν ἀναριθμήτων λαῶν, ὅσοι ἐκατοίκουν τὰς Ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας, μόλις ἦτο τριτημόριον ἐλεύθεροι πολῖται· ὑπὲρ τὰ δύω τριτημόρια ἦσαν ἀργυρώνητα ἀνδράποδα, ἤγουν ἄνθρωποι, εἰς τοὺς ὁποίους, ὅσον καὶ ἂν τοὺς ἐμεταχειρίζοντο φιλανθρώπως, δὲν ἔδιδαν κἀμμίαν δημόσιον τιμὴν, κἀνὲν κτῆμα, κἀνένα τίμιον γάμον, καὶ ἑπομένως οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχαν κοινὸν πνεῦμα καὶ κοινὸν διάφορον εἰς τὴν εὐτυχίαν τοῦ ὅλου. Καὶ οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἦσαν οἱ πρῶτοι παιδαγωγοὶ καὶ σύντροφοι τῆς τῶν Ῥωμαίων νεολαίας· ἀπελεύθεροι δὲ ἔμβαιναν σωρηδὸν εἰς τὰς φυλὰς τῶν πολιτῶν. Αἱ δοῦλαι δὲν ἦσαν ὑποχρεωμέναι εἰς τὴν σεμνότητα μὲ κἀνένα φόβον. Ποία λοιπὸν ἀχρειότης καὶ κακοήθεια δὲν ἐγεννᾶτο ἀπ' αὐτάς; Προσέτι: πολλαὶ χιλιάδες ἔζων εἰς τὴν πόλιν χωρὶς ἔργον καὶ χωρὶς τέχνην (διότι αἱ βαναυσικαὶ τέχναι ἦσαν εἰς τὰς χεῖρας τῶν δούλων)· ἄρα ἦσαν ἀργοὶ κατὰ προνόμιον, οἵτινες ἐτρέφοντο ἑβδομαδιαίως μὲ ψωμίον ἀπὸ τὰ αὐτοκρατορικὰ σιτοδοχεῖα, καὶ κατὰ μῆνα εὐφραίνοντο μὲ θηριομαχίας καὶ παλαιστικοὺς ἀγῶνας. Πρόσθες εἰς ταῦτα τὸ ἀναρίθμητον πλῆθος τῶν ἐπιστρεφόντων στρατιωτῶν, οἵτινες διὰ τῆς περιπλανήσεως καὶ φιλαρπαγίας ἔφθαναν εἰς τὰ ἤθη τῶν ἀγρίων θηρίων, καὶ θέλεις καταλάβειν πῶς οἱ συγγραφεῖς τῶν καιρῶν ἐκείνων ἠδύναντο νὰ μᾶς ἱστορῶσιν ὅλον τοῦτον τὸν σωρὸν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὄχλου ὡς τὸ βδέλυγμα τῆς κακοηθείας, ὅστις δὲν ἦτο ἄξιος καλητέρου δυνάστου παρὰ τὸν Καλιγόλαν καὶ Νέρωνα.

Δὲν ἤθελαν ἐντραπῆν καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες χορεύοντες καὶ παλαίοντες δημοσίως, ἐὰν ὁ λαὸς ἤξιζε κἄποιαν τιμήν; Ἤθελαν τολμήσειν τόσας ἀπανθρωπίας, ἐὰν δὲν εὕρισκαν προθύμους δημίους εἰς τὸν λαόν; Ποῖος λαὸς ἐμπορεῖ νὰ ὑποφέρῃ τὴν σήμερον μόνον ὀκτὼ ἡμέρας τοιοῦτον ἡγε-

μόνα; Καὶ οἱ ἱστοριογράφοι μᾶς βεβαιόνουσιν, ὅτι ὁ λυσσώδης Καλιγόλας ὑπῆρξε τοῦ λαοῦ τὸ εἴδωλον, καὶ ὅτι ὅλοι οἱ ὅμοιοί του λυσσασμένοι σκῦλοι δὲν ἐφονεύθησαν ἀπὸ τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ἀλλ᾽ ἔγειναν θύματα εἰς τὴν ἰδιωτικὴν φιλεκδικίαν τινῶν δυσαρεστημένων. Ὅλας τὰς μωρίας του ἐνόμιζαν ἀθώας αὐτοκρατορικὰς θελήσεις, καὶ ὅλας τὰς ὠμότητάς του ὡς φυσικὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῇ καὶ πᾶς ἄλλος, ἐὰν ἦτο αὐτοκράτωρ.

Ὁ ἀνθρωπόμορφος τίγρις Τιβέριος ἐθαύμαζε καὶ αὐτὸς κάποτε διὰ τὴν χαμέρπειαν τῆς συγκλήτου, καὶ ἐπ᾽ ἀληθείας δὲν ἐδέχθη πολλὰ προβλήματα δεσποτικῶν πράξεων, τὰ ὁποῖα τοῦ ἔκαμαν οἱ κόλακές του. Τοῦ ἐπροσφέροντο χεῖρες τῶν σκληροτήτων του πρὸ τοῦ νὰ τὰς ζητήσῃ, καὶ μόλις ἠδύνατο νὰ ἀκροασθῇ τόσους καταδότας, ὅσοι συνωθοῦντο καθημερινῶς εἰς αὐτόν. Ὅταν ὁ Τιβέριος ἐδολοφόνησε τὸν τελευταῖον ἀντίζηλόν του, τὸν εὐγενῆ Γερμανικὸν, ὅλοι τούτου οἱ φίλοι ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὸν οἶκον του φοβηθέντες, ἐκτὸς μόνου τοῦ Σαβίνου, ὅς τις ἐπαρηγόρει τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα του ὡς ἀληθινὸς φίλος. Εἰς τοῦτον τὸν ἀξιόλογον ἄνδρα οἰκοδομοῦσιν εὐθὺς τὰς ἐλπίδας των τέσσαρες συγκλητικοὶ διὰ νὰ γείνουν ὕπατοι. Εἷς ἐξ αὐτῶν, ὁ Λατιάριος, κρύψας τοὺς τρεῖς εἰς τὴν ὀροφὴν τοῦ οἰκήματός του, προσκαλεῖ φιλικῶς τὸν Σαβῖνον, ἐμβαίνει μὲ ὑπουλότητα εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην του, ταλανίζει τὸν δυστυχῆ Γερμανικὸν, καταρᾶται τὸν τύραννον, καὶ δελεάζει τὸν Σαβῖνον νὰ τὸν καταρασθῇ καὶ αὐτός. Τοῦτο ἤθελε μόνον νὰ ἀκούσῃ. Οἱ κρυμμένοι γράφουσι πιστῶς τὰς λέξεις τοῦ δυστυχοῦς Σαβίνου καὶ τὰς φέρουν σπουδαστικὰ εἰς τὸν Τιβέριον, ὅς τις παραυτα ὑπέγραψε τὴν καταδίκην τοῦ θανάτου του (Πρβ. Δ. Κάσσ. νη΄, 1.). Οὐδὲ ὁ Νέρων δὲν ἐγίνετο τόσον θηριώδης φονεὺς, ἐὰν ἡ σύγκλητος καὶ ὁ λαὸς δὲν τὸν εὐχαρίστουν δημοσίως διὰ τὴν φόνευσιν τῆς μητρός του ὡς κακῆς γυναικὸς, οὐδὲ ψάλτης δημόσιος, ἐὰν ὅλοι οἱ πολῖται καὶ οἱ στρατιῶται δὲν ὥρμων εἰς τὸ παλάτιόν του παρακαλοῦντές τον μεγαλοφώνως νὰ τοὺς εὐεργετήσῃ μὲ τὴν οὐράνιον φωνήν του. Καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν ἡ δειλία ἐκορυφώθη τόσον, ὥστε πατέρες εὐχαρίστουν τὸν αὐτοκράτορα διότι ἐφόνευσε τοὺς υἱούς των, διὰ νὰ μὴ ἐρεθίσουν καθ᾽ ἑαυτῶν τὴν ὑποψίαν τοῦ τυράννου διὰ τῆς λύπης των. Ποία χαμέρπεια! Ἀλλὰ καὶ ποτὲ δὲν ἦτο εὐτελεστέρα ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ, παρὰ τότε, ὁπόταν ἀνοσίως ἔπαιζαν μ᾽ αὐτὴν οἱ τύραννοι. Τώρα συνηριθμοῦτο μὲ τοὺς μονομάχους ἱππεῖς καὶ συγκλητικοὶ, καὶ ἐφονεύοντο ἑκατοντάδες ὁμοῦ πρὸς εὐφροσύνην τῶν θεατῶν. Συχνάκις ὁ Κόμμοδος ἔθραυε τοῦ πρώτου εἰς τὸν δρόμον ἀπαντῶντος ἀνθρώπου τὸ σκέλος, ἢ τοῦ ἐξέβαλλε τὸν ὀφθαλμὸν, καὶ ἔπειτα τοῦ ἔῤῥιπτεν ἔμπροσθέν του ἓν χρυσοῦν νόμισμα. Μίαν φορὰν διὰ νὰ χωρατεύσῃ ἔφερεν ἔμπροσθεν τῆς τραπέζης του δύω γρυποὺς ἀνθρωπίσκους, γυμνοὺς ἐπάνω μεγάλου τρυβλίου, καὶ ἐπρόσταξε καὶ τοὺς περιέχεαν βράζοντα ζωμὸν σινάπεως, διὰ νὰ τοὺς τραπεζώσῃ, ὡς φαίνεται, φαγητὸν τῆς λύσσης του μὲ γέλια ὅλων τῶν παρευρεθέντων εἰς τὴν τράπεζαν.

Ὅλη ἡ ἀνθρωπότης ἔπεσεν εἰς λήθαργον· συγγράμματα δὲν ἐφαίνοντο πλέον, ἐπειδὴ ὁ δεσποτισμὸς τῶν αὐτοκρατόρων ἐπεριώρισε χαλεπώτατα τὴν ἐλευθερίαν τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραφῖδος. Πολλοὶ ἐπαινέται ἀθώως φονευμένων συγκλητικῶν ἐφονεύοντο καὶ αὐτοὶ, καὶ τὰ συγγράμματά των

ἐκαίοντο ἀπὸ τὸν δήμιον. Ἐπὶ Δομιτιανοῦ δὰ ἐξωρίσθησαν ὅλοι οἱ φιλόσοφοι, ὡς προείπαμεν. „Ἐδώκαμεν (λέγει ὁ τοῦτο ἱστορῶν Τάκιτος) μέγα ὑπομονῆς παράδειγμα, καὶ καθὼς οἱ παλαιοὶ ἔφθασαν εἰς τὸ ὕψιστον τῆς ἐλευθερίας, οὕτως ἡμεῖς ἐπέσαμεν εἰς τὸν πάτον τῆς δουλείας. Πᾶσα λόγου καὶ ἀκοῆς συναλλαγὴ ἐμποδίσθη ἀπὸ τοὺς κατασκόπους, καὶ ἠθέλαμεν χάσειν τὴν μνήμην μαζὴ μὲ τὴν γλῶσσαν, ἐὰν ἦτο εἰς τὴν ἐξουσίαν μας ἡ λήθη καθὼς καὶ ἡ σιωπή.“ Μόνον ἐπὶ Τραϊανοῦ ὡμίλησε πάλιν ὁ Τάκιτος τὴν γλῶσσαν παλαιοῦ Ῥωμαίου. Ἀλλ᾽ εἶναι καὶ ὁ τελευταῖος εἰς τὸ εἶδος του. Ὁ καιρὸς δὲν ὑπέφερνε πλέον τοιαῦτα γεννήματα· καὶ αὐτὸς ὁ σύγχρονός του Πλίνιος (ὁ νεώτερος) ἠδυνήθη νὰ θαυμάσῃ τὸν συνάρχοντά του εἰς τὴν σύγκλητον, ἀλλ᾽ ὄχι καὶ νὰ τὸν φθάσῃ. Τοῦτο τὸ ᾐσθάνετο καὶ αὐτὸς, καὶ διὰ τοῦτο λέγει εἰς μίαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν φίλον του Μάξιμον (Β. 9. Ἐπιστ. 23.), ὅτι ποτὲ δὲν ἐδοκίμασε μεγαλητέραν χαρὰν παρὰ νεωστὶ ἀπὸ ἕνα διάλογον μὲ τὸν Κορνήλιον Τάκιτον. Οὗτος τοῦ ἐδιηγήθη, ὅτι εἰς τὸ ἀμφιθέατρον ἐκάθητο πλησίον ἱππέως Ῥωμαίου, ὅς τις μετά τινας φιλολογικὰς συνομιλίας τὸν ἠρώτησεν: εἶσαι Ἰταλὸς ἢ ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας; Ὁ Τάκιτος τοῦ ἀπεκρίθη: Μὲ γνωρίζεις καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰς σπουδάς μου. Ὁ δὲ ἱππεὺς τὸν ἀπεκρίθη εἰς τοῦτο: εἶσαι ὁ Τάκιτος ἢ ὁ Πλίνιος; Ἡ μεγίστη χαρά του ἦτο νὰ νομισθῇ ἐκεῖνος, ὅς τις κατὰ τὴν ἀρετὴν ἔστεκε πλησιέστατα εἰς τὸν Τάκιτον.

Μόνον αἱ παχυλώταται ἡδοναὶ τῶν αἰσθήσεων εἶχαν ἀκόμη θέλγητρον εἰς τὸ ἐξηυτελισμένον τοῦτο γένος. Διὰ τοῦτο ἐπροσπάθουν οἱ πρόκριτοι Ῥωμαῖοι μόνον νὰ ἀποκτῶσι θησαυροὺς, τοὺς

ὁποίους ἐκαταδαπάνων εἰς κτηνώδεις γαστριμαργίας. Ἕνας πλούσιος φαγᾶς τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἐπλήρονε τεσσάρων λιτρῶν ὀψάριον μὲ 375 φιορίνια. Εἰς τοῦ Νέρωνος τοὺς χρόνους δὲν ἠδύνατο κἀνεὶς ἐπίσημος Ῥωμαῖος, ὅσον φειδωλὸς καὶ ἂν ἦτο, ὅταν ἐλάμβανεν ἔνδοξόν τι ἀξίωμα, νὰ μὴ δώσῃ συμπόσιον ἑκατὸν χιλιάδων φιορινίων. Ὁ Καλιγόλας ἔκαμεν ὅλα του τὰ δυνατὰ μίαν φορὰν νὰ ἐξοδεύσῃ τὸν ἐτήσιον φόρον τριῶν ἐπαρχιῶν εἰς ἓν μόνον συμπόσιον, καὶ μὲ ἀναλελυμένα μαργαριτάρια καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀρτύματα ἐκατασκεύασε συμπόσιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξωδεύθησαν δύω ἥμισυ καδία χρυσίου. Εἰς ἄλλο συμπόσιον, ὅπου κατὰ προσταγήν του ἐπροσκαλέσθη ἀπ᾽ ἄλλον, ἐξωδεύθησαν μόνον εἰς τοὺς στεφάνους ἐκ ῥόδων, τὰ ὁποῖα εἰς καιρὸν χειμῶνος ἔφεραν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, ὑπὲρ 15,000 φιορινίων. Ὁ Οὐϊτέλλιος ἐκατασκεύασε δίσκον μέγιστον, τὸν ὁποῖον ὠνόμασεν ἀσπίδα τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ὁ ὁποῖος ἐθαυμάζετο ὡς ἀριστούργημα τῆς τέχνης. Ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον ἦτο πολυτιμότερον, ἐπειδὴ ἐγεμίσθη ἀπὸ καρυκεύματα, τὰ ὁποῖα ἐδαπάνησαν περίπου 40,000 φιορίνια. Μεταξὺ τούτων ἦσαν γλῶσσαι ἀηδόνων, μυελὰ παγονίων καὶ φασιανῶν, γάλα τῶν μυῤῥαινῶν καὶ ἄλλων σπανίων ὀψαρίων. Εἷς ἀπὸ τοὺς ἐφεξῆς αὐτοκράτορας ἐτραπέζωσεν εἰς τοὺς φίλους του ἑξακοσίας κεφαλὰς στρουθοκαμήλων. Διὰ νὰ φέρουν τοιαῦτα ἐδώδιμα ἀπὸ τὰ μακρηνότατα μέρη τοῦ κόσμου, ἐμεταχειρίζοντο στόλους καὶ συνιππίας, καὶ ὅλοι οἱ δρόμοι οἱ φέροντες εἰς τὴν Ῥώμην ἀπὸ τὰς δύω θαλάσσας ἦσαν σκεπασμένοι ἀπὸ ἁμάξια φορτωμένα μὲ τὰς ἀναγκαίας ὕλας διὰ τὸ μαγειρεῖον τῆς αὐλῆς καὶ τῶν προκρίτων.

Εἰς τοὺς οἴκους τῶν μεγάλων ὑπηρέτουν ὁλόκληρα τάγματα μαγείρων, καὶ περὶ τὴν τράπεζαν

ἔστεκαν δοῦλοι παντοδαπῶν χρωμάτων καὶ ἡλικιῶν μὲ χρυσὸν καὶ ἄργυρον στολισμένοι, οἱ ὁποῖοι ὁλοκλήρους νύκτας ἔμεναν προσεκτικοὶ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, καὶ διὰ καθὲν βήχημα ἢ πτάρμισμα, διὰ τῶν ὁποίων ἠνοχλοῦντο αἱ ἀκοαὶ τῶν φαγάδων, ἐτιμωροῦντο μὲ τὰς μάστιγας.

Τὴν οἰνοποσίαν ἐκατάστησαν τεχνικὴν μέθοδον μετὰ τὴν ἐξουσίαν τῶν τριῶν ἀνδρῶν. Ὁ υἱὸς τοῦ Κικέρωνος ἠδύνατο νὰ πίῃ διὰ μιᾶς δύω κόγχας οἴνου, ἢ κατὰ τὴν Αὐστριακὴν συνήθειαν πέντε μέτρα (Masse). Τὸν ἐξαπέρασεν ὅμως ἄλλος καταπότης μεταγενέστερος, ὅς τις ἠδύνατο νὰ πίῃ μὲ ἕναν ἀνασασμὸν ἑπτὰ ἥμισυ μέτρα, τὸ ὁποῖον ἡρωϊκὸν ἔργον ἀπεφάσισε διὰ θαυμασμὸν νὰ ἴδῃ καὶ ὁ γέρων ὑποχονδριάσας ἤδη Τιβέριος· ὅταν ἐγίνοντο ἀγῶνες περὶ τῶν ἀριστείων τῆς πολυποσίας, ἐβοηθοῦντο μὲ ὅλα τὰ εἴδη τῶν ἐκκενώσεων, καὶ χωρὶς ἐντροπὴν, καθήμενοι εἰς τὴν τράπεζαν, ἠλάφρυναν τὴν παραφορτωμένην φύσιν.

Ἐὰν στοχασθῇ τις ὅτι τοιαῦται εὐωχίαι, αἵτινες συχνάκις συνέκειντο ἀπὸ 20 τραπεζώσεις, καὶ διήρκουν ὁλοκλήρους ἡμέρας καὶ νύκτας, εἰς τοὺς πλουσίους κοιλιοδούλους, καὶ ἐξαιρέτως εἰς τὴν αὐλὴν ἐπανελαμβάνοντο πολλάκις τὴν αὐτὴν ἡμέραν, μένει ἀνεξήγητον πρᾶγμα πῶς οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἠδύναντο μὲ ζωὴν τοιαύτην νὰ βαστάξωσιν ἓν μόνον ἔτος. Ἀλλ' ὅλη ἡ σπουδὴ τῶν τότε ἰατρῶν διευθύνετο εἰς μόνον τὸ νὰ ἐφευρίσκῃ ἀλλόκοτα ἀντιφάρμακα ἐναντίον ἀλλοκότων ἀκολασιῶν. Πρῶτον ἐδυναμόνοντο οἱ παμφάγοι μὲ ψυχρὰ καὶ μὲ θερμὰ λουτρὰ, τὰ ὁποῖα τὸ ἥμισυ μέρος συνίσταντο ἀπὸ οἶνον καὶ εὐώδη μύρα. Εἰς καθὲν τοιοῦτον λουτρὸν ἐξώδευεν ὁ Καλιγόλας 6000 φιορίνια. Δεύτερον εἰς πᾶσαν μίαν τραπέζωσιν τοὺς ἠλάφρυνεν ἓν ταχὺ

ἐμετικὸν, καὶ πρὸς βοήθειαν τῆς ἐξεράσεως ἐβάσταζε καθεὶς πάντοτε ἓν ὡραῖον κόκκινον πτερὸν τοῦ φλαμίγγου, καθὼς τώρα συνειθίζουν νὰ βαστάζουν τὸν ὀδοντοξέστην. Πρὸ τῆς τραπέζης ἠρέθιζαν τὴν ὄρεξιν μὲ δυνατὰς κινήσεις, καὶ μετὰ ταῦτα ἐβοήθουν τὴν χώνευσιν μὲ τὴν ἡσυχίαν. Ἀλλὰ μ' ὅλα ταῦτα τὰ βοηθήματα δὲν ἠδύναντο ν' ἀποδιώξωσι τὸ στράτευμα τῶν πρότερον ἀγνώστων ἀῤῥωστιῶν, αἱ ὁποῖαι ἠσχήμιζαν τὰς ὄψεις ἀηδέστατα, καὶ ἐμάραιναν πρόωρα τοὺς παμφάγους χοίρους. Χλωμὰ πρόσωπα, περίπατος τρομώδης καὶ ἄστατος, τρόμος τῶν μελῶν, ἀηδὴς ἰσχνότης ἢ ἀηδεστέρα πολυσαρκία, ζάλη, φλογώσεις, πυρετοὶ — ταῦτα ἦσαν τὰ ἄπταιστα ἀποτελέσματα τῆς παρὰ φύσιν ἐκείνης διαίτης.

Κατὰ τὴν ματαιότητα ἐξαπέρασαν οἱ Ῥωμαῖοι φιλοκαλλωπισταὶ σχεδὸν ὅλον τὸ γυναικεῖον γένος. Δίς καὶ τρὶς τῆς ἡμέρας ἔτριβαν τὸ σῶμα των μὲ εὐώδη νερὰ καὶ μύρα. Ὥρας πολλὰς ἐκάθηντο ὑποκάτω εἰς τὰς χεῖρας τοῦ κουρέως διὰ νὰ ἐλικώσῃ πᾶσαν μίαν τρίχα τῆς κεφαλῆς των· ἐπασπάλιζαν χρυσῆν καὶ ἄλλας πολυτίμους κόνεις εἰς τὴν κόμην των, καὶ ἐφυκιασίδοναν καὶ τὸ δέρμα καὶ τὰς βλεφαρίδας. Ὁ Νέρων ἐκβῆκε γυμνὸς πάντη δύω φοραῖς. Ἄλλοι ἐφόρουν ὑποδήματα μὲ μαργαριτάρια καὶ πολυτίμους λίθους, καὶ μὲ μύρα πολύτιμα ἀλειμμένα. Ἡ Ποππαία ἐλούετο καθημερινῶς εἰς τὸ γάλα πεντακοσίων γαδαρῶν, διὰ νὰ φυλάττῃ τρυφερὸν τὰ δέρμα της· πολλαὶ Ῥωμαῖαι εἶχαν στολίδιον ἑνὸς περίπου μιλιονίου φιορινίων. Τρία δακτυλίδια εἰς ἓν δάκτυλον δὲν ἦτο ἀσυνήθιστον πρᾶγμα. Διὰ νὰ ἀναβιβάσωσι τὴν ἀφροσύνην εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν, ἤλλαζαν Ῥωμαῖοι τινὲς δέκα φοραῖς τὰ ἱμάτιά των εἰς τὴν αὐτὴν τράπεζαν· τῶν γυναικῶν τὰ ἐνδύματα ἦσαν διαφανέ-

στατα. Ποία πολυτέλεια καὶ μαλακότης ἐπεκράτει εἰς τὰς στρωμνὰς καὶ προσκεφάλαια καὶ ἐφαπλώματα, δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν περιγράψωμεν.

Ἡ πολυτέλεια τῶν οἰκοδομῶν, ἀγροκηπίων καὶ λουτρῶν ηὔξανε κατὰ πᾶν ἔτος. Οἱ τῶν ἀγρῶν οἶκοι τοῦ Λουκούλλου καὶ τοῦ Καίσαρος ἦσαν μηδὲν ὡς πρὸς τὴν ἐπεξειργασμένην γλαφυρότητα καὶ πολυδαπανίαν τῶν οἴκων τῶν μεταγενεστέρων αὐτοκρατόρων. Κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ηὔξανε καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν τεχνουργημάτων. Σκεύη τινὰ Μυῤῥινικὰ ὅμοια τῶν ἡμετέρων πορκελλανίων ἐπληρόνοντο μὲ δώδεκα χιλιάδας φιορινίων. Εἰς τὸν οἶκον τοῦ περιφήμου Σενέκα εὑρέθησαν πεντακόσια τραπέζια τόσον πολύτιμα, ὥστε καθὲν ἐξ αὐτῶν ἐτιμήθη 37,000 φιορινίων. Ἐλεφάντινα κόκκαλα, χελώνης ὄστρεα, πολύτιμοι λίθη ἐφηρμόζοντο καὶ εἰς τὰ ἁμάξια. Ἡ δὲ Ποππαία περιέδυε καὶ τοὺς πόδας τῶν μουλαρίων χρυσᾶ ὑποδήματα καὶ πέταλα, καὶ ὁ Καλιγόλας εἶχεν εἰς τὰς λίμνας του πλοῖα κέδρινα μὲ πρώρας λιθοκολλήτους. Τὰ πανία των ἦσαν πολυτιμότατατα, καὶ εἰς καθὲν πλοῖον ἦσαν δειπνητήρια, λουτρὰ, κῆποι, ἀμπέλια, καὶ ἐλαῖαι.

Ἡ παιδαγωγία ἦτο νεκρὰ καὶ εἰς τοὺς οἴκους τῶν ἐνδοξοτάτων· μόλις ἀνεγίνωσκαν τὰ συγγράμματα τῶν προγόνων των. Τὰ πολιτικὰ πράγματα δὲν ἐχρειάζοντο τώρα σοφοὺς καὶ ἐμπείρους ἄνδρας, ἐπειδὴ ἐφροντίζοντο ἀπὸ ἀπελευθέρους καὶ εὐνούχους· καὶ ὅς τις ἠγάπα τὴν κεφαλήν του, ἀπέφευγε καὶ τὸ νὰ φαίνεται προκομμένος καὶ φρόνιμος. Αἱ κυριώτεραι ἀσχολίαι τῶν Ῥωμαίων ἦσαν τώρα τὰ φονικὰ παιγνίδια, περὶ τῶν ὁποίων προωμιλήσαμεν πολλάκις. Οἱ ἀπόγονοι τῶν Σκιπιώνων ἦσαν τώρα ἐπίσημοι ἁρματηλάται· ὁ δὲ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ σύμβουλοί του ἐχό-

ρευαν εἰς τὸ θέατρον ἔμπροσθεν τοῦ λαοῦ. Λέοντες, τίγρεις, παρδάλεις ἀπελύοντο ἑκατοντάδες ὁμοῦ καὶ ἐφονεύοντο. Αἱ αἱματώδεις ἀνθρωπομαχίαι ἐγίνοντο προσέτι μὲ πλησμονὴν, καὶ ἐβλέποντο κἄποτε εἰς τὸ ἀμφιθέατρον δύω χιλιάδες μονομάχων κείμενοι νεκροὶ ἀλλεπάλληλοι καὶ κατακομματιασμένοι. Ἐὰν ἀγύμναστοι ἀθληταὶ ἐσύροντο ὀπίσω φοβούμενοι τοὺς ἰσχυροτέρους των, οὗτοι ἐδέροντο μὲ μάστιγας καὶ μὲ σιδηρᾶς καιομένας λαβὰς εἵλκοντο εἰς τὸ ἀμφιθέατρον. Οἱ περισσότεροι μονομάχοι εἶχαν μεγαλητέραν καρδίαν καὶ περισσοτέραν φιλοτιμίαν παρὰ ὁ δειλὸς λαὸς, ἔμπροσθεν τοῦ ὁποίου ἠγωνίζοντο. Ἐὰν ἐπληγόνοντο, συνέθλιβαν ὅσον ἠδύναντο τὴν πληγὴν, καὶ ἔμεναν ἱστάμενοι ἀταράχως εἰς τὸν τόπον των. Ἐὰν δὲ ἔπιπταν τελευταῖον, ἐκείτοντο ἀφόβως εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐδέχοντο θεληματικῶς ἀπὸ τὸν νικητὴν, καθὼς ἤθελαν οἱ ἀλαλάζοντες θεαταὶ, τὴν θανατηρὰν πληγὴν εἰς τὸν λαιμὸν ἢ εἰς τὴν καρδίαν.

Ἀπόδειξις τῆς κακίας τῶν χρόνων ἐκείνων εἶναι καὶ ὅτι ποτὲ δὲν ἔγειναν τόσον βδελυραὶ ἀνοσιουργίαι καθὼς τότε εἰς τὴν Ῥώμην. Αἱ πολυάριθμοι φυλακαὶ συχνάκις ἦσαν στεναὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν κακούργων, καὶ οἱ χαλκεῖς, λέγει ἕνας ποιητὴς τῶν χρόνων ἐκείνων, ἠσχολοῦντο περισσότερον εἰς τὸ νὰ κατασκευάζωσιν ἁλύσεις παρὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα. Εἰς τὰ στρατεύματα πρὸ πολλοῦ ἦσαν νεκρωμένα ἡ ἐγκράτεια καὶ ἡ εὐταξία, ἡ ἀνδρία καὶ ἡ πειθαρχία. Ἐὰν μεγάλοι στρατηγοὶ ἤθελαν νὰ ὁδηγήσωσι στρατὸν ἐναντίον ἐχθροῦ, ἐχρεώστουν πρῶτον νὰ ὑπερνικήσωσι τὴν ὀκνηρίαν καὶ τὸ ἀχαλίνωτον τῶν στρατιωτῶν πρὶν νὰ ἐλπίσουν νίκην κατὰ τῶν βαρβάρων· καὶ ἐὰν δὲν ἀνεπληρόνοντο αἱ λεγεῶνες ἀπὸ τὴν πολεμικὴν νεολαίαν Γερμανῶν, Παννονίων καὶ Γάλλων, ἐν-

τὸς ὀλίγου ἤθελεν ἐκλείψειν ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατός. Ἀλλ' ὅμως ἦσαν πολλοὶ τοιοῦτοι αὐτοκράτορες ὥστ' ἐπρόκριναν ν' ἀγοράζωσιν ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν τὴν εἰρήνην μὲ ἀργύριον, παρὰ νὰ τὴν ἀπολαύωσι διὰ τῶν λεγεώνων μὲ νίκας.

Μαζὴ μὲ ὅλα τὰ προειρημένα κακὰ εἰσέπεσεν εἰς τὴν χώραν ὡς πανώλης νόσος ἡ ἀμάθεια καὶ δεισιδαιμονία. Θεοβλαβεῖς καὶ ἀπατεῶνες ἐπλάνων τὸν λαὸν μὲ Ἀσιανὰς καὶ Αἰγυπτιακὰς δεισιδαιμονίας, αἱ ὁποῖαι ποτὲ δὲν ἔλαβαν χώραν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅσον τώρα. Τὸ μόνον καλὸν ἦτο, ὅτι εἰς τοιοῦτον κυκεῶνα θεουργιῶν δὲν ἠδύναντο οἱ ἄνθρωποι νὰ μὴ βλέπωσι τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας. Ἡ χριστιανωσύνη εὕρισκεν εἰς ὅλην τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν πολλοὺς μυστικοὺς φίλους, οἵτινες τρέμοντες ἐξωτερικῶς τοὺς ἐχθροὺς καὶ διώκτας ἔχαιραν ἐσωτερικῶς, καὶ ἐπαρηγοροῦντο διὰ τῆς ἀκαταισχύντου ἐλπίδος, ὅτι ἔμελλε τελευταῖον νὰ κάμψῃ πᾶν γόνυ εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ἐσταυρωμένου, ὅς τις θέλει ἐλθεῖν ἐν τῇ δόξῃ του νὰ κρίνῃ ζῶντας καὶ νεκροὺς, δικαίους καὶ ἁμαρτωλούς. Μὲ τὴν καθαρὰν καὶ ἄμεμπτον ζωήν των ἐγίνοντο τίμιοι καὶ εἰς τοὺς ἐχθρούς των, καὶ ἀπέκτων πολλοὺς ἀδελφούς.

Οἱ διεφθαρμένοι Ῥωμαῖοι ἔτρεχαν εἰς τοὺς ναοὺς. ἐπρόσπιπταν εἰς τοὺς θεούς των, καὶ ἐπροσεύχοντο εἰς αὐτοὺς νὰ τοὺς στείλουν πλουσίαν κληρονομίαν, νὰ ἀποθάνουν οἱ φίλοι καὶ συγγενεῖς καὶ γονεῖς των. Μάντεις καὶ ἀστρολόγοι εἶχαν εἴσοδον εἰς τοὺς προκρίτους οἴκους, καὶ ἐξορκισταὶ τῶν πονηρῶν πνευμάτων καὶ μάγοι ἐπληρόνοντο ἀπὸ δεσπότας καὶ δεσποίνας.

Μαζὴ μὲ τὴν γενικὴν πτῶσιν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἐκρημνίσθη καὶ ἡ ὡραία καὶ ἰσχυρὰ τῶν Ῥωμαίων γλῶσσα. Ἐμάνθαναν τάχα τὴν Ἑλληνικὴν

κὴν καὶ ἐκαυχῶντο ὅτι ὁμιλοῦν αὐτὴν καὶ ὄχι τὴν ὁμόφυλόν των, καὶ μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγού, στου δὲν ἐφάνη κἀνὲν κυρίως ὡραῖον Ῥωμαϊκὸν σύγγραμμα παρεκτὸς τῶν ἱστορικῶν βιβλίων τοῦ Τακίτου.

20. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος.

(211 — 284).

Ἐάν τις συλλογισθῇ τὴν ἀχρειότητα τῶν περισσοτέρων αὐτοκρατόρων τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος, τὴν ἀχρειότητα τῆς κυβερνήσεως ἢ τὴν παντελῆ σχεδὸν τῆς κυβερνήσεως ἔλλειψιν ἀπὸ τούτους τοὺς χρόνους, δὲν πρέπει νὰ θαυμάζῃ τόσον ὅτι ἀπὸ ταύτης τῆς ἑκατονταετηρίδος ἤρχισεν ἡ Ῥωμαϊκὴ δυναστεία νὰ κάμνῃ γιγαντιαῖα βήματα πρὸς τὸν ὄλεθρόν της, ὅσον ὅτι ἐβάσταξεν ἕως τὰ τέλη τῆς πέμπτης. Πεντήκοντα περίπου αὐτοκράτορες ἐβασίλευσαν κατὰ τὴν τρίτην ἑκατονταετηρίδα, οἱ περισσότεροι ἀνηγορεύθησαν ἀπὸ τοὺς ἰδίους των στρατιώτας, καὶ πάλιν, συχνάκις μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ἐθανατώθησαν ἀπὸ τοὺς ἰδίους των στρατιώτας. Πολλοὶ ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων τούτων δὲν ἠξιώθησαν ποτὲ καθὸ αὐτοκράτορες νὰ ἴδωσι τὴν Ῥώμην· πολλάκις τίποτ' ἄλλο δὲν ἐγεύθησαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν, εἰμὴ μόνον ὅτι ἤκουσαν τῶν μισθωτῶν των τὴν κραυγὴν, ἥτις τοὺς ἀνέκραξεν αὐτοκράτορας. Ὁ βραχὺς χρόνος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐφόρουν τὴν πορφύραν, διέβαινε μὲ ἐμφύλιον πόλεμον, τὸν ὁποῖον εἶχαν νὰ κάμωσι πρὸς στερέωσιν τῆς ὑψώσεώς των. Διότι καθὼς αὐτοὶ, τοιουτοτρόπως καὶ ἄλλοι στρατηγοὶ ἀνηγορεύοντο

ἀλλοῦ ἀπὸ τὰς λεγεῶνάς των· ἡ τιμή των καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν στρατιωτῶν ἔκαμναν ἀναγκαίας τὰς ἐκστρατείας διὰ νὰ ἀφανίσωσι τοὺς ἀνταυτοκράτοράς των. Εὐτυχὴς ἦτο ὅςτις ἀπέθνησκεν ἐντίμως εἰς τὴν μάχην. Ἐὰν ἐνίκα, μετά τινας μῆνας, τὸ πολὺ ἐνιαυτοὺς, ἐγίνετο θῦμα τῆς μανίας τῶν στρατιωτῶν, τῶν ὁποίων ἢ δὲν ἀνέπαυε τὴν αἰσχροκέρδειαν, ἢ δὲν ἐγίνετο συγκακοῦργος. Περὶ τὰ τέλη ταύτης τῆς ἑκατονταετηρίδος εἰσήχθη ἡ συνήθεια δι' αὐτογνωμόνων διαιρέσεων τῶν συναυτοκρατόρων νὰ ἄρχωσι πολλοὶ ὁμοῦ, καὶ νὰ ἐνεργῶσι μὲ ἴσην δύναμιν εἰς διάφορα μέρη. Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἠδύναντο νὰ ἀντιστέκωσιν ἰσχυρῶς καὶ κατὰ τῶν βαρβάρων, οἵτινες ἐγίνοντο κατ' ἔτος αὐθαδέστεροι, καὶ ἔδειξαν ἤδη ἐπὶ τοῦ μεγάλου Μάρκου Αὐρηλίου, ὅτι οἱ διεφθαρμένοι Ῥωμαῖοι δὲν ἠδύναντο νὰ τοὺς ἀντιπαλαίσωσι, καὶ ὅτι ἀπ' αὐτοὺς ὀλίγη γύμνασις καὶ ἐμπειρία ἔλειπε διὰ νὰ κατεδαφίσωσι τὸν μέγαν κολοσσὸν τῆς κοσμοκράτορος Ῥώμης. Προσθέτεται εἰς ταῦτα, ὅτι ἀπὸ τοὺς πεντήκοντα αὐτοκράτορας ταύτης τῆς ἑκατονταετηρίδος μόλις εἶναι τρεῖς, οἵτινες διὰ τὰς προσωπικάς των ἰδιότητας ἐνέπνεαν κἄποιον σέβας· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ εἶναι ἄνθρωποι βδελυροὶ καὶ ἀποτρόπαιοι, καὶ τῶν ὁποίων μόνον τὴν πατρίδα καὶ τὸ γένος ἀρκεῖ νὰ φανερώσῃ τις, διὰ νὰ δείξῃ, ὅτι εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἔγεινε πάντη ἄλλη ἡ Ῥώμη, ἐὰν ἀνέβαιναν τὸν θρόνον της Θρᾶκες καὶ Ἄραβες, καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν χωριατόπουλα μακρυνῶν ἐπαρχιῶν, ἢ καὶ λησταὶ καὶ λωποδύται, οἵτινες ἐπαρίσταναν εἰς τὸ πρόσωπόν των τὸν κλέπτην καὶ τὸν βασιλέα ὡς ἐντελῶς συνώνυμα ἢ συγγενῆ καὶ ἀδελφὰ πράγματα.

Μ' ὅλον ὅτι δὲν ἁρμόζει εἰς τὰ σύνορα τοῦ

βιβλίου τούτου νὰ ἱστορήσωμεν ὅλους τούτους τοὺς αὐτοκράτορας καθ' ἕνα καὶ μὲ ἀκρίβειαν, μ' ὅλον τοῦτο θέλομεν ὑποσυνάψειν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον διὰ νὰ βαστάξωμεν τὴν σειράν των.

Μετὰ τὸν Σεβῆρον, ὅςτις ἀπέθανε 211 εἰς τὸ Ἐβόρακον, ἔμελλαν κατὰ τὴν θέλησίν του νὰ διαδεχθοῦν τὴν αὐτοκρατορίαν οἱ δύω υἱοί του, τοὺς ὁποίους διὰ συντομίαν ὀνομάζομεν Καρακάλλαν καὶ Γέταν. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν δύω ἀδελφῶν ἐμαίνετο φοβερὸν μῖσος, τὸ ὁποῖον προήρχετο ἐξαιρέτως ἀπὸ τὸν ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον Καρακάλλαν. Δὲν ἡσύχασεν οὗτος, ἕως οὗ τὸν ἐδίωξεν ἀπὸ τὴν ζωὴν ταύτην. Εἰς τὰς ἐγκάλας τῆς μητρός του ἐπρόσταξε καὶ τὸν ἐσκότωσαν (Δ. Κασ. οζ', 2.). Τοὺς δορυφόρους ἀντήμειψε διὰ τὴν ἀδελφοκτονίαν του διπλασιάσας τὸν μισθόν των, καὶ τὸν Γέταν κατέταξε μεταξὺ τῶν θεῶν, καὶ ἐν ταὐτῷ (τὸ ἀντιφατικώτατον) ἐξήλειψε τὸ μνημόσυνόν του ἀπὸ πᾶν δημόσιον μνημεῖον. Τοὺς δυσαρεστηθέντας ἀπὸ τὴν πρᾶξίν του, ὡς ἦτο ὁ πιστὸς σύμβουλος τοῦ πατρός του, ὁ περίφημος νομομαθὴς Παπινιανὸς, καὶ ἄλλους πλουσίους ἐκατα-δίκασεν εἰς θάνατον καὶ ἐδήμευσε διὰ τὰς ἀσωτίας του τὰ ὑπάρχοντά των. Ἐπειδὴ ἴδεν ὅτι ἔχασε πᾶσαν τιμὴν εἰς τὴν Ῥώμην, ἀπεφάσισε νὰ τὴν ἐξαναποκτήσῃ διὰ πολεμικῶν πράξεων. Ὕπῆγεν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν διὰ νὰ πολεμήσῃ τοὺς Χάττους καὶ Ἀλαμαννούς. Ἀλλὰ μὲ τοὺς δευτέρους ᾐσθάνθη ὅτι δὲν κατορθόνει τίποτε. Ἀγοράζει ἀπ' αὐτοὺς τὴν εἰρήνην, καὶ μαζὴ μ' αὐτὴν ἀναλαμβάνει ἀδιεντρόπως καὶ τὸ ἔντιμον ὄνομα Ἀλαμαννικός. Πανταχοῦ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου ἐφάνη κυκλωμένος ἀπὸ μίμους καὶ ἀγύρτας, γυμνόνει καὶ ἁρπάζει ληστρικῶς. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ὅμως ἔπαθε τὰ πάνδεινα· οἱ πολῖται της εἶχαν στηλιτεύσειν μὲ ποιήματα τὴν ἀδελφοκτονίαν του· διὰ τοῦτο

ἠρήμαξεν ὅλην τὴν πόλιν καὶ διέλυσε τὴν τῶν πεπαιδευμένων ἑταιρείαν, ἥτις ἐκεῖ ἐτρέφετο ἀπὸ τὴν πόλιν εἰς τὸ Μουσεῖον, καὶ ἀπήλαυε τὴν προστασίαν τῆς ἐξουσίας, διὰ νὰ ζῇ ἀτάραχος μὲ τὰς ἐπιστήμας. Τελευταῖον φαίνεται ὅτι ἐπλήρωσε τὸ μέτρον τῶν ἀνοσιουργιῶν του. Ὁ ἀρχισωματυφύλαξ Μακρῖνος τὸν ἐφόνευσεν εἰς τὸν Παρθικὸν πόλεμον πλησίον τῆς πόλεως Ἐδέσσης κατὰ τὸ 31ον ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ 7ον τῆς βασιλείας του, τὴν 8. Ἀπριλ. 217 (Ἴδε Δ. Κασ. Βιβλ. οζ', καὶ Ἡρωδιαν. δ'.).

Διεδέχθη λοιπὸν ὁ Μακρῖνος οὗτος τὸν θρόνον, καὶ ἔλαβεν εὐθὺς κοινωνὸν τῆς κυβερνήσεως τὸν υἱόν του Διαδουμενιανὸν, ἀλλὰ μετὰ δεκατέσσαρας μῆνας ἐφονεύθησαν καὶ οἱ δύω, ἀφοῦ εἶχαν νικήσειν τοὺς Πάρθους (218), ἐπειδὴ οἱ στρατιῶται ἐπροτίμησαν τὸν νομιζόμενον δεκατεσσαραετῆ υἱὸν τοῦ Καρακάλλα τὸν Ἡλιογάβαλον, ὑποχρεωθέντες ἀπὸ τὴν μητέρα καὶ ἀπὸ τὴν μάμμην του. Οὗτος ἱεράτευεν ἕως τότε εἰς τὸν ἐν Ἐμέσῃ ναὸν τοῦ ἡλίου, καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάζετο Ἡλιογάβαλος (Πρβ. Δ. Κάσ. οη', 19. Ἡρωδ. ε', 3.). Βασιλεύσας δὲ εἰς διάστημα τεσσάρων ἐτῶν μὲ ὅλας τὰς ἀσωτίας καὶ κτηνώδεις ἡδονὰς, καὶ γενόμενος ἐντελὴς κακοῦργος φονεύεται δεκαοκταετὴς ἀπὸ τοὺς σωματοφύλακάς του προτιμήσαντας τὸν ἀνεψιόν του Ἀλεξιανὸν, τοῦ ὁποίου ἐπεβούλευεν ἐκεῖνος τὴν ζωήν. Τὸ σῶμα του καταφρονεῖται ἀπὸ τὸν λαὸν διὰ τὴν μιαρίαν του, καὶ ἡ μνήμη του ἐξαλείφεται (11. Μαρτ. 222.).

Ὁ Ἀλεξιανὸς, ὀνομαζόμενος τώρα Ἀλέξανδρος Σεβῆρος, ἀνέβη τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, καὶ ὑπερέβη τοὺς περισσοτέρους τῆς ἑκατονταετηρίδος του εἰς τὴν καλοήθειαν. Μ' ὅλον ὅτι δεκαεπταετὴς ἀνέβη τὸν θρόνον, ἔδειχνεν ὅμως πανταχοῦ σύνεσιν καὶ ζῆλον εἰς τὰ καθήκοντά του. Ἀλλ' οἱ στρατιῶται ἦσαν τότε τόσον ἀχρειωμένοι, ὥστε ἀντέτειναν εἰς πάντα χαλινὸν, καὶ ἐκομματίασαν τὸν Οὐλπιανὸν ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἄλλοι ἔκλεξαν ἄλλον ἀνταυτοκράτορα, τὸν ὁποῖον ὁ ἀγαθὸς νεανίσκος μετεμόρφωσε μὲ τὴν χρηστότητά του ἐκ πολεμίου εἰς φίλον. Τὸν περίφημον ἱστοριογράφον Δίωνα Κάσσιον *) ἀνέδειξεν ὕπατον, ἀλλ' οἱ στρατιῶται τὸν ἐμίσουν τόσον, ὥστ' ἠναγκάσθη τὸ πλειότερον μέρος τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς ὑπατείας του νὰ περάσῃ εἰς τὸν ἀγρόν. Ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Περσῶν καὶ ἐμπόδισε τὰς προόδους των. Ἠγωνίζετο δὲ νὰ ἀσφαλίσῃ καὶ τὰ σύνορα, καὶ ὅταν ἠθέλησε νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς τὸν Ῥῆνον κατὰ τῶν Γερμανῶν, διεγείρεν ὁ Μαξιμῖνος τὰς λεγεῶνας του καὶ τὸν ἐφόνευσαν μετὰ τῆς μητρός του ὄχι μακρὰν τοῦ Μογουσιακοῦ (τὴν 19. Μαρτ. 235) κατὰ τὸ εἰκοστὸν ἔνατον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἀφοῦ ἐκυβέρνησεν ἀξιεπαίνως δεκατέσσαρα ἔτη μὲ ζωὴν ἀνθρώπου ἄμεμπτον, μὲ φιλομάθειαν καὶ ἐπιμέλειαν τῶν ἐπιστημῶν, φυλάττων δικαιοσύνην καὶ εὐταξίαν ὡς βασιλεὺς καὶ στρατηγὸς ἄριστος (Ἡρωδ. Ϛ', 9.).

Ὁ Μαξιμῖνος ἀνέβη τώρα τὸν θρόνον, χωρι-

*) Δίων ὁ Κάσσιος πατρίδα μὲν εἶχε τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας, διέτριψε δὲ πολὺν καιρὸν εἰς τὴν Ῥώμην· ὁ αὐτοκράτωρ Μακρῖνος τὸν ἔστειλεν ἔπαρχον τοῦ Περγάμου καὶ τῆς Σμύρνης· μετέπειτα ἡγεμόνευσεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ εἰς τὴν Παννονίαν· ἔγεινεν ὕπατος τῆς Ῥώμης πρότερον· καὶ δευτέραν φορὰν ἐπὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου τούτου. Συνέγραψε Ῥωμαϊκῶν ἱστοριῶν βιβλία ὀγδοήκοντα, ἀπὸ Αἰνείου ἀρξάμενος καὶ τελειώσας εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τοῦτον. Τὰ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἕως τοῦ λζ' ἐχάθησαν πλὴν τινῶν τεμαχίων. Τὰ ἀπὸ λζ' ἕως ξ' σώζονται ὁλόκληρα· τὰ ἕως τοῦ ἐσχάτου ἠφανίσθησαν μὲν, ἀναπληροῦνται δὲ ἀπὸ ἐπιτομήν τινὰ τῶν ἱστοριῶν τούτων, τὴν ὁποίαν ἐφιλοπόνησεν ἀπὸ τῆς ἱστορίας τοῦ μεγάλου Πομπηΐου (βιβλ. μβ' — π') ἕως τέλους Ἰωάννης ὁ Ξιφιλῖνος κατὰ τὴν τὴν ια' ἑκατονταετηρίδα, φυλάξας σχεδὸν ὅλον τὸ λεκτικὸν τοῦ συγγραφέως. Ὁ Δίων διηγεῖται τὰ καθ' ἑαυτὸν σποράδην εἰς τὴν ἱστορίαν του. Εἰς τὸ τελευταῖον βιβλίον (ἐκ τῆς εἰρημένης ἐπιτομῆς) λέγει ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος συνυπάτευσε μὲ αὐτὸν, καὶ τοῦ ἔδωκε τὸ ἀργύριον τῆς ὑπατείας· καὶ ὅτι ἀρρωστῶν τοὺς πόδας μετέβη εἰς τὴν πατρίδα του. Πότε ἀπέθανεν, ἀγνοεῖται. Κ.

άτου υἱὸς ἀπὸ τὴν Θράκην, Γότθος τὸ γένος, φιλάρπαγος καὶ πλεονέκτης, οὐδενὸς φειδόμενος, οὐδὲ τῶν θείων ναῶν. Ἀλλὰ διὰ τὸ σωματικὸν ἀνάστημα καὶ τὴν ῥωμαλαιότητά του, διὰ τὴν ὠμότητα καὶ ἀνδρίαν του, τὸν ἐφοβοῦντο οἱ ἄλλοι, καὶ ἀπὸ κοινοῦ στρατιώτου ἀμαθοῦς καὶ βαρβάρου ὑψώθη εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Αἱ Ἀφρικαναὶ ὅμως λεγεῶνες δὲν τὸν ὑπέφεραν, ἀλλ' ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα ἀντ' αὐτοῦ τὸν γηραλέον στρατηγόν των Γορδιανὸν, ὅς τις εὐθὺς παρέλαβε κοινωνὸν τὸν πρεσβύτερον ὁμώνυμόν του υἱόν. Ἀλλ' ὁ τοῦ Μαξιμίνου κυβερνήτωρ τῆς Μαυρουσίας ἐκτύπησε τοὺς δύω Γορδιανούς· ὁ υἱὸς ἔπεσεν εἰς τὴν μάχην, ὁ δὲ πατὴρ ἐφονεύθη αὐτοχείρως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύγκλητος τῆς Ῥώμης εἶχεν ἐπικυρώσειν τὴν ἐκλογὴν τῶν δύω Γορδιανῶν, ἔβλεπε τώρα ὅτι ἐκινδύνευεν ἀπὸ τὴν μανίαν τοῦ Μαξιμίνου. Διὰ τοῦτο ἔσπευσε νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτοκράτορας τὸν Μάξιμον καὶ Βαλβῖνον, καὶ νὰ προστατευθῇ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον. Ὁ Μαξιμῖνος ἔφθασε μὲν ἕως τὴν Ἀκυληΐαν, αὐτοῦ δὲ ἐφονεύθη ἀπὸ τοὺς στρατιώτας διὰ τὴν αὐστηρότητά του (238) Ἀλλὰ τὸ αὐτὸ κακὸν εὕρηκε καὶ τοὺς δύω ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐκλεχθέντας αὐτοκράτορας, διότι καὶ αὐτοὶ μετ' ὀλίγον ἐφονεύθησαν ὑπ' ἐκείνων, καὶ ἀντ' αὐτῶν ἀνηγορεύθη ὁ δεκατεσσαραετὴς Γορδιανὸς Γ'. ὁ ὁποῖος ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀγαπητὸς εἰς τοὺς στρατιώτας διὰ τὸ ἀξιαγάπητον ἦθος καὶ διὰ τὴν σχεδὸν παιδικὴν ἡλικίαν του (Ἡρωδιαν. Ζ', 1 — 11 Η'. 8.). Ἀλλ' ἀφοῦ ἔγεινε δεκαεννέα ἐτῶν καὶ ἐβασίλευσεν ἓξ ἔτη, ἐνῷ ἐπολέμει κατὰ τῶν Περσῶν, Φίλιππος υἱὸς ἀρχιληστοῦ, Ἄραψ τὸ γένος, τὸν ἐφόνευσε καὶ ἀνηγορεύθη αὐτὸς αὐτοκράτωρ (244) (Ζώσιμ. Α', 19.). Ἐπὶ τούτου ἑωρτάσθη λαμπρότατα τὸ χιλιοστὸν ἔτος τῆς πόλεως Ῥώμης. Εἶχε νὰ ἀνταγωνισθῇ οὗτος πρὸς πολλοὺς ἀνταυτοκράτορας· πολλοὺς μὲν

ἐνίκησεν, ἀπὸ δὲ τὸν κυβερνήτορα τῆς Μυσίας Δέκιον ἐνικήθη, καὶ ἐφονεύθη εἰς τὴν Βερώναν (249). Οὗτος ἠγάπα τόσον τοὺς Χριστιανοὺς, ὅσον τοὺς ἐδίωξεν ὁ Δέκιος. Καὶ οὗτος ὅμως ἦτο δίκαιος αὐτοκράτωρ καὶ ἄξιος στρατηγὸς, ἀλλ' ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιπαλαίσῃ τοὺς προχωροῦντας Γότθους, κατὰ τῶν ὁποίων ἔχασε καὶ τὸ στέμμα καὶ τὴν ζωὴν (251).

Τὰ λείψανα τοῦ κτυπημένου στρατοῦ τῶν Ῥωμαίων ἐσύναξεν ὁ ὑποστράτηγός του Γάλλος καὶ ἔγεινεν αὐτοκράτωρ ἀναδείξας κοινωνὸν καὶ τὸν υἱόν του· ἀλλὰ ὁ ὑποστράτηγός του Αἰμιλιανὸς, κτίστου υἱὸς, ἀφανίζει καὶ τοὺς δύω καὶ γίνεται αὐτὸς αὐτοκράτωρ. Τρεῖς μῆνας μετέπειτα ἔπαθεν οὗτος τὸ αὐτὸ, καὶ Οὐαλεριανὸς, ἄξιος στρατηγὸς καὶ χρηστὸς ἄνθρωπος, ἔγεινεν αὐτοκράτωρ (Πρβ. Ζώσιμ. Α', 20—34.). Ἀλλὰ μὲ ὅλα τὰ προτερήματά του δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναχαιτίσῃ τὰς ἀναριθμήτους ἐφόδους, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας εἰς μὲν τὴν Εὐρώπην ἀπὸ διαφόρους Γερμανικὰς φυλὰς καὶ ἐξαιρέτως ἀπὸ τοὺς Φράγκους καὶ Γότθους, εἰς δὲ τὴν Ἀσίαν ἀπὸ τοὺς Πέρσας καὶ Σκύθας. Οἱ μὲν Γότθοι ἐπροχώρησαν καὶ ἕως τὴν Μακεδονίαν, οἱ δὲ Πέρσαι ἐπλημμύρησαν τὸ μέγιστον μέρος τῆς ἐμπροσθινῆς Ἀσίας. Πρὸς τούτους καὶ πρὸς τὸν βασιλέα των Σαπώρην ἀγωνιζόμενος ὁ Οὐαλεριανὸς ἔπεσεν εἰς αἰχμαλωσίαν (257), καὶ ἀπέθανε μετά τινας κακοπαθείας (260). Ἡ αὐτοκρατορία ἦλθε τώρα εἰς τὸν υἱόν του Γαλλιηνὸν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πᾶσα νοητὴ δυστυχία ἐβόσκησε τὴν ἐπικράτειαν· κακὰ τῆς φύσεως συμβάματα, ἐχθρικαὶ προσβολαὶ τῶν Γερμανῶν, οἵτινες ἐπροχώρησαν ἕως εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ τῶν Περσῶν, οἵτινες κατέτρεχαν ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν, πανταχοῦ ἐπαναστάσεις, καὶ παρεκτὸς τούτων

τόσον πλῆθος ἀνταυτοκρατόρων, ὅσον δὲν ὑπῆρξε ποτὲ, καὶ πολλοὶ ἀπὸ χαμερπέστατα γένη, κηπουροὶ, βοσκοὶ, δούλων υἱοὶ, εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς αὐτοκρατορίας δεκαεννέα τὸν ἀριθμὸν, οἵτινες ὠνομάσθησαν καταχρηστικῶς οἱ τριάκοντα τύραννοι, ἴσως λογαριαζομένων μαζὴ τοῦ βασιλέως τῆς Παλμύρας Ὀδενάθου καὶ τῶν τεσσάρων υἱῶν του, καί τινων ἄλλων, οἱ ὁποῖοι φαίνονται ἐπάνω νομισμάτων. Πάντη ἀμέριμνος ἀφῆκεν ὁ Γαλλιηνὸς τὴν αὐτοκρατορίαν εἰς τὴν τύχην της, ἕως οὗ ἐτάραξε τὴν ἡσυχίαν του ὁ Αὐρίολος εἰς τὸ Μεδιόλανον. Ἔτρεξε κατὰ τούτου, ὁ ὁποῖος ἐφονεύθη πρὶν ἐμβῆν εἰς τὴν πόλιν ἐκεῖνος. Πολλοὶ τῶν ἐπαναστατῶν ἐνικήθησαν ὑπ' αὐτοῦ· τινὲς δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαλλιηνοῦ (268) μετέβησαν εἰς τὸν διάδοχόν του Κλαύδιον Γοτθικὸν, ὅςτις ὄχι μόνον τούτους, ἀλλὰ καὶ τοὺς Γότθους, Ἐρούλους καὶ Γεπίδας ἐνίκησε τόσον ἐντελῶς εἰς τὴν Ναϊσὸν τῆς Μυσίας, ὥστε εὐλογώτατα ἐπωνομάσθη Γοτθικός. Ἑτοιμαζόμενος δὲ νὰ διαβῇ καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν πανώλην εἰς τὸ Σίρμιον, ἀφοῦ ἐκυβέρνησε δύω ἔτη (270) (Πρβ. Ζώσιμ. Α΄, 38—46.).

Ἐκλέχθη τώρα αὐτοκράτωρ ὁ Αὐρηλιανὸς, ὅςτις γεννημένος ἐξ εὐτελῶν γονέων εἰς τὸ Σίρμιον, διὰ πολεμικῶν πράξεων ἔγεινε στρατηγὸς καὶ ἔφθασε καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς αὐτοκρατορίας. Αἱ πρῶται του ἐκστρατεῖαι διευθύνθησαν ἐναντίον τῶν Γερμανῶν. Ἀφοῦ ἐκτύπησε τοὺς Γότθους εἰς τὴν Παννονίαν παρὰ τὸν Δανούβιον, ἐκίνησε κατὰ τῶν Ἀλαμαννῶν, τοὺς ὁποίους ἐνίκησεν εἰς τὴν Οὐϊνδελικίαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπέῤῥιψε τὴν περὶ εἰρήνης δέησίν των, ὥρμησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνίκησαν πλησίον τῆς Πλακεντίας, καὶ μετὰ πολλῶν ἀγώνων καὶ κόπων ἀπεδιώχθησαν ἐκεῖθεν. Τώρα μετέβη εἰς τὴν Ἀσίαν κατὰ Ζηνοβίας βασιλίσσης τῆς Παλμύρας, ἥτις

μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός της Ὀδέναθου, δὲν ἐβάσταξε μόνον τὰς ἀρχητέρας δορικτησίας, ὅσας εἶχε κάμειν ἐκεῖνος καὶ μ' αὐτὴν τὴν συγκατάνευσιν τῶν Ῥωμαίων διὰ τὰς καιρικὰς περιστάσεις, ἀλλὰ ἐπρόσθεσε καὶ τὴν Αἴγυπτον, εἰς τῆς ὁποίας τοὺς προτέρους βασιλεῖς ἀνεβίβαζε τὸ γένος της. Ἡ μητρόπολίς της ἔκειτο εἰς τὴν ἔρημον τῆς Συρίας, καὶ διὰ ἐμπορικῶν συνιππιῶν καὶ συνοδιῶν, αἱ ὁποῖαι διέβαιναν ἐκεῖθεν ἀπὸ τὴν ἐνδοτέραν Ἀσίαν καὶ Ἰνδικὴν, ἔφθασεν εἰς μεγαλώτατα πλούτη. Ὁ Ὀδέναθος εἶχεν ἀποσπάσειν τὴν πόλιν ταύτην ἀπὸ τὸ Παρθικὸν βασίλειον, καὶ μὲ θέλησιν τῶν Ῥωμαίων τὴν ἔκαμε μητρόπολιν μεγάλης ἐπαρχίας, καὶ οὕτως ἐθεμελίωσε δύναμιν, τῆς ὁποίας ἦτο εὐκταία εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἡ κατὰ τῶν Πάρθων συμμαχία. Ἀλλὰ τώρα ἡ Ζηνοβία ἐφαίνετο ὅτι ἐπεθύμει ὡς ἄλλη Σεμίραμις νέον Ἀσιανὸν παγκόσμιον βασίλειον, καὶ τὴν ἐγνώρισαν βασίλισσάν των ὅλη ἡ Μεσοποταμία, καὶ μέγα μέρος τῆς Συρίας καὶ ἡ Αἴγυπτος. Κατὰ ταύτης ἦλθεν ὁ Αὐρηλιανός. Μετὰ μακροχρόνιον πολιορκίαν καὶ πολλὰς ἀμφιβόλους μάχας ἐπορθήθη τελευταῖον καὶ κατεσκάφη ἡ Παλμύρα, οἱ κάτοικοι ἐσφάγησαν, καὶ ἡ βασίλισσα φεύγουσα ἐπιάσθη διὰ προδοσίας, καὶ ἐφέρθη ἔμπροσθεν τοῦ Αὐρηλιανοῦ. Τὴν διεφύλαξε διὰ τὸν εἰς Ῥώμην θρίαμβόν του*), καὶ τὴν ἐπρόσταξε

*) Ὁ Λατῖνος ἱστοριογράφος Οὐόπισκος (Αὐρηλ. κεφ. 34.) καὶ ἄλλοι ἱστοροῦσιν οὕτω τὰ κατὰ τὴν Ζηνοβίαν. Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ὁ μὲν Ζωναρᾶς (ΙΒ΄, 27.) λέγει: „Ἔνιοι μὲν εἰς Ῥώμην ἀπαχθῆναι φασὶ καὶ ἀνδρὶ συναφθῆναι τῶν ἐπιφανεστάτων ἑνί· οἱ δὲ καθ' ὁδὸν λέγουσιν αὐτὴν θανεῖν περιαλγήσασαν διὰ τὴν τῆς τύχης μεταβολήν· μίαν δὲ τῶν θυγατέρων αὐτῆς λαβεῖν εἰς γυναῖκα τὸν Αὐρηλιανόν· τὰς δὲ λοιπὰς ἐπισήμοις τῶν Ῥωμαίων συζεῦξαι.“ Ὁ δὲ Ζώσιμος (Α΄, 59.) ἱστορεῖ ὡς λεγόμενον, ὅτι ἡ Ζηνοβία νοσήσασα, ἢ ἑκουσίας μὲ πεῖναν ἀποκαρτερήσασα ἀπέθανεν, ἐνῷ ἐφέρετο εἰς τὴν Ῥώμην. Κ.

νὰ ἀκολουθῇ τὸ θριαμβευτικόν του ἅρμα φορτωμένη μὲ τόσον βάρος χρυσῶν ἁλύσεων καὶ πολυτίμων λίθων, τὰ ὁποῖα συνηχμαλωτίσθησαν μαζήτης, ὥστε κατεκουράσθη ἡ δυστυχὴς καὶ ἐκ διαλειμμάτων ἔστεκεν ἀκίνητος διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὰς δυνάμεις της. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ θριάμβου ἐπροσφέρθη εἰς αὐτὴν ὁ Αὐρηλιανὸς ἀνθρωπινώτερα παρὰ καθὼς ἐσυνειθίζετο, μάλιστα εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους, κατὰ τῶν νικημένων. Ὄχι μόνον δὲν τὴν ἐφόνευσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐχάρισε πλησίον τοῦ Τιβυρίδος ἀγροκήπιον, ὅπου ἐτελείωσεν ἡσύχως τὴν ζωήν της ὡς μία ἀρχόντισσα τῆς Ῥώμης. Αἱ θυγατέρες της ὑπανδρεύθησαν πρεπόντως Ῥωμαίους ἄνδρας. — Τὰ τρίμματα τῆς Παλμύρας ἐκίνησαν τὴν προσοχὴν γραμματισμένων περιοδευτῶν τῶν νεωτέρων χρόνων διὰ τὴν καλλονὴν τῶν λίθων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μαρμάρων, ἐκ τῶν ὁποίων ἦσαν κτισμένα τὰ τείχη της, καὶ τῶν πολυτίμων στηλῶν, αἵτινες ἄλλαι μὲν στέκουν ἀκόμη, ἄλλαι δὲ κείτονται καταγῆς κομματιασμέναι· μάλιστα δὲ ἐξεδόθησαν ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους λαμπρὰ συγγράμματα μὲ εἰκονογραφίας τῶν ἐρειπίων της.

Ἀφοῦ ἐνικήθη ἡ Ζηνοβία, ἔδραμεν ὁ Αὐρηλιανὸς καὶ κατ' ἄλλων ἀνταυτοκρατόρων, καὶ τοὺς ἐνίκησεν ὅλους. Τώρα μὲ δίκαιον ὠνομάσθη ἐπάνω εἰς τὰ νομίσματά του ἀ ν ε γ έ ρ τ η ς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας (**restitutor orbis**), μ' ὅλον ὅτι ἀφῆκε τοὺς ἐπέκεινα τοῦ Δανουβίου Δάκους· πρῶτος δὲ πάντων τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ῥώμης ἐφόρεσε τὸ βασιλικὸν διάδημα, καὶ περιεγύρισε μὲ νέον τεῖχος τὴν Ῥώμην. Ἤθελε νὰ κηρύξῃ καὶ κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον, ὁπόταν διὰ συνεργίας ἑνὸς τῶν γραμματέων του, φοβουμένου τιμωρίαν ἐγκλήματός του, ἐφονεύθη ἀπὸ τοὺς ἀπελευθέρους του μεταξὺ

Βυζαντίου καὶ Ἡρακλείας κατὰ τὸ ἕκτον ἔτος τῆς αὐτοκρατορίας του, (275) (Πρβ. Ζώσιμ. Α', 62.).

Ἡ σύγκλητος τῆς Ῥώμης ἐξεπλάγη, ὅταν ἀνέγνωσεν ἐπιστολὴν τοῦ στρατοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ἐπαρακαλεῖτο νὰ ὀνομάσῃ διάδοχον τοῦ φονευθέντος. Μετὰ ὀκτάμηνον σχεδὸν μεσοβασιλείαν, ὁπότε καὶ σύγκλητος καὶ δῆμος ὤκνουν νὰ κάμουν τὴν ἐκλογήν, ἔκλεξε τελευταῖον ἡ σύγκλητος αὐτοκράτορα τὸν ἑβδομηκονταετῆ μὲν, πολλὰ δὲ χρησιμεύσαντα ἕως τότε Τάκιτον, συγγενῆ τοῦ μεγάλου ἱστοριογράφου, καὶ ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἐχαροποίησε κοινῶς ὅλους. Ἀφοῦ οὗτος εἰς τὴν Ἀσίαν ἐνίκησε βαρβάρους ἐρημόνοντας τὴν Ἀσίαν, ἐπιστρέφων εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐπειδὴ τὸν ἐπεβούλευσαν οἱ στρατιῶταί του ἀπέθανεν (276) ἀῤῥωστήσας ἢ φονευθεὶς κατ' ἄλλους (Ζώσ. Α', 63.). Ὁ ἀδελφός του Φλωριανὸς ἀνηγορεύθη καὶ παρευθὺς ἐφονεύθη ἀπὸ τοὺς στρατιώτας. Ἔκλεξαν λοιπὸν αἱ ἀνατολικαὶ λεγεῶνες τὸν Μ. Αὐρήλιον Πρόβον, τοῦ ὁποίου εἶναι ἀξιέπαινος ἡ κυβέρνησις (ἀπὸ 276 — 282). Χωριστὸν δὲ ζῆλον ἔδειξε κατὰ τῶν Γερμανῶν, οἵτινες ἐτάραττον τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν παρὰ τὸν Ῥῆνον καὶ Νέκκαρα καὶ Δανούβιον. Ἀποκατέστησεν ἐκεῖ πάλιν τὰς Ῥωμαϊκὰς πόλεις, καὶ ἀπέκτησε τὸ ὄνομα ὅτι ἐφύτευσε τὰ πρῶτα ἀμπέλια παρὰ τὸν Ῥῆνον, καὶ εἰς τὴν Παννονίαν, Γαλλίαν καὶ Μυσίαν. Ἀλλ' ἐνῷ ἐνησχόλει τοὺς στρατιώτας του εἰς ὠφελίμους ἐργασίας καὶ ἀμπελουργίας, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀπαγορεύσειν ὁ Δομιτιανὸς, καταγινόμενος εἰς τὸ Σίρμιον, τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς του, εἰς καλλιέργειαν ἀμπελώνων, φονεύεται ἀπὸ τοὺς ἐκ τούτου ἐπαναστάντας στρατιώτας του (282).

Ἔκλεξαν λοιπὸν τὸν ἀρχιδορυφόρον Κάρον, ὅστις ἀνέδειξε Καίσαρας καὶ κοινωνοὺς τῆς αὐτο-

κρατορίας τοὺς δύω υἱούς του. Ἐδίωξεν οὗτος τοὺς Σαυρομάτας ἀπὸ τὴν Μυσίαν καὶ Θράκην, ὅπου εἶχαν εἰσβάλειν· καὶ μετὰ τοῦτο ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Περσίας, ἀλλ' ἀπέθανε καθ' ὁδὸν κτυπηθεὶς ἀπὸ κεραυνὸν (283)· ὁ δὲ υἱός του Νομεριανὸς ἐφονεύθη ἐνῷ ὑπέστρεφε (285). Καρῖνος ὁ νεώτερος υἱός του εὕρηκεν ἐπίσης γρήγορον θάνατον (Πρβ. Ζώσιμ. Α', 65, 71. καὶ τὸ Λατινικὸν τοῦ Α'. βιβλ. παραπλήρωμα).

21. Διοκλητιανὸς καὶ Μαξιμιανός.

(285 — 305.)

Μετὰ πολλὰς ἐπαναστάσεις καὶ φόνους ἀγαθῶν καὶ κακῶν αὐτοκρατόρων ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ἀξιόλογος ἀνὴρ ὁ Δαλμάτης Διοκλητιανὸς, ὅστις ἐξ εὐτελεστάτου καταγόμενος γένους, διὰ τῆς ἀνδρίας ἀνυψώθη εἰς τὰ μέγιστα ἀξιώματα. Ἦτο ἰσχυρὸς, συνετὸς, φιλότιμος, δόλιος, καὶ κατὰ πολλὰ ὅμοιος μὲ τὸν Αὔγουστον. Ἐσυλλογίσθη εὐθὺς νὰ διατηρήσῃ ἀπὸ ἐπιδρομὰς βαρβάρων τὴν ἀπέραντον ἐπικράτειαν. Διὰ τοῦτον τὸν σκοπὸν εἰσήγαγε σύστημα, τὸ ὁποῖον ἔμεινεν ἕως τέλους τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, καὶ μόνον μίαν φορὰν διεκόπη ἀπὸ τὸν μέγαν Κωνσταντῖνον, ἔπειτα ὅμως κατεστάθη ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου συνταγματικὸς νόμος: Διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας, ἥτις ἠδύνατο νὰ τὴν διασώσῃ εἰς καιροὺς, ὁποῖοι ἦσαν τότε, ἐὰν ἔμενεν ἐλπὶς σωτηρίας. Διὰ ταύτης τῆς διαιρέσεως ἐκανονίσθησαν στρατιῶται καὶ ἐπαρχίαι. — Δὲν ὑπῆρξαν εἰς τὸ ἑξῆς πραιτωριανοὶ, οἵτινες ἠδύναντο μὲ τὴν αὐθάδειάν των νὰ κρίνωσι περὶ

ὅλης τῆς αὐτοκρατορίας, ἐνῷ καθεὶς τῶν Αὐγούστων καὶ Καισάρων, οἵτινες ἐκυβέρνων καθεὶς μέρος τῆς αὐτοκρατορίας, εἶχε τὰς ἰδικάς του λεγεῶνας. Καὶ ἐπειδὴ πανταχόθεν ἐκλονεῖτο ἀπὸ τὰ σύνορα ἡ ἐπικράτεια, ἐπειδὴ οἱ Γαλλικοὶ, Γερμανικοὶ, Ἀσιανοὶ λαοὶ ἐκ μιᾶς σχεδὸν ἑκατονταετηρίδος ἀνενέοναν τὰς ἐπιδρομάς των, ἀνάγκη ἦτο νὰ στέκουν πανταχοῦ στρατηγοὶ, τῶν ὁποίων ἡ ἀντίστασις ἦτο τόσον ἐνεργητικωτέρα, ὅσον ἐπροστάτευαν ἴδιά των κτήματα. Ἓν μόνον ἠδύνατο νὰ γείνῃ ὀλέθριον, ἡ ἀντιζηλία τῶν πολλῶν τούτων ἡγεμόνων. Ἦτο προτέρημα τοῦ Διοκλητιανοῦ, ὅτι ὅλη ἡ εἰκοσαετὴς κυβέρνησίς του δὲν ἔπαθε τίποτε ἐκ τούτου, τὸ μὲν ὅτι ὑπῆρξεν εὐτυχὴς εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ συναυτοκράτορός του (Αὐγούστου) καὶ τοῦ ὑπαυτοκράτορός του (Καίσαρος), τὸ δὲ ὅτι ὁ ἀγαθὸς χαρακτήρ του ἐξίσαζε πᾶσαν ἐνδεχομένην διχόνοιαν. Ἤξευραν δὲ καὶ οἱ βάρβαροι νὰ τοὺς στενοχωρῶσι τόσον, ὥστε οὗτοι ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεώς των ἀπέπεμπαν πρὸς καιρὸν τὰ δαιμόνια τῆς δοξομανίας.

Ἡ διαίρεσις αὕτη ἔγεινε κατὰ τὴν παλαιὰν ὑπὸ Ἀντωνίου καὶ Ὀκταυΐανοῦ ἀγαπητὴν διατομὴν τῆς αὐτοκρατορίας εἰς Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν, τὰς ὁποίας ἐχώριζε γραμμὴ ἀγομένη ἀπὸ τὴν Ἰλλυρικὴν πόλιν Σκόδραν καὶ διὰ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους χωροῦσα πρὸς μεσημβρίαν ἕως τὴν Ἀφρικήν· καὶ τὰ μὲν πρὸς δυσμὰς ταύτης ὠνομάσθησαν Δύσις, τὰ δὲ πρὸς ἀνατολὰς, Ἀνατολή. Ὁ Διοκλητιανὸς ἐβάσταξε τὴν Ἀνατολὴν, καὶ ἔδωκε τὴν Δύσιν εἰς τὸν συναυτοκράτορά του Μαξιμιανόν. Καὶ οἱ δύω ὠνομάζοντο Αὔγουστοι, ἀλλὰ μετὰ πέντε ἔτη ἔλαβε καθεὶς ἐκ συμφώνου ἕνα δεύτερόν του ὀνομαζόμενον Καίσαρα· ὁ μὲν Διοκλητιανὸς τὸν Γαλέριον, εἰς τὸν ὁποῖον παρεχώρησε

τὸ ἥμισυ μέρος τῆς Εὐρώπης του, δηλαδὴ Θράκην καὶ τὰ παραδουνάβια, ὀνομαζόμενα τότε Ἰλλυρικόν· ὁ δὲ Μαξιμιανὸς Κωνστάντιον ἢ Κώνσταντα τὸν Χλωρὸν, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωκε τὴν Ἱσπανίαν, Λυτανίαν, Γαλλίαν καὶ Βρετανίαν (Πρβ. Ζωναρ. ΙΒ΄, 31.).

Καὶ οἱ δύω οἱ Αὔγουστοι ἐπροσπάθουν νὰ φυλάξουν ἐλεύθερα τὰ σύνορά των ἀπὸ τοὺς βαρβάρους. Ὁ μὲν Διοκλητιανὸς ἠνάγκασε τοὺς Πέρσας νὰ δώσουν ὀπίσω τὸ ἅρπαγμά των· διότι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους Ναρσῆς ὁ βασιλεὺς τῆς Περσίας εἶχε* κυριεύσειν πολλὰ μέρη τῆς Συρίας· ὁ Διοκλητιανὸς ἔστειλε κατ' αὐτοῦ τὸν Γαλέριον, ὅς τις νικήσας τοὺς Πέρσας ἔκαμεν ἔντιμον εἰρήνην μετ' αὐτῶν (Πρβ. Ζωναρ. ΙΒ΄, 31.)· ὁ δὲ Μαξιμιανὸς ἐνίκησε τοὺς Γάλλους καὶ Βρετανοὺς καὶ τοὺς ἐκεῖ εὑρισκομένους Ῥωμαίους ἐπαναστάτας. Ἀλλ' ὅταν μὲ τὸν τρόπον τοῦτον ἠσφαλίσθη ἡ ἐξωτερικὴ εἰρήνη, τότε ἤρχισεν ὁ Διοκλητιανὸς νὰ δείχνῃ φρόνημα Περσικοῦ μονάρχου· ἐφόρεσε διάδημα (ταινίαν λευκὴν περί τὸ μέτωπον εἰς σημεῖον τῆς βασιλείας), ὁλόχρυσον πορφύραν, καὶ ὑποδήματα μὲ πολυτίμους λίθους· καὶ δὲν συνωμίλει εὐκόλως μὲ τοὺς ἄρχοντας. Καὶ οἱ δύω αὐτοκράτορες ἐδίωξαν σκληρῶς τοὺς Χριστιανοὺς, καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν των ἔλαμψαν πολλοὶ μάρτυρες τῆς ἀληθείας (Πρβ. Ζωναρ. ΙΒ΄, 31.). Ἔχαιρε δὲ ὁ Διοκλητιανὸς νὰ διατρίβῃ εἰς τὴν Νικομήδειαν. Ἐκεῖ δὲ ἀῤῥωστήσας, ἀφοῦ ἀνέλαβεν, ἀπεφάσισε νὰ παραιτήσῃ τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν Γαλέριον. Τὴν 1 Μαΐου 305 ἐπαραιτήθη καὶ μετέβη εἰς τὴν πατρίδα του Δαλματίαν, καὶ εἰς τὸ πλησίον τῆς Σάλωνος χωρίου Σπάλατον ἔκτισεν ὡραῖον ἀγροκήπιον, καὶ αὐτοῦ μὲ τὰς τερπνὰς ἀσχολίας τῆς γεωπονίας ἔφθασεν εἰς τοὺς ὀγδοήκοντα ἐνιαυτοὺς τῆς ἡλικίας του. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐπαραιτήθη

καὶ ὁ Μαξιμιανὸς τὴν δυναστείαν του ἐν Μεδιολάνῳ εἰς τὸν Καίσαρά του. Οἱ δύω μέχρι τοῦδε Καίσαρες Γαλέριος καὶ Κωνστάντιος ἀνηγορεύθησαν τώρα Αὔγουστοι· ὁ Γαλέριος ἐβάσταξε τὸ μεγαλήτερον μέρος τῆς Ἀνατολῆς· ὁ δὲ Κωνστάντιος ἐπροτίμησε μάλιστα τὴν Βρετανίαν, καὶ ἔκαμε μητρόπολίν του τὸ Ἐβόρακον. Καίσαρας δὲ ἀνέδειξεν ὁ Γαλέριος χωρὶς γνώμην τοῦ Κωνσταντίου δύω Ἰλλυριοὺς, Σεβῆρον καὶ Μαξιμῖνον. Εἰς τὸν Σεβῆρον ἔδωκε τὴν Ἰταλίαν καὶ Ἀφρικὴν, ἀλλ' οἱ στρατιῶται ἀνηγόρευσαν Καίσαρα τὸν τοῦ Μαξιμιανοῦ υἱὸν Μαξέντιον. Τοῦτο διήγειρε τὴν φιλοδοξίαν τοῦ πατρὸς, ὅς τις ἐνεδύθη πάλιν τὴν πορφύραν παρὰ γνώμην τοῦ γέροντος Διοκλητιανοῦ, καὶ ἐμβῆκεν ἐκ δευτέρου εἰς τὴν κυμαινομένην θάλασσαν τῆς ἐξουσίας. Ἐπροσκάλεσε καὶ τὸν Διοκλητιανὸν νὰ κάμῃ τὸ αὐτό· ἀλλ' οὗτος τοῦ ἀνταπέστειλεν: „Ἐὰν ἔβλεπες τὰς ὡραίας κράμβας, τὰς ὁποίας ἐφύτευσα μὲ τὴν ἰδίαν μου χεῖρα, δὲν μ' ἐσυμβούλευες βέβαια ν' ἀλλάξω τὴν εὐτυχῆ ἡσυχίαν μὲ τὰς φροντίδας τῆς κυριαρχίας". Κατ' ἀρχὰς ὑπεμειδίασεν εἰς τὸν Μαξιμιανὸν ἡ τύχη (Πρβ. Εὐτρόπ. Ι΄, 2.)· ὁ Σεβῆρος πολιορκηθεὶς εἰς τὴν Ῥάβενναν ἐπαραδόθη καὶ ἐφονεύθη. Ἀλλὰ πάραυτα εὕρηκεν αἰτίας νὰ μετανοῇ, διότι δὲν ἤκουσε τὴν συμβουλὴν τοῦ Διοκλητιανοῦ. Διότι ἀφοῦ ἀπέθανεν εἰς τὸ Ἐβόρακον ὁ Κωνστάντιος (306) διεδέχθη ὁ υἱός του Κωνσταντῖνος (γεννηθ. 272 εἰς Ναϊσὸν τῆς Μυσίας, τὸ σημερινὸν Νίσσιον τῆς Σερβίας) τὴν ἀξίαν του, καὶ ἐπειδὴ οὗτος, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ Καίσαρες, καὶ ὁ ἀντὶ τοῦ Σεβήρου ἐκλεχθεὶς ὑπὸ τοῦ Γαλερίου Λικίνιος, ἀνηγορεύθησαν αὐτοκράτορες, διὰ τοῦτο ἔγιναν τώρα ἓξ κυριάρχαι. Μ' ὅλον ὅτι ὁ Μαξιμιανὸς ὑπεσχέθη εἰς τὸν Κωνσταντῖνον νὰ παραιτηθῇ πάλιν, ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως δὲν τὸν ἐπίστευσεν, ἀλλ' ἐπρόσταξε καὶ τὸν ἐπίασαν εἰς

τὴν Μασσαλίαν, ἀφίνοντές του νὰ ἐκλέξῃ θάνατον. Ὁ Μαξιμιανὸς ἔκλεξε τὴν ἀγχόνην (310). Μετὰ ἐνιαυτὸν ἕνα ἀπέθανε καὶ ὁ Γαλέριος ἀπὸ καρκῖνον τῶν σπλάγχνων (311), τὸ ὁποῖον ἐκκλησιαστικός τις πατὴρ ἐξηγεῖ θεοῦ ποινὴν διὰ τὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμόν του.

22. Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου μοναρχία.

(306 — 337.)

Ὅταν ὁ Κωνσταντῖνος διεδέχθη τὸν πατέρα του Κωνστάντιον τὸ 306 ἔτος, εἶχεν ἀκόμη πέντε συγκοινωνούς, τῶν ὁποίων αὐτὸς ἦτο μικρότερος κατὰ τὴν ἐπικράτειαν. Τὸ 311 ἔτος εἶχε μόνον τρεῖς ἐκ τούτων, καὶ ὅταν εἰς τοὺς δύω ἐφεξῆς ἐνιαυτοὺς ἔπεσαν ὁ Μαξέντιος (312) καὶ ὁ Μαξιμῖνος (313), ἴδε μόνον ἕνα ἀντίπαλόν του τὸν Λικίνιον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐμοίρασε κατ' ἀρχὰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἕως οὗ τὸν ἐφαίνετο ἀκόμη πολλὰ ἰσχυρός. Ἀποφασίσας δὲ νὰ τὸν πολεμήσῃ ἐπαρακάλεσε τὸν θεὸν (οὕτω διηγεῖται ὁ βιογράφος του Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης) νὰ τοῦ ἀποστείλῃ τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν. Μίαν ἡμέραν περὶ τὸ μεσημέριον ἴδεν εἰς τὸν οὐρανὸν ὑπεράνω τοῦ ἡλίου εἰς μέρος τι τῆς Δύσεως σταυρὸν ἀστροσύνθετον μὲ τὴν ἐπιγραφήν. „Ἐν τούτῳ νίκα.“ Τὴν νύκτα τοῦ ἐφάνη καθ' ὕπνους ὁ Ἰησοῦς καὶ τὸν ἐπρόσταξε νὰ κατασκευάσῃ τὸ σημεῖον, τὸ ὁποῖον ἴδεν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ νὰ τὸ προτάξῃ σημαίαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν του *). Οἱ

*) Ἴδε Εὐσεβ. Παμφ. σελ. 122 ἐκδ. Ῥοβέρτου Στεφάνου, 1654. Κ.

χριστιανοί, μ' ὅλους τοὺς διωγμούς, ἐπληθύνθησαν τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, καὶ συνεστρατεύοντο πολλοὶ ἐκ τούτων. Οἱ χριστιανοὶ λοιπὸν στρατιῶται του μετὰ ζήλου μεγάλου τὸν ὑπηρέτουν, καὶ ἔτρεχαν πολλοὶ πανταχόθεν ὑποκάτω εἰς τὰς σημαίας του· ὁ δὲ Λικίνιος δὲν εἶχε πλέον στρατιώτας, ἐπειδὴ οἱ πλειότεροι ὄντες χριστιανοὶ δὲν ἤθελαν νὰ πολεμοῦν ἐναντίον τοῦ προστάτου τῆς χριστιανωσύνης. Τοῦ Κωνσταντίνου ηὔξανε καθ' ἡμέραν ἡ δύναμις εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, καὶ πάραυτα διηγέρθη μεταξὺ τῶν δύω Αὐγούστων ἐκείνη ἡ ἀντιζηλία, ἥτις ἦτο μεταξὺ Ἀντωνίου καὶ Ὀκταυϊανοῦ πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ τελευταίου πολέμου των. Τὸν Ὀκταυϊανὸν ὡμοίαζε πολὺ εἰς τὰ ἤθη ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ αἱ περιστάσεις ἦσαν ὅμοιαι, ἐπειδή, καθὼς τότε ἡ Ὀκταυΐα, οὕτω καὶ τώρα ἡ ἀδελφὴ τοῦ Κωνσταντίνου Κωνσταντία, γυνὴ τοῦ Λικινίου, ἐμεσίτευε μεταξὺ ἀδελφοῦ καὶ ἀνδρός. Μ' ὅλον τοῦτο ἕνας τελευταῖος πόλεμος ἐκτύπησεν εἰς Βιθυνίαν τὸν Λικίνιον, ὅστις κατέφυγε καὶ ἐπολιορκεῖτο εἰς τὴν Νικομήδειαν. Ἡ Κωνσταντία ἐνήργησε τὴν χάριν τοῦ ἀδελφοῦ νὰ ἀφήσῃ τὸν ἄνδρα της νὰ ζῇ ἰδιώτης. Ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος, ἀθετήσας τὸν λόγον του, ἐπρόσταξεν εὐθὺς ἔπειτα καὶ τὸν ἐφόνευσαν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην (Ζώσιμ. Β', 28.), καὶ τοιουτοτρόπως μετὰ προσπαθήσεις καὶ αἱματοχυσίας δεκαεπτὰ ἐτῶν ἔγεινε μόναρχος (323).

Ἐὰν στοχασθῶμεν πόσον εὐτυχεῖς ἔγειναν οἱ χριστιανοί, οἵτινες μετὰ δέκα φρικωδεστάτους διωγμούς, τοὺς ὁποίους ὑπέφερεν ἡ ἐκκλησία 250 ἤδη ἔτη, ἔξαφνα ἴδαν τὸν Κωνσταντῖνον προστάτην, εὐεργέτην, ἀδελφόν των, δὲν θέλομεν θαυμάσειν, ἐὰν ἡ πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνη των ἐδείχθη ἀνάλογος τῆς ἀξίας του, ἐὰν ὄχι μόνον τὸν ἐπωνόμασαν μέγαν,

ἀλλὰ καὶ μὲ λόγους καὶ μὲ συγγράμματα τὸν ἐξεθείασαν. Κἀνεὶς δὲ δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι δὲν ἐδημιούργησε νέαν τάξιν καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ εἰς τὰ πολεμικὰ καὶ εἰς τὴν τῆς αὐλῆς σχέσιν πρὸς τὸν λαὸν καὶ πρὸς τὴν νέαν ἐκκλησίαν. Γενικῶς δὲ ἐκαθίδρυσε τὴν μοναρχικήν του ἀξίαν, καὶ εἶναι δικαιότατον νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἦτο ἁρμοδιώτατος ἄναξ εἰς τὸ διεφθαμένον ἐκεῖνο γένος, τὸ ὁποῖον ἐπροσπάθησε νὰ ἀναπλάσῃ. Διὰ τοῦτο ἐμεταμόρφωσεν ὁλοτελῶς τὴν ἡγεμονικὴν ἀξίαν, καὶ ἐνέδυσε τὸ αὐτοκρατορικόν του πρόσωπον μὲ σχεδὸν Ἀσιανὴν λαμπρότητα καὶ πολυτέλειαν διὰ νὰ φαίνεται εἰς τοὺς ὑπηκόους του ὡς τρόπον τινὰ ὂν ὑψηλοτέρου τινὸς εἴδους. Ἐκατασκεύασε πλῆθος λαμπρῶν ἀξιωμάτων τῆς αὐλῆς. τῶν ὁποίων οἱ μέτοχοι ὠνομάσθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Κόμητες, ἤγουν συνοδοὶ, ἐπειδὴ ἔμελλαν νὰ θεωρῶνται ὡς ἀνήκοντες εἰς τὸ αὐλικόν του στρατόπεδον, καὶ εἰς τὴν τοῦ ἡγεμόνος ἀκολουθίαν. Οὕτως ἦσαν Κόμης τῶν ἐλημοσυνῶν (comes sacrarum largitionum), Κόμης τῶν ἰδικῶν τοῦ βασιλέως (comes rei privatae principis), Κόμης τοῦ παλατίου (comes sacri palatii), Ἀρχιθαλαμηπόλος (praepositus cubiculi) κ. τ. λ. Εἰς τούτους προσετέθησαν καὶ παράξενοί τινὲς θεράποντες τῆς αὐλῆς, Π. χ. οἱ Σιγητικοὶ (silentiarii), ἤγουν οἱ φροντίζοντες τὴν ἡσυχίαν καὶ τάξιν τοῦ παλατίου, οἱ Πολυπράγμονες (curiosi), ἤγουν οἱ φέροντες τὰς καινὰς ἀγγελίας. Προσέτι ἀνέδειξε κόμητας πρώτης, δευτέρας καὶ τρίτης τάξεως. Παρεκτὸς τούτων ἐδιάταξε καὶ ἀξίας τινὰς καθολικὰς, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ τῶν εὐγενεστάτων (nobilissimatus) ἦτο ὕψιστος βαθμὸς, ὅςτις ἐδίδετο εἰς μόνους συγγενεῖς τοῦ βασιλέως· ὁ Πατρικιάτος ἦτο δεύτερος βαθμὸς, τοῦ ὁποίου οἱ μέτοχοι, ὀνομαζόμενοι πατρίκιοι, ἦσαν

ἀνώτεροι τῶν ἐπάρχων τοῦ πραιτωρίου, μ᾽ ὅλον ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν πολλὰ ἐπίσημοι, καὶ συνείχοντο μὲ γενικήν τινα τῆς ἐπικρατείας διαίρεσιν. Διότι ἐδιαίρεσεν ὁ Κωνσταντῖνος ὅλην τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν εἰς τέσσαρες ἐπαρχίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι αἱ αὐταὶ, τὰς ὁποίας ἐμάθαμεν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ, ἤγουν α) ἡ ἐπαρχία Γαλλία, εἰς τὴν ὁποίαν περιείχοντο ἡ Ἱσπανία, Λυσιτανία καὶ Βρετανία· β) ἡ Ἰταλία μετὰ τῆς βορείου Ἀφρικῆς· γ) ἡ Ἰλλυρία, συμπεριλαμβάνουσα τὴν Θρᾴκην καὶ τὰ παραδανούβια· δ) ἡ Ἀνατολὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνόουν τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Καθεὶς ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων Ἐπάρχων ἦτο πολιτικὸς κυβερνήτωρ, ἔχων ὑφ᾽ ἑαυτὸν τοὺς μερικωτέρων ἐπαρχιῶν κυβερνήτορας, οἵτινες ὠνομάζοντο ἀνθύπατοι, ἐπίτροποι καὶ πρόεδροι. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ οἱ Ἔπαρχοι οὗτοι δὲν ἐπρόσταζαν τοὺς στρατιώτας, ἦτο ἡ δύναμίς των μικροτέρα τῶν ἀρχαιοτέρων ἐπάρχων (Πρβ. Ζώσιμ. Β΄, 33.). Καθεὶς Ἔπαρχος εἶχε τρεῖς ἕως πέντε διοικήσεις (δεκατέσσαρες ἦσαν ὅλαι εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν), καὶ πᾶσα διοίκησις περιεῖχεν ὑπαρχίας ἢ προβιγκίας, ἐκ τῶν ὁποίων εἶχεν ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐπικράτεια ἑκατὸν εἴκοσι. — Μὲ πόσα μέλη ἐσχηματίσθη τὸ ὅλον σῶμα! καὶ πόσα μέσα εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ συνάπτῃ καὶ νὰ ὑποχρεόνῃ εἰς τὸ ὄφελός του πλῆθος ἀνθρώπων! Πόσον δὲ στερεώτερα καὶ διαρκέστερα ἤθελαν γείνειν ὅλα ταῦτα, ἐὰν εἰς αὐτὰ ἐπροστίθετο καὶ τὸ κατὰ νόμους ῥητὸν καὶ διωρισμένον κληρονομικὸν δίκαιον τοῦ θρόνου, τὸ ὁποῖον ἐξ ἅπαντος ἤθελεν ἀναδείξειν φιλανθρωποτέρους καὶ εὐεργετικωτέρους τοὺς αὐτοκράτορας!

Ἐκ πολλῶν ἐνιαυτῶν, ἕως οὗ ἐπεκράτουν οἱ πολλοὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἡ Ῥώμη δὲν εἶχεν ἰδεῖν κἀνένα αὐτοκράτορα ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν τειχῶν της. Ὁ

δὲ Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε καὶ νὰ μετατοπίσῃ διόλου ἐκεῖθεν τὴν αὐτοκρατορικὴν καθέδραν, καὶ νὰ τὴν μεταφέρῃ εἰς τὰ ἀνατολικώτερα μέρη. Πολλοὶ λόγοι τὸν ἐπαρακίνησαν εἰς τοῦτο· τὸ μὲν, ὅτι ἤθελε νὰ δώσῃ τὸ τελευταῖον λάκτισμα εἰς τὴν καταπεσοῦσαν ἤδη δόξαν τῆς συγκλήτου, ἥτις δὲν ἥρμοζε πλέον εἰς τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν του· τὸ δὲ, ὅτι ἤθελε νὰ εἶναι πλησιέστερος εἰς τοὺς Πέρσας καὶ εἰς τὴν πλουσίαν Ἀσίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν τότε καὶ ἐφοβοῦντο καὶ ἤλπιζαν πολλὰ ἐπίσης. Πρὸ πάντων δὲ ἤθελε νὰ στήσῃ καινούργιον αὐτοκρατορικὸν θρόνον εἰς πόλιν ἀπὸ μόνον σχεδὸν χριστιανοὺς κατοικουμένην, ὅπου ἡ χριστιανωσύνη — ἥτις εἰς τὴν Ῥώμην ἐκαταβυθίζετο ἀκόμη ἀπὸ ἐθνικοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς τῆς πολυθεΐας — νὰ εἶναι ἐν ταυτῷ ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία. Διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ νέαν πόλιν πλησίον τῆς παλαιᾶς Τροίας· ἔβαλε θεμέλια, καὶ ὕψωσεν ἐφ᾽ ἱκανὸν τὰ τείχη. Μεταμεληθεὶς δὲ μετ᾽ ὀλίγον μετέφερε τὸ ἔργον εἰς τὸν χαριέστατον καὶ ὡραιότατον καὶ πρὸς πάντα τὰ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἁρμοδιώτατον τόπον τοῦ κόσμου, λέγω εἰς τὸ Βυζάντιον (Πρβ. Ζώσιμ. Β΄, 30.). Ἤρχισε λοιπὸν μία μεγάλη οἰκοδομὴ, διὰ τῆς ὁποίας ἐπλατόνθη δεκαπλασίως τὸ Βυζάντιον· καὶ ἐπειδὴ ἔμελλε νὰ εἶναι νέα Ῥώμη, διὰ τοῦτο ἐφρόντισεν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ γείνουν εἰς αὐτὴν ὅλα τὰ πολυτελῆ οἰκοδομήματα καὶ αἱ δημόσιαι ἀγοραὶ τῆς παλαιᾶς Ῥώμης, καὶ νὰ γείνῃ ἡ ὁμοιότης μὲ περισσοτέραν λαμπρότητα. Τὸ Βυζάντιον λοιπὸν ἀπήλαυσεν αὐτοκρατορικὸν παλάτιον, ἀγορὰν, δρόμον μὲ στήλας, στοὰς καὶ λουτρὰ, καὶ ἐπ᾽ ἀληθείας καὶ Καπιτώλιον, οὐδ᾽ οἱ ἑπτὰ λόφοι ἐλησμονήθησαν, τοὺς ὁποίους περιέκλεισεν ἐντὸς τοῦ τείχους. Ἀλλ᾽ ἀντὶ τῶν ἐθνικῶν ναῶν

ἠγέρθησαν ἐδῶ χριστιανικοὶ μὲ ἴσην ἢ καὶ μεγαλητέραν πολυτέλειαν. Καὶ διὰ νὰ κάμῃ κοινωνοὺς τῆς νέας πόλεως τοὺς πλουσίους τῆς ἐπικρατείας, ἐξέδωκε νόμον: ὅς τις ἔχει ἀγροὺς εἰς τὴν Θράκην ἢ εἰς τὴν Ἀσίαν νὰ κτίζῃ χρεωστικῶς καὶ εἰς τὴν μητρόπολιν ταύτην ἕνα οἶκον. Καὶ οὕτως ηὔξησαν τάχιστα οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως· καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐπρόσταξε τὸν Αἰγυπτιακὸν στόλον νὰ φέρῃ γεννήματα ἐδῶ, καθὼς ὁ Ἀφρικανὸς ἔφερεν εἰς τὴν Ῥώμην. Δὲν εἶναι λοιπὸν θαῦμα, ἐὰν ἡ ἑλληνικὴ Ῥώμη καὶ ἐπὶ Κωνσταντίνου ἤδη δὲν παρεχώρει τὰ πρωτεῖα εἰς τὴν Ἰταλικήν· καὶ ἐπειδὴ ἦτο ὅλη ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου, παραυτὰ ἔλαβε γενικῶς τὸ ὄνομά του, καὶ ὠνομάσθη Κωνσταντινούπολις. Ἡ παντοδαπῶς διαρπαζομένη καὶ γυμνουμένη ἐπικράτεια ἠναγκάζετο τώρα νὰ τρέφῃ δύω Ῥώμας, ἐνῷ δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τῆς μιᾶς τὴν ἀκράτητον ἀσωτίαν!

Οἱ μὲν αὐτοκράτορες τῶν προτέρων ἑκατονταετηρίδων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὠμοὶ στρατιῶται καὶ ἀπὸ στρατιώτας ὑπηρετούμενοι, εἶχαν κακοσυνειθίσειν τοὺς στρατιώτας νὰ τοὺς θεωροῦν ὡς ὁμοίους των. Τοῦ δὲ Κωνσταντίνου ἡ μεγίστη προσπάθησις ἦτο νὰ κόψῃ διὰ παντὸς τὸ θάῤῥος τοῦτο. Διὰ τοῦτο ἐπενόησε μὲ θαυμάσιον φρόνησιν, τὴν ὁποίαν ἐμιμήθησαν οἱ βασιλεῖς τῶν νεωτάτων χρόνων, νέον τινα τῆς αὐλῆς τρόπον, ὅς τις ἔμελλε μὲ ἀσιανωτάτην πομπὴν νὰ χωρίσῃ τὸν κυριάρχην τοῦ κόσμου ἀπὸ πᾶσαν κοινωνίαν μὲ τοὺς ὑπηκόους, καὶ νὰ ἀναδείξῃ σεβαστὸν εἰς τὴν ἀκοὴν καὶ ὅρασιν τοῦ λαοῦ τὸν τῆς ζωῆς καὶ θανάτου κύριον. Μόνον μὲ τοὺς ὑπουργοὺς τοῦ θεοῦ ἤθελε νὰ φαίνεται οἰκειότερος· διὰ τοῦτο ὕψωσε πρὸς τὸν ἑαυτόν του μὲ τιμὴν μεγάλην τοὺς ἱερεῖς τῆς νέας θρησκείας, μετέδωκεν εἰς τὰς ἐκκλησίας,

εἰς τὰς οἰκίας, εἰς τὰς στολάς των ἀπὸ τὴν πολυτέλειαν τῆς αὐλῆς του· εἰσήγαγεν εἰς τὰς ἐκκλησίας μουσικὴν, καὶ ὅλας τὰς λαμπρότητας τῆς παλαιᾶς θρησκείας, δηλαδὴ πομπὰς λιτανευτικὰς, ἁγνισμοὺς, θυμιάματα, δαδουχίας καὶ τὰ ὅμοια· αἱ μεταβολαὶ αὗται εὔφραιναν τοὺς χριστιανοὺς, οἵτινες μόλις ἠδύναντο πρότερον νὰ προσεύχωνται μυστικῶς καὶ τὴν νύκτα, καταδιωκόμενοι καὶ σφαζόμενοι ἀδιακόπως.

Δι' ὅλας ταύτας τὰς δαπάνας καὶ ὅσας ἐχρειάζετο ἰδίως ἡ αὐτοκρατορικὴ αὐλὴ δὲν ἐξήρκουν αἱ τότε συνηθισμέναι εἰσφοραὶ τῶν ὑπηκόων. Εἰσήχθησαν λοιπὸν νέοι φόροι. Ἐκ τούτων ἦσαν ἡ Ἰνδικτιὼν, ἤγουν φόρος λαμβανόμενος ἀπ' ὅλους τοὺς ἀγροὺς τῆς ἐπικρατείας. Ἐπειδὴ δὲ ἐδιωρίσθη νὰ ἐκτιμῶνται ἐκ νέου οἱ ἀγροὶ εἰς πᾶν δέκατον πέμπτον ἔτος, ἐκ τούτου προῆλθε νὰ σημαίνῃ ἡ Ἰνδικτιὼν κύκλον ἐνιαυτῶν δεκαπέντε: ἄλλος φόρος νέος ἐτάχθη τὸ λεγόμενον Χρυσάργυρον, ἤγουν εἰσφορὰ ἐκ τῶν ὅσα καθεὶς ἐπορίζετο ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματός του ἢ ἐκ τῶν ὅσων ἐτρέφετο (Πρβ. Ζώσιμ. Β', 38.). Τὸ ὑπήκοον ἀπὸ τὰ βάρη ταῦτα ἐξησθένει, καὶ οἱ βάρβαροι ἐνεθαῤῥύνοντο ἀπὸ τὴν ἀσθένειάν του νὰ τὸ διαρπάζωσιν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦτο ἰσχυρὸς νὰ τοὺς ἀποκρούῃ, καὶ κατὰ τὸ 332 ἔτος ἐνίκησε τοὺς Γότθους. Ἀλλ' ἡ κοινὴ δυστυχία καὶ αἱ ἐκ τῶν αἱρέσεων ταραχαὶ προητοίμαζαν ἤδη τὰς δυστυχίας τὰς ἐπελθούσας εἰς τοὺς χρόνους τῶν ἐφεξῆς αὐτοκρατόρων.

Ἡ πρώτη ἐκ τῶν μεγάλων ἔρις τῶν χριστιανῶν ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἄρειος, πρεσβύτερος αὐτῆς, ἤκουε τὸν Ἀλέξανδρον, ἀρχιεπίσκοπον τῆς πόλεως ἐκείνης, διδάσκοντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, εἶναι ἐπίσης αἰώνιος καὶ ἄκτιστος, καθὼς ὁ πατὴρ αὐ-

τοῦ. Ὁ Ἄρειος ὑπέλαβε τοῦτο ὡς ἀνήκουστον αἵρεσιν· διότι, ἐσυλλογίζετο ἀνθρωπίνως, ἐὰν ὁ πατὴρ ἐγέννησε τὸν υἱὸν, πρέπει ὁ Πατὴρ νὰ ὑπῆρχε πρότερος τοῦ υἱοῦ. Ὑπελάμβανε λοιπὸν τὸν υἱὸν κτίσμα, τὸ εὐγενέστατον πάντων, ἐκ τοῦ μηδενὸς ἀπὸ τὸν Πατέρα δημιουργηθὲν, καὶ ἠρνεῖτο μετὰ τῶν συναιρετικῶν του τὴν αἰωνιότητά του (Σωκρατ. Α', 6. Θεοδώρ. Α', 4.). Κατ' ὀλίγον ἤρχισε νὰ ἀσχολῆται ὅλη ἡ χριστιανωσύνη εἰς τοῦτο τὸ ζήτημα. Πολλότατοι ἠκολούθησαν τὴν γνώμην τοῦ Ἀρείου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀποφεύγων τὰς τοιαύτας λογομαχίας ἔγραφε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον νὰ καταστείλῃ εἰρηνικῶς τὸν τάραχον τοῦτον, ἀλλ' εἰς μάτην. Ὁ Ἀλέξανδρος συγκροτεῖ τοπικὴν σύνοδον, ἀφορίζει καὶ ἀναθεματίζει τὸν Ἄρειον. Ἀλλ' ἐσηκώθησαν ὅλοι οἱ Ἀρειανοὶ ζητοῦντες λύσιν τοῦ ζητήματος ἀπ' ὅλους τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς χριστιανωσύνης. Τοῦτο δὲ καὶ ἔγεινεν. Ὁ Κωνσταντῖνος προστάζει νὰ συναχθοῦν ὅλοι οἱ ἐπίσκοποι εἰς τὴν ἐν Βιθυνίᾳ Νίκαιαν καὶ νὰ συγκροτήσουν σύνοδον, τῆς ὁποίας πρόεδρος νὰ παρευρεθῇ ὁ αὐτοκράτωρ. Τριακόσιοι δεκαοκτὼ ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς, καὶ μετὰ τῶν ἀκολούθων των εἰς δύω χιλιάδας συναριθμούμενοι, διέτριψαν ἐκεῖ δύω μῆνας ἀνερευνῶντες ἐκ τῶν θείων γραφῶν τὰς ὀρθὰς δόξας περὶ τῆς ἁγίας τριάδος. Καὶ τελευταῖον μὲ τὸν ζῆλον τοῦ Ἀλεξανδρέως διακόνου Ἀθανασίου ἀνεθεματίσθη ὁ Ἄρειος, καὶ ἐδογματίσθη ὅτι ὁ υἱὸς εἶναι τῆς αὐτῆς, ἀλλ' ὄχι τῆς ὁμοίας φύσεως μὲ τὸν πατέρα (ὁμοούσιος, ὄχι ὁμοιούσιος), καὶ ὅστις δὲν ὁμολογεῖ τὴν ἀλήθειαν ταύτην, νὰ εἶναι καὶ αὐτὸς ἀναθεματισμένος. Ὁ Ἄρειος ἐξωρίσθη ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ τὰ συγγράμματά του ἐκαταδικάσθησαν εἰς τὸ πῦρ (ἴδε Σωκράτ. Σχολ. Α', 5 — 9.).

Ἐκ τῆς ἔριδος ὅμως ταύτης συνέβησαν ὄχι ὀλίγαι ταραχαὶ καὶ δυστυχίαι εἰς τοὺς χριστιανούς. Ὁ Ἀθανάσιος ἐχειροτονήθη τὸ ἐφεξῆς ἔτος ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας· πολλοὶ ὅμως τῶν ἐπισκόπων οὔτε μὲ τὴν γνώμην ταύτην οὔτε μὲ τὴν τοῦ Ἀρείου συνεφώνησαν, καὶ ὠνομάσθησαν διὰ τοῦτο Ἡμιαρειανοί. Μετὰ τέσσαρα ἔτη ὁ αὐτοκράτωρ ἠθέλησε νὰ συγχωρήσῃ τὸν Ἄρειον καὶ νὰ τὸν ἀναδείξῃ συλλειτουργὸν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας· ἀλλ' ὁ Ἄρειος εὑρέθη νεκρὸς τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ὅταν ἡτοιμάζετο νὰ λειτουργήσῃ (Σωκράτ. Σχολ. Α΄, 38.). Ὁ υἱός του Κωνστάντιος ἔλαβε τὰ φρονήματα τοῦ Ἀρείου καὶ κατεδίωκε μὲ τὸ ξίφος τοὺς ἑτερόφρονάς του. Τὸ αὐτὸ ἔκαμαν καὶ ἄλλοι αὐτοκράτορες καὶ μάλιστα ὁ Οὐάλης, ἕως οὗ ἀποκατέστησε τὴν εἰρήνην ὁ Θεοδόσιος. Ἀλλ' ὅμως διήρκεσε πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ὁ Ἀρειανισμὸς, καὶ ἀνεκαινίζετο πάντοτε, ὁσάκις ἐζητεῖτο περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς φύσεώς του. Ὅλαι δὲ σχεδὸν αἱ Γερμανικαὶ φυλαὶ, αἱ ὁποῖαι κατὰ ταύτην τὴν ἑκατονταετηρίδα ἐλάμβαναν πολυαρίθμως τὸν χριστιανισμὸν, ἦσαν Ἀρειανοὶ, ἐπειδὴ τοὺς ἐκατήχησαν καὶ τοὺς ἔστρεψαν εἰς Χριστὸν ἱερεῖς ἀρειανόφρονες ἐξωρισμένοι ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν, μ' ὅλον ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ὀρθόδοξοι ὡς δεχθέντες τὴν ἐν Νικαίᾳ ὁμολογίαν τῆς πίστεως.

Ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἐκανόνισε καὶ τὴν ἕως τότε ἀκαταστάτως τελουμένην ἑορτὴν τοῦ πάσχα. Οἱ μὲν συνεπέσχαζαν μὲ τοὺς Ἰουδαίους, οἱ δὲ ἀπέφευγαν τὴν μισητὴν ταύτην συνεόρτασιν, οἱ δὲ ἤθελαν νὰ ἑορτάζωσι κατὰ μίαν κυριακὴν, ἐπειδὴ κυριακὴν ἀνεστήθη ὁ Χριστός. Ἀπεφάσισε λοιπὸν ἡ σύνοδος νὰ ἑορτάζεται τὸ πάσχα κατὰ τὴν κυριακὴν, ἥτις ἀκολουθεῖ μετὰ τὴν πανσέληνον τὴν γινομένην ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν, ἐπειδὴ κατὰ τὴν σταυρώσιμον τοῦ Χριστοῦ ἡμέραν ὑπῆρχε πανσέληνος. Ἐὰν δὲ πίπτῃ ἡ πρώτη αὕτη τῆς ἰσημερίας πανσέληνος εἰς κυριακὴν, τότε νὰ ἑορτάζεται τὸ πάσχα μεθ' ἡμέρας ὀκτώ. Οὕτω γίνεται ἕως τὴν σήμερον· καὶ ἐκ τούτου ἐξηγεῖται διὰ τί αἱ ἡμέραι τοῦ πάσχα πίπτουσιν ἄλλοτε μὲν εἰς τὸν Μάρτιον, ἄλλοτε δὲ εἰς τὸν Ἀπρίλιον.

Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος δὲν ἐδίωξε μὲ βίαν τὴν ἐθνικὴν λατρείαν, ἀλλ' ἀφῆκε τὸ πρᾶγμα εἰς τοὺς διδασκάλους καὶ συγγραφεῖς. Αὐτὸς δὲ ἐβαπτίσθη περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς του ἀπὸ τὸν Νικομηδείας Εὐσέβιον *). Διότι περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους περιεπλέχθησεν αἱ πρὸς τοὺς Πέρσας σχέσεις, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἠθέλησε νὰ εἰσβάλῃ μὲ στράτευμα εἰς τὴν Περσίαν καὶ νὰ τὴν πολεμήσῃ. Εἰς ἓν προάστειον τῆς Νικομηδείας ἀῤῥωστήσας ἀπέθανε τὴν **21** Μαΐου **337**.

Ὁ χαρακτήρ του ἐκρίθη πολλὰ διαφόρως· συχνάκις ἐπῃνέθη ὑπερβολικῶς, συχνάκις ἐκατηγορήθη ἀδίκως. Ὅτι μὲ τοὺς κόπους καὶ μὲ τὴν ἐνέργειάν του ἠξιώθη τῆς τύχης του, ὅτι ἐπροσπάθησε μὲ σοφὴν αὐστηρότητα νὰ εἰσάξῃ εὐταξίαν καὶ πειθαρχίαν καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων, καὶ μὲ τὴν κυβέρνησίν του νὰ θεραπεύσῃ τοὺς διεφθαρμένους ἐκείνους χρόνους, ὅτι διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς χριστιανικῆς πίστεως εὐηργέτησε τὴν ἀνθρωπότητα, δὲν εἶναι κάμμία ἀμφιβολία.

---

*) Δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν τὸν Εὐσέβειον τοῦτον μὲ τὸν προειρημένον βιογράφον τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου Εὐσέβιον Καισαρείας· Σημειωτέον δὲ, ὅτι ἡ ἐκκλησία παρέλαβεν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐβαπτίσθη ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Σιλβέστρου. Ἴδε Ζωναρ. ΙΓ΄, 2. Κ.

23. Τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου οἱ διάδοχοι ἕως τοῦ θανάτου Οὐαλεντινιανοῦ Α΄.

(337 — 375.)

Τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον ἔμελλαν νὰ διαδεχθῶσι κατὰ τὴν διαταγήν του οἱ τρεῖς του υἱοὶ Κωνσταντῖνος, Κωνστάντιος καὶ Κώνστας, καὶ δύω ἐκ τῶν ἀνεψιῶν του, Δαλμάτιος καὶ Ἀνναβαλιανὸς, καὶ νὰ μοιρασθῶσιν ὅλην τὴν ἐπικράτειαν. Ἀλλὰ τὰ στρατεύματα δὲν ἠθέλησαν νὰ γνωρίσωσιν ἄλλους βασιλεῖς εἰμὴ τοὺς υἱοὺς τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ ὁ Κωνστάντιος ἐπιστρέψας ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας του εἰς τὴν μητρόπολιν πρὸ τῶν ἀδελφῶν του, ὑπακούσας ἀσμένως εἰς τὴν θέλησιν τῶν στρατιωτῶν, ἐφόνευσε τοὺς δύω ἐκείνους ἐξαδέλφους του καὶ δύω ἀδελφοὺς τοῦ πατρός του καὶ προσέτι ἄλλους πέντε συγγενεῖς του. Ἐκ ταύτης τῆς αἱματοχυσίας ἤρχισεν ἡ βασιλεία τῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου, οἵτινες ἐμοιράσθησαν ἐκ νέου τώρα τὴν ἐπικράτειαν. Κανεὶς ἐξ αὐτῶν δὲν εἶχε τὰ προτερήματα τοῦ πατρός των· ἐκινοῦντο ὅμως εἰς ἐμφυλίους πολέμους ἀπὸ φιλοδοξίαν καὶ πλεονεξίαν. Ὁ Κωνσταντῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον ἔλαχεν ἡ Γαλλία, ζητῶν ἀπὸ τὸν Κώνσταντα τὴν Ἀφρικὴν πρὸς αὔξησιν τῆς μερίδος του, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐσκοτώθη εἰς τὸν πόλεμον (340). Κατὰ δὲ τοῦ ἀναξίου καὶ διὰ τὰς κακίας του καταφρονουμένου Κώνσταντος, ὅστις ἦτο τώρα κύριος δύω τριτημορίων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου, ἐπαρουσιάσθη τὸ παλαιὸν ἐλεεινὸν δρᾶμα. Ἐπανέστησαν δύω ἀντιποιηταὶ τῆς βασιλείας, ὁ Μαγνέντιος εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ὁ Βρετανίων εἰς τὴν Ἰλλυρίαν. Ὁ Κώνστας φεύγων ἐφονεύθη ἀπὸ στρατιώτας τοῦ δευτέρου (350). Ὁ Κωνστάντιος εἵλκυσεν εἰς ἑαυτὸν τὰ τοῦ Βρετανίωνης στρατεύματα, καὶ ὁ στρατηγός των ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον. Κατὰ δὲ τοῦ Μαγνεντίου ὥρμησε μὲ δύναμιν στρατευμάτων. Εἰς δύω μάχας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη εἰς Μύρσαν (τὴν σημερινὴν Ἐσσὲκ) συγκροτηθεῖσα ἦτο αἱματωδεστάτη, νικηθεὶς ὁ Μαγνέντιος ἐφονεύθη αὐτοχείρως (353), καὶ οὕτω πάλιν ὑπετάχθη εἰς ἕνα αὐτοκράτορα ὅλη ἡ ἐπικράτεια (Πρβ. Ζωσιμ. Β΄, 39—54.).

Ἐκ πάντων τῶν ἀπογόνων Κωνσταντίου τοῦ Χλωροῦ ἔζων τώρα παρεκτὸς τοῦ αὐτοκράτορος δύω προσέτι υἱοὶ ἑνὸς τῶν ἀδελφῶν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, Γάλλος καὶ Ἰουλιανός. Ἡ νηπιότης των τοὺς διέσωσεν ἀπὸ τὸν αἱματώδη ἐξολοθρευμὸν τῶν συγγενῶν των. Μέρος τῆς νεότητός των ἐπέρασαν εἰς τὴν ἐρημίαν ἑνὸς μοναστηρίου τῆς Καππαδοκίας· ὁ δεύτερος δὲ ἔζησε πολὺν καιρὸν καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐνασχολούμενος εἰς τὰ Ἑλληνικὰ μαθήματα. Εἰς τὸν Γάλλον διεύθυνεν ὁ Κωνστάντιος τοὺς ὀφθαλμούς του, τὸν ἀνηγόρευσε Καίσαρα, καὶ τὸν ἔστειλεν ἔπαρχον εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὅπου ἦτο ἀκατάπαυστος πόλεμος μὲ τοὺς Πέρσας. Ἀλλ' ὁ Γάλλος φερόμενος ἐκεῖ σκληρῶς καὶ ἀπανθρώπως ἐπροστάχθη νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Δύσιν, ὅπου διέτριβε τότε ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ καθ' ὁδὸν φυλακωθεὶς ἐθανατώθη (354), ἢ, κατὰ τὸν Ζώσιμον (Β΄, 54), φερθεὶς ἔμπροσθεν τοῦ αὐτοκράτορος, παρεδόθη ἀπ' αὐτὸν εἰς τὸν δήμιον. Μόλις διέφυγεν ὁ Ἰουλιανὸς τὴν ὁμοίαν τύχην, ἐπειδὴ ἐκαταγίνετο ἀκόμη εἰς τὰ μαθήματα διατρίβων εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἀλλ' ὁ Κωνστάντιος, δεσποζόμενος ἀπὸ τοὺς εὐνούχους τοῦ παλατίου, ἐχρειάζετο βοηθὸν εἰς τὰ πράγματα τῆς βασιλείας. Ἀπ' ἀνατολῶν ἐφοβέριζαν

οἱ Πέρσαι τὴν ἐπικράτειαν, εἰς τὸν Δανούβιον εὑρίσκοντο οἱ Σαυρομάται, καὶ ἡ Γαλλία ἐπλημμυρεῖτο ἀπὸ Ἀλαμαννοὺς καὶ Φράγκους. Διὰ τοῦτο τώρα ἐνίκησε τὰς ῥᾳδιουργίας τῶν εὐνούχων ἡ βασίλισσα Εὐσεβία, ἥτις εἶχεν εὔνοιαν εἰς τὸν Ἰουλιανὸν, καὶ κατέπεισε τὸν ἄνδρα της νὰ τὸν παραλάβῃ βοηθόν του. Ὁ Ἰουλιανὸς ἐκράχθη ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὸ Μεδιόλανον, ὅπου διέτριβεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἀνηγορεύθη Καῖσαρ καὶ κυβερνήτης τῆς Δύσεως καὶ ἐνυμφεύθη μίαν ἀδελφὴν τοῦ Κωνσταντίου (355) (Πρβ. Ζώσιμ. Γ΄, 1, 2.). Τὸ δεύτερον ἔτος ὑπῆγεν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ῥώμην, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχεν ἰδεῖν ἕως τώρα. Ὁ λαὸς ἐξεπλάγη ὄχι ὀλιγώτερον ἰδὼν τὸν αὐτοκράτοράτου παρὰ ὁ μόναρχος τὴν κοσμοκράτορα πόλιν, τῆς ὁποίας ἐθαύμασε τὴν λαμπρότητα, ἐὰν καὶ τὰ Ἀσιανὰ τῆς αὐλῆς ἤθη καὶ ἡ ἀνατροφὴ τὸν ἔκαμναν σοβαρὸν καὶ ἀλύγιστον. Μετέβη ἔπειτα εἰς τὰς Ἰλλυρικὰς ἐπαρχίας, καὶ ἀφοῦ τὰ στρατεύματά του ἐνίκησαν τοὺς τὴν Παννονίαν καὶ ἄνω Μυσίαν ἐρημόνοντας Κουάδους καὶ Σαυρομάτας, καὶ ἐπροξένησαν ἡσυχίαν εἰς τὰς χώρας ταύτας, ἐπέρασεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὅπου οἱ Πέρσαι εἶχαν κυριεύσειν τὸ ἀξιόλογον φρούριον Ἄμιδαν.

Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς ἔδειξεν εἰς τὴν Γαλλίαν τί δύναται νὰ κατορθώσῃ μέγα καὶ ἰσχυρὸν πνεῦμα εἰς δεινὰς περιστάσεις. Ἐκ νεότητός του ἦτο πλήρης ζήλου περὶ μεγάλων καὶ εὐγενῶν πραγμάτων, καὶ οἱ κίνδυνοι, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐθλίβετο, δὲν κατέθλιψαν, ἀλλ' ἐξύψωσαν μᾶλλον τὴν ἔφεσίν του ταύτην. Γραμματισμένοι καὶ σοφοὶ ἦσαν μέχρι τοῦδε οἱ μόνοι σύντροφοί του. Βιβλία καὶ ἐπιστῆμαι αἱ μόναι ἀσχολίαι του. Τὰ συγγράμματά του, ὅσα διεσώθησαν εἰς ἡμᾶς, εἶναι πλήρη χάριτος ἑλληνικῆς, καὶ τὸν δείχνουν ἕνα τῶν ἀρίστων Ἑλλήνων

συγγραφέων τῶν χρόνων ἐκείνων. Μὲ ὅλον τοῦτο ἐντὸς ὀλίγου ἔμαθε καὶ τὴν πολεμικὴν, καὶ τόσον καλὰ, ὥστε πάραυτα ἔγεινε τρόμος τῶν πολεμικῶν Ἀλαμαννῶν καὶ Φράγκων. Τοὺς πρώτους ἐνίκησεν εἰς αἱματώδη μάχην πλησίον τῆς πόλεως Ἀργέντορος, τοῦ σημερινοῦ Στρασβουργίου (357), ὅπου ἐπίασεν αἰχμάλωτον καὶ ἔστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν βασιλέα των Βαδομάριον. Τοὺς δὲ Φράγκους ἠνάγκασεν εἰς εἰρήνην. Πεντάκις ἐπέρασε τὸν Ῥῆνον, καὶ τὸν ἔκαμε σύνορον στερεὸν πρὸς τὰ Γερμανικὰ ἔθνη. Ἐνέπνευσεν εἰς τὰ στρατεύματα προθυμίαν καὶ πειθαρχίαν. Μὲ ζῆλον μέγαν ἐδιώρθωσε πολλὰ ἄτακτα τῆς Γαλλίας, ἀπέβαλε τὴν ἀδικίαν καὶ ἠλάφρυνε τὰ βάρη τῶν ὑπηκόων (Πρβ. Ζώσιμ. Γ΄, 3—9.).

Αἱ πράξεις αὗται τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ τὸ σέβας, τὸ ὁποῖον ἐνέπνεεν εἰς ὅλων τῶν καρδίας, διήγειραν φθόνον καὶ φόβον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Κωνσταντίου, καὶ οἱ αὐλικοὶ δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τοῦ νὰ φυσήσωσι τὴν φωτίαν. Ἐπρόσταξε τὸν Ἰουλιανὸν νὰ στείλῃ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ στρατοῦ του εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλὰ τὸ πρόσταγμα τοῦτο δυσηρέστησε τὰ περὶ τοὺς Παρισίους συναγμένα στρατεύματα. Μὲ ἐνθουσιασμὸν ἔφεραν οἱ στρατιῶται ἀπὸ τὸ παλάτιον τὸν Καίσαρα εἰς τὸ μέσον των, τὸν ὕψωσαν ἐπὶ μιᾶς ἀσπίδος, τὸν ἀνηγόρευσαν Αὔγουστον, καὶ τὸν ἐκατάπεισαν μετὰ πολλὴν ἀντίστασιν νὰ στέρξῃ τὴν θέλησίν των (Ζώσιμ. Γ΄, 8, 9). Εἰς μάτην ὁ Ἰουλιανὸς ἀπελογεῖτο πρὸς τὸν αὐτοκράτορα· εἰς μάτην ἐζήτει εὐλογοφανῆ τινὰ ἐξισασμόν· ὁ Κωνστάντιος ἐζήτει ἀπόλυτον ὑποταγὴν, καὶ τώρα ὁ Ἰουλιανὸς ὥρμησε μὲ τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Εἰς Ναϊσὸν τῆς Μυσίας ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν, ὅτι ὁ Κωνστάντιος ἐπιστρέφων κατ' αὐτοῦ ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν ἀπέθανε

πλησίον τῆς Ταρσοῦ (3. Νοεμβ. 361). Οὕτω λοιπὸν χωρὶς ἐμφύλιον πόλεμον ἐγνωρίσθη ὁ Ἰουλιανὸς μόνος αὐτοκράτωρ ὅλης τῆς ἐπικρατείας (Ζώσιμ. Γ', 11.).

Ἡ νέα βασιλεία ἐφάνη ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος τῆς προτέρας. Ὁ Ἰουλιανὸς διέφερεν ἀπὸ τὸν ἀποθανόντα ἐξάδελφόν του κατὰ τὰς κλίσεις καὶ τὸν τρόπον τῆς κυβερνήσεως, ὅσον τὸν ὑπερέβαινε κατὰ τὰ προτερήματα τοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἀγάπην τῆς εὐτυχίας τῶν ὑπηκόων. Ἦτο καθ' ὑπερβολὴν μετριοπαθὴς, σεμνοήθης καὶ φανερὸς ἐχθρὸς τῆς πολυτελείας καὶ θηλυπρεπείας. Μέγα μέρος τῆς πολυαρίθμου ἀργῆς θεραπείας τῆς αὐλῆς ἀπεδίωξε πάραυτα] καὶ κατεδίκασε μὲ αὐστηρὰν κρίσιν τοὺς ἐπονειδίστους κόλακας τοῦ Κωνσταντίου. Ἡ δραστηριότης του ἦτο τόσον ἀκάματος, ὥστε οἱ βουλευταὶ καὶ οἱ γραμματεῖς ἠλλάζοντο, ἐνῷ ὁ Αὐτοκράτωρ μετὰ μικρὰν ἡσυχίαν ἤρχιζε πάλιν ἐκ νέου τοὺς κόπους του. Διὰ νὰ μὴ φαίνεται ἀπόλυτος μονάρχης, ἐτίμησε πάλιν δημοκρατικοὺς τινὰς τύπους· ἔδωκεν εἰς τὴν σύγκλητον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰ δίκαια τῆς Ῥωμαϊκῆς, καὶ ἔλαβε μεταξὺ τῶν συγκλητικῶν τὸν ἴδιόν του τόπον *).

Ἀλλὰ δὲν ἦτο ὁ ἀνὴρ ἐλεύθερος κενοδοξίας καὶ ὑπερβολῶν. Τιμωρῶν τοὺς κακούργους ὑπουργοὺς τῆς προτέρας βασιλείας, κατεδίκασε καὶ πολλοὺς ἀναιτίους. Ἡ παντὸς ἐξωτερικοῦ στολισμοῦ καταφρόνησίς του ἔπιπτεν εἰς τὸν κυνισμόν. Ἀλλ' ὅμως αἱ μεγάλαι βασιλικαὶ ἀρεταί του ἤθελαν προξενήσειν μεγάλα καλὰ, ἐὰν δὲν συνελάμβανε τὸν στρεβλὸν στοχασμὸν νὰ εἰσάξῃ ἀντὶ τῆς Χριστιανωσύνης τὴν ἐθνικὴν πολυθεΐαν. Ὁ Ἰουλιανὸς ἦτο εἰς τὴν νεότητά του περικυκλωμένος ἀπὸ χριστιανοὺς ἱερεῖς, οἵτινες ἐπροσπάθουν νὰ τὸν ἀναδείξουν εὐσεβόφρονα καὶ νὰ ἀπομακρύνουν ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀγάπην τοῦ ἑλληνισμοῦ· αἱ προσπαθήσεις ὅμως αὗται ἐνήργησαν ὅλον τὸ ἐναντίον εἰς τὴν καρδίαν του. Ἦτο μέχρις ἐνθουσιασμοῦ φίλος τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας. Ἐγνωρίσθη μὲ ὀπαδοὺς τῆς κατὰ τὴν τρίτην ἑκατονταετερίδα γεννηθείσης Νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας, ἥτις ἐπροσπάθει δι' ἐγκρατείας καὶ σεμνότητος νὰ λαμπρύνῃ τὴν πολυθεΐαν καὶ νὰ τὴν ἀναστήσῃ ἀπὸ τὴν πτῶσιν της. Εἰς τὴν φιλοσοφίαν ταύτην εὕρηκεν ὁ Ἰουλιανὸς τιμὴν καὶ δόξαν, τὰ ὁποῖα ἐκαταφρόνει ἡ τὴν ταπείνωσιν διδάσκουσα χριστιανωσύνη. Ἐνησμενίζετο ἡ φαντασία του εἰς μυστήρια, τὰ ὁποῖα δὲν περιώριζαν τὴν θεωρίαν ὡς τὰ χριστιανικὰ, ἀλλ' ἐνησχόλουν τὸ πνεῦμα του διὰ τῆς συμβολικῆς σημασίας των. Τὸ παράδειγμα τῶν παλαιῶν ἡρώων τὸν ἐπύρονεν εἰς μεγάλας πράξεις· καὶ ἐπίστευσε τελευταῖον, ὅτι ἡ πτῶσις τῆς αὐτοκρατορίας προῆλθεν ἀπὸ τὴν καταφρόνησιν τῆς πατρῴας θρησκείας, καὶ ὅτι οἱ Θεοὶ ἔστειλαν αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον νὰ ἀναστήσῃ καὶ τὰς δύω *). Ἔγεινε μέχρις ἐνθουσιασμοῦ λατρευτὴς τῆς πολυθέου θρησκείας, καὶ ἐμεταχειρίζετο τὴν χριστιανικὴν, τὴν ὁποίαν εἶχε δεχθῆν πρότερον εἰλικρινῶς, μόνον ὡς προσωπίδα διὰ νὰ κρύπτῃ τὴν γνώμην του.

Ἡ φήμη τῶν φρονημάτων τούτων τοῦ Ἰουλιανοῦ διεδόθη τάχιστα εἰς τοὺς ἐθνικοὺς, οἵτινες καταδιωκόμενοι ἀπὸ τοὺς προτέρους βασιλεῖς ἐνθουσιάσθησαν πάλιν διὰ τὴν θρησκείαν των. Ἤλπιζαν

*) Θέλων νὰ ἑφελκύσῃ ὅλους εἰς τὴν εὔνοιάν του ἐπρόσταξε νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς ἐκκλησίας των ὅλοι οἱ ἐπίσκοποι οἱ ὑπὸ Κωνσταντίου εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς οἰκουμένης ἐξορισθέντες ὡς ἐναντίοι τῆς τοῦ Ἀρείου κακοδοξίας. Τότε ἐπανῆλθεν ὁ θεῖος Μελέτιος εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ πολυΰμνητος Ἀθανάσιος εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν κτλ. Ἴδε Θεοδωρήτου Ἐκκλ. ἱστ, Γ', 4. Κ.

*) Νέανδρος Περὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ, τελ. 78.

πολλὰ ἀπὸ τὸν Ἰουλιανὸν, καὶ δὲν ἐψεύσθησαν τῶν ἐλπίδων των, ὅταν ἐμονάρχησε, καὶ ἐφανέρωσεν ἀπαρακαλύπτως τὰ φρονήματά του, καὶ ἀνέπτυξε τοὺς σκοπούς του. Διὰ τὴν προφανῆ ἀπὸ τῆς χριστιανωσύνης ἀποστασίαν του ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς συγγραφεῖς Ἀποστάτης καὶ Παραβάτης. Ἤθελε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν λατρείαν τῶν παλαιῶν θεῶν, ἀλλὰ καθαρὰν καὶ ὑπουργουμένην ἀπὸ ἱερεῖς χρηστοτέρους τῶν μέχρι τοῦδε, τῶν ὁποίων τὴν φαυλοβιότητα καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀδιαφορίαν πρὸς τῆς παλαιᾶς θρησκείας τὰς διαταγὰς ἔκρινεν αἴτια τῆς πτώσεώς της. Διὰ τοῦτο ἀνέλαβεν αὐτὸς τὸ ἔργον τῆς ἀρχιερωσύνης μὲ χαρὰν καὶ μέγαν ζῆλον διὰ νὰ δώσῃ παράδειγμα ἀρετῆς εἰς τοὺς ἄλλους ἱερεῖς. Διὰ νὰ ἐξευγενίσῃ τὴν ἐθνικὴν θρησκείαν παρέλαβεν εἰς αὐτὴν διαταγάς τινας τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα ἐπροσπάθει νὰ συνάψῃ εἰς αὐτὴν κατηχητὰς καὶ διδασκάλους, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἦτο ἀλλότριον τῆς πολυθεΐας *). Ἀλλὰ αἱ μὲν μιμήσεις ἔδειχναν εἰς πάντα ἀπρόληπτον τὸν θρίαμβον τῆς χριστιανικῆς πίστεως· ὁ δὲ ποθούμενος ἐξευγενισμὸς τῆς πολυθεΐας δὲν ἐπροχώρησε τόσον, ὥστε νὰ ἐλέγξῃ τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὰς ἀγυρτίας της, ἐνῷ αὐτὸς ὁ Ἰουλιανὸς, αὐτὸς ὁ μετὰ ζήλου μαθητὴς τῆς φιλοσοφίας κατεβυ-

*) Ὁ Σωζόμενος (Ἐκκλ. ἱστ. Βιβλ. ε΄, 16.) βεβαιόνων τὸ λεγόμενον παραθέτει ἐπιστολὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ πρὸς Ἀρσάκιον ἀρχιερέα Γαλατίας, εἰς τὸν ὁποῖον προστάζει τὴν χρῆσιν πολλῶν χριστιανικῶν συνηθειῶν. Ῥητῶς δὲ ἀναφέρει ὁ Σωζόμενος, ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς ἐκόσμει τοὺς Ἑλληνικοὺς ναοὺς μὲ τὴν τάξιν τῆς τῶν χριστιανῶν θρησκείας, ἤγουν βήματα, προεδρίας, ἱεροκήρυκας, ἀναγνώστας, προσευχὰς εἰς ῥητὰς ὥρας καὶ ἡμέρας, ξενοδοχεῖα καὶ πτωχεῖα, σύμμετρον σωφρονισμὸν τῶν μετανοούντων ἁμαρτωλῶν κατὰ τὴν τῶν Χριστιανῶν παράδοσιν· καὶ μάλιστα ἐμιμήθη τὰ ἐπισκοπικὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα ἐδίδοντο εἰς τοὺς τιμίους ξένους, διὰ νὰ τοὺς ὑποδέχωνται ὡς ἀδελφοὺς οἱ Χριστιανοὶ τῶν χωρίων, ἐκ τῶν ὁποίων διέβαιναν. Κ.

θίσθη εἰς αὐτὰς τόσον, ὥστε ἀνακάτωνε μὲ τὰς χεῖράς του τὰ σπλάγχνα τῶν νεοσφάκτων θυμάτων διὰ νὰ μαντεύσῃ ἐξ αὐτῶν τὰ μέλλοντα.

Διωγμοὶ καὶ βίαιαι ἐπιστροφαὶ ἦσαν ἐναντίαι τῶν πολιτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν πληροφοριῶν του· ἀλλὰ μηδ' ἐμπόδιζε τὸν διωγμὸν, ὅταν εἰδωλολάτραι πολλῶν ἐπαρχιῶν καὶ μάλιστα τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐφόνευαν τοὺς χριστιανοὺς αὐτογνωμόνως. Τὰ δὲ ἰδικά του κατὰ τῆς χριστιανωσύνης ὅπλα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἤλπιζε μεγάλην ἐνέργειαν, ἦσαν νὰ προβιβάζῃ τοὺς ἐθνικοὺς εἰς τὰς μεγάλας τιμὰς, νὰ ἐμποδίζῃ τοὺς χριστιανοὺς τὴν μάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας *), νὰ τοὺς καταφρονῇ καὶ νὰ τοὺς περιπαίζῃ **)· ἐμεταχειρίζετο δὲ καὶ μικροπρεπεστάτας τινὰς τέχνας καὶ ῥαδιουργίας, ἀναξιωτάτας τῆς φιλοσοφίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπερηφανεύετο. Ἐπροτίμα τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν παρὰ τὴν Χριστιανικὴν εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ἔθιμά της, καὶ διὰ νὰ πικραίνῃ τοὺς Χριστιανοὺς ἐπροστάτευε τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἀνακτίσῃ καὶ τὸν ἐν Ἱερουσαλὴμ ναόν των. Ἀλλὰ σεισμοὶ τῆς γῆς καὶ φωτία ἀναδοθεῖσα ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ παλαιοῦ ναοῦ ἔβλα-

*) Ἐκ τούτου παρακινηθεὶς Ἀπολινάριος ὁ Σύρος, ἀνὴρ Ἑλληνικῆς παιδείας ἐγκρατέστατος, συνέγραψε διὰ στίχων ἡρώων τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν μέχρι τοῦ βασιλέως Σαοὺλ εἰς εἴκοσι τέσσαρας ῥαψῳδίας κατὰ μίμησιν τοῦ Ὁμήρου (Ἑρ. Σωζόμ. ε΄, 18.), καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος συνέταξε τὰ ἐκκλησιαστικὰ ποιήματά του διὰ νὰ διδάσκωνται οἱ παῖδες τῶν Χριστιανῶν. Κ.

**) Τοὺς ὠνόμαζε Γαλιλαίους· ἔκοψε τὰ εἰσοδήματα τοῦ ἱερατείου λέγων ὅτι τοὺς γυμνάζει εἰς τὴν εὐαγγελικὴν πτωχείαν. Ἔπαθαν δὲ πολλὰ οἱ Χριστιανοὶ καὶ πολλοὶ ὑπέφεραν καὶ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὄχι βιαζόμενοι νὰ εἰδωλολατρήσωσιν, ἀλλὰ προσταζόμενοι νὰ πληρώσωσι τὰς ζημίας, ὅσας εἶχαν κάμειν ἐπὶ τῶν χριστιανῶν βασιλέων εἰς τοὺς ναοὺς τῶν εἰδώλων, ὡς ὁ ἐν Γάζῃ τῆς Παλαιστίνης Μάρκος ἐπίσκοπος Ἀρεθουσίων καὶ ἄλλοι. Ἴδε Θεοδωρ. Ἐκκλ. ἱστ. λόγ. γ΄, 7, 8. Ἑρμ. Ζωζομ. βιβλ. ε, 10. Γρηγορ. Ναζιαν. λογ. α΄ κατὰ Ἰουλιανοῦ κ. ἄλλους. Κ.

φαν καὶ κατετρόμαξαν τοὺς ἐργάτας, καὶ ἐματαίωσαν τὸ ἔργον. Μὲ ὅλα τὰ προτερήματα τοῦ νοὸς, μ' ὅλην τὴν παγκόσμιον ἐξουσίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν εἰς χεῖράς του ὁ Ἰουλιανὸς δὲν ἐκατώρθωσε τίποτε κατὰ τῆς θεοσεβείας. Ἡ πίστις τοῦ Χριστοῦ ηὔξανε καὶ ἐκραταιοῦτο, καὶ ἀπέδειχνε τρανώτατα, ὅτι ἦτο ἔργον τῆς δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου.

Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε μεγάλην ἐπιθυμίαν νὰ καταστρέψῃ τὴν Περσικὴν βασιλείαν. Τὰ ἔργα Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου καὶ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος ἀνέφλεγαν τὴν φαντασίαν καὶ φιλοδοξίαν του. Πλήρης τολμηροτάτων ἐλπίδων ἐπέρασε τὰ σύνορα τῆς Περσίας κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 363 ἔτους μὲ στράτευμα μέγιστον ἀφ' ὅσα ἔστειλαν ποτὲ οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες κατὰ τῆς ἐπικρατείας ἐκείνης. Νικήσας ὁ Ἰουλιανὸς τοὺς εἰς τὸν Τίγριν ποταμὸν ἱσταμένους Πέρσας, καὶ διαβὰς ἐπέκεινα ἔκαυσε τὸν εἰς τὸν Τίγριν εὑρισκόμενον στόλον του φορτωμένον μὲ τροφὰς ὡς περιττὸν, καὶ ἔτρεχεν ὡς νικητὴς εἰς τὰ βαθύτατα μέρη τῆς χώρας (Ζώσιμ. Γ΄, 26.). Ἀλλὰ παράυτα ἐφάνη ἡ ἀσκεψία του. Διότι οἱ ἐγκάτοικοι ἠρήμωσαν τοὺς τόπους εἰς μάκρος καὶ εἰς πλάτος, καὶ ἀπορία τροφῶν ἠνάγκασε τὸν προπέτην νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Τώρα ὅμως ἐφάνη στρατὸς τῶν Περσῶν πολυάριθμος· καὶ μ' ὅλον ὅτι πάντοτε ἐνίκων οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὰς συγκροτουμένας μάχας, μ' ὅλον τοῦτο οἱ ἐχθροὶ δὲν ἀπέκαμναν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐνοχλοῦν μὲ ἀψιμαχίας καὶ ἐνέδρας καὶ νὰ φθείρουν κατ' ὀλίγους τοὺς ὀπισθοδρομοῦντας· πᾶσα ὥρα ἐπλήθυνε τὴν ἀπορίαν καὶ ἐχειροτέρευε τὰ πράγματα τοῦ στρατοῦ (Πρβ. Ζώσιμ. Γ΄, 28.). Εἰς μίαν ἀπὸ τὰς μάχας παρασυρθεὶς ὁ Ἰουλιανὸς ἀπὸ θαῤῥαλεότητα κατεδίωκε μόνος λόχον ἐχθρῶν φευγόντων, χωρὶς νὰ εἶναι θωρακισμένος. Βέλος ἀοράτου χειρὸς ἐμβῆκεν εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευράν του καὶ τὸν ἐπλήγωσε θανατηφόρως (Ζώσιμ.

Γ΄, 29.). Ἀπέθανε τὸ 32 ἔτος τῆς ἡλικίας του (26. Ἰουν. 363.), ἀφοῦ ἐβασίλευσεν εἴκοσι μόνον μῆνας. Τὸ νεκρὸν σῶμα του μετεφέρθη μετὰ μεγαλοπρεποῦς πομπῆς εἰς Ταρσὸν τῆς Κιλικίας καὶ ἐτάφη βασιλικῶς. Εἰς τὸν τάφον του ἐτέθη τὸ ἐπίγραμμα:

> Ἰουλιανὸς μετὰ Τίγριν ἀγάῤῥοον ἐνθάδε κεῖται,
> Ἀμφότερον βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερὸς τ' αἰχμητής.

Ὁ στρατὸς ἀνηγόρευσε σχεδὸν κατὰ συμβεβηκὸς διάδοχον τοῦ Ἰουλιανοῦ τὸν Ἰοβιανὸν, ἄνθρωπον χωρὶς δύναμιν καὶ χωρὶς σύνεσιν. Οὗτος, διὰ νὰ ἐκβάλῃ καὶ τὸν ἑαυτόν του καὶ τὸ στράτευμα ἀπὸ τὸν κίνδυνον, ἔκαμεν εἰρήνην μὲ τοὺς Πέρσας παραχωρήσας εἰς αὐτοὺς ὅσα εἶχεν ἀποκτήσειν ὁ Διοκλητιανὸς καὶ πολλὰ φρούρια τῆς Μεσοποταμίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ἡ στερεὰ Νίσιβις, ἥτις εἶχεν ἀντικρούσειν τρίς τὰς προσβολὰς τῶν Περσῶν. Ἦτο ὅμως ὁ Ἰοβιανὸς ζηλωτὴς τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ ἡ ἐκκλησία ἀπήλαυσε παράυτα τὴν δόξαν, τὴν ὁποίαν ἐπροσπάθησε νὰ τῆς ἀφαιρέσῃ ἡ προτέρα βασιλεία. Ἐπιστρέφων δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἠῤῥώστησεν ἐν Δαδαστάνοις τῆς Βιθυνίας καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος τὴν 17. Φεβρ. 364. (Ζώσιμ. Γ΄, 35.).

Διάδοχός του ἀνηγορεύθη ὁ ἰσχυρὸς Οὐαλεντινιανὸς, ὅς τις ἀνέδειξε τὸν ἀδελφόν του Οὐάλεντα Αὔγουστον καὶ βασιλέα τῆς Ἀνατολῆς, μ' ὅλον ὅτι δὲν εἶχε τὰς εἰς τοῦτο ἀπαιτουμένας ἀρετάς. Αὐτὸς δὲ ἔστησε τὴν καθέδραν του εἰς τὸ Μεδιόλανον. Καὶ οἱ δύω ἦσαν μετριοπαθεῖς καὶ φειδωλοὶ, καὶ ἐξέδωκαν ὠφελίμους τινὰς νόμους, ἀλλ' ἐμισοῦντο διὰ τὴν ὑπερβολικὴν αὐστηρότητά των καὶ διὰ τὰς συχνὰς καταδίκας εἰς θάνατον. Ὁ Οὐαλεντινιανὸς ἀφῆκε παράυτα εἰς καθένα τὴν ἐλευθερίαν νὰ

30 *

ὁμολογῇ ὅποιαν θρησκείαν θέλῃ, καὶ ἴσως ἡ ἀνεξιθρησκεία του αὕτη ἔγεινεν αἰτία νὰ διαδίδεται πάντοτε περισσότερον ἡ Χριστιανωσύνη εἰς τὰς ἐνδοξοτέρας οἰκογενείας. Εἰς ἕνα νόμον τῶν αὐτοκρατόρων τούτων ὀνομάζονται οἱ ἐθνικοὶ Παγανοὶ (pagani, ἤγουν χωριάται), καὶ ἐκ τούτου σημαίνεται ἡ θρησκεία των ὡς θρησκεία τῶν χυδαίων καὶ χωριατῶν. Ἔξωθεν ἔδιδαν ἱκανὴν ἀσχολίαν εἰς τὸν πολεμικὸν Οὐαλεντινιανὸν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν συνορευόντων ἐθνῶν. Ἡ Βρεταννία ἐλεηλατεῖτο ἀπὸ τοὺς Πίκτους καὶ Σκώτους. Οἱ τολμηροὶ Σάξονες μὲ τὰ μικρὰ πλοιάριά των διήρπαξαν τὰς παραθαλασσίους ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας, τὴν ὁποίαν κατέτρεχαν καὶ οἱ Ἀλαμαννοὶ ἀπὸ τὸν Ῥῆνον. Πρὸς τούτους πολεμήσας ἀνδρείως ὁ Οὐαλεντινιανὸς, καὶ διαβὰς τὸν Ῥῆνον τοὺς ἠνάγκασεν εἰς εἰρήνην. Τελευταῖον ἐστράτευσε κατὰ τῶν Κουάδων, οἵτινες διὰ νὰ ἐκδικήσωσι τὴν ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους γενομένην δολοφονίαν τοῦ βασιλέως των, εἰσέβαλαν μετὰ τῶν Σαυροματῶν εἰς τὴν Παννονίαν. Εἰς Βρεγέτιον (ὄχι μακρὰν τῆς ἐν Οὐγγαρίᾳ σημερινῆς Κομορνίας) συνομιλῶν μὲ τοὺς πρέσβεις τῶν Κουάδων ἐκυριεύθη ἀπὸ σφοδρὸν θυμὸν, καὶ ἔξαφνα ὡς κεραυνόβλητος ἔπεσεν εἰς λειποθυμίαν, καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανε (17. Νοεμβ. 375) (Ζώσιμ. Δ', 17.). Τὸν διεδέχθησαν εἰς τὴν Δύσιν οἱ δύω υἱοί του, ὁ δεκαεπταετὴς Γρατιανὸς, καὶ ὁ τετραετὴς Οὐαλεντινιανός.

Τί τέλος ἔλαβεν ὁ εἰς τὴν Ἀνατολὴν βασιλεύων Οὐάλης, θέλομεν ἰδεῖν εἰς τὸ ἐφεξῆς τμῆμα.

24. Οἱ Οὖννοι εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ ὁ Γοτθικὸς πόλεμος.

(375 — 378).

Ἀφοῦ ἡ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατορικὴ ἐπικράτεια κατεκλονίσθη ἕως τώρα εἰς τὴν Εὐρώπην δύω ἑκατονταετηρίδας κατὰ συνέχειαν (ἀπὸ Μάρκου Αὐρηλίου) διὰ τῶν Γερμανικῶν φυλῶν καὶ ἐξαιρέτως εἰς τὰ σύνορα τῶν ποταμῶν Ῥήνου καὶ Δανουβίου, ἐκυλίσθη ἀπὸ τὴν Ἀσίαν ἀγρία της φυλὴ εἰς τὰ σύνορα τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐπερίσσευσε μᾶλλον τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν ἀνάγκην. Ἦσαν οὗτοι οἱ Οὖννοι, οἵτινες μετ' ἄλλων νομαδικῶν λαῶν ἐκατοίκουν τὰ ὄρη καὶ τὰς κοιλάδας τῆς μέσης Ἀσίας, καὶ μάλιστα οἱ μεταξὺ Σιβιρίας καὶ Ἰνδίας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔκτοτε ἔγειναν πολλαὶ μεταβολαὶ τῶν πραγμάτων, ἐὰν μόνον διενθυμηθῶμεν τοὺς Καλμούκους, Μογόλους, τοὺς Μανδεσούους καὶ Τογγούσους, τοὺς Τουρκομάννους ἢ Τούρκους. Τὸ πρῶτον ἱστορικὸν ἴχνος τῶν Οὔννων εὑρίσκεται εἰς τὰς ἀγγελίας τῶν Κινέσων τῶν χρόνων τοῦ Δομιτιανοῦ, ὁπόταν οἱ Κινέσοι ἀγοράζοντες ἕως τότε τὴν ἐλευθερίαν των ἀπ' αὐτοὺς μὲ ἐτήσια δῶρα, τοὺς ἐνίκησαν τελευταῖον, καὶ τοὺς ἀπεδίωξαν δυτικῶς πρὸς τὴν Κασπίαν θάλασσαν. Διακόσια περίπου ἔτη ἐφεξῆς ἐλάμβαναν οἱ Κινέσοι εἰδήσεις περὶ αὐτῶν, καὶ ἔπειτα τοὺς ἔχασαν· τὸ δὲ 374 ἀπὸ Χριστοῦ ἔστεκαν εἰς τὴν ὄχθην τοῦ Βόλγα, ὅπου ἐκβάλλει ὁ ποταμὸς οὗτος εἰς τὴν Κασπίαν θάλασσαν.

Δὲν εἶναι ἀμφιβολία, ὅτι οἱ Οὖννοι, καθὼς μᾶς τοὺς περιγράφει ὁ εἰδήμων τῶν πραγμάτων ἱστοριογράφος Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος, ἀνήκουσιν

εἰς τὸ μέγα Καλμουκικὸν γένος, καὶ εἶχαν μ' αὐτοὺς ὁμοιότητα κατὰ τὸ σχῆμα, τὴν δίαιταν καὶ τὰ ἤθη. Ἦτο γεννεὰ ἱππικὴ, ἀγρία, φοβερὰ καὶ ἀπάνθρωπος. Ἔσχιζαν παιδιόθεν, λέγει ὁ ἱστορικὸς, μὲ ἀναριθμήτους ῥήξεις τὸν πώγωνα καὶ τὰς παρειὰς διὰ νὰ ἐμποδίζουν μὲ τὰς οὐλὰς τὴν αὔξησιν τῶν γενείων (συνήθεια, ἥτις καὶ σήμερον εὑρίσκεται εἰς τὰ ἐπισημότερα γένη τῶν Καλμούκων). Μ' ὅλον ὅτι ἦσαν ἀσχημότατοι καὶ μικροφθαλμότατοι, εἶχαν ὅμως στερεὰ κόκκαλα, παχὺν λαιμὸν, πλατεῖς ὤμους, καὶ τόσον ἦσαν κακόπλαστοι, ὥστε μακρόθεν ἐφαίνοντο ὡς κακοπελεκημένα παλούκια. Τὰ φαγητά των δὲν χρειάζονται φωτίαν οὐδὲ ἀρώματα· ζῶσιν ἀπὸ ἀγρίας ῥίζας καὶ ὠμὸν κρέας, τὸ ὁποῖον βάλλουσιν ὡς σέλαν τοῦ ἵππου, καὶ καθήμενοι ἐπάνω τὸ μαγειρεύουσι μὲ τὴν ἱππασίαν. Ὄχι πόλεις, ἀλλ' οὐδὲ καλύβας δὲν γνωρίζουσι· παιδιόθεν· περιπλανῶνται εἰς τὰ δάση καὶ εἰς τὰ ὄρη. Ἐνδύονται λινᾶ, καὶ δέρματα ποντικῶν, καὶ περὶ τοὺς πόδας τυλίγουσιν αἰγιδοτόμαρα. Δὲν χωρίζονται ἀπὸ τοὺς ἵππους των· τρώγουσι, πίνουσι, κοιμῶνται μαζή των. Καὶ βουλευόμενοι κοινῶς εἶναι ἔφιπποι. Γεωργίαν καὶ τέχνας δὲν ἐξεύρουν· ἴχνος θρησκείας καὶ νόμων δὲν εὑρίσκεται εἰς αὐτούς. Φέρουν μαζή των εἰς τὰ ἁμάξια τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα των ἐνδυμένας μὲ δέρματα. Πόλεμος εἶναι τὸ στοιχεῖον των· νικῶσι μὲ ταχύτητα καὶ θρασύτητα, καὶ εἶναι ἀσύγκριτοι κατὰ τὴν ἁρπαγὴν καὶ ἀπανθρωπίαν.

Οἱ Οὖννοι οὗτοι ἦσαν εἰς τὸν πόλεμον ἀκαταμάχητοι ἕως οὗ ἔμεναν πιστοὶ εἰς τὰ ἤθη των, τὰ ὁποῖα τοὺς ἔδιδαν μεγάλα προτερήματα κατὰ τῶν ἡμέρων λαῶν. Οἱ πρόκριτοι λόχοι των ἦσαν ἱππικοὶ, καὶ ἦσαν πᾶς πέμπτος, καὶ εἰς τὴν ἀνάγκην ὅλοι ὡπλισμένοι. Ἐπειδὴ δὲ συνήθως ἐμάχοντο μακρόθεν, συχνάκις φεύγοντες, ὡς οἱ Πάρθοι, διὰ τοῦτο ἠγάπων τὸ τόξον καὶ τὰ βέλη τῶν ὁποίων εἶχαν ἐργοστάσια εἰς τὰ ὄρη. Ἄλλα βέλη ἐκατασκεύαζε καθεὶς αὐτὸς ἀπὸ ξύλον καὶ κόκκαλα· ἀμυντήρια ὅπλα δὲν ἐβάσταζαν. Παῖδες ὄντες ἐσκότοναν ἀρουραῖα ποντίκια, τὰ ὁποῖα ἔτρωγαν ἀσμένως· νεανίσκοι γενόμενοι ἐσκότοναν ἀλώπεκας. Κἄποτε ἐπροστάζετο ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνας των μέγα δημόσιον κυνήγιον, καθὼς ἀκόμη τώρα ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῶν Κινέσων, καὶ καθὼς ἀκόμη συνειθίζουσιν οἱ Τουγγοῦσοι. Οἱ ἡγεμόνες των ὠνομάζοντο Τανσχοὺ, ἤγουν υἱοὶ τοῦ θεοῦ, ἢ Τσχεμλικοτοτανσχοὺ, ἤγουν υἱοὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Ὑποκάτω εἰς εἴκοσι τέσσαρας στρατηγοὺς ὑπέκειντο διακόσιοι τεσσαράκοντα χιλίαρχοι, χίλιοι τετρακόσιοι ἑκατόνταρχοι, καὶ ἀνάλογος ἀριθμὸς δεκάρχων (ὡσαύτως εἶχε διατεταγμένον τὸν στρατόν του καὶ ὁ Τσχεγγισχὰν κατὰ τὸν μεσαιῶνα). Τὸ πολεμικὸν δίκαιον ἦτο αὐστηρόν· οἱ αἰχμάλωτοι ἐγίνοντο δοῦλοι· εἰς τοὺς ἀρχητέρους χρόνους ἐπροσφέροντο τινὲς ἐξ αὐτῶν θυσία εἰς τὸ ἀποχωριζόμενον πνεῦμα τοῦ φονευομένου εἰς τὸν πόλεμον ἡγεμόνος των. Οἱ πρῶτοι αἰχμάλωτοί των Εὐρωπαῖοι ἔπαθαν τὴν αὐτὴν τύχην.

Οἱ Ἀλανοὶ ἦσαν ἡ πρώτη Εὐρωπαία φυλὴ, τὴν ὁποίαν ἀπήντησαν οἱ Οὖννοι, ὅταν ἐπέρασαν τὸν Βόλγαν τὸ 374 ἔτος. Ἂν οἱ Ἀλανοὶ ἦσαν ἐκ τοῦ μεγάλου τῶν Γερμανῶν λαοῦ, δὲν τὸ ἐξεύρομεν βεβαίως, τὸ εἰκάζομεν ὅμως ἀφ' ὅσα λέγονται περὶ τῶν ἐξωτερικῶν χαρακτήρων των. Ἐκατοίκουν τότε μεταξὺ Βόλγα καὶ Ταναΐδος. Οἱ Οὖννοι τοὺς ἐνίκησαν εἰς τὸν Τάναϊν, καὶ τοὺς ἔδωκαν ἐκλογὴν νὰ ὑποταχθοῦν ἢ νὰ φύγουν· οἱ

Ἀλάνοι ἔκλεξαν τὸ δεύτερον, καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἔγειναν κοινωνοὶ τῶν διωκτῶν των. Διαβαίνουν τώρα τὸν Τάναϊν. Ἐκ τούτου τοῦ ποταμοῦ, τοῦ παλαιοῦ ὁρίου τῆς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, ἕως τῶν πηγῶν τοῦ Δανουβίου πρὸς δυσμὰς, καὶ πρὸς βοῤῥᾶν ἕως τὴν Λιφλανδίαν καὶ Προυσίαν ἐκατοίκουν τότε ἡ ἰσχυροτάτη Γερμανικὴ φυλὴ, οἱ Γότθοι, καὶ ἐδιαιροῦντο εἰς Ὀστρογότθους (ἤγουν ἀνατολικοὺς Γότθους) καὶ Βεσιγότθους (δυτικοὺς Γότθους *)· οἱ πρῶτοι ἐκατοίκουν μεταξὺ Ταναΐδος καὶ Βορυσθένους· οἱ δεύτεροι μεταξὺ Βορυσθένους καὶ τῶν πηγῶν τοῦ Δανουβίου· ἐκεῖνοι μὲν ὑπὸ τὸν ἡγεμονικὸν οἶκον τῶν Ἀμάλων, οὗτοι δὲ τῶν Βάλτων. Παρὰ τὴν μαύρην θάλασσαν καὶ εἰς τὴν σημερινὴν Οὑγγαρίαν ἦτο ἡ κυριωτέρα τοῦ λαοῦ καθέδρα. Οἱ Ὀστρόγοτθοι ᾐσθάνοντο ὅτι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ στήσωσι τὸν φθοροποιὸν χείμαῤῥον τῶν Οὕννων. Τὸ ἔκαμαν εἰς τὸν Βορυσθένη· ἀλλ' οἱ Οὖννοι διέφυγαν καὶ ἐφαίνοντο ὅτι εὐχαριστοῦντο μὲ τὰς πεδιάδας τῆς μεσημβρινῆς Ῥωσίας καὶ Πολωνίας, ὅπου ἐξηπλώθησαν μὲ τὰ πολυάριθμα κτήνη των. Ἐφαίνοντο ὅτι δὲν ἐζήτουν πόλεμον καὶ μάχην μὲ τοὺς Γότθους· εὐχαριστήθησαν ὅταν οὗτοι ὑπέστρεψαν πρὸς δυσμὰς καὶ βοῤῥᾶν. Ἔκλεπταν ὅμως εἰς τὸ ἑξῆς εὐτυχῶς τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα τῶν Γότθων.

Οἱ δὲ ἀσθενέστεροι Βεσιγότθοι, οἵτινες ᾐσθάνοντο ὅτι δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἀντισταθῶσι τοὺς Οὕννους, καὶ ἐνόμιζαν τότε τὸν Δανούβιον ὀχυ-

*) Ost σημαίνει εἰς τῶν Γερμανῶν τὴν γλῶσσαν Ἀνατολὴν καὶ West Δύσιν. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι ὠνόμασαν τοὺς δευτέρους Βεσιγότθους καὶ Βισιγότθους δι' εὐφωνίαν· τοὺς δὲ πρώτους ὠνόμασαν Ὀστρογότθους, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Ost γίνεται Ostron, λέξει ἀρχαία Γερμανικὴ, περὶ τῆς ὁποίας ὁ θέλων ἂς ἴδῃ τὸν Ἀδελούγγιον, λέξει Ostern. K.

ρὸν φρούριον, ἐπαρακάλεσαν τὸν αὐτοκράτορα Οὐάλεντα νὰ τοὺς δώσῃ τόπον κατοικίας πέραν τοῦ Δανουβίου εἰς τὴν Θρᾴκην. Ἀντὶ δὲ τούτου ὑπέσχοντο νὰ φυλάττωσι τὸν Δανούβιον κατὰ τῶν Ἀσιανῶν. Οἱ Ἀρειανοὶ ἐπίσκοποι, τῶν ὁποίων ὁ διδάσκαλος Οὐλφίλας ἔγεινε περιφήμοτατος, ὑπεστήριξαν τὴν δέησίν των. Ὁ Οὐάλης ἐδέχθη τὴν αἴτησιν, ἀλλὰ μὲ σκληρὰς συνθήκας: νὰ παραδώσουν τὰ ὅπλα καὶ τὰ τέκνα των, τὰ πρῶτα διὰ νὰ μὴ εἶναι φοβεροὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, τὰ δεύτερα διὰ νὰ ἀνατραφοῦν Ῥωμαϊστὶ καὶ νὰ ὑπηρετήσουν ποτὲ εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς πολέμους. Παρεκτὸς τούτου ἐχρεώστουν νὰ ἀγοράζωσι τὰς τροφὰς ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ εἶναι τόπος διὰ τὰ ποίμνιά των, εἰς τὰ ὁποῖα ἔλειπαν αἱ βοσκαὶ τῆς Μολδαυΐας καὶ Οὐκραίνης, διότι ἡ χώρα ἐκείνη ἦτο καλλιεργημένη.

Ἡ κατάστασις τῶν Βεσιγότθων ἔγεινε παραυτα ἀνυπόφορος. Διὰ τῆς σκληροκαρδίας καὶ πλεονεξίας τῶν Ῥωμαίων στρατηγῶν Λουπικίνου καὶ Μαξίμου, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωκεν ὁ αὐτοκράτωρ τὸ μονοπώλιον, καὶ οἱ ὁποῖοι τοὺς ἐπώλουν ὀλίγον ψωμὶ καὶ ἄθλιον κρέας μὲ βαρείας ποσότητας, ἐκαταδαπανήθη ἐντὸς ὀλίγου ἡ περιουσία των· καὶ ἠναγκάζοντο νὰ πωλῶσι τοὺς δούλους καὶ τὰ τέκνα των διὰ νὰ φυλάττωσι τὴν ζωήν των. Ἐπλησίαζαν λοιπὸν εἰς τὸν ὄλεθρόν των, τὸν ὁποῖον ἐπετάχυναν οἱ Ῥωμαῖοι βουλευθέντες νὰ φονεύσωσι τοὺς ἡγεμόνας των. Φριδίγερον καὶ τοὺς φίλους του καλέσαντες εἰς συμπόσιον ἐπεβούλευσαν τὴν ζωήν των. Ὁ νεανίσκος οὗτος, ἐκ τοῦ ἡγεμονικοῦ οἴκου τῶν Βάλτων, σώζει καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς φίλους του, καὶ διδάσκει τοὺς Γότθους, ὅτι πόλεμος μόνον ἠδύνατο νὰ τοὺς σώσῃ ἀπὸ τὸν ὄλεθρον, τὸν ὁποῖον ὤμοσαν ἐναντίον των οἱ Ῥωμαῖοι. Τοὺς

ἔλειπαν μὲν ὅπλα, ἡ δὲ ἀπελπισία δὲν συλλογίζεται καμμίαν ἔλλειψιν. Μὲ τὰ πρῶτα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὅπλα, ῥόπαλα καὶ πέτρας, ἤρχισαν τὸν ἀγῶνα, καὶ εἰς τὴν πρώτην μάχην πλησίον τῆς Μαρκιανουπόλεως νικήσαντες ὠπλίσθησαν μὲ τὰς σκευὰς τῶν ἐχθρῶν των. Νικηφόροι προχωροῦσιν ἕως τὸν Ἑλλήσποντον. Δευτέρα μάχη πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως τοὺς δίδει ἐντελῆ νίκην. Ὁ αὐτοκράτωρ Οὐάλης φεύγει ἀπὸ τὸ πεδίον τῆς μάχης εἰς χωριατικὴν τινὰ καλύβην, τὴν ὁποίαν οἱ Γότθοι ἀνάψαντες, καθὼς καὶ πολλὰς ἄλλας, ἔκαμαν ἀνάλωμα πυρὸς τὸν αὐτοκράτορα (378) *).

25. Θεοδόσιος ὁ Μέγας.

(379 — 395).

Ὁ Γοτθικὸς οὗτος πόλεμος ἐπέφερεν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν πλήγωμα, τὸ ὁποῖον μετὰ τῆς ἠθικῆς διαφθορᾶς τοῦ ἔθνους ἐφοβέριζε ταχεῖαν τὴν νέκρωσίν της. Ἡ ἐν Ἀδριανουπόλει μάχη κατετρόμαζε κοινῶς τὰς καρδίας ἔξω τοῦ πρέποντος, καὶ ἐνεθάῤῥυνε πολὺ τοὺς νικήσαντας. Ἀλλ' ὅμως ἡ βασιλεία περικλεοῦς τινὸς ἀνδρὸς ἔδωκε λάμψιν, τὴν τελευταίαν, εἰς ὅλην τὴν ἐπικράτειαν.

Ὁ Γρατιανὸς ᾐσθάνθη, ὅτι ἡ δύναμίς του δὲν ἦτο ἱκανὴ εἰς τὰς δεινὰς ταύτας περιστάσεις νὰ προστατεύσῃ τὴν Ἀνατολὴν, καὶ ἀφοῦ πέντε μῆνας ἐσκέφθη νὰ ἐκλέξῃ ἡγεμόνα εἰς αὐτὴν, ἐνέδυσε τὴν πορφύραν (19. Ἰανν. 379.) τὸν Ἱσπανὸν Θεοδόσιον καὶ τὸν ἐκατέστησεν ἔπαρχον τῆς Ἀνα-

*) Περὶ πάντων τῶν ἐν τῷ προκειμένῳ τμήματι ἱστορουμένων Πρβ. Ζώσιμον Βιβλ. Δ'. 20 — 24. Κ.

τολῆς καὶ δύω ἐπαρχιῶν τῆς Ἰλλυρίας. Ὁ Θεοδόσιος ἔζη οἰκουρῶν εἰς τὴν πατρίδα του ὅταν ἐπροσκαλέσθη εἰς τὴν Αὐλήν. Ὁ ὁμώνυμος πατήρ του εἶχε δείξειν μεγάλα κατορθώματα ἐπὶ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Α'. Ἠλευθέρωσε τὴν Βρετανίαν ἀπὸ τοὺς Πίκτους καὶ Σκώτους, καὶ εἰς τὴν Ἀφρικὴν ὑπέταξε τὸν ἀποστάτην Φίρμον ἡγεμόνα τῶν Μαυρουσίων, ὅς τις εἶχεν εὑρεῖν πολλοὺς ὀπαδοὺς διὰ τὴν σκληρότητα πλεονέκτου τινὸς ἐπάρχου. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ διαβληθεὶς ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς του ἀπεκεφαλίσθη εἰς τὴν Καρχηδόνα. Ὁ Γρατιανὸς πιστεύων εἰς τὴν ἀμνησικακίαν τοῦ υἱοῦ, τὸν πάρελαβε κοινωνὸν τῆς βασιλείας του.

Ὁ Θεοδόσιος ἐδείχθη ἄξιος τῆς πίστεως ταύτης, καὶ στολισμένος μὲ πολλὰς ἀρετὰς τὰς ἐμεταχειρίσθη πρὸς τιμὴν καὶ ὠφέλειαν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐπικρατείας. Πρῶτον του ἔργον ἦτο, βαρὺ καὶ ἀναγκαῖον, νὰ καταστρέψῃ τὸν Γοτθικὸν πόλεμον. Τὸ ἐκατώρθωσε μὲ τὴν φρόνησιν καὶ πρᾳότητά του, καὶ μὲ τὴν χρῆσιν τῶν διχονοιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐφύτρωσαν μεταξὺ τῶν Γότθων, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φριδεγήρου. Ἔκαμεν εἰρήνην μὲ αὐτοὺς (381). Τοὺς ἔδωκε χώρας ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας νὰ ζῶσι κατ' ἰδίους των νόμους, καὶ ἐπομένως νὰ γείνωσι μὲ τὸν καιρὸν ἐπικινδυνότεροι εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Διότι ἴδεν ὁ Θεοδόσιος τὸ ἀδύνατον τοῦ νὰ τοὺς ἀποδιώξῃ μὲ τὴν δύναμιν τῶν ὅπλων μὴ εὑρίσκων μέσα εἰς τὸν χαυνωμένον λαόν του. Τεσσαράκοντα χιλιάδας Γότθων παρέλαβεν εἰς τὴν ὑπουργίαν του, οἵτινες τὸν ἐχρησίμευσαν ἐξαίρετα εἰς τοὺς ἐφεξῆς πολέμους (Πρβ. Ζώσιμ. Δ', 30, 31.).

Οἱ πόλεμοι οὗτοι ἐκινήθησαν εἰς τὴν Δύσιν. Ὅταν ὁ Γρατιανὸς διὰ τῆς ὀκνηρᾶς καὶ φιληδόνου ζωῆς του ἔχασε τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν στρατευμά-

των, ἀνηγορεύθη Αὔγουστος εἰς τὴν Βρετανίαν ὁ ἔπαρχος Μάξιμος καὶ ἐπέρασεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ Γρατιανὸς φεύγων ἐδολοφονήθη (383) (Πρβ. Ζώσιμ. Δ΄, 35.). Τότε ὁ Θεοδόσιος ἐγνώρισεν ἐξ ἀνάγκης τὸν Μάξιμον Καίσαρα καὶ κυβερνήτην τῆς Γαλλίας· ἡ Ἰταλία καὶ ἡ δυτικὴ Ἰλλυρία ἔμειναν εἰς τὸν νέον Οὐαλεντινιανὸν Β΄, ὅς τις ἐπετροπεύετο ἀπὸ τὴν μητέρα του Ἰουστίναν. Ἀλλ' ὅταν ὁ Μάξιμος εἰσέβαλλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν (387), κατέφυγαν πρὸς τὸν Θεοδόσιον ὁ νέος Καῖσαρ καὶ ἡ μήτηρ του. Ὁ Θεοδόσιος νυμφευθεὶς τὴν τοῦ Οὐαλευτινιανοῦ ὡραίαν ἀδελφὴν Γάλλαν, ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Μαξίμου, τὸν ἐνίκησε καὶ τὸν ἐφόνευσεν (388) εἰς τὴν Ἀκυληΐαν (Ζώσιμ. Δ΄, 36.). ὁ Οὐαλεντινιανὸς κατεστάθη πάλιν κύριος ὅλης τῆς Δύσεως, καὶ ὁ Θεοδόσιος δὲν ἐσφετερίσθη κάμμίαν ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας του, ἐὰν καὶ ἠδύνατο μὲ εὐκολίαν· ὁ νέος Καῖσαρ ἔδειχνεν ἀρετὰς, αἱ ὁποῖαι ἔδιδαν χρηστὰς ἐλπίδας τῆς βασιλείας του· ἀλλ' ὁ ἀρχιστράτηγός του, ὁ Φράγκος Ἀρβογάστης, ἤθελε νὰ τὸν κυβερνᾷ κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του. Ὁ Οὐαλεντιανὸς αἰσθανόμενος τὴν ἀνάρμοστον ταύτην σχέσιν ἀπέβαλε τὸν ὑπερήφανον στρατηγὸν, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου ἐθανατώθη ἐξ ἐπιβουλῆς (392). Ὁ Ἀρβογάστης μὴ θέλων νὰ ἀναβῇ αὐτὸς τὸν θρόνον, ἀνέδειξε Καίσαρα Εὐγένιον τινὰ θαλαμηπόλον τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ (Ζώσιμ. Δ΄, 54.). Ὁ Θεοδόσιος ὅμως ἑτοιμασθεὶς τρία ἔτη ἐπέρασεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνίκησε καὶ ἐφόνευσε τὸν ἀποστάτην Εὐγένιον· ὁ δὲ Ἀρβογάστης φεύγων (394) ἐφονεύθη αὐτοχείρως (Ζώσιμ. Δ΄. 58.).

Ἐνῷ ἐθριάμβευεν ὁ Θεοδόσιος διὰ τῶν ὅπλων, ἐνήργει ἐν ταὐτῷ καὶ τὸν θρίαμβον τοῦ Εὐαγγελίου κατὰ τῆς πολυθεΐας. Ἐπεριώριζε πάντοτε

περισσότερον διὰ τῶν προσταγμάτων του τὰς ἐθνικὰς θυσίας· καὶ τελευταῖον (392) ἐξέδωκε νόμον, ὅς τις ἀπηγόρευεν αὐστηρῶς τὰς θυσίας καὶ πᾶσαν τὴν ἐθνικὴν λατρείαν. Καὶ ἡ σύγκλητος δὲ τῆς Ῥώμης ἐχρεώστει νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸν νικηφόρον βασιλέα καὶ νὰ παύσῃ τὴν τῶν θεῶν λατρείαν. Τότε αἱ περιφανέστεραι τῆς Ῥώμης οἰκογένειαι, ὅσαι ἀκόμη εἰδωλάτρουν, ἀνέλαβαν τὴν εἰς χριστὸν πίστιν· ὅσοι δὲν ἠθέλησαν, ἐξωρίσθησαν εἰς τὰ χωρία καὶ οὕτως ὠνομάσθησαν Παγανοὶ (pagani), ἤγουν χωριάται (σελ. 468). Καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἐκρημνίζοντο μὲ ζῆλον οἱ ναοὶ τῆς πολυθεΐας, καὶ ἐσυντρίβοντο ἐν ταὐτῷ τὰ κάλλιστα μνημεῖα τῆς παλαιᾶς τεκτονικῆς.

Ἀγωνιζόμενος ὁ Θεοδόσιος διὰ τὸν ἐντελῆ θρίαμβον τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἔμενεν ἐν ταὐτῷ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἐν Νικαίᾳ ἢ καθολικῆς ὁμολογίας καὶ ἐπροσπάθησε νὰ ἐκριζώσῃ τὸν Ἀρειανισμόν. Διότι ἐπὶ Κωνσταντίου εἶχαν ἐνδυναμωθῆν οἱ Ἀρειανοί. Ὁ μέγας Ἀθανάσιος, ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, θερμὸς προστάτης τῆς εὐσεβείας, τετράκις ἐξωρίσθη καὶ ἐπανέλαβε πάλιν τὴν ἐκκλησίαν του. Ὁ Ἰουλιανὸς ὑπέφερνε καὶ τοὺς ὀρθοδόξους καὶ τοὺς Ἀρειανοὺς διὰ νὰ τοὺς ἐξασθενίζῃ δι' ἀλλήλων. Οὐαλεντινιανὸς ὁ Α΄ ἐπροστάτευεν εἰς τὴν Δύσιν τὴν ἐν Νικαίᾳ ὁμολογίαν, ὑπέφερνεν ὅμως καὶ τοὺς ἑτερόφρονας, ἐνῷ εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὁ Ἀρειανὸς Οὐάλης κατεδίωκε μὲ σκληρὰν μανίαν τοὺς ὀρθοδόξους. Ἰουστίνα δὲ ἡ μήτηρ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Β΄ κατέτρεχεν ἐμπαθέστατα τοὺς Ἀρειανούς. Ὅταν δὲ ὁ μέγας Θεοδόσιος ἐφάνη προστάτης τῆς ὀρθοδοξίας μὲ ζῆλον καὶ ἐπιμονὴν, ἐχάθη κατ' ὀλίγον ὁ Ἀρειανισμὸς ἀπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν (Ἴδε ἀνωτέρ. σελ. 456).

Οὗτος ὁ ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ζῆλος

τοῦ Αὐτοκράτορος περιέβαλεν εἰς αὐτὸν δόξαν καὶ λαμπρότητα μεγάλην. Ἀλλ' ὅμως ἐνώπιον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ θεοῦ τὸν ἀπέδειξεν ἴσον μὲ τοὺς πολλοὺς ἀνθρώπους ὁ περίφημος τῶν Μεδιολάνων ἐπίσκοπος Ἀμβρόσιος, ἀνὴρ ἔνθεος καὶ χριστιανικῶν ἀρετῶν πλήρης. Ὁ Θεοδόσιος, ἀνὴρ κατ' ἄλλον τρόπον ἥμερος καὶ ἀγαθὸς, ἦτο καθ' ὑπερβολὴν ὀξύθυμος. Οἱ Θεσσαλονικεῖς εἶχαν φονεύσειν ἐκ ταραχῆς τινὸς τὸν ἔπαρχόν των. Ὁ Αὐτοκράτωρ ὀργισθεὶς ἔστειλε στρατιώτας, οἵτινες περικυκλώσαντες τὸν ἱππόδρομον τῆς Θεσσαλονίκης ἔσφαξαν χωρὶς διάκρισιν γένους ἢ ἡλικίας ἑπτὰ χιλιάδας κατὰ τὸν μικρότατον ἀριθμὸν ἐγκατοίκους τῆς πόλεως ἐκείνης καὶ ξένους. Ἐνῷ λοιπὸν ἤθελε νὰ ἐμβῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Μεδιολάνων, ἐστάθη πρὸ τῆς πύλης ὁ ἀτρόμητος ἐπίσκοπος καὶ μὲ ἔνθουν φωνὴν ὡμίλησε πρὸς αὐτόν: „Αἱ χεῖρες σου στάζουσιν ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν ἀδίκως φονευμένων. Ἐὰν τὰς ἐξαπλώσῃς εἰς τὸν θεὸν διὰ νὰ προσευχηθῇς, διπλασιάζεις τὸ βαρύτατόν σου ἁμάρτημα.“ (Πρβ. Ζωναρ. ΙΓ΄, 17.). Κατανυχθεὶς ὁ Αὐτοκράτωρ ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ποινὴν καὶ μετὰ ὀκτὼ μῆνας ἐσυγχωρήθη νὰ εἰσέρχηται εἰς τὸν ναὸν τοῦ κυρίου. Ὑψηλὸν ἀληθῶς καὶ αἰδέσιμον πρᾶγμα εἶναι νὰ βλέπῃ τις μέγαν δυνάστην τῆς γῆς προσπίπτοντα ἔμπροσθεν τῆς ἀοράτου καὶ ἠθικῆς δυνάμεως. Ἐὰν οἱ ἱερεῖς περιεκλείοντο εἰς τὰ ὅρια τῆς διακονίας τοῦ θεοῦ, ἤθελεν ἐνεργεῖν ἡ φωνή των πάντοτε τὰ αὐτὰ ἀξιέπαινα ἀποτελέσματα κατὰ τῶν καταχρήσεων τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας.

26. Διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπιδρομαὶ καὶ δορικτησίαι τῶν Γερμανῶν εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας.

Ὁ μέγας Θεοδόσιος, ἀφοῦ κατετρόπωσε τὸν Εὐγένιον καὶ ἔγεινε μονάρχης ὅλης τῆς αὐτοκρατορίας, μετὰ τέσσαρας μῆνας ἐτελείωσε τὴν ζωήν του (17. Ἰανν. 395). Κατὰ τὴν διαταγήν του οἱ δύω του υἱοὶ, Ἀρκάδιος καὶ Ὀνώριος, ἐμερίσθησαν τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ ὁ μὲν πρῶτος, δεκαοκταετὴς τὴν ἡλικίαν, ἔλαβε τὴν Ἀνατολὴν, ὁ δὲ δεύτερος, ἐνδεκαετὴς, τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας. Σκοπὸς τοῦ Θεοδοσίου δὲν ἦτο νὰ χωρίσῃ ἐντελῶς τὸ ὅλον εἰς δύω ἑτεροειδῆ μέρη· ἀλλ' ἔκτοτε ἔγεινεν αὐτόματος ὁ χωρισμός. Ἡ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπεξενόνετο κατ' ὀλίγον ἀπὸ τὰ δυτικὰ ἤθη· ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰσήχθη εἰς ὅλα τὰ βασιλικὰ ὑπουργήματα καὶ δικαστήρια, καὶ ὑψώθη φραγμὸς μέγας μεταξὺ τῶν πρότερον σφικτὰ συνδεδεμένων χωρῶν.

Ἡ νεότης τῶν υἱῶν του εἶχε χρείαν ὁδηγίας ἄλλων, καὶ ἡ ἀναξιότης των ἀπέδειχνεν ἀναγκαίους τοὺς ὁδηγοὺς καθ' ὅσον διήρκει ἡ ζωή των. Εἰς τὴν Δύσιν ἐπετρόπευεν ὁ Στελίχων, Βάνδηλος τὸ γένος, ἐπαινετὸς στρατηγὸς, καὶ σύζυγος ἀνεψιᾶς τινὸς τοῦ Θεοδοσίου· μετ' ὀλίγον ἔγεινε καὶ πενθερὸς τοῦ νέου Ὀνωρίου. Εἰς δὲ τὴν Ἀνατολὴν ἔξαρχος τῆς βασιλείας ἦτο ὁ Γάλλος Ῥουφῖνος, ἀνὴρ ἀπάνθρωπος καὶ πλεονέκτης. Ἀλλ' ὁ Στελίχων ἐπροσπάθει νὰ γείνῃ ἐπίτροπος τοῦ ὅλου, καὶ ἐκ τούτου ἐξέσπασεν ὀλέθριος ἔχθρα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ῥουφίνου. Διὰ τοῦτο ὅταν ὁ Βεσιγότθοι ἤρχισαν τὸν πόλεμον, καὶ στρατηγούμενοι ἀπὸ τὸν τολμηρὸν καὶ

ῥωμαλαῖον Ἀλάριχον ἀναγορευθέντα τώρα βασιλέα των ἐπέδραμαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπέβαλε τὴν βοήθειαν, τὴν ὁποίαν τῆς ἐπρόσφερεν ὁ Στελίχων (Πρβ. Ζώσιμ. Ε', 5 — 7.). Οὗτος δὲ ἐδιώρισε τιμωρητὰς τοῦ ἐχθροῦ του τοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἀνατολικῆς ἐπικρατείας Γότθους στρατιώτας, οἵτινες φερθέντες ἀπὸ τὸν Θεοδόσιον εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὴν τελευταίαν του ἐκστρατείαν, ὑπέστρεφαν τώρα στρατηγούμενοι ἀπὸ τὸν Γαϊνᾶν *). Ἀπὸ τὰς χεῖρας τούτων ἐθυσιάσθη ὁ κακοῦργος Ῥουφῖνος πρὸς μεγάλην χαρὰν τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλ' ὁ Στελίχων δὲν ὠφελήθη τίποτε ἐκ τῆς πράξεως ταύτης· διότι ὁ εὐνοῦχος Εὐτρόπιος, ὅστις τώρα ἴσχυε τὸ πᾶν εἰς τὸν Ἀρκάδιον, καὶ ὁ Γαϊνᾶς αὐτὸς ἐφάνησαν τώρα ἐχθροί του. Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἐστράτευσεν ὁ Στελίχων εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν ὁποίαν διέτρεχαν καὶ ἐλεηλάτουν ἀνεμποδίστως οἱ Γότθοι. Ἀλλὰ θέλων νὰ ἐγκλείσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν Ἀλάριχον δὲν εὐτύχησε, τὸν ἠνάγκασε δὲ μόνον νὰ μεταβῇ διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Ἤπειρον. Ἡ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔκαμεν εἰρήνην μὲ τὸν φοβερὸν ἐχθρὸν, καὶ τὸν ἀνέδειξε στρατηγὸν τῆς ἀνατολικῆς Ἰλλυρίας. Ὁ Ἀλάριχος, εἴτε κινούμενος ἀπὸ τὸν Εὐτρόπιον εἴτε οἰστρηλατούμενος ἀπὸ τὸ φιλοπόλεμον πνεῦμα του, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ ὁ Στελίχων ἠναγκάσθη νὰ σηκώσῃ τὰ στρατεύματα ἀπὸ τὸν Ῥῆνον καὶ ἀπὸ τὴν Καληδονίαν διὰ νὰ φυλάξῃ τὴν Ἰταλίαν· τόσον μεγάλη ἦτο ἡ τῶν στρατιωτῶν ἔλλειψις· τόσον φανερὰ ἡ ἀσθένεια τοῦ πίπτοντος βασιλείου. Ὁ ἀῤῥωστικὸς αὐτοκράτωρ Ὀνώριος, ὅστις

*) Ὁ Ζώσιμος μόνον ὀνομάζει τοῦτον Γαΐνην· ὁ δὲ Ζωναρᾶς καὶ οἱ ἄλλοι Βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι τὸν ὀνομάζουν Γαϊνᾶν. Κ.

ἐκαταγίνετο μὲ χαρὰν εἰς τὸ νὰ τρέφῃ ὀρνίθια, ὅστις, καθὼς λέγει ὁ Γιβὼν, ἐπέρασε τὸν νυσταγμὸν τῆς ζωῆς του ὡς φυλακωμένος εἰς τὸ παλάτιόν του, ὡς ξένος εἰς τὴν χώραν του, καὶ ὡς ὑπομονητικὸς ἢ κἂν ἀδιάφορος θεωρὸς τοῦ κρημνισμοῦ τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας, κατέφυγεν εἰς τὴν Ῥάβενναν, ἥτις περικυκλωμένη ἀπὸ ἕλη καὶ διώρυχας ἐφαίνετο ἀσφαλὴς κατὰ πάσης ἐχθρικῆς ἐφόδου. Κατὰ τὸ πάσχα τοῦ 403 ἔτους συνεκρότησαν αἱματώδη μάχην ὁ Στελίχων καὶ ὁ Ἀλάριχος πλησίον τῆς Πολλεντίας (εἰς τὸ σημερινὸν Πιεμόντιον), ἀλλὰ περὶ τῆς ἐκβάσεώς της δὲν συμφωνοῦσιν αἱ ἀγγελίαι· πιθανὸν εἶναι ὅτι ἔμεινεν ἀδιάκριτος ἡ νίκη *). Ὁ Ἀλάριχος ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν· ἔχασε πολὺ στράτευμα· ἀλλ' ἦτο ἀκόμη τόσον φοβερὸς, ὥστε ὁ Στελίχων ἔστερξε συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας τὸν ἀνεδείκνυεν ἡγεμόνα ὅλης τῆς Ἰλλυρίας. Οὕτω λοιπὸν κατεστάθη ὁ Ἀλάριχος μὲ τὴν βίαν τῶν ὅπλων του ὑπουργὸς τῶν δύω αὐτοκρατοριῶν, ὑποπτευόμενος πάντοτε καὶ ἀπὸ τὰς δύω (Ζώσιμ. Ε', 26.).

Δύω ἔτη μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀλαρίχου διακόσιαι χιλιάδες βάρβαροι τῆς ἄρκτου στρατηγούμενοι ἀπὸ σκληρὸν τινὰ βασιλέα εἰδωλάτρην ὀνόματι Ῥαδαγάϊσον ἢ Ῥοδογάϊσον εἰσέβαλαν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ ἱστορία ταύτης τῆς ἐπιδρομῆς καὶ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τὰ τεράστια ταῦτα στίφη εἶναι σκοτεινὴ καὶ ἀμφίβολος. Αἱ περισσότεραι ὅμως ἀγγελίαι συμφωνοῦσι κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ Ῥαδαγάϊσος ἐνικήθη ἀπὸ τὸν Στελίχωνα πλησίον τῆς Φλωρεντίας, καὶ μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ του ἠφανίσθη διὰ ξίφους καὶ πείνας (406) (Ζώσιμ. Ε', 26.). Φαίνεται ὅμως, ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀνεχώρησαν

*) Ἀσβάχιος (Aschbach) ἱστορία τῶν Βεσιγότθων, σελ. 74.

ἀβλαβεῖς καὶ ἑνωθέντες μὲ Βανδήλους, Σοήβους, Βουργούνδους ἐπέρασαν κατὰ τοῦτο καὶ τὸ ἐφεξῆς ἔτος εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἄλλη ταραχὴ ἐκβῆκεν ἀπὸ τὴν Βρετανίαν, ὅπου οἱ στρατιῶται ἀνηγόρευσαν δύω αὐτοκράτορας ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον καὶ τοὺς ἐφόνευσαν, καὶ ὁ τρίτος, ὀνομαζόμενος Κωνσταντῖνος, μετέβη εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἐξουσίασε μέρος αὐτῆς καὶ τὴν Ἱσπανίαν (Ζώσιμ. ἀνωτ.).

Ἡ αὐλὴ τῆς Ῥαβέννης καὶ οἱ μεγιστᾶνες τῆς Ῥώμης λησμονήσαντες τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ Στελίχωνος ἠγανάκτουν κατ' αὐτοῦ ὡς μὴ καταπαύοντος τὰς δυστυχίας ταύτας, ὡς νὰ ἦτο αἴτιος αὐτὸς τοῦ κλονισμοῦ τῆς αὐτοκρατορίας, τῆς ὁποίας τὴν πτῶσιν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ οὐδὲ τοῦ ἰσχυροτάτου ἀνδρὸς ἡ δύναμις. Ὅταν ὁ Ἀλάριχος ἐζήτει τὸν ἐτήσιον μισθὸν, τὸν ὁποῖον τοῦ ὑπέσχετο ἡ τελευταία συνθήκη, καὶ ὁ Στελίχων ἤθελε νὰ τοῦ τὸν πληρώσῃ, ἐπειδὴ ἔβλεπεν ἀδύνατον τὸ νὰ πολεμήσῃ εὐτυχῶς τὸν Γοτθικὸν βασιλέα, οἱ ἐχθροί του τὸν διέβαλαν εἰς τὸν αὐτοκράτρα, ὅτι εἶναι ἡνωμένος μὲ τὸν βάρβαρον καὶ προσπαθεῖ νὰ δώσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν του. Ὁ Ὀνώριος ἐπίστευσε τὰς διαβολὰς ταύτας καὶ ἐφόνευσε πρῶτον τοὺς φίλους τοῦ Στελίχωνος, ἔπειτα καὶ αὐτὸν τοῦτον (408) εἰς τὴν Ῥάβενναν (Πρβ. Ζώσιμ. Ε', 32—34.). Καὶ ὡς νὰ μὴ ἦτο ἱκανὸν, ὅτι ἔχασε τοιοῦτον ἄνδρα εἰς τοιαῦτα δεινὰ, ἐμωράνθη τόσον, ὥστε ἐπρόσταξε καὶ ἐφόνευσαν γυναῖκας καὶ παιδία τριάκοντα χιλιάδων ξένων στρατιωτῶν ὑπηρετούντων μὲ μισθὸν τὴν πολιτείαν, καὶ τοὺς ἐγέμισε πικρὰν φιλεκδικίαν (Ζώσιμ. Ε', 35.). Τότε ὁ Ἀλάριχος μὴ λαμβάνων τὸν μισθὸν τὸν συμφωνημένον εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ εὑρὼν βοηθοὺς τὰς τριάκοντα χιλιάδας ἐφάνη ἔμπροσθεν τῆς Ῥώμης, ἥτις ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Ἀννίβα δὲν εἶχεν ἰδεῖν

ἐχθρὸν ἄλλον πρὸ τῶν πυλῶν της. Ἀλλ' ἡ ἀρετὴ ἐκείνη καὶ ἡ ἀνδρία, αἱ ὁποῖαι εἰς τέσσαρας μάχας ἐμπόδισαν τότε τὸν νικητὴν τῶν Ῥωμαίων νὰ κτυπήσῃ τὴν πόλιν των, ἀπὸ πολλῆς δὲν εὑρίσκοντο πλέον ἐντὸς τῶν τειχῶν της. Οἱ εἰς τὴν λαιμαργίαν καὶ ἀσέλγειαν καταβυθισμένοι πλούσιοι καὶ ὁ ὀκνηρὸς ὄχλος, οἱ ὁποῖοι ἐκατοίκουν τώρα τὴν Ῥώμην, πλήρεις δειλίας καὶ ἀβουλίας, ἔτρεμαν τὸν ἀνδρεῖον Γότθον. Πεῖνα καὶ πανώλης ἤρχισαν νὰ βόσκωνται τὴν πολιορκουμένην πόλιν, καὶ οἱ πολῖται ἠναγκάσθησαν νὰ διαπρεσβεύσωσι πρὸς τὸν Ἀλάριχον τὰ τῆς εἰρήνης. Οἱ πρὸς αὐτὸν ἐξελθόντες πρέσβεις ὡμίλησαν περὶ τοῦ ἀναριθμήτου λαοῦ τῆς Ῥώμης: „Ὅσον πυκνότερον εἶναι τὸ χορτάριον, τόσον εὐκολώτερος εἶναι ὁ θερισμός του," ἀπεκρίθη χλευαστικῶς ὁ Γότθος *). Τελευταῖον εὐχαριστήθη νὰ ἀναχωρήσῃ λαμβάνων πέντε χιλιάδας λίτρας χρυσοῦ, τριάκοντα χιλιάδας λίτρας ἀργύρου καὶ μέγα πλῆθος πολυτίμων πανίων καὶ ἄλλων πραγμάτων. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ αὐλὴ τῆς Ῥαβέννης μὲ γελοιώδη οἴησιν δὲν ἤθελε πάλιν νὰ πληρώσῃ τὸν ἐτήσιον μισθὸν τοῦ Ἀλαρίχου, ὅστις ἐζήτει τώρα περισσότερα, ἐφάνη πάλιν οὗτος δευτέραν φορὰν πρὸ τῆς Ῥώμης τὸ ἐφεξῆς ἔτος (409), καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους αὐτοκράτορα τὸν τῆς πόλεως ἔπαρχον Ἄτταλον (Ζώσιμ. Ϛ', 7.). Ἐχάθη ἀπὸ τὸν φόβον του ὁ Ὀνώριος, καὶ ἡτοιμάζετο νὰ μοιράσῃ τὴν βασιλείαν μὲ τὸν Ἄτταλον, ὅταν οὗτος μισηθεὶς ἀπὸ τὸν Ἀλάριχον ἀφῃρέθη πάλιν ὑπ' αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν του. Ὁ ἀνόητος Ὀνώριος δὲν ἠθέλησε τώρα νὰ φιλιωθῇ μὲ τὸν Ἀλάριχον, ὅστις ὥρμησε τρί-

*) »Δασύτερος ὢν ὁ χόρτος τέμνεσθαι ῥᾷων ἢ ἀραιότερος,« ἡρμήνευσεν ἑλληνιστὶ τὸν λόγον τοῦ βαρβάρου ὁ Ζώσιμος, Ε', 40. Κ.

την φορὰν κατὰ τὸ παρὸν εἰς τὴν Ῥώμην. Τὴν 24 Αὐγούστου 410 ἐπέπεσεν εἰς τὴν Ῥώμην ἡ εἱμαρμένη, τὴν ὁποίαν αὐτὴ εἶχεν ἐπιφέρειν εἰς πολλὰς περιφήμους τῆς γῆς πόλεις· ὑπέπεσεν εἰς τὰς χεῖρας δορικτητόρων ἐχθρῶν, χωρὶς νὰ δείξῃ ἔντιμον ἀγῶνα περὶ τῆς σωτηρίας της· δὲν ἀνταμείφθη ὅμως ἡ ἀσπλαγχνία της, τὴν ὁποίαν ἔδειξε κατὰ τὰς εὐτυχεῖς της ἡμέρας εἰς τοὺς νικημένους ἐχθρούς της. Διότι τὰ ἤθη τῶν Γότθων ἦσαν ἡμερωμένα διὰ τῆς χριστιανωσύνης· καὶ μ' ὅλον ὅτι ἔγεινε διαρπαγὴ, οἰκοδομήματα τινὰ ἐκάησαν, ἄνθρωποι ἐφονεύθησαν, ἀλλ' οὔτε τῆς Καρχηδόνος οὔτε τῆς Κορίνθου τὴν ἐντελῆ κατασκαφὴν ἔπαθεν ἡ Ῥώμη.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐκβῆκεν ὁ Ἀλάριχος μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἀπὸ τὴν δορίκτητον πόλιν, καὶ ἐλεηλάτησεν ὅλην τὴν κάτω Ἰταλίαν. Ἐκεῖ τὸν εὕρηκεν ὁ θάνατος. Πλησίον τῆς πόλεως Κονσεντίας μετωχέτευσαν οἱ Γότθοι τὸν Βουρεντινὸν ποταμὸν, ἔθαψαν εἰς τὸν χάνδακα τὸν βασιλέα των μετὰ πολλῶν πολυτίμων πραγμάτων καὶ ἐπανέφεραν πάλιν τὸν ποταμὸν, διὰ νὰ μὴ μάθῃ τις ποῦ ἐτάφη ὁ Γοτθικὸς βασιλεύς. Ἔπειτα ἀνηγόρευσαν βασιλέα των τὸν Ἀτάουλφον, γυναικάδελφον τοῦ ἀποθανόντος. Οὗτος ἀναχωρήσας κατὰ τὸ 412 ἔτος ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν μετέβη εἰς τὴν Γαλλίαν μὲ συμφωνίαν τινὰ τοῦ Ὀνωρίου, ἡ ὁποία δὲν ἐπληρώθη τελευταῖον. Ὁ Ἀτάουλφος ἠγάπα Πλακιδίαν τὴν ἀδελφὴν τοῦ αὐτοκράτορος, ἥτις ἔπεσεν αἰχμάλωτος εἰς τοὺς Γότθους ἐνῷ ἐκυριεύθη ἡ Ῥώμη, καὶ ἐπεθύμει νὰ τὴν νυμφευθῇ. Ὁ Ὀνώριος ἐμεταχειρίσθη κατ' ἀρχὰς τὸν Ἀτάουλφον κατὰ τοῦ ἐν Γαλλίᾳ ἀποστάτου Κωνσταντίνου· ἐπειδὴ ὅμως ἐκεῖνος, πρὶν φθάσωσιν οἱ Γότθοι εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη ἀπὸ στρατηγόν τινὰ τοῦ Ὀνωρίου, ἐφάνη τώρα περιττὴ ἡ συμμαχία τοῦ βαρβάρου τούτου. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀτάουλφος ἐξέτεινε τὴν ἐξουσίαν του εἰς τὴν Γαλλίαν μὲ ἐχθρικὴν σχέσιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν ἐκείνου ἐνυμφεύθη τὴν Πλακιδίαν (414). Ἀρχήτερα ὅμως (409) εἶχαν εἰσβάλειν ἐκ τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Πυρηναϊκὴν χερσόνησον Βάνδηλοι καὶ Σοῆβοι καὶ Ἀλανοὶ, καὶ τὴν ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου εἰρηνεύουσαν καὶ ἀκμάζουσαν ὡραίαν ταύτην χώραν κατηρήμαξαν μὲ πᾶν εἶδος ἀπανθρωπίας. Ἔπειτα ἐκατοίκησαν ἐκεῖ, οἱ μὲν Σοῆβοι τὰ βορειοδυτικὰ μέρη εἰς τὴν Γαλαικίαν, οἱ δὲ Ἀλανοὶ τὴν Λυσιτανίαν, οἱ δὲ Βάνδηλοι τὰ μέσα καὶ τὰ μεσημβρινὰ μέρη τῆς χώρας. Τώρα ἐπέρασαν τὰ Πυρηναῖα καὶ οἱ Βεσιγότθοι καὶ ἐξουσίασαν πάραυτα τὴν ἀξιόλογον Βαρκινῶνα, ἤγουν τὴν σημερινὴν Βαρκελόναν (414). Ἐκεῖ ἐφονεύθη ὁ Ἀτάουλφος τὸ ἐφεξῆς ἔτος ἀπὸ ἐχθρόν του τινὰ Γότθον. Ἑπτὰ ἡμέρας ἐβάσταξε τὸν Βεσιγοτθικὸν θρόνον ἐχθρός τις θανάσιμος τοῦ οἴκου τῶν Βάλτων, ἤγουν τοῦ γένους, τοῦ Ἀλαρίχου, καὶ ἐφόνευσεν ὅλα τὰ τέκνα τοῦ Ἀταούλφου (ἐκ γάμου προτέρου), ἔπειτα ἐθανατώθη καὶ αὐτὸς, καὶ εἰς τὸν τόπον του ἐμβῆκεν ὁ πολεμικὸς Βαλλίας. Οὗτος ἡνώθη μὲ τοὺς Ῥωμαίους καὶ πολεμῶν τὰ εἰς τὴν Ἱσπανίαν εἰσβαλόντα ἔθνη ὑπέταξε μέγα μέρος ταύτης τῆς χώρας εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ὀνώριον. Οἱ Ἀλανοὶ ὠλιγώθησαν τόσον, ὥστε, ὅσοι ἔμειναν, συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς Βανδήλους· οὗτοι δὲ καὶ οἱ Σοῆβοι ἐπεριωρίσθησαν εἰς τὴν Γαλαικίαν. Μετὰ τοῦτο ὑπέστρεψαν πάλιν οἱ Γότθοι εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου ἐστερεώθησαν κατὰ τὴν μὲ τοὺς Ῥωμαίους γενομένην συνθήκην των. Τοὺς ἐδόθη ἡ παρὰ τὴν θάλασσαν μεταξὺ τῶν ποταμῶν Γαρούνα καὶ Λείγηρος χώρα. Ἡ Τόλωσα ἔγεινε μητρόπολις τοῦ νέου βασιλείου, τὸ ὁποῖον ἐθεμελίωσαν

οἱ Βεσιγότθοι ἐπάνω εἰς τὰ τρίμματα τῆς κρημνιζομένης Ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βαλλίου (419), ἔλαβε πάλιν τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Ῥωμαίων ὁ διάδοχός του Θευδέριχος καὶ ἐξήπλωσε τὴν ἐπικράτειάν του. Οἱ Βουργοῦνδοι ἔλαβαν χώρας εἰς τὰ νοτιοανατολικὰ μέρη τῆς Γαλλίας (414), εἰς δὲ τὰ βορειοανατολικὰ ἐξηπλόνοντο ἀπὸ τοῦ κάτω Ῥήνου οἱ Φράγκοι. Ἡ Βρετανία, ἀφύλακτος ἤδη ἀπὸ λεγεῶνες κατὰ τῶν βορείων ἐχθρῶν της, καὶ ἡ Ἀρμορικὴ (Bretagne) ἀπετίναξαν τὸν ζυγὸν τῆς Ῥώμης. Εἰς τὴν Ἱσπανίαν ἐσηκώθησαν πάλιν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Γότθων οἱ τῆς Γαλαικίας Βάνδηλοι καὶ Σοῆβοι καὶ ἐκυρίευσαν τὰ πρῶτα των δορικτήματα· καὶ ὁ Ὁνώριος εἶχεν ἰδεῖν τὴν ἀπώλειαν τῶν πλειοτέρων ἐπαρχιῶν του, ὅταν ὁ θάνατος ἔβαλε τέλος εἰς τὴν ἀδρανεστάτην ζωήν του (27 Αὐγ. 423.).

Ἐπὶ τῶν διαδόχων του ἔκλιναν τὰ πράγματα πάντοτε εἰς τὸ χειρότερον. Ἑξαετὴς υἱὸς τῆς Πλακιδίας ἐκ δευτέρου γάμου, Οὐαλεντινιανὸς ὀνόματι, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ· ἀλλὰ κἄποιος Ἰωάννης ἐσφετερίσθη τὸν θρόνον, ἕως οὗ ἡ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως στείλασα στρατεύματα τὸν ἐκρήμνισε καὶ ἐνεθρόνισε τὸν παῖδα Οὐαλεντινιανὸν Γ΄. Ἡ Πλακιδία ἐβασίλευεν εἰς ὄνομα τοῦ υἱοῦ της ἕως οὗ ἀπέθανε (450), ἐπειδὴ ὁ Οὐαλεντινιανὸς, καὶ ὅταν ἡλικιώθη, ἔμεινε πάντη ἀνάξιος νὰ βασιλεύῃ. Ἡ Ῥώμη εἶχε τότε δύω, τοὺς τελευταίους της, στρατηγοὺς, Βονιφάτιον καὶ Ἀέτιον· ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν ἠχθρεύοντο οὗτοι θανασίμως, καὶ αἱ ῥᾳδιουργίαι τοῦ Ἀετίου ἔχασαν τὴν Ἀφρικὴν, τὴν μόνην ἀξιόλογον χώραν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀκόμη ἡ Ῥώμη ἔξω τῆς Ἰταλίας. Ἐκεῖ ἐκυβέρνα ὁ Βονιφάτιος. Ὁ Ἀέτιος τὸν διαβάλλει εἰς τὴν Πλακιδίαν καὶ τὴν πείθει νὰ τὸν ἀνακαλέσῃ. Ἐν ταὐτῷ δὲ παρα-

κινεῖ τὸν Βονιφάτιον νὰ μὴ ὑποταχθῇ εἰς τὴν προσταγήν της. Ὁ Βονιφάτιος ἀκούει τὴν κακοῦργον συμβουλήν του, ἀποστατεῖ, καὶ δι᾽ ἀσφάλειάν του προσκαλεῖ τοὺς Βανδήλους εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἐκ τῆς Ἱσπανίας. Ὑπῆγαν οὗτοι στρατηγούμενοι ἀπὸ τὸν βασιλέα των Γιζέριχον, ὅς τις ὀνομάζεται καὶ Γενσέριχος (429). Οὗτος μὲ τὴν ἀνδρίαν καὶ δολιότητά του εἵλκυσε πρὸς ἑαυτὸν τοὺς ἐγκατοίκους τῆς χώρας Μαυρουσίους. καὶ τοὺς ἐκ τῆς αἱρέσεως τῶν Δονατιστῶν χριστιανοὺς (Ἴδε κακωτ. τμῆμ. 29.), οἵτινες ἐβοήθουν τὰς προόδους τῶν Βανδήλων. Πολλὰ ἐξώρας ἐγνώρισαν καὶ ἡ Πλακιδία καὶ ὁ Βονιφάτιος, ὅτι ἠπατήθησαν τρομερῶς. Ὁ Βονιφάτιος ἠθέλησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς τοὺς Βανδήλους· ἀλλ᾽ ἐνικήθη καὶ ἀπελπισμένος ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν (432). Ἀπήλαυσε πάλιν τὴν εὔνοιαν τῆς Πλακιδίας, ἀλλ᾽ ὁ Ἀέτιος, ὅς τις ἐπολέμει εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀκούσας τοῦτο ὥρμησε μὲ τὰ ὅπλα διὰ νὰ καταβάλῃ τὸν ἐχθρόν του. Συνεκροτήθη μάχη· ὁ Ἀέτιος ἐνικήθη· ἀλλ᾽ ὁ Βονιφάτιος πληγωθεὶς ἀπέθανεν. Ὁ Ἀέτιος καταφυγὼν εἰς τοὺς Οὕννους ἠνάγκασε διὰ τῆς βοηθείας των τὴν αὐλὴν τῆς Ῥώμης νὰ τὸν ἀναδείξῃ ἀρχιστράτηγον καὶ πατρίκιον, εἰς τρόπον ὥστε ὁ μὲν Οὐαλεντινιανὸς εἶχε τὸ ὄνομα, αὐτὸς δὲ ὅλην τὴν ἰσχὺν τῆς βασιλείας.

Ἀλλ᾽ ἐὰν οὗτος στρατηγῶν ἐταπείνωσε τοὺς Βουργούνδους καὶ ἐνίκησε τὸν βασιλέα τῶν Φράγκων Κλώδιον, δὲν ἠδυνήθη ὅμως οὔτε τοὺς Σοήβους νὰ νικήσῃ εἰς τὴν Ἱσπανίαν οὔτε τὴν ἀνίατον πληγὴν, τὴν ὁποίαν ἐπροξένησεν εἰς τὴν Ῥώμην ἡ ἀπώλεια τῆς Ἀφρικῆς, νὰ θεραπεύσῃ. Ὁ Γιζέριχος ἐκυρίευσε τὴν Καρχηδόνα (439) καὶ ἔστησεν αὐτοῦ τὸν θρόνον τῆς βασιλείας του, καὶ μετὰ τινας ἐνιαυτοὺς ἔκλεισεν εἰρήνην μὲ τοὺς Ῥωμαίους ὑποσχεθεὶς ἐνόρκως νὰ μὴ ἐκτείνῃ περαιτέρω τὴν ἐπικρά-

τειάν του. Οὕτως ἔχασεν ἡ Ἰταλία τὴν ἀποθήκην τοῦ σίτου της, ἐνῷ ἡ ἰδική της γεωργία εὑρίσκετο εἰς ἀθλιότητα. Ἀλλ' ὁ Γιζέριχος ἤξευρε νὰ ἀναδείξῃ θαλασσίους τοὺς μέχρι τοῦδε ἠπειρώτας Βανδήλους του καὶ νὰ ἀνακαινίσῃ τὴν παλαιὰν θαλασσοκρατορίαν τῆς Καρχηδόνος. Ἐκυρίευσε μέρος τῆς Ἰταλίας, ἔπειτα τὴν Σαρδὼ καὶ τὴν Κορσικὴν, καὶ ἐπίκουρον στράτευμα, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ὁ Οὐαλεντινιανὸς ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν αὐτοκρατορίαν, δὲν ἠδυνήθη νὰ στήσῃ τὰς προόδους του ταύτας.

Εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ταύτην, τὴν ὁποίαν ἀφήσαμεν ἀφοῦ ἀνεχώρησεν ἐξ αὐτῆς ὁ Ἀλάριχος, μετὰ τὴν θανάτωσιν τοῦ Ῥουφίνου, ἐβασίλευε μὲ τὸ ὄνομα ὁ ἀνάξιος Ἀρκάδιος, πραγματικῶς δὲ ὁ εὐνοῦχος Εὐτρόπιος μὲ ἄμετρον αὐτογνωμοσύνην. Κατέτρεχε τοὺς ἐναρέτους καὶ ἐνδόξους ἄνδρας καὶ ἐγύμνονεν ἀναισχύντως τὸ ὑπήκοον ἕως οὗ ἐκρημνίσθη ἀπὸ τὴν ἀξίαν του (399), ἐξαιρέτως διὰ τοῦ Γαϊνᾶ, ὅς τις δὲν ἤθελε πλέον νὰ ὑπόκειται εἰς εὐνοῦχον, καὶ κινήσας ὁ αὐτὸς ἐπανάστασιν μισθοφόρων Γότθων εἰς τὴν Ἀσίαν ἀπέδειξεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἀναγκαίαν τὴν πτῶσιν τοῦ ἀγαπητοῦ του. Ὁ Γαϊνᾶς, ὅς τις τώρα ηὐτομόλησεν εἰς τοὺς ἀποστάτας φανερῶς, ὥρμησεν ἐναντίον τῆς βασιλείας, ἀλλ' ἐνικήθη καὶ φεύγων ἐθανατώθη. Ὁ Ἀρκάδιος εἶχε πάντοτε χρείαν ὁδηγοῦ, καὶ παρέλαβε τώρα ὅλην τὴν ἐξουσίαν ἡ γυνή του Εὐδοξία. Ἐκόσμει τότε τὴν ἀρχιεπισκοπικὴν καθέδραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ περίφημος Ἰωάννης Χρυσόστομος, ὅς τις ἐπωνομάσθη οὕτω διὰ τὴν ἔξοχον χάριν καὶ εὐφράδειαν τοῦ στόματός του, ἀνὴρ πεπαιδευμένος εἰς ἄκρον καὶ πλήρης ἀρετῶν τῶν τοῦ πνεύματος. Μὲ ἀκάματον ζῆλον ἠγωνίζετο εἰς τὸν ὑψηλὸν βαθμόν του, καὶ ἐστηλίτευεν ἀφιλοπροσώπως τὴν κακίαν. Ἐκ τούτου ἀπέκτησεν ἐχθροὺς καὶ κληρικοὺς καὶ αὐλικοὺς εἰς τὴν διεφθαρμένην μητρόπολιν. Ἐξαιρέτως δὲ ἐφείλκυσεν εἰς τὸν ἑαυτόν του τὸ μῖσος τῆς φιλοδόξου καὶ πλεονεκτικῆς Εὐδοξίας, ἥτις ἑνωθεῖσα μὲ ἐχθρόν του θανάσιμον, τὸν Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπίσκοπον Θεόφιλον, ἐξώρισε τὸν Χρυσόστομον. Ὁ λαὸς ἔδειξε μεγάλην ἀγανάκτησιν διὰ τὴν ἐξορίαν τοῦ ἱεροῦ ποιμένος του καὶ ἐνήργησε τὴν ἐπάνοδόν του· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Εὐδοξία ἐπειράζετο πάλιν ἀπὸ τὰς διδαχάς του, τὸν ἐξώρισεν ἐκ δευτέρου (404). Εἰς Κόμανα τῆς Καππαδοκίας διατρίβων ἐξόριστος δὲν ἔπαυε νὰ διδάσκῃ καὶ νὰ γράφῃ λόγους παραμυθητικοὺς τῶν δυστυχῶν ἀνθρώπων. Ἡ Εὐδοξία ἀπέθανεν εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ, ἀλλ' ὁ Χρυσόστομος εἶχε πολλοὺς ἄλλους ἐχθροὺς, οἵτινες ἐμάκρυναν περαιτέρω τὴν ἐξορίαν του. Ἀπὸ τὴν κακοπάθειαν τῆς ὁδοιπορίας ἐξησθένησεν ὁ ἱερὸς ἀνὴρ καὶ ἀπέθανε (407). Οἱ Κωνσταντινοπολῖται ἐντρεπόμενοι ὅτι ἀδίκως κατέτρεξαν ἄνδρα τοιοῦτον, ἔφεραν τὰ λείψανά του καὶ τὰ κατέθεσαν εἰς λάρνακα μὲ τιμὴν μεγάλην.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρκαδίου (408), ἐκάθισεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀνατολῆς ὁ ἑπταετὴς υἱός του Θεοδόσιος Β΄, ὁ ἐπονομαζόμενος μικρός. Μετὰ δύω ἔτη ἔγεινεν ἡ δύω ἔτη πρεσβυτέρα ἀδελφή του, Πουλχερία, Αὐγοῦστα καὶ ἐπίτροπος τῆς βασιλείας. Ἔζη διαγωγὴν σεμνὴν καὶ ἀσκητικὴν, ἀλλ' ἐκαταγίνετο καὶ εἰς τὰ κοινὰ πράγματα μὲ ἐνέργειαν καὶ σύνεσιν. Ὁ ἀγαθοκάρδιος Θεοδόσιος ἐμοίραζε τὸν καιρόν του εἰς χριστιανικὰς ἀσκήσεις, εἰς τὴν καλλιγραφίαν, ὅπου ἀπέκτησε μεγάλην τελειότητα, καὶ εἰς τὸ κυνήγιον, ἔμεινεν ὅμως ξένος τοῦ κόσμου καὶ τῶν βασιλικῶν πραγμάτων ἕως οὗ ἀπέθανε κρημνισθεὶς ἀπὸ τὸν ἵππον (450). Μετὰ τοῦτο ἔλαβεν ἡ Πουλχερία ἄνδρα

καὶ κοινωνὸν τῆς βασιλείας της τὸν πεντεκαιπεντηκοντούτην συγκλητικὸν Μαρκιανὸν, ἄνδρα τῆς τιμῆς ταύτης ἄξιον.

---

27. Ἀττίλας ὁ βασιλεὺς τῶν Οὔννων. (451).

Κατὰ τὸ 451 ἔτος ἐσηκώθη εἰς τὰ ἀνατολικὰ μέρη τῆς Εὐρώπης μία δύναμις, ἡ ὁποία ἤθελε νὰ ἐξολοθρεύσῃ καὶ τοὺς Ῥωμαίους καὶ τοὺς Γερμανοὺς, ἐπειδὴ ἐστοχάσθη νὰ δώσῃ τέλος ὄχι μόνον εἰς τὴν πλησίον τοῦ τάφου εὑρισκομένην Ῥωμαϊκὴν δυναστείαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ νεόκτιστα τῶν Γερμανῶν βασίλεια. Διότι οἱ Οὖννοι, ἀφοῦ ἐφάνησαν εἰς τὴν Εὐρώπην ἕως τότε (σελ. 472), εἶχαν μείνει ἥσυχοι μεταξὺ Βόλγα καὶ Ταναΐδος καὶ τῶν ἐπάνω μερῶν τῆς μαύρης θαλάσσης· τώρα ὅμως ἐφάνη μεταξύ των βασιλεὺς πολεμικὸς, ὁ Ἀττίλας (Ἔττελ.), ὅς τις ἀφοῦ ἔκαμε τὸ ὄνομά του φοβερὸν εἰς τὴν ἐνδοτέρω Ἀσίαν ἕως τῆς Κίνας, ἐπροσπάθει νὰ παίξῃ τὸ πρόσωπον τοῦ δορικτήτορος καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Κατὰ τὸ πρόσωπον, τὸ σχῆμα, τὰ ὀμμάτια, τὴν ζωὴν ἦτο ἐντελέστατος Οὖννος, ἐξεῖχεν ὅμως ἀπὸ τὸν λαόν του κατὰ τὴν παιδείαν καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ ἀπ' ὅλους τοὺς συγχρόνους του βασιλεῖς κατὰ τὸν δυναστικὸν νοῦν καὶ κατὰ τὴν δολιότητα. Προσετέθη δὲ καὶ μία μαύρη δεισιδαιμονία, ὅτι ἔχει τὴν ῥομφαίαν τοῦ πολεμικοῦ θεοῦ, καὶ ἐστάλθη εἰς τὴν γῆν ἐπίτροπός του. Εἰς μικρὸν χωρίον μεταξὺ Δανουβίου καὶ Τιβίσκου κείμενον, καὶ εἰς μέγα ξύλινον παλάτιον, ἀπὸ τοὺς μεγιστᾶνας του περικυκλούμενος, ἐβάσταζε βασιλικὴν αὐλὴν, καὶ

ἀπεκεῖ ἐδέσποζεν ὄχι μόνον τοὺς Οὔννους, ἀλλὰ καὶ τοὺς πολλοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς καὶ βασιλεῖς, τοὺς ὁποίους ἢ τοῦ τοὺς εἶχεν ὑποτάξειν ὁ πόλεμος, ἢ τοὺς εἶχε κάμειν ὑποτελεῖς φόρου ὁ φόβος τῆς μάστιγος τοῦ θεοῦ, καθὼς ἦτο καὶ ὠνομάζετο. Οἱ πολυάριθμοι Ὀστρόγοτθοι μὲ τοὺς βασιλεῖς των, οἱ Γεπῖδαι μὲ τὸν Ἀρδάριχόν των, καὶ ἄλλαι Γερμανικαὶ φυλαὶ, ἦσαν ἐκ τούτων οἱ ἐπισημότεροι. Ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Θεοδόσιον τὸν Β', ἀφοῦ ἐλεηλάτησε τὴν ἐπικράτειάν του ἀπὸ τῆς μαύρης θαλάσσης ἕως τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους καὶ ἕως τῶν Θερμοπυλῶν, ἐσυμφώνησε νὰ λαμβάνῃ ἐτησίως ἀργύριον. Τώρα δὲ ζητήσας τὴν Ὁνωρίαν ἀδελφὴν τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ εἰς γυναῖκά του, ἐζήτει προῖκα τὸ ἥμισυ τῆς ἐπικρατείας. Παρεκτὸς τούτου Γιζέριχος ὁ ἐν Ἀφρικῇ Βανδηλικὸς βασιλεὺς τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ ταράττῃ τὴν Εὐρώπην. Ἐφοβεῖτο οὗτος, ὅς τις δὲν εἶχε στερεώσειν ἀκόμη τὸ νέον βασίλειόν του, μήπως γείνῃ κατ' αὐτοῦ συμμαχία τις Εὐρωπαίων δυνάμεων.

Ὁ Ἀττίλας ἐλεύθερος ἀπ' ἄλλα μέρη ἡτοίμαζε τεράστιον πόλεμον, διὰ τὸν ὁποῖον ἐζήτει συμμάχους τοὺς μὲν Ῥωμαίους κατὰ τῶν Βεσιγότθων, τούτους δὲ πάλιν κατ' ἐκείνων. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐκατάλαβαν τὴν δολιότητα καὶ ἐπροσκάλεσαν ὅλους τοὺς Γερμανικοὺς λαοὺς καὶ βασιλεῖς τῶν δυτικῶν μερῶν τῆς Εὐρώπης νὰ συμμαχήσωσιν ἐναντίον τοῦ Ἀττίλα. Ἐπροσκάλεσαν ὄχι μόνον τὸν Θευδέριχον, βασιλέα τῶν Βεσιγότθων, ἀλλὰ καὶ τὸν βασιλέα τῶν Ἀλανῶν, τοὺς μεταξὺ Ῥοδανοῦ καὶ Ῥήνου Βουργούνδους, τοὺς Φράγκους, καὶ τοὺς Σάξονας. Ὅλοι ἐγνώρισαν τὸν ἴδιόν των κίνδυνον, καὶ ἐσύστησαν ἐθνῶν συμμαχίαν, ὁποίαν δὲν εἶχεν ἰδεῖν ἀκόμη ὁ παλαιὸς κόσμος. Ἦτο δὲ ἀναγκαία κατὰ τοῦ Ἀττίλα, ὅς-

τις ἤρχετο ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴν εἰς τὴν Δύσιν μὲ ἑπτακοσίας χιλιάδας στρατιωτῶν.

Ἡ πρώτη σκηνὴ τῶν Οὔννων ἦτο πανταχοῦ τραγικωτάτη. Ὅλη ἡ μεσημβρινὴ Γερμανία καὶ τὸ Βέλγιον κατηρημάχθη· αἱ πόλεις διηρπάσθησαν καὶ ἠφανίσθησαν. Τοιουτοτρόπως ἐπροχώρησεν ὁ Ἀττίλας ἕως τὸν Ῥῆνον. Εἰς τὴν Βασιλείαν ἠθέλησε νὰ τοῦ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν ὁ βασιλεὺς τῆς Βουργουνδίας, καὶ κτυπηθεὶς ἐφονεύθη. Ἐπέρασε τὸ ὄρος Βόγησον καὶ ἐστάθη εἰς τὴν Καμπανίαν πλησίον τοῦ Καταλαύνου (Chalons) ἀντικρὺ τοῦ μεγάλου συμμαχικοῦ σώματος, ὅπου ἔμελλε νὰ γείνῃ ἡ κρίσις, ἂν ἦτο γραπτὸν νὰ γείνῃ ἡ Εὐρώπη κτῆμα τοῦ τῶν Οὔννων βασιλέως. Ῥωμαῖοι, Βεσιγότθοι, καὶ Ἀλανοὶ ἦσαν τὰ τρία ἐπισημότερα ἔθνη, τὰ ὁποῖα ἀντιπαρετάχθησαν ἐδῶ πρὸς τὸν Ἀττίλαν. Ὁ στρατηγὸς Ἀέτιος μὲ τοὺς Ῥωμαίους εἶχε τὸ ἀριστερὸν κέρας, ὁ βασιλεὺς Θευδέριχος μὲ τοὺς Βεσιγότθους τὸ δεξιόν· εἰς δὲ τοὺς Ἀλανοὺς μὲ τὸν βασιλέα των ἔδωκαν τὸ κέντρον. Ὁ δὲ Ἀττίλας, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει βασιλέα τῶν βασιλέων ὁ ἱστοριογράφος Ἰορδάνης, διέτασσεν ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὸ στράτευμά του. Οἱ Γεπῖδαι μὲ τὸν Ἀρδάριχον, καὶ οἱ Ὀστρόγοτθοι μὲ τοὺς ἡγεμόνας των ἐστάθησαν εἰς τὰ κέρατα· οἱ δὲ λοιποί, ὅπου τοὺς ἔβαλλεν ἐκεῖνος. Καθεὶς τῶν ἡγεμόνων ἐκρέματο ἀπὸ τὸ νεῦμα τοῦ Ἀττίλα, καὶ ἐτελείονε μὲ θλίψιν τὰς προσταγάς του· ὁ Ἀττίλας ἠγρύπνει καὶ ἐφρόντιζε περὶ πάντων. Μετὰ φοβερὸν ὄλεθρον ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδων Οὔννων, οἱ ὁποῖοι ἔπεσαν εἰς ταύτην τὴν μάχην, ἀπεφάσισεν ὁ Ἀττίλας νὰ ὀπισθοδρομήσῃ τὴν νύκτα, μ' ὅλον ὅτι ἦτο ἀκόμη ἀρκετὰ δυνατός. Ἐνόμισεν ὅτι ἔχασε τὴν μάχην, καὶ ἐστοχάζετο ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἠδύναντο νὰ τὸν διώξωσιν ὄπισθεν διὰ νὰ τὸν πιάσωσι. Διὰ τοῦτο ἐσώρευσεν ἀναρίθμητα σκεύη, ἐφίππεια καὶ ἵππων σκεπάσματα διὰ νὰ τὰ ἀνάψῃ καὶ ν' ἀποθάνῃ εἰς τὸν καπνόν. Ὅλην τὴν νύκτα ἔκαμνε πολεμικὴν μουσικὴν διὰ νὰ ἀπατᾷ τοὺς πολεμίους. Οἱ Βεσιγότθοι, οἵτινες εἶχαν χάσειν εἰς τὴν μάχην τὸν βασιλέα των, ἔσπευδαν εἰς προσβολὴν καὶ ἐκδίκησιν· ὁ Ἀέτιος τοὺς ἐσυμβούλευσε ν' ἀφήσουν τοὺς Οὔννους νὰ ἀναχωρήσουν ἀνενόχλητοι. Θορίσμονδος ὁ υἱὸς τοῦ Θευδερίχου ἀνηγορεύθη βασιλεὺς εἰς τὸν τόπον τῆς μάχης. Ὁ Ἀττίλας ὑπέστρεψε πρὸς ἀνατολὰς τὸν δρόμον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐλθεῖν.

Εὐθὺς ὅμως, ἐπειδὴ δὲν τοῦ ἔδωκεν ὁ αὐτοκράτωρ γυναῖκα τὴν ἀδελφήν του, ἐστράφη εἰς τὴν βόρειον Ἰταλίαν, ὅπου τὸ ἐφεξῆς ἔτος (452) ἠρήμωσε τὰς ἀκμαζούσας πόλεις της. Ἡ Ἀκυληΐα πολιορκηθεῖσα ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου, οἱ ἄνδρες ἐφονεύθησαν, αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία ἐσύρθησαν εἰς τὴν δουλείαν. Σχεδὸν ὅλαι αἱ πόλεις, Βικεντία, Βερώνα, Κογκορδία διηρπάσθησαν· τὸ Μεδιόλανον καὶ ἡ Παυΐα παρεδόθησαν· οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι κατέφυγαν εἰς τὰς σκοπέλους τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης, καὶ ἔδωκαν ἔμμεσον ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τῆς μετὰ ταῦτα κτισθείσης περιφήμου Βενετίας. Εἰσῆλθεν ὁ Ἀττίλας διὰ τῶν κρημνισθέντων τειχῶν εἰς τὴν Ῥάβενναν, καὶ ἤθελε χαλάσειν τὴν Ῥώμην, ἐὰν δὲν τὸν ἐμπόδιζαν ἢ ἀῤῥωστίαι τοῦ στρατοῦ του, ἢ κατ' ἄλλους ὁ Πάπας Λέων, ἀνὴρ σεβάσμιος διὰ τὴν ἡλικίαν καὶ εὐγλωττίαν του, μὲ δῶρα καὶ μὲ καταπειστικοὺς λόγους. Φορτωμένος ἁρπάγματα καὶ λάφυρα παραίτησε τὴν Ἰταλίαν. Μετὰ ταῦτα ἐπλήθυνεν εὐθὺς τὸν ἀριθμὸν τῶν γυναικῶν του μὲ τὴν ὡραίαν Ἰλδίκην, καὶ ἀπέθανεν εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον ἢ διὰ γυναικείου δόλου, ἢ ἐξ ἀποπληξίας (453).

Εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατόν του διελύθη τὸ ἐντεῦθεν τοῦ Βόλγα Οὐννικὸν βασίλειον. Τὸν πρεσβύτερον υἱόν του Ἐλλάκιον ἐνίκησαν οἱ Γεπῖδαι καὶ Ὀστρογότθοι, καὶ τὸν ἐφόνευσαν εἰς μίαν αἱματώδη μάχην. Μετὰ τὴν νίκην ἐστερεώθησαν εἰς τὴν Δακίαν καὶ Παννονίαν. Τὸ παράδειγμάτων ἠκολούθησαν αἱ ἄλλαι Γερμανικαὶ φυλαὶ, Βουργοῦνδοι, Θύριγγοι, Ἐροῦλοι, Ῥύγιοι, ὅλοι ἀπεστάτησαν, καὶ ἐστερεόνοντο ὅπου εὕρισκαν τόπον. Ὁ Δεγγίσιχος, δεύτερος υἱὸς τοῦ Ἀττίλα, περιορισθεὶς εἰς τὴν ἅμαξάν του, ὥρμησεν ἀπηλπισμένος εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τῶν Ἑλλήνων, καὶ εὕρηκεν ἐκεῖ καὶ τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατόν του. Τὸ ἐπίλοιπον τοῦ στρατεύματός του ὑπετάχθη εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐξουσίαν. Μὲ τοὺς λοιποὺς Οὔννους ἐπέρασεν ὁ Ἰρνάκιος, ὁ νεώτατος υἱὸς τοῦ Ἀττίλα, πέραν τοῦ Βόλγα καὶ ἐθανατώθη πολεμῶν τοὺς Ἄβαρας. Οὕτως ἐτελείωσε τοῦ Ἀττίλα ἡ ὀλιγοχρόνιος, ἀλλὰ τρομερὰ κυριαρχία.

28. Πτῶσις τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀττίλα καὶ τῶν υἱῶν του ἡσύχασε πρὸς καιρὸν ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐπικράτεια, ἀλλ' ἔμελλε νὰ ἀφανισθῇ, ἐπειδὴ τῆς ἔλειπαν ὅσα δίδουν διάρκειαν εἰς τὰς πολιτείας. Ὁ ἀστόχαστος Οὐαλεντινιανὸς ὁ Γ', ὅστις, ἐπειδὴ ὁ Ἀττίλας δὲν ὑπῆρχεν, ἐνόμισεν ὅτι δὲν χρειάζεται πλέον στρατηγὸν, διὰ συμβουλῆς τῶν εὐνούχων του, ἐφόνευσε τὸν Ἀέτιον, ὅστις συναισθανόμενος τὴν ἀξίαν του καὶ διὰ τοῦτο πλήρης ὢν φιλοτιμίας, τοῦ ἐφαίνετο ὀχληρός. Οἱ φίλοι ἠκολούθησαν τὸν Ἀέτιον εἰς τὸν θάνατον (454).

Ὅταν δὲ μετὰ τοῦτο εὐθὺς ἐκυρίευσε μὲ δόλον καὶ μὲ βίαν τὴν γυναῖκα εὐγενοῦς τινος συγκλητικοῦ, Μαξίμου, ἔβαλεν οὗτος ξένους τινὰς καὶ ἐσκότωσαν τὸν αὐτοκράτορα ἔμπροσθεν τῶν δορυφόρων του, οἵτινες ἦσαν συναγροικημένοι (455), καὶ ἀφοῦ ἐκλέχθη αὐτοκράτωρ, ἠνάγκαζε τὴν χήραν αὐτοκρατόρισσαν Εὐδοξίαν νὰ τὸν ὑπανδρευθῇ. Ἐπείραξε τοῦτο τὴν ὑπερήφανον θυγατέρα τοῦ Θεοδοσίου, καὶ μαθοῦσα ὅτι ὁ Μάξιμος ἐμηχανοῤῥάφησε τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός της, ἔκραξεν εἰς βοήθειάν της ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν τὸν Γιζέριχον, διὰ νὰ τιμωρήσῃ τὸν φονέα. Ἦλθεν οὗτος πάραυτα μὲ ἰσχυρὸν στόλον εἰς τὸ στόμιον τοῦ Τιβέριος· ὁ Μάξιμος ἤθελε νὰ φύγῃ· οἱ στρατιῶται τὸν ἐσκότωσαν, καὶ ἔῤῥιψαν τὸ λείψανόν του εἰς τὸν Τίβεριν (Πρβ. Ζωναρ. ΙΓ', 25.).

Κανεὶς δὲν ἐστοχάζετο νὰ ἀντισταθῇ τὸν Γιζέριχον· οὔτε Φάβιος οὔτε Κάμιλλος ἐφάνη νὰ διώξῃ τοὺς βαρβάρους ἀπὸ τὰ τείχη. Ὁ Πάπας Λέων μὲ λιτανείαν ἱερέων, μὲ σταυροὺς καὶ μὲ λαμπάδας ἐξῆλθεν εἰς ὑπάντησίν του, καὶ τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ μὴ καύσῃ τὴν πόλιν, οὐδὲ νὰ βασανίσῃ τοὺς αἰχμαλώτους. Ἐσυγκατάνευσεν εἰς τοῦτο ὁ Βάνδηλος. Δεκατέσσαρας ὅμως ἡμέρας καὶ νύκτας ἐλεηλάτησε τὴν πόλιν. Τὰ ἀγάλματα τῶν παλαιῶν θεῶν καὶ ἡρώων ἐβάλθησαν εἰς τὰ πλοῖα διὰ νὰ στολίσωσι τὴν Καρχηδόνα. Τότε ἐπάρθησαν ἀπὸ τὸν ναὸν τῆς Εἰρήνης (Ἴδε σελ. 392) τὰ λαμπρὰ σκεύη, ἡ χρυσῆ τράπεζα, καὶ ἡ χρυσῆ ἑπτάφωτος λυχνία, τὰ ὁποῖα εἶχε λαφυραγωγήσειν ὁ Τίτος ἀπὸ τὸν ναὸν τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἀλλ' οὗτοι οἱ σπανιώτατοι θησαυροὶ καὶ ἄλλα νίκης μνημεῖα τοῦ Καπιτωλίου κατεπόθησαν ἀπὸ τὴν μεσόγειον θάλασσαν, ἐνῷ μόνον τὸ καράβιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐβάσταζε τὰ ἀγαθὰ ταῦτα, ἐπνίγη εἰς

τὴν ἐπιστροφήν. Τὰ δ' ἄλλα πλούτη καὶ πολύτιμα πράγματα τῶν ἰδιωτῶν καὶ χιλιάδες Ῥωμαίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ἡ αὐτοκρατόρισσα μὲ τὰς θυγατέρας της, καὶ πολλοὶ προσέτι τεχνῖται καὶ βάναυσοι, ἐφέρθησαν εἰς τὴν Καρχηδόνα. Ἐκ τῆς Ῥώμης ὥρμησαν· οἱ Βάνδηλοι εἰς τὴν Καμπανίαν, διήρπασαν καὶ ἠρήμωσαν τὰς πόλεις της, ἐκρήμνισαν ἐκ θεμελίων τὴν Καπύην· καὶ Νῶλαν.

Διὰ βοηθείας τοῦ τῶν Βεσιγότθων βασιλέως Θευδερίχου Β', ἀνεδείχθη εἰς τὴν Γαλλίαν αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης ὁ Ἄβιτος· ἐμισήθη ὅμως εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ καθῃρέθη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον Ῥικήμερον (456). Ὁ ἀνδρεῖος οὗτος Γερμανός ἴσχυε τὰ πάντα τώρα εἰς τὴν αὐλὴν καὶ εἰς τὴν ἐπικράτειαν, καὶ ἐπειδὴ ἐξέλιπε τὸ ἀνδρικὸν γένος τοῦ Θεοδοσίου, ἦτο εἰς τὴν ἐξουσίαν του νὰ καταργήσῃ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀξίαν. Ἀλλ' ἐπροτίμησε νὰ ἐκλέξῃ σκιὰν αὐτοκρατορικὴν διὰ νὰ ἐξουσιάζῃ αὐτὸς ὄπισθέν της. Ἐνέδυσε λοιπὸν τὴν πορφύραν τὸν Μαϊοριανὸν, ὅς τις ἐγνώριζεν ἀληθῶς τὴν διαφθορὰν τοῦ καιροῦ, καὶ ἐπροσπάθησε νὰ τὴν θεραπεύσῃ μὲ φρόνησιν καὶ ἀνδρίαν, ἀλλ' ἡ ἐγχείρησίς του κατὰ τοῦ Γιζερίχου τοῦ μεγαλητέρου ἐχθροῦ τῆς Ἰταλίας, τὸν ὁποῖον εἶχε σκοπὸν νὰ κτυπήσῃ μὲ στόλον, δὲν εὐτύχησε, καὶ πρὶν ἑτοιμασθῇ εἰς νέαν ἐκστρατείαν, ἐφονεύθη ἀπὸ τοὺς ἰδικούς του (461). Τὸν διεδέχθη ὁ Σεβῆρος, ἀλλ' ἀπέθανε μετὰ τέσσαρα ἔτη (465). Ἐκυβέρνα λοιπὸν ὁ Ῥικίμηρος μὲ ὄνομα Πατρικίου, χωρὶς αὐτοκράτορα. Μετὰ ταῦτα ἐπαρακάλεσε ταπεινῶς καὶ λιτανευτικῶς ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος τὸν αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ νὰ τοὺς δώσῃ ἡγεμόνα. Ὁ αὐτοκράτωρ Λέων Α'. ἔστειλε τὸν γαμβρόν του Ἀνθέμιον εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ μὲ στόλον

μέγαν καὶ 100,000 στρατιώτας ὑπὸ Βασιλίσκου στρατηγουμένους, οἵτινες ἦσαν διωρισμένοι κατὰ τοῦ Γιζερίχου. Οὗτος ἐπρόβαλεν εἰρήνην, ἀπεκοίμισε τοὺς ἐχθρικοὺς στρατηγοὺς, καὶ μετὰ ταῦτα διὰ προδοσίας τοῦ ναυάρχου Βασιλίσκου ἔκαυσε τὸ μεγαλήτερον μέρος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου. Ὁ Γιζέριχος ἐκβῆκεν ἀπὸ τὸν κίνδυνον. Σικελία, Σαρδὼ, καὶ ἡ ἐπικράτεια τῆς Τριπόλεως ἦσαν τὰ λάφυρά του· ὅλοι δὲ οἱ αἰγιαλοὶ τῆς μεσογείου θαλάσσης καὶ ἐξαιρέτως τῆς Ἰταλίας ἦτο ἡ ὀρχήστρα τῶν πειρατειῶν του (Πρβ. Ζωναρ. ΙΔ', 1.).

Διὰ νὰ συνδεθῇ στερεώτερα ὁ Ἀνθέμιος μὲ τὸν Ῥικίμηρον, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν γυναῖκα τὴν πλουσιόπροικον θυγατέρα του. Δὲν διήρκεσε πολὺ ἡ ὁμόνοια· ἐστασίασαν· ὁ Ῥικίμηρος ἐκήρυξεν αὐτοκράτορα τὸν Ὀλύβριον, ὥρμησε κατὰ τῆς Ῥώμης, καὶ τὴν ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου (472). Ὁ Ἀνθέμιος ἐθανατώθη, ἡ πόλις διηρπάγη, καὶ ἔπαθε πεῖναν καὶ θανατικόν. Ἀπέθαναν δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ ὁ Ῥικίμηρος καὶ ὁ Ὀλύβριος. Ὁ τῆς Βουργουνδίας βασιλεὺς Γουνδίβαλδος ἔλαβε τὸν τόπον τοῦ Ῥικιμήρου· ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν Γλυκέριον, καὶ πάλιν τὸν ἐκατεβίβασεν. Ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ἔστειλε τὸν Ἰούλιον Νέπωτα νὰ βασιλεύσῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀλλ' ὁ Ὀρέστης, ὅς τις ἦτο τώρα στρατηγὸς τῶν μεσθοφόρων, τὸν ἐδίωξε καὶ ἔδωκε τὴν αὐτοκρατορίαν εἰς τὸν τότε δεκατεσσαραετῆ υἱόν του Ῥωμύλον Αὐγουστύλον (475).

Εἰς δὲ τοῦτο τὸ μεταξὺ οἱ τοῦ αὐτοκράτορος μισθοφόροι Γερμανοὶ, στερεωθέντες μέχρι τοῦδε εἰς τὸν ἄνω Δανούβιον, ἐσυμφώνησαν ὅλοι καὶ ἐζήτουν ἀπὸ τὸν Ὀρέστην τὸ τρίτον μέρος τῆς Ἰταλικῆς χώρας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ὀρέστης δὲν τοὺς τὸ ἔδιδεν, ἔκλεξαν βασιλέα των τὸν Ὀδοάκερον, καὶ ἀπεφάσισαν

ἀντὶ τοῦ ζητηθέντος τρίτου μέρους νὰ ἐξουσιάσωσι τὸ ὅλον. Ὁ Ὀδοάκερος ἐκηρύχθη βασιλεὺς τῶν ἡνωμένων Γερμανῶν, ἐστράτευσε κατὰ τοῦ Ὀρέστου εἰς τὴν Παυΐαν, καὶ ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου τὴν πόλιν, ὅπου εὕρηκε τὸν θάνατόν του ὁ Ὀρέστης (475). Τὸν παῖδα Ῥωμύλον Αὐγουστύλον ἠνάγκασε νὰ παραιτήσῃ τὴν ἀξίαν, δὲν τὸν ἐφόνευσεν ὅμως διὰ τὴν νεότητά του, ἀλλὰ τοῦ ἐχάρισε τὸ εἰς τὴν Καμπανίαν ἐξαίρετον ἀγροκήπιον Λουκουλλιανὸν, καὶ ἐτήσιον ἓξ χιλιάδας χρυκᾶ νομίσματα διὰ ζωοτροφίαν του. Ἀπὸ τὴν σύγκλητον ἐζήτησεν ὁ Ὀδοάκερος νὰ μεσιτεύσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ πρὸς τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως αὐτοκράτορα Ζήνωνα, διὰ νὰ τὸν ἀναδείξῃ Πατρίκιον καὶ ἡγεμόνα τῆς Ἰταλίας. Ὁ Ζήνων ἔδωκεν ἀρνητικὴν ἀπόκρισιν, καὶ ἀνέδειξεν εἰς αὐτὴν αὐτοκράτορα τὸν Νέπωτα. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἀπέθανε μετ᾽ ὀλίγον, διὰ τοῦτο ὁ Ὀδοάκερος ἐκυβέρνα εἰς τὸ ἑξῆς ὡς βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐκυβέρνα μὲ σοφίαν. Μὲ τὴν Ἰταλίαν ἥνωσε τὴν Δαλματίαν, καὶ ἐκαρποῦτο τὴν Σικελίαν ὡς Βανδηλικὸν κτῆμα διὰ συνθηκῶν μὲ τὸν βασιλέα Γιζέριχον. Μὲ τοὺς ἄλλους Γερμανικοὺς λαοὺς καὶ βασιλεῖς ἔκαμεν ἐπίσης συνθήκας, διὰ τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἐγνώριζε τὸν ἄλλον, καὶ εἰς καθένα ἄφινε νὰ κυβερνᾷ ἡσύχως τὸ ἰδικόν του. Εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἀφῆκε τὴν παλαιὰν πολιτείαν καὶ νομοθεσίαν των, καὶ ἀποκατέστησε τὰς συνήθεις ἀρχάς των καὶ αὐτὴν προσέτι τὴν ὑπατείαν. Ἡ δυτικὴ αὐτοκρατορία ἀπέθανε χωρὶς ἐλπίδα ἀναστάσεως· καὶ ἡ κοσμοκράτωρ Ῥώμη, τὴν ὁποίαν ἔκτισε Ῥωμύλος καὶ ἔχασε Ῥωμύλος, ἔπαυσε τὴν εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην νομοδοσίαν της. Τοιαῦτα εἶναι τὰ μάταια τοῦ κόσμου πράγματα!

29. Ἡ *ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἕως τέλους τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος.*

Εἴπαμεν ἤδη εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου τὰς διαταγὰς, ὅσας ἔκαμεν ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀφοῦ ἐκ θείας ἐμπνεύσεως ὑπέστρεψεν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν.

Ἡ ὑψηλοτέρα δόξα τῶν ἐπισκόπων, ἥτις ἦτο ἰσχυρὰ καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Χριστιανωσύνης, ἐστερεώθη τώρα περισσότερον. Οὗτοι μόνον ἔδιδαν τώρα ψῆφον εἰς τὰς συνόδους, ἐνῷ κατὰ τὴν τρίτην ἑκατονταετηρίδα εἶχαν ψήφους καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι. Καθὼς οἱ ἐπίσκοποι ὑπέταξαν τοὺς ἱερεῖς καὶ διακόνους, οὕτως ἐν γένει ὁ κλῆρος ἔλαβεν ὑπεροχὴν εἰς τοὺς λαϊκοὺς, οἵτινες κατ᾽ ὀλίγον ἔχασαν παντελῶς τὸ δίκαιον τοῦ νὰ ἀνακατόνωνται εἰς τὰς ἐκλογὰς ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, καθὼς καὶ εἰς τὴν νομοθεσίαν καὶ κυβέρνησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Οἱ εἰς τὰς μητροπόλεις τῶν ἐπαρχιῶν ἐπίσκοποι ὠνομάσθησαν Ἀρχιεπίσκοποι καὶ μετὰ ταῦτα Μητροπολῖται· οἱ δὲ τῶν μικροτέρων πόλεων ἐπίσκοποι ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Μητροπολίτας. Δίς τοῦ ἐνιαυτοῦ συνεκρότει τοπικὴν σύνοδον ὁ Μητροπολίτης, καὶ μὲ τὴν προεδρίαν καὶ γνώμην του ἀπεφασίζετο πᾶσα ἐκκλησιαστικὴ ὑπόθεσις.

Ἐπίσκοποι, οἵτινες ἔλαβαν βαθμὸν ὑψηλότερον παρὰ τοὺς Μητροπολίτας, ἦσαν κατ᾽ ἀρχὰς τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος ὁ τῆς Ῥώμης, ὁ τῆς Ἀλεξανδρίας καὶ ὁ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ ὅταν ὁ θρόνος τῶν αὐτοκρατόρων μετετέθη εἰς τὸ Βυζάντιον, εὐλόγως ὑψώθη εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς νέας ταύτης

αὐτοκρατορίδος πόλεως. Κατὰ τὰ μέσα τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος εἰς τὴν ἐν Χαλκηδόνι συγκροτηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μαρκιανοῦ σύνοδον λέγεται ὅτι ὠνομάσθησαν οὗτοι πατριάρχαι, καὶ ἐδόθη τὸ ὄνομα τοῦτο καὶ εἰς τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἱερουσαλήμ. Οἱ πατριάρχαι εἶχαν τὸ δίκαιον νὰ καθιστῶσι μητροπολίτας εἰς τὰς ἐπικρατείας των, νὰ συγκαλῶσι μεγαλητέρας συνόδους, καὶ πᾶσα ἀξιόλογος ὑπόθεσις ἠδύνατο νὰ γίνεται ἔκκλητος εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς μητροπολίτας. Οἱ δεσμοὶ τῆς ἐκκλησίας ἐδυναμώθησαν περισσότερον διὰ τοῦ συστήματος τούτου, ἀλλ' ἡ ἔρις περὶ τοῦ τίς τῶν πατριαρχῶν πρέπει νὰ ἔχῃ τὸν πρῶτον βαθμὸν ἐγέννησεν ἐπιβλαβεῖς ταραχὰς εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ῥώμης ἀντεποιήθησαν κατ' ὀλίγον τὸν ὕπατον βαθμὸν τῆς ἐκκλησίας, μεταχειρισθέντες φρονίμως πολλὰς εὐτυχεῖς περιστάσεις, αἵτινες ἐβοήθουν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ στοχασμοῦ των. Ἡ λαμπρότης, τὴν ὁποίαν ἐξήπλονε περὶ ἑαυτὴν ἡ πρώτη πόλις τοῦ κόσμου, ὡς ἔλεγαν οἱ Ῥωμαῖοι, τὸ κέντρον τοῦ παντὸς, ἐλάμπρυνε καὶ τὸν ἐπίσκοπόν της· καὶ ἐὰν τὸ σέβας, τὸ ὁποῖον ἐπροξένει εἰς τὰς καρδίας τὸ ὄνομα τῆς κοσμοκράτορος Ῥώμης, ἦτο ἔννοια μόνον κοσμικὴ, καθιερώθη ὅμως πνευματικῶς ἀπὸ τὴν κοινὴν παράδοσιν, ὅτι ὁ ἀπόστολος Πέτρος ἔκτισε τὴν Χριστιανικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ὑπέφερεν ἐκεῖ τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Ἀλλαμὴν ὁ Πέτρος ἦτο κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων διὰ λόγον τοῦ Χριστοῦ: „Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν" (Ματθ. ιϛ΄, 18.)· ἄρα καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ῥώμης ὡς διάδοχοι τοῦ Πέτρου παρέλαβαν τὴν κορυφαιότητα ταύτην. Οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι ἔδωκαν τὸν βαθμὸν τοῦτον εἰς τὸν τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρχιερέα διὰ νὰ ὑπογράφεται πρῶτος αὐτὸς εἰς τὰς συνόδους καὶ ἐφεξῆς οἱ ἄλ-

λοι ἀρχιεπίσκοποι *). Καὶ ἡ μετάθεσις δὲ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν συνήργησεν εἰς τὸ πρωτεῖον τοῦτο· διότι ἐνῷ οἱ πατριάρχαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως περιωρίζοντο ἀπὸ τὴν ὀχληρὰν ἐφορίαν καὶ ἀνάμιξιν τῆς αὐλῆς εἰς ὅλα τὰ τῆς ἐκκλησίας, οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ῥώμης ἐνήργουν ἐκεῖ τὰ τῆς ἀξίας των ἐλευθερώτερα.

Σφοδροτάτην ἐνόχλησιν εἰς τὴν ἑνότητα τῆς ἐκκλησίας ἐπροξένησε κατὰ τούτους τοὺς χρόνους εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἡ τῶν Δονατιστῶν αἵρεσις. Κατὰ τὸ **311** ἔτος ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Καρχηδόνος Καικιλιανός τις, τὸν ὁποῖον πολλοὶ τῶν ἐκεῖ χριστιανῶν δὲν ἔστερξαν, ἐπειδὴ τὸν ἐχειροτόνησε προδότης τις, ἤγουν ἕνας ἐπίσκοπος, ὅστις ἐπὶ τῶν τοῦ Διοκλητιανοῦ διωγμῶν εἶχε παραδώσειν εἰς τοὺς εἰδωλολάτρας τὰς ἁγίας γραφάς. Οὗτοι ἔκλεξαν ἄλλον ἐπίσκοπον ἀντὶ τοῦ Καικιλιανοῦ, καὶ ἡ ἔρις ἐξηπλώθη εἰς ὅλας τῆς Ἀφρικῆς τὰς ἐκκλησίας. Κωνσταντῖνος ὁ μέγας ἐπρόσταξε πολλοὺς ἐπισκόπους ἄλλων ἐπαρχιῶν νὰ ἐξετάσωσι τὸ πρᾶγμα, οἱ ὁποῖοι ἔδειξαν ἀθῷον τὸν Καικιλιανόν. Ἐκ τούτου ἀπεσχίσθη μία φατρία, ἥτις ἀπὸ τὸν ἀρχηγόν της Δονάτον, ἐπίσκοπον τινὰ, ὠνομάσθη αἵρεσις τῶν Δονατιστῶν. Ἔλεγαν οὗτοι, ὅτι ὅλοι οἱ ἄλλοι χριστιανοὶ εἶναι μολυσμένοι ἀπὸ τὸ ἁμάρτημα τοῦ Καικιλιανοῦ, καὶ εἰς μόνους αὐτοὺς ἐνυπάρχει ἡ ἀληθινὴ ἐκκλησία,

---

*) Εἰς τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον ἐκρίθη νὰ ἔχῃ τὰ δευτερεῖα τοῦ Ῥώμης ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης. Εὐάγριος ὁ Σχολαστικὸς, ὅστις ἱστορεῖ τὰ τῆς συνόδου ταύτης (Ἐκκλ. ἱστορ. βιβλ. β΄, 4.) λέγει ῥητῶς: „Ἐδόκει δὲ καὶ τὸν θρόνον τῆς νέας Ῥώμης, ἐκ τῶν δευτερείων τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, τῶν ἄλλων τὰ πρεσβεῖα φέρειν." Καὶ πάλιν εἰς τὸ τέλος τῶν πρακτικῶν τῆς συνόδου ταύτης προσθέτει: „Ἐδικαιώθη τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον εὐθὺς μετὰ τὸν Ῥώμης τετάχθαι." Βιβλ. β΄, ἐν τῷ τέλει. Κ.

τῆς ὁποίας γνώρισμα εἶναι ἡ ἁγιότης τῶν μελῶν, καὶ τὴν ὁποίαν μολύνει ἡ ἀνοχὴ τῶν κακούργων· γνώμη, τὴν ὁποίαν δὲν ἐδέχετο ἡ καθολικὴ ἐκκλησία. Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ὁ Κώνστας, ἐπροσπάθησαν νὰ ἑνώσωσι πάλιν δι' ἀγαθοῦ τρόπου τοὺς Δονατιστὰς μὲ τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' εἰς μάτην. Μαινόμενα στίφη τῶν αἱρετικῶν τούτων περιέτρεχαν τὴν χώραν, ἐκακομεταχειρίζοντο τοὺς πλουσίους καὶ ἐξαιρέτως τοὺς ἱερεῖς τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ἐχρειάσθη βία ἐναντίον των· ἀλλ' ἐκ τούτου ἐκορυφόνετο τὸ κακὸν καὶ ἐπεκράτει τὸ σχίσμα καὶ ἐπὶ τῶν ἐφεξῆς αὐτοκρατόρων. Περὶ τὸ τέλος τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος ἤρχισεν ὁ περίφημος τῆς ἐκκλησίας πατὴρ Αὐγουστῖνος, ἐπίσκοπος Ἱππῶνος (γενν. 354, ἀποθ. 430), νὰ καταπολεμῇ τοὺς Δονατιστὰς μὲ ζῆλον μέγιστον. Ἐκ παρακινήσεώς του ἔγεινε τὸ **411** ἔτος διὰ τοῦτο θεολογικὴ συνδιάλεξις, ὅπου παρευρέθησαν ἐξ ἑκατέρας τῶν μερίδων τριακόσιοι περίπου ἐπίσκοποι. Ὁ αὐτοκαρτορικὸς ἐπίτροπος ἐκύρωσε τὴν γνώμην τῶν ὀρθοδόξων, ἀλλ' οἱ Δονατισταὶ ἔμειναν πάλιν εἰς τὸ πεῖσμα των. Ἀλλ' ἔκτοτε ἔχαναν πάντοτε τὴν ὑπόληψιν καὶ ὠλιγόστευαν, καὶ μόνον οἱ Βάνδηλοι τοὺς ἀνέστησαν πάλιν χρόνον τινὰ διὰ νὰ τοὺς ἔχωσι βοηθούς των (Ἴδε ἀνωτ. σελ. 487.).

Ἐνῷ οἱ ἐπίσκοποι ἐνησχολοῦντο ἐξ ἀρχῆς νὰ διατάξωσι τὰ τῆς ἐκκλησίας πρὸς σωτηρίαν τῶν πιστῶν· ἄνδρες ἄλλοι καταφρονήσαντες παντελῶς τὸν κόσμον ἀπεφάσισαν νὰ ζήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς ζωὴν ἀγγελικήν. Εὑρόντες κάποια ῥητὰ τῆς νέας γραφῆς προστάζοντα αὐστηρὰν ἐγκράτειαν, ἠθέλησαν νὰ ἀπαρνηθῶσιν ὅλας τὰς σωματικὰς χρείας καὶ αὐτὸν τὸν ὕπνον καὶ τὴν τροφὴν, ὅσον εἶναι δυνατὸν, καὶ μὲ βίον θεωρητικὸν νὰ ἀποκτήσωσι τὸ

ἔλεος τοῦ θεοῦ καὶ νὰ ἀξιωθῶσι μετὰ θάνατον ἀγαθωτέρων μελλόντων. Εἰς τὴν Αἴγυπτον, τῆς ὁποίας τὸ κλίμα καὶ ἡ φυσικὴ ἰδιότης ἐγέννων ἀνέκαθεν σκυθρωποὺς καὶ τρόπον τινὰ μελαγχολικοὺς ἀνθρώπους, ἐφάνησαν οἱ ἀναχωρηταὶ, ἤγουν ἄνδρες, οἵτινες ἀνεχώρουν ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ ἔζων ἀσκητικῶς εἰς τὰς ἐρήμους. Εἷς τῶν περιφημοτάτων τούτων ἀναχωρητῶν εἶναι Παῦλος ὁ Θηβαῖος, ὅς τις ἐπὶ τῶν διωγμῶν τοῦ Δεκίου κατέφυγεν εἰς ἔρημον τινὰ τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἐκεῖ ἐπέρασε τὴν ζωήν του μὲ προσευχὴν καὶ νηστείαν. Δὲν εἶχεν ὅμως οὗτος μαθητὰς καὶ μιμητάς του, καθὼς ἔκαμεν ὀλίγον τι ὕστερα ὁ ὅσιος Ἀντώνιος, Αἰγύπτιος καὶ αὐτός. Οὗτος, ὅς τις ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ κυρίως ἀρχηγὸς τοῦ Μοναχικοῦ βίου, ἐκ μεγάλης θεοσεβείας κινούμενος ἐμοίρασεν ὅλην τὴν περιουσίαν του εἰς τοὺς πτωχοὺς, ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὸν κόσμον (285) καὶ ὑπῆγεν εἰς τὴν ἔρημον. Νηστεία καὶ προσευχὴ ἦσαν τὰ κύρια ἔργα του. Τὸ παράδειγμά του εἵλκυσε πολλοὺς εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην, ὅπου ἔζων καθεὶς εἰς μίαν χωριστὴν καλύβαν, καὶ ἐκ τούτου ὠνομάσθησαν Μοναχοί. Ὁ ὅσιος Ἀντώνιος ἦτο ἔφορος καὶ πατήρ των, καὶ παρεκτὸς τῆς προσευχῆς καὶ νηστείας τοὺς ὑπεχρέονε νὰ ἐργάζεται καθεὶς ἕν τι ἐργόχειρον, ἐπειδὴ ἐγνώριζεν, ὅτι ἡ ἀργὴ ζωὴ εἶναι ὀλέθριος καὶ ψυχοβλαβής. Ἀπέθανε δὲ ὁ ἅγιος Ἀντώνιος εἰς ἡλικίαν ἑκατὸν πέντε ἐνιαυτῶν (356).

Εἷς ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου, ὁ Παχώμιος, εἶναι θεμελιωτὴς τῶν μοναστηρίων, ἤγουν οἰκοδομημάτων, ὅπου συνέζων πολλοὶ Μοναχοί. Εἰς ἕνα κοινὸν φραγμὸν ἐπὶ νήσου τινὸς τοῦ Νείλου συνήθροισε τετρακοσίους Μοναχούς. Κοινόβια ὠνομάζοντο ἰδίως τὰ μοναστήρια ταῦτα, ἐπειδὴ ὅλοι συνέζων καὶ συνησκοῦντο κοι-

νῶς. Διὰ τοῦτο οἱ Μοναχοὶ ἐδιαιρέθησαν εἰς ἀναχωρητὰς καὶ μιγάδας ἢ κοινοβιάτας. Ὁ προεστὼς τοῦ κοινοβίου ὠνομάζετο Ἀββᾶς, ἤγουν πατὴρ, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς τώρα ὀνομάζομεν Ἡγούμενον. Ἀποθνήσκων ὁ ὅσιος Παχώμιος (348) ἀφῆκε χιλιάδας τινὰς Μοναχῶν ζώντων ὑπὸ τὴν ἐφορίαν του εἰς ἐννέα κοινόβια, τὰ ὁποῖα ἔκτισεν αὐτός. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἤρχισαν νὰ μονάζωσι καὶ γυναῖκες εἰς ἴδιά των κοινόβια. Κατ' ἀρχὰς ἐκτίζοντο τὰ μοναστήρια εἰς τὰς ἐρήμους, ἔπειτα καὶ πλησίον τῶν πόλεων καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πόλεις. Δὲν ἦσαν κατ' ἀρχὰς οἱ Μοναχοὶ μέλη τοῦ κλήρου, μετέπειτα ὅμως συμπεριελήφθησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον.

Ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπίσκοπος Ἀθανάσιος, ἐκεῖνος ὁ μετὰ ζήλου ὑπέρμαχος τῆς τοῦ Υἱοῦ μὲ τὸν Πατέρα ὁμοουσιότητος, ὅς τις ἔγραψε τὸν βίον τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου, ἔφερεν εἰς τὴν Ῥώμην (340) τὸ Μοναχικὸν σχῆμα, καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν ἐνήργησε μὲ πολὺν ζῆλον τὴν ἐξάπλωσίν του ὁ Τορώνων ἐπίσκοπος Μαρτῖνος. Τὸν ἄγαμον βίον ἠσπάσθησαν κοινῶς οἱ Μοναχοὶ ὡς ἅγιον ἔργον, χωρὶς ὅμως νὰ τὸν ζητῶσι καὶ ἀπὸ ὅλον τὸ ἱερατεῖον.

Ὑπῆρξαν ἀναχωρηταὶ, οἵτινες μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὴν αὐστηρότητα τοῦ Μοναχικοῦ βίου, ἔζων εἰς σπήλαια, εἰς τάφους, εἰς κορυφὰς ὀρέων, ἐπὶ δένδρων· ἀλλὰ πάντας τούτους ὑπερέβη κατ' ἀρχὰς τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος ὁ πλησίον τῆς Ἀντιοχείας ἀσκήσας Συμεὼν, ὅς τις στήσας στύλον πρῶτον δεκαπέντε ποδῶν, ἔπειτα, αὐξάνων αὐτὸν κατ' ὀλίγον, ἕως πολλῶν πηχῶν ὕψους, ἔζησεν ἐπάνω τριάκοντα ἔτη, χωρὶς σκεπαστὴν, κακουχούμενος ἀπὸ ψύχος καὶ καύσωνα τὸν χειμῶνα καὶ τὸ θέρος, καὶ ἐκεῖ ἐτελείωσε τὴν ζωήν του. Εὕρηκε μιμητὰς τῆς ζωῆς ταύτης εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ ἀλλαχοῦ. Στυλῖται ὠνομάζοντο οἱ ἀσκηταὶ οὗτοι, καὶ ὑπῆρξαν ἱκανοὶ ἕως τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος *).

Ἀφοῦ ἐκβῆκεν ἡ χριστιανωσύνη διὰ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἀπὸ τὴν κρυφιότητα εἰς τὴν λάμψιν τοῦ κόσμου, ἔγειναν καὶ αἱ τελεταί της λαμπραὶ καὶ μεγαλοπρεπεῖς. Περιφανέστατοι ναοὶ ἐκτίσθησαν εἰς τιμὴν τοῦ σωτῆρος· εἰσήχθησαν εἰς αὐτοὺς ἱερὰ, θυσιαστήρια, εἰκόνες, λύχνοι, θυμιατήρια, καὶ ὅλη ἡ θεία λατρεία ἐτελεῖτο μὲ μεγίστην λαμπρότητα.

Οἱ πρώτιστοι ἤδη χριστιανοὶ ἑώρταζαν τὴν κυριακὴν ἡμέραν τῆς τοῦ σωτῆρος ἀναστάσεως, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος εἶχε προστάξειν νὰ ἀναπαύωνται πᾶσαν κυριακὴν ὅλα τὰ ἔργα τῶν τεχνιτῶν καὶ χειρωνάκτων, καὶ οὐδ' οἱ κριταὶ αὐτοὶ νὰ ὑπάγωσιν εἰς τὰς δικαστικάς των καθέδρας.

Κατὰ τὴν πέμπτην ἑκατονταετηρίδα ἑωρτάζοντο πέντε μεγάλαι ἑορταὶ, ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ, ἡ μεγάλη πέμπτη, τὸ Πάσχα, ἡ Ἀνάληψις τοῦ σωτῆρος, καὶ ἡ Πεντηκοστή. Ἡ πρώτη, ἐπειδὴ ὁ χρόνος τῆς γεννήσεως τοῦ σωτῆρος δὲν προσδιορίζεται εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, ὑπὸ μὲν τῶν Ἑλλήνων ἑωρτάζετο κατ' ἀρχὰς τὴν πρώτην τοῦ Ἰαννουαρίου μηνὸς, ὑπὸ δὲ τῶν Ῥωμαίων τὴν 25 τοῦ Δεκεμβρίου, καθὼς ἐφεξῆς ἐπεκράτησεν εἰς ὅλην τὴν ἐκκλησίαν. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἑωρτάζοντο ἀπὸ τοὺς ἐθνικοὺς Ῥωμαίους τὰ Κρόνια (Saturnalia) πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ μυθολογουμένου χρυσοῦ αἰῶνος, ὅς τις ἦτο ἐπὶ τῆς βασι-

*) Σχροίκιος (Schröckh) Ἐκλησιαστ. ἱστορία, Μέρος Η', σελ. 241.

λείας τοῦ Κρόνου, ὁπότε δὲν ἦσαν πλοῦτος καὶ πενία, δὲν ὑπῆρχε δουλεία. Διὰ τοῦτο κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἑορτῆς ταύτης ἀπέλυαν τοὺς δούλους ἀπὸ πᾶσαν ὑπηρεσίαν, καὶ τοὺς ἐσυγχώρουν ὅλην τὴν δίαιταν τῶν ἐλευθέρων. Ἐνῷ δὲ οἱ χριστιανοὶ μετέβαλαν τὴν ἐθνικὴν ταύτην ἑορτὴν εἰς τὴν σωτήριον πανήγυριν τῆς θείας οἰκονομίας, ἔδωκαν εἰς τὸ παλαιὸν ἔθος ὑψηλοτέραν καὶ ἱερωτέραν ἐξήγησιν, ἐπειδὴ ἦλθεν εἰς αὐτοὺς ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῆς ἀπολυτρώσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν καταργεῖται παντελῶς ἡ δουλεία, καὶ γίνονται ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀδελφοὶ καὶ υἱοὶ θεοῦ ἐν Χριστῷ.

Τὸ ὄνομα Πάσχα (ἤγουν διάβασις) εἶναι τῆς ἑβραϊκῆς διαλέκτου ἀπὸ τὴν ὁποίαν τὸ ἔλαβαν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι· ἐκ τούτου ἔγεινε τὸ Γαλλικὸν pâques. Οἱ Γερμανοὶ τὸ ὀνομάζουν Osterfest (ἤγουν ἑορτὴν τῆς ἐγέρσεως, ἐπειδὴ Ost σημαίνει τὸν τόπον, ὅθεν ἀνατέλλει ὁ ἥλιος). Κατ' ἀρχὰς συμπεριελάμβανε τὰ πάθη καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σωτῆρος· μετὰ ταῦτα ἐσήμαινε μόνον τὴν ἀνάστασιν. Ἡ ἑορτὴ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ σωτῆρος, καὶ τῆς Πεντηκοστῆς εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος (ἀνωτ. σελ. 350) εἰσήχθησαν καὶ αὐταὶ πολὺ πρώϊμα εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Παρεκτὸς τούτων τῶν πέντε μεγάλων ἑορτῶν ἑώρταζαν καὶ τὰς ἡμέρας τοῦ θανάτου τῶν ἁγίων μαρτύρων. Ἐτέλουν καὶ ἀγρυπνίας, ἤγουν τὴν πρὸ τῆς ἑορτῆς νύκτα ἔψαλλαν καὶ ὕμνουν τὸν θεὸν εἰς τιμὴν τοῦ μάρτυρος εἰς τὰς ἐκκλησίας. Ἀκόμη ἕως τῆς σήμερον διαμένει ἡ παλαιὰ αὕτη συνήθεια εἰς πολλοὺς τόπους.

Πολὺ πρώϊμα ἤρχισαν νὰ προετοιμάζωνται διὰ νηστειῶν εἰς ἑόρτασιν τῶν παθῶν τοῦ σωτῆρος, ἀλλ' ἀδιορίστως καὶ κατὰ τὸν καιρὸν καὶ κατὰ τὸ εἶδος. Ἐφεξῆς ὅμως ἐδιωρίσθησαν τεσσαράκοντα ἡμέραι ἀποχῆς κρεάτων καὶ οἴνου.

Πολλοὶ ἔμειναν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τοῦτο, νομίζοντες τὴν νηστείαν μόνην ἀρετὴν, ἐνῷ οἱ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας ἀπέδειξαν, ὅτι ἡ νηστεία χωρὶς ἀληθινὴν μετάνοιαν καὶ συντριβὴν τῆς καρδίας εἶναι μάταιον καὶ ἀνωφελὲς ἄλλαγμα τῶν φαγητῶν· ἡ ἱστορία τῆς χριστιανωσύνης μᾶς διδάσκει, ὅτι πολλὰ τιμώμενα κατ' ἀρχὰς ὡς εἰκόνες τῶν εὐσεβῶν φρονημάτων, ἐξελήφθησαν ἐφεξῆς ὡς κύρια καὶ ἱκανὰ πρὸς σωτηρίαν πράγματα.

Ἡ ἀκολουθία τῆς ἐκκλησίας συνεπληροῦτο τότε ἀπὸ ψαλμοὺς, διδαχὴν τοῦ πνευματικοῦ, τὴν εὐλογίαν τοῦ ἱερέως, καὶ τὴν διανομὴν τοῦ μυστικοῦ δείπνου. Οἱ κατηχούμενοι δὲν ἐσυγχωροῦντο νὰ μείνωσιν εἰς τὴν τελευταίαν τελετὴν, ἀλλ' ὑπέστρεφαν εἰς τοὺς οἴκους των προσταζόμενοι ἀπὸ τὸν ἱερέα μὲ τὰς λέξεις ταύτας: Οἱ κατηχούμενοι προέλθετε. Λατινιστὶ ἔλεγαν: ite, missa est, ἤγουν ὑπάγετε, ἡ ἐκκλησία ἀπολύεται· ἐκ τούτου ἐσήμανεν ἐφεξῆς ἡ Missa ἢ Messe (καθὼς τὸ λέγουν οἱ Γερμανοὶ) τὴν εὐλογίαν τοῦ ἄρτου.

Εἰς τὴν διανομὴν τοῦ μυστικοῦ δείπνου ἐκάθηντο τῷόντι οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ συναγμένοι εἰς μίαν κοινὴν τράπεζαν. Ὁ δεῖπνος οὗτος ὠνομάζετο ἀγάπη, καὶ ἐλάμβανε τέλος μὲ ἀμοιβαῖον ἐν Χριστῷ φίλημα ὅλων τῶν παρευρισκομένων. Ἀλλ' ὅταν ἐπληθύνθησαν οἱ χριστιανοὶ, πρὸς οἰκονομίαν τοῦ καιροῦ καὶ τῆς δαπάνης ἔγεινεν ἁπλούστερος ὁ μυστικὸς δεῖπνος. Τὸν μετέφεραν εἰς τὰς ἐκκλησίας, καὶ ὁ ἱερεὺς συνθραύων λεπτὸν καὶ ἐπίπεδον ἄρτον ἔδιδεν εἰς πάντα χριστιανὸν μίαν μερίδα καὶ ἐν ταὐτῷ μίαν πόσιν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ποτηρίου· οἱ κοινωνοῦντες λαϊκοὶ ἔστεκαν ὅλοι ἔμπροσθεν τοῦ ἱεροῦ φραγμοῦ, ὅς τις τοὺς ἐχώριζεν ἀπὸ τὸν ἱερέα· αἱ Ὅστιαι τῶν δυτικῶν χριστι-

ανῶν ἐβάλθησαν εἰς χρῆσιν κατὰ τὴν ἑνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα.

Κατ' ἀρχὰς ἐβαπτίζοντο μόνον οἱ ἡλικιωμένοι· τὰ παιδία μεταγενεστέρως. Οἱ μέλλοντες νὰ βαπτισθοῦν ἐδιδάσκοντο πρότερον τὴν χριστιανωσύνην, καὶ ὠνομάζοντο κατηχούμενοι. Ἔκτιζαν οἴκους, συχνάκις πολλὰ μεγάλους, ὅπου ἐγίνετο τὸ βάπτισμα. Ἐβαπτίζοντο δὲ ἀπὸ τοῦ Πάσχα ἕως τῆς Πεντηκοστῆς, καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων· ὅλον τὸν ἄλλον ἐνιαυτὸν δὲν ἐβαπτίζετο κἀνείς.

Ἡ ὑπὸ τοῦ ἱερέως εὐλογία τῶν νεονύμφων κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀπροσδιόριστος καὶ κατὰ θέλησιν. Ἐπροστάχθη δὲ κατὰ τὴν ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα.

Τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ, αἱ προσκυνήσεις εἰς ἱεροὺς τόπους, καὶ αἱ συλλογαὶ τῶν λειψάνων εὑρίσκονται κατὰ τὰς ἀρχὰς ἤδη τοῦ μεσαιῶνος. Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἔβαλε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ εἰς τὰς σημαίας καὶ εἰς τὰς ἀσπίδας τῶν στρατιωτῶν του. Ἡ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου μήτηρ, ἡ θεοσεβὴς καὶ εὐλαβὴς ἁγία Ἑλένη, ἐταξείδευσε πρώτη εἰς τὴν Παλαιστίνην, καὶ ἐγονάτισεν εὐλαβῶς εἰς τὸν λόφον, ὅπου ἐσταυρώθη ὁ κύριος. Ἡ ἐπιθυμία τῆς προσκυνήσεως τῶν ἱερῶν τόπων, ὅπου ἐπεριπάτησεν ὁ Χριστὸς, ἐκυρίευσε πολλὰς εὐσεβεῖς ψυχὰς, καὶ ποτὲ σχεδὸν δὲν ἔλειπαν προσκυνηταὶ ἀπὸ τοὺς τόπους ἐκείνους. Ὑπήγαιναν δὲ καὶ εἰς προσκύνησιν τῶν τάφων τῶν μαρτύρων. Ἐζήτουν ἐπιμελῶς νὰ εὕρουν σωματικὰ σημεῖα καὶ λείψανα τῶν ἁγίων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, τῶν Ἀποστόλων, τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ σωτῆρος, καὶ ἐτίμων ἐξ ὅλης καρδίας πᾶν σωματικὸν λείψανον σώματος, ἐνδύματος ἢ ἄλλου σκεύους ἐκείνων. Ὁ ἄνθρωπος συνδέει μετὰ χαρᾶς τὸ σωματικὸν μὲ τὸ πνευματικὸν, καὶ ἀνεπαισθήτως ἀπὸ τὴν θέαν

τοῦ πρώτου ἐξυψόνεται εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ δευτέρου. Εἶναι μία πολλὰ ὡραία καὶ ἔμφυτος ἰδιότης τῆς ψυχῆς του νὰ ἀγαπᾷ νὰ βλέπῃ μὲ τοὺς ὀφθαλμούς του τὸν τόπον, ὅπου ἔγεινε τὸ μέγα ἔργον, τὸ ὁποῖον γεμίζει τὴν καρδίαν του· ἀγάπη καὶ ἐνθουσιασμὸς ἐμπνέουν φροντίδα καὶ σέβας νὰ φυλάττῃ ἐπιμελῶς δῶρον ἢ πρᾶγμα ἄλλο τιμιωτάτων προσώπων. Ἀλλὰ καὶ αὗται αἱ καθ' ἑαυτὰς καλαὶ καὶ ἄμεμπτοι συνήθειαι μετέβησαν πάραυτα διὰ τῆς συγχύσεως τῶν μέσων καὶ τῶν σκοπῶν εἰς κατάχρησιν καὶ βλαβερὰν δεισιδαιμονίαν. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ διδάσκαλοι ἠναγκάσθησαν ἤδη κατὰ τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τὰς καταχρήσεις νὰ διδάξωσιν, ὅτι διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ τόπου δὲν ὑπάγει τις εἰς τὸν θεὸν πλησιέστερα. Τὰ λείψανα τῶν μαρτύρων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐκατασκεύαζαν πάντοτε περισσότερα, ἔγειναν ὑπόθεσις κέρδους, ἐπειδὴ τὰ ἐπώλουν οἱ ἀπατεῶνες εἰς πλουσίους μὲ ἀργύριον. Περὶ τῶν ἁγίων ἐξήπλωσαν πάραυτα θαύματα πολὺ μεγαλήτερα παρ' ὅσα ἐθαυματούργησεν ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἱστορήθησαν εἰς τὰ ὀνομαζόμενα συναξάριά των.

Εἰς πᾶσαν νέαν ἑκατονταετηρίδα ἐπολλαπλασιάζοντο αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ μοναστήρια, καὶ ὁ τούτων πλοῦτος ηὔξανε ταχέως καὶ μεγάλως. Τὰς ἰδίας ἀποφάσεις τῶν εὐλαβῶν δοτήρων ἐσυνήργουν οἱ ἱερεῖς διὰ παντοδαπῶν μέσων τῆς πειθοῦς περὶ τῶν ἀπὸ τὰ δῶρα ταῦτα προσδοκωμένων ἀγαθῶν, καὶ ἄῤῥωστοι τινὲς τυραννούμενοι ἀπὸ τὴν τύψιν τῆς συνειδήσεώς των ἄφιναν τὴν περιουσίαν των εἰς τὸ μοναστήριον καταπειθόμενοι ἀπὸ τὸν πνευματικόν των διὰ νὰ ἐμβῶσι μακαριώτεροι εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἢ διὰ νὰ σωθῶσιν ἀπὸ τὸ πῦρ τῆς γεέννης. Καὶ τάφος εἰς τὴς ἐκκλησίαν, καὶ μάλιστα πλησίον

τοῦ ἱεροῦ βήματος, ἐπληρόνετο ἀκριβώτατα ὡς μέσον πρόξενον μακαριότητος.

Ἐν ταὐτῷ δὲ ἐπερισσεύετο ἡ λαμπρότης τῆς τοῦ θεοῦ λατρείας δι' εἰσαγωγῆς νέων ἑορτῶν καὶ ἱερῶν ἐθίμων. Ἡ ἑορτὴ τῆς γεννήσεως τῆς Θεοτόκου, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἡ ἑορτὴ τοῦ τιμίου Προδρόμου, ἡ τῶν ἁγίων Πάντων, ἡ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων κτλ. εἶναι διαταγαὶ τῆς ἕκτης καὶ ἑβδόμης ἑκατονταετηρίδος.

Αἱ αἱρέσεις καὶ τὰ σχίσματα ἐπεκράτουν ἀκόμη, καὶ ἐγέννων ἄλλας νέας. Εἰς τὴν Ἱσπανίαν κἄποιος Πρισκιλλιανὸς παρεκτὸς ἄλλων παραδόξων γνωμῶν, ἤθελε νὰ παύσωσι παντελῶς οἱ γάμοι. Ὁ Πρισκιλλιανὸς ἀναθεματισθεὶς ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους τῆς Ἱσπανίας ἀνέφερε τὴν γνώμην του εἰς τὸν τότε ἀντιποιηθέντα τὴν αὐτοκρατορίαν Μάξιμον (ἀνωτ. σελ. 476), ὅς τις κατεδίκασε καὶ τὸν αἱρεσιάρχην καὶ ἄλλους ἓξ εἰς θάνατον (385), τὸ πρῶτον παράδειγμα θανατικῆς ποινῆς γενομένης εἰς αἱρετικούς.

Εἰς τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν ἔγειναν αἰτία φιλονεικείας τὰ πολλάκις ἐγερθέντα ζητήματα καὶ πολλὰ διαφόρως λυθέντα: Πῶς φέρεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν πίστιν καὶ θείαν μακαριότητα; μέχρι τίνος φθάνει ἡ ἐλευθέρα θέλησις τοῦ ἀνθρώπου; τί ἐνεργεῖ ἡ χάρις καὶ ὁ προορισμὸς τοῦ θεοῦ; τίς εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἁμαρτίας; Δύω ἄνδρες ἔστησαν διδασκαλίας ἀντιθέτους περὶ τούτων. Ὁ Βρετανὸς Μοναχὸς Πελάγιος κατ' ἀρχὰς τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος ἐξέφερε γνώμας: Τὸ ἁμάρτημα τοῦ Ἀδὰμ δὲν μετέβη εἰς τοὺς ἀπογόνους του· ὁ ἄνθρωπος, ἀδιάφθορος γεννημένος, ἔχει ἠθικὴν δύναμιν νὰ ἐκλέγῃ αὐτὸς καὶ νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν. Κατὰ τούτων τῶν γνωμῶν ἐπανέστη μὲ ζῆ-

λον ὁ προειρημένος Ἱππῶνος ἐπίσκοπος Αὐγουστῖνος, καὶ ἐδίδασκεν: Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἔνοχοι εἰς τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα· μόνον ἡ χάρις μεταφέρει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ ἀγαθὸν, ἀλλ' ὄχι ἡ ἐλευθερία του· τελευταῖον — πρὸς τοὺς ζητοῦντας, διὰ τί λοιπὸν δὲν εἶναι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἐνάρετοι; — τοῦ θεοῦ ἡ ἀνιχνίαστος βουλὴ προώρισε μόνον ἀριθμὸν τινὰ ἀνθρώπων διὰ τὴν μακαριότητα. Οἱ Αὐγουστινιανοὶ ἔκριναν αἱρετικοὺς τοὺς Παλαγιανούς· ἀλλὰ κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὑπερίσχυσε δόγμα ἀληθινὸν, ὅτι οὔτε μόνη ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου οὔτε μόνη ἡ θεία χάρις δικαιοῦσι τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαῖα καὶ τὰ δύω πρὸς σωτηρίαν.

Εἰς δὲ τὴν Ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, ἀφοῦ ἐδογματίσθη θεοσεβῶς τὸ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ ζήτημα (σελ. 455), ἀνέκυψεν ἄλλο μυστηριῶδες καὶ ὑψηλόν. Ἐὰν ὁ Χριστὸς εἶναι ἀληθὴς θεὸς καὶ ἀληθὴς ἄνθρωπος, ἕπονται ἐντεῦθεν ζητήματα, τὰ ὁποῖα εἰς μάτην ἐπροσπάθει νὰ λύσῃ ἡ ἀνθρωπίνη διαλεκτικὴ τῶν Ἑλλήνων. Τοιαῦτα ζητήματα ἦσαν τὰ ἐφεξῆς: „Ἐὰν ὁ Χριστὸς ἔχῃ δύω φύσεις, ποῦ εἶναι τὰ δύω πρόσωπά του; Ἆρα αἱ δύω φύσεις ἀπετέλουν ἓν πρόσωπον; Ἐὰν δὲ ὁ Χριστὸς εἶναι ἓν πρόσωπον, ποίαν σχέσιν ἔχει ἡ θεία φύσις πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην;" Ὁ Λαοδικείας ἐπίσκοπος Ἀπολλινάριος ἐνόμιζεν ὅτι ἐξηγεῖ τὸ πρᾶγμα, ὑποθέτων ὅτι ἡ θεία φύσις εἰς τὸν Χριστὸν ἐπεῖχε τόπον λογικῆς ψυχῆς, ἡ δὲ ἀνθρωπίνη ἦτο μόνον τὸ αἰσθητικὸν σῶμα· ἡ αἵρεσις αὕτη ἀνεθεματίσθη ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον (381).

Οἱ Γνωστικοὶ (ὡς ἐξεύροντες καὶ ἐξηγοῦντες τὴν ἀλήθειαν) ἐπρόβαλαν τὸ ζήτημα: „Πόθεν ἦλθεν ἡ θεία φύσις εἰς τὸν Χριστὸν, καὶ πῶς ἡνώ-

θη μὲ τὴν ἀνθρωπίνην; ὁ Μάρκελλος καὶ ὁ Φωτεινὸς ἔλυαν τὸ ζήτημα οὕτως: „Ἡ θεία φύσις τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀποῤῥοὴ ἢ ἀκτὶς ἀπὸ τὸν θεὸν, ἥτις ἡνώθη ἐν τῷ Χριστῷ μὲ τὴν ἀνθρωπίνην διὰ νὰ σώσῃ τὸν κόσμον· τοῦτο ἔγεινεν· ὑπέστρεφε πάλιν ἡ θειότης εἰς τὸν θεόν." Εὐτυχὴς, ἀρχιμανδρίτης τις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐδίδασκεν ὅτι εἰς τὸν Χριστὸν ἦτο μία μόνη φύσις σύνθετος ἐκ δύω, θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος· διὰ τοῦτο οἱ ὀπαδοίτου ὠνομάζοντο Μονοφυσῖται. Νεστόριος δὲ, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ 428 ἔτους, ἤθελεν ὅτι ἦσαν εἰς τὸν Χριστὸν ὄχι δύω φύσεις, ἀλλὰ δύω πρόσωπα· ὁ αὐτὸς δὲ δὲν ἔστεργε νὰ ὀνομάζεται ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ Θεοτόκος, ἐπειδὴ ἡ θεότης δὲν τίκτεται. Καὶ κατὰ τὰ δύω ἦτο ἐναντιόφρων τοῦ Εὐτυχοῦς. Διότι ὁ Εὐτυχὴς καὶ ὅλοι οἱ ὀρθόδοξοι ἤρχισαν καὶ τὴν προσκύνησιν τῶν εἰκόνων, παριστάνοντες τὴν παρθένον μὲ τὸν Χριστὸν ὡς νήπιον εἰς τὰς ἀγκάλας της, καὶ τιμῶντες την ὡς ὄντως Θεοτόκον. Καὶ ὁ Εὐτυχὴς καὶ ὁ Νεστόριος ἀνεθεματίσθησαν διὰ τὰς περὶ τῶν ἐν Χριστῷ προσώπων ἢ μιᾶς φύσεως αἱρέσεις των, ὁ μὲν δεύτερος εἰς τὴν ἐν Ἐφέσῳ σύνοδον **(431)**, ὁ δὲ πρῶτος εἰς τὴν ἐν Χαλκηδόνι **(451)**.

Ὁ κλῆρος τῆς Ἀντιοχείας ὡμοφρόνει μὲ τὸν Νεστόριον, ὅς τις ἦτο μαθητὴς τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ σχολῆς. Ἐναντίον δὲ τούτου τοῦ φρονήματος ἠγέρθη Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας μὲ ὅλον τὸν κλῆρον του. Ἡ ἔρις ἔκαιε μὲ πολλὴν ὀξύτητα· ἀναθεματισμοὶ ἐξεφωνοῦντο κατ' ἀλλήλων περὶ τοῦ δόγματος τῶν ἐν τῷ Χριστῷ φύσεων· ὅλη ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐδιαιρέθη εἰς δύω. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀρχιεπίσκοποι καὶ ὁλόκληροι ἐπαρχίαι ἠχθρεύοντο ἀλλήλους ὡς αἱρετικοὺς, συνεκρότησεν ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος ὁ Β΄ σύνοδον εἰς τὴν Ἔφεσον **(431)**.

Κατ' ἀρχὰς δὲν ἀπεφασίσθη τίποτε, ἐπειδὴ οἱ μὲν Αἰγύπτιοι ἐκαθαίρεσαν τὸν Νεστόριον, οἱ δὲ Ἀντιοχεῖς τὸν Κύριλλον, καὶ ὁ ἀδύνατος τὸν νοῦν Θεοδόσιος ἐκύρωσε καὶ τῶν δύω τὴν καθαίρεσιν. Ἐπαναλαβὼν ὅμως τὸν ἀγῶνα ὁ Κύριλλος κατέπεισε τὸν Ἀντιοχείας ἀρχιεπίσκοπον Ἰωάννην, καὶ ἀνεθεμάτισαν οἱ δύω τὸν Νεστόριον, ὅς τις ἀπέθανεν εἰς ἐξορίαν. Δυσαρεστηθέντες ὅμως οἱ τοῦ Νεστορίου ὀπαδοὶ, δι' ὁδηγίας Βαρσουμᾶ τινὸς διδασκάλου ἀποδιωγμένου ἀπὸ τὴν σχολὴν τῆς Ἐδέσσης, ἀνεχώρησαν εἰς τὴν Περσίαν, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς τοὺς ἐδέχθη ὡς σοφοὺς ἄνδρας μετὰ χαρᾶς, καὶ τοὺς ἔδωκε τὴν ἄδειαν νὰ κτίσωσιν εἰς Νίσιβιν ἴδιόν των πατριαρχεῖον, αὐτοκέφαλον καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὰ ἄλλα. Οἱ Νεστοριανοὶ οὗτοι ἀρχιερεῖς ἐξήπλωσαν ἐφεξῆς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ παιδείαν εἰς τὰ ἀνατολικώτερα τῆς Ἀσίας μέρη καὶ κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Περσίαν, καὶ φυλάττουσι μέχρι τῆς σήμερον τὰ τοῦ Νεστορίου φρονήματα. Οἱ Γραικορωμαῖοι αὐτοκράτορες ἔβλεπαν ἀναχωροῦντας ἀπὸ τὴν ἐπικράτειάν των ὄχι μόνον ἱερεῖς, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ὑπηκόους των καὶ μεταβαίνοντας εἰς τὴν Περσίαν, ὅπου ἐκατοίκουν μὲ φρονήματα ἐλευθερώτερα.

Διόσκορος Ἀλεξανδρείας ἀρχιεπίσκοπος, διάδοχος τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, ἐπατριάρχευσε μὲ μεγάλην φιλοδοξίαν. Ἐφυλάκονεν αὐτοβούλως αὐτοκρατορικοὺς κυβερνήτορας ἢ ἐξώριζεν, ἥρπαζε πλουσίων πολιτῶν τὰς περιουσίας, ἔκαιε τοὺς οἴκους των, ἔφθειρε τοὺς ἀγρούς των, καὶ διὰ νὰ κάμνῃ ὅλα ταῦτα ἀτιμωρητὶ, ἐμίσθωσε τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀγαπητὸν τοῦ βασιλέως, ὅς τις τὸν ἠθώονεν ὁσάκις ἐκατηγορεῖτο

Δευτέρα σύνοδος εἰς τὴν Ἔφεσον ἔμελλε νὰ ἀποφασίσῃ, ἂν ὁ Χριστὸς εἶχε δύω φύσεις ἢ μίαν

(449). Ἡ σύνοδος αὕτη ὠνομάσθη ληστρικὴ *) καὶ ἰδοὺ πῶς. Οἱ ἀρχιεπίσκοποι Εὐσέβιος Δορυλαίου καὶ Φλαβιανὸς Κωνσταντινουπόλεως ἐδόξαζαν δύω φύσεις, ὁ δὲ Διόσκορος μίαν καὶ ἐπέμενεν εἰς τὴν γνώμην του μὲ πεῖσμα μέγα. Ἐγέμισε τὴν ἐκκλησίαν στρατιώτας, καὶ ἔξωθεν ἔστησε πολυάριθμον Μοναχῶν Αἰγυπτίων τάγμα. Προβάλλει τὴν γνώμην του, καὶ κατὰ προσταγήν του σηκόνουν τὰς χεῖρας ὁ λαὸς καὶ οἱ στρατιῶται καὶ φωνάζουσιν: „Ἀναθεματισμένος εἶναι ὅς τις πιστεύει εἰς τὸν Χριστὸν δύω φύσεις.“ Μετὰ ταῦτα καθαιροῦνται ὁ Εὐσέβιος καὶ ὁ Φλαβιανός. Καὶ οἱ δύω ἀπολογοῦνται, καὶ φωνάζουσιν ὅτι τοὺς γίνεται ἀδικία. Τρέχει τώρα ὁ Διόσκορος εἰς τὴν πύλην καὶ ἐμβιβάζει τοὺς Μοναχούς του. Ἔρχονται μαστιγοφόροι καὶ ὁπλοφόροι, καὶ κτυποῦσι καθένα ὅς τις προστατεύει τοὺς καθῃρημένους. Ὁ Διόσκορος αὐτὸς δέρνει τόσον σκληρὰ τὸν Φλαβιανὸν, ὥστε οὗτος ἀποθνήσκει μετὰ δύω ἡμέρας **).

Ἡ μυσαρὰ αὕτη νίκη τοῦ Διοσκόρου ἐδυσαρέστησε πολλιοὺς, καὶ μάλιστα ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ῥώμης Λέων ὁ μέγας ἐκηρύχθη μετὰ ζήλου ἐναντίος τῶν τῆς συνόδου ταύτης ἀποφάσεων· ἀλλ' ὁ Διόσκορος δὲν ἐφρόντιζε περὶ τοῦ Λέοντος, ἐνόσῳ ἔζη ὁ ἀνάξιος βασιλεὺς Θεοδόσιος. Μετὰ τὸν θάνατόν του ὅμως ὁ αὐτοκράτωρ Μαρκιανὸς παρακινούμενος ἀπὸ τὸν Πάπαν Λέοντα συνεκάλεσε τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον (451), ὅπου προήδρευσε προσωπικῶς. Ἡ σύνοδος αὕτη ἀνεθεμάτισε τὸν Διόσκορον καὶ τὸν Εὐτυχῆ, ἐδογμάτισε τὸν Χριστὸν ἐν

*) Οὕτω τὴν ὀνομάζει Νικηφόρος Κάλλιστος ὁ Ξανθόπουλος εἰς τὸν πίνακα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Εὐαγρίου τοῦ Σχολαστικοῦ, Βιβλ. Α', κεφ Θ'. Κ.

**) „Τὸν Φλαβιανὸν δὲ δειλαίως ἀναιρεθῆναι πρὸς Διοσκόρου ὠθούμενόν τε καὶ λακτιζόμενον,“ Εὐάγρ. Σχολ. Ἐκκλ. Ἱστ. Β', 2. Κ.

δύω φύσεσι θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι ἀσυγχύτως γνωριζόμενον, καὶ ἕνα κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἢ κατὰ τὸ πρόσωπον, καὶ ἐκήρυξε Θεοτόκον καὶ ὄχι Χριστοτόκον τὴν ὑπέραγνον Μαρίαν. Ἀλλ' οἱ Νεστοριανοὶ ἐπέμεναν εἰς τὸ πεῖσμα των, καὶ ἐπληθύνοντο τόσον, ὥστε εἰς Παλαιστίνην, Συρίαν καὶ Ἀλεξάνδρειαν ἐπεκράτουν καθημεριναὶ ἐπαναττάσεις.

Εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐμβῆκε κάποιος Μοναχὸς Θεοδόσιος συνεπιφέρων Μοναχοὺς καὶ ἐρημίτας καὶ πολὺ ἄλλο πλῆθος ὄχλου καὶ φωνάζων, ὅτι ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος ἔφθειρε τὴν ἀληθινὴν πίστιν, ἐχειροτονήθη ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς του ἀρχιεπίσκοπος Ἱεροσολύμων εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως τοῦ σωτῆρος· ἐκαθαίρεσε τοὺς προτέρους ἐπισκόπους καὶ εἰσήγαγεν ὁμόφρονάς του, καὶ ἐτιμώρει σκληρῶς πάντα ἑτερόφρονα, ἕως οὗ ὁ αὐτοκράτωρ Μαρκιανὸς στείλας στράτευμα τὸν ἐπίασε καὶ τὸν ἐξώρισε *).

Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν Προτέριος, ὁ διάδοχος τοῦ Διοσκόρου, ἐξ ἐπιβουλῆς κακομηχάνου τινὸς ἱερέως, Τιμοθέου τοῦ Αἰλούρου, ἐσκοτώθη ἀπὸ διώκτας Μοναχούς ὁμοῦ μὲ ἓξ πιστοὺς ἱερεῖς εἰς τὴν κολυμβήθραν τῆς ἐκκλησίας, ὅπου εἶχε καταφύγειν. Ὁ λαὸς σύρει ἔξω τοὺς νεκροὺς, τοὺς κομματιάζει, τοὺς καίει καὶ σκορπίζει εἰς τὸν ἀέρα τὴν στάκτην των. Τοιουτοτρόπως ἔγεινε πατριάρχης τῆς Ἀλεξανδρείας Τιμόθεος ὁ Αἴλουρος **).

*) Εὐάγρ. Σχολ. Ἐκκλ. Ἱστ. Βιβλ. Α', 5. Κ.

**) „Τὸν δὲ (Προτέριον) τὸ σεπτὸν καταλαβεῖν βαπτιστήριον φεύγοντα τῶν ἐπ' αὐτῷ τρεχόντων τὴν ἔφοδον· οἱ δὲ οὔτε τὸ σέβας αἰδεσθέντες τοῦ τόπου, οὔτε τὸν καιρὸν (ἦν γὰρ τοῦ σωτηρίου πάσχα πανήγυρις) . . . ἀποκτείνουσι τὸν ἀνεύθυνον, ἀποσφάττουσιν αὐτὸν ἀπηνῶς μετὰ καὶ ἄλλων ἕξ, καὶ παραγαγόντες αὐτοῦ τὸ λείψανον πανταχοῦ κατατετρωμένον, ὠμῶς τε περισύραντες κατὰ πάντα σχεδὸν τόπον τῆς πόλεως . . . διατεμόντες κατὰ μέλη, πυρί τε παραδόντες, τὴν ἐκ τούτων κόνιν τοῖς ἀνέμοις παρέπεμπον, θηρίων πᾶσαν ὑπερακοντίσαντες ἀγριότητα· ὧν ἁπάντων αἴτιος καθειστήκει Τιμόθεος.“ Εὐάγρ. Σχολ. Βιβλ. Β', 8. Κ.

Τοιαύτας σκηνὰς ἔφερνε πᾶς νεωτερισμὸς ἢ ἀποχώρησις ἀπὸ τῶν μέχρι τοῦδε θεολογικῶν δογμάτων. Ἐξαιρέτως δὲ οἱ ἀρχιεπίσκοποι τῆς Ἀλεξανδρείας ἡνωμένοι μὲ Μοναχοὺς καὶ ἐρημίτας διήγειραν πολλὰς ταραχάς, καταπατοῦντες συχνάκις καὶ τὴν αὐτοκρατορικὴν κυβέρνησιν.

30. Πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἕως Λέοντος Β΄.

Ἐπειδὴ ἡ ἀλληλοδιάδοχος σειρὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχευσάντων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῆς σήμερον δὲν εἶναι ἀπρόσφορος εἰς τοὺς ὁμογενεῖς μας νὰ γινώσκεται, μ' ὅλον ὅτι κυρίως ἀνήκει εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἡ τούτων ἐξιστόρησις, θέλομεν ὅμως τὴν ὑποσυνάψειν μὲ συντομίαν πρὸς χάριν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀναγνωστῶν μας.

Κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Βυζαντίου κατέστησεν ὁ θεῖος Ἀπόστολος Ἀνδρέας, χειροτονήσας εἰς αὐτὸ ἐπίσκοπον τὸν Στάχυν, ἕνα τῶν ἑβδομήκοντα Ἀποστόλων. Μετ' αὐτὸν ἀριθμοῦνται ἄλλοι δεκαοκτὼ ἐπίσκοποι Βυζαντίου *) ἕως τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ὁπότε ἀρχιεράτευσεν ὁ Μητροφάνης, ὅς τις εἶναι πρῶτος τῶν πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως **).

Τὸν ἱερὸν Μητροφάνην ἀποθανόντα διεδέχθη

*) Ἴδε Μελετίου Ἐκκλησιαστ. Ἱστορ. Τόμ. Α΄, σελ. 317 καὶ Εὐγενίου Πρώτη ἑκατονταετ. σελ. 218.

**) Ἴδε Ζωναρ. ΙΓ΄. 3.

(330) Ἀλέξανδρος ὁ Α΄, ὅς τις ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ τῶν υἱῶν του ἐπατριάρχευσεν ἔτη εἴκοσι τρία.

Τούτου δὲ ἀποθανόντος εἰς βαθὺ γῆρας, οἱ μὲν ὀρθόδοξοι ἀνηγόρευσαν πατριάρχην Παῦλον τὸν ὁμολογητήν· ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Κωνστάντιος τὸν ἐκαθαίρεσε καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἀνέδειξε τὸν Νικομηδαίας Εὐσέβιον, ὅς τις μὲ πρόφασιν νὰ προσκυνήσῃ τὸν τάφον τοῦ Χριστοῦ ὑπῆγεν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐτάραξε τὰς ἐκεῖ ἐκκλησίας ὑπερασπιζόμενος τοὺς Ἀρειανούς. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπέθανε μετ' ὀλίγον.

Ἡ ἐκλογὴ τοῦ διαδόχου του κατετάραξε τοὺς κατοίκους τῆς μητροπόλεως. Διότι ἀνηγορεύθησαν ἐν ταὐτῷ δύω Πατριάρχαι, ὁ πρώην Παῦλος ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων καὶ ὁ Μακεδόνιος ὑπὸ τῶν Ἀρειανῶν· ὁ αὐτοκράτωρ ἐπεκύρωσε τοῦ δευτέρου τὴν ἀξίαν· ὁ λαὸς ὀργισθεὶς κατεσπάραξε τὸν στρατηγὸν Ἑρμογένην, ζητοῦντα νὰ ἐκτελέσῃ τὸ βασιλικὸν πρόσταγμα, καὶ ἔκαυσε τὴν οἰκίαν του. Ὁ Παῦλος καταφεύγει πρὸς τὸν Πάπαν Ἰούλιον εἰς τὴν Ῥώμην, ὅς τις τὸν στέλλει μὲ συστατικὰ γράμματα εἰς τὴν καθέδραν του. Ἀλλ' ὁ Κωνστάντιος τὸν ἐξορίζει καὶ στερεόνει τὸν Μακεδόνιον. Ἀλλ' ὑπερίσχυσε τελευταῖον ὁ Πάπας Ἰούλιος καὶ τὸν ἀποκατέστησεν εἰς τὴν πατριαρχείαν του. Μετὰ τέσσαρας ἐνιαυτοὺς τὸν ἐξώρισε πάλιν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Καππαδοκίαν, ὅπου δὲν ἔφθασε πνιγεὶς καθ' ὁδὸν ἀπὸ τοὺς συνοδεύοντάς τον. Πάλιν λοιπὸν ἀνέλαβε τὴν τιμὴν ὁ Μακεδόνιος, ἀλλ' ἀπεβλήθη μετὰ ἐνιαυτὸν ἕνα.

Προεβιβάσθη δὲ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀντιοχέων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Εὐδόξιος (360), ὅς τις ἦτο ζηλωτὴς τῶν Ἀρείου δογμάτων, καὶ ἐπροστάτευε τοὺς ἁπανταχοῦ ὁμόφρο-

νάςτου. Μετὰ ἕνδεκα ἐτῶν δυσεβῆ κυβέρνησιν τῶν χριστιανῶν ἀπέθανεν Εὐδόξιος (371) ὁ κακόδοξος.

Καὶ πάλιν χειροτονοῦνται δύω ἀντιπατριάρχαι, Δημόφιλος ἀπὸ τοὺς Ἀρειανοὺς καὶ Εὐάγριος ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους. Ἀλλ' εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ, ἀποθανόντος τοῦ εὐσεβοῦς αὐτοκράτορος Ἰοβιανοῦ, ὁ διάδοχός του Οὐάλης ἐξώρισε τὸν Εὐάγριον εἰς Βιζύην, πόλιν τῆς Θράκης, καὶ ἐπεκύρωσε τὸν Δημόφιλον· καὶ οἱ Ἀρειανοὶ πάλιν ἀντιμαχόμενοι μὲ τοὺς ὀρθοδόξους ἐγέμισαν ὅλην τὴν ἀνατολὴν ἀπὸ διωγμοὺς καὶ δυστυχίας.

Ἀναβάντος δὲ εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τοῦ μεγάλου Θεοδοσίου, ἀναθαῤῥυνθέντες οἱ ὀρθόδοξοι ἐπροσκάλεσαν μὲ γνώμην πολλῶν ἐπισκόπων Πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν, τὸν φωστῆρα τῆς Θεολογίας. Μετὰ δύω ἔτη παρητήθη τὴν ποιμαντορίαν ὁ ἱερὸς ἀνήρ· καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐχειροτονήθη Πατριάρχης ὁ Νεκτάριος.

Ὁ Νεκτάριος κυβερνήσας ἔτη δεκαπέντε τὴν ἐκκλησίαν ἀπέθανε μὲ εἰρήνην· καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἐπροσκάλεσεν ἐξ Ἀντιοχείας τὸν Χρυσόστομον Ἰωάννην καὶ τὸν ἀνέδειξε Πατριάρχην τῆς νέας Ῥώμης. Μετὰ πέντε ἔτη καὶ ἓξ μῆνας ἐξωρίσθη ὁ χρυσοῤῥήμων διδάσκαλος διὰ τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους εἴπαμεν ἀνωτέρω (σελ. 489).

Ἀντ' αὐτοῦ προεβιβάσθη εἰς τὴν Πατριαρχείαν ὁ τοῦ προαποθανόντος πατριάρχου Νεκταρίου ἀδελφὸς Ἀρσάκιος, γέρων ἤδη καὶ μόνον δύω ἔτη ζήσας μὲ τὴν ποιμαντορίαν.

Μετὰ τοῦτον ἐπατριάρχευσεν ἔτη εἴκοσιν ὁ Ἀττικὸς, ἀνὴρ θεοσεβὴς, καὶ σεμνόβιος, καὶ μετρίως πεπαιδευμένος. Τὸν Ἀττικὸν διεδέχθη ὁ Σισίνιος δύω ἔτη, καὶ ἀποθανόντος αὐτοῦ ἐπατριάρχευσεν ὁ αἱρετικὸς Νεστόριος, τοῦ ὁποίου καθαιρεθέντος, ἐπατριάρχευσε δύω ἔτη καὶ μῆνας πέντε

ὁ Μαξιμιανός. Τὸν διεδέχθη δὲ Πρόκλος ὁ μαθητὴς Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὅςτις ἐποίμανεν ὁσίως τὴν ποίμνην τοῦ Χριστοῦ ἔτη ἕνδεκα. Ἀποθανόντα δὲ τοῦτον τὸν διεδέχθη ὁ Φλαβιανὸς, ὅςτις μετὰ ὀκτὼ μῆνας ἐφονεύθη εἰς τὴν ἐν Ἐφέσῳ λῃστρικὴν σύνοδον ἀπὸ τὸ Διόσκορον (ἀνωτ. σελ. 514 καὶ Πρβ. Ζωναρ. ΙΓ', 23). Διάδοχός του ἔγεινεν ὁ Ἀνατόλιος, ὅςτις ἐκυβέρνησε τὴν ἐκκλησίαν ἔτη ὀκτὼ καὶ μῆνας ἰσαρίθμους. Τὸν διεδέχθη δὲ ὁ Γεννάδιος, ὅςτις ἀπέθανε μετὰ ἔτη δεκατρία καὶ μῆνας τρεῖς. Μετὰ δὲ τοῦτον ἐπροχειρίσθη Πατριάρχης ὁ Ἀκάκιος. Ἴδε περὶ πάντων τῶν ἐν τῷ παρόντι τμήματι Πατριαρχῶν Ζωναρ. ΙΓ', 11. 19. 20. 22. 23. ΙΔ', 1.

Ἡ ἠθικὴ κατάστασις τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς ἦτο ἐλεεινή. Ἡ ἀντιζηλία τῶν πατριαρχῶν ἐπροξένει ἐμφυλίους πολέμους καὶ ἐκεῖ καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας. Ἡ ἁγιωτάτη ἠθικὴ τοῦ εὐαγγελίου ἐξέλιπε τόσον, ὥστε δὲν εἶναι θαῦμα ἐὰν μετὰ δύω ἑκατονταετηρίδας ὁ Μωαμεθανισμὸς κατεπάτησε καὶ σχεδὸν ἐξωλόθρευσε τὴν χριστιανωσύνην εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς τὴν Συρίαν. Ποῖα βήματα περιεπάτησεν εἰς τὴν Δύσιν, θέλομεν ἰδεῖν εἰς τὰς ἐφεξῆς ἱστορίας.

ΠΙΝΑΞ

προσώπων καὶ πραγμάτων ἀξιομνημονεύτων τῶν περιεχομένων εἰς τὴν παλαιὰν ἱστορίαν, ἐμπεριλαμβανομένην εἰς τὸν πρῶτον, δεύτερον καὶ τρίτον τόμον.

Οἱ μὲν Ἑλληνικοὶ ἀριθμοὶ σημαίνουσι τοὺς τόμους, οἱ δὲ Ἀραβικοὶ τὰς σελίδας, τὸ π, πόλιν, τὸ πτ. ποταμὸν, τὸ ὄρ, ὄρος, τὸ ν. νῆσον.

Τυπογραφικὰ τινὰ παροράματα.

Σελίδι	110,	στίχῳ	2,	ἀναγίνωσκε,	Δικτατωρίας.
—	384,	στ.	2,	—	Βεκριακοῦ,
—	459,	στ.	3,	—	Βρετανίωνος.
—	511,	στ.	12.	—	Πελαγιανούς.